

І. І. Дахно

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

«Центр учбової літератури»
Київ – 2013

УДК 340.12(075.8)
ББК 67.3я73
Д 21

Історія держави і права [текст] : Навчальний посібник / І. І. Дахно. – К. : Д 21 «Центр учбової літератури», 2013. – 658 с.

ISBN 978-611-01-0509-5

Навчальний посібник містить матеріали, мало відомі вітчизняному читачеві, що стосуються історії правових систем та їх визначних пам'яток, вчених, державних діячів, парламентських і президентських виборів в Україні тощо.

Вперше публікується глосарій офіційної юридичної термінології радянського періоду, який містить близько 550 термінів.

Посібник може бути корисний при вивченні, зокрема, таких дисциплін, як “Історія держави і права зарубіжних країн”, “Історія держави і права України”, “Цивільне право”, “Міжнародне приватне право”, “Правознавство”, “Теорія держави і права”.

Для студентів юридичних вузів і факультетів, а також широкого читацького загалу, який цікавиться юриспруденцією та історією.

УДК 340.12 (075.8)
ББК 67.3я73

ISBN 978-611-01-0509-5

© Дахно І. І., 2013.
© «Центр учбової літератури», 2013.

ПЕРЕДМОВА

26 лютого 1996 р. у Ворзелі, під Києвом, відбувався семінар «Актуальні питання правової охорони інтелектуальної власності в умовах ринкових відносин». На семінар з Києва їхала мікроавтобусом невелика група лекторів, поміж яких були київський представник Американської асоціації юристів (American Bar Association) Дональд Райсіг та автор цих рядків, у якого захоплення правовими аспектами інтелектуальної власності триває вже не одне десятиліття.

На шляху до Ворзеля заїхали у Пущу-Водицю, щоб забрати на семінар і доктора юридичних наук, професора Опанаса Андроновича Підопригору — відомого фахівця з права інтелектуальної власності, римського приватного права, цивільного права.

Якість зимової дороги була кепська, мікроавтобус рухався повільно, пасажири вели між собою ті чи інші розмови. До зустрічі в мікроавтобусі автор цих рядків знав про існування О. А. Підопригори та його творчі здобутки. Опанас Андронович же автора цих рядків в обличчя не знав. Зав'язалася розмова, яка невдовзі перекинулася на римське право. Кілька разів мені вдалося сказати про нього таке, що ґрунтувалося на інформації, почерпнутої з англійської літератури. Це зацікавило Опанаса Андроновича, і він запитав, який юридичний факультет я закінчив. Я зробив вигляд, що не почув запитання і продовжував наводити «цікавинки». Мій співрозмовник знову ж таки зацікавився тим юрфаком, який вклав у мої мізки ті знання. Довелося зізнатися, що ніякого юридичного факультету я не закінчував, а інформацію здобув у процесі юридичної самоосвіти, у тому числі завдяки інтенсивному опрацюванню англійської літератури. (На жаль, О. А. Підопригора помер 1 січня 2005 р. Народився він 19 вересня 1926 р. у с. Лемешиха Черкаської області).

Із цієї та інших бесід згодом я дійшов висновку, що нашим фахівцям, навіть дуже талановитим, часто бракує знань, викладених іноземними мовами. Прикро, але факт — не можна вважати

задовільним рівень знань з англійської мови у сучасних випускників юридичних факультетів України. Важко зрозуміти, чому французький, данський, німецький студент володіє англійською мовою, а наш — ні.

У правничих книгах, створених автором цих рядків після 1996 р., якомога інтенсивно використовується англomовна юридична інформація. У голові автора, очевидно, назавжди засіло переконання — ми не повинні варитися лише у своєму котлі, вітчизняні юристи мусять знати, що ж відбувалося і відбувається в зарубіжній юриспруденції.

Тексти книг автора цих рядків рясніють англomовними еквівалентами використаних понять. Робиться це для того, щоб переконати допитливого читача в тому, що переклад виконано правильно, або ж підказати читачеві, що точного перекладу досягти неможливо з огляду на мовні відмінності. Чимало англomовних висловів читач знайде і в цій книзі, що, на думку автора, піде на користь читацькому загалу.

Автор цього навчального посібника бере до уваги те, що наш читач багато чого знає з історії держави і права зарубіжних країн, а також України. З цих дисциплін є багато підручників і навчальних посібників. З ними автор аж ніяк не збирається конкурувати. Мета цього посібника проста — створити у вітчизняного читача уявлення про те, що знають про ті чи інші аспекти історії права широкі кола зарубіжних читачів, які спираються на загальнодоступну англomовну літературу. У полі зору цієї книжки знаходиться, передусім, історія права. Історія держави висвітлена менше з огляду на такі чинники:

1. На початку 2004 р. київське видавництво МАПА випустило енциклопедичний довідник І. Дахна «Країни світу». Кожна стаття для кожної із 194 країн світу містить рубрику «Історія», у якій читач може знайти інформацію про історію відповідної країни від найдавніших часів до початку третього тисячоліття. Повторювати в цій книжці той матеріал, який уже викладено в іншій, було недоречно.

2. У підручниках з історії держави і права інших авторів міститься досить цікавий матеріал про історію державотворчих процесів у зарубіжних країнах. Кращого, ніж там, матеріалу при створенні цієї книжки, автор не мав.

3. Шеститомник «Юридична енциклопедія» містить нотатки про правові системи всіх країн світу (див. додаток 20).

4. Київське видавництво «Центр навчальної літератури» 2007 року опублікувало довідник І. І. Дахна «Історія країн світу».

У хронологічному порядку у довіднику зазначено найважливіші події всіх 194 країн світу впродовж 2001—2005 років. Цей серіал буде продовжено.

Найчастіше в тексті посібника згадуються такі книги.

«Black's Law Dictionary» («Правничий словник Блека»). Це — фундаментальне видання. Започаткував його юрист США Г. К. Блек (Henry Campbell Black). Він жив упродовж 1850—1927 рр. Вперше книга вийшла в світ у 1891 р. При створенні посібника автор цих рядків користувався шостою редакцією тексту книги від 1990 р. Книга має 1657 сторінок тексту, її маса — 2,7 кг. Очевидно, це найпоширеніша серед американських правників книга. Восени 1995 р. під час свого 3-місячного перебування у США мені доводилося бачити цю книгу практично в усіх кабінетах американських юристів. Наприкінці багатьох термінів книги у дужках містяться вказівки на їх джерела, наприклад, рішення судів, статутарне законодавство тощо. Видає книгу «Вест Паблішинг Ко» (West Publishing Co), що знаходиться в місті Сент-Пол (St. Paul) у штаті Міннесота. Назва книги зареєстрована на федеральному рівні як товарний знак.

«Webster's Ninth New Collegiate Dictionary» («Дев'ятий новий колегіальний словник Вебстера»). Книга має 1564 сторінки тексту. Опублікувало її в 1983 р. видавництво «Merriam Webster Inc.» («Мерріот Вебстер Інк.»), що знаходиться у Спрінгфілді (Springfield), штат Массачусетс. Н. Вебстер (Noah Webster, 1758—1843) був американським лексикографом. 1828 р. він опублікував двотомник «American Dictionary of the English Language» («Американський словник англійської мови»). Це був перший словник, що повністю охоплює (comprehensive coverage) американське використання англійської мови. Прізвище Вебстера збереглося в багатьох словниках названого вище видавництва.

«Oxford Paperback Encyclopedia» («Оксфордська м'якопалітурна енциклопедія»). Має 1496 сторінок тексту. Автор цих рядків використовував примірник, опублікований видавництвом Оксфордського університету (Велика Британія) у 1998 р. Книга дійсно має м'яку обкладинку, але багата за змістом.

«Oxford Dictionary of Law» («Оксфордський словник права»). Книга великокишенькових розмірів (194x128 мм). Має 519 сторінок тексту. Книгу опублікувала Е.А. Мартін (Elizabeth A. Martin) у видавництві Оксфордського університету. Книга має м'яку обкладинку. Належить до серії оксфордських довідників, назв яких станом на кінець XX ст. було близько тисячі.

«Collins Dictionary of Law» («Правничий словник Коллінза»). Книга з м'якою обкладинкою, такого самого розміру, як і попередня. Автори — В. Стюарт (W. J. Stewart) та Р. Баргес (Robert Burgess). Видавництво «Harper-Collins Publishers» («Видавці Харпер—Коллінз») знаходиться у м. Глазго (Шотландія, Велика Британія).

«New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language» («Новий словник і тезаурус Вебстера з англійської мови»). Має 1248 сторінок тексту, з них 67 сторінок припадає на тезаурус. Це слово означає: джерело відомостей, енциклопедія, словник. У даному випадку тезаурус означає підбірку синонімів та антонімів до наведеного слова. У «Словнику» — 230 тисяч нотаток. Нотатка завжди містить транскрипцію наведеного поняття і дуже часто — його пояснення, тобто ця книга є гібридом власне словника та енциклопедії. Практично про кожен термін сказано, в якому році його вперше почали використовувати у мові.

«Webster New World Dictionary of the American Language» («Словник Вебстера Нового світу з американської мови»). Книга має 1724 сторінки тексту, є гібридом словника та енциклопедії.

«Encyclopedia Britannica» 1959 edition («Енциклопедія Британіка» видання 1959 р.). Опублікована у США. Має 24 томи, не рахуючи щорічників.

«The New Encyclopedia Britannica in 30 volumes». 15th Edition. («Нова Енциклопедія Британіка» в 30 томах. 15-е видання). Encyclopedia Britannica, Inc., 1977.

«The World Book Encyclopedia» («Світова книжкова енциклопедія» «Енциклопедія видавництва «World Book») — Chicago, London, Sydney, Toronto: World Book, Inc., 1994. 22 volumes.

Автор і видавництво «Центр навчальної літератури» висловлюють впевненість, що ця книжка зробить добру справу, ознайомивши вітчизняного читача з інформацією з англомовних джерел про віхи права світової юриспруденції. Багато цікавої довідкової інформації читач знайде в цій книзі і з вітчизняної історії держави. Ця книга є справді навчальним посібником-довідником, який можна використовувати і в навчальній, і в професійній діяльності. Дана книга має бути в кожній людині, яка вважає себе освіченою.

Автор щиро вдячний Любові Михайлівні Романійко за допомогу у комп'ютерному компонуванні першопочаткового тексту

книги, а Інні Сергіївні Вечеринській та Ганні Валеріївні Бабіч — за компонування доопрацьованого видання.

Вдячний також студентам Міжрегіональної академії управління персоналом за комп'ютерний набір тексту.

Це видання є значно більшим за обсягом, порівнюючи з першим. Міститься інформація про парламентські вибори в Україні 2006, 2007 і 2012 років, відображено президентські вибори 2010 року. Вперше у вітчизняній літературі подано офіційний глосарій близько 550 термінів радянського періоду.

Зауваження

Слід взяти до уваги певну невідповідність між вітчизняними і англійськими термінами. Наприклад, правителя Вавилону наші вчені величають царем, а в англійській літературі його називають королем (King). Насправді ж він не був ні царем, ні королем, бо його титул мав туземну назву. Шумерів англійська мова називає сумерійцями, а гетів (хеттів) — хіттайцями. Одну з найбільших праць Юстиніана I англійська мова називає «Дайджестами». У нас її традиційно називають «Дігестами».

Зрозуміло, що автор цих рядків не скасовує установлене вітчизняне вживання історико-державних термінів, але звертає увагу читача на те, що в англійській мові вони можуть мати інші назви. Не завадить знати і їх, бо ще Тарас Шевченко закликав чужого на-учатись і свого не цуратися.

Контактний телефон

**І. І. Дахна у Києві — 494-47-32
з переключенням на 14-87**

Розділ 1

БАВИЛОНСЬКЕ ПРАВО

1.1. ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ

У цьому розділі розглянемо дуже цікаву тему за дещо умовною назвою «вавилонське право», оскільки воно стосується не лише власне Вавилону. Це право старіше, ніж римське. Вивчаючи тему, ми зрозуміємо, що вже 4—5 тис. років тому люди вміли складати право у письмовому вигляді. Отже, нашому законодавцеві нині просто соромно писати невдалі закони.

Наш законодавець, на відміну від вавилонського чи римського, має можливість спиратися (звісно, якщо він цього хоче) на здобутки юриспруденції, накопичені протягом п'яти тисяч років. Ознайомлюючись з вавилонським правом, заглянемо вглиб віків і зможемо уявити спосіб життя людей того часу. При цьому побачимо, що багато стародавніх проблем суспільного життя є актуальним і нині.

Спочатку відзначимо деякі віхи історії Вавилону.

Вавилон — це стародавнє королівство, яке знаходилося в долинах рік Тигру та Євфрату в Південній Месопотамії. Слово «месопотамія» означає «земля між річками», тобто між Тигром і Євфратом. За 3500 років до н. е. у долинах цих рік почали розвиватися вавилонські міста-держави. За 2200 років до н. е. ці міста були об'єднанні Аморітською династією Аккадів. У XVIII ст. до н. е. королем Вавилону був Хаммурапі (1750—1600 рр. до н. е.). Серією кампаній проти сусідніх народів йому вдалося створити велику, як на той час, імперію. Він запровадив найстаріший, з відомих людству, кодексів законодавства. З цим кодексом ми більш-менш детально ознайомимося.

Древні народи — хетти (Hittites), кассіти (Cassites) і ассірійці (Assyrians) правили Вавилоном до 626 р. до н. е., коли була створена нова Вавилонська імперія, яка пролягала до кордонів Єгипту і включала Палестину. Протягом 558—538 рр. до н. е. Вавилон підкорив євреїв і захопив їх у полон. У ньому вони перебували впродовж 586—538 рр. до н. е. Це добре відомий факт з єврейської історії. Королем-завойовником був Навуходоносор II.

Власне місто Вавилон було засновано за 4 тис. років до н. е. Король Вавилонської імперії Небучаднезар II (Nebuchadnezzar) (605—562 рр. до н. е.) відбудував Вавилон і перетворив його на велику столицю імперії. Вавилон був відомий своєю розкішшю. Висячі сади вважалися одним із семи чудес світу. У Києві на території Міжрегіональної академії управління персоналом є майданчик, на якому розташовані моделі семи чудес світу. Відвідувачі можуть побачити там і макет висячих садів. Вавилонці були відомі як вмілі купці, славилися своїм законодавством і державним управлінням. Будували чудесні храми своїм численним богам. Мали серйозні досягнення в астрономії, математиці, медицині і музиці. Не будемо забувати, що із соціально-економічної точки зору Вавилонська імперія була рабовласницькою натуральною сільськогосподарською державою.

Ніщо на світі не вічне. Свого часу настав кінець і Вавилону. Вавилонська імперія була підкорена королем Персії Кіром II (Cyrus II) у 539 р. до н. е., а згодом — Олександром Македонським, селеусідами (Seleuside) та парфіянами (Parthians). Руїни міста Вавилон нині знаходяться на відстані 55 миль на південь від столиці Іраку — Багдада.

1.2. ЗАРОДЖЕННЯ ВАВИЛОНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Найстародавнішим населенням Вавилону вважають шумерів — сумерійців (Sumerians). Вони здавен жили згідно із законодавством, встановленим державою. Про це йдеться в документах, що дійшли до наших часів. Зокрема, в записках короля Лагашу (Lagash) (приблизно 2600 р. до н. е.) йдеться про те, що потрібно дотримуватися давніх звичаїв та загнuzдати жадібність священників і державних чиновників, які пригнічували бідний народ неправомірними вимаганнями (illegal extorsions). Є пряма згадка про процесуальне судочинство в розповіді історика Гудеа (Gudea) (приблизно 2400 р. до н. е.) про визначну подію в історії Лагашу, коли діяльність судів була припинена з огляду на корумпованість та було заборонено описувати майно для виконання судових зобов'язань. Як бачимо, схильність суддів до хабарів — вічна як світ. Знову ж таки історія свідчить, що суддів потрібно тримати в уздечці.

Те, що до нас не дійшло вавилонське законодавство першопочаткового періоду, очевидно, пояснюється навмисним небажанням зафіксувати його в письмовій формі. Як до науки, до права у Вавилоні ревниво ставилися вчені люди того часу і докладали зусиль, щоб знання зберігати лише в усній формі. Не можна десте-

менно стверджувати, що в найстародавнішому Вавилоні не було достатньо високого розвитку права. Перші записи судочинства, які збереглися, стосуються Третьої династії Ур (приблизно 2200 р. до н. е.). Усі ці записи розпочинаються словами: «Рішення прийнято». Записи стосуються справ, пов'язаних з продажами (sales), успадкуваннями (inheritance), подарунками (gifts) чи розлученнями (divorces). Голоували в судах двоє чи більше «машкім» (mashkim) — спостерігачів. Серед них часом були правитель міста чи королівський представник (royal delegate). Коли позов подавався «в ім'я короля» і протилежною стороною не визнавався, то для вирішення справи застосовувалася клятва однієї зі сторін чи свідка.

Перші зразки шумерійського (шумерського) права з'явилися раніше, ніж за 2000 р. до н. е. Є в наших сучасників і інформація про стародавні вавилонські кодекси, зокрема, про сім «шумерських сімейних законів», які стосувалися прийомних батьків і синів, розлучень, наймання рабів. На трьох дощечках (вік їх — приблизно 2000 р. до н. е.) шумерською мовою записано приблизно 25 законів, запозичених з більшої колекції. Щонайменше шість із цих законів відносяться до сімейних стосунків (family relations), три з них тісно пов'язані з положеннями кодексу Хаммурапі. Чотири закони стосуються рабства (slavery). Наприклад, володар раба-втікача мав право вимагати іншого раба або 25 шекелів у того, хто надав утікачеві притулок.

Закони містять також норми, що стосуються усиновлення (adoption), нанесення тілесних ушкоджень вагітним жінкам, обов'язків сусідів (obligations of neighbors), догляду за садами (care of gardens), фальшивого звинувачення (false accusation).

Нинішні західні фахівці вважають, що ці закони послугували вихідною точкою для Кодексу Хаммурапі. На їх думку, Кодекс має селективний, а не творчий характер, тобто Кодекс складався на підставі вже сформульованого права.

1.3. Кодекс ХАММУРАПІ

1.3.1. Вступ

Кодекс Хаммурапі було знайдено в Сусі (Susa), на схід від Вавилону. Трапилося це 1902 р. Розкопки виконувала французька археологічна експедиція. Вона й відкопала базальтову колону, з усіх боків вкриту клинописом. На верхівці колони було зображе-

но царя Хаммурапі. Цар стоїть перед тронном. На троні сидить верховний бог Вавилону — Мардук. Хаммурапі тримає в руках жезл — символ судійської влади. Складається Кодекс Хаммурапі з 282 статей. Збереглося на базальтовій колоні 247 статей. Решта їх була стерта. Колона першопочатково стояла у Вавилоні. Зникле місто Суза знаходиться в межах нинішнього міста Елам. Колона сюди потрапила, очевидно, як трофей після поразки Вавилону. Затерті місця на колоні, очевидно, готувалися переможцями Вавилону для їх записів. Втрачений на колоні текст згодом було розшифровано за бібліотечними матеріалами.

На думку фахівців, між Кодексом (Законником) Хаммурапі та Законником царя Білалами з міста Ешнуни є багато спільного. Законник Білалами на дві сотні років старший за Законник Хаммурапі. Про нього Хаммурапі, очевидно, знав. Хаммурапі запозичував і положення ще стародавнішого шумерського законодавства. Кодекс Хаммурапі не можна вважати повним.

Кодекс є найповнішою і найбільш досконалою пам'яткою вавилонського законодавства. Фрагменти примірників, що були знайдені в бібліотеці «Ашур-бані пал» у Найнвесі (Nineveh), а також інші фрагменти неовавилонського періоду, переконливо свідчать про те, що Кодекс знали покоління, які жили протягом наступних після його появи століть. Є дані, що Кодекс вивчався впродовж 1500 років після того, як його було вперше складено. До речі, під впливом Кодексу Хаммурапі згодом створювалося законодавство Ізраїлю.

Джерелом для складання Кодексу було чинне на той час сумерійське законодавство. Згаданим законодавством керувалися протягом століть міста з високим рівнем цивілізації. Є думки, що Кодекс було складено у двох варіантах — сумерійському і семітському. Очі наших сучасників побачили лише семітський варіант.

З огляду на час, що сплинув, нині достеменно важко сказати про те, що ж у Кодексі було нового порівняно з попереднім вавилонським законодавством. Цілком можливо, що нічого нового він не містив. Західні правники вважають, що характерною рисою Кодексу є використання в ньому статей, які раніше широко застосовувалися на практиці. Очевидно, ці статті не лише відображали звичаї окремих міст, а мали характер законодавства, яке поширювалося на всю «Сумерію і Аккад», — тобто на всю Вавилонську імперію.

У Кодексі можна знайти лише окремі вияви, скажімо, «правничого примітивізму», що стосувався «сімейної солідарності»

(або, говорячи нашою мовою, «сімейної поруки»), територіальної (районної) відповідальності, суду з тортурами тощо. У цілому ж Кодекс був на голову вище від племінного звичаєвого права (tribal custom). Кодекс, зокрема, не визнавав кровної ворожнечі (blood-feud), особистої помсти (private retribution) чи одруження силоміць (marriage by capture). Такі принципи не втратили своєї актуальності й нині.

У Кодексі король є джерелом справедливості. За суддями було встановлено суворий нагляд.

Що відбувається тоді, коли за суддями немає належного нагляду, добре видно на прикладі нинішньої України. У Вавилоні була передбачена можливість подання апеляцій королю.

Уся земля знаходилася у власності феодалів, збирачів податків і поліції. Діяла регулярна поштова система. Жінка посідала вільне і горде становище.

1.3.2. Класи

Відповідно до Кодексу, все населення поділялося на три класи, що мали назви «авелу» (awelu), «маскіну» (muskinu) та «арду» (ardu). Перший з названих класів вважався найпрестижнішим. Можливо, з нього черпалися кадри для судів і храмів, хоч Кодекс не містив кваліфікаційних вимог до названих посадових осіб. Представники першого класу мали аристократичні привілеї та права щодо звільнення від деяких видів відповідальності. Зокрема, їм дозволялося співрозмірно «відплатити» за нанесення ушкоджень їх тілу. Але представники першого класу підлягали більш жорсткій відповідальності за вчинення кримінальних злочинів. За це з них стягувалися більші штрафи. З плином часу назва класу перетворилася не більш, ніж в архаїзм, і представники класу не одержували пільг у сфері контрактного законодавства. Навіть у Кодексі, коли відсутня згадка про статус особи, то назва класу означає не більше, ніж «будь-яка людина».

Статус середнього, з названих вище, класу визначити ще важче. Ймовірно, що саме цей клас становив більшість звичайного населення. Згодом назва класу перетворилася у слово, що означає «жебрак». Через арамаїтську та семітську мови згадане слово влилося в сучасні мови. Але в Кодексі слово вживалося не в його пізнішому значенні. Представник цього класу був вільною людиною, але був зоб'язаний приймати грошову компенсацію за свої тілесні ушкодження. Маскіну сплачував штрафи і мита в меншо-

му, ніж представник першого класу, розмірі, і приносив богам менш дорогоцінні пожертвування.

Арду був рабом. Клас арду також був численним. Арду міг ставати власником майна і навіть бути власником рабів. Рабовласник годував і одягав рабів, сплачував вартість їх лікування, але забирав собі всю компенсацію, що виплачувалася рабам за спричинення шкоди. Рабовласник, як правило, надавав рабові рабинню як дружину. Народжені від такого шлюбу діти теж були рабами відповідного рабовласника. Рабовласник забезпечував свого раба житлом і роботою, за що стягував річну платню (ренту).

Раб міг одружуватися і на вільній жінці. Народжені в такому шлюбі діти вважалися вільними. На придане дружини раба рабовласник права не мав. У випадку смерті раба, який був у шлюбі з вільною жінкою, рабовласнику діставалася половина майна.

Раби-втікачі, якщо їх схоплювали, поверталися власникам, за що була встановлена відповідна винагорода, — два шекелі, що становило приблизно десятину вартості раба. Незаконне одержання чужого раба, надання йому притулку чи крадіжка раба вважалися злочином (*capital offence*). У ті часи кара не змушувала себе довго чекати. Раби позначалися тавром (*identification mark*) на голові.

1.3.3. ВЛАСНІСТЬ

Кодекс визнавав повну приватну власність на землю. Продаватися земля могла за умови виконання певних повинностей (*fixed charges*). На пізніших етапах вавилонської історії король міг дозволяти продаж землі без виконання повинностей. До останніх належали, зокрема, надання людей для армії і виконання державних (*statute*) та спеціальних робіт. Більшість зазначених повинностей забезпечувало населення, яке проживало на території, що належала власне королю. Вавилонські солдати багато в чому нагадували російських козаків недалекого історичного минулого: вони володіли земельними наділами і це вважалося компенсацією за їх військову службу. Помістя переходили в спадщину. Солдатські помістя не могли відчужуватися. Коли солдати призивалися на службу, то вони могли призначати повнолітніх синів бути відповідальними за господарство. Якщо таких синів не було, то король призначав володільця (*locum tenen*), але третину наділу залишав за дружиною для прогодуння її та дітей.

Набір робочої сили для виконання важких робіт було менш детально регламентовано, ніж військову службу. Це питання вирішували місцеві власті. Очевидно, від таких робіт звільнялися господарства, що сплачували ренту та пастухи, які пасли табуни худоби. Якщо солдат потрапляв у полон і не мав достатньо майна для сплати викупу (ransom) за своє звільнення з неволі, то викупити його міг купець, якому потім могла сплачуватися компенсація храмом того міста, з якого був військовополонений. Така компенсація могла відшкодовуватися і королівським палацом. Продаж господарства військовополоненого для сплати викупу за нього не дозволявся. Як бачимо, викуп військовополонених має давню історію.

Храми одержували регулярні надходження пожертвувань як у натуральному, так і в іншому вигляді. Багато сімей мали право на виконання функцій священиків у визначені дні року. За це вони стягували матеріальні блага, про які їм вдавалося домовитися з прихожанами. Одержане майно не могло відчужуватися. Храми надавали позики. Особливо це стосувалося насіння та грошей для сплати збирачам врожаю.

При храмах жило численне жіноче населення, яке використовувалося для релігійної проституції, доходи від якої передавалися храму. Такі жінки користувалися багатьма привілеями. Але відвідування ними шинку вважалося не гідним їх суспільної ролі вчинком.

Кодекс визнавав багато способів передачі власності: продаж, оренду, дарування, бартер, позичку тощо. Передача мала відбуватися за контрактом. Позов визнавався, якщо підтверджувався документально чи присягами свідків. Покупець зобов'язувався впевнитися в тому, що продавець має право на власність, яку він продає. Якщо покупець купив майно, наприклад, у раба, який не мав довіреності на його продаж, то такого покупця могли вважати як злодія. Якщо покупець купив вкрадені речі, то він міг бути засудженим до страти, коли не міг довести, що не знав про крадіжку цього майна. За такої ситуації ошуканий покупець зобов'язувався безкоштовно віддати майно його справжньому господареві. З відповідного продавця він мав право вимагати п'ятикратне відшкодування. Коли раба купували за кордоном, то покупець мав упевнитися, що цей раб не був викрадений чи захоплений у Вавилоні. Інакше згаданий раб повертався у Вавилоні його попередньому господареві без компенсації. Продажа вважалася недійсною, коли приховувалися дефекти стосовно права власності та відповідальності (liability). Правда ж, вражає продуктивність правостосунків?

Земля могла оброблятися власником, орендарем чи найманим працівником. Земля мала оброблятися не абияк, а належним чином. Абияк землю стали обробляти через 4 тисячі років у колгоспах і радгоспах. У випадку недостатнього врожаю, Кодекс передбачав фіксований розмір розрахунку. Якщо земля здавалася в оренду за фіксовану ренту, то випадкові втрати лягали на плечі орендаря (tenant). Якщо ж здавалася в оренду на основі отримання за її експлуатацію прибутку, то втрати ділилися між землевласником (landlord) і орендарем згідно з досягнутою між ними угодою про пропорційний розподіл прибутку.

Земля, яка пустувала, могла братися без сплати ренти протягом трьох років з метою її рекультивачії. Розумна норма, чи не так? Якщо земля не оброблялася належним чином, то Кодекс передбачав повернення її власникові в доброму стані та сплату за це встановленої ренти. Часткова система оренди (metayer system) була поширеною особливо на храмових землях, — за користування землею віддавалася певна частина врожаю.

Землевласник надавав землю, насіння, робочу худобу, реманент, добрива тощо і домовлявся з орендарем про розмір ренти. Крадіжка чи зловживання наданими землевласником матеріалами каралися штрафом чи каліченням (mutilation). Іригаційна діяльність передбачалася таким чином, щоб уникнути шкоди від повеней. Будинки здавалися в оренду на рік. Їх оренда сплачувалася на півроку наперед. Орендар будинку зобов'язувався виконувати його ремонт і міг використовувати свою власну дерев'яну арматуру.

Земля протягом 8—10 років здавалася в безоплатну оренду для будівництва на ній житла. Збудований будинок переходив потім у власність відповідного землевласника.

Не дивлячись на наявність великої кількості рабів, часто виникала потреба і в найманій праці (hired labour) вільних людей, особливо під час збирання врожаю. Батьки часто посилали своїх хлопців на підробітки. За це встановлювалася платня. Період найму міг мати різну протяжність — від кількох днів до року. Домашні тварини за фіксовану плату бралися в оренду для орання землі, приведення в дію іригаційних механізмів, запрягання і молотіння. Воли і вівці здавалися чабану, який видавав відповідну розписку і забирав худобу на пасовище. Чабан мусив належним чином доглядати за худобою, зобов'язувався відповідати за спричинену в разі недбалства втрату. Шкода, спричинена, наприклад, сторожовими псами, що були під його контролем, могла відшкодовуватися у 4—12-кратному розмірі.

У господарському житті Вавилону широко використовувалися як натуральна (payment in kind), так і грошова форма розрахунків (payment in cash). Було встановлено, що боржник міг сплачувати свій борг у натуральній формі згідно зі встановленою шкалою. Борг покладався на особу боржника. Заборонялася конфіскація врожаю боржника. Захоплення його робочого вола каралося штрафом. Затриманий за несплачений борг боржник міг доручити своїй дружині, дитині чи рабу відпрацювати борг. Дружину і дитину не можна було затримувати на строк, що перевищував три роки. У випадку їх смерті, що сталася з огляду на недбалість кредитора (який, до речі, і тримав боржника чи членів його сім'ї), боржник мав право на повну компенсацію за їх втрату.

У випадку позову, Кодексом було встановлено, що боржник збирає з поля врожай самостійно і розплачується з кредитором. Якщо траплявся неврожай, то боржник звільнявся від відповідальності в тому році. Уся власність боржника могла використовуватися як гарантія платежу. Часто третіми особами надавалися персональні гарантії про те, що гарант буде нести відповідальність у випадку несплати платежу.

Караванне сполучення (caravan traffic) регулювали чіткі правила. Говорячи нашою мовою, експедитор (travelling agent) давав квитанцію про всі одержані для перевезення товари. Не можна було претендувати на ті речі, які не були занесені до інвентаризаційного переліку. Якщо від товарів не одержувався прибуток, то експедитор мав відшкодувати вартість одержаних ним матеріальних цінностей у подвійному розмірі. Якщо ж одержувався невеликий прибуток, то експедитор компенсував недоодержану суму. Експедитор звільнявся від відповідальності у випадку його пограбування (robbery) чи рекету (extorsion).

При поверненні експедитор одержував розписку і між ним і власником вантажу відбувався розподіл прибутку. Як правило прибутки ділилися порівну.

За втрату вантажу передбачалася компенсація у 5-кратному розмірі. Плата за перевезення, як правило, сплачувалася завчасно. Складські витрати становили 1/6 частину вартості відповідного вантажу. Відповідний комірник брав на себе весь ризик за зберігання і зобов'язувався компенсувати недостачу в подвійному розмірі.

Кораблі наймалися на підставі фіксованого тарифу відповідно до їх вантажомісткості. До уваги бралася і платня членам команди. Фіксувалася ціна на спорудження кораблів. Кораблебудівники гарантували придатність їх використання у морі протягом одного року.

Судна, що рухалися, несли відповідальність за зіткнення з пришвартованими суднами. Шкіпери мусили сплачувати повину вартості вантажу з кораблів, що затонули, у випадку їх підняття.

Продаж отруйних речовин (intoxicants) відбувався за фіксованими цінами. Шинкарка (ale-wife) мала стежити за тим, щоб її приміщення не використовувалося з незаконною метою (disorderly or illegal purposes).

Уже Вавилону був знайомий спосіб оплати платежу через банкіра чи за допомогою письмового документа.

Храми і багаті землевласники зі своїх орендарів рідко стягували відсотки за позички їм насіння. Звичайні ж ділові позики передбачали оплату щорічних у розмірі 30 відсотків.

1.3.4. Сім'я

Укладення шлюбу було поставлено на грошову основу. Батько нареченого сплачував своєму свату калім за свою невістку. Батько нареченої забезпечував свою доньку приданим (dowry). Якщо батько нареченої, після одержання подарунків, відмовлявся видати заміж свою доньку, то був зобов'язаний повернути подарунки в подвійному розмірі. Придане могло бути у вигляді нерухомості (real property), але, як правило, складалося з особистих речей чи домашніх меблів. Придане залишалося у власності дружини протягом її життя. Воно могло переходити як спадщина до її дітей. Якщо ж дружина помирала і в неї не було дітей, то майно переходило до її дівочої сім'ї. З вартості майна, що поверталося, вдівець вираховував сплачений калім.

Кожний законний шлюб укладався на контрактній основі. Подружня пара становила собою у стародавній Вавилонії, як це прийнято нині у нас говорити, «соту» (російською мовою — ячейку) суспільства. Подружжя несло відповідальність за свої борги. Кодекс передбачав, що дружина не могла поневолюватися за дозаміжні борги (pre-nuptial debts) свого чоловіка. У такій самій ситуації чоловіку не міг подаватися позов за дозаміжні борги своєї дружини. Але вже за борги, що виникли під час заміжжя (post-nuptial debts), подружжя несло спільну відповідальність. Чоловік міг письмово чи дарунком (by deed or gift) передати своїй дружині частину своєї власності за умови довічного користування нею та дозволити заповісти цю власність улюбленому сину.

Чоловік міг розлучатися з дружиною, але зобов'язувався відшкодувати її придане. Дружина мала доглядати за своїми дітьми. Чоловік зобов'язувався сплачувати розлученій дружині належні аліменти, які колишня дружина ділила рівними частками між собою й дітьми. Якщо в неї не було дітей, він повертав придане і сплачував дружині суму, що була еквівалентна калиму.

Якщо дружина відзначалася в шлюбі, м'яко кажучи, кепською поведінкою, то чоловік мав право після розлучення тримати дітей та придане із собою, а колишню дружину перевести в своєму господарстві на становище рабині.

Зі свого боку, дружина могла подавати позов своєму чоловіку з приводу його жорстокості (cruelty) чи недогляду (neglect) і могла отримати юридичне розлучення (judicial separation), забравши із собою своє придане. Якщо ж у суді виявлялося, що винною стороною була дружина, то її топили. Якщо дружина залишалася за відсутності чоловіка без засобів до існування (without maintenance), то могла співжити (to cohabit) з іншим чоловіком, але мусила повернутися до свого чоловіка при його поверненні. Але якщо дружина мала засоби до існування, але, не дивлячись на це, співжила з іншим під час відсутності чоловіка, то це вважалося подружньою зрадою (adultery). Вона каралася надзвичайно жорстоко.

Коли дружина ставала вдовою, то вона займала місце чоловіка у сім'ї. Повторно брати шлюб вона могла лише за згодою суду. При цьому велика увага приділялася тому, щоб частка власності її чоловіка дісталася їх спільним дітям.

Бездітна дружина могла надати своєму чоловіку жінку-наложницю (maid), яка народжувала дітей, що вважалися (to geskone) дітьми дружини. Якщо дружина робила такий вчинок, то чоловіку не дозволялося заводити собі утриманку (concubine). Якщо не робила, то чоловік міг взяти одну утриманку. Така жінка була вільною і вважалася його дружиною, хоч і з нижчим становищем, ніж перша. Розлучення з нею могло відбутися лише на тих підставах, що й з першою дружиною. Третім гатунком матері вважалися дівчата-рабині. Їх діти, народжені від батьків-рабовласників, вважалися вільними. Матір-рабиню вже не можна було продавати і вона ставала вільною у випадку смерті батька її дітей.

«Незаконнонароджені» діти рабовласників могли набути статусу «законних», якщо рабовласники зізналися в цьому при свідках. У такому випадку ці діти на повній підставі брали участь у розподілі майна батька. Але якщо батько-рабовласник їх не ви-

знавав, то маєтність наслідували лише спільні між ним і дружиною діти.

Якщо вільна жінка виходила заміж за раба, то народжені від цього шлюбу діти вважалися вільними. У випадку смерті чоловіка ця вдова забирала своє придане, половину спільного майна ділила між собою і дітьми, а половину віддавала відповідному рабовласникові.

Батько зберігав повну владу над своїми дітьми до їх одруження, міг використовувати їх працю і, навіть, особу для одержання прибутків. Такі самі права мала мати за відсутності батька. Якщо ж помирали батько й мати, то відповідні права мав старший брат дітей. Батько міг за своїм розсудом одружувати дочок чи віддавати їх для церковної служби та для використання як наложниць.

Церковниці мали право розпоряджатися своєю власністю у повному обсязі, але інші дочки мали право на володіння своїм приданим до своєї смерті, яке потім переходило дітям чи назад до їх дівочої сім'ї, якщо під час шлюбу у них не було своїх дітей. Батько мав право дати дочці дозвіл залишити її майно улюбленому брату чи сестрі. Майном дочки, як правило, управляли її брати. Якщо ж вона була незадоволена цим, то призначала опікуна. Коли виходила заміж, то її майном управляв чоловік.

Є підстави вважати, що при одруженні син одержував свою частку майна, але не завжди при одруженні полишав батьківський дім. Часто він приводив до нього свою дружину.

Підкинутих дітей (foundlings) часто всиновлювали. Особливо часто це робили бездітні люди. Коли такий син ставав дорослим, то забирати його назад природні батьки права не мали, якщо проти цього була особа, яка усиновила. Заборонялося дискримінувати прийомного сина порівняно з іншими дітьми. Такий юнак мав право на третину особистого майна, яке дісталось б йому, якби він був спадкоємцем. Приймний батько не був зобов'язаний дробити свою нерухомість.

Діти, усиновлені євнухами (eunuchs) та храмовими жінками (temple-women) (і ті, й інші фізично не були в змозі мати своїх природних дітей), вважалися пов'язаними з прийомними батьками «абсолютними вузами» (absolute ties). У євнухів і храмових жінок не можна було під жодним приводом відібрати дітей. Відмова дітей від цих прийомних батьків і намір повернутися для своїх природних батьків каралася виколуванням ока чи вириванням язика (mutilation of the eye or tongue). Якщо ремісник (craftsman) мав прийомного сина, то його у нього можна було відібрати за умови, що він не був навчений ремісництву.

Усиновлення часто відбувалося згідно з договорами між усиновителями та природними батьками. У договорах передбачалося покарання сторін у випадку їх спроб порушити умови договорів. Усиновлення відбувалося з огляду на різні обставини економічного змісту обох сторін таких угод. У випадку смерті батька всі законні діти мали право на спадщину в рівних частинах. Коли в сім'ї було дві матері, то на певному етапі вавилонської історії діти в такій сім'ї спадщину ділили порівну. Потім настали часи, коли діти першої матері забирали 2/3 спадщини померлого батька. Діти мали право на спадщину матері, але не мачухи (step-mother). Якщо сина хотіли позбавити спадщини, то це можна було зробити лише на підставі судового рішення. Підставою для такого рішення могла бути систематична негідна поведінка сина (repeated infilial conduct).

Партнери в подружній зраді підлягали утопленню. Якщо ж чоловік дружини-зрадниці (aggrived husband) пробачав їй, то король міг пробачити і її партнерові (paramour).

Кровозмішування (incest) каралося смертю чи засланням відповідно до свого потворства (heinousness). Розтління (seduction) каралося штрафом. Про педерастію (sodomy) Кодекс не згадує.

1.3.5. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Примітивна ідея «належного судочинства» (lex talionis) передбачала покарання «винного» члена людського тіла. Наприклад, за те, що рука вдарила батька чи вкрала чуже майно, вона підлягала відрубанню. Око, яке проникало у заборонені секрети, підлягало виколюванню. Фальшиве звинувачення в кримінальному злочині каралося смертю. Смертна кара досить легко присуджувалася за різні форми крадіжок (thefts), розбій (brigandage), безпорядки (disorder), ухилення від державної служби (shirking of state service) і кримінальне недбальство (criminal negligence). Смертна кара виконувалася через повішення (gibbeting), утоплення (drowning) чи спалювання (burning). Щодо певних злочинів передбачався відповідний спосіб смертної кари. Якщо кредитор тримав як заложника сина свого боржника і цей син помирав, то передбачалася смертна кара сина кредитора. Якщо будівельник будував дім, який потім завалився і вбив сина господаря будинку, то смертна кара виконувалася стосовно сина будівельника. Якщо громадянин був винен у смерті чужої доньки, то за це страчувалася його власна донька.

Заслання встановлювалося за кровозмішування.

За негідну поведінку винуватець міг позбавлятися права на спадщину і висилався. Наклеп на одружену жінку чи святенницю карався клеймуванням (branding). Корумпований суддя (corrupt judge) назавжди позбавлявся посади. Сварливу дружину (extravagant wife) та нетямущих дітей (unfilial children) можна було перетворити на рабів.

Кодекс не визнавав ув'язнення (imprisonment) в державних в'язницях. Найпоширенішим видом кари був штраф. Він накладався за нанесення тілесних ушкоджень представникові класу маскіну чи рабові за спричинення шкоди майну чи порушення контракту. Повернення незаконно одержаних речей чи халатне спричинення шкоди речам, як правило, супроводжувалося стягненням штрафу.

Визнавалася важливість наміру. Якщо підсудний присягався, що він вчинив вбивство ненароком, то з підсудного стягувався штраф, розмір якого залежав від соціального становища вбитого. Хоч у Кодексі прямо не вказується, що за зловмисне вбивство присуджувалася смертна кара, вавилознавці стверджують про наявність саме такої кари. Власник вола, який на вулиці вдарив рогом людину, ніс відповідальність лише в тому випадку, коли про злий характер (visious) тварини було відомо завчасно. Ненавмисні вчинки Кодексом не визнавалися як злочини. Як уже відзначалося, бідність жінки була для неї виправданням бігамії, тобто їй прощалося співжиття з іншим чоловіком за відсутності свого, якщо він залишав її без засобів до існування.

За недбальство (carelessness) і безпечність (neglect) карали суворо. Зокрема, помилка хірурга могла «коштувати» йому відрубання власних рук чи великих штрафів. Ветеринарний хірург чи будівельник споруд та кораблів, м'яко кажучи, були персонально зацікавлені в якості своєї праці.

На відміну від Країни Рад 30-х років ХХ ст., у Стародавньому Вавилоні просто підозри (suspicion) було недостатньо для притягнення до відповідальності. Злочин мав скоюватися і бути фактом — саме це було підставою для кримінальної відповідальності.

1.3.6. Суди

У цивільних справах позивачі рідко залучали професійних адвокатів. Позов розглядав суддя, який викликав у судове засідання сторони і свідків. Цивільний процес, як правило, містив поперед-

не заслуховування справи одним чи двома суддями, які потім передавали судові у розширеному складі (трибуналу) показання сторін і свідків. Трибунал, як правило, складався з священників чи державних службовців. З плином часу в судах стали переважати названі службовці, а священники почали концентрувати свою діяльність на релігійних справах.

Якщо для вирішення справи не вистачало знань, то застосовувався прийом, який значно пізніше мав поширення і в славній Україні, а саме: людину кидали у річку і дивилися, потопає вона чи ні. Впливає людина — значить правда на її боці. Якщо лише підсудний мав знання стосовно своєї справи, то клятви підсудного було достатньо. Велика увага надавалася письмовим доказам. Суди практикували ознайомлення зі спірним майном на місці його знаходження. Вердикт суду як такий, на думку вавилознавців, був не обов'язковим до тих пір, поки не складався документ, що втілював порядок вирішення спору. Порушення умов такого документа каралося. Якщо справу розглядав особисто король, то відповідне рішення було остаточним і оскарженню не підлягало.

Від Кодексу Хаммурапі переходимо до законодавства Ассирії.

1.4. АССІРІЙСЬКЕ ПРАВО

Щоб краще зрозуміти ассирійське законодавство, коротко ознайомимося з історією цієї держави, яку фахівці вважають типовою східною деспотією.

Ассирія — це стародавнє королівство, що знаходилося в Північній Месопотамії між річками Тигр і Євфрат. Столиця спочатку була в Ассурі (Ashur), а потім у Ниневі. За культурою Ассирія була пов'язана з Вавилоном. У 1950—1750 рр. до н. е. розрослася в імперію. Потім відбувся період занепаду. Нове піднесення імперії сталося в 1116—1078 рр. за Тиглазпілесера I. За правління Шалманесера III (858—824 рр. до н. е.), Тиглазпілесера III (746—725 рр. до н. е.) відбулися нові завоювання. Ассирійська імперія розрослася, досягаючи кордонів Вірменії, Аравії і Єгипту, за правління Саргона II (721—705 рр. до н. е.), Сеннечаріба (705—681 рр. до н. е.), Езарбаддона (668—633 рр. до н. е.). За цих королів ассирійське мистецтво і архітектура досягли зеніту. Велика бібліотека клинописної літератури була зосереджена в Ниневі. Після смерті Ашубаніпала імперія була підкорена медесами і вавилонянами (616—606 рр. до н. е.).

У руїнах стародавнього міста Ашур після Другої світової війни були знайдені три дошки з написами, що містять близько 90 статей з колекції законодавства, яке було чинним у XIII ст. до н. е. За змістом статті стосуються конкретних судових справ, а не загальних законодавчих принципів. Деякі дослідники вважають, що статті є прикладом розвитку законодавства, яке ще не досягло зрілості, властивого Кодексу Хаммурапі, хоч ці статті й молодші за Кодекс на кілька століть (тобто з'явилися пізніше). Слід взяти до уваги, що ассірійці мали інше походження, ніж вавилоняни. Цей та інші фактори вплинули на філософію законодавства.

Середньоассірійським законам XVI—XIV ст. до н. е. бракувало системності та логічної послідовності. Вони вважаються погіршеним варіантом Кодексу Хаммурапі.

Пам'ятки ассірійського законодавства, що дійшли до наших часів, стосуються одруження (marriage), власності (property), безпеки (security) і злочинів (offences). З аналізу цих аспектів можна зробити певні висновки про суть і процедуру судів.

Перед одруженням мала місце церемонія заручення (betrothal ceremony). Наречений помазував наречену, дарував їй різноманітні дарунки, зокрема, сплачував їй калим. Як пам'ятаємо, у Вавилоні калим сплачувався батькові нареченої, а не їй.

У випадку розлучення калим залишався дружині. Чоловік не мав права безпідставно (inconsiderately) розлучитися з дружиною. У ассірійців було дві форми шлюбу — або ж жінка йшла в будинок чоловіка, або ж чоловік приходив у будинок її батька. Кажучи нинішньою мовою, — приставав у прийми.

Якщо жінка йшла в будинок чоловіка, то брала з собою придане і подарунки обох сімей. Майно дружини могло переходити в спадщину її синів і не могло розділятися між братами її чоловіка. Якщо чоловік ішов до дружини у прийми, то вона від нього за це одержувала певну суму грошей, яку він міг забрати у випадку її смерті чи розлучення з нею.

Вдова, у випадку повторного одруження, мала повне право на подарунки свого нового чоловіка, якщо вона продовжувала жити у своєму будинку. Якщо ж вдова переходила жити в будинок нового чоловіка, то він мав повне право на її подарунки.

До того, як полишити домівку для служби, чоловік мусив потурбуватися про те, щоб залишити дружині засоби для існування. Якщо чоловік цього не робив, то дружина мала право віддавати дітей у підробітки, але не могла повторно виходити заміж протягом п'яти років. Якщо чоловік повертався після вказаного строку і дізнавався, що його колишня дружина вже є

чужою дружиною, то не міг нічим собі зарадити, хіба що в окремих випадках (*special circumstances*). У випадку особливих труднощів (*special hardship*) період чекання дружиною на повернення свого чоловіка скорочувався до двох років. Протягом цих двох років їй надавалася допомога, говорячи нинішньою мовою, за рахунок «суспільних фондів споживання» (*at the public expense*). Після повернення чоловік змушений був компенсувати такі витрати.

Син дружини від попереднього шлюбу не мав права на майно нового її чоловіка.

Дружини мусили зберігати абсолютну вірність (*absolute fidelity*) своїм чоловікам. Жінок суворо карали, навіть за нескромну поведінку, продовження відвідування гадальних будинків, компрометацію ділових експедицій (*compromising business expeditions*), появу на вулиці у неприкритому вигляді (*appearing unveiled in the street*). За подружню зраду (*adultery*) карою була смерть, але чоловік міг задовольнятися відрубанням органу тіла (*mutilation*) дружини-зрадниці, чи навіть її пробаченням (*forgiveness*). Партнер (*paramour*) жінки в подружній зраді ділив з нею її долю. Це приблизно, як у радянській пісні: «Если радость на всех одна, на всех и беда одна». Але партнер міг і уникнути відповідальності, якщо міг довести незнання ним факту одруження партнерші. Звідниця (*bawd*) одруженої жінки несла ту саму відповідальність, що й ад'юльтерна пара. Одружена жінка, яку застали у звідницькому будинку, могла уникнути відповідальності, якщо вона негайно розкривала «конспіраторів». Повинну голову не сік меч і в ті часи.

У ассирійців прямо не було підтверджено законодавство Мойсея (*Mosaic law*) щодо одруження з братом загиблого чоловіка (*levirate marriage*), але факти говорять про те, що така практика мала місце. Якщо зникав чи помирав наречений, то наречена (*betrothed maiden*) мала виходити заміж за його брата. Якщо ж не було брата, придатного для одруження на ній (*marriageable brother*), то таку жінку чи наречену мав забирати батько чоловіка (нареченого) собі як дружину.

Те законодавство, що дійшло до наших часів, стосується нерухомості (*real estate*). Кілька статей присвячені повазі до земельних знаків (*landmarks*) та справедливому розподілу води (*equitable division of water for irrigation*) для іригації. Людина могла ставати власником городу (*orchad*), завівши його з дозволу попереднього власника, але зобов'язувалася знайти для нього іншу таку саму за площею ділянку. Підпільне володіння землею

заборонялося, а вирощений на такій землі урожай підлягав конфіскації.

Коли помирав батько, то його майно могло розділятися між синами, але інколи це не виконувалося. Земля розділу не підлягала і оброблялася братами сумісними зусиллями. У такому випадку найстарший брат мав право на дві третини врожаю.

За винятком загального помістя, кожен брат міг набувати майно, яке, за звичаєм, «переписувалося» на дружину (affianced wife). У сім'ї, яка складалася з братів, що володіли таким нерозділеним майном, все ж таки відповідальність за злочини була окремою.

Коли очікувався продаж нерухомості, то важлива роль відводилася тому, щоб до покупця згодом не мали претензії треті особи. Тому потенційний покупець за допомогою міського глашатая (town-crier) тричі протягом місяця, що передувало придбанню нерухомості, повідомляв публіці про свої наміри. Після такого кроку претензії про неправомірне придбання ним не приймалися.

Кредитор міг брати в неволю людину боржника або його дітей. У будь-якому випадку боржник мав працювати на кредитора до сплати свого боргу. Кредитору суворо заборонялося продавати боржника в рабство. Будь-яка особа, яка придбала такого боржника як раба, втрачала затрачені на це гроші. Кредитор мав право віддавати заміж дівчину, яку він тримав як гарантію сплати боргу. За це кредитор одержував узгоджену суму від її нареченого (suitor). Згода батька дівчини була необхідною, але вона була майже автоматичною. Якщо батько не був живий, то брати дівчини могли заперечувати проти видання її заміж, але за умови, що вони сплачували борг протягом одного місяця.

Описаний вище механізм заміжжя ускладнювався, коли виявлялося, що до батька дівчини були претензії і інших кредиторів.

Якщо кредитор ставився недобре до своєї заручниці до часу продажу її чоловікові, то втрачав на неї будь-які права, якщо заручниці вдавалося вислизнути з-під його контролю.

Якщо одружена жінка крапа щось із будинку свого померлого чи хворого чоловіка, то вона каралася смертю. Смерть присуджувалася і одержувачеві (receiver) такого майна. Крадіжка з чужого будинку одруженою жінкою цінностей на суму понад п'ять мін свинцю тягла за собою її затримання до того часу, поки крадіжка компенсувалася. За інші крадіжки вина окуповувалася тим, що злодій віддавав себе на кару потерпілого (private retribution).

Наклеп стосовно аморальної, чи «неприродної», поведінки чоловіка чи жінки суворо карався каторгою (cudgelling), штрафом,

кастрацією (castration), ударами палицею. Подружня зрада і зґвалтування (rape) вважалися тяжкими кримінальними злочинами. Кара виконувалася скривдженою сім'єю. Ця сім'я мала право пом'якшити покарання або ж навіть вибачити злочинця.

Напад на людину карався відрубанням рук чи органів на обличчі, штрафом та биттям. Напад, що спричинив аборт, карався каторгою, биттям та штрафом (fine).

Органами судочинства вважалися король та його службові особи. Інколи їм допомагав у виконанні судочинства місцевий начальник. Важливою рисою ассірійського законодавства є та, що вона непересічну роль відводила приватній помсті. У рамках сім'ї батькові надавалася свобода рук для вжиття дисциплінарних заходів, які він вважав потрібними. Навіть надзвичайно жорстоких. Публічні вироки (public sentences) виконував кат, який був зобов'язаний не перевищувати надані йому письмові інструкції.

Якщо порівняти Кодекс Хаммурапі з ассірійським законодавством, то останнє значно більше «полюбляло» смертну кару і відрубання органів тіла.

Доречно також звернути увагу на ту обставину, що як гроші у той період використовувався свинець, а не срібло. Штрафи завжди «прив'язувалися» до цього металу. У кримінальних справах практикувалося «випробування водою» (ordeal by water): якщо підсудний, якого кидали в річку, не потопав, а спливав, то він визнавався невинним. Метод застосовувався за відсутності свідків та інших доказів. Якщо в спорі обидві сторони присягалися стосовно суперечливих аспектів, то застосування методу «випробування водою» для вирішення відповідного спору було досить широким.

1.5. ХЕТТСЬКЕ ПРАВО

Англомовна назва права — the Hittite Laws. Хетти — це стародавній народ, який проживав у Малій Азії і Сирії в 2000—1200 рр. до н. е. Центром імперії хеттів було місто Богхазкай. Хетти були підкорені ассірійцями наприкінці XII ст до н. е. Мова хеттів була однією з примітивних індоєвропейських мов. Писемність — клинопис та ієрогліфи.

Під час розкопок у 1907 р. біля турецького села Богхазкай, що знаходиться на відстані 90 миль від Анкари (Angora), була вкопана велика колекція глиняних дощочок, на яких клинописом бу-

ли записані численні документи історичного, релігійного та політичного змісту. Тексти були написані вавилонською та кількома іншими спорідненими мовами. Вік дощечок сягав на глибину XIV—XIII ст. до н. е. Серед цих дощечок були дві більші та кілька менших, що містили закони, написані основною мовою королівства. Більшість мовних загадок згодом була розв'язана, і тепер наші сучасники знають зміст Хеттського законодавства.

Згадані історичні пам'ятки належать до іншої культури. Але вони створені у суспільстві, яке мало тісні зв'язки з Месопотамією, незадовго перед тим, як Ассірія набула ваги. Саме з огляду на це і варто розглянути ці пам'ятки.

Риса, що найбільше приголомшує у Хеттському законодавстві, полягає в підкресленні факту перегляду (*revision*) законодавства. Часто згадується, що раніше було ось так, а нині відповідна практика змінена. Інколи модифікувався звичай (*custom*). У більшості випадків модифікувався раніше чинний закон. У цілому положення переглянутого законодавства були більш м'якими (*milder provisions*).

Фахівці відзначають, що сфера дії відображеного на дощечках законодавства значно вужча, ніж цього можна було б чекати від Кодексу. У знайденому під час розкопок законодавстві немає посилаць на одруження, продаж, спадкування, контракти. Знайдені пам'ятки свідчать про наявність у них вказівок, спрямованих на уникнення суперечностей між звичаями і писаними правами стосовно зазначених у текстах аспектів. Основну мету пам'яток вбачають у підтриманні порядку (*maintenance of order*). Значна частина знайдених документів являє собою перелік тарифів щодо штрафів за крадіжки та відшкодувань після них (*restorations after thefts*). Міститься прейскурант цін на землю, домашніх тварин, метали, продовольство і одяг.

Відомо, що Хеттське правління того часу поширювалося на багато народів різних рас, звичаїв, мов. Саме з огляду на це закон не було сформульовано так, як це можна було б зробити у випадку однорідного населення.

Законодавство в основному стосувалося сільськогосподарського суспільства. Лише в одному місці згадуються купці (*merchants*), у кількох місцях — ремісники (*craftsmen*).

Власність була повністю приватною. Щоб визнати нерухомість законною, необхідно було урочисто поставити її під охорону богів. Нове придбання майна потребувало нових релігійних жертв.

Кілька документів були присвячені наділам, наданим солдатам (*soldiers*), священикам (*priests*) та ткачам (*weavers*). Під час

перебування солдата на війні за його господарством наглядала цивільна особа, яка обробляла його господарство та виконувала належні повинності.

У випадку смерті солдата, його господарство переходило цивільній особі. Якщо вона помирала, то солдат міг призначити іншу. Інколи солдат брав собі партнера, з яким обробляв землю і ділив вирощене. У випадку сварки і розпаду партнерства цивільна особа мала право на певну, хоч і меншу, ніж у партнера, частину майна.

Населення розподілялося лише на вільних та рабів. Весіллю між двома вільними людьми передувало вручення подарунків дівчині. Якщо вона згодом відмовлялася від весілля, то подарунки поверталися. Якщо ж змінював точку зору наречений, то його подарунки йому не поверталися.

Як і в ассірійському законодавстві, хеттське законодавство визнавало два способи одруження: або ж дівчина йшла в дім нареченого, або він приходив жити в дім батька нареченої.

Коли ж шлюб стосувався рабів чи був змішаний, то заручинських подарунків не було. Але якщо раб давав подарунки вільній жінці, а вона приймала їх, то така жінка ставала рабинєю. Становище рабів було кращим, ніж в інших деспотіях.

Згідно з хеттським законодавством широко застосовувалося правило Мойсея: брат чи батько загиблого чоловіка (нареченого) мав одружуватися на його дружині (нареченій). За подружню зраду чоловік мав право скарати дружину на смерть. Батько мав право залишити сина без спадщини у випадку неодноразового порушення ним правил поведінки (son's repeated misconduct). Про позбавлення спадщини (banishment) сигналізувало виставляння матір'ю одягу сина за межі будинку. Якщо сина брали назад у сім'ю, то він виносив з хати надвір деякі меблі, які мати забирала назад у хату і ставила їх на звичне місце.

Якщо кредитор забирав собі боржника, то третя особа могла під Новий рік викупити його.

Стосовно контрактів аналізоване законодавство містить лише обширний перелік тарифів на домашніх тварин (мули були найдорожчими), шкіри, одяг, а також за оренду тварин, домашнього причандалля і за ремісницькі послуги.

Більша частина Хеттського кодексу регламентує кари стосовно вбивства (murder), нападу (assault), кровозмішування (incest), педерастії (sodomy), викрадання дітей (kindnapping), крадіжки (theft) та спричинення шкоди (damage).

Особиста помста (*private revenge*) дозволялася лише стосовно дружини-зрадниці (*adulterous wife*). Державними карами були смерть (*death*), каторга (*forced labour*), ув'язнення (*imprisonment*), відсічення (*facial mutilation*) органів тіла на обличчі, але «закон помсти» (*lex talionis*) чинним не був. Смертна кара застосовувалася лише стосовно 8 категорій злочинів, каторга — за неправомірне заволодіння майном. Відрубання органів тіла застосовувалося лише стосовно рабів, що вчинили крадіжки чи підпали. У цілому покарання були менш жорстокими, ніж у вавилонському та ассірійському законодавствах.

Основним видом покарання за вбивство і тілесні пошкодження був штраф. Тяжкими злочинами вважалися статеві зносини між близькими родичами. Було встановлене покарання за співжиття з матір'ю за життя батька, з дружиною брата, з власною дочкою, з сином чи близькими кровними родичами. Не каралося співжиття батька і сина з однією і тією ж жінкою, рабинею чи повією.

Ось і наблизилася до кінця наша розповідь про вавилонське законодавство. Нагадаємо, що бесіда велася із залученням того матеріалу, який широко відомий західній юридичній науці і який, з огляду на лінгвістичні бар'єри, був недостатньо відомий нашому читачеві. Тож будемо вважати, що білих плям залишилося менше, і читач нині добре уявляє, як людство започатковувало створення писаного законодавства.

Розділ 2

РИМСЬКЕ ПРАВО

2.1. ДОВІДКИ ПРО РИМСЬКЕ ПРАВО

Леді Ненсі Астор (1879—1964 рр., перша жінка — член Палати громад британського парламенту) якось справедливо відзначила: «Ми, жінки, справді говоримо забагато, але і з огляду на це ми не встигаємо сказати і половину того, що знаємо». Приблизно ці слова можна вжити і стосовно великої і майже неосяжної теми — римського права. Про нього багато було сказано у світовій літературі, але тема залишається актуальною і невичерпною. Доречно згадати і прислів'я про те, що: «Нове — це добре забуте старе». У період «соціалістичної законності» про римське право намагалися багато не говорити. Очевидно, було соромно згадувати досягнення правничої думки і практики двотисячолітньої давності. А на якому рівні були наші предки дві тисячі років тому і на що були у юриспруденції здатні? Не було в Римі юридичних академій, правничих науково-дослідних інститутів. Зате були вчені, у яких не було наукових звань, але які вміли створювати закони та інші нормативні акти.

Мета цього розділу полягає в тому, щоб ознайомити широку кола читачів з поглядами нинішніх західних юристів на римське право. З працями, що вийшли з друку українською чи російською мовами, читач може ознайомитися самостійно. Подання матеріалу вестиметься мовою, зрозумілою для всіх читачів, а не лише тих, хто має диплом правника. Правда, не завжди диплом є свідченням наявності належної освіти. Як казала одна дама: «Якщо вам дали гарну освіту, то це ще не значить, що ви її одержали». Доречно також зазначити, що наші юридичні факультети римському праву не надавали достатньої уваги. Під час відвідань автором цих рядків восени 1995 р. юридичних факультетів американських університетів виявилось, що нинішні американські студенти-правники латинську мову не знають, але римське право вивчають. І це не дивлячись на те, що США, дещо умовно кажу-

чи, — країна не цивільного (римського), а загального права (common law).

Ознайомимося з довідками про римське право за тими літературними джерелами, про які йшлося у «Передмові».

Беремо до рук четверте видання «Оксфордського правничого словника» (Oxford Dictionary of Law). На жаль, нотатки про римське право він не містить. Засмучуватися не будемо, пам'ятаючи, що для англо-саксів римське право не є таким рідним, як для нас, правників-континенталістів. Звернемося до інших джерел. «Collin's Dictionary of Law» на с. 345 має нотатку за назвою «Римське право» (Roman Law). Ось її зміст: «Право стародавнього Риму. Також правнича система (legal system) і наука, побудовані на ньому і сприйняті різними шляхами (in various ways), в різних місцях (various place), у різні часи (various times) аж до сучасних (up to the present). Класичний період тривав приблизно від 27 р. до н. е. до середини III ст. н. е. Перша фаза права потім завершилася кодифікацією Юстиніаном (527—565 pp. н. е.) усього права у Звіді цивільного права (Corpus Juris Civilis). Римське право вижило у вимитій формі (in watered down form) у Константинополі до його падіння в 1453 р. Його справжнє «друге життя» розпочалося на Заході, коли «Дайджест Юстиніана» (Justinian's Digest) було відкрито Ірнерієм (Irenaeus) (1055—1130) як серцевина (heart) відродженого вчення (revived study) в університеті Болоньї.

У той час як Англія розвивала свою власну систему, інші держави поглядали на римське право для натхнення (inspiration). Наполеонівський кодекс (Napoleonic Code) розпочав процес сприйняття (adoption) римського права і романтичної правничої думки (Romantic legal thought) повсюди в Європі (throughout Europe). Часто поняття цивільне право (civil law), або цивільний (civilian), вживаються для післяюстиніанського періоду (post Justinian period).

Важливість (importance) римської традиції полягає у факті, що право становилося систематичним шляхом зобов'язання (obligation), майно (property) і особи (persons) були відокремленими (being separated), але все ж таки поєднаними (yet related).

Це означає, що існує менше небезпеки (less danger) випадкового несумісного органічного розвитку (haphazard incongruous organic development), за якого доповіді про розглянуті справи (reports of decided cases) просто збираються (are simply collected)».

Як бачить читач, тут англійці кидають камінець у свій же власний город, визнаючи недоліки англо-саксонської системи права, одним з джерел якої є прецедент.

«Black's Law Dictionary» («Правничий словник Блека») містить невелику статтю про римське право такого змісту (с. 1330):

«У загальному плані (general sence) охоплює всі права (laws), які переважали (to prevail) серед римлян, не беручи до уваги час їх виникнення, включаючи підбірку Юстиніана (collections of Justinian). У більш обмеженому плані (more restricted sense) німці під цим терміном розуміють лише право Юстиніана (merely the law of Justinian), яке вони сприйняли.

У Англії та Америці, здається, зазвичай вживати фразу «римське право» як таку, що не має відміни від «цивільне право» (civil law), для того щоб позначити цілу систему римської юриспруденції, включаючи Corpus Juris Civilis (Звід цивільного права) або ж, якщо ж і окреслюється якась відміна, то вислів «цивільне право» позначає ту систему юриспруденції, що є в наявності у тих країнах континентальної Європи, які запозичили свої юридичні поняття (juridical notions) та принципи (principles) з юстиніанської підбірки (Justinian collection), у той час як «римське право» резервується як власна назва правового кістяка (proper appellation of the body of law), розвинутого за уряду Риму (under government of Rome) від найдавніших часів до падіння імперії».

Закінчується ця стаття про римське право у «Правничому словнику Блека» рекомендацією поглянути в ньому ж на нотатку «Цивільне право» (Civil Law).

Отже, беремо до уваги цю рекомендацію, знаходимо зазначену нотатку (с. 246) і читаємо, що цивільне право є: «Правничим кістяком (body of law), яке кожна конкретна нація (nation), співдружність (commonweath) або місто (city) запровадило виключно для себе; точніше називається «муніципальним» (municipal) правом, на відміну від «природного права» (law of nature) і від міжнародного права. Галузі права (law), що стосуються цивільних або приватних прав (rights) і відшкодувань, на відміну від кримінальних галузей права (criminal laws).

Система юриспруденції, що трималася і управлялася у Римській імперії, особливо та, яка укладена в компіляції Юстиніана та його спадкоємців (successors), що охоплює Інститути, Кодекс, Дайджест і Новели, має колективну назву «Corpus Juris Civilis», на відміну від загального права (common law). Цивільного права (Цивільного кодексу) дотримуються у Луїзіані».

До цитати необхідно зробити коротенькі пояснення. Компіляція — це таке явище у юриспруденції, коли на основі попереднього законодавства створюється нове: застарілі положення усуваються і, якщо потрібно, створюються нові «місточки» між тими

нормами, які зберігаються. У процитованій статті згадується штат Луїзіана з огляду на своєрідність його правничої системи. Своєрідність спричинена цивільним законодавством, а не загальним правом, яке є панівним на території США (загальне право по-іншому можна називати «прецедентним правом», і цю тему ми теж розглянемо у даній книжці).

Стаття «Римське право» у «Оксфордській м'якообкладинковій енциклопедії» (Oxford Paperback Encyclopedia) містить таку інформацію (с. 1163): «Правничий кістяк (body of law), розвинутий у Римі впродовж від близько 150 р. до н. е. і кодифікований імператором Юстиніаном у 529 р. у його «Зводі цивільного права» (Corpus Juris Civilis; кістякові цивільного права,- Body of Civil Law). Римське право сплило знову в XI ст. як популярний предмет вивчення в італійських університетах; пізніше воно еволюціонувало (to evolve) в спільне ядро (common core) цивільної правової сім'ї правничих систем (civil law family of legal system) або романо-германське право (Romano Germanic Law), яка утвердила себе на землях Священної Римської імперії. Ідеї римського права були домінуючими у французькому наполеонівському кодексі (French Code Napoleon), прийнятому в 1804 р. та в пізніших цивільних кодексах, прийнятих у Німеччині, Швейцарії і Австрії. Кодифікаційний рух звертався до сприйнятої вищої раціональності римського права (perceived higher rationality of Roman law), яке надавало логічно послідовний набір принципів (logically consistent set of principles) та правил для розв'язання спорів».

Далі на читача чекають стисліші нотатки.

Ось у книзі «New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language» пояснюється (с. 863), що римське право є системою юрисдикції Стародавнього Риму і Римської та Візантійської імперій, особливо до смерті (565 р. н. е.) Юстиніана I.

«Webster New World Dictionary of the American Language» вказує (с. 1263), що римське право є кодексом прав (code of laws) стародавнього Риму; воно дотримує основу сучасної правової системи в багатьох країнах.

Рекомендуємо читачеві поглянути, як вище в дужках позначено «кодекс прав», щоб зрозуміти, маються на увазі не якісь окремі права, а галузі права.

«Webster's Ninth New Collegiate Dictionary» (с. 1022) зазначає, що римське право є правовою системою стародавнього Риму, яка охоплює писане і неписане право (written and unwritten law), ґрунтується на звичаєвому праві (traditional law) та законодавстві міста Рим і за формою охоплює законодавство (legislation) асамб-

лей (assemblies), рішення сенату (resolves of the senate), укази імператорів (enactments of emperors), едикти преторів (edicts of the praetors), твори (writing) юрисконсультів (jurisconsults) та кодекси пізніших імператорів.

Отже, поняття «римське право» є занадто широким. У нього відсутні досить чітко визначені межі. Воно поширюється як на законодавство власне міста Рим, так і Римської імперії в цілому. Римське право охоплює період від заснування Риму (за легендою це сталося у 753 р. до н. е.) і до падіння Західної Римської імперії у V ст. н. е. Воно вживається і щодо Східної Римської імперії, яка закінчила своє існування в 1453 р., коли турки захопили Константинополь. Доречно зазначити, що у Візантії (столицею якої було згадане вище місто) законодавство було більш «римським», ніж будь-яка інша сфера її цивілізації. Згадаймо, що кістяк візантійців був за своїм походженням грецьким.

Із зникненням Римської імперії зі світу не зникло римське право. Його норми продовжували застосовуватися навіть у тих країнах, які не входили до складу Римської імперії. Наприклад, у Німеччині до прийняття нею в 1896 р. кодексу, який 1900 р. поширився на всю імперію, застосовувалися норми римського права, якщо вони прямо не суперечили чинному німецькому законодавству. Необхідно все ж таки застерегти, що ці пізні норми римського права не були власне першопочатковим римським правом. Але вони спиралися на норми «Corpus iuris civilis», що зазнали подальшого розвитку. Про значення римського права для нинішньої цивілізації ще буде сказано. Щоб зрозуміти розвиток римського права, необхідно знати історичне підґрунтя, на якому воно розвивалося.

Тепер після ознайомлення з енциклопедичними довідками, на римське право поглянемо детальніше. Як кажуть, воно того варте.

2.2. Віхи історії Риму

Згідно з легендою, Рим було засновано в 753 р. до н. е. Читачі, напевно, знають пам'ятник, що відображує вовчицю, яка своїм молоком вигодувала засновників Риму.

Від 753 р. до н. е. і до 509 р. до н. е. Рим був під владою королів. Це найстародавніший період Римської історії. Його ще називають «королівським» (regal) періодом. У 390 р. до н. е. Рим захопили галли і спалили його. Тому про цей період немає ніяких оригінальних письмових документів. Усе, що людство знає про

найстародавнійший Рим, — це оповідання й легенди пізніших часів. Документально засвідченої історії стародавнього Риму немає. Можна лише здогадуватися, що закони того часу існували у формі звичаїв. Найнижчою ланкою суспільства вважалася патріархальна сім'я, у якій найвищий (не зростом, а за становищем) старійшина (ascendant) був єдиним власником майна всієї сім'ї. Водночас він був її суддею і священиком. Рідство (kinship) було чоловічим (agnatic), тобто вважалось таким, що охоплювало виключно чоловічу лінію. Сім'я становила групу людей, на яких поширювалася влада старійшини. Останній вважався батьком усієї родини (paterfamilias). Родичі по чоловічій лінії (агнати) охоплювали патерфаміліїв та всіх інших прямих нащадків померлого правопопередника (ancestor).

Група сімей становила ген (gen), або клан (clan). Члени клану мали однакове прізвище і спільну релігію (worship). Вони вважали себе родичами, що мали спільного предка. Насправді ж родичання було або ж уявним, або настільки далеким (типу «сьома вода на кисилі»), що його важко було встановити.

Дослідники вважають, що організаційну структуру тодішнього суспільства можна уявити за такою пірамідою: народ — сенат — король. Король правив до кінця своїх днів. Він або ж вибирався народом або ж призначався своїм попередником. Король виконував функції воєначальника, головного судді і головного священика. Тобто він був тим, чим був Генеральний секретар ЦК КПРС протягом періоду існування Радянського Союзу. Сенат був дорадчим органом. Сенатори призначалися королем. Органом «народу» була Ассамблея, або Comitia. Народ поділявся на тридцять частин, які мали назву курій. Кожна курія до Асамблеї делегувала одного представника. Нині важко достеменно твердити про курію. Можливо, курія ґрунтувалася на родстві. Можливо, це була якась територіальна одиниця — щось на зразок церковного приходу. Можливо, вона була поєднанням і того, й іншого. Орган курії — Комітет висловлював думку стосовно заходів, запропонованих королем. Малоімовірно, щоб курії приймали загальнообов'язкові закони. Дослідники дотримуються думки, що функції курій полягали в тому, щоб надавати дозвіл на певний відступ від установлених звичаїв. Наприклад, дозволити громадянину прийняти кого-небудь до складу своєї сім'ї або ж санкціонувати розподіл власності відповідно до заповіту.

Тодішні римські громадяни поділялися на три групи: *патриції*, *плебеї*, *клієнти*. Достеменно щось сказати важко про походження кожної з груп. Наявність розподілу на патриціїв і плебеїв

сягає в історичну глибину так далеко, настільки туди вдається проникнути. При цьому виявляється, що плебеї завжди мали статус громадян (правда, непривілейованих, можливо, другосортних). Але плебеї не вважалися іноземцями. Запам'ятаємо це. Оскільки плебеї були громадянами, то на них поширювалися як права, так і обов'язки. Раби, зрозуміло, були безправними. Можливо, що плебеями ставали колишні раби та іноземці. Патриції вважалися корінними громадянами Риму. Говорячи мовою нашого недалекого минулого, патриціїв можна було б назвати «кращими людьми Риму». Клієнтами були особи, що користувалися захистом будинку патриція за рахунок втрати своєї особистої незалежності. У кожного клієнта був свій бос (патрон). Відносини клієнта і патрона вважалися священними. Гріхом вважалася образа патроном клієнта. Були в Римі і раби. Римське право народилося і регулювало відносини рабовласницького натурально-сільськогосподарського суспільства.

У найстародавнішому Римі було сім королів. Передостаннім з них був **Сервій Туллій** (578—533 рр. до н. е.). Це саме за його правління римська армія поділялася на роти (сотні), які так і називалися — «центуріони». Король створив також Народну Асамблею, або іншими словами — *Comitia Centuriata* (Асамблею центуріонів). Вона становила собою десять центурій кавалерії (з багатих патриціїв), а також центурій піхоти, які теж формувалися за ознакою майнового багатства. Було п'ять класів. Перший клас складався з 80 центурій, другий — четвертий — з 20 кожний, а п'ятий — з 30. Система голосування була створена таким чином, що віддавалася перевага першому класу. Якщо він мав спільну думку, то в центурій нижчих класів про думку навіть не запитували.

Оскільки *Comitia Centuriata* була армією, то свої засідання вона проводила за межами міста. Така практика була припинена у I ст. н. е. Комітет курій (*Comitia calata*) продовжував збиратися лише з метою надання формального схвалення рішень «високих магістратів». Засідання *comitia calata* контролювалися колегією понтіфів (священиків). Засідання часто нагадували собою фарс. Вони були схожі на засідання радянського парламенту догорбачовських часів.

Королівському правлінню настав кінець 509 р. до н. е. Короля Таркунія Суперба (*Tarquinius Superbus*) було вигнано. На його місце щорічно призначалися два претори, які згодом стали називатися консулами. Маріонеточна посада короля була збережена лише для релігійних церемоній. Зросла роль Сенату. Консули, а

згодом цензори стали призначати сенаторів. Спочатку сенат мав патриційний характер, але згодом перетворився на орган плебейства. Магістрати (тобто консули чи цензори) регулярно консультувалися із Сенатом. Під час домінування в Сенаті плебеїв його значення впало.

Протягом 509—265 рр. до н. е. Рим був республікою. Саме в цей період були створені славнозвісні «Дванадцять таблиць» — видатний пам'ятник права стародавнього Риму. Час між 265 і 27 роками до н. е. — складний і різноманітний. Тут і численні війни, і тріумвірати, і диктатура Юлія Цезаря. Державний устрій — щось незрозуміле: і не республіка, і не імперія. Якась безформена «перебудова».

Римська імперія бере свій початок 27 року до н. е., коли Октавіан (відомий як Август), який у 37 р. до н. е. у морській битві наніс поразку своєму супернику Марку Антонію, заявив про... відновлення республіки. Політики всіх часів і народів, як бачимо, говорять одне, а роблять зовсім інше. Говорячи про республіку, Октавіан розпочав створювати монархію. Проіснувала імперія в Римі майже п'ятсот років. Римська цивілізація у Візантії після занепаду Риму проіснувала ще тисячу років.

Розподіл Римської імперії на Західну і Східну стався в 364 р. н. е., коли Валентіан поділив її зі своїм братом Валенсом. Згодом імператор Теодосій знову став єдиним імператором для обох імперій, але після його смерті сини Аркадій і Гонорій назавжди розділили її на дві частини. Формально імперія вважалася єдиною. Законодавство видавалося від імені обох імператорів. Але згодом законодавство однієї частини імперії не могло застосовуватися в іншій, якщо про таке застосування прямо не казувалося.

Під ударами варварів Рим захитався, а в 476 р. н. е. останній імператор Західної Римської імперії **Ромул Аугуст** склав свої повноваження. Західна імперія припинила своє існування. Королем став **варвар Одоакер**, який, до речі, визнав себе васалом Константинополя, за що йому було пожалувано звання патриція. Згодом візантійські імператори Зенон і Юстиніан на певний час поширювали свою імператорську владу у Західній імперії. Але це тривало недовго. Західна імперія розпалася на окремі королівства. Східна імперія (Візантія) продовжувала існувати. Їй настав кінець 1453 р., коли турки захопили Константинополь. Рівно через 500 років після цієї дати помер керівник великої імперії, яка за інерцією існувала ще майже чотири десятиліття, але врешті решт розпалася. Маємо на увазі Й. Сталіна та Радянський Союз.

Отже, найголовніші віхи історії Риму такі:

1. 753 р. до н. е. — заснування Риму.
2. 509 р. до н. е. — вигнання короля і встановлення республіки.
3. 265 р. до н. е. — кінець республіки.
4. 27 р. до н. е. — початок імперії.
5. 364 р. н. е. — поділ імперії на дві частини.
6. 476 р. н. е. — кінець Західної Римської імперії.
7. 1453 р. — кінець Східної Римської імперії.

2.3. ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ РИМСЬКОГО ПРАВА

Коротко вони можуть бути окреслені таким чином:

1. **Період здогадок** (period of conjecture). Він охоплює королівське правління (753—510 рр. до н. е.) і республіканський період до прийняття славнозвісних «Дванадцяти таблиць», яке відбулося у 451—450 рр. до н. е. Документально засвідчена інформація стосовно цього періоду відсутня. Вважається, що в королівський період не було того, що можна назвати законодавством у власному значенні цього слова. Правда, юрист Помпоній, діяльність якого припадає на період Хадріана і на якого є посилання у «Дайджесті» Юстиніана, згадував про те, що Ромул та інші королі надсилали куріям проекти своїх законодавчих актів. Помпоній також свідчить про те, що інший юрист — Секст Папірій (який згодом став головним понтіфом, тобто священиком республіки) здійснив кодифікацію раніше виданих законів. Цей кодекс Помпоній називає «Jus civile Papirianum». Якщо це дійсно так, то письмово викладене римське право сягає в глибину королівського Риму. Фахівці вважають, що це — або ж вигадки, або ж мова йде про документ релігійного змісту, або ж про такий документ, що знаходиться на межі права і релігії.

2. Період від «Дванадцяти таблиць» до середини II ст. до н. е. Він відомий ще як «**Середньореспубліканський період**». Збереглися фрагменти «Дванадцяти таблиць», а також окремі історичні джерела. Можна здогадуватися, що багато цінних матеріалів було знищено в пожежах після захоплення Риму галлами в 387 р. до н. е. Все ж таки людство дещо знає (певно, у загальних рисах, а не детально) про прийняття деяких законів, існування окремих правових інститутів. Дійшли до нас імена окремих визначних юристів того часу. Але жодного тогочасного закону наші сучасники не бачили. Це частково пояснюється згаданою пожежею, а частково — тією обставиною, що тодішні юристи, на відміну від

сучасних, менше писали. Зрозуміло, що тоді не було ні паперу, ні кулькових ручок, не кажучи вже про друкарські машинки та персональні комп'ютери. Можливості для писання були обмежені: на камені чи на пергаменті багато не напишеш. Очевидно, особливо стомлює писання на камені. Фахівці вважають, що це були часи переважно «*ius civile*» (цивільного права), а не «*ius honorarium*» чи «магістратського права» (*magisterial iaw*). (Пояснення термінів буде наведено далі.)

3. Пізньореспубліканський період. Він охоплює останні півтора століття існування республіки. Цитування деяких правників того часу має місце лише у «Дайджесті» Юстиніана. Відомим правником був Цицерон. Певна інформація про правничі аспекти трапляється також в інших літературних джерелах. Збереглися записи небагатьох законів. «Магістратський едикт» стає основним засобом реформування римського права. Цей період можна назвати періодом раннього «*ius honorarium*». Протягом цього періоду набирає також ваги «*ius gentium*», тобто право, що стосувалося іноземців. Ці два явища є взаємопов'язаними. Саме завдяки едиктам значна частина «*ius gentium*» знайшла відображення у законодавстві, що регулювало відносини між громадянами.

Поняття «*ius gentium*», як зазначають фахівці, має два аспекти: практичний і теоретичний. Практичний аспект означає ту частину римського права, яка застосовувалась римлянами як стосовно до них самих, так і стосовно іноземців. «*Ius civile*» — це частина римського права, яка поширювалася лише на римлян. Така дихотомія (роздвоєність) має історичне коріння. Римське право, як і інші стародавньоісторичні правничі системи, керувалося «принципом персональності» (*personality*). Принцип означає застосування законодавства країни лише стосовно її громадян. Іноземці були юридично безправними. Зрозуміло, якщо не було щодо цього угоди між Римом і відповідною державою. Інакше будь-який римлянин міг захопити іноземця просто як річ, що не має свого господаря. Торговельні інтереси Риму потребували надання правової охорони іноземцям, що опинилися на території Римської республіки. Саме тому і з'явилося «*ius gentium*». Магістрати почали застосовувати «купецьке право» (*merchant law*) середземноморських народів у римському його розумінні (щоправда, без зайвих формальностей, до яких римляни були дуже охочими).

Такий підхід зберігся й тоді, коли у Римській імперії з'явилися провінції і їх керівники здійснювали правосуддя щодо іноземців (*peregrini*). Хоч, правда, цей термін означав не іноземців як таких (тобто громадян, що є підданими інших урядів), а осіб, які не бу-

ли громадянами Риму. Вважалося, що спори між суб'єктами однієї і тієї ж країни має розв'язувати її суд, в той час як, коли спори між провінціалами різних держав чи між провінціалами та римлянами мав розв'язувати суд правителя провінції, застосовуючи при цьому «*ius gentium*».

Ще раз наголосимо, що концепції «*ius gentium*» та «*ius civile*» були майже ідентичними (особливо це справедливо щодо контрактного права). Застосування концепції «*ius gentium*» було формально простішим. На практиці контракти типу «*ius gentium*» оформлялися таким же чином і мали такі самі юридичні наслідки, як і контракти між римськими громадянами в рамках «*ius civile*».

На думку Аристотеля, законодавство є двох видів: природне і таке, що створюється людиною. Концепція природного законодавства бере початок в ідеалі стоїцизму про життя «відповідно до природи». Ця концепція була відома римським юристам, які й запозичили її для законодавства стосовно всіх вільних людей (тобто не рабів), незалежно від громадянства.

Теоретичний аспект «*ius gentium*» і полягає саме в тісному його зв'язку з «природним законодавством».

4. Ранньоімперсько-класичний період. Перехід від республіканської до імперської форми правління не мав якихось негайних наслідків стосовно приватного права. До речі, ще римляни право розділяли на приватне і публічне (відповідно: «*ius gentium*» і «*ius publicum*»). Перше регулює відносини між особами, друге — між ними й державою. Після столітнього хаосу в Римі настали сприятливі часи для прогресу у сфері права. Зросла кількість правничої літератури. У «Дайджесті» Юстиніана є посилання на правників I ст. н. е. II і III ст. н. е. можна назвати класичним періодом розвитку римського права. Цей період настав дещо пізніше від періоду розквіту римської літератури.

Ранньоімперсько-класичний період поділяється на дві частини. Перша — це час правління імператорів Хадріана (117—138 р. н. е.) і Антоніна (помер у 193 р. н. е.). Друга — це час правління Северіїв (від прийняття престолу Септімом Севером у 193 р. до смерті Севера Александра у 235 р. н. е.). Протягом першої частини творча правнича активність була жвавішою. Протягом другої частини відбувалося «шліфування» раніше розроблених норм. «Дайджест» Юстиніана зберіг для наших часів посилання на всіх авторів-правників класичного періоду. Особливо видатними серед них були Папініан, Пауль та Ульпіан.

5. Пізньокласичний період. Він настав після вбивства Севера Александра. Імперію охопив хаос. Коли є хаос, то немає особли-

вого інтересу до права. Хаос і право — це поняття, що взаємно виключаються. Діолектіану (284—305 рр. н. е.) вдалося відновити порядок, але спалах правничої творчості не стався. Оскільки життя не стоїть на місці, то не стоїть на місці і право. Римське право продовжувало дещо збагачуватись новими ідеями, особливо за рахунок грецьких джерел (у зв'язку зі створенням Східної імперії, що мала за столицю Константинополь). Занепад Західної Римської імперії надавав певні ідеї розвитку приватного права. Коли держава розвалюється, то люди інтенсивніше шукають шляхи для розв'язання питань, що виникають між ними. Але до прийняття Юстиніаном трону Східної імперії (у 527 р.) не було помітної законодавчої роботи. Вона дрімала. Коли вона почала пробуджуватися, то Юстиніан вдало цим скористався. Юстиніан ще неодноразово буде згадуватися. Він вміло поєднав теорію з практикою. До речі, нагадаємо, що британський вчений Е. Резерфорд говорив: «Немає нічого більш практичнішого, ніж вдала теорія». Через кілька десятиліть референти вклали ці слова в уста Леоніда Ілліча Брежнєва. Зрозуміло, що посилання на першоджерело не було вказане. Юстиніан вміло керував державою. Він не брав участі у міжнародному туризмі і не проводив значну частину свого часу у закордонних відрядженнях.

Оскільки правники не уявляють свого життя без такого поняття, як «джерела права», то й зупинимося далі саме на ньому.

2.4. ДЖЕРЕЛА РИМСЬКОГО ПРАВА

2.4.1. ПРАВО ПИСАНЕ І НЕПИСАНЕ

На початку розгляду цього питання відзначимо, що римляни розділяли своє право на дві категорії: «*ius scriptum*» та «*ius non scriptum*». Як здогадався читач, ці поняття означають відповідно «писане» і «неписане» право. Останнє — це звичаї. Під «писаним» правом римляни розуміли не лише прийняті закони, а й інші джерела в письмовій формі. Перелік писаних джерел охоплює: *leges*, *plebiscita*, *senatus consulta*, *edicta magistratium*, *constitutiones principum*. (Ці поняття далі будуть пояснені.) Названий перелік повторено і в «Інститутах» Юстиніана, незважаючи на те, що після класичного періоду в розвитку римського права його джерелами вважалися лише звичаї та конституції імператорів.

Отже, про звичаї. Їх розглядали римляни не лише як першопочаткові джерела їх писаного права, але і як джерела для нового

законодавства. Римські юристи вважали звичаї вказівкою на те, які закони хотіли б мати люди. Це приблизно так, як нині в розумних країнах вирішують питання про пішохідні доріжки в новозбудованих міських районах. Власті дивляться на протоптані стежки і саме там прокладають доріжки. В інших країнах (не будемо при цьому показувати пальцем на Україну) доріжки кладуться там, де їх хотіло б бачити начальство, а не населення. Результатом такої «мудрої політики» є вщерть витоптані газони.

Звичаї узагальнювалися в Римі або ж юристами-теоретиками (вони працювали більш продуктивніше, ніж деякі наші правничі інститути і кафедри), або ж судовою практикою.

Переходимо до писаного права. Для початку розглянемо закони і плебісцити («leges» і «plebiscita»). Закон вважався актом асамблеї римського народу — Comitia centuriata, Tributa чи Curiata. Як уже було сказано, останній орган згодом втратив реальну владу і виконував, по суті, лише формальні функції.

Плебісцити були рішеннями виключно плебейської асамблеї. Боротьба між патриціями і плебеями закінчилась перемогою останніх у 287 р. до н. е., коли «Закон Гортензія» надав плебісцитам статусу закону.

Римські асамблеї за процедурою прийняття рішень нагадували асамблеї грецьких міст-держав. Громадяни голосували безпосередньо, а не обирали делегатів для прийняття ними рішень. Демократія була прямою. Питання для голосування (rogatio) мав право ставити лише магістрат. Громадяни могли відповідати лише «так» або «ні». Не допускалася мітингівщина, дебати, доповнення, уточнення тощо. Перед винесенням «rogatio» на розгляд громадян, магістрат мусив радитися з сенатом. У Римській республіці пізнього періоду не було випадків негативного ставлення до «rogatio». У радянські часи така політика була відома як «одобрям-с».

2.4.2. Дванадцять таблиць

А тепер — про славнозвісні «Дванадцять таблиць». Вони були прийняті в 451—450 рр. до н. е., тобто десь через 60 років після вигнання королів. Це — ранній період республіки. Їх прийняття відбулося в контексті боротьби між патриціями і плебеями. Плебеї хотіли мати письмово зафіксований кодекс, щоб забезпечити в магістратах охорону своїх прав у процесі судових спорів з патриціями. Плебеї скаржилися, що судочинство консулами-патри-

ціями було волонтаристським і тиранічним. Ідея писаного кодексу була запропонована в 462 р. до н. е. Гаєм Терентієм. Як бачимо, час між народженням ідеї і її реалізацією становить 10 років. Спочатку до Греції було послано три делегати для вивчення, як казали у радянські часи, «передового досвіду», тобто відповідного законодавства грецьких міст-держав. Зокрема, кодексу законодавства Салона для Афін. Після повернення делегації була утворена комісія з 10-ти осіб. Вони були патриціями. Члени комісії називалися «decemvirs». Комісія розробила десять таблиць. Таблиці були схвалені *Comitia centuriata*. Сталося це в 451 р. до н. е. Плебеї залишилися невдоволеними. Була призначена ще одна комісія, до складу якої ввійшли деякі з плебеїв. Комісія підготувала дві додаткові таблиці, які, на думку Ціцерона, були несправедливими (*inequitable*). У 450 р. до н. е. *Comitia centuriata* схвалив їх. Прийняття «Дванадцять таблиць» згодом почало розглядатися римлянами, як початок їх правничої історії. Ліній назвав таблиці «фонтаном публічного і приватного права».

Ціцерон згадував, що коли він був хлопчиком, то школярі «Дванадцять таблиць» вчили напам'ять, як наші нинішні школярі вчать «Табличку множення». До речі, табличку вчать і в американських школах. До того ж, у них табличка охоплює ще й «11» та «12». Люблять американці дюжину.

Уже відзначалося, що «Дванадцять таблиць» у їх повному обсязі очі нинішніх сучасників не бачили. Про їх зміст ми дізнаємося з коментарів юристів пізньореспубліканського періоду, зокрема Лабео і Гая. Таблиці були чинними протягом десятих століть і втратили чинність лише з прийняттям законодавства Юстиніана. Хотілося б звернути увагу читача — 1000 років діяв закон! Очевидно, добротню його було складено. На нинішніх же українських законах не встигає висохнути чорнило, як у них вносяться зміни і доповнення.

«Дванадцять таблиць» нерідко називають Кодексом. Але таке визначення недостатньо точне. «Таблиці» не були кодифікацією всього тогочасного римського законодавства. Важко достеменно твердити і про зворотний вплив «Таблиць» на законодавство. У порівняно недалекі історичні часи були спроби відтворити «Таблиці», спираючись на фрагменти, що цитувалися різними авторами і в різних джерелах. Наприклад, у XVII ст. Жак Гоудфрой дійшов висновку, що таблиці I, II і III стосувалися цивільно-процесуальних норм. Таблиця IV була присвячена *patria potestas* (згодом це поняття пояснимо), а таблиці V, VI, VII — відповідно опіці (*tutelage*), спадкуванню (*inheritance*) і власності (*property*).

Восьма таблиця охоплювала злочини, дев'ята — публічне право (відносини між громадянами і державою), десята — релігію (sacred law). Дві останні таблиці Гоудфрой вважав додатками.

Фахівці вважають, що в «Дванадцяти таблицях» спостерігається незначний вплив грецького законодавства. Основним же їх джерелом було римське звичаєве право.

2.4.3. СЕНАТСЬКІ ЗАКОНИ (SENATUS CONSULTA)

Сенат набув законодавчої влади у ранньоімперський період, хоч така влада не була підтверджена жодним імператорським актом. Рішення сенату виносилися на схвалення народом, але фактично це було лише формальним кроком. Сенат втілював у формі закону побажання імператора. У післякласичний період римського права імператори вже ігнорували Сенат як «машину для виробництва законів». Імператори видавали закони одноосібно і безпосередньо.

2.4.4. ЕДИКТИ МАГІСТРАТІВ (EDICTA MAGISTRATUM)

Едикт — це свого роду прокламація. Спочатку (коли люди, в тому числі й римляни, не вміли знищувати ліси, щоб зробити з них папір) прокламації були усними. Потім їх стали складати письмово. Як свідчать історики, едикти писалися на дерев'яних дошках. Колір літер був чорним, фон — білим, заголовки — червоними. У Римі едикти стали важливим джерелом права. Вони проголошувалися службовими особами магістратури.

На початку римської історії правосуддя здійснювалося королем чи від його імені консулами. З огляду на завантаженість консули стали не в змозі здійснювати правосуддя в повному його обсязі. Починаючи з 367 р. до н. е., для виконання функцій правосуддя почали призначати претора. Оскільки Рим не лише нині, але й тоді приваблював іноземців, то претору важко було справлятися зі справами як громадян Риму, так і іноземців. Для розгляду справ останніх у 242 р. до н. е. було призначено іншого претора (praetor peregrinus). Перший претор став називатися praetor urbanus (тобто щось на зразок «міського претора»).

Іншими важливими особами римської магістратури були «curule aediles» (вони наглядали за ринками, і про важливість такої посади, навіть, у радянські часи читач може збагнути, згада-

вши відому кінокомедію «Гараж») правителі провінцій і провінційні квестори (вони виконували функції, подібні до римських «*curule aediles*»). Законодавство, яке походило від названих вище елементів магістратури, мало назву «*ius honorarium*» або «*ius praetorium*». Претор не вважався законодавцем. Але оскільки в нинішній армії кажуть, що не треба боятися генерала, а необхідно остерігатися сержанта, то й едикт претора, який він видавав на початку своєї служби, був важливим документом. В едикті проголошувалися наміри претора. Це свого роду нинішній «протокол про наміри». Едикт був *perpetuum*, тобто постійним. У ньому вказувалися принципи, якими збирався керуватися претор. На думку істориків, претори не були талановитими юристами, але вони були досить освіченими правниками. Як і нинішні політики, тодішні претори не завжди дотримувалися проголошених ними ж принципів. Претори вважалися колегами консулів. Але на практиці становище консулів у суспільстві було значно вищим.

Наступні претори видавали свої нові едикти, але вони значною мірою відображували едикти попередників. Тобто забезпечувалося наступництво. Едикт — це свого роду заява претора про його розуміння закону. А це не так уже й мало, адже через багато століть з'явилося прислів'я про те, що правий той, у кого більше прав. Кількість преторів поступово зростала. Зокрема, під час правління Сулли (останнє століття до нашої ери) їх було вже 8. Претори свої службові обов'язки виконували протягом одного року. Мешкали вони в цей час у Римі. Після закінчення строку своїх повноважень їх, як і екс-консулів, посиляли управляти провінціями чи виконувати інші обов'язки за кордоном. Під час імперії в столиці діяла численна група преторів. Між ними існував своєрідний розподіл праці.

Коли відбувся перехід від республіки до імперії, то це спочатку прямо не позначилося на едиктах преторів. Вони продовжували їх видавати. Є підстави вважати, що претори все ж таки узгоджували свої едикти з імператором і сенатом (через багато століть жодний законопроект у відомій групі країн не надходив до маріонеткового парламенту, не одержавши схвалення відповідного Політбюро). Імператори згодом зрозуміли, що преторські едикти стали досить незалежним джерелом права. Жоден фюрер, імператор, генсек чи президент не може терпіти чогось незалежного від нього. Тому імператор Хадріан десь у 131 р. н. е. дав вказівку відомому юристу Сальвію Юліану розглянути і узгодити преторські едикти. У переглянуті едикти зміни мав право вносити лише імператор.

Відносини між «*ius honorarium*» і «*ius civile*» дещо нагадують відносини між загальним правом (*common law*) і «правом справедливості» (*equity*) у англосаксонській системі права. У згаданій системі «*common law*» є чітко сформульованими правилами, а «*equity*» передбачає застосування в кожному окремому випадку принципу справедливості. Така правнича система надзвичайно складна.

2.4.5. Розсудливі відповіді (*RESPONSA PRUDENTIUM*)

Нинішньою мовою це означає думку вченого-юриста щодо того чи іншого правничого аспекту.

На початку правосуддя вважалося сферою діяльності понтифів (священиків). Ця монополія була ліквідована в 304 р. до н. е. клерком Флавієм, який, за переказами, вкрав у свого господаря-судді «*legis actiones*» (перелік слів, які потрібно точно вимовити під час судочинства). До речі, процедурі римляни надавали надзвичайно великого значення. Флавій оприлюднив цей перелік. Перелік втратив свою священність і став відомим як «*ius Flavianum*».

Відомим тлумаченням закону є праця «*Tripertita*» юриста Помпонія. У ній містився текст «Дванадцяти Таблиць» з (кажучи нинішньою мовою) — «науково-практичним коментарем» до них, що базувався на думках юристів і *legis actiones*. Коментар відомий як «*interpretatio*». Отже, десь приблизно від 300 р. до н. е. розпочала формуватися група людей, які приділяли значну увагу вивченню права. Це не були правники в нинішньому західному значенні цього слова. На Заході під правником розуміють особу, яка надає у встановленому порядку платні юридичні послуги. У Римі це були поважні в суспільстві люди, які свої безплатні юридичні відповіді (*responsa*) розглядали як спосіб здобуття популярності і службової кар'єри. Правники давали свої відповіді всім, хто до них звертався з відповідним проханням. Інколи такі відповіді їх автори публікували у вигляді збірок. У період імперії такий вид правничої літератури був досить поширеним. У республіканський період *responsa prudentium* великої ваги ще не мали, але в епоху імперії ситуація докорінно змінилася.

Імператор Август уповноважив деяких юристів давати відповіді від його імені, а це означало, що судді (*iuges*), які отримали таке роз'яснення, мусили ним керуватися. Юрист Гай згадує, що імператор Хадріан установив, що судді мусили дотримуватися

«відповідей», якщо вони не суперечили одна одній. А якщо суперечили, то судді мали приймати своє рішення.

Практика «*responsa prudentium*» закінчилася десь наприкінці III ст. н. е. — саме тоді, коли закінчився класичний період у розвитку римського права. «Закон про цитування» 426 року у привілейоване становище ставить лише п'ять правників — Папініана, Паула, Гая, Ульпіана і Модестіна. Не в усіх класиків була щаслива доля. Зокрема, Папініан був страчений імператором Каракалою за те, що відмовився знайти правниче обґрунтування вбивству імператором свого брата Гети. Ульпіана вбила преторська варта. Якщо точки зору цих юристів з якогось питання мали розбіжності, то приймалася точка зору більшості. Якщо точки зору урівноважувалися (наприклад, двоє юристів твердили одне, а двоє — інше), то перевага віддавалася тій, прибічником якої був Папініан. Якщо з якогось питання не збереглася думка Папініана, а думки решти «класиків» розподілялися порівну, то суддя мав право приймати своє рішення. Коментування Папініана Ульпіаном і Паулом було проголошено недопустимим. Статусу закону набувало коментування п'ятіркою класиків своїх попередників. Доречно відзначити, що думки «класиків» вважалися не лише такими, що стосувалися конкретної справи, а й аналогічних ситуацій у майбутньому. Тобто їх точка зору набувала статусу прецедента.

Виділялися дві школи вчених-правників — школа сабініанців (або кассіанців) і школа прокуліанців. Першу школу створив Капіто. Відомий юрист Лабео був засновником іншої школи, хоч свою назву вона одержала від імені його наступника — Прокуліанса. Невідомо, які саме принципи стали причиною розколу вчених-правників. Але вони досить тривалий час прираховували себе до тієї чи іншої школи. До періоду правління Антоніна розмежування між школами зникло. Гай — останній відомий юрист, який вважав себе сабініанцем.

2.4.6. КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ (*CONSTITUTIONES PRINCIPUM*)

Ні імператор Август, ні його найближчі наступники ніколи відверто не говорили, що вони мають законодавчу владу. Вони поводилися приблизно так, як через багато століть керівник однієї країни, який не величав себе генеральним секретарем (хоч насправді ним був), а йменувався просто «секретарем» (ним був товариш Сталін). Юрист Гай у 160 р. до н. е. все ж таки відзначав,

що слово імператора має силу закону. Законодавча влада імператорів поступово зростала. Основними формами імператорського законодавства були:

- **едикт** (на відміну від едиктів інших осіб, імператорські едикти не обмежувалися якоюсь сферою і були безмежними);
- **мандат** (інструкція підлеглим, наприклад, керівникам провінцій);
- **рескрипт** (письмові відповіді імператора на запити, що надійшли), вони писалися на тому самому документі, який подавався як запит;
- **декрет** (рішення імператора, що виконував функції судді).

Названі форми законодавства в римському праві називаються «конституціями». У рескриптах і декретах імператори могли запроваджувати нові законодавчі норми.

2.4.7. Ранні кодифікації та законодавство Юстиніана

Як відомо, знаходячись на одному місці, обростає мохом навіть камінь. Правничотворча робота, яка виконувалася впродовж століть, почала потребувати своєї кодифікації, інакше в законодавстві можна було навіть чортові зламати ногу: воно невпинно розросталося і в ньому важко стало орієнтуватися. Очевидно, ще в часи Діолектіана було складено Грегоріанський кодекс (codex Gregorianus). Слідом за ним було складено Гермогеніанський кодекс (codex Hermogenianus). Обидва кодекси не вважалися офіційними. Але фахівці відчують у них імператорську схильність. Складачі кодексів, без сумнівів, були допущені до імператорських архівів. Через багато століть у величезній країні до «Особливої теки» в Кремлі були допущені деякі комуністи (які, щоправда, хутенько стали демократами) лише тоді, коли та країна розвалювалася. Грегоріанський кодекс охоплює конституції від Хадріана до Діолектіана, а Гермогеніанський — лише період Діолектіана. Останній кодекс вважався додатком до першого. Правда, до останнього кодексу згодом почали «примазувати» інші конституції.

Третій кодекс — Теодізіанський вважався офіційним. Його було складено комісією, призначеною Теодізієм II та Валентіаном III. 1 січня 439 р. кодекс набрав чинності. Розпочинаючи від Константина Великого, конституції не вважалися чинними, якщо їх не було в кодексі. Правда, були невеличкі винятки з цього правила. Стосовно ранішого законодавства вважалися чинними по-

передні кодекси. До наших часів третій кодекс дійшов майже повністю. Від двох попередніх залишилися лише фрагменти.

Теодізій також планував створити колекцію, яка охоплювала б юридичну літературу та імператорське законодавство. Ця ідея була втілена в життя Юстиніаном.

Щойно зійшовши на трон, Юстиніан приступив до своєї рідної чистки правничих «Авгієвих стаєнь», які недостатньо впорядковувалися впродовж століть. Юстиніан був не лише кодифікатором, а й творцем нового законодавства. Правою рукою в імператора був його головний міністр **Трібоніан**. Робота розгорталася за такою послідовністю.

У лютому 528 р. була створена комісія у складі 10 осіб. Трібоніан формальним головою комісії не був. Комісія приступила до попередніх кодексів (вони охоплювали період до Теодозія). Їй дозволялося усунути всі повторення та суперечності. Дозволялося з цією метою «коригувати» законодавство. Оскільки тоді не було багатопартійної системи і законодавці не займалися підприємницькою діяльністю, то робота, як кажуть, не лише закипіла, а негайно принесла результати. У квітні 529 р. заново сформульоване законодавство було опубліковане і набрало чинності 16 квітня того ж року.

У римському праві відоме таке поняття як «50 рішень» Юстиніана. Маються на увазі його рішення стосовно деяких застарілих положень (що втратили практичне значення) чи таких положень, стосовно яких думки юристів-класиків розбігалися. Юристам нашого часу відомо приблизно 90 таких рішень Юстиніана (їх ще називають конституціями). 50 з них було опубліковано. Точна дата публікації невідома.

15 грудня 530 р. Юстиніан дав указівку Трібоніану про створення комісії, яка розглянула б праці юристів-класиків. Витяги з таких робіт мали бути опублікованими в 50 книгах. Комісія уповноважувалася вилучити застарілий матеріал, осучаснити положення, усунути суперечності. Успішно була проведена і ця робота. «Дайджест» (Digest) було опубліковано 16 грудня 533 р., а з 30 грудня того ж року він набув чинності. Було проаналізовано 2 тисячі книг, які містили 2 млн рядків. До «Дайджесту» ввійшло лише 150 тис. рядків. «Дайджест» охоплює праці чотирьох десятків юристів. Приблизно його третину становлять праці Ульпіана. Приблизно половину — праці Ульпіана і Пауля. Приблизно дві третини — праці п'ятірки юристів-класиків, імена яких були згадані вище. Домінуючу частину «Дайджеста» становлять праці юристів класичного періоду. Ввійшли до «Дайджесту» і поло-

ження з праць деяких юристів, які не мали права на надання відповідей стосовно тлумачення законів. Фахівці вважають «Дайджест» найважливішим результатом діяльності Юстиніана. «Дайджестом» Юстиніан зберіг положення праць юристів-класиків. Саме їм завдячується велич римського права.

Згадаємо і про «Інститути» Юстиніана. Ревізія права вимагала і реформи у сфері правничої освіти. Юристів готували тоді в університетах Константинополя і Бейрута. Чи вступ до університетів відбувався на основі усного іспиту і чи брали при цьому вступні хабарі — про це історія не згадує. До «Інститутів» Юстиніана підручником для правничої освіти були «Інститути» Гая. Останній підручник, говорячи нинішньою мовою, був стабільним. Він слугував століттями. Юстиніан дав вказівку Трибоніану та двом професорам скласти новий підручник. Як не дивно, але й ця робота була успішно виконана і 21 листопада 529 р. вона набула чинності закону. За основу взято «Інститути» Гая. Підручник має вигляд лекцій, які імператор ніби читає студентам. У цілому це непоганий підхід. Чи в багатьох керівників нинішніх держав вистачило б хисту для створення підручника для студентів?

«Інститути» Юстиніана складаються з 5 книг:

1. Право осіб (the law of persons).
2. Речове право (the law of property).
3. Спадкове право (the law of succession).
4. Зобов'язальне право (the law of obligations).
5. Процесуальне право (the law of actions).

Як бачить читач, структури Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. і «Інститути» Юстиніана дуже схожі. Щоправда, в «Інститутах» відсутня книга про право інтелектуальної власності.

Тепер про так званий «Новий кодекс» (Codex Repetitae Praelectiones). Невдовзі після публікації «Дайджесту» Юстиніан доручив Трибоніану та чотирьом його колегам скласти нову редакцію кодексу. Ця робота була успішно виконана. Кодекс було опубліковано 16 листопада 529 р. і він набрав чинності 29 грудня 529 р. Якби Трибоніан жив у наші часи, то в нього було б медалей і орденів за звитязну працю більше, ніж у сільського собаки реп'яхів. Безумовно, академії, кількість яких в Україні тепер важко перелічити навіть на персональному комп'ютері, бігли б спотикаючись до Трибоніана, запрошуюючи його до себе в члени.

Нарешті, про Юстиніанські «Новели». Після 529 р. було опубліковано ще 175 нових законів. Їх зібрання має назву «Novellae Constitutiones». Майже всі вони складені грецькою мовою. Вона

все ширше набувала статусу офіційної і була основною розмовною мовою у Візантійській імперії.

Ці «Новели» Юстиніан офіційно у збірки не зводив, хоч нинішнім юристам відомі три неофіційні зібрання цього законодавства Юстиніана.

Ще раз вкажемо, що «Новели» з «Інститутами», «Дайджестами» та «Новим кодексом» разом становлять те, що відоме як «Corpus Juris Civilis» (Звід цивільного права). Закінчивши розгляд історичних джерел римського права, коротко ознайомимося з його суттю. У нас уже була розмова про форму, тепер піде розмова про зміст.

2.5. ОСНОВНІ НОРМИ РИМСЬКОГО ПРАВА

2.5.1. ОСОБОВЕ ПРАВО (*THE LAW OF PERSONS*)

2.5.1.1. Рабство (Slavery)

Гай відзначав, що основний критерій в особовому праві — це, є людина вільною чи рабом. Раб вважався річчю, з якою можна було вчиняти все те, що роблять з річчю. Раб був безправним і, за винятком кримінального права, не мав обов'язків. Але оскільки раб, хоч і був річчю, але все ж таки був людиною, то цю обставину римське право змушене було враховувати. Рабу могла бути надана свобода (*manumission*), і він міг стати не лише вільною людиною, а й громадянином.

2.5.1.2. Громадянство (Citizenship)

Загальний принцип був таким. Якщо в батьків був різний статус, то дитина набувала статусу батька, якщо шлюб визнавався римським правом як такий, що є правочинним. Якщо не визнавався, то дитина набувала статусу матері. За республіканських часів було прийнято закон, відповідно до якого у випадку нечинності шлюбу між громадянами та іноземцями дитина набувала статусу батька чи матері, у якого (якої) був нижчий статус. Розширення меж громадянства Каракалою в 212 р. знизило важливість цієї законодавчої норми.

2.5.1.3. Сім'я (Family)

Розглянемо насамперед принцип *patria potestas*. Батько мав владу над своїми дітьми, а також більш далекими нащадками по чоловічій лінії, незалежно від їх віку. Мав владу і над тими, кого було прийнято до сім'ї. Батько мав право навіть убити осіб, зазначених вище. Приватне право визнавало лише права батька. Будь-яке придбання майна, зроблене дітьми, переходило у власність батька. Батько міг дозволити дітям (як і рабам) розпоряджатися певною частиною власності (*peculium*), але закон цю частину розглядав як батьківську. Згодом у законодавстві відбулася певна модифікація: вбивство дітей було заборонено (але незначне фізичне покарання збережено), синам обмежено дозволялося накладати на батька контракті зобов'язання стосовно третіх осіб. Синам дозволялося також володіти тим, що вони заробили солдатською службою (*peculium castrense*) і, навіть, заповідати таке майно. Під час правління Юстиніана застосування останнього принципу було поширено і на деякі інші професійні заробітки і придбання (наприклад, на власність, що перейшла у спадщину від матері). *Patria potestas* припинялася лише зі смертю батька. Але батько за життя мав право на відпуск дитини на свободу (право на емансипацію). Якщо дочка належним чином виходила заміж, то на неї поширювалася влада (*manus*) її чоловіка і *patria potestas* її батька припинялася.

2.5.1.4. Шлюб (Marriage)

Спочатку були відомі два види шлюбів: з «*manus*» і без нього. Але на період правління Юстиніана залишився один вид — з «*manus*». Цей вид шлюбу означає автократичну владу чоловіка над дружиною. Ця влада відповідає *patria potestas* батька над сином. Шлюб укладався трьома способами:

1. *Confarreatio* (релігійна церемонія, яка стосувалася лише патриціїв).

2. *Coemptio* (світська церемонія, за дружину давали «калим»); якщо автор цих рядків ще за радянських часів спробував знайти чомусь втеку — аспіранту довести небажаність калиму і у відповідь почув досить слушне зауваження: «Вам дружини дістаються безплатно, то ото маєте те, що маєте. Ми дружин собі купуємо, зате надалі не знаємо з ними клопоту».

3. *Usus* (якщо жінка прожила з чоловіком понад рік, то *manus* над нею міг бути встановлений на підставі «принципу давності»

(prescription). Але якщо протягом року жінка була відсутня три ночі і більше (*usurpatio trinoctii*), то втрачала право на визнання шлюбу за статусом *manus*).

Як бачимо, римляни досить цікаво вирішували це питання. Вже у класичні часи такий вид шлюбу вважався досить архаїчним.

Шлюб без *manus* був у певні часи надзвичайно поширеним. Відбувався він так. Припустимо, хлопець і дівчина походять із сімей, які живуть згідно з *patria potestas*. Батьки домовляються про парування їх дітей. Дівчина приходить у будинок хлопця і вони починають жити як чоловік і дружина (ні релігійні, ні язичеські церемонії законом не передбачалися) з наміром згодом взяти шлюб. Очевидно, нинішньою мовою це називається «випробувальний період». Дівчина продовжувала залишатися під *potestas* свого батька, якщо він був живим. Якщо помирав, то над дівчиною встановлювалася опіка. Для такого шлюбу було необхідно, щоб і хлопець, і дівчина були громадянами. Якщо ж хтось з них не був громадянином, то тому необхідно було мати *conubium*, тобто дозвіл на шлюб за римськими правилами, який надавався неримлянам. Якщо римлянин брав собі у дружину іноземку, то діти не потрапляли під його *patria potestas*, якщо дружина не мала *conubium*.

У шлюбі без *manus* чоловік і дружина зберігали за собою окрему власність. Не визнавалися навіть подарунки між подружжям. Правда, під час весілля наречена чи її батько міг подарувати нареченому придане (*rowru*). Воно ставало власністю чоловіка. Але вже в класичні часи дружина могла забрати назад це майно у випадку розірвання шлюбу чи смерті чоловіка. Законодавство Юстиніана передбачало безперечне повернення такого майна у зазначених випадках.

Розлучення було можливим завжди. Якщо шлюб укладався за принципом *manus*, то ініціатива в розірванні шлюбу мала виходити від чоловіка. У шлюбі без *manus* ініціатива могла належати як чоловіку, так і дружині. Звичайним документом для цієї події вважався «розлучний лист» (*repudium*), але будь-який чіткий вияв наміру та реальне виконання розлучення вважалися достатніми. Християнські імператори накладали штрафи на тих, хто розлучався без достатніх підстав. *Concubinatus* визнавався як форма морганатичного (нерівного за соціальним становищем) шлюбу, який від звичайного відрізнявся намірами сторін. Діти від такого шлюбу могли вважатися законними у випадку одруження батьків.

2.5.1.5. Опіка (Guardianship)

Щодо дітей. Якщо діти знаходилися поза рамками *patria potestas*, то над ними встановлювалася опіка: над хлопцями — до досягнення ними 14 років, а над дівчатами — до 12 років. Опікуни називалися т'юторами. Т'юторство могло встановлюватися за заповітом *pater familias*. Якщо заповіту не було, то т'юторство передавалося найближчим родичам по чоловічій лінії (агнатам). Законодавство Юстиніана передало т'юторство найближчому агнату або найближчому спадкоємцю за кровним рідством (когнату). Якщо не було належної ступені рідства, то т'юторство призначав магістрат.

Щодо жінки. Спочатку опіка поширювалася на всіх жінок, які не були під *patria potestas* чи *manus*. Т'юторство призначалося за такими ж правилами, як і стосовно дітей. Ця інституція почала ставати анахронізмом ще в класичні часи і у законодавстві Юстиніана вже не згадується.

Щодо божевільних і марнотратників. Спочатку нагляд (*cura*) покладався на їх агнатів. Згодом магістрати почали призначати кураторів.

Щодо неповнолітніх. Неповнолітніми особами спочатку визнавалися такі, які не досягли віку статевої зрілості (*puberty*), але згодом магістратами могло встановлюватися кураторство і над особами понад віком *puberty* і до 25-річного віку.

2.6. Власність і володіння

У римському праві відсутні якісь значні відміни між правом на землю і правом на рухомі речі. І земля, і рухомі речі могли знаходитися у власності окремих осіб. Римляни власність розуміли як абсолютну, і цим вони відрізняються, на думку англо-саксів, від німців, які власність розуміють як наявність «кращих прав» на володіння тим чи іншим майном. Тобто римлян умовно можна назвати «абсолютистами», а німців — «релятивістами».

2.6.1. ПРОЦЕДУРИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА «IUS CIVILE»

2.6.1.1. Формальна передача у власність (Mancipatio)

Укладання таких угод відзначалося церемонійністю. Необхідна була присутність того, хто передає, і того, хто приймає на себе володіння річчю. Мали бути також присутніми:

- 5 свідків (повнолітніх римських громадян);
- ваги;
- людина, яка тримає ці ваги;
- брусок (зливok) міді.

Особа, яка вступала у володіння, обіймала відповідну річ і промовляла, що вона купує її за зливok міді. Потім торкалася вагів цим зливком. Це був символічний продаж. Коли ще грошей не було, то дійсно розплачувалися міддю, зважуючи її. Коли ж почали кормуватися грішми, то мідний зливok виконував лише формальну роль. Гроші сплачувалися у взаємоприйнятній формі платежу.

2.6.1.2. Відбирання у незаконного володільця (In Jure Cessio)

Позивач подавав позив до магістрату, що річ, яка знаходиться у володінні відповідача, є річчю позивача. Відповідач погоджувався з позовом, і річ переходила позивачеві за рішенням магістрату. Це — віндикаційний позов.

2.6.1.3. Набувальна давність (Usucapio)

«Дванадцятьма таблицями» було встановлено, що дволітнє володіння земельною ділянкою породжує права на неї. Стосовно речей достатньо було одного року. Але початок володіння мав відбуватися добросовісно. Тобто річ не повинна бути краденою або захопленою силою (наприклад, земля, бо її вкрати, зрозуміло, не можна). Правомірний початок володіння річчю мав назву *iustus titulus*. Принцип *usucapio* застосовувався лише стосовно громадян. За Юстиніана принцип було дещо реформовано. Для того щоб виникло право володіння, строк було продовжено: для рухомих речей він становив 3 роки, для нерухомих — 10 або 20 років.

2.6.2. ПРОЦЕДУРИ СТОСОВНО «IUS GENTIUM»

2.6.2.1. Заволодіння (Occupatio)

Принцип означав, що безгосподарні речі, на які можлива приватна власність, ставали власністю тієї особи, яка першою вступила у володіння ними.

2.6.2.2. Приналежність (Accessio)

Якщо допоміжна річ (accessory), яка належала особі «А» приєднувалася до головної речі (principal), яка належала особі «Б», то власність на все в цілому належала «Б». Цей принцип, зокрема, означав, що все, що побудоване на земельній ділянці, стає її частиною і не може володітися окремо.

2.6.2.3. Власність на річ, виготовлену з майна іншої особи (Specificatio)

Стосовно цього принципу школи прокуліанців і сабініанців мали різні погляди. Перші вважали, що коли особа «А» виготовила річ з матеріалу, який належав особі «Б», то власником речі має бути особа «А». Сабініанці вважали навпаки — особі «Б». Юстиніан розробив так звану «проміжну точку зору». Особа «Б» зберігала власність, якщо було можливим повернення речі до попереднього стану. Наприклад, бронзовий виріб переплавити у зливков. Оскільки вино не можна перетворити на виноград, а випечений хліб — на зерно, то особа «А» вважалася власником речей, виготовлених із сировини особи «Б».

2.6.2.4. Скарб (Thesauri inventio)

Якщо хтось знаходив закопаний на своїй ділянці скарб, та скарб ставав власністю господаря відповідної ділянки. Якщо на чужій ділянці, то необхідно було половину знайденого скарбу віддати її господареві.

2.6.2.5. Володіння, що переходить у власність (Traditio)

Термін означає передачу майна у володіння з наміром передати власність. Процедура не поширювалася стосовно видів майна res mancipi (землі в Італії, рабів, тяглової і в'ючної худоби) і

окремих сервітут *rustic servitutes*, стосовно яких вимагалися процедури *mancipatio* чи *in iure cessio*. Наприклад, якщо особа «А» продала і просто надіслала особі «Б» свого раба, то «А» вважалася власником раба до того часу, поки не відбудеться процедура *usucapion*. Претори намагалися за принципом *traditio* захистити інтереси осіб типу «Б». Вважалося, що особи «Б» володіють речами «*in bonis*». На період правління Юстиніана *mancipatio* та *in iure cessio* стали застарілими.

2.7. СУПЕРФІЦІЙ ТА ЕМФІТЕВЗИС

Спочатку орендар не мав ніякої охорони своїх прав за межами контрактних умов. Орендар не мав права передати землю іншій особі. Претори запровадили дві форми охорони — *superficies* та *emphyteusis*. Цивільний кодекс України передбачає емфітевзис та суперфіцій. За першої форми володілець забудованої ділянки і наданої йому в оренду не вважався її власником, але користувався правами, що практично не відрізнялися від права власника.

2.8. СЕРВІТУТИ (SERVITUDES)

Сервітути — права на користування чужим майном в певних межах. *Praedial servitutes* розділялися на дві категорії *rustic* (сільські) і *urban* (міські). Права на шляхи і воду звичайно вважалися *rustic*, в той час як права на освітлення, огляд і опору вважалися *urban*. *Praedial servitutes* могли бути лише допоміжними (*appurtenant*), тобто вони могли існувати як додаткові переваги, придані до володіння земельною ділянкою.

Стосовно *personal servitutes* законодавство Юстиніана поширило цей принцип і на права *usufructus* та *usus*. *Usufructus* означає право на використання і взяття «фруктів» (наприклад, врожаю), які породжує відповідна річ. *Usus* — право, яке було більш обмеженим. Наприклад, житлонаймач мав право жити у будинку, але не мав права здавати його в оренду.

2.9. ВОЛОДІННЯ (POSSESSION)

Цей складний термін можна зрозуміти лише в контексті розуміння римлянами права власності як абсолютного права. Цивільне право римлян було спрямоване насамперед саме на захист

власності, а не на захист володіння. Преторами була розроблена норма, згідно з якою особа, яка претендувала на річ, що знаходилася у володіння іншої особи, мала довести претору своє право на неї.

2.10. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ (OBLIGATIONS)

2.10.1. ДЕЛІКТ (DELICT)

Римські юристи зобов'язання розділяли на дві групи: деліктні і контрактні. Візантійські юристи пішли дещо далі і ті зобов'язання, які не вписувалися у зазначені вище рамки ділили ще на дві групи: квазі-контрактні і квазі-деліктні.

Юристи вже у «Дванадцяти таблицях» вбачають перехід від системи особистої помсти (типу «кров за кров», «зуб за зуб») до ситуації, коли держава змушує потерпілу сторону приймати компенсацію замість помсти. Держава встановлювала відповідну «таксу». Якщо хтось комусь зламував член тіла (*limb*), то потерпілий ще зберігав право «відплатити» таким же чином, але стосовно інших випадків передбачалася грошова компенсація, наприклад, 25 асесів за нанесення удару. Штраф за крадіжку речі встановлювався у подвійному розмірі її вартості, якщо ж злодія ловили «на гарячому» (*furtum manifestum*), то його відводили на суд особи, у якої він вкрав річ. У класичний період преторіанські реформи запровадили штрафи в чотирикратному розмірі за крадіжку, коли злодія ловили «на гарячому». Були запроваджені штрафи за наклеп і образи (*defamation*).

Законодавство стосовно майнової шкоди набрало чинності пізніше, ніж «Дванадцять таблиць». Це — закон Аквілія (*lex Aquilia*). Закон доповнювався рішеннями преторів.

2.10.2. КОНТРАКТ (CONTRACT)

Нинішня юридична наука Заходу вважає, що на час набуття чинності «Дванадцятьма таблицями» малоімовірно існування контрактного права. Дещо відомо про *pignus*. Це така зажерлива позика, за якої боржник міг потрапити в особисту залежність від кредитора. Ця норма застаріла ще за класичних часів.

У класичні часи римські юристи виділяли чотири види контрактів: літеральні, вербальні, реальні і концесуальні. Літеральний

контракт був фіктивною позикою, яка започатковувалася записом у книзі кредитора. Цей вид контракту відігравав досить незначну роль і застарів уже до часів Юстиніана. Оскільки, як уже з гумором відзначалося раніше, з папером тоді були проблеми, то значного поширення набув вербальний контракт (*stipulation*), тобто усна угода. Предмет контракту мав бути законним. А сам контракт мав вигляд запитання-відповіді. Читач таку ситуацію може прекрасно уявити, згадавши як він купує на ринку, наприклад, сало. Спочатку вимагалось, щоб слова реально промовлялися. В період правління Юстиніана без слів можна вже було обійтися, якщо контракт складався в письмовій формі.

Якщо угода не була у формі *stipulation*, то для того щоб вона вважалася дійсною, необхідно щоб вона відповідала вимогам реального або консенсусного контракту (*real or consensual contract*).

Реальним вважався такий контракт, для укладення якого, окрім згоди сторін, потрібно було передбачати передачу речі від однієї сторони до іншої, і зобов'язання про повернення переданої речі. Реальний контракт поширювався на позики (*mutuum*, наприклад, гроші), запозичення (*commodatum*), здачу в оренду, наприклад, коня, депозит і заставу (*pledge*).

Для укладення концесуальних контрактів потрібна була згода (висловлена словами чи іншим чином). Цей вид контракту відігравав велику роль у повсякденному житті. Було чотири види даного контракту: *emptio venditio* (продаж), *locatio conduction* (оренда речей чи послуг або надання роботи для виконання), *societas* (партнерство) і *mandatum* (агентство). У часи Юстиніана стала відомою і така форма контракту як «*innominate contract*» (це коли угода стосується обміну речей і якщо одна сторона свої зобов'язання за угодою вже виконала, то ця сторона могла у встановленому порядку примусити іншу сторону виконати умови контракту).

2.10.3. СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ (TESTAMENTARY SUCCESSION)

Заповіт існував уже на час «Дванадцяти таблиць». Можливо, що його форма була такою, про яку згадував Гай, — заповіт оголошувався на засіданні курії (*testamentum comitiis calatis*). Як варіант був заповіт, що оголошувався перед народом, зібраним для битви. Можливо, вже був відомим і заповіт типу *mancipatory*. Він застосовувався у надзвичайних ситуаціях, коли використання ін-

ших форм заповіту було неможливим (наприклад, коли людина помирала). Процедура полягала в тому, що спадкоємець символічно купував майно у спадкодавця. На кінець існування республіки старі форми заповітів уже не застосовувалися. Даний заповіт став простою формальністю. Справжнім заповітом стали вважатися заповіти в письмовому вигляді. Заповіт набирав чинності лише у випадку смерті. Заповіт можна було і відкликати у будь-який час протягом життя заповідача шляхом складання нового заповіту. У післякласичні часи *mancipation* перестав бути потрібним. Найпоширенішою формою заповіту стало *testamentum tripertium*. Ця форма вимагала прикладання печаток семи свідків і підписів свідків і спадкодавця.

Римське право передбачало призначення одного чи більшої кількості *heredes*, тобто «універсальних спадкоємців», які брали як права, так і зобов'язання померлої особи. Тобто спадкоємець міг одночасно стати власником, кредитором і боржником. При цьому одержаного майна могло і не вистачити для сплати боргів. Особа, якій прийняття спадкоємства принесло втрати, а не прибутки, називалася *damnosa*. До Юстиніана в таку пастку можна було не потрапити, лише не взявши на себе спадкоємство. Юстиніан запровадив *beneficium inventarii*. Це означало, що спадкоємець протягом певного часу після прийняття спадщини, сплачував борги померлого на суму, що не перевищувала вартості одержаного майна. Спадкодавець, визначаючи спадкоємця, міг також визначити легати (*legacies*), наприклад особисті подарунки. Свобода заповіту не була повною. Не можна було залишити без певної частки майна своїх дітей і, в певних випадках, батьків, братів і сестер.

2.10.4. СПАДКУВАННЯ БЕЗ ЗАПОВІТУ (*INTESTATE SUCCESSION*)

Спадкування спочатку велося, виключно за чоловічою лінією. Від цього принципу поступово почали відмовлятися на користь когнаційної системи, яка враховує ступінь рідства, а не стать. Спочатку цей принцип почали застосовувати претори, а потім він був підтверджений і імператорським законодавством.

Перша лінія спадкоємців охоплювала тих осіб, які були під *potestas* чи *manus* померлого (коло осіб називалося *sui heredes*). Якщо таких осіб не було, то найближчі агнати приймали спадщину, а якщо не було агнатів, то спадщина переходила до членів клану (*gens* або *clan* померлого). Преторіанські реформи надали

емансипованим дітям рівні права з *sui heredes*. Найближчим когнатам (а якщо таких не було, то вдові, яка перебувала у шлюбі без *manus*) було надано право на спадкування за умови, що агнати були відсутніми.

Спадкування типу *gentile* (родове) застаріло ще в першому столітті нашої ери. Але і з огляду на це спадщина померлої жінки не могла дістатися її дітям, якщо був живим брат батька. Аналогічно, спадщина дітей не могла дістатися їх матері, якщо у неї були агнати. Наприкінці класичного періоду за імператора Хадріана ця норма була дещо модифікована, і певні права спадкування були надані матерям, які народили трьох дітей. Пізніше, у II ст. н. е., дітям було надане першочергове право на спадщину їх матері. За Юстиніана когнаційна система одержала перемогу. Першочергове право на спадщину одержали нащадки (*descendants*). Якщо їх не було, то на спадщину могли претендувати старійшини (*ascendants*), однокровні брати та сестри і діти померлих братів і сестер. Далі йшли напівкровні брати і сестри, а потім найближчий когнат чи когнати, якщо їх було кілька того ж ступеня родства.

Чоловік і дружина не згадувалися, але їх стародавні преторіанські права зберігалися за відсутності зазначених вище категорій спадкоємців. Юстиніан установив порядок, за яким бідна вдова мала право на четвертину спадщини померлого чоловіка. Якщо ж у померлого було понад троє дітей, то спадщина ділилась у рівних частинах між вдовою і дітьми. Якщо ж у вдови діти були спільними з померлим чоловіком, то вдова одержувала лише право на користування до смерті тим майном, до якого вона виявила інтерес.

2.11. ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО (PROCEDURE)

Процесуальна норма існували вже в *legis actions*. Вони були замінені на «формуляційну систему», яка, у свою чергу, була замінена на *cognitio extraordinaria*. Характерними рисами перших двох систем є двофазовий процес. Попередня фаза — це магістрат. Друга фаза — суд. Судовий розгляд вели судді (*iudex*). На попередній фазі встановлювався, говорячи нинішньою мовою, предмет позову. Це супроводжувалось проголошенням встановленого набору фраз (приблизно так, як нині на початку судового засідання суддя монотонно промовляє права сторін). У Римі до фраз відносилися серйозно. Якщо позивач у проголошенні фраз чи у виконанні жестів щось робив не так, то йому в позові могли відмовити.

За понад століття до нашої ери від цих порядків відмовилися. Настали часи для нових норм. Позов став складатися у письмовій формі. Він мав назву «формула». Вона писалася у вигляді альтернативи приблизно таким чином: «Якщо судді здається, що відповідач винен борг, то хай суддя присудить відповідачу цей борг сплатити позивачеві, а якщо не здається, то хай він звільнить його від відповідальності (to absolve)».

Якщо відповідач погоджувався з позовом, то суд не відбувався. Магістрати чинили тиск на відповідачів, які не погоджувалися з тими позовами, які, на думку магістратів, були правомірними. Під тиском магістратів позивач мусив вносити зміни до свого позову, бо магістрати могли не передати справу судді. Ця система в провінціях почала застосовуватися раніше, ніж у столиці. Неважко здогадатися, що за неї магістрати мали великі можливості для розв'язання спорів. Адміністративний порядок розгляду спорів став застосовуватися ширше, порівняно з судовим. Двофазова система розгляду спорів почала зникати. Правосуддя стало нав'язуватися державою. Воно перестало бути явищем, за яким держава лише наглядає. Між нав'язуванням і нагляданням, як кажуть в Одесі, — «дві великі різниці».

2.12. ІСТОРИЧНА ДОЛЯ РИМСЬКОГО ПРАВА

На закінченні стисло зупинимося на історичній долі римського права. На початку X ст. була створена так звана «Базиліка». Вона названа в честь імператора Базиля I. «Базиліка» є свого роду переплавленням «Corpus Juris Civilis» у єдину компіляцію, яка нараховує 60 книг. Компіляція написана грецькою мовою. В Італії «Дайджест» Юстиніана протримався на час відновлення його влади над Західною імперією, а потім його було забуто.

Ті племена, яким згодом вдалося розбити імперію, на початку своєї історії мали звичаєве право. Згодом, під впливом Риму, у них стало з'являтися писане право. Варвари також робили компіляції, використовуючи римське право. Нинішній юридичній науці відомо кілька компіляцій. У раннє середньовіччя Європа використовувала римське право у скороченому вигляді. До нього варвари «підмішували» своє законодавство. Згодом римське право стало доповнюватися і феодальним законодавством. Відродження в XI і XII ст. римського права значною мірою стало можливим завдяки правничим школам північної Італії. Відродили римське право так звані «глосатори». Вони вставляли нотатки (glosses) на полях і між рядками римських законів. Першим гло-

сатором був Ірнерій (про нього міститься довідка в розділі «Видатні юристи світу»). Останнім з глосаторів був Аккурсій, який помер у 1260 р. «Неоглосатори» (найвідомішим серед них є Бартоло) приділяли більше уваги зазначеним нотаткам, ніж текстам оригіналів і зробили все від них залежне для адаптування римського законодавства відповідно до потреб тогочасної судової практики. Неоглосатори відомі ще й як постглосатори. Надання монопольних прав у XVI ст. спричинило нову хвилю зацікавленості у римському праві. Його стала вивчати «школа гуманістів». У XVII та XVIII ст. римське право активно вивчалось у Нідерландах. Зокрема, таким дослідником був Джон Воет. Він відомий як автор коментарів до «Дайджесту» Юстиніана. Серед французьких юристів-римників слід назвати Дома і Пот'єра. Роботи останнього були використані при створенні так званого «Кодексу Наполеона». У XIX ст. німецькі вчені систематизували римське право для використання його в судовій практиці.

Західні фахівці відзначають, що протягом XV та XVI ст. Нідерланди і Німеччина сприйняли римське право. З історії відомо, що німецькі імператори вважали себе правонаступниками Римської імперії. Римське право проникало також різними шляхами у правничі системи Північної Європи. У тогочасній подрібленій Європі, де кожне місто, князівство, герцогство, королівство керувалося своїм звичаєвим правом, римське право манило правознавчу думку і практику до створення загальнозживаних законів. Римське право проникало і в норми загального права (common law) і права справедливості (equity) Англії.

Без сумніву, римське право можна вважати великим надбанням людської цивілізації. Зрозуміло, що норми римського права, які відображували відносини рабовласницького сільськогосподарського натурального суспільства, не можуть бути прямо застосовані у наш час, коли, як неодноразово говорилося у компартійних джерелах та відомій кінокомедії «БІ»: «... космічні кораблі орюють простори Всесвіту». Якщо не глибокі знання, то в крайньому випадку орієнтація у римському праві потрібна всім нинішнім юристам. Інакше такі правники будуть схожими на того громадянина, який під час вступної співбесіди до літературного інституту у відповідь на ряд запитань про прочитані ним книги відомих письменників заявив, що він не читач, а письменник.

Оскільки автор цих рядків не жив за часів стародавнього Риму, то не може гарантувати, що зазначене вище відповідає істині, але запевняє, що відповідну інформацію особисто бачив у англійських літературних джерелах.

Розділ 3

КАНОНІЧНЕ ПРАВО

3.1. ДОВІДКИ ПРО КАНОНІЧНЕ ПРАВО

Канон — це правило, критерій.

Для початку ознайомимося з тим, як англомовна література трактує поняття «канонічне право». Знаючи сьогодення, нам буде простіше аналізувати історичну еволюцію канонічного права.

Латинською мовою це право називається «*ius canonicum*». Воно є сумою законів (*sum of laws*), сформульованих церковними органами (*ecclesiastical bodies*) для регулювання своєї діяльності. Право стосується улаштування церкви та її взаємин з іншими організаціями — як релігійними (*religious*), так і цивільними (*civil*). Право поширюється також на питання, пов'язані з підтриманням внутрішньоцерковної дисципліни.

«*Oxford Dictionary of Law*» у нотатці «*Canon Law*» (с. 59) зазначає: «Церковне право, особливо Римський католицький кодекс канонічного права (*Roman Catholic Code of Canon Law*). Також стосується права англіканської церкви (*Church of England*), яке не є частиною права Англії, але якому підпорядковані члени відповідної релігії». Наприкінці ця нотатка вказує на наявність у словнику ще й нотатки про церковні суди (*ecclesiastical courts*).

Скористаємося цією нагодою і подивимося, що ж каже про ці суди нотатка на с. 156: «Суди, відповідальні за управління (*administration*) церковним правом (*ecclesiastical law*) англіканської церкви. Вони включають суди консисторій (*consistory courts*), тобто суди кожної єпархії (*diocese*), Суд Арок (*Court of Arches*) та Канцлерський суд Йорка (*Chancery Court of York*), який заслуховує апеляції від Судів консисторій у їх провінціях; юридичний комітет Таємної ради (*Privy Council*), який заслуховує апеляції від провінційних судів з питань, що не стосуються доктрини, ритуалу або церемоній, та Суд виокремлених церковних чинників (*Ecclesiastical Causes Reserved*)».

Оскільки в нас уже пролунали назви — Court of Arches та Court of Ecclesiastical Causes Reserved, то не залишається нічого іншого, як ознайомитися ще з відповідними нотатками на с. 116 зазначеного словника. Перший є церковним апеляційним судом архієпископа Кентерберійського (Archbishop of Canterbury). Суддя — декан Арок (Dean of Arches) заслуховує апеляції від єпископів або їх канцлерів, деканів, зборів каноніків (chapters) і архidiaконів.

Court of Ecclesiastical Causes Reserved було створено 1963 р. Поширюється на провінції Кентербері та Йорк. Слугує як суд початкового розгляду, так і як апеляційний суд (having both original and appellate jurisdiction). Як судовий орган першої інстанції розглядає справи, у яких особу зі Священних Орденів (Holy Orders) звинувачують у порушеннях церковного права, що стосується доктрини, ритуалу, церемоній. Суд також розглядає скарги на єпископів. Цей суд заслуховує і апеляції на рішення судів консисторій із зазначених питань. Складається суд з п'яти суддів та трьох єпархій цих єпископів. Ці єпископи можуть бути відставними або ж діючими.

«Oxford Paperback Encyclopedia» у нотатці «Canon Law» (с. 248) пояснює, що воно є: «Правилами і законами, створеними церковними властями, якими керуються Церква та її члени. Історично канонічне право було універсальним правом західноримської католицької церкви. Воно кодифікувалося і запроваджувалося багато разів в історії церкви. Останній великий перегляд стався 1917 р. Канонічне право англіканської віри (Anglican Communion) є відокремленим з часів Реформації XVI ст. Канонічне право нині є внутрішнім правом церкви (internal law of a Church), що регулює діяльність служителів церкви (clergy) та виконання таїнств, таких, наприклад, як одруження (marriage)».

А тепер повернемо наш погляд на історичний аспект канонічного права.

3.2. КАНОНІЧНЕ ПРАВО ДО ГРАЦІАНА

Оскільки читач уже дещо знає про канонічне право, але ще не знає про Граціана і хоче негайно цю прогалину ліквідувати, то йому радимо звернутися до розділу цієї книжки «Видатні юристи світу». Там є і нотатка про Граціана.

Канонічне право формувалося в рамках релігійної ієрархії автократичного типу. Особливо інтенсивний розвиток право одер-

жало в римсько-католицькій церкві. Її вплив на суспільне життя був більшим, ніж у православної церкви. Все ж таки, як ми це помітимо далі, канонічне право спочатку інтенсивно розвивалося саме в православної церкви. Римсько-католицька церква довгий час дримала.

Наріжним каменем теорії канонічного права є постулат про те, що джерела цього права мають таке походження, яке не залишає жодних сумнівів щодо їх непогрішності та досконалості. Що ж вважається сферою його дії? Відповідь тут така: весь релігійний кістяк (whole religious body) або ж, щонайменше, певна його частка. Переходимо далі до суб'єктів права.

На вершині канонічної піраміди знаходяться Христос та апостоли. Визначення їх місця в християнській церкві впливає, передусім, з Нового Завіту. За апостолами слідує церковний орган. Главою його є єпископ Риму. Він вважається наступником Святого Петра. Як зрозумів читач, йдеться про папу римського. Законодавчій і дисциплінарній владі папи був притаманний процес централізації і всім відома роль папи в структурі католицької церкви. Наступний щабель на драбині посідає єпископат. Він збирається на екуменічні (вселенські) ради, які й виконують роль законодавця для всієї Церкви.

Протягом перших століть нашої ери були відсутніми які-небудь помітні спроби створити уніфіковану систему канонічного права, яке поширювалося б на всю Церкву. Християнські общини жили за своїми власними порядками. Недарма ж прислів'я каже, що в кожному монастирі свій статут. Опрацювання канонів вперше розпочалося в грецькій гілці християнської церкви. Історія зберегла для нинішніх поколінь інформацію про кілька збірників канонів, що були до кінця IV ст. в окремих грецьких провінціях. Серед збірників таких канонів можна назвати «Дідакі» (Didache). Цей документ містить вчення дванадцяти апостолів, інформацію про порядки візантійської церкви та літургію. З'явився документ у I ст. н. е. Віднайдено його було у Константинополі (Стамбулі) 1875 р.

Згадують фахівці і «Канони Іпполіта». Роки його життя — 160—235 н. е. Вважається теологом і батьком Християнської церкви. Був першим серед антипап (217—235). Його твір «Philosophumena» відкидає ересь гностизму.

У лоні грецької церкви була складена збірка з 85 «Апостольських канонів». У збірці містяться, на думку фахівців, лише окремі рішення і системності їй бракує.

Апостольськими батьками вважаються християнські письменники II ст., — святий Климентій Римський, святий Ігнатій Анти-

охський, святий Барна бас, святий Полікарп смірненський. Вони є авторами «Дідакі» та «Чабана Гермасу» (The Shepherd of Hermas).

Кілька різних канонів були сформульовані місцевими асамблеями Візантійської церкви. Вони були додані до канонів Нікейської ради (council of Nicaea). Нагадаємо, що Нікейська рада була першою екуменічною радою. Скликав її 325 р. римський імператор Костянтин I. У збірнику після двадцяти канонів Нікейської ради було поміщено двадцять п'ять канонів анкірської ради (council of Ancusa, 314 р.), п'ятнадцять — неокасеріанської (Neocaesarea, 315—320 pp.). Кількість канонів зросла до 150 на час Халцедонської ради (council of Chalcedon, 451 р.). Халцедонська рада була четвертою і останньою ще нерозділеною християнської церкви. Ця Рада до півтори сотні зазначених вище канонів додала 28 чи 30 своїх. Константинопольська рада (381 р.) до переліку додала ще чотири канони. Дещо пізніше перелік збагатився на три чи сім канонів. Зазначені вище «Апостольські канони» очолили перелік.

Звернемо увагу читача на те, що зазначене вище є надбанням грецької церкви. Воно було перекладено і стало доступним Заходу.

Зібрання канонічного права в грецькій церкві збагатилося протягом VI—VIII століть, зокрема, за рахунок канонічних творів таких видатних єпископів, як Діонісій Олександрійський, Святий Базилій. Є інформація і про інші збірники канонічного права того періоду. В цей час стала відомою збірка Діонісія Малого (Dionysius Exiguus). Рік його народження — невідомий зовсім. Помер приблизно 545 р. Вважається римським біблійським вченим. Це саме він винайшов метод розрахунку біблійської ери. Щоправда, він вважав 1-й рік нової ери як дату втілення (incarnation). Збірка церковних канонів Діонісія започаткувала науку про канонічне право (study of canon law). Колекція Діонісія була складена на латині. Вона містила і канони грецької церкви. Містила і двадцять сардицьких канонів (canons of Sardica, 343 р.), яких не було в грецькій підбірці. Ці канони латинською мовою значно відрізняються від грецькомовних. Містяться у збірці і канони Картазької ради (council of Carthage, 419 р.; останні мали 105 канонів) та рішення африканських рад.

692 р. відбулася Труловська рада (council of Trullo). Вона вважається такою, що доповнила П'яту та Шосту Константинопольські екуменічні ради, які відбулися відповідно 553 р. та 680 р. Труловська рада сформувала 102 канони. Папа Іоан VIII (на престолі — 872—881) запровадив їх у Західній церкві значно пізні-

ше. Труловська рада заборонила додавати нові канони до схваленою нею збірки. Нікейська рада 787 р. додала до збірки ще 22 канони і все це разом вважається як офіційне канонічне право грецької церкви.

Далі перенесемо погляд на римсько-католицьку церкву.

У західній гілці християнської релігії сліди уніфікації канонічного права розпочинають прослідковуватися десь із VIII—IX ст. Місцеві збірки відомі з V ст. Необхідним був певний час для того, щоб різні місцеві збірки подорожували різними регіонами з метою уніфікації канонічної думки.

Найдавнішими є збірки канонічного права так званої «африканської церкви». Пленарні зібрання африканського єпископату відбувалися практично кожного року. Робота таких асамблей зазвичай розпочиналася з того, що на ній зачитувалися канони попередніх зібрань.

Африканську збірку наші сучасники безпосередньо не бачили. Про неї інформація збереглася в збірках «Хіспана» (*Hispana*) та Діонісія Малого. Збірка Діонісія відтворює, як вважають, фахівці практично повністю синоди африканської збірки. Підбірку визнала і грецька церква.

За станом на кінець V ст. римська церква визнавала нікейську та сардицьку групи канонів. Тогочасне канонічне право визначали звичаї та папські декрети (*decretals*). Папи зверталися до єпископів або ж давали відповіді на питання, з якими до них зверталися представники різних верств суспільства.

На початку VI ст. римська церква схвалила збірку Діонісія Малого. За завданням Стефана — єпископа Салони — монах Діонісій виконував переклад з грецької на латину текстів своєї збірки. Рукопис, який він мав, містив лише перші п'ятдесят «Апостольських канонів». Вони увійшли до першої частини збірки. Друга містила 39 декретів римських пап, розпочинаючи від Сірікія (*Siricus*, 384—398) до Анастасія II (496—498). Збірка перевидавалася, оскільки з'явилися нові папські декрети, які необхідно було вмістити. Збірка залишалася єдиним офіційним кодексом римської церкви аж до реформістського руху XI ст. Саме цю збірку 774 р. папа Адріан I вручив майбутньому імператору Карлу Великому (*Charlemagne*) як канонічну книгу римсько-католицької церкви. Збірка стала відомою як збірка Діонісія—Адріана.

Церква франків визнала збірку на своєму зібранні 802 р. Вона набрала статусу Канонічної книги (*liber canonicum*). Щоправда, у франків у той час не було чітко визначеного центру, який сприяв би уніфікації, в тому числі і в сфері канонічного права.

Кращою з цієї точки зору була ситуація в Іспанії. Центром релігійного життя вважалося місто Толедо. Іспанська збірка канонічного права відома як «Hispana». Вона не вважається офіційною. На думку фахівців, збірка складена вдало: містить майже всі важливі документи. У першій частині містяться рішення рад, які розміщені за регіональним принципом, — грецьких, африканських, галльських, іспанських. До речі, практично всі іспанські ради відбувалися в Толедо, починаючи з великої ради 589 р. Матеріали продовжувалися до 694 р. і були перервані нашествям маврів на Іспанію. Як відомо, воно тривало кілька століть.

Друга частина «Хіспани» містила папські декрети. За цим вона була схожа на збірку Діонісія. Розпочинаючи з IX ст., збірка використовувалася як основа для підбірки фальшивих папських декретів.

Церкви Великої Британії та Ірландії перебували ще довше поза сферою уніфікаційного руху на терені канонічного права. В Ірландії були складені «Penitentials» («Каяття»). Кажуть, що цей документ має повністю англо-саксонське та ірландське походження. Можливо, якісь елементи і занесли на Британські острови місіонери з континентальної Європи, але аналогічного документа на материку майже ніколи не було. Ця підбірка є настановою для тих, хто сповідується за гріхи. У ній зазначається, що потрібно виконати, щоб зарадити вчиненню гріхів.

Такі «Каяття» часто доповнювалися і модифікувалися залежно від вимог практики. Найвідомішими серед них є праці:

- Вінніана (Vinnianus, помер 589 р.);
- Джільдаса (Gildas, помер 583 р.);
- Теодора Кентерберійського (Theodore Canterbury, помер 690 р.);
- Преподобного Беда (Venerable Bede, помер 735 р.);
- Егберта Йоркського (Egbert of York, 732—767);
- Святого Колумбана (St. Columbanus, помер 615);
- Кумайна Ейлбхи (Cumine Ailbha, аббата Йони).

У королівстві франків автором такої праці вважають Халітгара, який був єпископом Камбраю впродовж 817—831 років.

Дослідники не знаходять якихось важливих документів у ірландській збірці. Там цитуються витяги з «Святого письма» та праць батьків Церкви. Містяться і документи місцевого походження, розпочинаючи із синоду святого Патрика.

У середині IX ст. у Франції розпочала поширюватися значно розширена редакція тексту вищезгаданої «Хіспани». Руку для збільшення її обсягу приклав севільський єпископ Ісидор (Isidor),

який помістив папські листи різних історичних періодів та ряд інших релігійних документів. Папські листи охоплюють період від Климента (Clement) до Сільвестра (Silvester) та Дамаса (Damasus). Не можна достеменно стверджувати, що зазначені папські листи є справжніми. Декрет папи Сіріка (Siricus), який першим міститься у збірці, вважається справжнім. Таким чином, Ісідор заповнив прогалину, яка існувала до декрету Сіріка.

Фахівці вказують, що інші папські листи у збірці Ісідора мало змінені або фальсифіковані. Тексти рад залишилися абсолютно справжніми.

Протягом перших століть першого тисячоліття досить поширеним явищем були фальшиві папські листи. Знавці зазначають, що ці фальшиві документи здійснювали незначний вплив на сутність канонічного права. Фальшивки також не були здатними значною мірою спотворити право. Зазначені фальшивки виконували, все ж таки, і певну конструктивну роль, бо сприяли уніфікації канонічного права завдяки його кодифікації.

З кінця IX і до середини XII ст. історики нараховували існування близько сорока збірників канонічного права. Зрозуміло, що не всі вони рівноцінні.

Зазначена вище праця юристів-каноністів послужила вихідною точкою для діяльності Граціана. Він зробив колосальний вплив на подальший розвиток канонічного права. Знавці зазначають, що в нього є недоліки з точки зору історичного і критичного підходів. Його теоріям часто бракувало послідовності. Все ж таки твори Граціана вважаються настільки завершеними і повними, як це лише можна собі уявити.

В той же час у світі з'явилася і «Книга речень» («Book of Sentences»). Вона стосувалася теології. Саме від цього періоду і розпочинає чітко відслідковуватися відмінність між теологією і канонічним правом. Канонічне право і теологія — речі різні. Жоден з вітчизняних фахівців, до яких звертався автор цих рядків, нічого не чув про «Book of Sentences».

Слід читачеві нагадати про Великий розкол, що стався в лоні християнської церкви. Власне їх було два. Другий врешті-решт було подолано. Перший — ще ні. Обидва розколи в англійській мові вживаються в однині — Great Schism. 1054 р. стався розкол на православну і римсько-католицьку гілки християнської церкви. Константинопольський патріарх і римський папа відлучили взаємно один іншого від церкви. Відлучення було скасоване лише 1965 р. Рух до розколу розпочався ще в IV ст., коли Римська імперія розділилася на дві — Західну та Східну. Відмінності в

доктрині та ритуалах почали виявлятися і порушуватися з V ст., а в VII ст., як кажуть, сталося те, що сталося.

Розкол 1378—1417 рр. відбувся в рамках римсько-католицької церкви. Папа Клемент V (на престолі — 1305—1314), з огляду на ворожнечу між італійськими кардиналами, переніс папську резиденцію до Франції у місто Авіньйон.

Папи вели розкішний спосіб життя, всіляко підтримували французькі інтереси. Була зроблена спроба повернути резиденцію папи до Риму. Це й спричинило розкол. Римська фракція обрала папою Урбана VI, а французька — Клементя VI. Період пап—антипап тривав до Ради в Константинополі, яка 1417 р. обрала папою Мартіна V, який належав до Римської фракції і скинула з престолу його французького суперника.

Розкол у церкві критикували реформісти, зокрема, англійський професор Джон Вікліф (John Wyclif). Він піддавав нищівній критиці багатство церкви, стверджував, що єдиним вказівником доктрини може бути лише Біблія. Він вперше виконав переклад повного тексту Біблії англійською мовою.

Канонічний Ренесанс (Відродження) дозрівав упродовж кількох століть. Відродження відбулося в XII ст. і справедливо пов'язується з Граціаном. Про нього мова піде далі.

3.3. ДІЯЛЬНІСТЬ ГРАЦІАНА ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

Свій твір Граціан опублікував 1148 р. Спочатку твір мав назву «Concordantia Discordantium Canonum». Невдовзі він став відомим за іншою назвою — «Decretum». У першому випадку назва перекладається як «Узгодження канонічних неузгодженостей», у другому — «Декрети». Успіх діяльності Граціана завдячується діяльності його попередників. Вони підготували ґрунт, на якому розцвів талант цього класика канонічного права. Діяльність Граціана здійснила величезний вплив на розвиток канонічного права. Результати його діяльності використовувалися як у навчальному процесі, так і на практиці. Кажуть, що і після появи папських декретів з канонічного права праця Граціана продовжувала використовуватися як істина в останній інстанції з канонічного права.

Фахівці зазначають слабкі місця в підґрунті Граціана. Це, передусім, стосується історичних і критичних аспектів. Теоріям часто бракує стрункості. В цілому ж трактат Граціана вважається повним і досконалим, наскільки це під силу людині. Рівень і обсяг роботи Граціана такі, що трактат просто немає з чим порівняти.

Твір Граціана — це не лише підбірка текстів, що існували задовго до нього. Твір є справді трактатом (it is actually a treatise). З багатьох кусочків Граціан ліпив одне ціле, тобто створив узгожену юридичну систему (coherent juridical system). Це було не просто зробити, бо тексти мали різні періоди свого створення та місця походження. Якщо певний документ не вписувався в текст, Граціан розділяв документ на частини і намагався усунути між ними суперечності. Використовував надбання римського права, праці пап (works of Fathers), церковних письменників, канони рад, папські декрети (decretals) з канонічного права по Латеранську раду 1139 р. включно.

Трактат Граціана по-іншому можна назвати дисертацією. Вона є не лише колекцією запозичених Граціаном текстів, а й їх дослідженням. Багато канонічних текстів наведено повністю, без розчленування на частини. Використовував Граціан досяжні йому підбірки, особливо багатші з них. Містить праця і посилання на римське право.

Граціан діяв не лише як укладач, але і як автор. Авторство Граціан має на тексти своїх коментарів (Dicta Gratiani), розміщених між запозиченими текстами.

Твір Граціана складався з трьох частин. У першій частині було проаналізовано джерела, що стосуються канонічного права церковних служителів та органів. Друга частина містить проблеми, які потребували розв'язання. Третя частина присвячена власне законодавству, що стосується церковних ритуалів і причасті (таїнств).

У першій частині трактату Граціан використав метод свого учня Паукапалеа (Paucapalea). Ця частина розділена на 101 рубрику, які, у свою чергу, поділяються на канони. Друга частина пропонує вирішення 36 справ. Справи поділяються на питання. З кожним питанням ув'язуються різні канони. Третя частина розділена на п'ять рубрик.

Твір Граціана в рамках канонічного права досить складний і своєрідний. Зазначимо, що офіційно він не вважається канонічним законом. Трактат є результатом діяльності приватної особи. Підкреслимо, що правову силу мають тексти, включені в працю як такі.

Але саме цей твір протягом століть використовувався як підручник з канонічного права. Твір був сприйнятий Церквою і використовувався нею. Століттями твір вивчався в університетах. Його коментували найвідоміші каноністи. Оскільки трактат становив першу частину Зводу канонічного права, то він цитувався,

коригувався і видавався не кимось іншим, як римськими папами. Праця Граціана мала за мету створити систематичне канонічне право.

Папські декрети, які з'явилися після Граціана, частково були інформаційними. У ряді з них роз'яснювалися питання, що викликали сумніви.

Діяльність Граціана мала проміжний характер і розчистила шлях для підготовки офіційних збірників з канонічного права. Під керівництвом папи Григорія IX було підготовлено 5 великих збірників (*Compilationes*). Збірники задумувалися як доповнення до твору Граціана.

У збірники були включені папські декрети. Найважливішим з них вважається декрет, складений приблизно 1190 р. Бернардом Павіа.

Доповнення до праці Граціана були настільки великими за обсягом, що зрівнялися з твором класика. Ці доповнення виявляли тенденцію до відколу від праці Граціана і утворення незалежного цілого, що претендувало на статус найсвіжішого стану права (*latest state of law*).

Згодом Грегорій IX вирішив з 5 збірників створити один, але разом з тим не зачіпати твір Граціана. Перед членом домініканського ордену Раймондом Пеннафортським (*Raymond of Pennaforte*) було поставлено завдання стиснути п'ять збірників у одну підбірку. Це передбачало вилучення непотрібних і багатослівних (*redundant*) документів. Очевидно, Раймонд вирішив не докладати великих зусиль. У підбірку він включив дев'ять декретів папи Іннокентія III та 196 глав папи Григорія IX. Таким чином було створено перший офіційний кодекс канонічного права, і він став другою частиною Зводу канонічного права (*Corpus iuris canonici*).

Підбірка Грегорія IX формально вважається головною пам'яткою канонічного права. Фактично на таку високу роль вона претендувати не може, хоча б з огляду на те, що папські декрети не формулювали право. Вони були розв'язкою конкретних справ, тобто своєрідним взірцем. Грегорій IX заборонив надалі створювати приватні підбірки канонічного права. Відпала потреба вставляти нові рішення з конкретних справ у підбірки канонічного права, оскільки існуючих рішень було достатньо для кодифікації абстрактного канонічного права.

За папи Боніфация VIII з'явився новий збірник (1298). Збірник мав назву «*Liber Sextus*». Він розглядався як доповнення до п'яти книг Грегорія IX. Підбірка містила «Конституції пап» до 1234 р.

та декрети двох екуменічних рад, які відбулися в Ліоні. Останній розділ містив 88 правничих аксіом. Вони переважно були запозичені з римського права.

Папа Клемент V підготував новий збірник. Його назвали на честь папи, — «Clementinae». Збірник було схвалено папою 1314 р. Невдовзі після цього папа помер. Збірник було опубліковано 1317 р. та надіслано до університетів. Містив він конституції Клементя V і декрети віденської ради 1311 р.

На початку XIV ст. публікація офіційних збірників канонічного права була припинена. У подальшому розпочали з'являтися неофіційні збірники, не дивлячись на відповідну заборону на це з боку Священного Престолу.

Відомими є збірники документів папи Іоана X та пап від Боніфація VIII до Сикста IV (1484). Ці дві колекції було включено 1500 р. до видання Жана Шапуї. Згодом вони перевидавалися.

До середини XVI ст. склався Звід канонічного права, відомий як «Corpus iuris canonici». Фахівці зазначають, що вперше така назва була застосована в Ліонському виданні «Зводу» 1671 р.

Протягом останніх десятиліть XV ст. та перших десятиліть XVI ст. продовжували з'являтися рішення пап та рад, але не було спроб зібрати їх у збірники. Каноністи діставали тексти хто як міг. Часи для впорядкування канонічного права були досить несприятливими.

3.4. КАНОНІЧНЕ ПРАВО ПІСЛЯ ТОРЕНТСЬКОЇ РАДИ

Екуменічна рада римської католицької церкви відбувала свої засідання у місті Торенто, що знаходиться на півночі Італії. Відбулися три сесії. Проведення Ради було реакцією на Реформаторство, що розгорнулося у Церкві.

Рада визначила доктрини церкви, реформувала дисципліну, посилила папську владу. Під час першої сесії (1545—1547) Рада прийняла рішення, яким засудила доктрину Лютера про виправдання лише вірою (Luther's doctrine of justification by faith alone). Коротка друга сесія відкинула реформаторські точки зору М. Лютера та У. Цвінглі (V. Zwingli, швейцарський реформатор) щодо причастя (Eucharist). Третя сесія розвіяла надії на примирення з протестантами.

На період Торентської ради (1545—1563) припадає новий етап розвитку канонічного права. Воно було доповнено і деякі його аспекти були реформовані.

Друга частина Торентської ради розглядається як стартова точка нового канонічного права, яке і нині є чинним у римсько-католицькій церкві. Торентська рада не скасувала «Зводу канонічного права». Вона його доповнила, а деякі положення реформувала.

Після Торенту в руках папи централізувалася законодавча влада. Слід зазначити, що від Торентської ради і аж до 1870 р. католицька церква не збирала екуменічні ради. Централізація сприяла єдності і уніфікації католицької церкви. Після Торентської ради конституції пап набули статусу загального канонічного права.

Канонічне право не осучаснювалося. У канонічній сфері тривалий час не з'являлися особи на зразок імператора Візантії Юстиніана і його міністра Трібоніана, які свого часу навели порядок у римському законодавстві. У канонічному праві накопичилися численні суперечності і невизначеності — як з точки зору теорії, так із точки зору практики.

Орієнтація в канонічному законодавстві ускладнювалася, а то й просто стала неможливою. Ситуація чимось стала схожою на квартиру, переповнену речами, де кожна річ не знає свого місця.

Серед основних документів канонічного права періоду Торенту та після нього слід вказати:

1. Дисциплінарні декрети Торентської ради (1545—1563).
2. Папські конституції, зібрані у «Bullarium».
3. Декрети Римських конгрегацій, що мають силу закону.

Папа Пій IV заборонив публікувати зазначені вище Дисциплінарні декрети окремо від догматичних текстів та інших актів. Право їх тлумачити було залишено за папами та конгрегаціями кардинальних тлумачників Торентської ради.

«Bullarium» не є офіційною збіркою, за винятком «Bullarium» Бенедикта XIV, яку він опублікував 1747 р.

Декрети Римських конгрегацій, що мають силу актів законодавства, уклалися в хронологічному порядку. Розміри збірок були настільки великими, що їх важко тримати в руках.

Деякі з конгрегацій публікували офіційні збірки, але в них більше уваги приділялося юриспруденції, а не формулюванню конкретних норм права. Мали місце й збірки приватного порядку. У результаті безсистемності канонічному праву того часу була притаманна невизначеність.

3.5. Кодекс канонічного права папи Бенедикта XV

Поступово католицька церква підходила до розуміння того, що потрібно змінити систему канонічного законодавства. Замість

накопичення збірок канонічних текстів доцільнішою здавалася кодифікація права у вигляді коротких статей. Приклад давали французькі кодекси початку XIX ст. З огляду на велику кількість канонів було важко зрозуміти, які з них є чинними, а які — вже ні. Маса канонічного права була такою завеликою, що в ній церковники захлиналися.

Необхідність наведення порядку в канонічному законодавстві стала очевидною і неминучою. 19 березня 1904 р. папа Пій X призначив комісію кардиналів для проведення кодифікації канонічного законодавства. Ставилося завдання створити загальний кодекс канонічного права.

Малося на увазі, що Кодекс буде складено чіткою, стислою і точною мовою. Зазначену комісію кардиналів очолив папа. Комісія мала консультантів, які мешкали в Римі. Якщо була потреба, то консультанти зверталися за допомогою до каноністів університетів та семінарій. Була виконана значна робота і папа Бенедикт XV 1917 р. обнародував Кодекс канонічного права, який став відомим як папська булла «Providentissima Mater».

Папа Павло II 1983 р. затвердив новий канонічний кодекс. Зменшена кількість підстав для відлучення від церкви (з 37 до 7). Доступ жінок до сану священника продовжує бути забороненим. Забороняється новий шлюб після оформлення розлучення у цивільних установах. Дозволена кремація тіла померлих як форма поховання. У цілому ж нинішній кодекс зберігає основний зміст свого попередника.

Загальне право Римської церкви як таке не регулює канонічні правовідносини в усіх католицьких церквах різних держав. Вважається, що в кожній церкві є своє право. Але воно гармонізоване із загальнокатолицьким правом. Відхилення від загального права допускаються лише з дозволу Ватикану, наприклад, на прохання місцевого єпископату.

3.6. КАНОНІЧНЕ ПРАВО АНГЛІЇ ТА АНГЛІКАНСЬКОЇ ОБЩИНИ

3.6.1. Англія

Церква Англії свого часу відокремилася від Риму і стала незалежною національною церквою. Королівські суди з часу Генрі VII дотримувалися позиції, що англійська церква (Church of England) є незалежною національною церквою, яка підпорядко-

ується загальним принципам спільного церковного права. Церква Англії заявляє, що вона не пов'язана жодним конкретними конституціями ради або папи, якщо вони не сприйняті англійськими радами або не визнані англійськими судами (світськими або духовними). Третім джерелом англіканського канонічного права (окрім загальних канонічних принципів та сприйнятих іноземних конституцій) вважаються конституції і канони англійських синодів.

Англіканська церква 1919 р. прийняла Акт про асамблею Церкви Англії. Його опрацював спеціальний комітет, який призначили архієпископи Кентенбері та Йорка. Акт був відлунням на «Рух свободи і життя», що відбувався в рамках англіканської церкви. Акт уповноважує Асамблею, яка складається з єпископів (bishops), священнослужителів (clergy) та прихожан (laity), приймати будь-які рішення, що стосуються англіканської церкви. За резолюціями обох палат англійського парламенту та Королівської асамблеї, такі рішення набувають статусу законодавчого акту. Інновації, що стосуються доктрини, служб, церемоній, окремо обговорюються і голосуються зазначеними вище трьома палатами (єпископів, священників, прихожан). Свою думку потім висловлює палата єпископів. Нарешті, остаточне рішення приймає асамблея. Асамблея та палати єпископів, священників, прихожан можуть обговорювати і формулювати рішення з будь-яких питань, що зачіпають Церкву, чи становлять релігійний або суспільний інтерес. Але Асамблея не має права виступати із заявами, що окреслюють доктрину Церкви або будь-яке питання теології.

Асамблея також не має права скорочувати чи ліквідовувати права, які мають конгрегації Кентербері та Йорку. Не може Асамблея виконувати і функції, які чітко належать єпископам з огляду на їхнє посадове становище у Церкві.

3.6.2. Ірландія

Канонічне право Протестантської єпископальної церкви (Protestant Episcopal Church) набуло важливої ваги після 1869 р. Того року британський парламент прийняв «Закон про Ірландську церкву» (Irish Church Act). Парламентський акт скасував будь-які акт парламенту, звичай, закон, які забороняли єпископам, священникам або прихожанам мати синоди чи вибирати представників з метою створення правил для добробуту (well-being) та порядку Церкви. Утворилися її нові законодавчі власті у вигляді змішаних синодів зі священників і прихожан. Створилася виборча

система представництва. 1870 р. відбулося «Загальне зібрання» (General Convention) Апостольської і Католицької церкви Ірландії, представників духовенства і мирян з метою врегулювання Церкви. Верховною законодавчою владою в Ірландській церкві було наділено Генеральний синод, що складався з архієпископів і єпископів та представників священників і прихожан. У складі Синоду утворювалися дві палати — єпископів і прихожан та представників духовенства. Передбачалося, що рішення могло прийматися, якщо за нього голосувала більшість другої з названих палат. Якщо перша палата виявляла бажання голосувати, то для прийняття рішення потрібна була і більшість її членів.

Генеральний синод мав повну владу на зміну канонів, внесення до них поправок, скасування, прийняття нових канонів. Рішення приймалося більшістю в 2/3 голосів кожної з палат. Для зміни або доповнення статей (articles), доктрин (doctrines), обрядів (rites) або рубрик (rubrics) вимагалася більшість у 2/3 голосів кожної з палат та річна відстрочка для консультації з єпархійними синодами.

Генеральна конвенція запровадила ряд нових канонів, прийняла статuti церковних судів (ecclesiastic tribunals). Передбачалося, що в майбутньому скасування церковного законодавства чи внесення поправок до нього мало відбуватися відповідними Генеральними синодами.

3.6.3. Шотландія

Канонічне право Шотландії до XVI ст. було тим самим, що й канонічне право континентальної Європи. Церковні звичаї були схожими з французькими і відрізнялися від англійських та ірландських. Канонічне право, що регулювало шлюб (marriage), законнародженість (legitimacy) та спадкування (succession) належало до юрисдикції світських судів (secular courts). Ці правовідносини були складовою загального права Шотландії. На думку фахівців, у Шотландії канонічне право ніколи не було визначальним (authoritative). У щорічних провінційних канонічних радах їх учасники були представниками монарха. Шотландія мала своє канонічне право. Його визнавали парламент і папи. Багато канонічних норм Шотландії було запозичено зі «Зводу канонічного права» (Corpus iuris canonici) та канонів Англії. Загальне канонічне право застосовувалося в Шотландії, якщо про це були парламентські чи судові рішення, або схвалення провінційними

радами. До застосування підходили з мірками справедливості (equity) та загальності (expediency).

Законодавство монархів Вільяма та Мері ліквідувало єпископат у Шотландії. На професорів могли накладатися цивільні покарання. Канонічному праву впродовж багатьох років не надавалася увага.

3.6.4. США

«Протестантська єпископальна церква у Сполучених Штатах» вважається правонаступником англіканського віросповідання, що існувало в американських колоніях за часів їх залежності від Англії. Віросповідання повністю підпорядковувалося канонам англіканської церкви. Протестантська церква перебрала їх на себе. 1789 р. у США зібрався загальний з'їзд (general convention) депутатів від священників, мирян та єпископів. Конвенція проголосила себе верховним законодавчим органом з канонічного права. Чинність голосування визнавалася за умови участі в ньому як священників, так і мирян. 1853 р. була встановлена вимога про те, щоб депутат від мирян був причасником (communicant). Коли кількість американських єпископів перевищила трьох, то вони утворили окрему палату. Палата єпископів одержала право пропонувати заходи палаті мирян.

Різні єпархії прийняли конституції, що передбачали представництво мирян. Значна маса канонічного законодавства була створена цими органами.

3.6.5. ПІВДЕННА АФРИКА

Після 1870 р. «Церква провінції Південної Африки» виборола собі автономію в рамках англіканської віри. Англіканська церква Південної Африки прийняла 1870 р. свою Конституцію, за якою визнала закони і звичаї англіканської церкви, прийняла «39 статей» (Thirty-Nine Articles), Книгу Спільного Молитовця (Book of Common Prayer), рішення неоспорених загальних рад (undisputed general councils), уповноважену англійську версію «Писання» (Authorized English Version of the Scriptures). Південноафриканська церква взяла зобов'язання не вносити в односторонньому порядку змін до зазначених вище стандартів віри і доктрини (standards of faith and doctrine). Якщо ж Загальний Синод англій-

канської Церкви вносив зміни, то відповідні зміни вносила і церква Південної Африки. Щодо тлумачення стандартів віри і доктрини південноафриканська церква визнавала рішення лише своїх церковних судів.

3.7. КАНОНІЧНЕ ПРАВО СХІДНОЇ ЦЕРКВИ

Східним канонічним правом вважається церковне законодавство Східної Церкви (Eastern Church). Це поняття англomовна література поширює як на православні, так і на церкви, що знаходяться в союзі з папою римським.

На Халцедонській раді (451 р.) згадувалася підбірка законодавства, яке формулювали ранні церковні ради. Ця підбірка має назву «*Syntagma canonum*». Офіційною вона не вважається, але нею грецька церква користувалася до 600 р. Колекція була побудована за хронологічним принципом. У середині VI ст. якийсь невідомий видавець (editor) розмістив цю підбірку під 60 рубриками (titles) та доповнив їх 21 новою рубрикою, запозиченою з кодексу візантійського імператора Юстиніана I. Такий експеримент призвів до того, що згодом розпочали з'являтися змішані підбірки, які склалися як з церковного, так і цивільного права. Ці підбірки одержали назву номоканонів (nomocanons). Їм судилося здійснити великий вплив на розвиток грецької церкви.

Квінісетську (Quiniset) раду було скликано 692 р. Вона ще відома як Рада у Трулло — за назвою зали в палаці, де вона відбувалася. На Раді було прийнято 102 канони, запозичені з попередніх Рад та примітивного (primitive) церковного законодавства. Трулланська колекція вважається офіційною підбіркою канонічного права Східної Церкви.

Католицька церква не визнавала Квінісетську раду. Все ж таки друга Нікейська рада (second Council of Nicaea, 787 р.) прийняла схожу підбірку церковних правопорядків.

Константинопольський патріарх Фотій (Photius) у другій половині IX ст. склав систематизовану підбірку церковного права. Основними джерелами канонічного права також вважаються:

— коментарі XII ст., складені монахом Іоаном Зонарасом (John Zonaras);

— коментарі патріарха Антиохії Теодора Бальзамона (Theodore Balsamone);

— компендіум (тобто конспект) XIV ст. монаха Матвія Блестареса (Mathew Blastares).

Після зазначених джерел впродовж наступних століть канонічне право доповнювалося синодами та радами в різних патріархатах Східної Церкви. Різні церкви Сходу запозичували одна в іншій певні канонічні норми, але, на думку західних дослідників, Східна Церква не має загального канонічного права (*common canon law*) у тому розумінні, як воно існує у Західній Церкві.

У тих церквах, які уклали союз із Римом, у канонічному праві виокремились ритуальні і культурні тенденції. Папа Пій XI утворив 1929 р. комісію кардиналів з метою наведення порядку в канонічному праві Східної Церкви. Було поставлено завдання створити «Кодекс Східного канонічного права». 1930 р. було утворено дві комісії. На першу комісію покладалося завдання створити новий кодекс. Друга комісія мала зібрати і опублікувати джерела Східного канонічного права. За станом на початок 1970-х років, було опубліковано 40 томів джерел. Робота з публікування продовжувалася.

Окремі частини новоствореного Кодексу публікувалися в офіційному органі Священного престолу — журналі *Acta Apostolicae Sedis*. Наприклад, розділ про шлюбне законодавство (*matrimonial legislation*) було опубліковано 22 лютого 1949 р., про процесуальне право — 6 січня 1950 р., про релігійну і світську адміністрацію — 9 лютого 1952 р., а про церковнослужителів (*persons in the church*) — 2 січня 1957 р.

На думку фахівців, Східний кодекс за своєю структурою нагадує *Codex Juris Canonici*, який стосується західних католиків.

Офіційний текст Східного кодексу було складено латинською мовою.

Першим головою комісії, яка готувала Східний кодекс, був кардинал П'єтро Гаспаррі. Свого часу він очолював і підготовку *Codex Juris Canonici*.

Роботі над Східним кодексом завадили політичні ускладнення, що виникли після Другої світової війни, а також бажання уніатських церков (*Uniate churches*) мати більшу самостійність (*self-determination*). Тенденція до цього виявилася під час Другої Ватиканської ради і після неї.

Розділ 4

АНГЛО-САКСОНСЬКЕ ПРАВО

У цьому розділі мова піде про дві його складові частини — «common law» та «equity». Перше — це «загальне право», друге — «право справедливості». Точнішим перекладом українською мовою поняття «common law» було б «спільне право». Зазначимо, що «common market» українською мовою ми перекладаємо як «спільний ринок», а не як «загальний ринок». У російськомовній літературі це право називають «обычное право», що як, на наш погляд, є ще більш невдалим перекладом, ніж обидва країномовні переклади, які зазначені вище.

«Common law» англо-саксів не можна перекласти українською мовою у вигляді вислову, який би подобався всім. Тому застосовуються такі словосполучення: прецедентне право, загальне право, англо-саксонське право, звичаєве право.

4.1. ДОВІДКИ ПРО ЗАГАЛЬНЕ ПРАВО (COMMON LAW)

Перш за все ознайомимося з тим, як авторитетний у США «Black's Law Dictionary» тлумачить поняття «common law». Беремо до рук цю книгу, відкриваємо її на 276-й сторінці і читаємо, що таке «common law»: «На відміну від статутарного (statutory) права, створюваного законодавчими актами, common law охоплює зібрання тих принципів і правил дій, що стосуються управління й безпеки людини та власності, які набувають чинності виключно з використання і звичаїв незапам'ятної давнини (immemorial antiquity), або з висновків (judgements) і постанов (decrees) судів, які визнають (to recognize), підтверджують (to affirm) і зобов'язують (to enforce) застосування такого використання (usages) і звичаїв (customs), зокрема, стародавнього неписаного законодавства Англії. У цілому це кістяк законодавства, який розвивається і походить від судових рішень, на відміну від законодавчих актів.» Common law охоплює всю статутну і преце-

дентну (case law) основу Англії та американських колоній перед американською революцією. Воно складається з тих принципів, використання і правил дій, що стосується управління і безпеки осіб і власності, які не покладають свою владу на жодну висловлену і позитивну декларацію законодавчої волі. На відміну від релігійного законодавства, це система юриспруденції, яка виконується повністю світськими судами. Стаття 22.2 Цивільного кодексу Каліфорнії передбачає, що common law Англії, яке не є несумісним чи таким, що не є невідповідним Конституції Сполучених Штатів, чи Конституції, чи закону штату, є підставою для прийняття рішень всіма судами даного штату. У широкому розумінні «common law» може вказувати на всю частину позитивного законодавства, юридичну теорію і стародавні звичаї будь-якої держави чи нації, яка має загальне і універсальне застосування і, таким чином, залишає осторонь спеціальні чи місцеві правила або звичаї. Як складову частину прикметника, «common law» розуміють як протилежність «статутарного», а інколи також «права справедливості» і кримінального законодавства».

Дещо пояснимо. Як зрозумів читач, статутарне право є правом, відображеним у актах законодавчих і виконавчих органів влади.

Позитивним правом на Заході, передусім у англо-саксів, називають створене і зафіксоване право. Поняття «негативне законодавство» не використовується. Позитивне право створюється цілеспрямованою діяльністю державних органів, на відміну від звичаєвого права, яке спонтанно створюється самим народом.

«Oxford Dictionary of Law» на стор. 86 містить нотатку «Common law», у якій зазначається: «Частина англійського права (the part of English law), що базується на правилах, розвинутих (the develop) королівськими судами (by the royal courts) протягом перших трьох століть після завоювання норманнами (1066), як система, що застосовується до цілої країни, на відміну від місцевих звичаїв (local customs). Норманни не вдавалися до спроб створити нове право для країни або нав'язати їй французьке право; вони переважно турбувалися про встановлення сильної центральної влади (strong central administration) та стягнення королівських податків (royal revenues), і загальне право було розвинуте через механізм, створений для цих цілей. Королівських представників надсилали до цих графств (shires) у відрядження для перевірки стану провадження місцевих справ у цілому, а це охоплювало і участь у роботі місцевих судів (local courts). У той же час відбулося відокремлення від кістяка королівських радни-

ків першого постійного королівського суду — «Суду Казначейства» (Court of Exchequer), який знаходився у Вестмінстері, що слухав спори, які стосувалися податкових надходжень. За Генрі II (правив 1154—1189), якому переважно і завдячується розвиток загального права, королівських представників надсилали на постійній основі (regular basis). Їх поїздки були відомі як «об'їзди» (circuits), і їх функції розпочали ставати виключно судовими (exclusively judicial). Вони були відомими як судді-подорожувачі (justiciae errantes, wandering justices), які перебрали на себе роботу місцевих судів. У той же час у Вестмінстері з'явився другий постійний королівський суд — Суд загальних заяв (Court of Common Pleas). Ці два кроки позначають справжні початки загального права (real origins of the common laws). Судді Суду загальних заяв так успішно поклали єдину систему на множинність місцевих звичаїв (multiplicity of local customs), що у судових записах (court records) кінця XII ст. можна знайти посилання на звичай королівства (custom of kingdom). У цьому процесі до них приєднувалися судді Суду казначейства, який розпочав здійснювати юрисдикцію за багатьма справами, що охоплювали переважно спори підданих, а не королівські розпорядження, і завдяки цим справам поступово з'явився третій королівський суд — Суд королівської лави (Court of King's Bench). У подальшому загальне право було доповнено правом справедливості (equity). Воно залишалось таким, що окремо управлялося трьома судами загального права до того часу, поки вони та Суд права справедливості (Court of Chancery) — всі вони засідали у Вестмінстерській залі до перевезення їх до Стренду у 1872 р., — були заміщені Високим судом справедливості (High Court of Justice), відповідно до актів про судоустрій 1873—1875 років».

Невеличка нотатка «Common law» у «Collins Dictionary of Law» (с.78) містить таке пояснення:

«1. Право, що було розвинуте судами загального права, яке було загальне для всіх підданих корони (Crown's subjects); як відмінне від права справедливості (equity).

2. Загальна назва для англо-американських систем, що базуються на судових справах (Anglo-American case — based systems), на відміну від систем, що базуються на цивільному кодексі (civilian code based systems)».

Нотатка «Common Law Systems» книги «Oxford Paperlack Encyclopedia» (стор. 338) є значно ширшою і веде мову так: «Сім'я правових систем, що походить від права, розвинутого королівськими суддями Англії та Уельсу після захоплення норма-

нами у 1066 р. Ці системи включають англійське право, ірландське право та більшість правових систем США та країн Співдружності з модифікаціями до місцевого звичаю, де це доречно (наприклад, до права індусів Індії і до африканського звичаєвого права Африки). Загальне право не було таким, що систематично розвивалося від теоретичної бази, як це було із системами цивільного права, а з'явилося як прагматична відповідь на специфічні спори. Воно залишалося переважно в руках малої групи професійних правників (professional practitioners), які одержували освіту в процесі учнівства (apprenticeship), з їх рядів призначалися судді. Їх професійна солідарність була такою, що чинила опір римському праву, хоч його й вивчали в університетах до славнозвісних лекцій з англійського права сера Вільяма Блекстоуна (1723—1780) у Оксфорді протягом 1750-х років. Через обмежений розмах загального права за станом на XVI ст., канцлери Англії розвинули кістяк принципів і правил (body of principles and rules), відомих як право справедливості (equity), яке надавало засоби судового захисту (remedies) у тих справах, де загальне право не могло цього зробити. Насьогодні ці принципи справедливості (equitable principles) та засоби судового захисту є інтегрованими у фарватер (mainstream) загального права. У системах загального права право, створюване розглядом судових справ (case law), все ще розглядається як центральне джерело права (central source of law), хоч воно часто підпорядковується верховній владі статуту. Процедури загального права мають тенденцію до максимізації ролі адвокатів. Суддя вирішує питання на основі матеріалу, представленого в аргументації, а не покладається на абстрактні принципи закону (abstract legal principles). За цим шляхом загальне право розвинулося як відповідь на специфічні справи і було менше формовано теоретизуванням правників-науковців (legal scholars), порівняно з цивільним правом».

Слід пояснити термін «apprenticeship», який наведено вище. Як здогадується читач, кілька століть тому не було професійно-технічних училищ у нинішньому розумінні цього поняття. Майстри-ремісники навчали учнів, так би мовити, в індивідуальному порядку (apprentice — означає учня майстра). Схожу систему мали і стародавні англійські правники — їх учні здобували юридичну освіту практичним шляхом.

«Webster's New World Dictionary of American Language» (с.295) у нотатці «Common law» зазначає:

«Неписане право країни, що базується на звичаї, використанні (usage) і рішеннях правових судів (decisions of law courts) на від-

міну від статутарного права (statute law); нині воно широко кодифіковане законодавчим визначенням (legislative definition)».

Нотатка «Common law» на с. 266 «Webster's Ninth New Collegiate Dictionary» пояснює:

«Кістяк права, який розвинувся в Англії головним чином із судових рішень, що ґрунтувалися на звичаї та прецеденті, не записаних у статуті чи кодексі, і який становить основу англійської правової системи всіх Сполучених Штатів за винятком Луїзіани».

«New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language» у понятті «Common law» на с. 197 вказує, що це:

«Неписане право звичаю, особливо в Англії, що базується на рішеннях суддів протягом періоду років (over a period of years)».

А тепер перейдемо до права справедливості. Дещо про нього вже було вище згадано.

4.2. ПРАВО СПРАВЕДЛИВОСТІ (EQUITY)

«Oxford Dictionary of Law» (с. 167) у нотатці «Equity» каже про право справедливості так:

«1. Та частина англійського права, яка першопочатково адмініструвалася лордом-канцлером (Lord Chancellor), а точніше — Судом Канцлера (Court of Chancery), на відміну від того, яка адмініструвалася судами загального права. Загальне право не визнавало деяких понять (concepts), наприклад використань (uses) та трастів (trusts), і його відшкодування були обмеженими за обсягом (scope) і гнучкістю (flexibility), оскільки воно спиралося, передусім, на відшкодування збитків. У Середньовіччі сторони спору (litigants) мали право надсилати клопотання (petitions) королю, який спирався на пораду канцлера («тримача королівської свідомості»), зазвичай, канонічну для вчинення правосуддя за кожною справою. Вже до XV ст. клопотання подавалися безпосередньо канцлеру, який вирішував справи на гнучкій основі: він був більше зацікавленим у справедливому результаті, ніж у жорстких принципах права (це звідси бере початок усмішка юриста Джона Селдена, що «справедливість змінювалася залежно від довжини ступні канцлерської ноги»). Більш того, якщо відповідач відмовлявся підкорятися (to comply) рішенням канцлера, то його ув'язнювали за неповагу до рішення (contempt of the order), поки він погоджувався підкоритися. У XVII ст. виник конфлікт між судьями загального права і канцлером, щодо того, хто має бути старшим. Джеймс I розв'язав спір на користь канцлера. Розпоча-

ли з'являтися загальні принципи (general principles) і на початок XIX ст. Суд Справедливості став організованішим, і його колись гнучка юрисдикція розпочала кістянити (to ossify) у кістяк прецедентних і фіксованих принципів. Суд канцлера мав змінні типи юрисдикції і багато його загальних принципів було оголошено у формі «принципів справедливості» (maxims of equity). Право справедливості мало і ще має певні доктрини — election (вибір), конверсія (conversion), реконверсія (reconversion), performance of contract (виконання контракту), сатисфакція (satisfaction). Відповідно до законів про судоустрій (Judicature Acts) 1873—1875 рр. із заснуванням Високого суду справедливості для адміністрування як загального права, так і права справедливості, Суд канцлера було ліквідовано (хоч багато його роботи все ще виконується канцлерським відділом (Chancery Division). Акти про судоустрій також передбачали, що за справами, де мав місце конфлікт між правилом загального права і правом справедливості, надавалася зверхність правилу права справедливості. Головними сферами права справедливості нині є трасти (trusts), інтерес у майні за правом справедливості (equitable interest over property), звільнення від конфіскації і штрафів (relief against forfeiture and penalties) та відшкодування за правом справедливості (equitable remedies). Право справедливості, таким чином, є врегульованою схемою правничих принципів, але новий розвиток все ще можливий [«право справедливості ще не минуло дитородного віку (age of child-bearing): недавні приклади його творчості включають «заборону Марева» (Mareva Injunction) та «Ордер Антона Піллера» (Anton Piller Order)»].

2. Право (right) або позов (claim) за правом справедливості, особливо «інтерес, що ґрунтується на праві справедливості» (equitable interest), або «право справедливості щодо викупу закладеного майна», або «просто право справедливості» (mere equity).

3. Акція (пай) у компанії з обмеженою відповідальністю».

Слід пояснити деякі терміни, що наведені вище.

«Mere equity» означає право на майно, яке є менш значним, ніж «equitable right» або «legal right» (законне право): воно не захищає нікого, окрім сторін в операції (transaction), де воно міститься [наприклад, право на виправлення (to rectify) документа].

Поняття «Mareva Injunction» з'явилося 1975 р. в процесі розгляду справи «Mareva Compania Naviera S. A. vs International Bulkcarriers S. A.». Судова заборона означає заморожування активів (assets) відповідача (резидента чи нерезидента). Це запобі-

гає переміщенню відповідачем активів за кордон і робить доцільним подання позову до такого відповідача.

Поняття «Anton Piller Order» з'явилося у справі «Anton Piller KGV vs Manufacturing Processes» у 1976 р. Ордер суду зобов'язує відповідача дозволяти позивачеві або його представникам відвідувати приміщення відповідача, щоб оглянути або взяти матеріальні докази, які б відповідач хотів усунути або знищити з метою розлаштування позову. Ордер зобов'язує відповідача дати відповідь на запитання позивача. Застосовується цей судовий захід переважно у справах про порушення авторського права і суміжних з ним прав.

Наведемо ще одну невелику нотатку про право справедливості, запозичену з «Collins Dictionary of Law» (с. 150). Там зазначається, що це: «Система права (system of law), яка була розвинута «судом справедливості» паралельно з «common law». Право справедливості спрямовувалося на доповнення загального права, встановлюючи відшкодування (remedies) для тих випадків, які не охоплювалися загальним правом, з огляду на негнучкість (rigidity) останнього. Право справедливості додавало гнучкості загальному праву».

4.3. ОСНОВНІ РИСИ АНГЛО-САКСОНСЬКОГО ПРАВА

Сподіваємося, що наведені вище довідки допоможуть читачам правильно збагнути те, як на Заході розуміють загальне право та право справедливості. Траплялися окремі випадки, коли наша громадськість неправильно усвідомлювала якесь явище і настільки настирливо помилялася, що й на Заході згодом погоджувалися з нами. Бог, мов, з вами. Хай вам буде і озеро, і риба. Так трапилося, зокрема, з поняттям «конверсія». Воно означає переведення цивільної економіки на військовий лад. Наприкінці існування колишнього СРСР повсюди стали кричати про переведення радянської мілітаризованої економіки на випуск цивільної продукції і охрестили це як «конверсію». З чим Захід у кінцевому результаті і погодився. Хоч треба б це за семантичними правилами було назвати «реконверсія».

Але повернемося знову до «common law» та «equity». Слово «common» означає, що мова йшла про законодавство, яке стосувалося королівства у цілому, на відміну від законодавства, яке стосувалося окремих категорій населення, наприклад купців. Пам'ятатимемо, що людству відоме і станове право, тобто право,

що поширюється на певну категорію населення. Широко вживається поняття «common law» розпочало за правління англійського короля Едуарда I (кінець XIII ст.). З вище наведеного матеріалу слід дійти висновку, що «common law» можна найкраще зрозуміти методом контрастного порівняння. «Common law» — це не законодавство, яке запроваджується суверенним органом. «Common law» — це не «право справедливості» (equity). Останнє є швидше відхиленням від «common law» і додатком до нього. «Common law» є загальним і цим відрізняється від місцевого традиційного права (local customary law). Загальному праву часто протиставляють цивільне, канонічне чи міжнародне право як правові системи, що мають інше походження і природу. Правда, коли йдеться про протиставлення цивільному, канонічному чи міжнародному праву, то «common law» розуміють вкупі з правом справедливості. Це знайшло своє відображення в «Акті» 1873 р., згідно з яким загальне право і право справедливості сумісно застосовується у Високому суді.

«Common law» вважається природженим правом англійців, яке вони брали з собою, відправляючись для колонізації нових земель. «Common law» — це система, яка полягає в застосуванні до нових комбінацій чи обставин тих правил, які походять від правничих принципів і правових прецедентів. Серед джерел загального права важливе місце займають доповіді (reports) про розв'язані справи. Один із фахівців справедливо відзначив, що для ліквідації common law достатньо ліквідувати названі вище доповіді. Відсутність цього джерела інформації означала б відсутність «common law» як такого.

Цивільне законодавство Англії видатний юрист У. Блекстоун поділяв на писане і неписане (або звичаєве). Він вважав, що «звичаєве право», у свою чергу, поділяється на:

- загальні звичаї (тобто власне «звичаєве право»);
- окремі звичаї, що поширені в окремих місцевостях;
- закони, які застосовуються в певних судах.

Серед загальних звичаїв можна вказати, наприклад, такі:

1. Найстарший син є єдиним спадкоємцем.
 2. Документ про передачу власності має бути завірений печаткою.
 3. Заповіт має складатися у довільній формі, в той час як угода про передачу власності укладається з більшими формальностями.
- За «common law» судді вважають депозитаріями законів. Присяга забов'язує суддів приймати рішення відповідно до чинного у країні законодавства. Рішення судів зберігаються у вигляді допо-

відей і під час розгляду аналогічної справи у майбутньому суди забор'язані керуватися прецедентним рішенням. Рішення верховного апеляційного суду, який є нічим іншим як Палатою лордів британського парламенту, є остаточним. Його можна змінити лише актом парламенту.

Отже, найхарактернішою рисою англійського common law є надзвичайна увага, яку воно приділяє прецеденту. Він є свого роду «священною книгою» у цій системі права.

Згаданий «Акт» 1873 р. усунув суперечності між «common law» і «equity». Було встановлено, що у випадку суперечності між загальним правом і правом справедливості перевага надається принципам останнього. Хоч, починаючи з XVII ст. у Англії не було значних суперечностей між двома гілками права. Наприкінці XIX ст. та початку XX ст. рядом актів британського парламенту значна маса норм «загального права» була кодифікована, що спростило їх застосування на практиці.

На початку XVI ст. більшість країн Європи стала користуватися римським правом. Таке запозичення в англійській літературі має назву «Reception». Англія цій юридичній епідемії не піддалася. Система common law виявилася сильнішою, ніж вплив відродженого римського права. Римське право — це абсолютистське право. Воно йде зверху. За системи «common law» не король стоїть над законом, а закон — над королем. Король має лише ті переваги, які йому надає закон. Навіть всесильний англійський парламент тривалий час був безсилим перед «common law» — парламент не мав права змінювати звичаї. Звичай вважався сильнішим за парламент.

У середньовічні часи судді вважали, що звичаєве право не може змінювати ніяка влада, окрім самих суддів. Навіть «Велика Хартія Вольностей» (Magna Carta) є нічим іншим як декларацією принципів звичаєвого права.

До речі, у перекладі з латинської мови «Magna Carta» означає «Велика Хартія». Вона є документом, який англійські барони за посередництва прелата Стефена Ленгтона змусили короля Джона підписати 15 червня 1215 р. Хартія має 63 статті (це якщо останню вважати як таку, що складається з трьох окремих). Головна ідея Хартії — обмеження влади короля. Король звернувся до папи римського за осудженням Хартії. Папа 18 червня 1215 р. підтримав короля. Через чотири місяці спалахнула перша війна між королем та баронами. Середньовічні королі часто порушували Хартію. Вона розглядається як один з найважливіших конституційних актів Англії, у середньовічні часи не король, не парла-

мент, а саме судді були творцями законодавства, особливо з питань, що стосувалися цивільних прав, кримінальної відповідальності. Та й нині судді продовжують законодавчу діяльність і не лише перенесенням старих правил до нових обставин, але й розробляючи нові норми до тих випадків, які не мають прецеденту.

Слід застерегти, що у системі «common law» прецедент не можна розглядати як абсолютно незмінну догму. Прецедентне рішення може змінюватися (overrule). Нині актом парламенту можна ліквідувати будь-яку норму звичаєвого права, але це можна здійснити лише чітким формулюванням або справжньою метою закону. Якщо цього немає, то чинною залишається відповідна норма звичаєвого права. Характерною рисою англосаксонського «загального права» є та, що його розвиток швидше завдячується практиці, ніж теорії. Тобто його й нині в основному продовжують творити судді, а не вчені-професіонали чи державні органи та діячі.

Отже, так би мовити, загальнообов'язковими компонентами загального права є звичай, судовий прецедент, суддя-законотворець і адвокат. Без них неможливо уявити становлення і розвиток англо-саксонського права.

Розділ 5

РИМСЬКО-ГОЛЛАНДСЬКЕ ПРАВО

5.1. ПОНЯТТЯ «РИМСЬКО-ГОЛЛАНДСЬКЕ ПРАВО»

Західна юриспруденція цим терміном (Roman — Dutch Law) позначає правову систему, яка існувала у провінції Голландія протягом кінця XV — початку XIX ст.. Голландці запроваджували також цю систему і у своїх колоніях, і вона збереглася там навіть після переходу ряду голландських колоній під владу Британської імперії. Такий перехід мав місце наприкінці XVIII — початку XIX ст. Колонії, про які нині мова, були узбережними районами острова Цейлон (нині — Шрі-Ланка), мисом Доброї Надії (на півдні Африки), а також поселеннями, що пізніше стали називатися Британською Гвіаною (у Південній Америці). Згодом на Цейлоні ця система права була поширена і на деякі інші райони, зокрема на провінцію Кендіана, яку британці захопили 1815 р. Оскільки в Південній Африці розширювалась голландська колонізація, то й римсько-голландське право поширювалось на поселення інших колоністів у південноафриканських республіках і у Наталі. Загалом кажучи, в Африці це право набуло поширення на досить великому регіоні, що розкинувся на південь від ріки Замбезі і охоплював Південно-Західну Африку (нині — Намібія).

Якщо питання сформулювати в найзагальнішому вигляді: «Що ж це таке римсько-голландське право?», то й найзагальніша відповідь звучала б приблизно так: це звичасве право зазначених вище територій, яке формувалося під сильним впливом римського права.

Розпочинаючи з XV ст. в ряді державних утворень Західної Європи відбувався процес сприйняття римського права (Reception, Рецепція). Серед державоутворень була і провінція Голландія. До зазначеного «сприйняття» у її праві панували звичаї германських племен (франків, фризійців, саксонців) у комбінації з наданими привілеями і допоміжними законодавчими актами. Після захоплення варварами Риму і розпаду Західної

Римської імперії (V ст. н. е.) у право варварських племен розпочали проникати елементи римського права. Підкорювачі (що були на нижчому рівні розвитку) запозичили правову культуру підкорених.

Ще до XV ст. існував вплив стародавнього римського права на голландське право. Можна лише дискутувати про сутність цієї присутності і, як можна здогадатися, комусь вона здається меншою, а комусь — більшою. Як би там не було, але до початку XV ст. було підготовлено ґрунт для широкого і глибокого запозичення римської юриспруденції. Так воно й трапилось. Коли Голландія вдалася до запозичення, то утворилася певна змішана правова система. Симон ван Ліувен (Simon van Leeuwen) у 1652 р. назвав її «римсько-голландським правом». Поняття сподобалось і прижилось у колах юристів. С. Ліувен був автором підручника з римсько-голландського права (Het Roomsche Hollandsche Recht).

Названа система продовжувала функціонувати до 1809 р. Чому саме до 1809 року? Та тому, що в цей час у Європі свої порядки наводив Наполеон. Під час його керівництва у Франції з'явився «Наполеонівський кодекс» (1804), з яким ми ще познайомимось. Імператору Кодекс подобався (а Кодекс дійсно був піонером світової юриспруденції майже протягом століття), тому малий на зріст, але великий за історичною роллю корсиканець ніс його на багнетах солдатів імператорської армії куди тільки це вдавалось. Саме Наполеонівський кодекс прийшов на зміну чинному тоді римсько-голландському праву. Кодексом Наполеона керувалися до 1838 р., поки не набрав чинності Голландський цивільний кодекс.

Отже, римсько-голландське право було комбінацією римського права, германських племінних звичаїв, а також законодавчих актів періодів бургундського та іспанського правління. Серед останніх законодавчих актів слід згадати «Велику привілею» Марії Бургундської (Great Privilege of Mary of Burgundy) 1476 р., «Плакаат» (Placaat) імператора Карла V (Charles V) 1529 р., що встановлював передачу нерухомості через місцевий суд. Карл V також видав у 1540 р. «Перпетуальний едикт» (Perpetual Edict), що стосувався підпільних шлюбів та деяких інших справ.

Були також видані законодавчі акти:

— морські закони (Maritime Laws) Карла V і Філіппа II (відповідно — 1551 і 1563 р.);

— Кримінально-процесуальний і цивільно-процесуальний кодекс (Codes of Criminal and Civil Procedure) Філіппа II (відповідно — 1570 і 1580 р.);

— Політичний ордонанс штатів Голландії 1580 р.

— «Плакаат про спадкуванню за законом» (Placaat on Intestate Succession 1599 р.).

Протягом XVII та XVIII ст. видавалось немало законів, але, на думку фахівців, вони здійснили невеликий вплив на закладені раніше основи римсько-голландського права. Західна юриспруденція добре обізнана з римсько-голландським правом. Інформацію про нього вона черпає з тогочасних законів, судових архівів, розглянутих справ, науково-практичних коментарів (collections of opinions) та великої маси правничої літератури. З точки зору інформаційної насиченості XV—XIX ст., життя нідерландського суспільства має на порядок вищий рівень, ніж початковий період римської історії, про яку доводиться складати висновки, спираючись на здогадки чи пізніші легенди.

Першу спробу систематизації римсько-голландського права виконав нині всесвітньо відомий юрист Юго (Гуго) де Грут (Hugo De Groot), інакше кажучи — Гроцій (Grotius). У розділі «Видатні юристи світу» про нього міститься довідка. Свою спробу він виконав протягом 1619—1620 рр. Майже три століття опісля відомий російський письменник А.П. Чехов, будиши вже заможною людиною, з посмішкою згадував свою бідну молодість і зазначав, що найкраще пишеться на підвіконнику. Паралель з А.П. Чеховим спала на думку у зв'язку з тим, що Юго де Грут систематизував римсько-голландське право, перебуваючи в ув'язненні. Замок-в'язниця виявився дуже вдалим місцем для шліфування норм права. Свій талановитий твір Юго де Грут опублікував 1631 р. Він був невеликим за обсягом, але талановитим за своїм змістом. Книга називалася «Вступ до голландської юриспруденції» (Inleiding tot de Hollandsche Rechts-geleertheyd).

Окрім Юго де Грута, слід згадати Йоганеса Фоета (Jonannes Voet) (1647—1713). Він був професором Утрехтського та Лейденського університетів. Протягом 1698—1704 рр. він написав «Коментарі до Дайджесту» Юстиніана (Commentarius ad Pandectas). Цю книгу на Заході добре знають правники ще й нині.

Зіркою XVIII ст. вважається Корнелій ван Бенкершоек (Cornelis van Binkershoek) (1673—1743). Протягом двадцяти років він очолював Верховний Суд Нідерландів.

Діонісій Годфрід ван дер Кіссел (Dsonysius Godefriedus van der Keessel) також залишив помітний слід у римсько-голландському праві. Він був професором Лейденського університету. Викладав там сучасне право (jus hodiernum). 1800 р. Д.Кіссел опублікував витяги зі своїх лекцій (Theses Selectae Juris Hollandich et

Zelandici). Самі ж лекції поширювались у рукописному вигляді серед правничої громадськості. Більше того, ці лекції бралися до уваги і судами, зокрема південноафриканським.

Йоанес ван дер Лінден (Joanes van der Linden) був автором популярного підручника з римсько-голландського права «Regtsgeleerd, Practicaal en Koopmans Handboek». Книга з'явилася 1806 р.

Вище зазначалося, що римсько-голландське право застосовувалося і в голландських колоніях. Зрозуміло, що з урахуванням місцевих звичаїв. Воно доповнювалося, кажучи нинішньою мовою, нормативними актами місцевої адміністрації у Східній Індії. Нині —це Індонезія. Її столиця Джакарта за тих часів називалася Батавією (Batavia). Ван Дімен (van Diemen) та ван ден Парра (van der Parra) склали підбірки зазначених актів —відповідно у 1642 р. та 1766 р.

Верховне керівництво Східно-Індійською та Західно-Індійською компанією здійснювали їх Ради. У першій було 17 членів, у другій — 10. Верховна законодавча влада належала нідерландському парламенту, що мав назву «Генеральні штати». Це повністю відповідало логіці римського права, в рамках якого норма права народжується вгорі, а не внизу.

Коли нідерландські колонії перейшли під владу Британської корони, то в колоніях збереглося римсько-голландське право. Зрозуміло, що життя на місці не стояло, соціально-економічні умови змінювалися. У право колоній проникали норми та інститути англійського права. Особливо сильним був вплив англосаксонської правничої системи в комерційній сфері. Після захоплення британцями південноафриканських республік їх законодавство поступово гармонізувалося із законодавством сусідніх британських колоній. Як результат усього сказаного вище, римсько-голландське право зазнало значної модифікації.

Стаття 135 Акта про Південну Африку (The South Africa Act), прийнятого 1909 р., передбачала, що існуюче на той час законодавство зберігатиме чинність, поки не буде скасоване парламентом Південної Африки. Зазначений Акт набрав чинності 31 травня 1910 р. Верховний Суд Південно-Африканського Союзу відіграв активну роль у консолідації (to consolidate), внесенні змін (to amend) і тлумаченні (to explain) права. Воно рухалося від розмаїття (diversity) до одноманітності (uniformity). З часом багато норм римсько-голландського права виявилися застарілими та вийшли з використання. Все ж такі правові системи Південно-Африканського Союзу та Цейлону зберегли на собі відбитки римсько-

го права. Суди продовжували користуватися «Зводом цивільного права» (*Corpus Juris Civil*) Юстиніана, доступ до якого забезпечувався коментарями, складеними юристами, прізвища яких уже згадувалися.

Західні юристи висловлювали думки про те, що поєднання римського права та англо-саксонського права давало можливість створити гарну систему права, оскільки вона могла спиратися на найсильніші аспекти своїх компонентів.

5.2. ЛІТЕРАТУРА З РИМСЬКО-ГОЛЛАНДСЬКОГО ПРАВА

У відомому підручнику «История политических и правовых учений» за редакцією доктора юридичних наук, професора В. С. Нерсесянца (М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997) Гуго Гроцій згадується у восьми місцях (с. 5, 87, 125, 234—244, 269, 278, 336, 340), але інформація про римсько-голландське право там зовсім відсутня. На с. 235 лише зазначається, що поміж праць Г. Гроція, у яких викладено його політико-правові погляди, є і «Вступ до вивчення права Голландії» (1631). Параграф 2 глави 10 «Політичні і правові вчення в Голландії в XVII ст.» цього підручника має назву «Вчення Гроція про державу і право» (с. 235-244). Про римсько-голландське право там не йдеться.

Гуго Гроцію присвячено окремий параграф і в главі 3 «Філософія права Нового часу» підручника В. С. Нерсесянца «Філософія права» (М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997). Там йде мова про закладені Г. Гроцієм основи нової раціоналістичної філософії права і держави, право війни і миру тощо, але не про римсько-голландське право.

Перший том вітчизняного шеститомника «Юридична енциклопедія» містить нотатку про життя і діяльність Гуго Гроція (с. 648—649). Автор нотатки — Володимир Наумович Денисов, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Академії правових наук України. У нотатці є згадка про те, що під час свого ув'язнення Г. Гроцій написав підручник з римсько-голландського права — «Вступ до голландської юриспруденції». Інша інформація про римсько-голландське право у нотатці відсутня.

Окремої статті про римсько-голландське право в зазначеному шеститомнику немає. Автор цих рядків пропонував для «Юридичної енциклопедії» таку нотатку, але місця для неї у шеститомнику не знайшлося. До речі, в «Юридичній енциклопедії» є три нотатки автора цих рядків (с. 652 в т. 3 та с. 165 і 455 в т. 4).

Гуго Гроцій відомий вітчизняному читачеві передусім як автор праці «Три книги про право війни та миру», написаних у 1623—1624 рр. Його вважають засновником міжнародного публічного права, але вітчизняний читач не знає змісту праці Г. Гроція про римсько-голландське право.

Чому впродовж кількох століть ми не спромоглися бодай один раз перекласти українською або російською мовою працю Г. Гроція про римсько-голландське право? Відповіді на це запитання автор цих рядків не знає.

Ні в публічних бібліотеках Києва, ні в столичних доцентів і професорів автор цієї книги не знайшов на жодній з мов праці Гуго Гроція «Вступ до голландської юриспруденції». Прикро, що багато поколінь вітчизняних правників не бачили книги, яку у світі вважають шедевром юридичної науки. У бібліотеках України відсутня і інша література з римсько-голландського права.

Далі зазначимо вже давно відомі за кордоном літературні джерела про римсько-голландське право.

1. *Hugo de Groot. Snleiding tot de Hollandsche Rechtgeerdyeid.* (Гуго Гроцій. Вступ до голландської юриспруденції). Нотатки до книги склали Гроеневеген (Graenewegen) та Шорер (Shorer). Книгу опубліковано 1767 р.

Книга виходила за редакцією С. Фокема Андреа (S. J. Fokema Andrea). 3-є переглянуте видання опубліковано 1926 р. за редакцією Л. Х. ван Апелдурна (L. J. van Apeldoorn), 1926.

Англійською мовою книгу перекладали Герберт (Herbert), 1845; Маасдорп (Maasdorp) та Лі (Lee). 3-є видання книги за редакцією Маасдорпа опубліковано 1903 р. Книга за редакцією Лі публікувалася 1926 р.

2. *Simon van Leeuwen. Het Roomsche Hoolandsch Recht* (Симон ван Ліувен. Римсько-голландське право). Книга опублікована 1780 р. Англійською мовою її переклав та склав коментарі сер Дж. Котце (Ser J. G. Kotze). 2-ге видання книги публікувалося 1921 р.

3. *Johannes Voet. Commentarius ad Pandectas* (Йоганнес Фоет. Коментарі до Пандектів). Найкраще видання було опубліковано в Парижі в 4-х томах у 1827—1829 рр. Пандекти відомі вітчизняному читачеві як «Дігести» («Дайджести»).

4. *D. G. van der Keessel. Teses Selectae Juris Hollandici et Zelandici* (Д. Г. ван дер Кіссел. Вибрані голландські і зеландські юридичні твори). Опубліковано 1800 р. Англійською мовою книгу переклав Лоренц (Lorenz). 2-ге видання книги публікувалося 1901 р.

5. *Joanes van der Linden. Regtsgeleerd*, Practicaal, en Koormans Handboek (*Йоаннес ван дер Лінден*. Практичне правочення, в довіднику Коорманса). Книгу опубліковано 1806 р. Англійською мовою її переклали Генрі (Henry), Моріс (Moris) та сер Г. Жута (Ser H. Juta). Переклад Генрі було опубліковано 1828 р. 4-те видання перекладу Г. Жута опубліковано 1904 р. 2-ге видання книги з перекладом Моріса опубліковано 1922 р.

6. *A. S. Fockema Andreas. Het Oud-Nederlandsch Burgerlyk Recht* (*А. С. Фокема Андреа*. Старонідерландське цивільне право). Книга опублікована 1906 р. у Гарлемі (Haarlems). Цей же автор упродовж 1888—1900 рр. опублікував «*Bydragen tot de Kederlandsche Rechtsgeschiedenis*» (Внесок в нідерландську правову історію).

7. *A. S. Blecourt. Kort Begrip van het Oud-Vaderlandsch Burgerlyk Recht* (*А. С. Блекур*. Короткий курс стародавньовітчизняного цивільного права). 2-ге видання книги публікувалося 1924 р.

8. *R. W. Lee. Introduction to Roman-Dutch Law* (*Р. У. Лі*. Вступ до римсько-голландського права). 2-ге видання книги опубліковано 1925 р.

9. *Sir A. F. S. Maasdorp. The Institutes of Cape Law* (*Сер А. Ф. С. Маасдорп*. Інститути права Кейпу). 3-тє та 4-тє видання книги публікувалися впродовж 1992M1926 рр.

10. *J. W. Wessels. History of the Roman-Dutch Law* (*Дж. У. Весселс*. Історія римсько-голландського права). Книга опублікована 1908 р.

11. *W. Pereira. The Laws of Ceylon* (*В. Перейра*. Право Цейлону). 2-ге видання книги опубліковано 1913 р.

12. *L. C. Dalton. The Civil Laws of British Gwiana* (*Л. Далтон*. Цивільне право Британської Гвіани). Книгу опубліковано 1921 р. у Джорджтауні (Georgetown).

Цей невеликий розділ нехай буде внеском у ліквідацію в Україні інформаційного вакууму про римсько-голландське право.

Розділ 6

КОДЕКС НАПОЛЕОНА

6.1. Довідки про Кодекс

Ознайомимо читача з кількома довідками про один з маяків світової юриспруденції, який 2004 р. відсвяткував 200-річчя свого існування.

«Oxford Paperback Encyclopedia» на ст. 328-ій у статті «Code Napoleon or Code Civil» («Кодекс Наполеона, або Кодекс цивільний») зазначає:

«Перша новітніх часів кодифікація (first modern codification) французького цивільного права, випущена (to issue) між 1804 і 1810 роками, яка намагалася під керівництвом Ж. Ж. Камбасереса (J. J. Cambaceres) реорганізувати французьку правничу систему. Наполеон особисто головував у комісії, що опрацьовувала проекти законів (drafting the laws), яка спиралася на філософську спадщину Просвітництва XVIII століття (18th century Enlightenment), статті галузей права, що були компромісом між революційними принципами та стародавнім римським (тобто цивільним) правом, на якому базувалося багато європейського права (European Law). Кодекс пестить (to enshrine) принцип рівності, відділення цивільної та релігійної юрисдикції і свободу особи. За своїм стислим законодавчим стилем (compressed legislative style) усе деліктне право (entire law of tort) записане у п'яти статтях. Кодекс становить, можливо, вершину кодифікаційного успіху (pinnacle of the codification achievement); його версії були прийняті різними європейськими країнами і пізніше поширилися завдяки колонізації (through colonization) до Латинської Америки і частини Африки. Його було переглянуто 1904 року і він залишився основою французького приватного права».

«Collins Dictionary of Law» містить нотатку «Code Napoleon» («Наполеонівський кодекс») на с. 765. У ній зазначається:

«Назва, надана Французькому цивільному кодексу. Він зібрав докупи існуючі правила та застосував багато нових ідей револю-

ції. Положення (provisions) є коротким та потребують юридичної інтерпретації відповідно до свого духу (its spirit). Його структура ґрунтується на своїй цивільній спадщині (civilian heritage) і дуже широко наслідує юстиніанівські «Інститути» (Justinian's Institutes). Вплив цього Кодексу вийшов з його запровадження у сфері впливу Наполеона (Napoleon's sphere of influence), включаючи частину Італії та Німеччини. Кодекс був щасливим у експорті (Code was a successful export), особливо до Америки (Americas). Його вплив послабився лише коли Німецький цивільний кодекс (BGB) почав копіюватися новішими системами (to be copied by newer systems)».

«Black's Law Dictionary» теж не забув про цей Кодекс. На с. 257-ій він містить статтю «Code Civil» такого змісту: «Кодекс, що втілює цивільне право Франції. Було запроваджено 1804 року. Коли Наполеон став імператором, назву змінили на «Кодекс Наполеона» (Code Napoleon), яку ще й нині часто застосовують, хоч офіційно він тепер називається за своєю першопочатковою назвою (original name) «Code Civil». Велика частина Цивільного кодексу Луїзіани походить від Кодексу Наполеона».

Далі в цій статті міститься рубрика «Code de Commerce» (Комерційний кодекс). Вона повідомляє: «Французький кодекс, набрав чинності у 1807 році як додаток (supplement) до Кодексу Наполеона, що регулює комерційні угоди (commercial transactions), бізнесове та банкрутне права (laws of business, bankruptcies) та юрисдикцію і процедуру судів, що мають справи з такими питаннями (subjects)».

Завершується стаття рубрикою «Code de Procedure Civil» (Цивільний процесуальний кодекс) — та частина Кодексу Наполеона, яка регулює систему судів (systems of courts), спеціальні і надзвичайні відшкодування (special and extraordinary remedies) та виконання судових рішень (executions of judgements).

«New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language» у нотатці «Napoleonic Code» на с. 664-ій вказує: «Кодекс прав (code of laws) для Франції, обнародований (to promulgate) 1804 року Наполеоном. Він базувався на римському праві (Roman Law) і наслідує «Corpus Juris Civilis» (Звід цивільного права), розділяючи цивільне право на статус особи (personal status), майно (property) і надбання майна (acquisition of property). Він зробив вплив на більшість європейських країн, за винятком Британії, і зі змінами все ще має чинність у Франції».

У книзі «Webster New World Dictionary of the American Language» (с. 282) у нотатці «Code Napoleon» зазначає: «Кістяк

французького цивільного права (body of French civil law), запровадженого під керівництвом Наполеона (enacted under the direction of Napoleon) у 1804 р. Слугував як модель для цивільних кодексів багатьох країн».

А тепер детальніше про те, як з'явився Кодекс і яку роль він відіграв у історії світової юриспруденції.

6.2. Народження Кодексу

Видатний корсиканець залишив історичний слід і в правничій справі. З його іменем асоціюється важливий крок людства у сфері юриспруденції.

Те, що нашим сучасникам відоме як «Кодекс Наполеона», спочатку мало назву «Цивільний кодекс французів». Кодекс набрав чинності 21 березня 1804 р. Офіційно його було названо «Кодексом Наполеона» 3 вересня 1807 р. Імператору тоді ще всміхалася доля. До початку її занепаду залишалося ще 5—6 років.

Необхідно чітко і зрозуміло відзначити негайно ж: Наполеон не брав ніколи скільки-небудь помітної особистої участі у складанні Кодексу і в цьому аспекті діяльність французького імператора аж ніяк не можна порівняти з діяльністю імператора Східної Римської імперії Юстиніана, з якою ми ознайомилися під час екскурсу до римського права. Закон 1818 р. надав Кодексу його першопочаткову назву. Через три з половиною десятиліття декрет від 27 березня 1852 р. повернув Кодексу ім'я імператора Наполеона. Починаючи з 4 вересня 1870 р. кодекс має офіційну назву «Цивільний кодекс». Як бачимо, не лише ми вміємо перейменовувати назви сіл, міст, вулиць тощо. Задовго до нас цю операцію з успіхом проробили французи. Французька курка має пріоритет над нашим яйцем: вона була першою. Китайці ж не схильні до перейменувань. Навіть за часів культу особи Пекін залишався Пекіном, а не перейменовувався у Маоград.

Французи до свого Кодексу йшли століттями. Завдання створення Кодексу, який поширювався б на всю державу, було поставлене в 1789 р. Конституція 1791 р. запевнила, що такий Кодекс буде. Але якщо пізніше урочиста обіцянка правлячої партії певної країни про те, що «нинішнє покоління радянських людей буде жити при комунізмі» виявилася примітивною фікцією, то обіцянка французам про те, що їм буде подаровано Цивільний кодекс, виявилася таки реальною. Перші дві французькі революційні Асамблеї спромоглися підготувати лише окремі фрагменти

Кодексу. Автор цих рядків був би дуже щасливий, якби комусь удалося переконати його, що перші дві Верховні Ради незалежної України прийняли, бодай, один по-людськи сформульований закон. Мається на увазі не закон, суть якого подобалась би всім. Такого не буває. Хоч би тому, що з прислів'я відомо, що комусь подобається піп, комусь — попададя, а ще іншому — попова дочка. Мається на увазі бездоганне формулювання норм закону, а також охоплення ним усієї сфери його дії.

Чи створювався Наполеонівський кодекс на голому місці? Зрозуміло, що ні. Ще коли автор цих рядків був студентом, то його університетська доцентша говорила, що лише стародавні греки не списували, бо ні в кого було списувати. Протягом історичних часів, що передували «Кодексу Наполеона», французи створили значну масу правничої літератури, що стосувалася їх звичаєвого права. Зоною його поширення була північна частина нинішньої Франції, в тому числі місцевість Паризького регіону. Використовувалося у Франції і римське право, що зазнало процесу спрощення (*simplification*). Найбільшого поширення римське право набуло на півдні Франції. Найголовнішими з праць, що стосувалися римського права, вважалися твори Дома. Деякі французькі законодавчі норми були вже кодифіковані, спираючись на «*Grand Ordonnances*». Це виконав д'Агуссо. Починаючи з XVI ст., зростаючу роль як джерела права стали відігравати королівські декрети.

Наприкінці XVIII ст. перед французькими законодавцями постало непросто завдання перекинути місточок між історичними надбаннями і законодавством французької буржуазної революції, зокрема тим, яке стосувалося людини (*individual*), володіння нерухомістю (*tenure of real property*), спадкування (*inheritance*), системи іпотеки (*system of mortgages*).

Камбасерес (*Cambaceres*), який був представником комісії Конвенту (*Convention*), почергово запропонував дві схеми Цивільного кодексу. Під час Директорії (*Directory*) він висунув ще й третю схему. Ці схеми поступово наближувалися до того, що згодом стало кінцевим результатом. Інтерес до кодексу не послаблювався, не дивлячись на складний шлях французької революції. Після державного перевороту, що стався 19 брюмера на VIII році революції, були призначені тимчасові консули і дві комісії для створення схеми Цивільного кодексу. Історія донесла до нас інформацію про те, що найбільшу активність виявив один з членів комісії за прізвиськом Жакміно (*Jacqueminot*). Згідно з Конституцією VIII року, була утворена Державна рада, яка й розробила

остаточну схему Кодексу. Законодавчий орган (*corps legislatif*) не мав права втручатися у схему, опрацьовану Державною радою. У засіданнях Державної ради Наполеон як її голова участь брав. До того ж активну. Імператор був відсутнім усього на 5 засіданнях із 102, інколи він робив цікаві зауваження. Але на тому його особиста участь і закінчувалася.

У кінцевому результаті вдалося сплавити в одне ціле попереднє французьке законодавство і революційне законодавство Франції.

6.3. ОСНОВНІ НОРМИ КОДЕКСУ

Наполеонівський кодекс проголосив усіх громадян рівними. Це була справді радикальна норма. Згадаймо, що в Росії кріпацтво було скасоване аж у 1861 р. Кодекс Наполеона ліквідував класові привілеї і вельможність, яка передається в спадщину. Цивільні інституції були звільнені від релігійного контролю. Була проголошена свобода особи і недоторканість приватної власності. Зрозуміло, що коли по недоторканості стріляють з крейсера «Аврора», то приватна власність перетворюється у політбюровську.

Кодекс Наполеона складався з трьох книг. Перша книга була присвячена «праву особи» (*law of persons*). Очевидно, по-сучасному, цей розділ можна було б назвати «права людини». Були сформульовані норми, що стосувалися реалізації цивільних прав, захисту особи і житла, обмеження в правах (*guardianship*), опіки, відносин між батьками і дітьми, укладання шлюбу, особистих відносин між подружжям. Було передбачено право на розлучення і механізм його реалізації.

Друга книга «Наполеонівського кодексу» стосувалася «*law of things*» («Речове право»). Очевидно, це також можна назвати «Майнове право». Було передбачено регулювання прав власності (*property*), володіння (*ownership*), використання майна (*usufruct*) і сервітут (обмеженого використання чужого майна).

Третя книга містила норми стосовно набуття майнових прав спадщиною, донорством, одруженням і зобов'язаннями. В останніх главах книги йшлося про ряд іменних контрактів (*nominate contract*), про заставу (*mortgate*) згідно з законом і традиційну, про обмежувальність дії і надання прав за законом (*prescription*).

Кодекс Наполеона, як і римське право, виділяв 4 групи зобов'язань:

- контрактні;
- квазі-контрактні;

- деліктні;
- квазі-деліктні.

Свобода контракту прямим чином не була сформульована, але цей принцип був наріжним каменем у відповідних нормах Наполеонівського кодексу.

Слабким місцем виявилися норми, що стосувалися системи іпотеки (system of hypotec), і це питання згодом змушений був врегулювати закон від 23 березня 1855 р. Вказують фахівці і на логічні і методичні недоліки Кодексу. Така структура була запозичена з «Інститутів» Юстиніана і стосувалася осіб (persons), речей (things), спадкування (inheritance), контрактів, зобов'язань (obligations) тощо. Говорячи в цілому, структура Кодексу нагадує «Коментарі» В. Блекстоуна (W.Blackstone) — відомого англійського судді, вченого і політичного діяча XVIII ст.

Згодом стали помітними і інші недоліки Кодексу. Наприклад, особиста власність (personal property) не займає у ньому місця, адекватного значенню, яке вона набула протягом XIX ст. Були відсутніми норми, що регулюють взаємовідносини між найманими працівниками (employees) і роботодавцями (employers). Не було відображено в Кодексі страхування життя (life insurance). Правда, слід відзначити, що багатьох із цих речей не існувало в достатньо викристалізованому вигляді на час розроблення і прийняття Кодексу. Кодекс не міг заглянути в майбутнє. Можливо, що це й добре, що в Кодексі майбутнє не було зображене у карикатурному вигляді, як це трапалося, зокрема, із зображенням «світлого комуністичного суспільства» у книжечці, яка називалася «Програма КІРС».

У Наполеонівський кодекс час від часу вносилися важливі зміни і доповнення. А в 1904 р. після святкування його столітнього ювілею, була утворена надзвичайна парламентська комісія стосовно його перегляду (revision).

6.4. Поширення Кодексу

До своєї буржуазної революції Франція вже понад півтора століття підіграла роль глобальної держави. Вона була сильніша за своїх суперників. Її вплив на світову цивілізацію був величезним майже в усіх галузях літератури, мистецтва, науки. А от щодо юриспруденції дореволюційній Франції нічим було похвалитися — французька правнича думка і практика у іноземців захоплення не викликали. У юриспруденції Франція моди не дик-

тувала. Ситуація радикально змінилася після набрання чинності Кодексом. Дев'яносто два роки «Кодекс Наполеона» не мав конкурента (ним став Німецький цивільний кодекс, опублікований 24 серпня 1896 р.). «Кодекс Наполеона» не зробив помітного впливу лише на законодавство Британської імперії і США, з огляду на їх особливу правничу систему (*common law*). Протягом XIX ст. щонайменше 25 країн світу не лише в Європі, а й у Латинській Америці, Азії і Африці склали своє законодавство, спираючись на «Кодекс Наполеона». Що ж приваблювало іноземців у Кодексі? Те, що він був написаний французькою мовою, яка тоді вважалася інтернаціональною, очевидно, як нині англійська. До того ж, стиль викладу був зрозумілим (*easy to understand*). Кодекс був раціональним (*rational*), універсальним (*universal*), імперським (*imperial*). Він був католицьким за своїм світоглядом і водночас світським (*secular*) за формою. Був досить демократичним, але не революційним.

Реформа вищої школи (в т.ч. правничих факультетів), проведена Наполеоном, спричинила спалах правничої думки, яка, зокрема, була спрямована на коментування Кодексу. Це також сприяло поширенню Кодексу у правничі системи інших країн.

Наполеонівський кодекс із самого початку поширювався на французьку імперію, яка на той час охоплювала Бельгію, Люксембург, Палатину, Рейнську Пруссію, Гессен-Дармштад, Женеву, Савойю, П'ємонт, князівства Парма і П'яченца. Наполеон розширював свою імперію і поширював Кодекс на нові її частини, які йому вдавалося приєднати.

Поразки, які зазнав Наполеон під Лейпцигом (1813) і Ватерлоо (1815) на короткий час припинили ходу Кодексу по земній кулі. Деякі частини колишньої імперії намагалися повернутися до старого законодавства, але невдовзі змушені були визнати, що час на місці втримати не можна, бо, як говориться в українському прислів'ї: «Не буде баба дівкою». Новорозроблені рядом князівств кодекси мали багато спільного з «Кодексом Наполеона». Особливо близька схожість спостерігається в тих частинах, що стосуються римського права. Деякі князівства — колишні частини Священної Римської імперії (як, наприклад, Баден) — «Наполеонівським кодексом» продовжували користуватися, взагалі не вносячи до нього суттєвих змін.

Серед особливо помітних тлумачників «Кодексу» слід назвати професора Гейденберга Зачарія (*Zachariae*). Він опублікував свої «Коментарі» в 1808 р. Ці коментарі згодом витримали багато видань німецькою мовою і послугували основою для коментарів

французькою мовою, складених Обрі (Aubry) і Рау (Rau). Коментарі Пачелта (Puchelt) 1870 р. були вперше опубліковані німецькою мовою у Мангеймі, а потім протягом кількох десятиліть неодноразово виходили у світ.

Цікавим прикладом є Єгипет: арабська країна сприйняла європейське законодавство. Це трапилося в 1874 р., коли були утворені так звані «змішані трибунали» (mixed tribunals). Трибунали використовували адаптований кодекс, з якого було вилучено окремі норми, які не збігалися з мусульманським світоглядом. Наприклад, не було норм щодо особистих прав, подружньої власності і смерті. Єгипет сприйняв Наполеонівський кодекс разом з чотирма іншими французькими кодексами.

У 1882 р. Єгипет окупували британські війська. Але наступного року саме цей Кодекс поширився на всю єгипетську правову систему майже в такому вигляді, як він застосовувався у «змішаних трибуналах». Хоч домінуючою іноземною державою в Єгипті була Велика Британія, але там домінувала не її правова система. Домінувало не англійське «загальне право» (common law), а французький Цивільний кодекс. Єгиптянам так сподобався Кодекс, що спроби британців його модифікувати зустрічали такий опір, ніби це було втручання в законодавство, встановлене Кораном.

Коротко про Японію. У 1870 р. японський уряд дав указівку про переклад «Кодексу Наполеона». Були запрошені французькі правники для роботи на посадах радників та викладачів права. «Кодексу Наполеона» не було прямим чином надано статусу закону, але «Кодекс» мав величезний вплив на японську правничу думку та практику. У 1880 р. було опубліковано проект Цивільного кодексу. Його склав член французької правничої місії Буассонад (Voisonade). Цей проект Кодексу так і не набрав статусу закону, але фактично використовувався впродовж 16 років. Японські судді розглядали Кодекс як «принципи природної резонності і справедливості» (principles of natural reason and equity). Японці виявили певний прагматизм: поряд з інтересом до цивільного кодексу розпочали в Токійському університеті вивчати і загальне право Англії та США. Японський парламент був близьким до того, щоб надати в 1892 р. «Кодексу Буассонада» статусу закону. В останню мить парламент вирішив надіслати проект для подальшого опрацювання: коса натрапила на камінь — зіткнулися інтереси англо-сакського і цивільного права.

Японія таки прийняла Цивільний кодекс. Трапилося це 1896 р. Але за своїм духом він уже не був французьким. Не був він і анг-

ло-американським. А яким же він був? Він був німецьким. Чому? А тому, що законодавцями правничих мод стали німці.

Німецький цивільний кодекс було опубліковано в остаточній редакції у 1895 р. Він на 91 рік молодший, ніж «Кодекс Наполеона». Зрозуміло, що німці могли (і це їм вдалося) врахувати у своєму Кодексі надбання юриспруденції впродовж майже цілого століття. Фахівці зазначають, що німці змогли відшліфувати кращу, ніж у французів, структуру (arrangement). З наукової точки зору німецький кодекс має пріоритет над французьким. Німеччина відібрала у Франції лідерство у світовій правничій думці. Інші країни стали звіряти свої юридичні годинники за німецьким цивільним правом. Наприклад, Швейцарія прийняла в 1907 р. свій кодекс, взявши за основу кодекс німецький. Правда, швейцарський кодекс був коротшим і простішим. Туреччина запозичила останній собі без внесення до нього якихось змін.

У зарубіжній правничій літературі «Кодекс Наполеона» досить добре висвітлено. У нас ситуація з ним гірша. В енциклопедіях, що виходили в світ, «Кодекс Наполеона» або ж взагалі не згадується, або ж про нього йде мова короткими загальними фразами, з яких важко щось зрозуміти. 200-річчя Кодексу в Україні пролетіло непоміченим. Цей розділ саме й спрямований на те, щоб дати нашому читачеві те, чого він був позбавлений раніше.

Розділ 7

РИМСЬКО-ГЕРМАНСЬКЕ ПРАВО

7.1. НІМЕЦЬКЕ ЦИВІЛЬНЕ УКЛАДЕННЯ

7.1.1. Підґрунтя Кодексу

Цей підрозділ присвячується одній з найвидатніших віх у правовій історії людства — Німецькому цивільному кодексу 1896 р. Саме цей Кодекс перехопив лідерство у світовій юриспруденції, потіснивши Наполеонівський кодекс, з яким у нас вже відбулося знайомство. Якщо протягом ХІХ ст. значна кількість держав світу за взірцем брала Кодекс Наполеона, то в ХХ ст. світовим еталоном було Німецьке цивільне укладення (*Bürgerliches Gesetzbuch*). У правничій літературі Німецьке цивільне укладення також відоме як Німецький цивільний кодекс, або Бісмарківський кодекс. О. Бісмарк був канцлером об'єднаної ним Німеччини впродовж 1871—1890 рр. і суттєво сприяв його створенню. Кодекс остаточно покінчив з партикуляризмом (тобто окремодержавним розмаїттям німецького цивільного права).

Завдяки такому явищу, як «Сприйняття римського права» (явище відоме ще й як Рецепція), в Німеччині стало можливим використання юридичних досягнень Стародавнього Риму в нових історичних умовах. Нагадаємо читачеві, що Стародавній Рим був натуральним сільськогосподарським рабовласницьким суспільством. Німеччина в останній чверті ХІХ ст. була демократичною буржуазною державою.

Німецькі пандектисти (тобто коментатори «Дайджестів» Юстиніана), спираючись на вчення їх співвітчизника філософа І. Канта (1724—1804), створили систему, одним з наріжних каменів якої є концепція про автономію людини (особи). Західні правники вважають це одним з найважливіших «козирів» німецького права. Цю родзинку успішно використано в Кодексі.

Німецьке право — не прецедентне. Воно є правом кодифікованим, де використані ідеї «Дайджеста» Юстиніана. Німецьке

право ґрунтується на застосуванні норм законодавства до кожної окремої справи. Воно не формулює закон на підставі розгляду справ, як це відбувається за англо-саксонського права. Суди в Німеччині ніколи не відігравали ролі, яку можна було б зіставити з роллю судів у англо-саксонській системі права.

На Заході відзначають, що «Сприйняття» римського права в Німеччині завдячене, не в останню чергу, німецькому національному характеру. Він визнає монополію держави на виконання законодавчих функцій. Вважають, що римське право стало в Німеччині однією з найважливіших рушійних сил національного об'єднання.

Якщо, кажучи дещо умовно, в рамках англо-саксонського загального права корені справедливості вважаються такими, що виростають із взаємовідносин, які встановлюються між людьми на засадах традицій, то відповідно до німецької національної правосвідомості справедливість походить від державної влади. Ця влада, як відомо, була у змозі забезпечувати населення країни мармеладом навіть тоді, коли радянська воєнна машина ставила на коліна Берлін у квітні—травні 1945 р. У той час у Країні Рад мармелад теж був. Але для обранців. Для всіх його не вистачало. Росіяни (та й українці також) з точки зору правосвідомості чимось схожі на німців: люблять доброго «царя-батюшку», якщо навіть це не цар у прямому значенні цього слова, а Генеральний секретар ЦК КПРС, чи президент країни.

В умовах Німеччини суддя завжди був не просто доброю людиною (наприклад, такою, яка не бере хабарів). Німецький суддя завжди був державним чиновником, який мав університетську освіту.

Німецьке законодавство новітнього історичного періоду є своєрідним сплавом демократичних, ліберальних та соціальних ідей. Воно є конгломератом римського права, християнської етики, філософії просвітництва та досвіду французької буржуазної революції XVIII ст. Законодавство тісно пов'язане з ідеєю «природного правопорядку» [німці люблять порядок (орднунг) не менше, ніж росіяни чи українці швидку поїздки, зазначені слов'яни ж «орднунгу» не люблять, що зрозуміло, як аксіома].

У Німеччині союз суверенної держави і римського права сприяв опрацюванню і запровадженню в дію ще на раніших етапах, ніж Кодекс 1896 р., німецького кодифікованого законодавства. У зв'язку з цим слід згадати Баварський Максиміліанівський кодекс 1756 р. (*Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis; Kurbayerisches Landrecht*). Пізніше було створено Пруський ко-

декс 1794 р. (Prussische Allgemeine Landrecht). На думку західних фахівців, Пруський кодекс є всеосяжним планом державного облаштування. Кодекс містив 17 тисяч параграфів, що стосувалися найрізноманітніших юридичних ситуацій. Творцям Кодексу здавалося, що вони осмислили все і назавжди. Зрозуміло, що цього не може бути, адже справедливо зазначав один громадянин: «От якби я був таким розумним, як моя дружина потім». Творці Кодексу абсолютно не допускали можливості прецедента в юридичній практиці або коментування закону, або ж певного його наукового причісування (learned hair-splitting). Величезна кількість статей була придумана для того, щоб унеможливити інтерпретацію судьями закону в тих випадках, коли мала місце непевненість тексту (uncertainty in the text) Кодексу. Логіка Пруського кодексу приблизно така: влада все визначила, неухильно виконуйте її вказівки!

Австрійський цивільний кодекс (Allgemeine Burgerliche Gesetzbuch) з'явився 1811 р. Він виклав приватне право значно стисліше, ніж це здійснив Пруський кодекс. Австрійському кодексу вистачило 1502 статті.

Спільним для Австрійського і Пруського кодексів було те, що обидва за свою підмурівку мали право розумності (law of reason).

Цивільний кодекс Саксонії 1863 р. вважається першим німецьким кодексом, що ґрунтується на «Дайджестах» Юстиніана. Подібно тому, як згодом російські більшовики розглядали революцію 1905 р. як генеральну репетицію Жовтневої революції 1917 р., так і німці вважають Саксонський кодекс репетицією (rehearsal) Німецького цивільного кодексу 1896 р.

Саксонський кодекс призначався лише для Саксонії і не претендував на те, щоб вийти за її межі. У другій половині XIX ст. панівною ідеєю була загальнонімецька кодифікація цивільного права. Були й інші погляди. Наприклад, відомий німецький юрист Ф.К. Савіні вважав кодифікацію передчасною, шкідливою (harmful) і поверхневою (superfluous).

Створення на Віденському конгресі 1813 р. Німецької конфедерації — аморфного об'єднання німецьких держав під зверхністю Австрії — не дало поштовху до загальнонімецької кодифікації цивільного права. Ця конфедерація розпалася внаслідок австро-пруської війни 1866 р. Партикуляризм (тобто розпорошеність) німецького цивільного права продовжував зберігатися.

«Залізний канцлер» О. Бісмарк доклав немало зусиль до того, щоб 1871 р. утворилася Німецька імперія. Зрозуміло, що ідея за-

гального для всієї імперії Кодексу негайно посіла чільне місце в німецькому державобудівництві. У 1874 р. була утворена комісія, перед якою поставили завдання створити уніфікований цивільний кодекс. Робота закипіла. Активну участь (можливо, меншу, ніж свого часу Юстиніан, але більшу, ніж Наполеон) у ній брав канцлер О. Бісмарк. 18 серпня 1896 р. Кодекс було оприлюднено. Набрав він чинності 1 січня 1900 р.

7.1.2. СТРУКТУРА КОДЕКСУ

Німецький цивільний кодекс складається з чотирьох частин, або, інакше кажучи, — книг:

1. Зобов'язальне право (law of obligations).
2. Майнове право (law of property).
3. Сімейне право (law of family).
4. Спадкування (succession).

Перед цими чотирма частинами знаходиться «Загальна частина». Її ще можна було б назвати «Загальні положення». У цій «Загальній частині» резюмується зміст чотирьох наступних за нею частин. Західні фахівці зазначають, що «Загальну частину» не можна розглядати як підбірку політичних та етичних принципів суспільного буття. Творці Кодексу запозичили прийоми видатного римського юриста Гая (Gaius) про вирізнення «осіб, речей і дій». Фундаментальними підвалинами німецького цивільного права є суб'єкти (subjects), об'єкти (objects) і угоди (transactions). Наявність загальної частини уможливила уникнення неминучих (якби вона була відсутньою) повторів в інших розділах Кодексу. Завдяки «Загальній частині» Кодекс виявився не таким вже й великим. Для порівняння згадаємо Пруський кодекс.

Третій розділ «Загальної частини» стосується угод і розглядає спільні елементи в кожному виді угод, що стосуються зобов'язального права, сімейного права, права власності і спадкування. Саме запровадження загальних норм для різних видів угод є важливою інновацією в історії світової юриспруденції. На думку фахівців, ця інновація є своєрідним німецьким юридичним винаходом.

Секція, що стосується зобов'язального права, побудована аналогічно конструкції Кодексу в цілому. Загальна частина секції містить норми, які спільні для всіх видів зобов'язань, незалежно від того, з чого вони випливають, — договору (contract), делікту (delict), неправомірного збагачення (unjust enrichment) тощо.

Особлива частина зобов'язального права стосується окремих зобов'язань (individual obligations), наприклад, продажу (sale), оренди (tenancy), дарування (gift), уповноваження (mandate), поручительства (suretyship). У такому підході фахівці вбачають чіткість конституювання (clearness of arrangement) та майстерне володіння концепціями (skilful handling of concepts). Зрозуміло, що спеціалісти та широка громадськість на одні і ті ж речі можуть дивитися різними очима. Це зауваження справедливе і щодо Німецького цивільного кодексу. Чітко і зрозуміло треба зазначити: Кодекс — це не «Короткий курс історії ВКП (б)», який за сталінських часів міг прочитати кожний, хто закінчив курси з ліквідації безграмотності (лікбез). Німецький цивільний кодекс писали юристи для юристів. Не секрет, що серед юристів та й широкої громадськості у цілому є два погляди на техніку створення правничих актів. Одні стверджують, що нормативно-правові акти мають складатися так, щоб були зрозумілими фахівцям-правникам. Для неспеціалістів, мовляв, є адвокати. Така точка зору має право на існування. Уявімо собі розмаїття коротеньких як мінісукеньки, нормативних актів з безліччю щілин, що створюють можливість або ж ігнорувати їх або ж використовувати на шкоду очікуванім від закону цілям. Краще хай уже закон буде довгим і зрозумілим лише для фахівця, ніж коротким і недалим.

Інша точка зору наполягає на тому, щоб закони писалися зрозумілим для широкого загалу стилем. Мабуть, якби нормативний акт вдалося викласти просто, кваліфіковано і всеосяжно, то це було б ще краще.

Німецький цивільний кодекс відзначається не лише ретельно продуманими концепціями (concepts), узагальненнями (generalizations) та посиланнями (references). У ньому немає місця для інтуїції. Реальне життя не залишило в Кодексі свого відбитку. Кодекс є сухим і неупередженим. У ньому відсутній індивідуальний почерк складача. Він є справді результатом колективної роботи. У Кодексі немає повчальності. Щоправда, там є положення, які забороняють порушення громадської моралі (customary morals; guten sitten), зловживання правами (abuse of right) та укладання недозволених угод (underhanded legal transactions). Відповідні статті Кодексу фахівці називають «каучуковими», тобто їх можна тягнути туди, куди заманеться.

На відміну від Програми КІРС, Німецький цивільний кодекс не претендував на видачу рецептів щодо майбутнього суспільства. Необхідно підкреслити, що конструкція Кодексу виявилася

настілки вдало продуманою, що дозволила йому вистояти в бурхливому вихорі подій, що звалилися на Німеччину в ХХ ст.: дві світові війни, Веймарська республіка, Гітлер, окупація, поділ Й.Сталіним на дві частини Німеччини, об'єднаної свого часу О. Бісмарком, об'єднання Михайлом Горбачовим і Гельмутом Колем обох Німеччин. Загальні статті Кодексу дали можливість застосувати його на різних історичних етапах. Він виявився таким, що влаштовує всі історичні періоди і політичні режими.

Під час своєї розмови, яка згадується в «Передмові» до даної книги, автор цих рядків запитав, чи відбере проект Цивільного кодексу України від 25 серпня 1996 р. пальму першості у Німецького цивільного уложення 1896 р. Опанас Андронович Підпригора відповів, що ні. У цьому світі не буває нічого неможливого. Хай цей розділ загострить увагу читача на тому, що в Україні необхідно створити такі юридичні «винаходи», які перехопили б лідерство у Бісмарківського Кодексу.

7.1.3. Основні норми Кодексу

«Загальна частина» Німецького цивільного кодексу за свою стартову точку бере людину (human personality). Кодекс починається з того, що кожна людина при своєму народженні одержує здатність мати права і обов'язки. У віці 6 років дитина може вступати в юридичні угоди за умови, що вони вигідні для неї. У віці 21 року особа набуває дієздатності (to act in a legal sense). До цього віку інтереси особи представляє її представник. Німецьке цивільне право не визнає рабства (slavery) або «цивільної смерті» (civil death), тобто позбавлення особи цивільних прав. У Кодексі був відсутнім інститут довіреності (trust). Представник діє лише від імені дитини і є постійним, а не таким, що залучається до кожного правочину. У більшості випадків представниками дітей є їх батьки.

Кодекс визнає загальне особисте право (general personal right). Це поняття охоплює багато аспектів особи, — гідність (dignity), фізичну недоторканість (not to be physically injured), право на ім'я (name), право на розвиток здібностей (abilities) у бажаному напрямі (desired direction).

Що ж стосується юридичних осіб, то в Німецькому цивільному кодексі згадувалися лише асоціації (associations) і фонди (foundations). З іншими видами юридичних осіб мають справу Господарський кодекс та спеціальні закони. Відповідно до Коде-

ксу, асоціації мусять мати статuti, правління та загальні збори членів.

Для укладення добровільних законних угод (voluntary legal transactions) між двома сторонами достатньо двох відповідних заяв про наміри. Усі заяви про наміри набирають чинності, коли вони досягають свого адресата і за цього не обов'язково, щоб адресат дійсно знав про них. Достатньо того, що він знаходиться у становищі, за якого відповідно до усталеної ділової практики адресат міг знати про них.

Добровільна законна угода, як правило, не потребує для свого укладення встановленої форми. Передбачено винятки для оформлення угод у письмовій формі, або сертифікації підпису судом чи нотаріусом, або державної аутентифікації (public authentication).

Угода визнається недійсною (is void), якщо вона суперечить нормам закону, наприклад, є аморальною (immoral), фіктивною (fictitious) або такою, що не має серйозних намірів (not seriously intended).

На відміну від англо-саксонського права, помилка не робить угоду незаконною, хоч у ряді випадків сторона звільняється від виконання зобов'язань, якщо вона прийняла їх помилково.

Якщо сторона уникає (to avoid) своїх зобов'язань, то вона підлягає відповідальності перед іншою стороною в обсязі завданої шкоди з огляду на те, що інша сторона покладалася на дійсність наміру (validity of declaration). Зобов'язання, спричинені шахрайством (fraud) або погрозою (threat), вважаються незаконними. У німецькому праві сторона жорстокіше, ніж в англо-саксонському праві, зобов'язана розкривати факти, що є «економічно доречними» (economically relevant) щодо відповідної угоди.

Тлумачення (interpretation) угод не зводиться лише до формальної інтерпретації слів, а відбувається на засадах добропорядності (good faith) та звичайного вживання (ordinary usage).

Кодекс вирізняв односторонній акт (unilateral act) від агентського контракту (agency). Останньому присвячені норми зобов'язального права, що мають назви «мандат», контракт з послуги та партнерства (contract of service and partnership). Агентство являє собою зовнішній аспект, у той час як мандат та трудовий контракт (contact of employment) розглядаються як внутрішні аспекти тієї самої ситуації.

Кодекс зазначає відмінність між контрактом на ім'я іншої особи (another person), який накладає зобов'язання лише на ту особу, і контрактом на ім'я агента, який накладає зобов'язання лише на нього.

Заключний розділ «Загальної частини» стосується обмежень у здійсненні прав. Кодекс вважає обмеження як такими, що належать до матеріального (substance law), а не процесуального права. Як правило, період обмежень має тривалість 30 років, але в цього правила є чимало винятків у напрямі скорочення термінів обмежень. Англо-саксонські правники вважають, що в них тривалість обмежень в аналогічних з німцями ситуаціях довша.

7.1.4. ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО

Розглянемо основні норми зобов'язального права. Важливою його нормою є обов'язок судді не лише тлумачити норми закону стосовно реального життя, а й ліквідувати прогалини шляхом прийняття (зрозуміло, що не хабарів) нормотворчих постанов (norm-creating decisions). Це нагадує швейцарський цивільний кодекс, який вимагає від судді, щоб він, у випадку «прогалини» вважав, що він діє як законодавець (legislator).

За Німецьким цивільним кодексом, суддя може відмовити в позові, який буквально відповідає закону, якщо виконання даного судового рішення буде суперечити добропорядності («good faith»). З іншого боку, суддя може надати особі права, які законодавством прямим чином не передбачені, але які впливають з добропорядності.

Суди мають значну свободу дій (freedom of courts) у тлумаченні контрактів. Суди нерідко відмовляли в позовах, вимоги яких із суспільної точки зору були несправедливими. У цьому аспекті Німецький цивільний кодекс чимось нагадує право справедливості (equity) англо-саксів.

Кодекс, порівняно з англо-саксонським загальним правом (common law), значно рідше застосовує відшкодування шкоди (damages) у випадку невиконання чи неналежного виконання зобов'язань. У німців сторони мають виконувати взяті ними зобов'язання. Німецький суд стоїть, передусім, на сторожі виконання сторонами зобов'язань, бо німці, сприймаючи римське право, сприйняли і один з його постулатів — «Pacta Sunt Servanda» («Договори мають виконуватися»).

Кодекс регулює питання часу і місця виконання зобов'язань, а також форм, змісту (content) та типів контрактів, різних видів і наслідків невиконання контрактів (breach of contracts), відкладеного виконання (delayed performance) та неможливості виконання.

Контрактні питання в Німецькому цивільному кодексі опрацьовано ґрунтовно, у тому числі й передача зобов'язань перед одним кредитором до іншого.

Спеціальна частина зобов'язального права присвячена в Кодексі торговельному праву (law of sale). Положення Кодексу стосуються не лише продажу товарів, а й нерухомої власності (immovable property). Правила, що стосуються оренди (tenancy) нерухомої власності (moveable), не відрізняються (no distinction) від правил оренди нерухомості (immovable). Щоправда, Кодекс містить ряд положень, що стосуються виключно оренди нерухомості.

Останні чотири десятки статей спеціальної частини «Зобов'язального права» присвячено безпідставному збагаченню та деліктам.

Оскільки англо-сакси застосовують систему сингулярних деліктів, то вони дивуються тим, що в Німецькому цивільному кодексі деліктам відведено лише три десятки статей. Нагадаємо читачеві, що деліктом вважається шкода (torts), заподіяна поза сферою контрактних зобов'язань.

Слід мати на увазі, що у світі, в тому числі і в Німеччині, вже давно деліктна відповідальність доповнюється системою примусового страхування (compulsory insurance) на користь третіх осіб.

7.1.5. МАЙНОВЕ ПРАВО

Якщо «Загальну частину « Німецького цивільного кодексу вважати першою книгою, то «Майнове право» (його інакше можна назвати «Речове право») буде в ньому третьою книгою.

У Кодексі особиста (personal) і нерухома (real) власність розглядаються окремо. Зобов'язальне право і майнове право у Кодексі вирізняються досить різними підходами до майна. Дії сторін відповідно до майнового права вважаються абстрактними, в той час як за зобов'язальним правом — причинними (casual). Передача майна за зобов'язальним правом вважається дійсною, навіть якщо така передача відбувається помилково або є аморальною.

Між майном і зобов'язаннями творці Кодексу провели лінію водорозділу для того, щоб усунути стурбованість третьої сторони підґрунтям контракту (contractual background), що стосується передачі майна. Противагою для можливих зловживань на даній ділянці є норми, що стосуються безпідставного збагачення.

Майнове право в Кодексі розпочинається з урегулювання питань, що стосуються володіння (possession) і власності (ownership).

Першопочатково в Кодексі було зафіксовано, що власність передбачає можливість вчинення власником з майном будь-яких дій. Після історичних катаклізмів, які пережила Німеччина протягом перших двох десятиліть ХХ ст., німецький правничий менталітет зазнав значних змін. Було записано, що власність ув'язана із зобов'язаннями і що майно має слугувати загальному благу. Наведемо загальнозрозумілі приклади: власник земельної ділянки має доглядати її, а не перетворювати у міні-Сахару. Власник заводу може його подарувати, продати за безцінь, але не має права фізично знищувати своє підприємство хоч би з огляду на те, що на ньому працює певна кількість членів суспільства, заробляючи цим свій хліб насущний.

Зазначені десятиліття значно змінили світогляд, а цього не міг проігнорувати Кодекс.

Згадаймо, що й у Конституції України 1996 р. прозвучало: «Власність зобов'язує».

Загальні принципи права щодо нерухомого майна передбачають, що має бути не лише передача володіння майном, але має відбутися і реєстрація в земельному реєстрі. Такий реєстр веде окружний суд (district court).

Щодо передачі рухомого майна Кодекс використовує принцип — необхідно передати володіння (delivery of possession) набувачу такого майна, а також укласти з ним угоду. Отже, володіння рухомістю і реєстрація нерухомості є наріжними каменями Німецького цивільного укладення.

У Кодексі є норми, що стосуються придбання майна в того, хто його знайшов, або у злодія. Набувач майна може поплатитися за те, що він придбав його в особи, яка не має права на продажу відповідного майна.

Третя книга Бісмаркського кодексу містить норми, які стосуються обмежених прав щодо чужої власності. Розглядається іпотека (hypothecs), земельна плата (land charges), щорічна рента (annuity charges), володіння квартирою (ownership of a flat), земельні сервітути (land servitudes), особисті сервітути (personal servitudes) тощо.

7.1.6. СІМЕЙНЕ ПРАВО

Сімейному праву, або, як кажуть англо-сакси, «domestic relations», присвячено четверту книгу Німецького цивільного укладення. На даному етапі Кодекс визнає рівність статей і заборо-

няє дискримінацію як щодо дружини, так і чоловіка. Положення про рівність було зафіксовано у квітні 1953 р. Ще за часів О. Бісмарка церква була позбавлена права реєструвати шлюб. Релігійна церемонія шлюбу (celebration of marriage) може мати місце лише після державної реєстрації шлюбу.

Передбачені підстави для того, щоб вважати шлюб недійсним. Наприклад, подружньої зради (matrimonial offences) або шлюбні взаємовідносини родичів. Розлучення можна отримати і тоді, коли має місце «невідновлюваний розрив шлюбних відносин» (incurable disruption of marital relations).

Слід зазначити, що окрім Цивільного кодексу сімейно-шлюбні питання у Німеччині регулюються і спеціальним законодавством.

Батьківська влада (parental power) покладена на обох батьків дитини (both spouses). Ця влада має три аспекти:

- турбота про дитину (care for the person);
- турбота про майно дитини (care for the property);
- право виступати у якості законного представника дитини (power to act as a legal representative of the child).

Суд має право вживати заходи з метою усунення небезпек (to prevent dangers) від дитини, якщо існує їх загроза з огляду на недбалість (neglect) батьків відповідної дитини.

Законнонароджені (legitimate) та незаконнороджені (illegitimate) діти мають однаковий статус (equal footing).

7.1.7. СПАДКУВАННЯ

П'ята книга Німецького цивільного укладення стосується спадкування. Як відзначають дослідники, німецьке спадкове право за свою основу не використовує ідею сім'ї чи общини (комуни). Воно просто регулює процес розподілу товарів (goods), що їх залишив покійник. Усі права і обов'язки померлого автоматично переходять до його спадкоємців (heirs) у момент смерті. Власник, мовляв, помер. Хай живе новий власник!

Спадкоємець може призначатися за заповітом (will) або за законом (under the rules governing intestate succession).

Кодекс передбачає публічні і приватні заповіти. Приватні заповіти — це такі, які написані рукою і на яких є підпис спадкодавця. Німецькі суди тлумачать приватні заповіти досить ліберально. Оголошуються приватні заповіти на судових засіданнях.

Публічний заповіт оформлюється у вигляді усної заяви (oral declaration) спадкодавця нотаріусу (notary), який записує відповідний заповіт.

Заповідач (testator) має також право передати нотаріусу документ, заявивши, що він є його останньою волею (last will).

У випадку спадкування без заповіту спадкоємці поділяються на кілька груп (parantelen). До першої групи належать спадкоємці заповідача, до другої групи — його батьки і їх спадкоємці, до третьої — прабатьки та їх спадкоємці. Якщо найближчий спадкоємець живий на момент смерті заповідача, то він автоматично відсуває від спадкування всіх інших спадкоємців віддаленішої групи. Окрім спадкування кровними родичами, одне з подружжя має право на частину майна. Ця частка залежить від кількості кровних родичів.

Кожен спадкоємець протягом певного часу має право відмовитися від спадщини, інакше відповідатиме за боргами заповідача.

Спадкодавець може призначити виконавця (executor) заповіту. Його статус відрізняється від статусу виконавця заповіту у англосаксонській системі права. До німецького представника не переходять ні права, ні обов'язки померлого. Права і обов'язки померлого покладаються на спадкоємців. Виконавець є просто особою, яка уповноважена діяти в інтересах і від імені спадкоємців.

7.1.8. Післямова до підрозділу

Ось і наблизилася до кінця наша розповідь про Німецьке цивільне укладення — дуже талановитий юридичний твір кінця XIX ст., що вже відзначив століття як свого опублікування, так і набрання чинності.

Кодекс здійснив сильний вплив на світову юриспруденцію. Як відомо, ідеї Кодексу були сприйняті багатьма країнами світу. Особливу заповзятість при цьому виявили японці. Японський цивільний кодекс, який було побудовано за зразком Німецького цивільного кодексу, набрав чинності у Країні Сонця, що Сходить, навіть, раніше, ніж його оригінальний варіант у Німеччині. Японці здавна вміли запозичувати чужі гарні ідеї і винаходи.

Як уже зазначалося, Наполеонівський цивільний кодекс був лідером світової юриспруденції упродовж 92 років, поки пальму першості у нього не відібрав Німецький кодекс. Німецький цивільний кодекс побив рекорд юридичного довголіття свого попередника. Він залишається маяком юриспруденції. Хто ж придумає щось краще, ніж це зробили німці на чолі з О. Бісмарком у XIX столітті?

7.2. НІМЕЦЬКЕ ТОРГОВЕЛЬНЕ УКЛАДЕННЯ

Приватному праву Німеччини притаманне явище, відоме як дуалізм. Воно означає поділ цього права на дві гілки — цивільне і торговельне. Цивільні правовідносини регулюються Німецьким цивільним укладенням (НЦУ — інші назви: Цивільний кодекс, Бісмарківський кодекс), а комерційні — Німецьким торговельним укладенням (НТУ). НТУ розроблялося паралельно з НЦУ.

Ще до завершення політичного об'єднання Німеччини (яке трапилось 1871 р.), у 1869 р. відбулося об'єднання вексельного та торговельного права німецьких земель. Об'єднання базувалося на Вексельному статуті 1847 р. (*Allgemeine Deutsche Wechselordnung*) та Загальнонімецькому торговельному укладенні 1861 р. (*Allgemeine Deutsche Handelsgesetzbuch*). Понад два десятиліття тривала робота над створенням НТУ (*Handelsgesetzbuch*). Воно набрало чинності одночасно з НЦУ, тобто 1 січня 1900 р., і прийшло на зміну зазначеному Укладенню 1861 р.

Німецьке торговельне укладення, зрозуміло, не може охопити всю палітру правовідносин. Воно доповнено багатьма спеціальними законами, що стосуються комерційних питань (*commercial matters*). НТУ та спеціальні закони застосовуються для комерційних справ. Якщо ж виявляється, що в тій чи іншій сфері комерційне правило відсутнє, то суд застосовує відповідну норму з Німецького цивільного укладення.

НТУ складається з 4 книг: 1 — «Торговельні діячі», 2 — «Торговельні товариства», 3 — «Торговельні угоди», 4 — «Морське право». Окрім НТУ, комерційне законодавство Німеччини охоплює і безліч спеціальних законів. Якщо при вирішенні того чи іншого питання суд нашотовхується на «прогалину» у законодавстві, то залучає «Ввідний закон» до НТУ.

Центральними положеннями Книги першої НТУ є суб'єктивна концепція «торгівця». Ним НТУ вважає особу, яка комерційною діяльністю займається професійно. Комерційність підприємства впливає з його суті або реєстрації у торговельному реєстрі (*Handelregister*). До «торгівців» зараховуються відкриті і закриті акціонерні товариства та кооперативи. Окрема фізична особа — підприємець, товариство і компанія мають фірмову назву, під якою вони здійснюють ділову діяльність. До комерційного реєстру заносяться цивільна назва (прізвище торговця), комерційна назва (фірмове найменування) та місце знаходження підприємства.

Комерційні реєстри знаходяться в окружних судах. Реєстри розглядаються як докази правового статусу торгівця у зв'язку з банкрутством та призначенням «загальних агентів» (prokuristen).

Книга друга НГУ має справу з комерційними асоціаціями у формі звичайного (повного) комерційного товариства (Offence Handelsgesellschaft), товариства з обмеженою відповідальністю (Kommanditgesellschaft) та асоціації з «партнером, що спить» (Stille Gesellschaft). Комерційне товариство не визнається юридичною особою. НГУ вважає його асоціацією, яка належить усім партнерам загалом (Gesamthand). Усі партнери несуть необмежену відповідальність перед кредиторами товариства. Ця відповідальність поширюється і на особисте майно його партнерів. У командитному ж товаристві відповідальність одного чи кількох його членів обмежується лише майном, внесеним до товариства. Для товариства, яке має «партнера, що спить», обмежена відповідальність останнього передбачена не перед кредиторами, а перед іншими партнерами.

Функцією Книги третьої вважається узгодження свободи торгівлі з суспільними інтересами. Книга містить спеціальні правила укладення і виконання комерційних угод. Норми Книги базуються переважно на торговельних звичаях (mercantile custom), які склалися історично.

Четверта книга стосується морського права (maritime law).

Найважливіші положення Книги четвертої стосуються морської страхувальної справи (marine insurance) та асоціацій співвласників морських суден (Reedereien або Partenreedereien).

7.3. НІМЕЦЬКИЙ КОНКУРСНИЙ СТАТУТ

Головним джерелом правового регулювання неплатіжоспроможності (банкрутства) і в континентальній, і в англосаксонській системах права є закон. Для звичаю це надзвичайно складна сфера. Перші закони в цій сфері з'явилися в середині XVI ст. Законодавець тоді намагався створити механізм, який би запобігав би банкрутству. Поступово законодавство про банкрутство трансформувалося з публічно-правового у цивільно-правове, але й нині воно є системою норм як публічного, так і приватного права. Право з банкрутства відоме ще й як конкурсне, очевидно, тому, що за майно боржника змагаються на відкритих аукціонах. Змагання дещо нагадує конкурс.

Кодифікація конкурсного права в Німеччині розпочалася в 1870 р. 2 грудня 1877 р., за часів канцлера О. Бісмарка, було прийнято Німецький конкурсний статут (Konkursordnung). Дослівний переклад з німецької означає «конкурсний порядок». Статут було опубліковано 10 лютого 1879 р. В його основу було покладено відповідний закон Пруссії. 214 параграфів Статуту зосереджувалося в трьох його книгах:

1. «Матеріальне конкурсне право» (§ 1—63).
2. «Конкурсне провадження» (§ 64—208).
3. «Кримінальні постанови» (§ 209—214).

У зв'язку з тим, що 1 січня 1900 р. набрали чинності Німецьке цивільне укладення і Німецьке торговельне укладення (а до їх запровадження Німеччина готувалася чотири роки), то в 1898 р. виникла потреба внести до Статуту певні зміни. Основні положення першопочаткової редакції Статуту були збережені. Внаслідок техніко-юридичного опрацювання тексту кількість параграфів збільшилася до 244.

Книга третя Статуту була відмінена в 1976 р. у зв'язку з прийняттям спеціального закону, спрямованого на боротьбу з економічною злочинністю. Помітна модифікація Статуту відбулася в 1935 р. з огляду на прийняття закону про мирові угоди. Протягом ХХ ст. у Німеччині було прийнято понад два десятки законів про банкрутство. Вони спричинили внесення змін та доповнень до тексту понад півсотні параграфів Статуту.

Суб'єктами конкурсного права в Німеччині можуть бути як фізичні, так і юридичні особи (незалежно від сфери їх діяльності та комерційного статусу), які виявилися неспроможними сплачувати борги (§ 102). Комерсант може бути оголошений банкрутом незалежно від правової форми його підприємницької діяльності. Цікаво, що дія Статуту поширюється і на ті торговельні товариства, які не вважаються правосуб'єктними. Справи про банкрутство підвідомчі усім цивільним судам.

§ 102 передбачає, що конкурсне провадження може розпочинатися лише тоді, коли боржник виявляється нездатним оплачувати борги. Крім мирової угоди, право Німеччини знає одну на всі випадки процедуру конкурсного провадження, спрямовану на ліквідацію майна банкрута. Початок конкурсного провадження означає позбавлення боржника права розпоряджатися його майном (§ 6,106). На майно поширюється конкурсний імунітет. Не визнаються жодні арешти, стягнення, претензії на майно поза процедурою конкурсного провадження. Це провадження передбачає припинення нарахування від-

сотків за грошовими вимогами кредиторів. Конкурсний управляючий має право опротестовувати угоди боржника, укладені протягом встановленого законом «періоду підозрілості», який передує початку конкурсного провадження (§30—33). Конкурсного управляючого призначає суд (§ 78). Суд має право (§ 87) до перших загальних зборів кредиторів призначити комісію з-поміж них чи їх представників.

Чільне місце серед органів конкурсного провадження належить суду. Він, зокрема, має право затвердити чи відхилити мирову угоду між боржником і кредиторами. До конкурсної маси зараховується все майно боржника за станом на дату початку конкурсного провадження.

Право Німеччини передбачає «гласний арешт». Він означає, що особи, в яких знаходиться будь-яке майно боржника, зобов'язані повідомити про це конкурсному керуючому і не передавати майно боржникові. Якщо до конкурсної маси боржника потрапляє чуже майно, то його власники можуть вимагати на підставі загальних норм цивільного права, вилучення відповідного майна з цієї маси (§ 43). Реалізація майна боржника (перетворення його на гроші) відбувається шляхом публічних торгів (аукціону). Конкурсне провадження припиняється за клопотанням боржника та згоди на це кредиторів (§ 202).

7.4. НІМЕЦЬКЕ ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Ще кілька десятиліть тому менталітет німецького цивільного правника (*German civil lawyer*) помітно відрізнявся від менталітету його англо-саксонського колеги. На передньому плані в німця знаходилися такі категорії, як права (*rights*) та обов'язки (*duties*), а в американця — відшкодування (*remedies*). Дещо спрощено кажучи, німець думав так: зобов'язання повинно бути виконано за будь-яку ціну. Американець же вважав, що зобов'язання може бути і не виконаним, але за невиконання має бути сплачена належна компенсація. Німець на чільне місце ставив принцип, а американець — гроші.

Прірва між німецьким і англо-саксонським світоглядом почала звужуватися після утворення в 1871 р. Німецької імперії, але тривалий час залишалася помітною. Зрозуміло, що процеси глобалізації не обминули сферу юриспруденції, тому не виключено, що нині світогляди правників обох світових систем права зблизилися.

Німецьке цивільно-процесуальне право базується на канонах романтицизму та праві германських племен (Germanic Law). Процесуальні ідеї були запозичені німцями з Північної Італії під час Рецепції і розвинуті на зазначеній вище основі. У XVIII ст. на німецьку процесуальну систему великий вплив здійснили ідеї Просвітництва, а згодом — Французький цивільно-процесуальний кодекс, що набув чинності 1806 р.

Від початку XIX ст. зростала потреба в уніфікованому цивільно-процесуальному праві. Вже після об'єднання Німеччини в єдину імперію, в 1877 р., було прийнято Німецький цивільно-процесуальний кодекс. Того року було прийнято ще й інші три важливі юридичні акти.

Згодом на Німецький цивільно-процесуальний кодекс великий вплив здійснив Австрійський цивільно-процесуальний кодекс, який було прийнято наприкінці XIX ст.

У 1879 р. у Лейпцігу було утворено Верховний Суд імперії. Його попередник припинив свою діяльність 1806 р. після ліквідації Наполеоном Священної Римської імперії (Holy Roman Empire). Існував той суд з 1495 р.

Німецьке цивільне процесуальне право керується наріжним принципом: суд обмежений розглядати ті факти, які сторони виклали йому. Процедура, за якої суддя мусить з огляду на свою посаду (*ex-officio*) виконувати слідчі функції, застосовується лише до справ, що стосуються статусу (*cases relating to status*). Наприклад, у справах про розлучення німецьке процесуальне право потребує публічного усного розгляду справи (*oral hearing in public*). У процесі підготовки судового засідання сторони обмінюються письмовими клопотаннями, тому, на думку англосаксонських правників, усне слухання є не більше, ніж формальним посиленням на зазначені письмові клопотання.

Німецьке цивільно-процесуальне право дозволяє судам виконувати вільну оцінку доказів (*free assessment of evidence*). Допускається будь-який вид доказів (*kind of evidence*), і суд за власним розсудом (*reasonable discretion*) вирішує, яку вагу надати їм.

У деяких випадках звичайні цивільні суди (*ordinary civil courts*) заміняються спеціальними судами, які керуються не лише цивільно-процесуальним кодексом, а й спеціальним процесуальним правом (*special laws of procedure*). Наприклад, суди з трудових прав (*labour courts*).

Працює в суді професійний суддя (*professional judge*), якого вважають державним службовцем (*civil servant*). Суддя є випуск-

ником юридичного факультету університету. Він складає державні іспити (state examinations).

Цивільні суди землі вважаються складовими частинами її правничої системи. У місцевому суді справу одноособово веде суддя. У цивільних судах справу розглядають три судді.

Вищі суди земель засідають у склад 5 членів. Німецький правник поєднує функції англо-саксонського соліситора (solicitor) і баристера (barrister).

Німецький юрист Арвед Дерінгер, який народився 1914 р. в німецькій колонії на півдні України і якого батьки вивезли на історичну батьківщину, коли кайзерівські війська полишали територію України в 1918 р. після поразки Німеччини у Першій світовій війні, розповідав в Антимонопольному комітеті України в 1994 чи 1995 р. автору цих рядків (у той час — начальнику Управління міжнародних зв'язків) своє враження про офіси американських юристів. Його вражало, що офіси були заставлені стелажми з картотеками. Якщо американського юриста цікавило, як суд розглядав і вирішував справу, схожу з тією, над якою юрист нині працював, то він підставляв до стелажа драбинку, відшукував ящик-аналог, вивчав його інформацію і приймав відповідне рішення. Континентальний юрист не заводив собі ящиків, оскільки прецедент у континентальній системі права не вважається його джерелом. Континентальний правник завжди спирався на кодифіковане (тобто централізовано створене) законодавство.

Можливо, в офісах американських юристів картотеки нині відсутні з огляду на комп'ютеризацію.

Розділ 8

КОДЕКС БУСТАМАНТЕ

8.1. ДОВІДКА ПРО КОДЕКС

20 лютого 1928 р. у кубинській столиці, м. Гавані, на VI Міжнародній конференції американських держав було прийнято Конвенцію про міжнародне приватне право. До неї додавався великий документ, що мав назву Кодекс Бустаманте. Кодекс створив кубинський правник із світовим ім'ям Антоніо Бустаманте. Довідка про нього міститься в розділі 9 «Видатні юристи світу» цієї книжки.

Конвенцію підписали: Аргентина, Болівія, Бразилія, Колумбія, Коста-Рика, Куба, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Гватемала, Гаїті, Гондурас, Мексика, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Уругвай, Венесуела. Ратифікували її 15 держав.

При підписанні Конвенції деякі країни зробили застереження, а деякі виступили із заявами.

США брали участь у VI Міжнародній конференції американських держав, але Конвенцію не підписували і не ратифікували її. Перешкодою для цього були особливості колізійного регулювання у США з огляду на специфіку розподілу законодавчої компетенції між федерацією і штатами. США здали на зберігання заяву.

Кодексом користуються і ті латиноамериканські країни, для яких він формально не є чинним. Такі країни спираються на принцип «розумності і доцільності» (*imperio rationis*).

Конвенція набрала чинності щодо кожної держави, яка її ратифікувала, на тридцятий день після того, як здали на зберігання відповідну ратифікаційну грамоту. Кодекс Бустаманте в цілому набрав чинності 25 листопада 1928 р.

Оригінал Конвенції зберігався в Міністерстві закордонних справ Куби. Депозитарієм ратифікаційних грамот є Панамериканський союз.

Кодекс Бустаманте складається зі вступу і чотирьох книг:

1. Міжнародне цивільне право
2. Міжнародне торговельне право.
3. Міжнародне кримінальне право
4. Міжнародний процес

У першій книзі регулюються правовідносини з міжнародного приватного права, розглядаються питання статусу осіб, сімейного права, майна, спадщини, зобов'язань та інших підстав набуття майнових та пов'язаних з ними прав.

Друга книга переважно стосується колізійних питань торговельного права. Там йдеться про торгівців, торгівлю, торговельну комісію, страхування, позики, перевезення сухопутним, морським і повітряним видами транспорту, позовну давність, векселі та інші цінні папери.

Третя книга — це система правил про правову взаємодопомогу держав у боротьбі зі злочинністю.

Четверта книга присвячена загальним принципам судочинства, правилам визначення підсудності цивільних, торговельних і кримінальних справ, механізму видачі правопорушників, банкрутствам, мировим угодам, виконанню рішень іноземних судів.

Кодекс містить 437 статей, тобто є досить великим документом. Він переважно стосується міжнародного приватного права, але в ньому є й положення з галузі кримінального права та процесу. Фахівці зазначають, що Кодекс є першою і успішною спробою уніфікації міжнародного приватного права, причому в масштабі цілої частини світу — Америки.

Як відомо, міжнародне приватне право складається з колізійних і матеріально-правових норм. Як помітить далі читач, Кодекс Бустаманте — це документ, який оперує переважно колізійними нормами. Кодекс є унікальною пам'яткою колізійного права ХХ ст.

У світі є низка приватних кодифікацій міжнародного приватного права. Широко відомим прикладом таких є «ІНКОТЕРМС» («Правила тлумачення міжнародних комерційних термінів»). Оригінальність Кодексу Бустаманте полягає ще і в тому, що він є публічною кодифікацією, тобто це не громадський, а міждержавний документ. Це не просто міжнародний акт, а міжнародно-публічний акт. Між цими двома статусами, як кажуть в Одесі, є дві великі різниці.

Слід мати на увазі, що Кодекс створив кубинський юрист і вивідав це він майже 80 років тому. Кодекс було написано іспанською мовою. Читач, без сумніву, помітить незвичність стилю тек-

сту Кодексу. Оскільки, як відомо, кожний кулик хвалить своє болото, то можна зазначити, що наш кваліфікований вітчизняний правник міг би положення Кодексу Бустаманте викласти краще, ніж це зробив видатний кубинець. Межі для вдосконалення, як відомо, немає. Наш юрист спирався б при цьому на текст кубинського правника. Антоніо Бустаманте було значно важче — він спирався лише сам на себе.

Радянський професор В. Н. Дурденевський опублікував 1941 року свій переклад російською мовою тексту Кодексу Бустаманте. Повні тексти Кодексу після того публікувалися російською мовою в кількох виданнях. Ще в ряді видань містилися неповні тексти.

Автор цих рядків не має інформації про існування раніших, ніж пропонується в цій книжці, текстів перекладу Кодексу Бустаманте українською мовою. Слід зазначити, що наведений текст має навчальний характер. Для вирішення якихось важливих проблем не завадить, доклавши певних зусиль, дістати найсучасніший чинний текст Кодексу. Очевидно, його пошуки слід було б розпочати з посольства Куби в Києві.

Текст Гаванської конвенції 1928 р. та інформацію про неї кількома мовами можна знайти на сервері Організації американських держав. Текст Кодексу, ніби, там відсутній. Текст Кодексу публікувався у «League of Nations Treaty Series», № 87.

Кодекс Бустаманте — це одна з перлин світової юриспруденції. На жаль, наша широка юридична громадськість про неї або ж не знає зовсім нічого, або ж знає дуже мало.

Автор цих рядків сподівається, що після публікації цієї книжки наша громадськість про Кодекс Бустаманте знатиме більше і краще.

8.2. Текст Кодексу

ВСТУПНИЙ РОЗДІЛ — ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА

Стаття 1. Іноземці, які належать до громадянства однієї з Договірних держав, на території решти користуються тими самими цивільними правами, які надані місцевим громадянам.

Кожна Договірна держава може за мотивами публічного порядку відмовити громадянам інших Договірних держав у здійсненні деяких цивільних прав або підпорядкувати їх здійснення особливим умовам. У такому випадку ці держави та-

кож можуть відмовити у здійсненні тих же прав громадянам першої держави або підпорядкувати таке здійснення особливим умовам.

Стаття 2. Іноземці, які належать до громадянства однієї з Договірних держав, на території решти будуть рівним чином користуватися тими ж гарантіями особистості, що й місцеві громадяни, з обмеженнями, встановленими конституцією і законодавством кожної держави.

Однаковість гарантій особистості не поширюється на здійснення публічних функцій, виборче право та інші політичні права, окрім випадків, коли внутрішнім законодавством спеціально встановлене інше.

Стаття 3. Щодо здійснення цивільних прав і користування однаковими гарантіями особистості закони і правила, що діють у кожній із Договірних держав, розглядаються як такі, що належать до однієї з наступних трьох категорій:

1) такі, що стосуються осіб у силу їх доміциля або громадянства та слідують за особами, навіть за переміни країни; вони називаються нормами особистими або внутрішнього публічного порядку;

2) такі, що зобов'язують однаково всіх осіб, які знаходяться на території, чи то громадян чи ні; вони називаються нормами територіальними, місцевими або міжнародного публічного порядку;

3) такі, що застосовуються лише за волевиявленням, тлумаченням або презумпції волі сторін або однієї зі сторін; вони називаються нормами автономними або приватного порядку.

Стаття 4. Конституційні постанови стосуються міжнародного публічного порядку.

Стаття 5. Всі норми про охорону особистості або колективу, що встановлені державним і адміністративним правом, стосуються також міжнародного публічного порядку, окрім випадків, коли є постанови про зворотне.

Стаття 6. У всіх випадках, що не передбачені цим Кодексом, кожна з Договірних держав буде застосовувати свої власні кваліфікації до правових інститутів і відносин, що відповідають групам законів, вказаним у статті 3.

Стаття 7. Кожна Договірна держава буде застосовувати як особисті закони (закон доміциля або закон громадянства) або ті, які вже прийняті її внутрішнім законодавством.

Стаття 8. Права, надані згідно з правилами цього закону, мають повну екстериторіальну дію у Договірних державах, окрім

випадків, коли будь-який з їх результатів або наслідків суперечить нормі міжнародного публічного порядку.

КНИГА І. МІЖНАРОДНЕ ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Частина І. Про особи

Глава І. Громадянство і натуралізація

Стаття 9. Кожна Договірна держава застосовуватиме своє власне право до визначення громадянства будь-якої фізичної і юридичної особи до набуття, втрати і відновлення згодом цього громадянства, незалежно від того, чи мали місце відповідні обставини на території даної держави чи поза нею, якщо одне з громадянств, що зіштовхується, є громадянством цієї держави. В інших випадках будуть застосовуватися положення інших статей цього розділу.

Стаття 10. До питань, що стосуються громадянства за народженням, у яких не зацікавлена держава, де вони обговорюються, застосовуватиметься той закон про громадянство, у країні дії якого має свій доміциль особа, про яку йде мова.

Стаття 11. Якщо такого доміциля немає, то до випадку, передбаченого попередньою статтею, застосовуватимуться правила, встановлені у законі суду.

Стаття 12. Питання щодо індивідуального набуття нового громадянства вирішуються за законом про громадянство, набуття якого передбачається.

Стаття 13. До колективних натуралізацій з огляду на проголошення незалежності якоїсь держави застосовуватиметься закон новоствореної держави, якщо вона визнана державою, де розглядається спір [про громадянство]; в іншому випадку застосовуватиметься закон попередньої держави, без шкоди в усіх випадках для договірних умов між обома зацікавленими державами, які завжди матимуть вирішальне значення.

Стаття 14. До втрати громадянства має застосовуватися закон [країни] втраченого громадянства.

Стаття 15. Відновлення громадянства регулюється законом країни, що відновлюється.

Стаття 16. Національність корпорацій і приватних установ з правами юридичної особи визначається законом держави, яка їх дозволяє або схвалює.

Стаття 17. Національністю товариств є національність країни, де вони створені і в яких вони мають бути зареєстровані і заявлені, якщо це вимагає місцеве законодавство.

Стаття 18. Цивільні, торговельні і промислові товариства — не акціонерні — мають національність, визначену їх засновницькими договорами, у випадку потреби, таку, що визначається за місцем звичайного перебування їх адміністрації або головного правління.

Стаття 19. Національність акціонерних товариств визначається стосунками або, у випадку необхідності, законом місця, де зазвичай збираються загальні збори акціонерів або ж, якщо таких немає, законом місця знаходження головного керівного або адміністративного органу.

Стаття 20. Зміна національності корпорацій, установ, товариств і партнерств, окрім випадків зміни територіального суверенітету, має збігатися з умовами, що вимагаються законом їх попередньої або нової національності.

У випадку зміни територіального суверенітету з огляду на проголошення незалежності застосовуватиметься правило статті 13 про колективні натуралізації.

Стаття 21. Положення статті 9, оскільки вони не стосуються юридичних осіб, і положення статей 16—20 не застосовуються в тих Договірних державах, які не надають національності юридичним особам.

Глава II. Доміцилій

Стаття 22. Поняття, набуття, втрата і відновлення загального або спеціального доміцилія фізичних або юридичних осіб визначається територіальним законом.

Стаття 23. Доміцилієм дипломатичних агентів і осіб, які тимчасово проживають за кордоном з огляду на посаду, яку вони посідають, або на мету виконання доручення їх уряду, або з науковими чи художніми заняттями, буде останній доміцилій, який вони мали на їх національній території.

Стаття 24. Законний доміцилій глави сім'ї поширюється також на його дружину та неемансипованих дітей, а доміцилій опікуна або піклувальника — на довірених їм неповнолітніх або недієздатних, окрім випадків наявності положень, що суперечать цьому в особистому законі тих, кому присвоєно доміцилій іншої особи.

Стаття 25. Питання, що стосуються зміни доміцилію фізичних або юридичних осіб, вирішуються згідно із законом суду, якщо

це закон однієї із зацікавлених держав, а якщо ні, то згідно із законом місця, де цими особами, за їх твердженням, було набуто останній доміцилій.

Стаття 26. За відсутності у будь-яких осіб доміцилю їх перебування або знаходження розглядається як їх доміцилій.

Глава III. Виникнення, припинення і значення цивільної особи

Розділ I. Фізичні особи

Стаття 27. Правоздатність і дієздатність фізичних осіб визначається їх особистим законом, окрім випадків обмеження його застосування, встановлених цим Кодексом або місцевим правом.

Стаття 28. Особистий закон застосовується до розв'язання питань про те, чи створює факт народження особистість та чи слід розглядати зачату дитину як таку, що народилася, до всього, що відповідає її інтересам, також до життєздатності та до наслідків першості народження за подвійними та багатоплідними родами.

Стаття 29. Презумпція переживання [однієї особи іншою] або презумпція одночасної смерті осіб за відсутності доказів встановлюються щодо відповідних спадщин законом кожного з померлих.

Стаття 30. Кожна держава застосовує своє власне законодавство для оголошення юридичної особи такою, що припинилася, у випадку природної смерті фізичних осіб та зникнення або офіційного розпуску юридичних осіб, а також до розв'язання питань, чи є неповноліття, божевільність або ідіотизм, глухонімота, марнотратство та накладення цивільної заборони лише обмеженнями цивільної особи, що дозволяє мати права і деякі обов'язки.

Розділ II. Юридичні особи

Стаття 31. Кожна Договірна держава у якості юридичної особи має здатність набувати і здійснювати цивільні права та набувати зобов'язання того ж характеру на території інших держав з тими ж обмеженнями, які встановлені місцевим правом.

Стаття 32. Поняття і визнання юридичних осіб визначаються територіальним законом.

Стаття 33. Із встановленими в попередніх статтях обмеженнями цивільна правоздатність корпорацій визначається законом, яким

вони створені або визнані: правоздатність приватних установ з правом юридичної особи визначається актами їх створення, схваленими, якщо національне право того вимагає, відповідною владою, а правоздатність товариств — статутами під тією ж умовою.

Стаття 34. З тими ж обмеженнями правоздатність цивільних, торговельних або промислових товариств визначається положеннями, що стосуються договору товариства.

Стаття 35. Місцевий закон застосовується за розділу майна юридичних осіб, які припинили існування, якщо інше не передбачено їх статутами, засновницькими грамотами чи чинним правом про товариства.

Глава IV. Про шлюб і розлучення

Розділ I. Юридичні умови, які мають бути наявними для укладення шлюбу

Стаття 36. Особи, що беруть шлюб, підпорядковуються їх особистому закону в усьому, що стосується їх здатності до вступу в шлюб, згоди або поради батьків, перепон до шлюбу і їх усунення спеціальним дозволом.

Стаття 37. Іноземці до вступу в шлюб мають довести, що ними виконані умови, передбачені їх особистими законами відповідно до положень попередньої статті. Вони можуть зробити це шляхом пред'явлення посвідчення, виданого їх дипломатичними або консульськими агентами або іншим способом, який знайде достатнім місцева влада, яка зберігає повну свободу оцінки в усіх випадках.

Стаття 38. Місцеве законодавство застосовується до іноземців щодо перепон, які встановлюються ним та не усуваються щодо форми згоди, обов'язковості або не обов'язковості або необхідності заручення, перепон до шлюбу, зобов'язуваності заяви про перепони і цивільні наслідки неправдивих заяв, форми попередньої процедури і органу влади, компетентного реєструвати шлюб.

Стаття 39. Особистий загальний закон, а якщо його немає, — місцеве право, — регулюють питання про сплату чи несплату відшкодування за порушення обіцянки одружитися і за публікацію об'яв у цьому випадку.

Стаття 40. Договори держави не зобов'язані визнавати шлюб, укладений в одній з них їх громадянами або іноземцями, якщо цей шлюб суперечить їх узаконенням щодо необхідності розір-

вання попереднього шлюбу, щодо ступенів спорідненості або властивості, що становлять абсолютну перепону до шлюбу, щодо заборони шлюбу для винних у прелюбодійстві, яке викликало розірвання шлюбу, щодо заборони особі, винній у замаху на життя одного з подружжів, брати шлюб з іншим з подружжя, яке пережило, та щодо будь-якої іншої причини недійсності шлюбу, що не усувається спеціальним дозволом.

Розділ II. Форма шлюбу

Стаття 41. Шлюб буде скрізь вважатися дійсним щодо його форми, якщо його було укладено в тій формі, яка визнається дійсною законами країни, де він укладений. Але держави, законодавство яких вимагає виконання релігійного обряду, можуть відмовити у визнанні дійсності шлюбів, укладених їх громадянами за кордоном без дотримання цієї форми.

Стаття 42. У країнах, де це дозволено законом, шлюби, що укладаються перед дипломатичними або консульськими агентами обох з подружжя, виконуються згідно з їх особистим законом із збереженням можливості застосування до цих шлюбів положень статті 40.

Розділ III. Наслідки шлюбу для особистості подружжя

Стаття 43. Особистий закон подружжя, а якщо в нього різні особисті закони — особистий закон чоловіка застосовується до всіх питань щодо обов'язків заступництва і покори, обов'язку дружини слідувати чи можливості не слідувати за чоловіком за зміни ним місця перебування, щодо розпорядження і управління спільним майном та інших спеціальних наслідків шлюбу.

Стаття 44. Особистий закон дружини застосування до розпорядження і управління її власним майном і до права її подавати позов та бути відповідачем у суді.

Стаття 45. Обов'язок подружжя жити разом, берегти вірність і надавати допомогу один одному регулюється місцевим правом.

Стаття 46. Місцеве право, що відкидає цивільні наслідки шлюбу з двома жінками, застосовується безумовно.

Розділ IV. Недійсність шлюбу та її наслідки

Стаття 47. Недійсність шлюбу визначається за тим же законом, внутрішні або зовнішні умови якого викликають цю появу.

Стаття 48. Насильство, залякування або викрадення як причини недійсності шлюбу визначаються місцем його вчинення.

Стаття 49. Щодо правил залишення за собою дітей від недійсного шлюбу у випадках, коли батьки не змогли або не захотіли якось про це домовитися, застосовується особистий закон подружжя, якщо він є для них спільним; якщо його немає, то закон того з них, хто діяв добросовісно; якщо ж обоє діяли недобросовісно — закон чоловіка.

Стаття 50. Той же особистий закон має застосовуватися до інших цивільних наслідків недійсного шлюбу, за винятком наслідків щодо майна подружжя, до якого застосовується закон про шлюбний майновий режим.

Стаття 51. Норми що визначають судову значимість клопотання про визнання шлюбу недійсним, стосуються міжнародного публічного порядку.

Розділ V. Розставання і розлучення

Стаття 52. Право на розставання подружжя або на розлучення регулюється законом подружнього доміцилю, але воно не може бути обґрунтоване причинами, що виникли до набуття доміцилю, якщо особистий закон обох з подружжя не визначає за цими причинами тих же наслідків.

Стаття 53. Кожна договірна держава має право підтвердити або визнати, або ж відкинути розлучення чи новий шлюб осіб, що розлучилися за кордоном, з наслідками і за причинами, які не допускаються особистим їх правом.

Стаття 54. Причини розлучення і розставання подружжя визначаються законом заяви клопотання про це від моменту доміцилювання подружжя у цьому місці.

Стаття 55. Закон суду, в якому порушено процес, визначає судові наслідки клопотання і постанову суду щодо подружжя та його дітей.

Стаття 56. Розставання подружжя і розлучення, одержані відповідно до попередніх статей, тягнуть в інших Договірних державах цивільні наслідки відповідно до закону суду, який прийняв постанову про них, із збереженням значення положення статті 53.

Глава V. Батьківство і встановлення батьківства

Стаття 57. Норми, що стосуються презумпції законного походження і його умов, а також такі, що надають право на прізвище,

встановлюють закони батьківства і спадкові права дитини, є норми внутрішнього публічного порядку, причому підлягає застосуванню особистий закон дитини, якщо цей закон відмінний від закону батька.

Стаття 58. Норми, що надають узаконеним дітям права спадкування, мають той же характер, але в цьому випадку застосовується особистий закон батька.

Стаття 59. Норма, що надає дитині право на аліменти, належить до міжнародного публічного порядку.

Стаття 60. Здатність узаконити визначається особистим законом батька, а здатність бути узаконеною — особистим законом дитини; але узаконення вимагає суміщення умов, передбачених обома законами.

Стаття 61. Заборона на узаконення інших дітей, окрім простих позашлюбних, належить до міжнародного публічного порядку.

Стаття 62. Наслідки узаконення та позов про оспорювання визначаються за особистим законом дитини.

Стаття 63. Відшукування батьків або походження від матері і заборона на таке відшукування регулюються місцевим правом.

Стаття 64. Норми, які встановлюють умови визнання і зобов'язують до нього у певних випадках, регулюють відповідні позови, надають право на прізвище або відкидають таке право, дають перелік умов недійсності [визнання дитини] визначаються особистим законом дитини.

Стаття 65. Спадкові права позашлюбної дитини підпорядковані особистому закону батька, а такі ж права батьків тієї дитини, — її особистому закону.

Стаття 66. Форма і оточення визнання позашлюбної дитини підпорядковані місцевому праву.

Глава VI. Аліментні зобов'язання родичів

Стаття 67. Правове поняття обов'язку оплачувати аліменти, порядок їх вимоги, спосіб виплати аліментів і погашення аліментних прав визначаються за особистим законом особи, яка правоповноважена вимагати сплату аліментів.

Стаття 68. Належать до міжнародного публічного порядку положення, що регламентують обов'язок давати аліменти, їх розмір, збільшення та зменшення, обставини, за якими слідує аліменти, форму їх видачі, а також обставин, що перешкоджають відмові від права на аліменти чи переуступка цього права.

Глава VII. Батьківська влада

Стаття 69. За особистим законом дитини визначається існування і обсяг батьківської влади щодо особистості і майна дитини, причини припинення і відновлення цієї влади і обмеження права покарання у випадку повторного шлюбу.

Стаття 70. Таким же чином визначаються за особистим законом дитини існування права користування і нормування різних видів виділеного дитині особистого майна (пекулію), у чому б майно не полягало і де б воно не знаходилося.

Стаття 71. Правило попередньої статті застосовується і на іноземній території без шкоди для наданих місцевим законом прав третіх осіб і для місцевих положень про особливий характер і публічність іпотечних забезпечень.

Стаття 72. Належать до міжнародного публічного порядку положення, що визначають природу і межі батьківського права на виправні заходи і покарання і надають право на звернення до властей, а також положення про втрату батьківської влади у випадку нездатності до її здійснення, відсутності безвісті або засудження.

Глава VIII. Усиновлення

Стаття 73. Здатність усиновлювати і бути усиновленим, умови і обмеження усиновлення визначаються за особистим законом кожної із зацікавлених осіб.

Стаття 74. Наслідки усиновлення регулюються особистим законом усиновлювача щодо його майна, а особистим законом усиновлюваного — щодо прізвища, прав і зобов'язань, які він зберігає щодо своєї рідної сім'ї, а також щодо майна, яке він передає усиновителю.

Стаття 75. Кожна із зацікавлених осіб може оспорювати усиновлення відповідно до положень свого особистого закону.

Стаття 76. Належать до міжнародного публічного порядку положення, які регулюють права на аліменти у взаємних відносинах усиновлених і усиновителів та встановлюють для усиновлення урочисті форми.

Стаття 77. Положення чотирьох попередніх статей не застосовуватимуться до держав, законодавство яких не визнає усиновлення.

Глава IX. Відсутність без вісті

Стаття 78. Попередні заходи, що використовуються у випадку відсутності без вісті належать до міжнародного публічного порядку.

Стаття 79. Як виняток з правила попередньої статті представництво особи, відсутність якої припускається, організовується відповідно до особистого закону цієї особи.

Стаття 80. Особистий закон відсутнього визначає, кому належить право на позов з метою досягти оголошення особи відсутньою і визначення порядку і умов призначення адміністраторів майна.

Стаття 81. До вирішення питання про те, коли здійснюється і набуває сили оголошення особи відсутньою та коли і як має припинитися управління майном відсутнього, а також до питання про зобов'язання і спосіб звіту має застосовуватися місцеве право.

Стаття 82. Все, що стосується презумпції смерті відсутнього і його прав, які можуть виникнути, врегульовуються його особистим законом.

Стаття 83. Оголошення особи відсутньою або оголошення презумпції про її відсутність, припинення такого стану, а також оголошення презумпції смерті відсутнього мають екстериторіальну дію, включаючи все, що стосується призначення і повноважень адміністраторів [майна].

Глава X. Опіка

Стаття 84. Особистий закон неповнолітньої або недієздатної особи застосовується до всього, що стосується опіки або піклування, їх організації та їх різних видів.

Стаття 85. Той же закон застосовується до призначення опікуна-спостерігача.

Стаття 86. Нездатність до прийняття або поважні причини відхилення обов'язку опіки, піклування або опікунського нагляду (пеотуторства) мають визначатися як за особистим законом опікуна, піклувальника або опікуна-наглядача, так і за законом неповнолітнього або недієздатного.

Стаття 87. Гарантії, що вимагаються від опікуна або піклувальника, і правила опіки або піклування визначаються за особистим законом неповнолітнього або недієздатного. Якщо гарантією є іпотека або заставне право на майно, то вони мають бути установлені у формі, передбаченій місцевим законом.

Стаття 88. Таким же чином особистим законом неповнолітнього або недієздатного визначаються зобов'язання (опікуна або піклувальника) щодо надання звіту; але відповідальність за кримінальним порядком має територіальний характер.

Стаття 89. До реєстрації опіки застосовується як особистий закон, так і особисті закони опікуна або піклувальника і неповнолітнього або недієздатного.

Стаття 90. Норми, що зобов'язують прокурора або іншу місцеву посадову особу вимагати оголошення недієздатними божевільних і глухонімих і встановлюють формальності такого оголошення, належать до міжнародного публічного порядку.

Стаття 91. До міжнародного публічного порядку також належать норми, що визначають наслідки заборони у цивільних правах.

Стаття 92. Оголошення недієздатним є заборона у цивільних правах мають екстериторіальне значення.

Стаття 93. Місцевий закон застосовується до питань про обов'язки опікуна або піклувальника давати аліменти неповнолітньому або недієздатному і про право піддавати його поміркованим покаранням.

Стаття 94. Здатність бути членом сімейної ради визначається особистим законом зацікавленого.

Стаття 95. Спеціальні мотиви до нездатності, а також організація, функціонування, права і обов'язки сімейної ради визначаються особистим законом підопічного.

Стаття 96. У будь-якому випадку акти і рішення сімейної ради мають відповідати формам і урочистим обрядам, приписаним законом місця, де збирається рада.

Стаття 97. Договірні держави, що визнають закон доміцилію за особистим законом, можуть у випадку перенесення доміцилію недієздатного з однієї країни до іншої вимагати підтвердження опіки або піклування або запровадження нових.

Глава XI. Марнотратство

Стаття 98. Оголошення особи марнотратником і його наслідки визначаються особисто марнотратника.

Стаття 98. Як виняток з правила попередньої статті, закон доміцилію не застосовується до оголошення марнотратниками осіб, національне право яких не знає такого правила.

Стаття 100. Оголошення марнотратником, зроблене в одній з Договірних держав, має екстериторіальну дію у всіх інших державах, місцеве право яких допускає таке оголошення.

Глава XII. Емансипація і повноліття

Стаття 101. З питань емансипації і повноліття застосовуються норми, встановлені особистим законом зацікавлених осіб.

Стаття 102. Все ж таки місцеве законодавство може бути оголошено таким, що застосовується до визнання повноліття, як умова вибору громадянства країни, де це законодавство діє.

Глава XIII. Реєстрація актів громадянського стану

Стаття 103. Постанови про реєстрацію актів громадського стану мають територіальний характер, окрім реєстрації, що виконується консульськими і дипломатичними агентами. Положення не зачіпають прав іншої держави у правових відносинах з міжнародного публічного права.

Стаття 104. Дослівна і офіційна копія будь-якого запису про громадянина однієї з Договірних держав у книгах громадянського стану іншої договірної держави має бути безплатно надіслана дипломатичним шляхом до країни зацікавленої особи.

ЧАСТИНА II. МАЙНО

Глава I. Класифікація майна

Стаття 105. Будь-яке майно, до якої б категорії воно не належало, підпорядковане закону місця його знаходження..

Стаття 106. При застосуванні попередньої статті щодо рухомого майна і документів, що є будь-якого роду борговим зобов'язаннями, буде братися до уваги місце їх звичайного або нормального знаходження.

Стаття 107. Місцезнаходження боргових зобов'язань визначається за місцем їх платежу, а якщо місце не вказане — за домом боржника.

Стаття 108. Промислова власність, авторське право і всі інші подібні права економічного характеру, що передбачають здійснення дозволеної законом певної діяльності, розглядаються як такі, що знаходяться там, де вони були офіційно зареєстровані.

Стаття 109. Концесії розглядаються як такі, що знаходяться там, де вони були законно одержані.

Стаття 110. За відсутності будь-якого іншого правила і взагалі у випадках не передбаченими Кодексом, розуміється, що рухома

власність будь-якого роду знаходиться там, де знаходиться доміциль її власника, або якщо він відсутній, їх володіння.

Стаття 111. З правила попередньої статті виключаються віддані у заставу речі, що розглядаються як такі, що знаходяться там, де знаходиться доміциль особи, у володіння якої вони передані.

Стаття 112. Територіальний закон завжди буде застосовуватися для розмежування рухомого і нерухомого майна без шкоди для прав, набутих третіми особами.

Стаття 113. Інші правові наслідки класифікації і кваліфікації власності підпорядковуються тому ж територіальному закону.

Глава II. Власність

Стаття 114. Невідчужувана сімейна власність, вільна від обтяжень і можливості арешту, регулюється законом місця знаходження.

Але громадяни однієї Договірної держави, у якій цей вид власності не допускається і не регулюється, не можуть ним володіти або заснувати його в іншій державі, за винятком випадку, коли це не обмежує права їх обов'язкових спадкоємців.

Стаття 115. Інтелектуальна власність і промислова власність регулюються положеннями спеціальних міжнародних конвенцій, що є чинними або можуть бути прийнятими у майбутньому.

Якщо таких конвенцій немає, то набуття, реєстрація і використання цих прав підпорядковані місцевому праву, яке їх надає.

Стаття 116. Кожна Договірна держава має право підпорядкувати спеціальним правилам власність іноземців на рудники, на риболовецькі і каботажні судна, на промисли у межах територіального моря і приморські смуги, а також на одержаній концесій і робіт, що мають характер суспільної корисності або публічних послуг.

Стаття 117. Загальні правила про власність і способи її набуття і відчужування за життя, включаючи правила, що стосуються прихованих вкладів, а також правила про води, які належать до складу публічних і приватних сфер держави та про користування цими водами, належить до міжнародного публічного порядку.

Глава III. Спільне майно

Стаття 118. Спільне майно регулюється, за загальним правилом, угодою або волевиявленням сторін, а за відсутності таких —

законом місця його знаходження. Доміцилем спільного майна буде місце, закону якого воно підпорядковане, за відсутності угоди, що суперечить цьому.

Стаття 119. До права вимагати розділ спільної речі і до форми та умов здійснення цього права завжди застосовуватиметься місцевий закон за виключенням будь-якого іншого.

Стаття 120. До міжнародного публічного порядку належать положення, що стосуються розмежування, межування і права огорожування спільних нерухомостей, а також положення, які стосуються будинків, що руйнуються та дерев, що погрожують падінням.

Глава IV. Володіння

Стаття 121. Володіння та його наслідки регулюються місцевим законом.

Стаття 122. Способи вступу у володіння регулюються правом, що застосовується до кожного виду відповідно до його природи.

Стаття 123. Законом суду визначаються дії і формальності, що застосовуються для отримання володіння володільцем, який стурбований, зачеплений або такий якого позбавляють володіння у силу правових заходів або рішень відповідно до них.

Глава V. Узуфрукт користування і проживання

Стаття 124. Коли узуфрукт встановлено однією із Договірних держав, то цей закон обов'язково його регулює.

Стаття 125. Якщо узуфрукт встановлено за волею приватних осіб, що відображена в актах, вчинених за життя або на випадок смерті, то застосовується відповідно закон акта або заповіту.

Стаття 126. Якщо узуфрукт виникає у результаті набувальної давності він регулюватиметься місцевим законом, який це передбачає.

Стаття 127. Правило, що звільняє узуфруктарія — батька від подання забезпечення залежить від особистого закону дитини.

Стаття 128. Обов'язок подружжя, що пережило надати забезпечення за спадковим узуфруктом і обов'язок узуфруктарія сплатити відомі легати і борги спадщини підпорядковані закону спадщини.

Стаття 129. До міжнародного публічного права належать норми, які визначають узуфрукт та форми його встановлення і його

припинення, а також норми, що обмежують узуфрукт для міст, корпорацій і товариств певною кількістю років.

Стаття 130. Користування і проживання (у приміщенні) регулюються волею сторони чи сторін, які їх встановили.

Глава VI. Сервітути

Стаття 131. Місцевий закон застосовуватиметься до поняття і класифікації сервітутів, до недоговірних шляхів їх набуття і зобов'язання в цьому випадку власників переважаючих і підпорядкованих земель.

Стаття 132. Сервітути договірні або добровільно встановлені регулюються законом акта або правовідносин, які їх створили.

Стаття 133. З дій попередньої статті вилучається загальний випас (худоби) на громадянських землях і викуп користування хмизом та іншими продуктами гір, що знаходяться у приватній власності; вони регулюються місцевим законом.

Стаття 134. Належить до приватного правопорядку правила про законні сервітути, що встановлюються в інтересах або на користь приватних осіб.

Стаття 135. Територіальне право має застосовуватися до визначення або підрахунку законних сервітутів і до позадоговірного регулювання сервітутів з водопою, проходження, суміжності, користування світлом і видом, спуску води, збереженню розривів, проміжних споруд між будівлями і насадженнями.

Глава VII. Реєстри власності

Стаття 136. Положення, що встановлюють і регулюють реєстри власності, а також передбачають їх необхідність для третіх осіб, належать до міжнародного публічного порядку.

Стаття 137. До реєстрів власності кожної з Договірних держав вносяться цінні папери та акти, які підлягають реєстрації, що видані в одній державі та мають силу в іншій державі відповідно до цього Кодексу, а також судові рішення, що підлягають виконанню, які згідно з положенням цього Кодексу виконуються у державі, що веде реєстр або які мають у ній силу рішень, які набрали чинності.

Стаття 138. Положення про законну іпотеку на користь держави, провінцій або міст належать до міжнародного публічного права.

Стаття 139. Законну іпотеку, яку деякі законодавства надають певним особам, можна надавати лише у тому випадку, якщо особистий закон зацікавленої особи знаходиться у згоді із законом місця, де розташоване майно, що обмежене такою іпотекою.

Частина III. РІЗНІ СПОСОБИ НАБУТТЯ ВЛАСНОСТІ

Глава I. Загальна засада

Стаття 140. До способів набуття застосовується місцеве право, якщо у даному Кодексі відсутні положення, що цьому суперечать.

Глава II. Дарування

Стаття 141. Дарування договірною походження між живими особами підпорядковані щодо їх чинності і наслідків загальним правилам про договори.

Стаття 142. Особисті закони дарувальника та одарованого регулюють дієздатність відповідно кожного з них.

Стаття 143. Дарування, які мають одержати значимість після смерті дарувальника, вважаються такими, що мають характер вираження останньої волі і регулюються міжнародними правилами, встановленими в цьому Кодексі для спадщини за заповітом.

Глава III. Спадкування взагалі

Стаття 144. Спадкування за заповітом і за законом, включаючи сюди закликання до спадкування, розмір спадкового мита і матеріальна чинність заповітів регулюватимуться, окрім встановлених нижче винятків, особистим законом спадкодавця незалежно від характеру майна і місця його знаходження.

Стаття 145. Належить до міжнародного публічного порядку правило, згідно з яким права на спадщину після будь-якої особи переходять від моменту її смерті.

Глава IV. Заповіт

Стаття 146. Здатність заповідати регулюється особистим законом спадкодавця.

Стаття 147. Територіальний закон застосовуватиметься до правил встановлених кожною державою, для констатування

того, що розумово хворий заповідач знаходиться у «світлому проміжку».

Стаття 148. Належить до міжнародного публічного порядку положення які не визнають взаємних власноручно написаних без посвідчення і усних заповітів та положення, що оголошують такі заповіти виключно особистим актом.

Стаття 149. Таким же чином належать до міжнародного публічного порядку правила про форму приватних актів, що стосуються заповітів і про недійсність заповітів вирваних насильством, хитрістю чи обманом.

Стаття 150. Правила про форму заповітів належать до міжнародного публічного порядку, вчинених за кордоном і заповітів військових та морських у випадках вчинення їх поза своєї країни.

Стаття 151. Підпорядковані особистому закону спадкодавця процедура, умови і наслідки викликання заповіту, але презумпція відкликання визначається місцевим законом.

Глава V. Спадкування

Стаття 152. Здатність спадкувати за заповітом або без заповіту регулюється особистим законом спадкодавця або відказоодержувача.

Стаття 153. Не дивлячись на положення попередньої статті, належить до міжнародного публічного порядку випадки нездатності спадкувати, які Договірними державами вважаються такими.

Стаття 154. Призначення спадкоємця і підпризначення підпорядковані особистому закону заповідача.

Стаття 155. Місцеве право все ж таки застосовуватиметься у випадках заборони фідеїкомісарних, що йдуть далі, ніж другий ступінь родства або зроблених на користь осіб, які ще не народилися на час смерті заповідача, або ж таких, які тягнуть за собою вічну заборону на відчуження.

Стаття 156. Призначення і повноваження душеприказчиків визначаються особистим законом померлого і мають визнаватися кожною з Договірних держав відповідно до цього закону.

Стаття 157. У спадкуванні за законом застосовуватиметься особистий закон спадкодавця у випадках, коли закон закликає державу як спадкоємця за відсутності інших, але якщо держава закликається як одержувач безгосподарного майна, то застосовуватиметься місцеве право.

Стаття 158. Завбачливості у випадку, коли вдова залишається вагітною, підпорядковані законодавству місця її перебування.

Стаття 159. Формальності, які потрібні для прийняття спадщини з обмовою про інвентаризацію або з використанням права на обдумування, визначаються законом місця відкриття спадщини та вважаються достатніми для екстериторіальних наслідків.

Стаття 160. До міжнародного публічного порядку належить правило про безумовне зберігання спадщини у нерозділеному вигляді або про встановлення попереднього розділу.

Стаття 161. Здатність вимагати і здійснювати розподіл підпорядкована особистому закону спадкоємця.

Стаття 162. Призначення і повноваження ліквідатора або експерта — розподільча спадщини визначаються особистим законом спадкодавця.

Стаття 163. Сплата боргів спадщини підпорядкована тому ж закону. Але кредитори, які мають гарантії речового характеру, можуть їх реалізувати згідно із законом, що регулює ці гарантії.

ЧАСТИНА IV. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ І ДОГОВОРИ

Глава I. Загальні положення про зобов'язання

Стаття 164. Поняття і класифікація зобов'язань визначається місцевим законом.

Стаття 165. Зобов'язання, що виникають з дії закону, регулюються законом, який їх створив.

Стаття 166. Зобов'язання, які виникають з договорів, мають силу закону для сторін договору і мають використовуватися відповідно до їх умов, за винятком обмежень, встановлених цим Кодексом.

Стаття 167. Зобов'язання, які виникають з деліктів і вини, підпорядковані тому ж праву, що й делікт та вина, з яких ці зобов'язання виникають.

Стаття 168. Зобов'язання, що виникають з дій або прогаяння, що вчиняються винно або з недбалства, які не караються згідно із законом, регулюються законом місця походження недбалства або вини, що призвели до виникнення зобов'язань.

Стаття 169. Природа і наслідки різних видів зобов'язань, а також їх припинення, регулюються законом таких зобов'язань.

Стаття 170. Як вилучення з положень попередньої статті, місцевий закон регулює умови платежу та валюти, у якій платіж виконується.

Стаття 171. Таким же чином місцевий закон вирішує, на кого покладаються судові витрати, що виникають у зв'язку із платежем та порядок сплати цих витрат.

Стаття 172. Докази існування зобов'язання підпорядковані щодо їх допущення і наслідків закону, який регулює власне зобов'язання.

Стаття 173. Оспорювання місця злісного вчинення приватного акта, якщо воно зачіпає чинність акта, може завжди бути розпочато третьою особою, зачіпленою у своїх інтересах; тягар доведення покладається на сторону, яка порушила спір.

Стаття 174. Презумпція порушення справи іноземним судом є прийнятною, коли рішення відповідає умовам, необхідним для виконання [іноземних судових рішень] на даній території, відповідно до цього Кодексу.

Глава II. Загальні положення про договори

Стаття 175. До міжнародного публічного порядку належать норми, які забороняють укладення договорів, застережень і умов, що суперечать закону, моралі, публічному порядку, а також ті, які забороняють принесення клятви та вважають її недійсною.

Стаття 176. Норми, які визначають дієздатність або недієздатність давати згоду, залежать від особистого закону кожної договірної сторони.

Стаття 177. Місцевий закон застосовується щодо помилки, насилля, залякування і обману, якими була одержана згода.

Стаття 178. Кожна норма, яка забороняє як предмет договору послуги, що порушують закон, добрі звичаї і речі, вилучені з обігу, є також територіальною.

Стаття 179. Положення, які стосуються недозволених мотивів договірних угод, належать до міжнародного публічного порядку.

Стаття 180. Закон місця укладення договору і закон місця його виконання застосовуватимуться одночасно до необхідності вчинити публічну заявку або документ для чинності певних угод і до необхідності викласти ці угоди у письмовій формі.

Стаття 181. Розірвання договорів з огляду на неправоздатність або відсутність, визначається особистим законом відсутнього або неправоздатнього.

Стаття 182. Інші причини розірвання договору, а також форми і наслідки розірвання підпорядковані місцевому закону.

Стаття 183. Положення про недійсність договорів підпорядковані закону, яким встановлюється причина недійсності.

Стаття 184. Договори мають тлумачитися за загальним правилом, відповідно до закону, який їх регулює. Але коли цей закон оспорюється і має впливати з мовчазливо висловленої во-

лі сторін, законодавство, визначене на цей випадок статтями 185 і 186, застосовуватиметься як таке, що має презумпцію, навіть якщо це рішення призведе до застосування до даного договору закону, відмінного від результату тлумачення волі сторін.

Стаття 185. Окрім уже встановлених правил, а також правил, які в майбутньому будуть встановлені для спеціальних випадків, у договорах приєднання закон того, хто пропонує і готує ці договори, вважається таким, що має презумпцію прийнятого, якщо немає явно або мовчазно висловленої волі.

Стаття 186. В інших договорах і для випадку, передбаченого в попередній статті, у першу чергу застосовуватиметься закон, який є спільним для обох договірних сторін, а за відсутністю такого — закон місця, де договори укладені.

Глава III. Договори про майно за шлюб

Стаття 187. Цей договір регулюється особистим законом загальним для сторін, а за відсутності такого — законом першого подружнього доміцилію. Ті ж закони визначають, у тому ж порядку, додатковий правовий режим за відсутності обумовленості в угоді.

Стаття 188. До міжнародного публічного порядку належить норма, що забороняє укладати подружні угоди під час шлюбу або змінювати чи перемінювати режим майна у випадку зміни громадянства чи переміни доміциля після укладення шлюбу.

Стаття 189. Той же характер мають норми, що стосуються поваги до законів і добрих нравів, наслідкам угод [між подужжям] щодо третіх осіб і до обрядової форми договору.

Стаття 190. Воля сторін регулює питання про право, що застосовується до даруваньз нагоди шлюбу, окрім того, що стосується правоздатності сторін, охорони прав законних спадкоємців і недійсності дарування поки триває шлюб; у цих відносинах дарування підпорядковані загальному закону, що регулює шлюб, оскільки міжнародний публічний порядок ним не зачіпається.

Стаття 191. Положення, що стосується приданого та парафернального майна, залежить від особистого закону дружини.

Стаття 192. Норма, що відхиляє невідчужуваність приданого, належить до міжнародного публічного правопорядку.

Стаття 193. До міжнародного публічного порядку належить заборона на відмову від спільності надбань під час шлюбу.

Глава IV. Продаж, уступка вимоги, боргові зобов'язання і новація

Стаття 194. Положення, що стосується примусового відчуження з метою суспільного блага, стосується міжнародного публічного порядку.

Стаття 195. Той же характер мають положення, що встановлюють наслідки володіння і реєстрації щодо різних набувачів, а також положення, які стосуються права на зворотній викуп.

Глава V. Найм

Стаття 196. Місцевий закон має застосовуватися до найму речей у тій мірі, щоб охороняти інтереси третіх осіб, права і зобов'язання набувача зданої у найм нерухомості.

Стаття 197. У договорі про послуги норма, яка перешкоджає укладенню таких договорів довічно або більше, ніж на визначений термін, належить до міжнародного публічного порядку.

Стаття 198. Законодавство про нещасні випадки на роботі і соціальний захист працівника є територіальним.

Стаття 199. Спеціальні і місцеві закони та регулювання щодо водних, наземних та повітряних перевезень є територіальними.

Глава VI. Рента

Стаття 200. Місцевий закон застосовується до визначення поняття та видів ренти, характеру викупу і набувальної давності, а також до речового позову, який впливає з них.

Стаття 201. Щодо вічної ренти, положення, що визначають умови і формальності такої ренти, приписують вказівку певної кількості років та забороняють субренту, є також територіальними.

Стаття 202. У випадку ренти, що передається (*censos consignativos*), правило, яке забороняє платіж плодами, що є продуктами землі, обтяженої рентою, стосується міжнародного публічного порядку.

Стаття 203. Той же характер має вимога щодо землі, обтяженої рентою, у випадку ренти із застереженням.

Глава VII. Товариство

Стаття 204. Закони, що вимагають законної мети, урочистої форми і опису, коли є нерухоме майно, є територіальними.

Глава VIII. Позики

Стаття 205. Місцевий закон застосовується до необхідності чіткої угоди про проценти та про їх розмір.

Глава IX. Заклад

Стаття 206. Положення, що стосуються обов'язкових закладів та накладення арешту на майно є територіальними.

Глава X. Ризикові договори

Стаття 207. Правоздатність за позовами, що виникли з договорів гри, визначається особистим законом зацікавлених сторін.

Стаття 208. Майновий закон регулює договори лотереї і визначає ризикові ігри та парі, які дозволені або заборонені та їх межі.

Стаття 209. Положення, які оголошують недійсною сплату довічної ренти на термін життя особи, яка померла до часу її встановлення або в той час, коли вона страждала невиліковною хворобою, є територіальними.

Глава XI. Мирова угод і арбітраж

Стаття 210. Положення, які забороняють мирову угоду або арбітраж за певними справами, є територіальними.

Стаття 211. Обсяг і наслідки арбітражу і сила, яка надається мировій угоді, також залежить від територіального закону.

Глава XII. Поручительство

Стаття 212. До міжнародного публічного порядку належить норма, що забороняє поручительство брати на себе зобов'язання у більшому розмірі, ніж головний боржник.

Стаття 213. До того ж самого порядку належать положення щодо застави за законом або судової.

Глава XIII. Застава, іпотечна застава і ручна застава нерухомості

Стаття 214. Положення, які забороняють кредитору присвоювати собі рухоме майно, одержане ним як заставу або іпотечну заставу, є територіальними.

Стаття 215. Положення, що встановлюють суттєві вимоги договору застави, також є територіальними і вони мають бути узгоджені, коли закладена річ перенесена до місця, де такі вимоги відрізняються від тих, які вимагалися при виконанні контракту.

Стаття 216. Рівним чином мають місцевий характер приписи, у силу яких застава має залишатися у володінні кредиторів або третьої особи, норми, що вимагають встановлення дати застави публічним актом для того, щоб застава могла бути протиставлена вимогам третіх осіб і норма, що встановлює процедуру відчуження застави.

Стаття 217. Спеціальні регламенти ломбардів і аналогічних публічних установ є обов'язковими на території даної держави для всіх операцій, що виконуються цими закладами.

Стаття 218. Мають місцевий характер положення, що визначають предмет, умови, реквізити, обсяг і порядок внесення до книги договору іпотеки.

Стаття 219. Заборона кредитору набувати власність на нерухоме майно, що знаходиться у заставі як платіж за борги, має територіальний характер.

Глава XIV. Квазі-договори

Стаття 220. Провадження чужих справ без доручення регулюється законом місця, у якому воно відбувається.

Стаття 221. Повернення грошових сум, які не слід було сплачувати, підпорядковується загальному особистому закону сторін, а за відсутності такого — закону місця, де було виконано платіж.

Стаття 222. Інші квазі-договори регулюються законом, який регулює правовий інститут, що їх породив.

Глава XV. Співпадіння і першість боргів

Стаття 223. Якщо зобов'язання, що конкурують, не мають речового характеру і регулюються одним і тим же законом, останній регулюватиме і першість таких зобов'язань.

Стаття 224. До тих зобов'язань, які гарантовані речовим позовом, застосовуватиметься закон місця гарантії.

Стаття 225. Поза випадками, передбаченими попередніми статтями до першості боргових зобов'язань застосовуватиметься закон суду, що розглядає питання про цю першість.

Стаття 226. Якщо питання одночасно стоїть перед судами різних держав, воно розглядатиметься згідно із законом того суду, в

юрисдикції якого знаходиться майно або сума, щодо яких має бути здійснено право першості.

Глава XVI. Набувальна давність

Стаття 227. Набувальна давність щодо рухомого і нерухомого майна регулюється законом місця знаходження цього майна.

Стаття 228. Якщо рухоме майно змінюватиме місцезнаходження під час тривання періоду набувальної давності, остання має регулюватися законом місця, де це майно знаходиться на момент закінчення такого терміну.

Стаття 229. Погашувальна давність особистих позовів регулюється законом, який застосовується до зобов'язання, що погашається.

Стаття 230. Погашувальна давність речових позовів регулюється законом місця, де ця річ знаходиться.

Стаття 231. Якщо у випадку, передбаченому попередньою статтею, справа стосується рухомого майна, що переміщується під час плину давності, то застосовуватиметься закон місця, де це майно знаходиться наприкінці встановленого для давності терміну.

КНИГА II. МІЖНАРОДНЕ ТОРГОВЕЛЬНЕ ПРАВО

Розділ I. Купці та торгівля взагалі

Глава I. Купці

Стаття 232. Здатність займатися торгівлею і укласти торговельні угоди і договори регулюється особистим законом кожної зацікавленої особи.

Стаття 233. Нездатність до таких дій і усунення її підпорядковані тому ж закону.

Стаття 234. До оголошень, необхідних для того, щоб нездатні до торгівлі особи через своїх представників і одружені жінки від свого власного імені могли виконувати торгівлю, має застосовуватися закон місця, де відбувається торгівля.

Стаття 235. До несумісності публічних посад і професій торговельного агента або маклера із здійсненням торгівлі має застосовуватися місцевий закон.

Стаття 236. Будь-яка несумісність із здійсненням торгівлі, що впливає із спеціальних законів і постанов, регулюється правом цієї території.

Стаття 237. Ця ж несумісність, що стосується дипломатичних і консульських агентів, підпорядкована закону держави, яка їх призначила. Країна їх перебування також має право заборонити їм здійснювати торгівлю.

Стаття 238. Договір про заснування товариства, а у випадку необхідності закон, якому цей договір підпорядковано, застосовуються до заборони товаришам повним чи на вірі здійснювати торговельні операції чи певний розряд цих операцій за свій рахунок або за рахунок третьої особи.

Глава II. Статус торговця і торговельних угод

Стаття 239. Для всіх наслідків, що мають публічний характер, статус торговця регулюється законом того місця, де здійснено акт або відбувається промисел, про який іде мова.

Стаття 240. Форма торговельних договорів і угод підпорядкована місцевому закону.

Глава III. Торговельний реєстр

Стаття 241. Положення, що стосуються занесення до торговельного реєстру іноземних торговців і товариств, є місцевими.

Стаття 242. Той же характер мають норми, які визначають наслідки занесених до цього реєстру боргових вимог або прав третіх осіб.

Глава IV. Торговельні місця та офіційне котирування державних паперів і паперів на пред'явника

Стаття 243. Положення, що стосуються біржових місць і приміщень, і будь-яких приміщень, де відбувається офіційне котирування паперів державних і на пред'явника, належать до міжнародного публічного порядку.

Глава V. Загальні положення про торговельні договори

Стаття 244. До торговельних договорів застосовуватимуться загальні норми, встановлені для цивільних договорів у главі II розділу IV книги I цього Кодексу.

Стаття 245. Договори, укладені шляхом листування, є вчиненими лише за здійснення умов, вказаних для таких договорів законодавством тих, хто домовляється.

Стаття 246. Належать до міжнародного публічного порядку положення про недозволені договори, про сприйнятні прострочки, про відсрочки з-за ввічливості та інші подібні відстрочки.

Розділ II. Спеціальні торговельні договори

Глава I. Торговельні товариства

Стаття 247. Торговельний характер товариства повного або на вірі регулюється законом, якому підпорядковано договір про заснування товариства, а за відсутності такого закону — законом місця, де товариство має свою торговельну осідливість (доміциль).

Якщо ці закони не роблять відмін між торговельними і цивільними товариствами, застосовуватиметься закон країни, де питання про характер товариства постало перед судом.

Стаття 248. Торговельний характер акціонерного товариства визначається законом, якому підпорядковано договір про заснування товариства. За відсутності такого закону цей характер визначається законом місця, де відбуваються загальні збори акціонерів, а за відсутності такого закону — законом місця, де зазвичай знаходиться рада або правління товариства.

Якщо ці закони не роблять відмінностей між торговельними і цивільними товариствами, то товариство матиме той або інший характер, дивлячись на те, занесено воно чи ні до торговельного реєстру в країні, судом якої питання має розглядатися. За відсутності торговельного реєстру застосовуватиметься місцеве право такої країни.

Стаття 249. Все, що стосується заснування, способу дії і відповідальності органів торговельного товариства, підпорядковане договору про заснування товариства і, у випадку потреби, закону, що регулює цей договір.

Стаття 250. Випуск акцій і облігацій в одній з Договірних держав, форми і гарантії гласності і відповідальність завідуючих агенствами і філіалами щодо третіх осіб підпорядковано місцевому закону.

Стаття 251. Таким же чином є територіальними закони, що встановлюють для товариств спеціальний режим з огляду на операції, що ними виконуються.

Стаття 252. Торговельні товариства, що належним чином засновані в одній з Договірних держав, користуватимуться в інших державах правами юридичної особи, з обмеженнями, які встановлені територіальним законодавством.

Стаття 253. Положення, що стосуються заснування, функціонування і привілеїв емісійних і облікових банків, товариств складових магазинів та інших подібних організацій, є територіальними.

Глава II. Торговельна комісія

Стаття 254. Належать до міжнародного публічного порядку приписи про форму термінового продажу комісіонером речей, що є предметом комісії, для збереження у міру можливості їх цінності.

Стаття 255. Зобов'язання представника підпорядковані закону торговельної осідлості (доміцилю) довірителя.

Глава III. Торговельна застава і позика

Стаття 256. Нецивільні зобов'язання заставоприймача регулюються законом місця застави.

Стаття 257. Обмеженість чи необмеженість торговельного відсотка належить до міжнародного публічного порядку.

Стаття 258. Територіальними є положення про біржову позичку під заставу цінних паперів, допущених до котирування, за умови участі агента, який є членом корпорації або службової особи.

Глава IV. Сухопутне перевезення

Стаття 259. У випадку міжнародного перевезення вважається дійсним лише один договір, що регулюється законом, який відповідає його природі.

Стаття 260. Подробиці і формальності для подання позовів, що виникли з цього договору і ним не передбачених, регулюються законом місця, де відбулися події, які породили позов.

Глава V. Страхові договори

Стаття 261. Договір страхування від вогню регулюється законом місця знаходження речі, що страхується, на момент укладення договору.

Стаття 262. Інші страхові договори слідує за загальним правилом — регулюються спільним особистим законом сторін, а за відсутності такого — законом місця укладення договору; але зовнішні форми для встановлення фактів і прогаянь, що є необхідними до подання або збереження позовів і прав, підпорядко-

вані закону місця, де відбулися факт або прогаяння, що породили цей позов або право.

Глава VI. Договір векселя та інші подібні торговельні папери

Стаття 263. Форми видачі, індосування, забезпечення, вступу, прийняття і протесту щодо векселя підпорядковані закону місця, де відбувається кожна з цих дій.

Стаття 264. За відсутності явної або мовчазної згоди правові відносини між векседавцем і векселетримачем регулюються законом місця, де видано вексель.

Стаття 265. У тому ж випадку зобов'язання і права векселеприймача і пред'явника регулюються законом місця, де відбувається прийняття векселя.

Стаття 266. У тому ж випадку правові відносини, що створюються індосаментом між тим хто дає і приймає індосо, залежить від закону місця, де вексель індосовано.

Стаття 267. Більший або менший обсяг зобов'язань кожного індосатора не змінює прав і зобов'язань векседавця і першопочаткового тримача.

Стаття 268. Поручительство у платежі за векселем у тих же умовах регулюється законом місця, де воно було дане.

Стаття 269. Правові наслідки прийняття векселя у порядку вступу [у вексельні відносини] регулюються, за відсутності угоди, законом місця, де вступає третя особа.

Стаття 270. Термін і формальність прийняття, платежу і протеста векселя підпорядковані місцевому закону.

Стаття 271. Правила цієї глави застосовуються до бонів, облігацій, білетів і дорученням або чеків.

Глава VII. Підробка, крадіжка, розтрата, втрата кредитних паперів і паперів на пред'явника

Стаття 272. Положення, що стосуються підробки, кражки, розтрата або втрати цінних паперів або паперів на пред'явника, належать до міжнародного публічного порядку.

Стаття 273. Вжиття заходів, приписаних законом місця, де відбулася подія, не звільняє зацікавлених осіб від обов'язку вжити всі інші заходи, встановлені законом місця, де котируються такі папери і цінності, і законом місця їх оплати.

Розділ III. Морська і повітряна торгівля

Глава I. Морські і повітряні судна

Стаття 274. Національність морських суден визначається ка-рабельним патентом, реєстраційним свідоцтвом і прапором у якості зовнішнього відрізняльного знака.

Стаття 275. Закон прапора регулює форми публікацій, що є необхідними для передачі власності на судно.

Стаття 276. Право арештувати і продати за судом судно навантажене чи ненавантажене, у плаванні чи ні, підпорядковано закону місця знаходження [судна].

Стаття 277. Права кредиторів після продажу судна і погашення цих прав регулюються законом прапора.

Стаття 278. Морська іпотека, привілеї і гарантії речового характеру, встановлені відповідно до закону прапора, мають екстериторіальний характер, навіть у країнах, законодавство яких не знає або не регулює такої іпотеки або такі привілеї.

Стаття 279. Таким же чином підпорядковані закону прапора права і обов'язки капітана і відповідальність власників і арматорів за їх дії.

Стаття 280. Розпізнання морського судна, виклик лоцмана та морська поліція підпорядковані місцевому закону.

Стаття 281. Обов'язки офіцерів і команди та внутрішній судовий порядок підпорядковані закону прапора.

Стаття 282. Попередні положення цієї глави застосовуються також до повітряних суден.

Стаття 283. Норми щодо національності власників морських і повітряних суден, а також арматорів, офіцерів і екіпажу належать до міжнародного публічного порядку.

Стаття 284. Таким же чином належать до міжнародного публічного порядку положення про національність кораблів і повітряних суден для річкової і озерної торгівлі і для каботажу або плавання між визначеними місцями території Договірних держав, а також для вилову риби і інших підводних промислів у територіальному морі.

Глава II. Спеціальні договори морської і повітряної торгівлі

Стаття 285. Фрахтування, якщо воно не має форми договору приєднання, регулюється законом місця відправки товарів.

Акти з виконання договору здійснюються згідно із законом місця їх вчинення.

Стаття 286. Повноваження капітана до бодмереї визначаються законом місця, де його укладено.

Стаття 288. Для розв'язання питання про те, яка аварія — проста чи загальна, — має місце, і питання про пропорції, за якою корабель і вантаж несуть на собі витрати за цією аварією, застосовується закон прапора.

Стаття 289. Випадкове зіткнення у територіальних водах або у національному повітряному просторі підпорядковане закону прапора, якщо цей прапор є однаковим для тих, хто зіткнувся.

Стаття 290. У тому ж випадку, але за різного прапора, застосовується закон місця зіткнення.

Стаття 291. Той же місцевий закон застосовується у всіх випадках до винного зіткнення в територіальних водах або в національному повітряному просторі.

Стаття 292. За випадкового або винного зіткнення у відкритому морі або у вільному повітряному просторі застосовується закон прапора, якщо всі морські або повітряні судна несуть той же прапор.

Стаття 293. У іншому випадку застосовуватиметься закон прапора потерпілого морського або повітряного судна, якщо зіткнення має винний характер.

Стаття 294. За випадкового зіткнення у відкритому морі або вільному повітряному просторі морських або повітряних суден різних прапорів кожен учасник зіткнення несе половину загальної суми збитків, визначеної згідно із законом одного з них, і половину суми, визначеної згідно із законом іншого.

Розділ IV. Позовна давність

Стаття 295. Позовна давність за позовами, що виникли з контрактів і торговельних угод підпорядкована правилам, встановленими у цьому Кодексі, щодо цивільних позовів.

КНИГА III. МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Глава I. Кримінальні закони

Стаття 296. Кримінальні закони обов'язкові для всіх, хто проживає на території [даної держави] без будь-яких винятків, окрім встановлених у цій главі.

Стаття 297. Не підпорядковані кримінальним законам кожної з Договірних держав глави інших держав, які знаходяться на її території.

Стаття 298. Тим же винятком користуються дипломатичні агенти будь-якої з Договірних держав у кожній іншій, а також іноземні службовці та члени їх сімей, що спільно з ними проживають.

Стаття 299. Кримінальні закони держави не застосовуються також до правопорушень, вчинених у сфері воєнних операцій, коли держава дозволила прохід через свою територію армії іншої Договірної держави, хіба що такі правопорушення здійснені поза законним зв'язком з діями названої армії.

Стаття 300. Те ж вилучення застосовується до правопорушень, здійснених у територіальних водах або національному повітряному просторі на борту іноземних воєнних суден, морських або повітряних.

Стаття 301. Того ж дотримуються щодо правопорушень, здійснених у територіальних водах або у національному повітряному просторі на іноземних торговельних суднах, якщо ці правопорушення не мають ніякого зв'язку з країною та її жителями і не порушують їх спокій.

Стаття 302. Коли елементи, з яких складається правопорушення, мали місце у різних Договірних державах, кожна держава може карати діяння, вчинене в її країні, якщо це діяння карається саме за себе.

У іншому випадку перевага надається праву суверенітета місця, де здійснено правопорушення.

Стаття 303. Якщо йдеться про пов'язані один з одним правопорушення на територіях більше, ніж однієї з Договірних держав, правопорушення, здійснені на їх території окремо, підпорядковуюватимуться кримінальним законам кожної з них.

Стаття 304. Жодна з Договірних держав не застосовуватиме на своїй території кримінальні закони інших держав.

Глава II. Правопорушення, здійснені в іноземній державі, що є Договірною стороною

Стаття 305. За кордоном підпорядковані кримінальним законом кожної з Договірних держав ті, хто вчинив будь-яке правопорушення проти її гідності, яким би не було громадянство та доміциль правопорушника.

Стаття 306. Кожний громадянин однієї з Договірних держав і будь-який іноземець, доміцільований у ній, який вчинив за кордоном злочинне діяння проти незалежності цієї держави, підлягає її кримінальним законам.

Стаття 307. Також підлягають кримінальним законам іноземної держави, у якій вони можуть бути заарештовані і віддані до суду, всі особи, які вчинили поза її територією злочинні діяння, що їх зобов'язувалися Договірні держави придушувати у силу міжнародного договору, як наприклад, торгівлю жінками.

Глава III. Злочинні діяння, вчинені поза національною територією

Стаття 308. Морський розбій, негроторгівля і торгівля рабами, торгівля білими жінками, руйнування і псування підводних кабелів та інші злочинні діяння того ж характеру проти міжнародного права, вчинені у відкритому морі, у вільному повітряному просторі або на територіях, ще не організованих у державу, караються [державою], яка захопила винних, згідно з її власними кримінальними законами.

Стаття 309. У випадку винного зіткнення у відкритому морі або в повітрі морських і повітряних суден різних прапорів, застосовується кримінальне право потерпілого.

Глава IV. Різні питання

Стаття 310. Для визначення кваліфікації повторного злочину і рецидиву враховуватиметься вирок, виголошений у іноземній державі, яка є Договірною стороною, окрім тих випадків, коли це суперечить місцевому закону.

Стаття 311. Покарання у вигляді позбавлення цивільних прав чинне у інших державах за умови попереднього виконання формальностей реєстрації або публікації, які вимагаються законодавством кожної з них.

Стаття 312. Давність злочинного діяння підпорядкована закону держави, якому належить право юрисдикції за цим злочином.

Стаття 313. Давність покарання регулюється законом держави, яка призначила покарання.

КНИГА IV. МІЖНАРОДНИЙ ПРОЦЕС

Розділ I. Загальні засади

Стаття 314. Закони кожної з Договірних держав визначають компетенцію її судів, а також їх організацію, форми судочинства і порядок виконання рішень та їх оскарження.

Стаття 315. Жодна з Договірних держав не буде організовувати або утримувати на своїй території спеціальних судів для громадян інших Договірних держав.

Стаття 316. Компетенція *ratione loci* підпорядкована в порядку міжнародних відносин законам Договірної держави, яка встановлює цю компетенцію.

Стаття 317. Компетенції *ratione material* і *ratione personal* у порядку міжнародних відносин не повинні базуватися для Договірних держав на якості громадян або іноземців, приписаним зацікавленим особам на шкоду цим особам.

Розділ II. Компетенція

Глава I. Загальні правила компетенції з цивільних і торговельних справ

Стаття 318. Суддею, компетентним у першу чергу розглядати позови, що виникають із здійснення цивільних і торговельних угод будь-якого виду, буде той, якому сторони за справою відкрито або мовчазно підпорядкували себе, при тому, що щонайменше одна з них є громадянином Договірної держави, до якої належить суддя або має там місце проживання, якщо у місцевому праві не міститься інше.

Таке підпорядкування речових і змішаних угод, пов'язаних з нерухомістю, є неможливим, якщо право, де знаходиться нерухомість, забороняє це.

Стаття 319. Сторони мають право підкоритися лише судді, наділеному загальною юрисдикцією і компетентному для розгляду справ даного роду і в даному обсязі.

Стаття 320. У жодному випадку сторони не можуть погодитися відкрито або мовчазно на звернення до судді або суду іншому, ніж той, якому, згідно з місцевими законами, підпорядкована перша інстанція, яка розглядає справу.

Стаття 321. Під відкритим підкоренням розуміється підкорення, здійснене зацікавленими особами шляхом формальної і прямої відмови від їх власного суду і шляхом визначеної вказівки судді, якому вони підкоряються.

Стаття 322. Вважається мовчазним підкоренням з боку позивача факт звернення до судді з поданням позовових вимог, а з боку відповідача — факт вчинення після викликання до суду будь-якої судової дії, окрім формального відхилення підсудності. Не вважається мовчазним підкоренням, якщо справа розглядалась заочно.

Стаття 323. Поза випадками мовчазного або явного підкорення компетентним суддею для розгляду особистих позовів вважається суддя місця виконання зобов'язання або суддя доміцилію відповідачів і субсидіарно — суддя місця їх перебування, якщо відсутні положення місцевого права про інше.

Стаття 324. Для розгляду речових позовів про рухомість компетентним вважається суддя місця її знаходження. Якщо це місце невідоме позивачу, то компетентним буде суддя доміцилію, а за відсутності доміцилію — суддя місця перебування відповідача.

Стаття 325. Для розгляду речових позовів щодо нерухомоті та суміжних позовів з розмежування і розподілу спільності майна є компетентним суддя місця знаходження майна.

Стаття 326. Якщо у випадках, передбачених у двох попередніх статтях, є будь-яке майно, що розташоване більше, ніж в одній Договірній державі, звернення може бути виконане до суддів будь-якої з них, якщо це не заборонено, що стосується нерухомоті, законом місця його знаходження.

Стаття 327. У справах про спадкування за заповітом або без заповіту, компетентним буде суд місця, у якому померлий мав своє останнє місце проживання.

Стаття 328. За процесу про неплатоспроможність або банкрутство, якщо боржник діяв добровільно, компетентним є суддя місця проживання останнього.

Стаття 329. За процесу про неплатоспроможність або банкрутство, розпочатого кредиторами, компетентним буде суддя одного з місць, де було заявлено клопотання про початок процесу, при цьому перевага надається місцю доміцилію боржника, якщо він або більшість кредиторів вимагають це.

Стаття 330. Для добровільної юрисдикції, окрім випадків підпорядкування, що не суперечать місцевому праву, компетентним буде суддя, де особа, яка заявила вимогу, мала або має свій доміцилій, а за відсутності такого, — своє перебування.

Стаття 331. Щодо добровільної юрисдикції за торговельними справами, за винятком випадку підпорядкування і якщо місцевий закон не містить інше, компетентним буде суддя місця, де зобов'язання має бути виконане, або, за відсутністю такого, суддя місця події, з якої виникло зобов'язання.

Стаття 332. У кожній Договірній державі за компетентності різних суддів перевага надається згідно з положенням національного права.

Глава II. Вилучення із загальних правил компетенції у цивільних і торговельних справах

Стаття 333. Суди і судді кожної з Договірної держав є некомпетентними для розгляду цивільних і торговельних справ, у яких відповідачами є інші Договірні держави або глави цих держав, у випадку особистих позовів, окрім випадків прямого підкорення або заявлення зустрічних вимог.

Стаття 334. У тому ж випадку і з обумовленням про той же виняток вони будуть некомпетентними для розгляду речових позовів, якщо Договірна держава або її глава діяли як такі і їх дії мали публічний характер. Положення останнього абзацу статті 318 має виконуватися.

Стаття 335. Якщо іноземна держава, яка є Договірною стороною, або глава цієї держави діяли як приватні особи, то суди або судді будуть компетентними для розгляду справ за речовими або суміжними позовами, якщо така компетенція належить їм щодо іноземців — приватних осіб — згідно з цим Кодексом.

Стаття 336. Правило попередньої статті є таким, що застосовується провадження, яке стосується сукупності речей, незалежно від характеру вступу до цього провадження іноземної держави, яка є Договірною стороною, або її глави.

Стаття 337. Приписи попередніх статей застосовуватимуться до іноземних дипломатичних агентів і до командирів військових суден, морських або повітряних.

Стаття 338. Іноземні консули вилучені з компетенції цивільних суддів і суду країни їх перебування лише щодо своїх посадових актів.

Стаття 339. У жодному випадку суди і судді не можуть застосовувати примусові або інші заходи, що підлягають виконанню всередині приміщень посольств і консульств, або в їх активах, або щодо дипломатичної або консульської кореспонденції, окрім випадків, коли відповідні дипломатичні або консульські агенції на те згодні.

Глава III. Загальні правила компетенції у кримінальних справах

Стаття 340. Суди і судді кожної з Договірних держав є компетентними для розгляду злочинних діянь і правопорушень, здійснених у цій державі, і для засудження за них.

Стаття 341. Компетенція їх поширюється на всі інші злочинні діяння і правопорушення, до яких має застосовуватись кримінальний закон даної держави, згідно з положеннями цього Кодексу.

Стаття 342. Ця компетенція охоплює також злочинні діяння і правопорушення, здійснені за кордонами національними посадовими особами, які користуються привілеєм непідсудності.

Глава IV. Вилучення із загальних правил компетенції у кримінальних справах

Стаття 343. Не підлягають у кримінальних справах компетенції суддів і судів Договірних держав особи, а також злочинні діяння і правопорушення, на які не поширюється кримінальний закон цих держав.

Розділ III. Видача

Стаття 344. Для того, щоб зробити чинною міжнародну судову компетенцію у кримінальних справах, кожна з Договірних держав буде задовольняти клопотання, порушеної будь-якою іншою Договірною державою про видачу осіб, засуджених або переслідуваних за злочинні діяння, негайно після того як такі клопотання будуть заявлені згідно з цим третім розділом або згідно з положеннями міжнародних договорів або конвенцій, що містять перелік кримінальних правопорушень, наслідком яких може бути видача.

Стаття 345. Договірні держави не зобов'язані видавати своїх громадян. Нація, що відмовляє у видачі одного із своїх громадян, зобов'язана його судити.

Стаття 346. Якщо до прийняття вимоги про видачу звинувачений або засуджений здійснив злочинне діяння у країні, від якої вимагають його видачу, то це може бути відкладено до того, як він буде засуджений і відбуде своє покарання.

Стаття 347. Якщо кілька Договірних держав вимагають видачі правопорушника за одне і те ж злочинне діяння, він має бути виданий тій державі, на території якої це діяння було виконано.

Стаття 348. Якщо видача вимагається за різні злочинні діяння, перевага буде надана державі, яка є Договірною стороною, на території якої здійснено злочинне діяння, яке є найтяжчим з точки зору законодавства держави від якої вимагають видачі.

Стаття 349. Якщо всі осудні правопорушнику факти однаково важливі, одержить перевагу держава, яка є Договірною сторо-

ною, що першою надіслала вимогу про видачу. Якщо вимоги заявлені одночасно, то вирішує держава, від якої вимагають видачі, але вона віддає перевагу державі походження правопорушника, а за відсутності такої держави — державі його доміцилю, якщо такі країни є серед тих, які вимагають видачі.

Стаття 350. Попередні правила про перевагу застосовуються лише у тому випадку, якщо Договірна держава не зобов'язана щодо третьої держави надавати перевагу у іншому порядку у силу договорів, що набрали чинності раніше, ніж цей Кодекс.

Стаття 351. Для видачі необхідно, щоб злочинне діяння було здійснено на території держави, яка вимагає цю видачу, і, щоб кримінальні закони цієї держави підлягали застосуванню згідно з третьою книгою цього Кодексу.

Стаття 352. Видача стосується звинувачених або засуджених як виконавців, співробітників або переховувачів злочинного діяння.

Стаття 353. Необхідно, щоб злочинне діяння, яким вмотивовується видача, мало характер злочинного діяння у законодавстві як держави, яка вимагає видачі, так і держави, від якої її вимагають.

Стаття 354. Таким же чином вимагається, щоб покарання, передбачене за осудні дії згідно з попередньою або остаточною кваліфікацією компетентним суддею або судом держави, яка вимагає видачі, не було нижче, ніж один рік позбавлення волі і щоб були призначені і передбачені арешт або попереднє ув'язнення звинуваченого, якщо ще не відбулося остаточного рішення. Це рішення має засуджувати до позбавлення волі.

Стаття 355. Видача не застосовується за злочинними діяннями політичними або суміжними з ними, з погляду держави, від якої вимагають видачу.

Стаття 356. Видача також не виконується, якщо буде доведено, що вимога про неї фактично пред'явлена з метою судити і засудити звинуваченого за діяння політичного характеру згідно з тією ж кваліфікацією.

Стаття 357. Не вважається злочином політичним або суміжним з ним спричинення смерті або вбивство глави однією з Договірних держав або будь-якої особи, наділеної в ній владою.

Стаття 358. Видача не надається, якщо особа яку вимагають видати, вже судилась і була виправдана, або якщо вона відбула покарання, або якщо є провадження у суді на території держави, від якої вимагають видачі, за те ж діяння, яким вмотивовується вимога про видачу.

Стаття 359. Таким же чином не буде задоволене клопотання про видачу, якщо злочинне діяння або покарання підлягає давно-

сті згідно із законом держави, яка вимагає або від якої вимагають видачу.

Стаття 360. Законодавство держави, від якої вимагають видачу, видане після здійснення злочинного діяння, не може становити перепону для видачі.

Стаття 361. Генеральні консули, консули, віце-консули або консульські агенти можуть вимагати арешту і відправки на борт морського або повітряного судна їх країни офіцерів, моряків або членів екіпажів військових або торговельних, морських або повітряних суден їх країни, які дезертирували.

Стаття 362. З метою виконання попередньої статті вони будуть надавати компетентній місцевій владі судові реєстри, морські або повітряні, судову роль або будь-який інший офіційний документ, на якому заснована вимога, залишаючи цій владі, окрім того, засвідчену копію.

Стаття 363. У країнах, що межують одна з іншою, можуть бути встановлені спеціальні правила про видачу у прикордонних областях або місцевостях.

Стаття 364. Вимога про видачу має бути заявлена серед посадових осіб, належним чином на те вповноваженими законами держави, яка вимагає видачі.

Стаття 365. До остаточної вимоги про видачу має бути додано:

1. судовий вирок або мандат, або наказ про арешт, або ж документ такого ж значення, або акт, що зобов'язує зацікавлену особу періодично з'являтися перед кримінальним судом, супроводжуваний виписками процесуальних дій, що встановлюють докази, або щонайменше розумні підстави припущення про винуватість особи, про яку йде мова;

2. документи про походження особи, яку вимагають, і прикмети або обставини, що можуть служити для її ідентифікації;

3. засвідчені копії постанов, які встановлюють кваліфікацію за законом факту, що вмотивовує вимогу про видачу, визначають участь (у правопорушенні), яке приписується звинуваченому, і точно визначають покарання, що підлягає застосуванню.

Стаття 366. Видача може вимагатися телеграфом і у цьому випадку акти, вказані у попередній статті, будуть надані державі, до якої звернена вимога, або її посольству або генеральному консульству, що знаходиться у країні, яка вимагає, протягом двох місяців, наступних за арештом звинуваченого; за невиконанням цього він підлягає звільненню.

Стаття 367. Якщо держава, яка вимагає, не дасть жодних роз'яснень щодо особи, видачу якої вимагає, протягом трьох мі-

сяців, наступних за моментом поставлення цієї особи у залежність від наказу даної держави, ця особа таким чином підлягає звільненню.

Стаття 368. Арештований має право використовувати у державі, яка одержала вимогу про видачу, всі законні засоби, що надаються громадянам цієї держави, для відновлення своєї свободи, спираючись на положення цього Кодексу.

Стаття 369. Арештований також може, посилаючись на ці положення, використати всі законні засоби, необхідні у державі, яка вимагає видачі, для спростування кваліфікацій та рішень, на яких базується вимога.

Стаття 370. Передача повинна мати місце разом з усіма предметами, що знаходяться у розпорядженні даної особи, — чи то результатами осудного йому злочинного діяння, чи то предметами, що можуть слугувати доказом цього діяння, — тією мірою, за якою це можливо згідно із законами держави, що виконала видачу, і з належною повагою до прав третьої особи.

Стаття 371. Передача предметів, яких стосується попередня стаття, може бути виконана, якщо про те прохає держава, яка вимагає видачі, навіть, і у тому випадку, коли арештований помер або втік до такої передачі.

Стаття 372. Витрати на ув'язнення і передачу покладаються на державу, яка вимагає, яка, все ж таки, не зобов'язана щось платити за послуги, надані посадовими особами, які одержують заробітну плату від уряду, від якого вимагають видачу.

Стаття 373. Вартість послуг, наданих публічними або посадовими особами, які одержують лише мито і премії, не повинна перевищувати розміри винагороди, на яку вони зазвичай мають право за ці послуги і дії згідно із законами країни їх перебування.

Стаття 374. Вся відповідальність, яку може викликати попереднє ув'язнення, лягає на державу, яка вимагає таке ув'язнення.

Стаття 375. Перевезення виданої особи і її варті територією третьої держави, яка є Договірною стороною, дозволятиметься за умови надання оригіналу або завіреної копії акта про видачу.

Стаття 376. Держава, яка досягла видачі звинуваченого, якого згодом було виправдано, зобов'язана надіслати державі, яка видала, завірєну копію судового рішення.

Стаття 377. Видана особа не може утримуватися у в'язниці і не може засуджуватися державою, яка є Договірною стороною, якій вона була видана, за здійснене до видачі діяння, відмінне від того, яким була вмотивована видача, хіба що держава, яка одержала вимогу, на те погодиться або ж сам виданий залишиться до-

бровільно у державі, яка вимагала видачі протягом трьох місяців після суду і виправдання за діяння, що викликало вимогу про видачу, або ж протягом трьох місяців після відбуття накладеного на нього покарання в'язничним ув'язненням.

Стаття 378. У жодному випадку смертна кара не може бути призначена і виконана за діяння, за яким відбулася видача.

Стаття 379. У заліку попереднього ув'язнення таким ув'язненням буде вважатися також час, що сплив від моменту арешту виданого у державі, до якої була звернена вимога.

Стаття 380. Арештований буде звільнений, якщо держава, яка вимагає, не надала необхідних даних протягом розумного, наскільки можливо короткого, терміну від моменту попереднього затримання, причому братимуться до уваги відстань і легкість поштового сполучення між двома країнами.

Стаття 381. У випадку відмови про видачу повторна вимога не може бути пред'явлена з приводу того ж самого діяння.

Розділ IV. Право бути стороною у процесі і порядок здійснення цього права

Стаття 382. Громадяни кожної з Договірних держав користуватимуться у кожній з решти правом бідності за судовим провадженням на тих же підставах, що і власні громадяни.

Стаття 383. Не встановлюватимуться жодні відміни між громадянами і іноземцями щодо судової застави у Договірних державах.

Стаття 384. Іноземці, які належать до однієї з Договірних держав, можуть здійснювати у решті всіх право кримінального переслідування на тих же правах, що і свої громадяни.

Стаття 385. Ці іноземці також не будуть зобов'язані надавати заставу для порушення приватного звинувачення у тих випадках, коли це не вимагається від своїх громадян.

Стаття 386. Жодна з Договірних держав не покладе на громадян іншої обов'язку надання застави або тягаря доказування у випадках, коли це не вимагається від своїх громадян.

Стаття 387. Ні попередні секвестри, ні застava для уникнення ув'язнення, ні інші процесуальні заходи аналогічного характеру не будуть застосовуватися щодо громадян Договірних сторін лише у силу їх якості як іноземців.

Розділ V. Судові вимоги і доручення

Стаття 388. Кожна судова дія, яку Договірна держава має намір вчинити в іншій, має відбуватися шляхом судових вимог або судових доручень, що передаються дипломатичним шляхом. Але Договірні держави можуть погодити або прийняти у відносинах однієї з іншою будь-яку іншу форму передачі за цивільними і кримінальними справами.

Стаття 389. Суддя, який надіслав судову вимогу, має розглянути питання про свою власну компетенцію, законність і доцільність дії або закону без шкоди для юрисдикції судді, якому адресована вказана вимога.

Стаття 390. Суддя, якому пред'явлена вимога, вирішує питання про свою власну компетенцію за дією, щодо якої до нього звертаються.

Стаття 391. Той, хто одержує судову вимогу або доручення, мусить зміркувати предмет із законом того, хто дає доручення, а щодо форми здійснення — із своїм власним законом.

Стаття 392. Вимога редагується на мові держави, що вимагає, і супроводжується перекладом на мову держави, до якої вимога пред'являється, з належним схваленням присяжного перекладача.

Стаття 393. Особи, зацікавлені у виконанні судових вимог і доручень приватного характеру, мають призначити повірених, приймаючи на свій рахунок витрати цих повірених та витрати процесуальні.

Розділ VI. Винятки міжнародного характеру

Стаття 394. Вимога про припинення провадження у випадку пред'явлення позову у іншій Договірній державі може бути заявлена з цивільних справ, коли судові рішення, прийняте в одній з них, має наслідки в іншій як рішення, що набрало чинності.

Стаття 395. За кримінальними справами вимога про припинення провадження може бути заявлена лише у випадку одночасного провадження справи у іншій Договірній державі.

Стаття 396. Рішення, що набрало чинності, засноване на рішенні іншої Договірної держави, діятиме лише у тому випадку, коли рішення було прийняте за присутності сторін або їх законних представників та не виникло питання про компетенцію іноземного суду у силу положень цього Кодексу.

Стаття 397. У всіх випадках юридичних відносин, підпорядкованих цьому Кодексу, питання компетенції можуть бути порушені шляхом відводу на підставах правил цього Кодексу.

Розділ VII. Докази

Глава I. Загальні положення про докази

Стаття 398. Право, що застосовується до правопорушення, що є предметом цивільного або торговельного позову, визначає на кому лежить тягар доказування.

Стаття 399. Для визначення способів доказування, які можуть бути використані у кожному випадку, має застосовуватися закон місця, у якому дія або факт, що підлягають доказуванню, мали місце, за винятком тих, які не допускаються законом місця пред'явлення позову.

Стаття 400. Форма доказування регулюється законом, що діє у місці, де доказ пред'явлено.

Стаття 401. Значимість доказу визначається законом судді.

Стаття 402. Акти, вчинені у кожній з Договірних держав, матимуть і в інших ті ж наслідки для судів так, ніби вони були вчинені у цих державах; для цього вимагається, щоб вони відповідали таким умовам:

1. щоб справа або предмет акта або договору були дозволені і допущені законами країни, де вони вчиняються, і країни, де подається документ;

2. щоб сторони, згідно з їх особистим законом, мали необхідну правоздатність і дієздатність для взяття на себе зобов'язань;

3. щоб при вчиненні акта були затримані форми і обрядності, встановлені у країні, де акти або договори були вчинені;

4. щоб акт було легалізовано і він відповідав іншим умовам, необхідним для визнання його справжнім у місці, де він пред'являється.

Стаття 403. Виконавча сила акта підпорядкована місцевому праву.

Стаття 404. Право бути свідком і відвід свідків визначається законом, якому підпорядковані правові відносини, що є предметом позову.

Стаття 405. Форма присяги відповідатиме закону суду, перед яким присяга приноситься, а чинність її відповідатиме закону, що стосується факту, з нагоди якого присяга приноситься.

Стаття 406. Презумпції, що впливають з будь-якого факту, підпорядковані закону місця, де відбувся факт, що дає їм обґрунтування.

Стаття 407. Непрямий доказ підпорядковується закону судді або суду.

Глава II. Спеціальні правила доказування іноземних законів

Стаття 408. Судді і суди кожної Договірної держави застосуватимуть за власною ініціативою, у відповідних випадках, закони інших держав без шкоди засобам доказування, вказаним у цій главі.

Стаття 409. Сторона, що вимагає застосування закону будь-якої Договірної держави у одній з них, або, що відмовляє у такому застосуванні, може посвідчити пакет закону, його силу і зміст підписами двох практикуючих юристів країни, про законодавство якої йде мова; це посвідчення має бути належним чином завірено.

Стаття 410. За відсутності закону або якщо суддя або суд вважатимуть його неналежним з будь-яких підстав, вони можуть вимагати з власної ініціативи за дипломатичними каналами перед прийняттям рішення, щоб держава, про законодавство якої йде мова, надіслала доповідну про текст, силу і зміст закону, що застосовується.

Стаття 411. Кожна Договірна держава зобов'язується надати іншим у можливо найкоротші терміни довідку, про яку йдеться у попередній статті, причому ця довідка має виходити від її верховного суду, або від його палат або секцій (відділень), або від прокурора, або ж від секретаріату або міністерства юстиції.

Розділ VIII. Апеляційна скарга

Стаття 412. У кожній Договірній державі, у якій передбачається апеляційна скарга або інший подібний інститут, вона може бути подана внаслідок порушення, помилкового тлумачення або неналежного застосування закону іншої Договірної держави на тих же умовах і у тих же випадках, коли це є допустимим для національного права.

Стаття 413. До апеляційної скарги застосовуються правила, встановлені у главі II попереднього розділу хоч би суддя або нижчий суд вже порозумівся з цими правилами.

Розділ XI. Банкрутство або неплатоспроможність та їх наслідки

Стаття 414. Якщо неплатоспроможність або збанкрутілий боржник має лише один цивільний або торговельний доміцилій, то може бути лише одне попереднє розслідування про неплатоспроможність або банкрутство, або одне призупинення платежів,

або компромісна угода боржника з кредитором щодо всього його майна та його зобов'язань у Договірних державах.

Стаття 415. Якщо одна й та ж особа або товариство має більше, ніж в одній Договірній державі різні комерційні підрозділи, які економічно роз'єднані, то може бути пред'явлено стільки позовів про попередній розгляд банкрутства, скільки є комерційних підрозділів.

Глава II. Універсальність банкрутства або неплатоспроможності і їх наслідки

Стаття 416. Рішення з приводу дієздатності банкрутства або неплатоспроможного боржника має екстериторіальну дію за умови виконання формальностей з реєстрації або публікації, які можуть передбачатися законодавством кожної держави.

Стаття 417. Рішення про банкрутство або неплатоспроможність, прийняте в одній з Договірних держав, має виконуватися в інших державах у випадках та способом, передбаченим у цьому Кодексу щодо судових рішень, але воно буде мати наслідки рішень, що набрали чинності від моменту, коли рішення буде остаточною для осіб, щодо яких воно прийняте.

Стаття 418. Повноваження і функції синдиків, призначених в одній з Договірних держав, згідно з положеннями даного Кодексу, матимуть екстериторіальні наслідки у інших державах без необхідності виконання будь-яких місцевих формальностей.

Стаття 419. Зворотна сила оголошення банкрутства або неплатоспроможності і анулювання деяких актів у силу цих рішень визначаються законом даної процедури і здійснюватимуться на території інших Договірних держав.

Стаття 420. Речові позови і такі ж права підпорядковуватимуться, не дивлячись на оголошення банкрутства або неплатоспроможності, закону місця знаходження речей, який вони стосуються, і компетенції суддів місця, де ці речі знаходяться.

Глава III. Мирова угода і відновлення у правах

Стаття 421. Угода між кредиторами і банкрутом або неплатоспроможним боржником матимуть екстериторіальні наслідки у інших Договірних державах, за винятком права на речовий позов кредиторів, які не прийняли цієї [угоди].

Стаття 422. Відновлення банкрута у правах (реабілітація) таким же чином має екстериторіальні наслідки в інших Договірних

держав, рахуючи від дня остаточного набрання чинності судового рішення, яким визначено відновлення у правах, і згідно з редакцією цього рішення.

ЧАСТИНА X. ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ, ВИНЕСЕНИХ ІНОЗЕМНИМИ СУДАМИ

Глава I. Цивільні справи

Стаття 423. Кожне судове рішення з цивільної або адміністративної справи, прийняте в одній з Договірних держав, матиме силу і може бути виконане в інших, якщо воно відповідає сукупності наступних умов:

1. щоб суддя або суд, які прийняли його, мали компетенцію розглядати дану справу і приймати рішення з цього відповідно до норм даного Кодексу;

2. щоб сторони одержали виклик до суду особисто або через їх законного представника;

3. щоб судове рішення не суперечило публічному порядку або публічному порядку держави, де воно має виконуватись;

4. щоб воно було виконаним у державі, у якій було прийняте;

5. щоб воно було офіційно перекладене службовою особою або перекладачем держави, де воно має виконуватися, якщо мова цієї держави є іншою, ніж мова рішення;

6. щоб документ, у якому міститься рішення, задовольняв вимоги, які є необхідними для визнання його справжнім у країні, з якої він походить, та тим вимогам, які законодавство держави, у якій запитується виконання судового рішення, висуває для виконання справжності.

Стаття 424. Виконання судового рішення має запитуватися у компетентного судді або суду, щоб привести його в дію після виконання формальностей, встановлених внутрішнім законодавством.

Стаття 425. Проти судового рішення у випадку, передбаченою попередньою статтею, допускаються всі засоби оскарження, які закон даної держави надає проти остаточних рішень, ухвалених у найбільш важливих цивільних судових місцях.

Стаття 426. Суддя або суд, від яких вимагається виконання, мають заслухати раніше, ніж вчинити виконавчий напис або відмовити у ньому, протягом 20 днів сторону, щодо якої вимагається виконання, та прокурора.

Стаття 427. Виклик сторони, яка має бути заслухана, здійснюється, згідно з положеннями цього Кодексу, шляхом судового доручення, якщо ця сторона має свій доміциль за кордоном, а якщо у неї немає у даній країні повноважного представника або якщо дана особа доміцильована у державі, куди звертаються з викликом, то виклик виконується за формою, встановленою місцевим правом.

Стаття 428. За сплином терміну, встановленого суддею або судом для явки сторони, справа продовжується незалежно від того з'явилася чи ні викликана особа.

Стаття 429. Якщо у виконанні відмовлено, рішення, що підлягає виконанню, повертається тому, хто його подав.

Стаття 430. Якщо ухвалено виконати рішення, таке виконання відповідатиме формальностям, вказаним законом судді або суду для його власного рішення.

Стаття 431. Остаточне рішення, ухвалене в одній з Договірних держав, окремі положення яких не підлягатимуть виконанню, створюють у інших державах наслідки рішення, що набрало чинності, якщо будуть задоволені вимоги, вказані з цього предмету цим Кодексом, крім того, що належить до виконання.

Стаття 432. Процедура і наслідки, визначено у попередніх статтях застосовуватимуться у Договірних державах до рішень, ухвалених у одній з них третейським суддею або посередниками у полюбовній угоді, за умови, щоб справа, яка викликала це рішення, могла бути предметом третейського запису згідно із законодавством країни, у якої запитується виконання.

Стаття 433. Та ж процедура таким же чином застосовуватиметься до цивільних рішень, ухвалених одній з Договірних держав будь-яким міжнародним судом щодо приватних осіб або інтересів.

Глава II. Акти добровільної юрисдикції

Стаття 434. Положення, прийняті в актах добровільної юрисдикції щодо комерційних справ судьями або судами Договірних держав та їх консульськими агентами, виконуватимуться в інших державах відповідно до процедури і способом, вказаними у попередній статті.

Стаття 435. Рішення, прийняті в актах добровільної юрисдикції з цивільних справ у Договірній державі визнаватимуться іншими державами, якщо вони відповідатимуть вимогам, встановленими даним Кодексом для дійсності документів, що вико-

нуються в іноземній державі, і були прийняті компетентним суддею або судом, у результаті чого вони матимуть екстериторіальну дію.

Глава III. Кримінальні справи

Стаття 436. Жодна з Договірних держав не виконуватиме рішень, ухвалених у будь-якій іншій з кримінальних справ, оскільки їх виконання стосується призначених цими рішеннями санкцій кримінального порядку.

Стаття 437. Вказані рішення можуть все ж таки бути такими, що виконуються у всьому, що стосується цивільної відповідальності і її наслідків для майна засудженого, якщо такі рішення ухвалені суддею або судом, компетентним згідно з цим Кодексом і за заслуховуванням зацікавленої сторони і якщо виконані інші формальні і процесуальні умови, встановлені у першій главі цього Кодексу.

Розділ 9

ВИДАТНІ ЮРИСТИ СВІТУ

Цей розділ містить інформацію про найвидатніших юристів світу. Слід мати на увазі, що у розділі «Додатки» наведено нотатки про президентів і віце-президентів США. Багато з них були юристами. Додаток № 19 має великий перелік державних діячів і юристів, довідки про яких містяться в шеститомнику «Юридична енциклопедія».

Аккурсій Франциск (Franciscus Accursius)

Роки його життя: 1182—1260.

Учень Булгарія (див. нотатку про Булгарія в цьому розділі книги). Вважається останнім представником плеяди глосаторів середньовічної Італії. Протягом 1220—1250 рр. створив фундаментальну працю «Glossa Ordinaria» (інша назва — Glossa Magna). Тривалий час був професором права Болонського університету.

Бартол Саксоферратський (Bartolus of Saxoferrato)

Народився 1314 р. в Саксоферрато. [Нині це — на території італійської провінції Анкона (Ancona)]. Помер у 1357 р. Був правником та викладачем права в Перуджі (Perugia). Вважається найвидатнішим представником неоглосаторів (пост-глосаторів). Постглосаторами була група північно-італійських юристів, яка сформувалася в середині XIV ст. і досліджувала римське право. Постглосатори продовжили справу глосаторів. Останні концентрувалися в італійському місті Болонья. Постглосатори широко досліджували римське право, а не обмежувалися лише короткими формулюваннями змісту положень римського права, як це робили глосатори.

Бартол 1343 р. розпочав викладати право на юридичному факультеті університету в Перуджі. Цей юридичний факультет конкурував з юридичним факультетом Болонського університету.

Бартол написав коментарії до Кодексу Юстиніана. Він також писав трактати з питань доказів і процесуального права.

Блекстоун Вільям (William Blackstone)

Роки його життя: 1723—1780.

Народився в Лондоні. Навчався в школі Чартерхауса (Charterhouse school) та Оксфордському університеті. Мріяв стати архітектором, драматургічним критиком та поетом. Дійшов висновку, що для кар'єри у цих сферах у нього недостатньо грошей, тому розпочав вивчати право. 1744 р. В. Блекстоуна було обрано на посаду викладача Оксфордського університету. Одержав ступінь доктора цивільного права в 1750 р. Після цього кілька років займався суддівською діяльністю і, як подекуди, успіхів на цій ниві не мав.

Кажуть, що темперамент В. Блекстоуна не відповідав посаді судді. Його друг запропонував змінити фах, і В. Блекстоун став у 1753 р. професором права в Оксфордському університеті. До В. Блекстоуна англійське право в університетах Англії не вивчалось. Чому? Та тому, що вважалося таким, що не підходить для навчального процесу (is not appropriate subject for instruction). Англійські студенти-правники вивчали римське цивільне право та право континентальної Європи. В. Блекстоун зламав традицію. Його лекції були успішними і він став у 1758 році першим професором з англійського права.

До парламенту В. Блекстоуна було обрано 1761 р. Він став генеральним солісітером королеви у 1763 р. Знаменитість собі здобув завдяки «Коментарям про право Англії», які він написав протягом 1765—1769 рр. Книга є всеохопною картиною (comprehensive picture) сучасного стану права Англії. Твір став найвпливовішою книгою з історії англійського права. Вона слугувала впродовж багатьох років як основа правничої освіти Англії та Північно-Американських колоній. Колоністи ставилися до неї як до основного джерела інформації про англійське право.

На останньому етапі свого життя В. Блекстоун вирішив знову зайнятися суддівською діяльністю. 1770 р. він посів посаду судді у Суді загальних позовів, потім перейшов на роботу у Суд коро-

лівської лави (King's Bench), а потім знову став суддею у Суді загальних позовів.

Бісмарк Отто фон (Otto Fürst von Bismarck-Schönhausen)

Народився 1 квітня 1815 р. Помер 30 липня 1898 р.

Засновник і перший канцлер Німецької імперії. Вивчав право в університетах Геттінгена і Берліна. Поступив на службу до пруського уряду і був призначений на посаду судового адміністратора. Полаявся з начальниками і пішов у відставку в 24-річному віці. Займався політикою, був послом Пруссії у Санкт-Петербурзі та Парижі. 22 вересня 1862 р. став прем'єр-міністром (канцлером) Пруссії. Доклав зусиль до перемог Пруссії над Данією (1864), Австрією (1866) та Францією (1870—1871). 21 березня 1871 р. О. Бісмарка було призначено канцлером Німецької імперії. Під керівництвом Бісмарка було створено Німецьке цивільне укладення, яке часто називають Цивільним Кодексом Бісмарка. Головував на Берлінському конгресі 1878 р. і розглядав як посередник у взаємовідносинах великих держав. Був першим державним діячем Європи, хто створив систему соціального забезпечення працівників на випадок каліцтва, хвороби, старості. Цим О. Бісмарк намагався послабити вплив соціал-демократів. Також домагався прийняття законодавства, спрямованого на послаблення впливу католицької церкви.

Наприкінці 1880-х років політика О. Бісмарка інтенсивно критикувалася. 18 березня 1890 р., через два роки після сходження на престол нового імператора Німеччини Вільгельма II, Отто фон Бісмарк змусили піти у відставку. Останні роки свого життя О. Бісмарк писав мемуари та критикував імператора Вільгельма II.

Булгарій (Bulgarus)

Рік народження цього правника середньовічної Італії наші сучасники не знають. Помер він незадовго до 1 січня 1167 р. в Болоньї.

Вважається найзнаменитішим серед чотирьох докторів права — глосаторів з юридичного факультету Болонського університету. Іншими трьома були: Мартиній Госія (Martinus Gosia), Юго да Порта Равеннате (Hugo da Porta Ravennate) та Якобій Ворагінський (Jacobus de Voragine).

Булгарій настільки вмiло викладав право, що його називали «золотим ротом».

Булгарій вважається учнем засновника глосаторської школи Ірнерія (про нього є нотатка в цьому розділі). Булгарій мiг бути студентом за часів Ірнерія. Трійка інших юристів студентами Ірнерія, очевидно, не була.

Булгарій і М. Госія очолювали в Болонському університеті фракції, що конкурували між собою. М. Госія намагався адаптувати римське право до «права грошового гаманця» (equity of the purse, aequitas bursalis). Булгарій же намагався дотримуватися «літери права» (letter of the law). Його учнями, зокрема, були Джоан Бассіаній (Joannes Bassianus), Аззон (Azzone), Франціск Аккурсійський (Franciscus Accursius) (див. нотатку про нього в цьому розділі).

Школа Булгарія стала панівною серед глосаторів. Булгарій був радником імператора Священної Римської імперії Фредеріка Барбароси. Найвідомішою книгою Булгарія вважається «Про верховенство права» (De regulis iuris). Англomовний переклад назви — «On the Rule of Law».

Бустаманте Антоніо (Antonio Sanchez Bustamante y Sirven)

Народився 13 квітня 1865 р. у Гавані. Помер там же 24 серпня 1951 р.

Закінчив юридичний факультет Гаванського університету. Очевидно, настільки рано і успішно, що в дев'ятнадцятирічному віці (1884) А. Бустаманте виявився переможцем конкурсу на посаду професора міжнародного права Гаванського університету. Нагадаємо читачеві, що в той час Куба знаходилась під владою Іспанії. Незалежність Куба здобула в 1902 р. Відтоді та до 1918 р. А. Бустаманте був сенатором. Представляв Кубу на другій Гаазькій міжнародній конференції (1907) та на Версальській конференції (1918) після закінчення Першої світової війни.

1908 р. став членом Постійного арбітражного суду у Гаазі (Permanent Court of Arbitration). Обійняв 1921 р. посаду судді Міжнародного постійного суду (Permanent Court of International Justice), який було утворено під егідою Ліги Націй.

Цей кубинський правник вважається юристом міжнародного масштабу. Створив кодекс з міжнародного приватного права. Його було прийнято на VI Панамериканському конгресі, що відбувся 1928 р. в Гавані. А. Бустаманте було обрано президентом Кон-

гресу. Згодом 6 латиноамериканських країн ратифікували без жодних застережень Кодекс Бустаманте. Дев'ять інших країн заявили в процесі ратифікації про застереження.

А. Бустаманте обирався членом Європейського (1895) та Американського (1916 р.) інститутів міжнародного права, а також Американської і Гаазької академій міжнародного права (1923 р.). Був почесним деканом юридичного факультету Гаванського університету.

А. Бустаманте є автором багатьох книг. Створювалися вони іспанською мовою, є переклади іншими мовами. Публікації стосувалися актуальних аспектів міжнародного публічного права та міжнародного приватного права.

Блюнтчлі Йоганн Каспар (Bluntchli Johann Kaspar)

Народився 7 березня 1808 р. у швейцарському місті Цюриху. Помер 21 жовтня 1881 р. в Карлсруе, що знаходиться на території нинішньої Німеччини.

Вважається світовим авторитетом у галузі міжнародного публічного права. 1866 року він опублікував книгу за назвою «Сучасне право війни» (*Das Moderne Kriegrecht*). Ця книга стала основою для кодифікації міжнародного права щодо воєн, яке було сформульоване Гаазькими конференціями 1899 та 1907 років.

Юридичну освіту здобув у Цюриху, Берліні та Бонні. З 1848 року викладав право у Цюриху та Мюнхені. Викладацькою діяльністю у Гейдельберзі (Heidelberg) займався з 1861 р. Брав активну участь у створенні Інституту міжнародного права.

Фахівці вказують, що зазначена вище книга за свою основу мала працю Френсиса Лібера (Francis Lieber), створену ним 1863 р. для федеральної армії під час громадянської війни у США.

1868 р. Й. Блюнтчлі опублікував книгу «Сучасне міжнародне право» (*Das Moderne Völkerrecht*). Вона вважається всеохоплюючим кодексом з міжнародного публічного права. Перекладена кількома іноземними мовами. Широко використовувалася в дипломатичній практиці.

Тритомник «Уроки сучасної держави» (*Lehre vom modern Staat*), опублікований протягом 1875—1876 рр., вважається вершиною творчості цього науковця.

Гай (Gaius)

Повне ім'я Гая невідоме.

Роки життя: 130—180 н. е.

Видатний юрист Стародавнього Риму. Згідно із «Законом про цитування» (Law of Citation) імператорів Римської імперії Теодозія II і Валентиніана III (426) Гай та ще чотири інші юристи (Папініан, Ульпіан, Паул, Модестіан) були зараховані до когорти класиків.

Мав великий вплив на правничу думку і практику Стародавнього Риму. Підручником Гая дуже тривалий час користувалися студенти-правники, поки за правління візантійського імператора Юстиніана було створено підручник «Інститути». До речі, таку назву мав і підручник Гая. На підручник Гая орієнтувалися й інші фахівці, укладаючи свої книги.

Окрім «Інститутів», Гай написав коментарі до «XII таблиць», трактат про едикти Римських магістратів та кілька інших книг.

«Інститути» Гая складаються з 4 книг. Перша книга присвячена правовому статусу осіб. У колі зору другої та третьої книг перебувають майнове право, у тому числі спадкування. Четверта книга розглядає форми юридичних дій. Саме Гай створив ланцюжок: особи—речі—дії. Він відслідковується і в нинішній юриспруденції.

Тривалий час вважали, що текст «Інститутів» Гая було втрачено. Віднайдено рукопис було 1816 р. Трапилося це випадково у італійському місті Верона. На думку фахівців рукопис було написано у V ст. Тобто переписувач у той час мав перед очима ранній текст рукопису і писав новий текст. Розшифрувати рукопис було надзвичайно важко, бо хтось згодом на творі Гая виклав твори Св. Ієремії (St. Jerome).

Див. також у нотатку про Гая у першому томі «Юридичної енциклопедії».

Граціан (Gratianus)

Народився наприкінці XI ст. у Карар'я-Фікуле (Carraria-Ficule), Італія. Помер у італійському місті Болонья. Точна дата і рік смерті невідомі. Існує версія, що це трапилося до 1159 р.

Вважається засновником канонічного права. Твори і думки Граціана започаткували канонічне право як нову дисципліну (new branch of learning), тобто дисципліну, відмінну від теології.

Нинішні покоління про його життя знають мало. Відомо, що він був монахом. Потім став викладачем (lecturer) у Болоньї. Близько 1140 р. він створив «Decretum Gratiani». Цей твір містить близько 4 тис. текстів, що охоплюють усі сфери церковного правопорядку (church discipline). Граціан у своєму трактаті намагався гармонізувати всі суперечності (contradictions) і недоречності (inconsistencies), що існували в церковних правилах, які були зібрані з різних джерел.

Граціан зібрав канони, що існували до Латеранської ради включно (1139).

Фахівці зазначають, що Граціан не був першим, хто виконав компіляцію канонічного права. Виконували це і до нього. Але твір Граціана був саме тим, якого вимагав час. Твір відзначався повнотою. Його автору вдалося поєднати правничий та схоластичний підходи. Юридичне підґрунтя Граціан запозичив у докторів з цивільного права, які жили і працювали у Болоньї. Граціан також використовував теологічний досвід французів. У творі Граціан відобразив і свої погляди (opinions) та вчення (teaching). Праця Граціана стала підручником з канонічного права, який використовувався в університетах.

З огляду на подальше нормотворення, що його вчиняли папи (papal legislation), значна частина тексту твору Граціана згодом виявилася застарілою. Все ж таки твір Граціана становив першу частину Зводу канонічного права до кодифікації цього права римсько-католицькою церквою, яка сталася 1917 р.

Гроцій Гуго (Hugo Grotius)

Народився 10 квітня 1583 р. у Дельфті (Delft), Нідерланди. Помер 28 серпня 1645 р. у м. Росток (нині — це територія Німеччини). Похований у рідному місті.

Вважається вченим, праці якого мають фундаментальне значення для міжнародного права.

Історія донесла до нас інформацію, що Гроцій був вундеркіндом. Про це свідчить і те, що у восьмирічному віці він писав елегії латинською мовою. У одинадцятирічному віці вступив до Лейденського університету. Закінчив його у віці 14 років. Підборку політичних монологів він створив у п'ятнадцятирічному віці. Мав необережність втрутитися у голландську політику. Як відомо, вона завжди є справою брудною і часто — небезпечною. Очолював Гроцій опозицію командуючому армією принцу Морісу. За це

Гроція засудили 1618 р. на довічне ув'язнення (life imprisonment). Ув'язнили Гроція в замок Лоевштейна (Loevestein). З ув'язнення він утік у 1621 р., сховавшись у книжковий ящик. Цей випадок неодмінно переконує читача в тому, що від книг може бути користь.

Правничим шедевром Гроція вважається твір «Про право війни і миру» (On the Law of War and Peace). На латині це — «De Jure Belli et Pacis». Твір було опубліковано 1625 р. Гроцій у той час перебував у вигнанні (exile) в Парижі. Ще раніше — 1604 р. — Гроцій написав твір «Про право на трофейне та награбоване майно» (On the Law of Prize and Booty). Оці два твори і вважаються його основним внеском у розвиток міжнародного публічного права. Гроцій вважається засновником сучасного міжнародного права. Він також започаткував систематизацію римсько-голландського права, написавши в ув'язненні памфлет «Вступ до голландської юриспруденції».

Гроцій є також автором праць з історії, теології. Писав він і поетичні твори.

Після втечі з ув'язнення Гроцій поселився у Франції. Король Людовик XIII призначив йому пенсію. Гроцію хотілося повернутися на батьківщину, де перед ув'язненням він обіймав високі пости, але це йому не вдалося. Гроцій 1632 р. відмовився від голландського громадянства і поселився в Гамбурзі.

Швеція призначила 1634 р. Гроція своїм послом у Парижі. Перебував у Швеції в 1644—1645 рр. Відмовився від запропонованого йому поста державного радника. На зворотному шляху зі Швеції потрапив у корабельну катастрофу, захворів і за два дні помер.

Дайсі Альберт (Albert Venn Dicey)

Народився 4 лютого 1835 р. біля Люттенворза, у графстві Лейчестершир, Англія. Помер 7 квітня 1922 р. в Оксфорді.

Протягом 1882—1909 рр. викладав право у Оксфорді. Був на посаді принципала Коледжу робітничих людей (Working Men's College) впродовж 1899—1912 рр. Виступав проти самоврядування Ірландії, написавши в 1886—1913 рр. чотири книги з цієї тематики. 1885 р. опублікував «Вступні лекції до вивчення конституційного права» (Lectures Introductory to the Study of the Law of Constitution). Ця книга неодноразово перевидавалася. Праця була настільки фундаментальною, що її саму вважали частиною британської конституції. Трактат А. Дайсі спирається на його глибокі знання конституційного процесу не лише Британії, але і

США. 1905 р. А. Дайсі опублікував «Лекції про зв'язки між правом і громадською думкою в Англії впродовж дев'ятнадцятого сторіччя» (Lectures on the Relations between Law and Public Opinion in England during 19-th century).

1896 р. А. Дайсі опублікував фундаментальне дослідження міжнародного приватного права Англії — трактат «Конфлікт законів» (Conflict of Laws).

Діонісій Малий (Dionysius Exiguus)

Вважають, що він народився приблизно 500 р. н. е. у Скіфії (на території нинішньої України). Помер приблизно у 560 р. Можливо, це трапилося в Римі. Є відомим каноніком VI ст. Існує інформація про те, що він створив християнський календар, який використовує складені ним таблиці Паски (Easter tables). Сучасний йому історик Кассіодорій (Cassiodorus) цю людину називав монахом (monk), але є інформація, що він був значно вищого становища — аббатом.

До Риму Діонісій прибув після смерті папи Римського Геласія I. Це трапилося 496 р. Геласій I до своєї смерті дав вказівку Діонісію створити папський архів (pontifical archives). Як вченого Діонісія дуже поважали в Римі.

Свого часу александрійський патріарх Теофілій (patriarch Theophilus of Alexandria) створив 95-річні хронологічні таблиці, що спиралися на 532-річний цикл, розрахований Вікторієм Аквітанським (Victorius of Aquitaine). Діонісій це літочислення модифікував на прохання папи Римського Іоанна I. Кажуть, що Діонісій неправильно визначив рік народження Ісуса Христа, спираючись на римську систему літочислення.

Діонісій переклав з грецької на латину багато творів, зокрема, описи життя святого Пахомія (St. Pachomius) і настанови святого Прокла константинопольського (St. Proclus of Constantinople). Оригінали творів втрачено, але саме завдяки перекладам Діонісія їх зміст залишився відомим для історії.

Діонісій зібрав колекцію з 401 церковного канону. До неї увійшли апостольські канони (apostolic canons), рішення Нікейської, Константинопольської, Сардинської екуменічних рад та декрети римських пап — від Сірікія (Siricius) (384—389) до Анастасія II (Anastasius II) (496—498).

Ірнерій (Irnerius)

Цей правник відомий ще як Гарнерій (Guarnerius) та Варнерій (Warnerius).

Народився у Болоньї (Італія) близько 1055 р. Помер 1125 р. або невдовзі після нього.

Цей вчений вважається відроджувачем римського права. В університеті Болоньї він започаткував вивчення римського права і вважається першим глосатором серед плеяди знавців римського права, які діяли впродовж XI—середини XIII ст.

Спочатку Ірнерій був викладачем гуманітарних наук (liberal arts). Потім графиня Матильда Тосканська (Countess Matilda of Tuscany) найняла його для виконання дипломатичних місій. Таку ж діяльність Ірнерій виконував і для імператора Священної Римської Імперії Генріха V. Фахівці стверджують, що свою першу лекцію з римського права Ірнерій прочитав близько 1088 р. Він був учителем Булгарія (Bulgarus), якого вважають найвидатнішим представником другого покоління глосаторів з Болоньї.

Найвідомішою працею Ірнерія є анотація Зводу цивільного права (Corpus Juris Civilis), який склала команда візантійських правників на чолі з імператором Юстиніаном I.

Камбасерес Жан (Jean-Jacques-Regis de Cambaceres)

Народився 18 жовтня 1753 р. у Монпельє (Montpellier), Франція, а помер у Парижі 8 березня 1824 р.

Відомий французький державний діяч і правник. Був другим консулом разом з Наполеоном I. Потім обійняв посаду архіканцлера імперії.

Протягом 1800—1814 рр. був головним радником Наполеона з усіх юридичних питань. Йому належить головна роль у створенні (протягом 1801—1804 рр.) Наполеонівського цивільного кодексу та чотирьох наступних кодексів впродовж 1804—1810 рр.

Сучасники зазначали, що Ж. Камбасерес намагався справити на імператора Наполеона поміркований вплив.

Ж. Камбасерес належав до династії правників. У віці 21 р. він розпочав свою правничу кар'єру в рідному місті Монпельє на посаді радника місцевого суду. 1791 р. там же він став головою кримінального суду. Наступного року його було обрано до Конвенту. Під час суду над королем Луї XVI Ж. Камбасерес голосу-

вав за смертну кару королю, але її виконання мало відбутися лише у випадку нападу на Францію. Ж. Камбасерес підкреслено тримався осторонь різноманітних партійних інтриг і приділяв увагу виключно судовим та юридичним справам.

Два проекти цивільного кодексу, які він склав разом з Філіпом-Антуаном Мерленом (Philippe-Antoine Merlin), були відхилені.

У листопаді 1794 р. Ж. Камбасерес став членом комітету державної безпеки. Основна його увага була прикута до іноземних справ. Він доклав чималих зусиль до укладення мирних договорів з Іспанією, Пруссією, Нідерландами, Тосканою. Після розпуску Конвенту Ж. Камбасерес став членом так званої «Ради п'ятисот». У травні 1797 р. Ж. Камбасереса не переобрали до «Ради», і він вирішив зайнятися приватною юридичною практикою. Оскільки батьківщина своїх героїв не забуває, то в липні 1799 р. його було призначено міністром юстиції.

Ж. Камбасерес активно допоміг Бонапарту та Емануелю Сієсу організувати державний переворот, який повалив директорію. Трапилося це 18 Брюмера восьмого року революції, або звично кажучи, — 9 листопада 1799 р. Ж. Камбасерес став у грудні того ж року другим канцлером. Першим був Наполеон. Ж. Камбасерес доклав зусиль, щоб Наполеона було проголошено довічним Консулом.

Наполеон у боргу не залишився — у 1804 році Ж. Камбасереса було призначено архіканцлером і 1808 р. пожалувано титул графа Парми (duke of Parma). Він головував у Сенаті, а за відсутності Наполеона — і в Державній раді.

Після реставрації в 1814 р. монархії Бурбонів Ж. Камбасерес відійшов від політики. Неохоче повернувся до неї під час 100-денного повернення влади Наполеона, ставши міністром юстиції і головою палати перів (chamber of peers). Після поразки Наполеона втік до Бельгії. Перебував там до 1818 р., поки не одержав дозволу повернутися до Франції.

Лабео **(Markus Antistius Labeo)**

Місце і дата народження невідомі. Існує версія про те, що помер десятого чи одинадцятого року нашої ери.

Вважається одним з найпродуктивніших мислителів в історії світової юриспруденції. Кажуть, що він написав близько 400 книг. Вважається прогресивним інтерпретатором і творцем права (progressive interpreter and creator of law). Його батько теж був юристом. Звали батька Пакувій Лабео (Pacuvius Labeo). Батько

був прихильником республіканського революціонера Марка Брута. Останній був серед тих, хто вбив Юлія Цезаря.

Молодшому Лабео, як і батькові, подобався республіканський устрій. Все ж таки пішов служити імперському уряду. За правління імператора Августина (Augustus) був претором, але відмовився від пропозиції імператора стати консулом.

Лабео вважається засновником Прокуліанської школи юристів, названої на честь його послідовника Прокулія (Proculus).

Зібрання творів Лабео має назву «Libri posteriores». Сама назва вказує на те, що книги були опубліковані вже після смерті Лабео. Кажуть, що це — унікальний випадок в історії римської юриспруденції. Всі інші юристи випускали свої книги ще за свого життя. Посмертну публікацію розглядають і як свідчення високого авторитету Лабео.

Модестін Геренній (Modestinus Herennius)

Він — один з когорти п'яти видатних римських юристів, (інші — Гай, Папініан, Паул, Ульпіан) . Був учнем Ульпіана. Цитував його з повагою. Ім'я Гереннія згадував Ульпіан. З висловлювання Ульпіана дослідники згодом доходили висновку, що Г. Модестін був за походженням з провінції Далмація, (це — регіон на Балканах, що включав територію нинішньої Хорватії). Дехто ж тлумачив слова Ульпіана як вказівку на те, що на час згадки ним Г. Модестіна той був проконсулом у Далмації. Деякі ж дослідники стверджували, що якби Г. Модестін мав цю посаду, то Ульпіан неодмінно її вказав би. Можна дійти висновку і про те, що Г. Модестін звертався до Ульпіана за порадою щодо Далмації. Дослідник Ціммерн (Zimmern) зробив припущення, що 226 року Г.Модестін, як проконсул Далмації, ухвалив рішення з 18-річної справи. Воно згадується у записі Фабретті (Fabretti). Пачта (Puchta) зазначав — запис вказує на те, що перше рішення зі справи ухвалив Аелій Флоріан (Aelius Florianus) . Воно було підтверджено Г. Модестіном і знову ж підтверджено Фалтонієм Рестітутіаном (Faltonia Restitutianus) . Останній був начальником нічної варті. Цей запис було знайдено у Римі. Він не містив жодної згадки про Далмацію. Ціммерн зазначав, що запис Ульпіана зробив за часів імператора Каракалли, рішення ухвалювалося за часів Олександра Северія (Alexander Severus), а Г. Модестін був правителем Далмації.

Отже, достовірно не відомо де і коли народився Г.Модестін та які посади обіймав. Відомо, що вершина його творчості припадає

на середину III-го століття — часи Олександра Северія. Є відомості про те, що він був живий 244 року. Коли і де помер — невідомо.

Існує припущення, що він — виходець з якоїсь грецькомовної провінції.

240 року Г. Модестін згадується у рескрипті Гордіана III у зв'язку з відповіддю, даній ним стороні, якій адресувався рескрипт.

426 року, відповідно до «Указу про цитування» імператорів Західної і Східної Римської імперії, — Теодозія II і Валентіана III, — рішення Г. Модестіна отримали обов'язкову юридичну силу. Щонайменше 345 фрагментів з творів Г. Модестіна включено до «Дайджестів» («Дігестів») «Зводу цивільного права» (*Corpus Juris Civilis*) Юстиніана I.

У шеститомнику «Юридична енциклопедія» згадка про Г. Модестіна відсутня.

Наполеон (Napoleon Bonaparte)

Народився 15 серпня 1769 р. на острові Корсика. Помер 5 травня 1821 р. на острові Святої Єлени, на півдні Атлантичного океану. Французький імператор і генерал.

На початку першого десятиліття XIX ст. здійснив численні реформи у сфері урядового управління та освіти. Під його керівництвом було створено Французький цивільний кодекс, що 92 роки виконував роль маяка у континентальній системі права. У березні 1804 р. Цивільний кодекс підписав Наполеон.

Він особисто керував розробкою Конституції Франції (1799).

Під час перебування Наполеона при владі було також прийнято:

- Торговельний кодекс (1807);
- Кодекс кримінального розслідування (1808);
- Кримінальний кодекс (1810);
- Додатковий акт до Конституції імперії (1815).

Зазначені акти здійснили великий вплив не лише на право Франції, але і світу в цілому.

Папініан (Papinian; Aemilius Papinianus)

Народився близько 140 р. н. е., можливо, у населеному пункті Емеса (нині — це територія Сирії).

Серед праць Папініана найвідомішими є дві підбірки — «Quaestiones» (налічує 37 книг) та «Responsa» (налічує 19 книг). Перша книга означає «питання», друга — «відповіді».

У правничих школах посткласичного періоду студенти третього року навчання використовували підбірку «Responsa» як основу для своєї фахової підготовки.

«Закон про цитування» (426 р.) імператорів Теодозія II (Theodosius) і Валентіана III поставив Папініана на чільне місце серед п'яти юристів — класиків Стародавнього Риму.

Свої твори Папініан створював точною (precise) і елегантною (elegant) латинською мовою.

Фахівці вважають, що творчого потенціалу у Папініана було замало, тобто він був блискучим коментатором, але не творцем.

Посідав високі пости у Візантійській імперії за часів імператора Луція Септімія Северія, коли той був на троні впродовж 193—211 років.

Папініана було вбито за наказом сина Л.С. Северія — спадкоємця престолу — Каракали. Існує версія про те, що Папініан відмовився віднайти для Каракали правове виправдання вбивства ним свого брата-суперника Гети.

Див. також нотатку про Папініана у четвертому томі «Юридичної енциклопедії».

Паул Юлій Благорозумний (Julius Paulus Prudentissimus)

Вважається одним з найбільш впливових і видатних римських правників. Належить до плеяди п'яти класиків (окрім нього — Гай, Модестін, Папініан, Ульпіан).

Про життя і сім'ю Ю. Паула відомо мало. Збереглася інформація, що він був греком. За походженням був з невідомого фінікійського міста або з Патавії. Це — провінція Падуя сучасної Італії. Висновків про те, що він може бути вихідцем з Патавії доходять з того, що у Патавії було знайдено статую з написом, присвяченим Ю. Паулю.

Ю. Паул був правником за часів імператорства Септімія Северія і Каракалли. Імператор Елагабалій його відправив у заслання. Наступник Елагабалія, — імператор О. Северій, — повернув Ю. Паула із заслання. О. Северій та його мати Юлія Авіта Мамае 222 року призначили Ю. Паула одним з головних радників. Впродовж 228-235 років Ю. Паул був преторським префектом Преторської гвардії. Ю. Паул був сучасником юриста Ульпіана.

Ю. Паул частково йшов кар'єрною стежиною колишнього преторського префекта Аемілія Папініана. З огляду на обережну політичну натуру і точку зору імператор Гордіан III присвоїв Ю. Паулу почесний титул «Благорозумний».

Римський юрист-класик Г. Модестін описує Ю. Паула, поряд з Ульпіаном і Квінтієм Сервідієм Скеволою, як останнього з великих юристів. Праці Ю. Паула користувалися великою повагою.

Ю. Паул написав 319 різних правничих творів. Ті праці, які збереглися, вказують на його надзвичайну плодовитість. Праці Ю. Паула свідчать про його гострий аналіз точок зору інших юристів. Ю. Паул висловив свої юридичні погляди у великому розмаїтті праць з питань права. Мав досконале знання юридичних предметів і права.

У своїх працях Ю. Паул коментував юристів Яволенія Пріскія, Квінтія Сервідія Скеволи, Маркія Антістія Лабео, Сальвія Юліанія та Аемілія Папініана. Юристи Малер та Г. Модестін цитували Ю. Паула. Стиль викладу у Паула є стиснутим і часом незрозумілим.

Врешті ж його праці є такими ж гарними, як і праці інших римських юристів. Про праці Ю. Паула відомо з витягів, що збереглися. Його праці слід уважно читати для того, щоб їх зрозуміти.

Римські імператори Теодозій II і Валентіан III 426 року встановили, що точки зору Ю. Паула мають конституційний статус.

Його праці включено у «Дайджести» («Дігести»), які були написані і з'єднані в одне ціле візантійським імператором Юстиніаном I.

Одна шоста «Зводу цивільного права» у «Дайджестах» складається з праць Ю.Паула. Він є найбільш цитованим у «Дайджестах» римським юристом. На другому місці — Ульпіан. У «Дайджестах» на Ю.Паула є два витяги, у яких він сформував точку зору, протилежну О. Северію. О. Северій пристав до точки зору Ю. Паула.

Найдовшими фрагментами із праць Ю. Паула, що збереглися, є ті, що за -позичені з праць «Сентенція» (Sententiae) та «Філіум» (Filium).

У четвертому томі «Юридичної енциклопедії» міститься нотака «Павло» про цього юриста.

Савіньї Фрідріх (Friedrich Karl von Savigny)

Народився 21 лютого 1779 р. у Франкфурті-на-Майні. Помер 25 жовтня 1861 р. у Берліні.

Вважається найвпливовішим німецьким юристом XIX ст., засновником сучасної системи німецького цивільного права. Відомий і своєю системою міжнародного приватного права.

Був нащадком поміщиків-вельмож (landed nobility). Навчався в університетах Готтінгема (Göttingen) та Марбурга (Marburg). Науковий ступінь одержав 1800 р. і став вчителем. Його запросили 1810 р. до новоствореного Берлінського університету. Ф. Савіні працював у ньому впродовж свого викладацького життя.

1814 р. вийшла з друку його праця «Von Beruf unsere zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft». У ній Ф. Савіні рішуче виступав проти негайної кодифікації німецького права. Він закликав розкривати зміст сучасного права (content of existing law), спираючись на історичні дослідження.

Впродовж 1815—1831 рр. опублікував 7-томник про науку вивчення середньовічного права. Семитомник має назву «Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter». Сучасному римському праву Савіні присвятив восьмитомний трактат «System des heutigen römischen Rechts». Трактат було опубліковано впродовж 1840—1849 рр. У трактаті Ф. Савіні відстоював точку зору про те, що правнича наука має бути як історичною, так і систематичною за своїм характером. Трактат містив і систему міжнародного приватного права.

1842 р. Ф. Савіні було призначено главою департаменту з перегляду пруських законів. Він залишився на цьому посту до революції 1848 р.

Сторі Джозеф (Joseph Story)

Народився 18 вересня 1779 р. у штаті Массачусетс. У тому ж штаті і помер 10 вересня 1845 р.

Джозеф Сторі закінчив Гарвардський університет. Протягом 1801—1811 рр. займався професійною практичною діяльністю у штаті Массачусетс. Обирався в 1805 р. до законодавчого органу штату. Протягом 1808—1809 рр. був членом Палати представників Конгресу США. 1810 р. повернувся до законодавчого органу рідного штату і в 1811 р. був обраний його спікером.

Президент США Джеймс Медісон у листопаді 1811 р. призначив Джозефа Сторі (якому тоді було лише 32 роки і в якого не було юридичного досвіду) членом Верховного Суду США. На Дж. Сторі «мав зуб» попередній американський президент — Томас Джефферсон, який вважав, що його ембарго на зовнішню

торгівлю провалилося завдяки Дж. Сторі. Джеймс Медісон не врахував заперечень свого попередника, бо сподівався, що Дж. Сторі буде противагою профедеральній позиції голови Верховного Суду США Джона Маршалла. Надії президента не виправдалися — Дж. Сторі розпочав тлумачити Конституцію США на користь розширення федеральної влади. Верховний Суд США перебрав на себе владу як апеляційний орган в усіх цивільних питаннях, що стосувалися Конституції, статутарного законодавства, міжнародних договорів.

Від смерті Джона Маршала, яка трапилася 6 липня 1835 р., і до призначення 16 березня 1836 р. нового керівника найвищої судової інстанції США, Дж. Сторі був тимчасовим головою Верховного Суду США.

Дж. Сторі був противником рабства. Він підтримував федеральний закон, що стосувався рабів-втікачів і, таким чином, підрізав крила законам штатів, спрямованим на відловлення втікачів.

Кажуть, що за однією із справ від 1842 р. у США було створене «Федеральне загальне право» (federal common law). Там зазначалося, що федеральні суди, які розглядають справи, сторонами яких є громадяни різних штатів, не пов'язані із рішеннями судів того штату, на території якого виникла дія, яка спричинила позов.

Отже, суддею (associate justice) Верховного Суду США Дж. Сторі був аж до кінця свого життя.

1829 р. Дж. Сторі став першим лауреатом правничої премії Дейна (Dane professorship of law) і розпочав викладати право у Гарвардському університеті. Його професорська діяльність теж тривала до кінця життя. Його лекції відображені в дев'яти правничих коментарях. Деякі з них здобули міжнародне визнання. Коментарі Дж. Сторі були опубліковані протягом 1832—1845 рр. Канцлера Нью-Йорка Джеймса Кента та Дж. Сторі вважають засновниками юриспруденції з права справедливості у США. Авторитетним Дж. Сторі був не лише у США, але і в Англії та латиноамериканських країнах, які виявили інтерес до напрацювань Дж. Сторі з конфлікту законодавств (conflict of laws), інакше кажучи, — міжнародного приватного права.

Син Дж. Сторі — Вільям Сторі (відомий скульптор) у 1851 р. опублікував двотомник «Життя і листи Джозефа Сторі» (Life and Letters of Joseph Story).

У літературних джерелах зустрічається інформація про те, що це саме Джозеф Сторі в 1834 р. запровадив у наукове вживання поняття «міжнародне приватне право».

Трібоніан (Tribonian)

Народився, можливо, в населеному пункті Памділія, що знаходився на території нинішньої Туреччини. Коли саме народився — невідомо. Але відомо, що помер 545 р.

Був високопоставленим чиновником — правником Візантії. Вважається головним укладачем (і, можливо, ініціатором) кодифікованого законодавства з римського права.

Протягом 530—532 рр. та від 534 р. і аж до своєї смерті посідав міністерську посаду у Візантії, яку можна порівняти з посадою канцлера у середньовічній Англії.

Цікавився філософією та астрономією. Кажуть, що противники звинувачували його у відступництві від православної віри та службовій корумпованості.

Був членом імперської комісії, яка створила перший кодекс (опубліковано 529 р.). Згодом очолював комісію, яка готувала «Дайджести», що були витягами з робіт римських юристів давніших часів (опубліковано 533 р.). Під його ж керівництвом було переглянуто вище згаданий перший кодекс (опубліковано 534 р.). Трібоніан наглядав за написанням викладачами-правниками Доротієм і Теофілієм підручника «Інститути».

Дослідники римського права зазначають, що Трібоніан доклав зусиль і до запровадження «Новел». Це розпочалося 534 р. і тривало до смерті імператора Юстиніана, яка сталася 565 р.

Юстиніан пережив свого правничого радника на 20 років. Після смерті Трібоніана «Новели» видавалися рідше, ніж за його життя.

Додаткову інформацію про діяльність Трібоніана читач може знайти у розділі 2 «Римське право» цієї книжки.

Ульпіан (Ulpian; Donitius Ulpianus)

Народився невідомо коли у фінікійському місті Тір. Нині — це територія Лівану. Помер 228 р. н. е. Був відомим римським юристом і урядовцем. Його твори становлять третину обсягу «Дайджестів» імператора Візантії Юстиніана I.

Ульпіан спочатку був помічником у іншого відомого римського юриста — Папініана. Останній тоді обіймав посаду преторського префекта (222 р.). Простіше кажучи, був головним

радником римського імператора Луція Септимія Северія і начальником його охорони. Ульпіан анував твори Папініана. Відомий він також як творець петицій до імператора Каракали. За правління імператора Северія Александра обійняв посаду преторіанського префекта. Був убитий підпорядкованими йому офіцерами.

На думку фахівців, стиль творів Ульпіана є ясним і елегантним. Ульпіан, як і Папаніан, був розумним видавцем та інтерпретатором уже існуючих ідей. Кажуть, що він не був таким оригінальним правничим мислителем, як Марк Антистій Лабео.

Головні праці Ульпіана:

— «*Libri ad Sabinum*» (це зібрання нараховує 51 книгу, які коментують цивільне право);

— «*Libri ad Edictum*» (це зібрання нараховує 81 книгу, в яких коментуються преторські едикти).

Були в Ульпіана і інші праці. Твір «*Titulicx corpore Ulpiani*» (інші його назви — «*Epitome Ulpiani*», «*Regulae Ulpiani*») нині не вважається таким, що належить перу Ульпіана.

Див. також нотатку про Ульпіана у шостому томі «Юридичної енциклопедії».

Юстиніан I (Justinian I)

Роки життя: 482—565. Став імператором Східної Римської імперії у 527 р. і залишався ним до своєї смерті. Світову відомість здобув завдяки своїм Зводу цивільного права, будинкам та заводницьким походам.

Народився Юстиніан у Македонії. Його дядько — імператор Юстин I — 527 р. взяв його собі у співімператори. Дядько помер через кілька місяців, і Юстиніан став єдиним імператором Візантії. Мав дружину Теодору. Вона полюбляла політику і дуже втручалася в державні справи. Імператор мав схильність до тиранії. За релігійним світоглядом був православним християнином. Переслідував еретиків, євреїв та поганців (тобто нехристиян). Закрив 529 р. філософську школу в Афінах, оскільки йому здавалося, що вона проповідує поганізм, тобто нехристиянський світогляд.

Населення Константинополя в 532 р. підняло заколот і спалило центральну частину столиці. Імператор придушив заколот та перебудував місто. Саме за Юстиніана було збудовано собор Софії, який зберігся й досі в нинішньому Стамбулі.

Повсюди в імперії Юстиніан будував фортеці, монастирі, акведуки, гавані, церкви та інші будівлі.

533 р. імператор розпочав серію воєн проти вандалів, остроготів та візиготів, які в V ст. загарбали Західну Римську імперію. Воєнні успіхи були досягнуті, але вони майже звели нанівець міць імперії.

Юстиніан ввів римське право у Звід цивільного права (*Corpus Juris Civilis*). Звід відомий ще й як Кодекс Юстиніана. Англійською мовою «Звід» має назву «Body of Civil Law»

Юстиніан є найвідомішим в історії імператором-правником.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ПЕРЕЛІК ПРЕЗИДЕНТІВ І ВІЦЕ-ПРЕЗИДЕНТІВ США

Президенти		Віце—президенти				
Прізвище		Роки		Прізвище		Роки на посаді
українською мовою	англійською мовою	життя	на посаді	українською мовою	англійською мовою	
1	Вашингтон Джордж	1732—1799	1789—1797	Адамс Джон	Adams John	1789—1797
2	Адамс Джон	1735—1826	1797—1801	Джефферсон Томас	Jefferson Thomas	1797—1801
3	Джефферсон Томас	1743—1825	1801—1809	Барр Аарон Клінтон Джордж	Barr Aaron Clinton George	1801—1805 1805—1809
4	Медісон Джеймс	1751—1836	1809—1817	Клінтон Джордж	Clinton George	1809—1812 (у 1812—1813 рр. віце-президента не було) 1813—1814 (у 1814—1817 рр. віце-президента не було)
5	Монро Джеймс	1758—1831	1817—1825	Геррі Елбрідж	Gerry Elbridge	1817—1825

Президенти				Віце—президенти			
	Прізвище		Роки		Прізвище		Роки на посаді
	українською мовою	англійською мовою	життя	на посаді	українською мовою	англійською мовою	
6	Адамс Джон Кінсі	Adams John Quincy	1757— 1848	1825— 1829	Келхун Джон Келдвел	Calhoun John Caldwell	1825—1829
7	Джексон Ендрю	Jackson Andrew	1757— 1845	1829— 1837	Келхун Джон Келдвел Ван Б'юрен Мартін	Calhoun John Caldwell Van Buren Martin	1829—1832 (у 1832—1833 рр. віце-президента не було) 1833—1837
8	Ван Б'юрен Мартін	Van Buren Martin	1782— 1862	1837— 1841	Джонсон Річард Ментор	Johnson Richard Mentor	1837—1841
9	Гаррісон Ві-льям Генрі	Harrison William Henry	1773— 1841	1841	Тайлер Джон	Tyler John	1841
10	Тайлер Джон	Tyler John	1790— 1862	1841— 1845			(віце-президента не було)
11	Полк Джейм Нокс	Polk James Knox	1795— 1849	1845— 1849	Даллас Джордж Міфлін	Dallas George Mifflin	1845—1849
12	Тейлор Захарія	Taylor Zachary	1784— 1850	1849— 1850	Філмор Міллард	Fillmore Millard	1849—1850

Продовження дод. 1

Президенти		Віце—президенти				
Прізвище		Роки		Прізвище		Роки на посаді
українською мовою	англійською мовою	життя	на посаді	українською мовою	англійською мовою	
13	Філмор Міллард	1800— 1874	1850— 1853			(віце-президента не було)
14	П'єрс Франклін	1804— 1869	1853— 1857	Кінг Вільям Руфус	King William Rufus	1853 (у 1853—1857 рр. віце-президента не було)
15	Б'юкенен Джеймс	1791— 1868	1857— 1861	Брекенрідж Джон	Brechinridge John C.	1857—1861
16	Лінкольн Авраам	1809— 1865	1861— 1865	Емлін Еннібел Джонсон Ендрю	Hamlin Hannibal Johnson Andrew	1861—1865 1865
17	Джонсон Ендрю	1808— 1875	1865— 1869			(віце-президента не було)
18	Грант Улісс Сімпсон	1822— 1885	1869— 1877	Колфакс Скуйлер Вільсон Генрі	Colfax Schuyler Wilson Henry	1869—1873 1873—1875 (у 1875—1877 рр. віце-президента не було)

		Президенти				Віце—президенти			
		Прізвище		Роки		Прізвище		Роки на посаді	
		українською мовою	англійською мовою	життя	на посаді	українською мовою	англійською мовою		
19	Хаз Рутгер-форд Берчад	Hayes Rutherford Burchard		1822—1893	1877—1881	Уїллер Уїльям А.	Wheeler William A.	1877—1881	
20	Гарфілд Джеймс Абрам	Garfield James Abram		1831—1881	1881	Артур Честер Аллан	Artur Chester Allan	1881	
21	Артур Честер Аллан	Arthur, Chester Allan		1830—1886	1881—1885			(віце-президента не було)	
22	Клівленд Стефен Гровер	Cleveland, Stephen Grover		1837—1908	1885—1889	Гендрікс Томас А.	Hendriks Thomas A.	1885 (у 1885—1889 рр. віце-президента не було)	
23	Гаррісон Бенджамін	Harrison Benjamin		1833—1901	1889—1893	Мортон Леві Парсонс	Morton Levi Parsons	1889—1893	
24	Клівленд Стефен Гровер	Cleveland Stephen Grover		1837—1908	1893—1897	Стівенсон Едлай Евінг	Stevenson Adlai Eveng	1893—1897	
25	Мак-Кінлі Вільям	McKinley William		1843—1901	1897—1901	Хоберт Гарріт А. Рузвельт Теодор	Hobart Garret A. Roosevelt Theodore	1897—1899 (у 1899—1901 рр. віце-президента не було) 1901 (у 1902—1905 рр. віце-президента не було)	

Продовження дод. 1

Президенти				Віце—президенти			
Прізвище		Роки		Прізвище		Роки на посаді	
українською мовою	англійською мовою	життя	на посаді	українською мовою	англійською мовою		
26	Рузвельт Теодор	1858—1919	1901—1909	Фейрбенкс Чарльз У.	Fairbanks Charles W.	1905—1909	
27	Тафт Уільям Говард	1857—1930	1909—1913	Шерман Джеймс С.	Sherman James S.	1909—1912 (у 1912—1913 рр. віце-президента не було)	
28	Вільсон Томас Вудро	1856—1924	1913—1921	Маршалл Томас Р.	Marshall Thomas R.	1913—1921	
29	Гардінг Ворен Гемелел	1856—1923	1921—1923	Кулідж Келвін	Coolidge Calvin	1921—1923 (у 1923—1925 рр. віце-президента не було)	
30	Кулідж Келвін	1872—1933	1923—1929	Доз Чарльз Гейтс	Dawes Charles Gates	1925—1929	
31	Гувер Герберт Кларк	1874—1964	1929—1933	Куртіс Чарльз	Curtis Charles	1929—1933	
32	Рузвельт Франклін Делано	1882—1945	1933—1945	Гарнер Джон Н. Воллес Генрі Агард Трумен Гаррі С.	Garner John N. Wallace Henry Agard Truman Harry S.	1933—1941 1941—1945 1945 (у 1945—1949 рр. віце-президента не було)	

Президенти				Віце—президенти			
Прізвище		Роки		Прізвище		Роки на посаді	
українською мовою	англійською мовою	життя	на посаді	українською мовою	англійською мовою		
33	Трумен Гаррі С.	1884—1972	1945—1953	Барклі Албен Вільям	Barkley Alben W.	1949—1953	
34	Ейзенхауер Дуайт Давід	1890—1969	1953—1961	Ніксон Річард Мілхауз	Nixon Richard Milhous	1953—1961	
35	Кеннеді Джон Фітцджеральд	1917—1963	1961—1963	Джонсон Лі-ндон Бейнс	Johnson Lyndon Baines	1961—1963 (у 1963—1965 рр. віце-президента не було)	
36	Джонсон Лі-ндон Бейнс	1908—1973	1963—1969	Хемфрі Губерт Гораціо	Humphrey Hubert Horatio	1965—1969	
37	Ніксон Річард Мілхауз	1913—1994	1969—1974	Егнью Спіро	Agnew Spiro	1969—1973 (у жовтні—грудні 1973 р. віце-президента не було)	
				Форд Джеральд Рудольф Теодор	Ford Gerald Rudolph Theodore	1973—1974 (у серпні—грудні 1974 р. віце-президента не було)	
38	Форд Джеральд Рудольф Теодор	1913—2006	1974—1977	Рокфеллер Нельсон Олдріч	Rockefeller Nelson Aldrich	1974—1977	

		Президенти			Віце—президенти		
		Прізвище		Роки		Прізвище	
		англійською мовою	життя	на посаді	українською мовою	англійською мовою	Роки на посаді
39	Картер Джеймс Ерл	Carter James Earl	1924	1977—1981	Мондейл Волтер Фредерік	Mondale Walter Fredertick	1977—1981
40	Рейган Рональд Вільсон	Reagan Ronald Wilson	1911—2004	1981—1989	Буш Джордж Герберт Волкер	Bush George Herbert Walker	1981—1989
41	Буш Джордж Герберт Волкер	Bush, George Herbert Walker	1924	1989—1993	Квейл Ден-форг (Ден)	Quayle Danforth (Dan)	1989—1992
42	Клінтон Вільям Джеферсон	Clinton William Jefferson	1946	1993—2000	Гор Альберт Арнольд	Gore Albert Arnold	1993—2000
43	Буш Джордж Волкер-молодший	Bush George Walker Jr.	1946	2001—2008	Чейні Річард Брюс	Chaimy Richard Bruce	2001—2008
44	Обама Барак Хусейн	Barack Hussein Obama	1961	2009—	Байден Джозеф Робінетт	Biden Joseph Robinett	2009—

ДОВІДКИ ПРО ПРЕЗИДЕНТІВ США

1. Джордж Вашингтон (George Washington)

Народився 22 лютого 1732 р. в графстві Вестморленд (Westmoreland), штат Вірджинія. Там же й проживав. Належав до єпископальної церкви. За партійною належністю вважається федералістом. На посаді президента США перебував впродовж 1789—1797 рр. Помер 14 грудня 1799 р.

Протягом 1754—1763 рр. служив у британській армії, яка воювала спочатку з французькими військами під час Семилітньої війни, а потім — з індіанцями. Був великим землевласником з Вірджинії і став лідером боротьби американських колоній за незалежність. Брав участь у двох з трьох Континентальних Конгресів (1774, 1775), які проводили американські колонії в боротьбі з метрополією. Коли спалахнула війна за незалежність, яку американці називають Революційною війною (Revolutionary War), то Джорджа Вашингтона було обрано головнокомандувачем Континентальної армії. На цій посаді він перебував упродовж усієї війни. Йому вдалося зберегти армію у Веллі Фордж (Valley Forge) протягом складної зими 1777—1778 рр. і здобути вирішальну перемогу в битві під Йорктауном у 1781 р. У 1787 р. він очолював з'їзд (convention) у Філадельфії, який прийняв Конституцію США. Через два роки Джорджа Вашингтона одностайно було обрано президентом США. Спочатку він не приєднувався до жодного з політичних угруповань, які стали з'являтися. Згодом приєднався до Федералістської партії. Уряди, очолювані Вашингтоном, були позапартійними і користувалися повагою як у США, так і за кордоном. США зберігали нейтралітет упродовж революційних воєн у Франції. Політикою Джорджа Вашингтона були незадоволені прихильники Т. Джефферсона, що привело до створення Республіканської партії, яка згодом перетворилася на Демократичну партію.

Джордж Вашингтон був при владі протягом двох термінів. Відмовився від пропозиції стати президентом США втретє. Наприкінці свого життя відійшов від політики.

Дружиною президента США Джорджа Вашингтона була Марта Кюстіс (Martha Dandridge Custis). Роки її життя: 1732—1802. Дітей не мали.

Джордж Вашингтон був одним президентом США, якого обирали одностайно. Вважався «першим у війні, першим у мирі і першим у серцях своїх співвітчизників».

2. Джон Адамс (John Adams)

Народився 30 жовтня 1735 р. у Квінсі (Quincy), штат Массачусетс. Там же й проживав. За релігійною належністю був унітаристом (Unitarian), а за партійною — федералістом. На посаді президента США перебував протягом 1797—1801 рр. Помер 4 липня 1826 р.

Йому судилося бути першим віце-президентом США та другим президентом США. Належав до когорти керівників визвольного руху американських колоній. Вважається одним із співавторів Конституції США. Очолював делегацію США на переговорах із Великою Британією, що відбулися 1783 р. в Парижі. Паризький договір припинив війну метрополії з колоністами, і Велика Британія визнала їх незалежність.

Протягом 1785—1788 рр. був послом США у Великій Британії. Належав до федералістів, згладжував суперечності між прихильниками А. Гамільтона та Т. Джефферсона.

Джону Адамсу вдалося уникнути війни між США та Францією. Перед проведенням торговельних переговорів у Парижі в 1797 р. французькі представники вимагали від американської сторони сплатити певну суму грошей як передумову переговорів. Це спричинило у США хвилю обурення. Конфлікт залишився в історії під назвою «Афера ХУХ». Цими літерами позначено членів французької делегації.

Дружиною президента Джона Адамса була Абігейл Сміт (Abigail Smith). Роки її життя: 1744—1818. Відзначалася інтелігентністю, вольовим характером і мала вплив на чоловіка. Була поборницею прав жінок. Подружжя мало п'ятеро дітей.

Президентське подружжя Адамсів було першим, яке жило у Білому домі. Коли вони вселилися Білий дім, то його будівництво ще не було завершено і вони використовували Східну кімнату щоб сушити ванну кімнату.

3. Томас Джефферсон (Tomas Jefferson)

Народився 13 квітня 1743 р. у Шедвеллі (Shadwell), штат Вірджинія. Там же й проживав. За релігійною належністю був членом єпископальної церкви. За партійною належністю був республіканцем, що нині означає членство в Демократичній партії. На посаді президента перебував упродовж 1801—1809 рр. Помер 4 липня 1826 р., — того самого дня і року, що й президент Джон Адамс.

Був юристом-науковцем (scholarly lawyer), рішуче виступав проти британської колоніальної політики. Упродовж 1775—1776 рр. був членом Континентального конгресу. Автор декларації незалежності. Вважається найголовнішим співавтором тексту Конституції США (1776). Протягом 1783—1784 рр. запровадив у США монети, що мали десятинну систему (decimal system), за якої долар став головною одиницею. Належав до ряду керівних діячів США під час війни за незалежність.

У 1787 р. Томас Джефферсон підготував проект однієї з перших декларацій Конгресу США — «Північно-західного орденансу» (Northwest Ordinance).

Декларація проголошувала:

- 1) методи адміністративного устрою територій та прийому штатів;
- 2) відміну рабства на північно-західній території;
- 3) вільну державну освіту;
- 4) свободу релігії;
- 5) суд присяжних;
- 6) справедливі й гуманні закони.

Протягом 1785—1789 рр. був послом США у Франції. Симпатизував французькій революції. Упродовж 1790—1793 рр., за президентства Джорджа Вашингтона, обіймав посаду державного секретаря. Був прихильником децентралізації та обмеженого використання президентської влади. Із зазначених питань, а також щодо фінансової політики конфліктував із Александром Гамільтоном.

Томас Джефферсон вважався лідером антифедералістів. Ця течія згодом переросла в сучасну Демократичну партію США.

Перебуваючи на посаді Віце-президента (1796—1800), Т. Джефферсон склав проекти Кентуцьких резолюцій. Вони вважаються першими тлумаченнями прав штатів за Конституцією США.

Т. Джефферсон був першим президентом США, інаугурація якого відбулася в місті Вашингтоні. Виступав за те, щоб закордонними справами опікувалася федеральна влада, а справами штатів та місцевими більше опікувалися відповідні власті. Був прихильником протекціонізму. Підтримав «Закон проти імпорту» (Nonimportation Act, 1806) та «Закон про ембарго» (Embargo Act, 1807).

Протягом останнього періоду свого життя виявив хист до архітектури.

Дружиною президента Томаса Джефферсона була Марта Увейлес Склтон (Martha Wayles Skelton). Роки її життя: 1748—1782. Дружина померла у ранньому віці. Подружжя мало шестеро дітей.

Портрет Т. Джефферсона міститься на дводоларовій банкноті. На зворотному боці банкноти зафіксовано один з моментів підписання Декларації незалежності.

Оскільки Т. Джефферсон був вдівцем, то його одружена донька Марта Рандолф (Martha Randolph) виконувала роль «першої леді» продана Т. Джефферсоном державі його власна колекція книг (понад 6 тисяч примірників) започаткувала Бібліотеку Конгресу США після спалення 1814 року британськими військами стартової колекції Бібліотеки.

4. Джеймс Медісон (James Madison)

Народився 16 березня 1751 р. у Порт Конвейї (Port Conway), штат Вірджинія. Там же й проживав. Належав до єпископальної церкви. Вважався республіканцем, що за нинішніми поняттями означає належ-

ність до Демократичної партії. Роки перебування на посаді президента США: 1809—1817. Дата смерті — 28 червня 1836 р.

Упродовж 1780—1783 рр. та 1787—1788 рр. був членом Континентального конгресу. Здійснив великий вплив на форму Конституції США (1789). У 1791 р. запропонував «Законопроект про права» (Bill of Rights). Активно виступав за Конституцію і федеральні акти (Federal Papers). Протягом 1801—1809 рр. обіймав посаду державного секретаря за часів президентства Томаса Джефферсона.

Під час президентства Дж. Медісона відбулася війна між США та Британією, відома як «Війна 1812 року». Тривала впродовж 1812—1815 рр. Війна була спровокована американськими «яструбами». Її спричинили територіальні суперечки між США і Великою Британією, вимоги британців обшукувати американські кораблі з метою арешту британських дезертирів, торговельні обмеження, зумовлені Наполеонівськими війнами тощо.

Війська США невдало напали на британську колонію Канади в 1812 р. Британські війська значно вміліше захопили 1814 р. Вашингтон і чимало там попалили. Згоріла в 1814 р. і резиденція президента США. Війна зміщила американський націоналізм, сприяла зростанню промисловості і загалом закінчилася для США вдало.

Дружиною президента Дж. Медісона була Доллі Пейн Тодд (Dolly Payne Todd). Роки її життя: 1768—1849. Подружжя дітей не мало. Доллі Пейн була господаркою (hostess) Президентської резиденції за часів вдовця (widower) Томаса Джефферсона. Під час окупації Вашингтону британськими військами в 1814 р. Доллі Пейн врятувала важливі документи та коштовності.

Під час війни з Англією 1812 року Джеймс Медісон врятував важливі папери Білого дому та портрет першого президента Джорджа Вашингтона.

5. Джеймс Монро (James Monroe)

Народився 28 квітня 1758 р. в Вестморленді (Westmoreland), штат Вірджинія. Там же й проживав. Належав до єпископальної церкви та Республіканської партії, наступницею якої стала Демократична партія. На посаді президента США перебував упродовж 1817—1825 рр. Помер 4 липня 1831 р. Став третім і покищо останнім президентом, який помер того дня, коли США святкують День незалежності.

1802 р. президент Томас Джефферсон призначив Джеймса Монро спеціальним представником США у Франції. Заслугою Джеймса Монро є придбання у 1803 р. Сполученими Штатами Америки величезної території французької колонії Луїзіани. Ця операція залишилась в історії як Луїзіанська купівля (Louisiana Purchase). Протягом 1811—1815 рр. Дж. Монро посідав посаду державного секретаря, а в 1814—1815 рр. перебував на посаді воєнного міністра за часів президентства Джеймса Медісона.

Джеймсу Монро вдалося досягти в 1820—1821 рр. так званого Міссурійського компромісу. Він полягав у прийнятті до складу США Міссурі як рабовласницького штату та штату Мен як вільного від рабства штату.

1823 р. Джеймс Монро надіслав Конгресу США послання, в якому була викладена доктрина, відома як «доктрина Монро», хоч її справжнім автором є Джон Кінсі Адамс — наступник Дж. Монро на посаді президента США. У доктрині зазначалося, що Америка не є полем для європейської колонізації, і США з незадоволенням розглядатимуть будь-яку спробу європейських держав втрутитися у внутрішні справи Американського континенту. Лейтмотив доктрини — «Америка — для американців!». Доктрина Монро стала панівною доктриною політики США протягом ХІХ ст. Згодом цю доктрину іронічно перефразували: «Америка — для США».

Дружиною Джеймса Монро була Єлизавета Кортрайт (Elizabeth Kortright). Роки її життя: 1768—1830. Подружжя мало двох дітей. Наприкінці 1817 року подружжя Монро влаштувало у Білому домі весілля своєї доньки. Це було перше весілля у Білому домі.

6. Джон Кінсі Адамс (John Quincy Adams)

Народився 11 квітня 1767 р. у Кінсі (Quincy), штат Массачусетс. Там же й проживав. Належав до унітарної церкви. За партійною належністю — республіканець, що нині означає членство в Демократичній партії. На посаді президента перебував упродовж 1825—1829 рр. Помер 23 лютого 1848 р.

Був найстаршим сином другого американського президента Джона Адамса. Протягом 1809—1814 рр. був послом США у Великій Британії. Перебував на посаді державного секретаря впродовж 1817—1824 рр. Це саме Джон Кінсі Адамс допоміг президенту США Джеймсу Монро сформулювати відому доктрину Монро. Її основний зміст — втручання іноземних держав у політичне життя Америки як частини світу вважається потенційно ворожим актом щодо США.

За партійно-політичною належністю вважався республіканцем. Трапляються відомості й про те, що він був демократичним республіканцем.

Прихильники Е. Джексона (сьомого президента США) несправедливо звинувачують Дж. К. Адамса у корупції. Їм не сподобалося призначення Генрі Клея державним секретарем. Г. Клей надав Дж. К. Адамсу значну підтримку в суперечливій кампанії виборів президента США. Така критика зашкодила уряду президента Дж. К. Адамса втілити в життя широку програму реформ.

Після закінчення терміну свого президентства Дж. К. Адамс брав активну участь у русі за скасування рабства.

Дружиною президента була Луїза Катерина Джонсон (Louise Catherine Johnson). Роки її життя: 1775—1852. Подружжя мало чотирьох дітей.

Цей президент був першим президентом США, у якого батько був президентом. Дружина була єдиною «першою леді», яка народилася в Англії.

7. Ендрю Джексон (Andrew Jackson)

Народився 15 березня 1767 р. у графстві Новий Ланкастер (New Lancaster), що в Південній Кароліні. Проживав у штаті Теннессі. За релігійною належністю був пресвітеріанцем, а за партійною — демократом. Посаду президента обіймав упродовж 1829—1837 рр. Помер 8 червня 1845 р.

Протягом війни з британськими та індіанськими військами на початку XIX ст. йому вдалося завдати поразки індіанцям племені крік. Трапилося це 1814 р. у битві на Підковному вигині (Horseshoe Bend). За цю перемогу він одержав звання генерала. Наступного року Е. Джексон переміг британців у бою під Новим Орлеаном. У 1818 р. війська під командуванням Джексона успішно окупували Флориду. Коли Е. Джексон став президентом, то в урядових закладах і органах він замінив п'яту частину їх працівників на прихильників Демократичної партії, до якої він належав. Така політика одержала назву «система награбування» (spoils system).

Як демократ, Е. Джексон виступав проти монополій і привілейованих класів та за ширше представництво народу в органах влади. Підтримував дрібний бізнес, фермерів, ремісників. Був прихильником протекціоністського тарифу, який був вигідним промисловому Сходу США. Це не подобалося його віце-президенту Джону Келхуну (він був представником Півдня) і той подав у відставку.

Е. Джексон виступав за сильний федеральний уряд, але 1832 р. наклав вето на закон, який передбачав зміни в статуті Національного банку. Уряд цього президента називали «кухонним кабінетом», оскільки він складався з улюблених ним радників.

Дружиною Е. Джексона була Ракель Донельсон Робардс (Rachel Donelson Robards). Роки її життя: 1767—1828. Подружжя дітей не мало.

Портрет Е. Джексона міститься на двадцятидоларовій банкноті.

Е. Джексон був першим президентом, народженим у зрубовій хатині. Став першим президентом, обраним від штату на Захід від Апалацьких гір.

8. Мартін ван Б'юрен (Martin Van Buren)

Народився 5 грудня 1782 р. в Кіндерхуці (Kinderhook), штат Нью-Йорк. Мешкав у тому ж штаті. Належав до реформістської голландської церкви. За партійною належністю був демократом. На посаді президента США перебував упродовж 1837—1841 рр.

Разом з У.Л. Марсі М. ван Б'юрен утворив так зване «Олбанське регенство» (Albany Regency), тобто групу політичних діячів, яка контролювала організацію Демократичної партії у штаті Нью-Йорк у 1820—1854 рр.

Протягом 1829—1831 рр. був державним секретарем. Ендрю Джексон призначив М. ван Б'юрена віце-президентом у 1832 р.

Перебуваючи на посаді президента, М. ван Б'юрен відреагував на економічну кризу 1837 р. тим, що переніс державні кошти, які раніше трималися в приватних банках, до незалежного казначейства. Цей крок не сподобався членам Демократичної партії і багато з них перейшли до партії вігів. Незалежність федерального казначейства від національної банківської й фінансової систем була схвалена актом Конгресу 1840 р. На президентських виборах 1840 р. М. ван Б'юрен був кандидатом Демократичної партії. Вибори програв. На виборах 1848 р. був кандидатом партії «Вільної землі» (Free-soil Party). Програв знову.

Дружиною М. ван Б'юрена була Ханна Хоес (Hannah Hoes). Роки її життя: 1783—1819. Подружжя мало чотирьох дітей.

М. ван Б'юрен став першим президентом США, який народився вже за часів незалежності США, а не у колонії. Роль «першої леді» виконувала його невістка Ангеліка ван Б'юрен (Angelica Van Buren).

9. Вільям Гаррісон (William Harrison)

Народився 9 лютого 1773 р. у Беркелі (Berkeley), штат Вірджинія. Проживав у штаті Огайо. Належав до єпископальної церкви. Був членом партії вігів. Помер 4 квітня 1841 р.

Був Конгресовим делегатом (Congressional delegate) від Північно-Західної території. Допоміг розділити її в 1793 р. на Індіану та Огайо. Протягом 1800—1812 рр. обіймав посаду губернатора Індіани. Вів переговори з індіанцями, укладав договори і допускав білих поселенців на підвладну йому територію. Очолював збройні сили США у битві з Текумсехом біля Тіппеканое. Під час війни між США та Великою Британією 1812—1815 рр. був командувачем військами Північного Заходу. У 1813 р. він захопив Детройт і здобув перемогу у битві біля Темзи.

Його президентська кампанія відбувалася під гаслом «Тіппеканое, а також Тайлер». Це була перша гостра кампанія з виборів президента США.

На посаді президента перебував лише один місяць. Помер від запалення легенів. Доводиться дідом Бенджаміну Гаррісону, — двадцять третьому президенту США.

Дружиною В. Гаррісона була Анна Сіммес (Anna Symmes). Роки її життя: 1775—1864. Подружжя мало десятеро дітей.

В. Гаррісон відомий ще й тим, що його інавгураційна промова була найдовшою. Тривала дві години. Відбувалася на відкритому повітрі і холодного дня. Там він і захворів на запалення легенів, від якого і помер.

10. Джон Тайлер (John Tyler)

Народився 29 березня 1790 р. у Грінвеї (Greenway), штат Вірджинія. У тому ж штаті й проживав. Належав до єпископальної церкви. За партійною приналежністю — віг. Роки президентства: 1841—1845. Помер 18 січня 1862 р.

На посаду глави США заступив після смерті Вільяма Гаррісона. Він став першим в історії США президентом, який обійняв цю посаду автоматично з огляду на свій статус віце-президента держави.

Не підтримував політику своєї партії з багатьох питань. Був прихильником закріплення за штатом значних прав. Політика президента була не до вподоби членам його уряду і він, практично в повному складі, подав у відставку. Вірним президенту залишився лише державний секретар Даніель Вебстер. Державний секретар залишився з метою завершення переговорів зі своїм британським колегою лордом Ашбартоном щодо договору з Великою Британією, який врегулював простягання американсько-канадського кордону вздовж Великих озер, на північному сході США, вільне судноплавство водними шляхами для кораблів обох країн. Договір Вебстера—Ашбартона (1843) став прецедентом для мирного вирішення спорів у взаємостосунках США та Великої Британії. За часів президентства Дж.Тайлера США анексували Техас.

Першою дружиною була Летіція Крістіан (Leticia Christian). Роки її життя: 1790—1842. Друга дружина — Джулія Гардінер (Julia Gardiner). Роки її життя: 1820—1889. З кожною дружиною Джон Тайлер мав по семеро дітей.

Став єдиним колишнім президентом США, який взяв участь у Конфедерації.

11. Джеймс Полк (James Polk)

Народився 2 листопада 1795 р. у Мекленбурзі (Mecklenburg), штат Північна Кароліна. Проживав у штаті Теннессі. За релігійною належністю — методист, а за партійною — демократ. Посаду президента США обіймав протягом 1845—1849 рр. Помер 15 червня 1849 р.

Відновив незалежну систему казначейства (1846). Запровадив дуже низькі тарифні ставки. Визнав сорок дев'яту паралель як межу Орегону (1846). У результаті війни 1846—1848 рр. між США і Мексикою до Сполучених Штатів відійшли: Каліфорнія, переважна частина Арізони, Колорадо, Невада, Юта, Нью-Мексико, Вайомінг. Техас приєднався до Союзу на правах штату в 1845 р.

Президентство Джеймса Полка — це період значної територіальної експансії США.

Дружиною Джеймса Полка була Сара Чилдресс (Sarah Childress). Роки її життя: 1803—1891. Подружжя дітей не мало. Сара Полк була єдиною «першою леді», яка офіційно виконувала обов'язки президентської секретарки. Уряд Джеймса Полка був першим урядом, який випустив поштову марку.

12. Захарія Тайлор (Zachary Taylor)

Народився 24 листопада 1784 р. у графстві Орендж (Orange), штат Вірджинія. Проживав у Луїзіані. Належав до єпископальної церкви. За партійною належністю — віг. Обіймав посаду президента впродовж 1849—1850 років. Помер 9 липня 1850 р.

Став президентом США завдяки успіхам військ під його командуванням під час війни між США та Мексикою, що відбувалася в 1846—1848 рр. Вважався національним героєм США. З огляду на короткий термін перебування при владі, Захарії Тайлору не вдалося втілити всі свої задуми — викоринити рабство на новоприєднаних територіях. Президенту був не до вподоби «Компроміс 1850 року». Це поняття означає серію законів, прийнятих Конгресом США, згідно з якими кожна новопридбана територія сама визначає свій статус — рабовласницький чи вільний від рабства. Умови компромісу спричиняли гострі суперечки і згодом зробили свій внесок у розпалювання громадянської війни. Президенту дуже хотілося прийняти до Союзу Каліфорнію як штат, вільний від рабства, але йому не вдалося дожити до здійснення своєї мрії.

Дружиною президента була Маргарет Сміт (Margaret Smith). Роки її життя: 1788—1852. Подружжя мало шестеро дітей.

Захарія Тайлор був першим професійним військовим, який став президентом. Дружина політикою не цікавилась і тому роль першої леді виконувала їх донька Мері Тайлор Бліс (Mary Taylor Bliss).

13. Міллард Філлмор (Millard Fillmore)

Народився 7 січня 1800 р. у графстві Каюга (Cayuga), штат Нью-Йорк. Там же й проживав. Належав до унітарної церкви. За партійною належністю — віг. На посаді президента США перебував у 1850—1853 рр. Помер 8 березня 1874 року.

Вступив на посаду президента США після смерті свого попередника Захарії Тайлора. Був прихильником знаходження компромісу з питання про рабство. Це саме він виступив з «Компромісом 1850 року» (див. нотатку про президента США Захарія Тайлора) і підписав його. М. Філлмор безуспішно намагався об'єднати партію вігів довкола Компромісу. Коли це йому не вдалося, то він був змушений приєднатися до руху

«Нічого не знаю» (Know-Nothing Movement). Висунув свою кандидатуру на президентських виборах 1856 р., але їх програв. Виступав на виборах як кандидат зазначеного руху. Непопулярне надання сили «Закону про рабів-утікачів» (Fugitive Slave Act) прискорило розпад партії вігів.

М. Філлмор мав двох дружин. Перша дружина — Абігейл Пауерс (Abigail Powers). Роки її життя: 1798—1853. Друга дружина — Кароліна Кармішель МакІнтош (Caroline Carmichael McIntosh). Роки її життя: 1813—1881. З першою дружиною М. Філлмор мав двох дітей. З другою дітей не було.

Перша дружина була першою президентською дружиною, яка продовжувала працювати після одруження. Працювала вчителькою. Тоді дружини зазвичай працювали, якщо сім'я була бідною

14. Франклін П'єрс (Franklin Pierce)

Народився 23 листопада 1804 р. у Хіллсборо (Hillsboro), штат Північний Гемпшир. Жив у тому ж штаті. Належав до єпископальної церкви.

За партійною належністю — демократ. На посаді президента США перебував упродовж 1853—1857 рр. Помер 8 жовтня 1869 р.

На президентських виборах 1852 року вважався «темною конячкою» (dark-horse candidate), але їх виграв. Цьому сприяла його поміркована політика з питання про «Компроміс 1850 року» (див. нотатку про президента США Захарія Тайлора).

Під час президентства Ф. П'єрса з'явився «Остендський маніфест» (Ostend Manifesto). Це — таємне послання державному секретареві Вільяму Марсі від послів США у Великій Британії, Франції та Іспанії. Вони рекомендували, щоб США придбали в Іспанії Кубу. Якщо ж Іспанія не погоджувалась поступитися Кубою, то посли рекомендували відібрати Кубу силою. Коли зміст Маніфесту став відомим громадськості, то держсекретар його відкинув.

За наказом Ф. П'єрса американські кораблі обстріляли м. Сан-Хуандель-Норте у Нікарагуа.

Під час його президентства мала місце так звана Гадсденська купівля (Gadsden Purchase). Джеймс Гадсден був послом США у Мексиці. Він уклав договір з президентом Мексики Санта Анною, за яким Мексика поступилася США 19 млн акрів території на південь від річки Джіла (Gila River). США хотіли побудувати там ділянку південної трансконтинентальної залізниці. Придбання коштувало 15 млн доларів. Сенат США ратифікував угоду, але площу і суму зменшив на третину.

Ф. П'єрс намагався примирити Північ з Півднем, зокрема шляхом прийняття в 1854 р. «Закону Канзас—Небраска», але це не принесло бажаних результатів. Підтримка президентом цього закону позбавила його від прихильності північних демократів, і шанси на висунення своєї кандидатури від Демократичної партії на виборах 1856 р. були втрачені.

ні. Розкол в американському суспільстві з питання рабства поглиблювався. Продовжував заселятися Північний Захід.

Дружиною президента була Джейн Мінз Апплетон (Jane Means Appleton). Роки її життя: 1806—1863. Подружжя мало трьох дітей. За два місяці до інавгурації у залізничній катастрофі загинув їхній 11-річний син.

15. Джеймс Б'юкенен (James Buchanan)

Народився 23 квітня 1791 р. у Мерсерсбурзі (Mercersburg), штат Пенсільванія. Там же й проживав. За своєю релігійною належністю був пресвітеріанцем. Належав до Демократичної партії. На посаді президента США перебував упродовж 1857—1861 рр. Помер у 1868 р.

Протягом 1853—1856 рр. був послом США у Великій Британії. Вважається одним із співавторів Остендського маніфесту (див. нотатку про президента США Ф. Пьєрса). Під час свого президентства докладав значних зусиль, щоб примирити прихильників рабства та його противників. Кажуть, що йому особисто більше подобалися прихильники рабства. Під час перебування Джеймса Б'юкенена при владі США стрімко наближалися до громадянської війни. Після закінчення терміну свого президентства Джеймс Б'юкенен відійшов від політики.

Одруженим Джеймс Б'юкенен не був.

Був єдиним неодруженим президентом США. Його племінниця Гаррієт Лейн (Harriet Lane) виконувала роль «першої леді». Згодом вона заповіла державі свою художню колекцію.

16. Авраам Лінкольн (Abraham Lincoln)

Народився 12 лютого 1809 р. у Гардині (Hardin), штат Кентуккі. Проживав у штаті Іллінойс. Не належав до жодної з церков. За партійною належністю був республіканцем. Перебував на посаді президента упродовж 1861—1865 рр. Його було вбито 15 квітня 1865 р.

Викладав право. У 1847 р. його було обрано до Конгресу США. Був рішучим противником рабства. Широку відомість А. Лінкольн здобув внаслідок дебатів Лінкольн—Дуглас, що відбулися 1858 р. Суперником А. Лінкольна був сенатор Стефен Дуглас. Сенатор відстоював свою доктрину вільного порту. А. Лінкольн програв С. Дугласу сенаторські вибори в Іллінойсі, але переміг його на президентських виборах 1860 р. Перемога Лінкольна на виборах та його антирабська програма призвели до відокремлення від США південних штатів. Протягом 1861—1865 рр. у США тривала громадянська війна. 1 січня 1863 р. Лінкольн оприлюднив «Прокламацію про звільнення» (Emancipation Declaration), яка скасовувала рабство в заколотницьких штатах. Того ж року він виступив з

Геттісбургським зверненням (Gettysburg Address). Геттісбург був невеликим містом у штаті Пенсільванія. 1—3 липня 1863 р. армія Конфедератів на чолі з генералом Фітзжухом Лі (F. Lee) зазнала поразки від федеральної армії, якою командував генерал Джордж Меад (G. Meade). Ця битва вважається переломною в громадянській війні у США. 19 листопада 1863 р. А. Лінкольн виступив зі своїм зверненням, відкриваючи національне кладовище на полі битви. У промові президент зазначив, що американська демократія — це врядування народом, а не уряд над народом. А. Лінкольн був майстерним оратором. На президентських виборах 1864 р. А. Лінкольна було переобрано.

Фанатик з півдня — Джон Вілкес Бут (John Wilkes Booth) застрелив А. Лінкольна в театрі невдовзі після того, як склала зброю основна армія конфедератів. До своєї загибелі А. Лінкольн обіцяв Півдню амністію та поміркованість.

Дружиною А. Лінкольна була Мері Тодд (Mary Todd). Роки її життя: 1818—1882. Подружжя мало чотирьох дітей.

Портрет А. Лінкольна міститься на п'ятидоларовій банкноті.

Став першим президентом, народженим на захід від Апалачів. Був найвищим за зростом — 6 футів і 4 дюйми. Став першим вбитим чинним президентом.

17. Ендрю Джонсон (Andrew Johnson)

Народився 29 грудня 1808 р. у Релеї (Releigh), штат Північна Кароліна. Проживав у штаті Теннессі. Не належав до жодної з церков. За партійною належністю був демократом. На посаді президента США перебував протягом 1865—1869 рр. Помер 31 липня 1875 р.

Заступив на посаду президента США після вбивства Авраама Лінкольна. Втілював у життя програму відбудови Півдня США після громадянської війни. Вважав, що південні штати ніколи не відколювалися від Союзу. Не визнавав громадянські права за чорношкірими. Залишив на державній службі лідерів конфедератів. До речі, Е. Джонсон був вихідцем з Півдня.

Звільнив з посади свого військового міністра Едмона Стентона. Це спричинило імпичмент над президентом (1868). Суперником Е. Джонсона не вистачило лише одного голосу для усунення його з посади президента.

За часів президентства Е. Джонсона США придбали в Росії (1867) Аляску та Алеутські острови. Це було зроблено з метою завадити російській експансії в південному напрямку на американському континенті.

Дружиною Е. Джонсона була Еліза МакКардл (Eliza McCardle). Роки її життя: 1810—1876. Подружжя мало п'ятеро дітей.

Був єдиним президентом, який не ходив до школи. Навчився читати і писати вже в дорослому віці. Цьому його вчила його дружина.

18. Уліссес Грант (Ulyses Grant)

Народився 27 квітня 1822 р. в Пойнт Плезант (Point Pleasant), штат Огайо. Проживав в Іллінойсі. За релігійною належністю — методист, а за партійною — республіканець. Посаду президента США обіймав упродовж 1869—1877 рр. Помер 23 липня 1885 р.

Під час громадянської війни у США воював на боці військ Півночі. Генералу У. Гранту вдалося в 1863 р. захопити місто Віксбург. Того ж року він завдав поразки під Четтангуа південному генералу Брекстону Брагу. За ці перемоги У. Гранта 1864 р. було призначено головнокомандувачем союзної армії. Під Аппоматокс Кортхаузом він відрізав шлях для відступу військам південного генерала Роберта Лі (Robert E. Lee). У. Грант застосовував тактику виморювання противника, яка виявилася переможною. Генерал Лі здався генералу Гранту в 1865 р. Наступного року У. Грант став першим повним генералом після Джорджа Вашингтона.

На полі бою У. Грант діяв уміліше, ніж у сфері політики. Під час його президентства процвітала корупція та особиста відданість. Державному правлінню бракувало ефективності.

Дружиною У. Гранта була Джулія Дент (Julia Dent). Роки її життя: 1826—1902. Подружжя мало четверо дітей.

Портрет У. Гранта міститься на п'ятдесятидоларовій банкноті.

28 вересня 2004 р. у США в обіг була запроваджена 50-доларова купюра. Її презентація відбулася в квітні 2004 р. Від звичайних зелених купюр новинку вирізняє інша кольорова гамма з додаванням червоних, персикових і голубих тонів. Більшим і детальнішим став портрет 18-го президента США.

Став першим президентом, який закінчив Військову академію США. За часів його президенства незалежності США виповнилося 100 років.

19. Рутгерфорд Хаз (Rutherford Hayes)

Народився 4 жовтня 1822 р. в Делавері (Delaware), штат Огайо. Там же й проживав. Не належав до жодної з церков. За партійною належністю — республіканець. Посаду президента США обіймав упродовж 1877—1881 рр. Помер 17 січня 1893 р.

Президентом США став внаслідок суперечливих президентських виборів 1876 р. Чіткої перемоги над своїм суперником він не мав. Виборча комісія зарахувала йому всі сумнівні (спірні) голоси, і він став главою американської держави. Його становище президента було хитким. Президентство Р.Хаза ознаменувало закінчення політики Відбудови (Reconstruction) Півдня. У 1877 р. він вивів з Півдня федеральні вій-

ська. Влада на Півдні перейшла від федерального уряду до місцевої білої керівної еліти. Замість скасованого рабства білошкірі керівники Півдня розпочали запроваджувати політику расової сегрегації.

Дружиною Р. Хаза була Люсі Уард Верб (Lucy Ward Webb). Роки її життя: 1831—1889. Подружжя мало восьмеро дітей.

Жодна «перша леді» до дружини Р. Хаза не висловлювалася з актуальних питань. Виступала за скасування рабства, припинення продаж алкоголю та допомогу бідним.

20. Джеймс Гарфілд (James Garfield)

Народився 19 листопада 1831 р. в Оренджі (Orange), штат Огайо. Проживав там же. Належав до церкви «Послідовники Христа» (Disciples of Christ). За партійною належністю був республіканцем. Перебував на посаді президента (1881) лише чотири місяці і був убитий 19 вересня 1881 р.

Генерал-майор Джеймс Гарфілд під час громадянської війни воював на боці Півночі. Під час війни подав у відставку і став лідером фракції Республіканської партії в Конгресі США. Перебував на цій посаді упродовж 1863—1880 рр. Сприяв залагодженню конфліктів довкола суперечливих президентських виборів 1876 р. Вигравши свої президентські вибори 1880 р., він призначив свого політичного суперника Джеймса Блейна (James Blaine) на посаду державного секретаря. Цей крок дуже не сподобався ортодоксальній, інакше кажучи — стійкій, фракції (stalwart fraction) Республіканської партії.

Дружиною Джеймса Гарфілда була Лукреція Рудольф (Lucretia Rudolph). Роки її життя: 1832—1918. Подружжя мало семеро дітей.

Став останнім президентом, народженим у зрубовій хатині. Був першим президентом коледжу, який став президентом країни. Став другим чинним вбитим президентом.

21. Честер Артур (Chester Arthur)

Народився 5 жовтня 1830 р. у Феєрфілді (Fairfield). Проживав у штаті Нью-Йорк. Належав до єпископальної церкви. Був республіканцем. Перебував на посаді президента США впродовж 1881—1885 рр. Помер 18 листопада 1886 р.

Автоматично став президентом США після загибелі президента Дж. Гарфілда. Виявився замішаним у так званій машинній політиці Нью-Йорку (New York machine politics). Надав у 1883 р. чинності Закону про реформу державної служби (Civil Service Reform Act). У 1882 р. наклав

вето на закон, який порушував договір з Китаєм. Адміністрація Ч. Артура припинила звинувачення поштових працівників у зловживаннях у сфері перевезення пошти так званими зірковими маршрутами (star routes), які були недоступними для пароплавного й залізничного транспорту. Скандал довкола саме цього питання і спричинив реформу державної служби. Президентство Ч. Артура залишило свій слід в історії і завдяки зміцненню воєнно-морського флоту США.

Дружиною Ч. Артура була Еллен Л'юїс Херндон (Ellen Lewis Herndon). Роки її життя: 1837—1880. Подружжя мало трьох дітей.

Ч. Артур подорожував більше, ніж його попередники. Відвідав Флориду та Єллоустоунський національний парк. Оскільки був вдівцем, то роль «першої леді» виконувала його сестра Мері Артур Макеарой (Mary Arthur McElroy).

22. Гровер (Стефен) Клівленд (Grover Cleveland)

Належав до пресвітеріанської церкви. За партійною належністю — демократ. На посаді президента США перебував двічі — вперше впродовж 1885—1889 рр., вдруге — протягом 1893—1897рр. Помер 24 червня 1908 р.

Народився 18 березня 1837 р. у Калдвелі (Caldwell), штат Нью-Джерсі. Проживав у штаті Нью-Йорк.

Єдиний президент США, який перебував на цій посаді два терміни, між якими була перерва, тобто він є одночасно як двадцять другим, так і двадцять четвертим президентом США.

Вперше вибороти президентський пост йому вдалося за допомогою виборців, яких історіографія США називає « tugwumhs », тобто нейтральних, невизначених. Г. Клівленд був кандидатом від Демократичної партії, але за його обрання проголосувало в 1884 р. багато республіканців. Таким виборцям Г. Клівленд подобався більше, ніж кандидат Республіканської партії Джеймс Блейн (James G. Blaine).

Г. Клівленд був прихильником протекціонізму і боровся з імпортом тарифом Мак-Кінлі. В 1894 р. направив федеральні війська до Чикаго з наказом придушити страйк на підприємствах Пульмана. Відмовився визнати революційний уряд Гаїті, встановлений там державами Латинської Америки. Виступав проти надання допомоги кубинським революціонерам. Був прихильником системи золотого стандарту, що було не до вподоби демократам-срібловикам. Застосував у 1895 р. доктрину Монро до прикордонного спору між Великою Британією і Венесуелою.

Дружиною Г. Клівленда була Франсез Фолсом (Frances Folsom). Роки її життя 1864—1947. Подружжя мало п'ятеро дітей.

Клівленди одружилися у Білому домі. На той час Франсез виповнилася 21 рік і вона стала наймолодшою президентською дружиною. У Білому домі у них з'явилося немовля.

23. Бенджамін Гаррісон (Benjamin Harrison)

Народився 20 серпня 1833 р. у Норт Бенді (North Bend), штат Огайо. Проживав у штаті Індіана. Належав до пресвітеріанської церкви. За партійною належністю — демократ. Посаду президента США обіймав упродовж 1889—1893 рр. Помер 13 березня 1901 р.

Доводиться онуком дев'ятому президенту США Вільяму Гаррісону.

Суперником Б. Гаррісона на президентських виборах 1888 року був Гровер Клівленд. Трапляється інформація про те, що ця виборча кампанія була найкорумпованішою впродовж усієї історії США.

Лояльно запроваджував заходи Республіканської партії, зокрема «Тарифний закон» Мак-Кінлі.

1889 року скликав Панамериканський конгрес.

Б. Гаррісон мав двох дружин. Перша дружина — Каролін Лавінія Скотт (Caroline Lavinia Scott). Роки її життя: 1832—1892. Другою дружиною була Мері Скотт Лорд Діммок (Mary Scott Lord Dimmock). Роки її життя: 1858—1948. З першою дружиною Б. Гаррісон мав двох дітей, з другою — одну дитину.

Став єдиним президентом, у якого президентом був і дід. За президентства Б. Гаррісона у Білому домі з'явилося електричне освітлення.

24. Гровер (Стефен) Клівленд

(Див. нотатку за № 22).

Став першим президентом, який обіймав посаду впродовж двох відокремлених між собою каденцій. Дружина влаштувала по суботах прийоми, на які могли приходити працюючі жінки.

25. Вільям Мак-Кінлі (William McKinley)

Народився 29 січня 1843 р. у Найлесі (Niles), штат Огайо. У тому ж штаті і проживав. Належав до церкви методистів. Був республіканцем. На посаді президента США перебував упродовж 1897—1901 рр. Помер 6 вересня 1901 р.

Здобув перемогу на президентських виборах, виступаючи за золотий стандарт та високі тарифи. Саме за часів його президентства відбулася війна 1898—1899 рр. між США та Іспанією, внаслідок якої Сполучені Штати Америки увійшли до гатунку держав світового значення. США анексували Гавайські острови, практично встановили контроль над Кубою, заволоділи Філіппінами та Пуерто-Ріко, проводили політику « відкритих дверей » у Китаї.

Вільяма Мак-Кінлі було вбито в м. Буффало, штат Нью-Йорк. Вбивцею був анархіст Леон Кзолгож (Leon Czolgosz). Найвища гірська вершина Північної Америки названа на честь цього президента. Знаходиться вона на Алясці. Має висоту 6194 м. Знаходиться в центрі національного парку, створеного в 1917 р. Перше сходження на вершину відбулося в 1913 р.

Дружиною В. Мак-Кінлі була Айда Сакстон (Ida Saxton). Роки її життя: 1847—1907. Подружжя мало двох дітей.

Став третім чинним вбитим президентом. Був останнім президентом з ветеранів Громадянської війни. Перший президент ХХ століття.

26. Теодор Рузвельт (Theodore Roosevelt)

Народився 27 жовтня 1858 р. у Нью-Йорку. Там же й проживав. Належав до реформістської голландської церкви. За партійною належністю — республіканець. На посаді президента перебував упродовж 1901—1909 рр. Помер 6 січня 1919 р.

Під час американо-іспанської війни 1898—1899 рр. організував полк добровольців. У 1898 р. здобув славу кавалерійського полковника під час бойових операцій на Кубі. Як віце-президент посів посаду президента США після вбивства В. Мак-Кінлі.

У сфері внутрішньої політики Т. Рузвельт взяв курс на боротьбу з монополіями. Значно відомішими є його зовнішньополітичні кроки. Про них і піде мова далі.

1904 р. сформулював доктрину « Висновок Рузвельта » (Roosevelt Corollary). Ця доктрина вважається найбільш імперіалістичним тлумаченням «доктрини Монро». У доктрині стверджується, що США мають право втручатися у внутрішні справи латиноамериканських країн для наведення там порядку. Проводив політику «доларової дипломатії», передусім у басейні Карибського моря. Використав військово-морський флот США, щоб допомогти Панамі одержати незалежність від Колумбії. За цю допомогу США одержали від Панами право побудувати Панамський канал. Його було збудовано впродовж 1904—1914 рр. У 1906 р. Т. Рузвельт одержав Нобелівську премію миру за його посередництво в припиненні російсько-японської війни 1904—1905 рр.

За ініціативи Т. Рузвельта, 16 січня 1906 р. відбулася Алджеріаська конференція (Algerias Conference). Назву свою одержала від іспанського міста, де зустрілися представники Німеччини, Австро-Угорщини, Росії, Франції, Італії, Британії. Франція мала намір здійснити інтервенцію в Марокко, а це не подобалося кайзеру Німеччини. Позицію Німеччини підтримала лише Австро-Угорщина.

Т. Рузвельту не подобався його партійний колега — консервативний президент США У. Тафт. 1912 р. Т. Рузвельт організував з частини республіканців Прогресивну партію. На президентських виборах того самого року виступав її кандидатом. Послаблення Республі-

канської партії дало можливість виграти президентські вибори Демократичній партії.

Під час Першої світової війни Т. Рузвельт гостро критикував політику нейтралітету президента США Вудро Вільсона, якої він дотримувався на початку війни.

Т. Рузвельт був одружений двічі. Першою дружиною була Аліса Хатвей Лі (Alice Hathaway Lee). Роки її життя : 1861—1884. Другою дружиною була Едіт Керміт Кероу Хелен Херрон (Edith Kermit Carow Helen Herron). Роки її життя: 1861—1943. З першою дружиною Т. Рузвельт мав одну дитину, а з другою — п'ятеро дітей.

Т. Рузвельт став президентом у віці 42 років. Тоді був наймолодшим президентом США. На карикатурі його зображували з ведмежатком—цяцькою. Ця цяцька стала популярною.

27. Вільям Тафт (William Taft)

Народився 15 вересня 1857 р. у Цінціннаті (Cincinnati), штат Огайо. Там же й проживав. Належав до унітарної церкви. За партійною належністю — республіканець. Період перебування на посаді президента США: 1909—1913 рр. Помер 8 березня 1930 р.

Протягом 1900—1904 рр. був першим цивільним губернатором Філіппін, на які поширився контроль США після їх перемоги над Іспанією. В. Тафт сприяв поліпшенню американо-філіппінських відносин. Упродовж 1904—1908 рр. обіймав посаду военного міністра в адміністрації президента США Теодора Рузвельта. Перебуваючи на посаді президента США, В. Тафт продовжував політику «доларової дипломатії» свого попередника. Залишив свій слід в історії США тим, що запровадив 1910 р. систему поштових ощадних банків та систему поштових посилок (1912). 1911 р. заснував Міністерство праці. Вважався консерватором. Його критикували за тарифну політику, яка була занадто пільговою для великого бізнесу. Протягом 1921—1930 рр. обіймав посаду голови Верховного Суду США (Chief justice of the Supreme Court).

Дружиною В. Тафта була Хелен Херрон (Helen Herron). Роки її життя: 1861—1943. Подружжя мало 3 дітей.

Був єдиним президентом, який пізніше очолив Верховний Суд. Був першим президентом, який назначив жінку на високу державну посаду — очільника Дитячого бюро.

28. Вудро Вільсон (Woodrow Wilson)

Народився 28 грудня 1856 р. у Стаунтоні (Staunton), штат Вірджинія. Проживав у Нью-Джерсі. За релігійною належністю — пресвітеріан-

нець, а за партійною — республіканець. Перебував на посаді президента США впродовж 1913—1921 рр. Помер 3 лютого 1924 р.

Був свого часу відомим вченим у сфері права і політичної економії. Протягом 1902—1910 рр. був першим світським президентом Принстонського університету. Розкол у рядах Республіканської партії допоміг йому стати президентом США за результатами президентських виборів 1912 р. Під час його перебування при владі були знижені тарифи, створена Федеральна торговельна комісія (1914), прийнятий антимонопольний «Акт Клейтона» (1914). До Конституції США були внесені сімнадцять, вісімнадцять та дев'ятнадцять поправок.

Оскільки в Мексиці йшла революція і мав місце хаос, то В. Вільсон для наведення порядку послав у 1914 р. морських піхотинців до м. Веракруз. Війська США на чолі з генералом Джоном Першингом вторгалися до Мексики сушею, щоб утихомирити мексиканського революціонера Панчо Віллу. За наказом В. Вільсона морські піхотинці США висаджувалися у Гаїті (1915), Домініканській республіці (1916), на Кубі (1917). На початку Першої світової війни В. Вільсон дотримувався політики нейтралітету, і США не втручалися в європейські справи. Коли ж Німеччина відновила необмежені бойові дії своїх підводних човнів, то США у квітні 1917 р. оголосили війну. До Європи було надіслано експедиційний корпус під командуванням генерала Дж. Першинга.

1918 р. В. Вільсон запропонував «Чотирнадцять пунктів» — план припинення Першої світової війни. В одній із своїх промов 1918 р. він окреслив план створення Ліги Націй. Наступного року взяв участь у Версальській мирній конференції Версальський договір не виправдав сподівань В. Вільсона. Сенат США відмовився дати угоду на участь США у Лізі Націй.

Вудро Вільсон одержав Нобелівську премію миру (1919). Здоров'я В. Вільсона погіршилося і він програв на президентських виборах 1920 р.

В. Вільсон мав двох дружин. Першою була Еллен Луїза Аксон (Ellen Louise Axon). Роки її життя: 1866—1914. Друга дружина — Едіт Боллінг Галт (Edith Balling Galt). Роки її життя: 1872—1961. З першою дружиною В. Вільсон мав трьох дітей. З другою дружиною дітей не було.

Перша дружина померла у Білому домі. Коли з ним трапився інсульт, то дружина Едіт керувала урядом.

29. Воррен Гардінг (Warren Harding)

Народився 8 листопада 1865 р. у Блумінгтон Грові (Bloomington Grove), штат Огайо. У тому ж штаті і проживав. Був баптистом і республіканцем. Президентом США був упродовж 1921—1923 рр. Помер 2 серпня 1923 р.

Адміністрація президента В. Гардінга скликала 1921 р. Вашингтонську військово-морську конференцію (Washington Naval Conference).

У ній брали участь ряд країн — США, Велика Британія, Японія, Франція, Італія, Китай, Бельгія, Нідерланди, Португалія. До участі в конференції не допустили Радянську Росію. Спрямовувалася конференція на обмеження програм розвитку військово-морських сил провідних п'яти держав — Великої Британії, США, Японії, Франції та Італії.

Окрім зазначеної Конференції, адміністрація В. Гардінга залишила свій слід в історії США як повністю корумпований уряд. В. Гардінг раптово помер до того, як громадськість дізналася про розмах корупції. Після смерті В. Гардінга двох його міністрів було засуджено за причетність до «Чайніко-ковпакового скандалу» (Teapot Dome Scandal). Скандал був пов'язаний з розробкою родовищ нафти і газу у штатах Вайомінг та Каліфорнія. Верховний Суд США визнав шахрайськими контракти, укладені за цією операцією. Окрім корупції, адміністрації В. Гардінга була притаманна некомпетентність.

В. Гардінг мав дружину — Флоренс Клінг де Вольф (Florence Kling De Wolfe). Роки її життя: 1860—1924. Дітей подружжя не мало.

В. Гардінг був єдиним видавцем газети, якого обирали президентом США. Зі своєю дружиною Флоренс вони створили в Огайо газету «Marion Star», яка була дуже успішною.

30. Келвін Кулідж (Kelvin Coolidge)

Народився 4 липня 1872 р. у м. Плімуті (Plymouth), штат Вермонт. Проживав у Массачусетсі. Належав до конгрегаційної церкви. Партійна належність — республіканець. На посаді президента США перебував упродовж 1923—1929 рр. Помер 5 січня 1933 р.

Заступив на посаду президента США після смерті В. Гардінга.

Виступав за ощадливе використання державних коштів, низькі податки, невтручання держави у підприємницьку діяльність. Двічі накладав вето на сільськогосподарський закон Мак-Нарі — Хогена (McNary-Naugen agricultural bill). Президенту не подобалися положення про фіксацію цін, що містилися в цьому законі. Кажуть, що період правління К. Куліджа — це часи загального добробуту (general prosperity).

Президент користувався особистою популярністю. Він вважався втіленням ощадливості (thrift), обережності (caution), чесності (honesty). Це дуже контрастувало з його довкіллям, де корупція була масовим явищем. Дотримувався політики невтручання у внутрішні справи інших держав. Саме під час його президентства було укладено (1928) пакт Бріана-Келлога, який вперше в історії міжнародного публічного права визнав незаконною агресивну війну.

Дружиною К. Куліджа була Грація Гудх'ю (Grace A. Goodhue). Роки її життя: 1879—1957. Подружжя мало двох дітей.

Грація була першою президентською дружиною, яка закінчила коледж. Викладала у школі для глухих у Массачусетсі (Clarke School for the deaf).

31. Герберт Гувер (Herbert Hoover)

Народився 10 серпня 1874 р. в Уест-Бранчі (West Branch), штат Айова. Проживав у Каліфорнії. Належав до церкви « Товариства друзів» (Society of Friends). За партійною належністю — республіканець. Період перебування на посаді президента США: 1929—1933. Помер 20 жовтня 1964 р.

Відомість про себе Г. Гувер здобув завдяки діяльності у справі організації виробництва продовольства та роздачі його у США і Європі під час Першої світової війни та після її закінчення. Після настання у 1929 р. депресії в економіці Г. Гувер, його адміністрація ініціювали прийняття законодавчих актів, зокрема про відродження фінансової корпорації, надання надзвичайної допомоги, утворення банків з надання побутових позик. Г. Гувера критикували за те, що безробітним не призначалася пряма федеральна допомога. Коли ветерани воєн організували похід на Вашингтон, вимагаючи негайно сплатити бонусні сертифікати, то президент наказав федеральним військам розігнати марш. Державний секретар Г. Стімсон виступив з доктриною, названою за його прізвищем. У ній передбачалося, що США не визнають жодну ситуацію, договір або домовленість, які порушують права США за Версальським договором. Доктрина Стімсона з'явилася під час японської агресії у Маньчжурію.

Згодом Г. Гувер критикував політику «Нового підходу» (New Deal) та іноземну політику свого наступника на президентському посту — Франкліна Рузвельта. Після Другої світової війни Г. Гувер займався діяльністю з координації постачання продовольства, щоб ліквідувати загрозу голоду.

Протягом 1947—1949 та 1953—1955 рр. він очолював комісію, яка рекомендувала шляхи економії витрат державних коштів.

Г. Гувер мав дружину Лоу Генрі (Lou Henri). Роки її життя 1875—1944. Подружжя мало двох дітей.

Став першим президентом, який мав власний телефон. Був багатою людиною і став першим президентом, який відмовився від платні за свою посаду.

32. Франклін Рузвельт (Franklin Roosevelt)

Народився 30 січня 1882 р. у Гайд-Парку (Hyde Park), штат Нью-Йорк. Належав до єпископальної церкви. Партійна належність — демократ. Період перебування на посаді президента США: 1933—1945 рр. Помер 12 квітня 1945 р.

Захворів на поліомієліт у 1921 р. Повернувся до політики в 1928 р. в інвалідній колясці. Демократична партія висунула його своїм кандидатом на президентських виборах. У 1932 р. сформулював програму «Новий підхід» (New Deal), яка передбачала заходи з виведення економіки США з економічної депресії, що розпочалася 1929 р. Користувався популярніс-

тю серед американського народу. Регулярними були його радіопромови до народу в серії «Розмови біля каміну». Проводив політику добросусідства з країнами Латинської Америки. Визнав Радянський Союз у 1933 р. Став у 1940 р. першим в історії США президентом, якого обрали втретє. Разом з прем'єр-міністром Великої Британії У. Черчиллем сформулював 14 серпня 1941 р. «Атлантичну хартію» (Atlantic Charter). Вона складалася з 8 пунктів щодо післявоєнних міжнародних відносин і передбачала вільно вибрані уряди, вільну торгівлю, свободу морів, роззброєння тогочасних агресивних держав, заборону територіальних змін, що суперечили бажанням місцевого населення. Згодом країни антигітлерівської коаліції і, зокрема, СРСР підтримали ці принципи. Атлантична хартія стала ідеологічною основою Організації Об'єднаних Націй.

Ф. Рузвельт невтомно працював над посиленням воєнної лінії США. Ініціював прийняття першого в історії мирних часів США закону про вибірку військову службу.

Після нападу Японії на базу Перл-Харбор на Гавайських островах США вступили у Другу світову війну. Ф. Рузвельт брав участь у конференціях лідерів союзних держав у Касабланці (1943), Квебеку (1943), Каїрі (1943), Тегерані (1943), Ялті (1945).

Президента критикували за занадто великі територіальні поступки Радянському Союзу, на які він погодився в Ялті. Помер Ф. Рузвельт за місяць до капітуляції Німеччини.

Дружиною Ф. Рузвельта була Анна Елеонора Рузвельт (Anna Eleanor Roosevelt). Роки її життя: 1884—1962. Подружжя мало шестеро дітей.

Елеонора Рузвельт була делегатом США в ООН. Проводила там гуманітарну політику.

Ф. Рузвельта був єдиним президентом США, якого чотири рази обирали на посаду президента. Його дружина була найбільш політично активною «першою леді».

33. Гаррі Трумен (Garry Truman)

Народився 8 травня 1884 р. у Ламарі (Lamar), штат Монтана. Там же й проживав. Був баптистом. За партійною належністю — демократ. Роки президентства: 1945—1953. Помер 26 грудня 1972 р.

Посаду президента США Гаррі Трумен одержав автоматично. Це трапилося з огляду на смерть у 1945 р. його попередника — Франкліна Рузвельта. Г. Трумен взяв участь у Потсдамській конференції глав союзних держав. Він дав наказ під час роботи конференції скинути дві атомні бомби на японські міста Хіросіма (06.08.1945) та Нагасакі (09.08.1945). Можливо, США скинули б і більше бомб, але вони їх на той час мали лише дві. Японці про це не знали і вирішили за ліпше капітулювати. Нібито очікуваного здивування чи страху з огляду на наявність у США небаченої до того зброї на обличчі Й. Сталіна Г. Трумен не побачив.

Г. Трумен 1947 р. передав армію, воєнну авіацію і флот у підпорядкування Міністерству оборони. У 1947 р. висунув доктрину, відому як «доктрина Трумена». У ній зазначалося, що якщо будь-коли пряма або опосередкована агресія загрожуватиме миру і безпеці Сполучених Штатів, то будуть вжиті заходи для зупинення такої агресії. Керівництво Радянського Союзу розглядало доктрину Трумена як оголошення «холодної війни». США надавали допомогу країнам, яким загрожували Радянський Союз та комуністичні повстанці. Зокрема Г. Трумен надав воєнну і економічну допомогу Греції та Туреччині, щоб нейтралізувати вплив СРСР у цьому регіоні. Для протистояння експансії СРСР були опрацьовані і втілені «план Маршалла» (Marshall plan) та «Програму з чотирьох пунктів» (Point Four Program).

Г. Трумен сприяв утворенню в 1949 р. Організації Північно-атлантичного договору (НАТО). Він надіслав війська США для оборони Південної Кореї. Формально вони були підпорядковані Організації Об'єднаних Націй, а фактично як американські війська, так і війська їх союзників перебували під контролем американського президента впродовж корейської війни. За президентства Г. Трумена у США поширилося явище, яке стало відомим як «Червоне залякування» (Read Scare), тобто боротьба з комуністичною агентурою (якої насправді у переважній більшості випадків не було). Зрозуміло, що про репресії радянського масштабу американські інквізитори США і мріяти не могли, але багатьом американцям соратники сенатора Джозефа Мак-Карті добряче насолити.

У сфері внутрішньої політики Г. Трумен висунув широку соціальну програму. Контрольований Республіканською партією впродовж 1946—1948 рр. Конгрес США вісімдесятого скликання блокував втілення в життя програми Fair Deal (Справедливий підхід) президента — представника Демократичної партії. Дещо все ж таки було виконано. Зокрема, було покинчено з расовою сегрегацією у збройних силах та школах, фінансованих за рахунок федеральних коштів.

Дружиною Гаррі Трумена була Єлизавета Вірджинія Уоллес (Elizabeth Virginia Wallace). Роки життя: 1885—1982. Подружжя мало одну дитину.

Г. Трумен став першим президентом у новітній історії США, який не вчився у коледжі. Був першим після президента У. Гранта главою держави, який фермував у дорослому віці.

34. Дуайт Ейзенхауер (Dwight Eisenhower)

Народився 14 жовтня 1890 р. у Денісоні (Denison), штат Техас. Проживав у Нью-Йорку. Був пресвітеріанцем. Партійна належність — республіканець. Обіймав посаду президента США протягом 1953—1961 рр. Помер 28 березня 1969 р.

У червні 1942 р. його було призначено командувачем Збройних сил США у Європі, а в листопаді того самого року — командувачем усіх союзних військ у Північній Африці. Під його керівництвом відбулося

захоплення в липні 1943 р. Сицилії та материкової Італії (вересень 1943 р.). У грудні 1943 р. він розпочав координаційну діяльність з підготовки вторгнення в континентальну Європу, яке розпочалося 6 червня 1944 р. Після закінчення війни командував окупаційними силами Західних союзників у Німеччині. Обіймав протягом 1945—1948 рр. посаду начальника штабу американської армії. Потім пішов у відставку і був упродовж 1948—1950 рр. президентом Колумбійського університету. У 1950 р. його знову покликали до армії і призначили головнокомандувачем військ союзних держав у Європі. Під його керівництвом організувалися оборонні сили НАТО.

У 1952 р. Д. Ейзенхауера було обрано президентом США.

Під час його президентства США спорудили морський шлях на річці Святого Лаврентія. Запам'яталася його влада і великими воєнними бюджетами мирного часу. Під час президентства Д. Ейзенхауера закінчилася корейська війна (1953). Був рішучим противником комунізму, і сенатор Джозеф Мак-Карті боровся з комунізмом як лише міг. Д. Ейзенхауер сприяв утворенню Організації договору Південно-Східної Азії (SEATO, 1954). У 1955 р. взяв участь у Женевській конференції керівників країн антигітлерівської коаліції. Це була перша зустріч лідерів з часів Потсдамської конференції. Наступного року сформулював «доктрину Ейзенхауера» — надання воєнної і економічної допомоги країнам Близького Сходу для протистояння комунізму. Для припинення громадянської війни між мусульманами і християнами Лівану за наказом президента США в 1958 р. було висаджено в Бейруті десант американських вояків.

На конференції керівників у США, Великій Британії, Франції та СРСР, що відбулася 1960 р. у Парижі, радянський лідер Микита Хрущов звинуватив американського президента у причетності до розвідувального польоту літака «U-2» над Радянським Союзом. Холодна війна спалахнула з новою силою. Для забезпечення расової десегрегації в школах міста Літл Рок у штаті Арканзас президент запровадив федералізацію Національної гвардії.

Д. Ейзенхауер є автором ряду книг: «Хрестовий похід у Європу» (Crusade in Europe), «Мандат на зміну» (Mandate for Change), «Роки у Білому домі» (White House Years), «Боротьба за мир» (Waging Peace).

Дружиною Д. Ейзенхауера була Мамі Женева Доуд (Mamie Geneva Doud). Роки її життя: 1896—1979. Подружжя мало двох дітей.

Д. Ейзенхауера відвідав найбільш зарубіжних країн — загалом 27. Став першим після президента У. Гранта, хто закінчив військову академію у Вест-Пайнті.

35. Джон Кеннеді (John Kennedy)

Народився 29 травня 1917 р. у Брукліні (Brookline), штат Массачусетс. Проживав у Массачусетсі. Був римським католиком. Партійна належність — демократ. Посаду президента США обіймав упродовж 1961—1963 рр. Його вбито 22 листопада 1963 р.

Вважався національним героєм за свої подвиги під час Другої світової війни на американсько-японському театрі бойових дій. До Дж. Кеннеді ніхто не заступав на посаду глави американської держави в такому молодому віці, як він. Йому судилося також стати першим католиком серед президентів США.

Був поборником громадянських прав. Підтримав інтервенцію кубинських контрреволюціонерів у квітні 1961 р., які вторглися в кастрівську Кубу в районі затоки Свиной. Вторгнення закінчилося поразкою. Наступного року йому вдалося домовитися з тодішнім радянським лідером Микитою Сергійовичем Хрущовим про виведення радянських ракет з Куби в обмін на обіцянку США не нападати на Кубу. 1963 р. США, Велика Британія та СРСР уклали угоду про заборону випробувань ядерної зброї. Дж. Кеннеді розширив допомогу антикомуністичним силам у В'єтнамі. За часів президентства Дж. Кеннеді було утворено «Корпус миру» та «Альянс заради прогресу». Відбувся перший політ американського астронавта в космос.

У п'ятницю, 22 листопада 1963 р., Дж. Кеннеді було застрелено, коли кортеж автомобілів американського президента їхав вулицями міста Даллас, що в штаті Техас. Убивцею вважається снайпер Лі Харві Освальд. Його було вбито через кілька днів після арешту. Слідча комісія, яку очолював голова Верховного Суду США Е. Уоррен, 1964 р. дійшла висновку, що Лі Харві Освальд діяв без поплічників. Комітет з убивств Палати представників Конгресу США 1979 р. дійшов висновку, що стрільців було більше. Вбивство досі залишається таємницею і існує багато версій, пов'язаних з ним.

Джон Кеннеді мав дружину — Жаклін Боув'єр (Jacqueline Lee Bouvier). Роки її життя: 1929 — 1994. Подружжя мало трьох дітей. Вийшла заміж за Арістотеля Онассіса 1968 року. Вдруге стала вдовою 1975 року. Похована разом з Дж. Кеннеді на Арлінгтонському військовому кладовищі біля столиці — м. Вашингтона. Там поховано і їхнє мертворожене дитя. На могилі палає «вічний вогонь». Це Ж. Кеннеді запозичила з практики СРСР. Автор цих рядків був на могилі наприкінці серпня 1995 року.

Дж. Кеннеді став першим президентом США, народженим у XX столітті. Перший католик-президент. Четвертий чинний вбитий президент. Поки що останній.

36. Ліндон Джонсон (Lindon Johnston)

Народився 27 серпня 1908 р. у Джонсон Сіті (Johnson City), штат Техас. Проживав у Техасі. Належав до церкви «Послідовників Христа» (Disciples of Christ). За партійною належністю — демократ. Період перебування на посаді президента США: 1963—1969. Помер 22 січня 1973 р.

Обіймав посаду віце-президента за часів президентства Джона Кеннеді. За однією з неофіційних версій наказ про вбивство Дж. Кеннеді

був відданий Ліндоном Джонсоном. Коли Дж. Кеннеді було застрелено 22 листопада 1963 р., то Л. Джонсон заступив на посаду президента. Уряд Л. Джонсона продовжував виконувати програму соціальних і економічних реформ, започаткованих Дж. Кеннеді. Були прийняті в 1964 р. та 1965 р. Закони про громадянські права. Чорношкірі американці стали повноправними громадянами США. Виконувалася великомасштабна федеральна програма «Війна з бідністю».

За часів Л. Джонсона США глибше втягувалися у в'єтнамську війну. 1965 р. США вчинили інтервенцію в Домініканській республіці. Популярність Л. Джонсона нестримно падала і 1968 р. він вирішив не висувати свою кандидатуру для переобрання на новий термін.

Л. Джонсон мав дружину — Клаудію Альта Тейлор (Claudia Alta Taylor). Роки життя: 1912 — ... Подружжя мало двох дітей.

Л. Джонсон став першим президентом, який заступив на посаду на борту літака. Перший президент, якого до присяги привела жінка. Вперше призначив чорношкірого правника членом Верховного Суду.

37. Річард Ніксон (Richard Nixon)

Народився 9 січня 1913 р. у Йорба Лінді (Yorba Linda), штат Каліфорнія. Проживав у Каліфорнії. Належав до церкви «Товариство друзів» (Society of Friends). За партійною належністю — республіканець. Період перебування на посаді президента США: 1969—1974 рр. Помер 22 квітня 1994 р. Похований у рідному селі.

На президентських виборах 1960 р. він програв Дж. Кеннеді з великою різницею поданих за нього голосів. Протягом його першого терміну президентства переговори з Північним В'єтнамом про вихід США із в'єтнамської війни були успішно проведені державним секретарем Генрі Касінджером (1973). У 1972 р. Р. Ніксон здійснив візит до Пекіна і нормалізував стосунки між США та Китайською Народною Республікою. На другий термін президентства Р. Ніксона було обрано в листопаді 1972 р. Невдовзі після цього спалахнув так званий Уотергейтський скандал. Р. Ніксона суперники-демократи звинувачували в причетності до встановлення підслухувальних пристроїв у їх штаб-квартирі в будинку за назвою «Уотергейт». Президенту загрожував імпічмент, і він став першим в історії США президентом, який подав у відставку зі своєї посади невдовзі перед тим, як мала розпочатися процедура імпічменту. Джеральд Форд, який заступив на посаду президента США, надав Р. Ніксону звільнення від кримінальної відповідальності за будь-які злочини, які він міг вчинити під час свого президентства. До політичної діяльності Р. Ніксон повернувся в 1981 р.

У 1969 р. Р. Ніксон сформулював доктрину, яка відома за його прізвищем: азіатські держави, яким загрожує комунізм, мусять покладатися у боротьбі з ним на свої сили, допомога США могла надаватися, як-

що такій країні загрозувала військовою силою велика держава. Інша назва доктрини — «Гуамська доктрина».

Р. Ніксон написав такі книги: «Шість криз» (Six Crises), «Мемуари Річарда Ніксона» (Memoirs of Richard Nixon), «Справжня війна» (Real War), «Лідери» (Leaders), «Перемога без війни» (Victory Without War).

Р. Ніксон мав дружину — Тельму Патріцію Р'ян (Thelma Patricia Ryan). Роки її життя: 1913 — ... Подружжя мало двох дітей.

Р. Ніксон став першим президентом, який народився на захід від Скелястих гір. Перший президент, який пішов з посади до закінчення своєї каденції, побоюючись імпічменту.

38. Джеральд Форд (Gerald Ford)

Народився 14 липня 1913 р. в Омасі (Omaha), штат Небраска. Проживав у Мічигані. Належав до єпископальної церкви. За партійною належністю — республіканець. Обіймав посаду президента США протягом 1974—1977 р.

Закінчив Мічиганський університет (1935) та юридичний факультет Йельського університету (1941).

Під час Другої світової війни служив на флоті. Впродовж 1949—1973 рр. був членом Палати представників у Конгресі США. Після подання у відставку віце-президентом Спіро Егню, президент США Р. Ніксон призначив на цей пост Джеральда Форда. Президентом США Джеральд Форд став у серпні 1974 р. після відставки Р. Ніксона, якому загрозував імпічмент. Під час президентства Дж. Форда у США поглиблювалася економічна криза, погіршувалося становище в Південно-Східній Азії. Дж.Форд після двох місяців свого перебування на посаді глави американської держави звільнив Р. Ніксона від будь-якої кримінальної відповідальності. Це теж зашкодило авторитету Дж. Форда, і на президентських виборах 1976 р. він поступився кандидату Демократичної партії Джиммі Картеру. Після закінчення свого президентства Дж. Форд відійшов від політики.

Дружина Джеральда Форда — Єлизавета Блумер (Elizabeth Bloomer). Одружилися 1948 р. Роки її життя: 1918— ... Подружжя мало 4 дітей. Дж. Форд помер 27 грудня 2006 р. Прожив 93 роки і 122 дні — на 1 день довше, ніж экс-президент Р. Рейган.

Був єдиним президентом, що не обирався.

39. Джеймс Картер (James Carter)

Народився 1 жовтня 1924 р. у Плейнсі (Plains), штат Джорджія. Там де й проживав. За релігійною належністю — баптист, а за партійною — демократ. Обіймав посаду президента США впродовж 1977—1981 рр.

Був сенатором штату в 1962—1966 рр. Протягом 1970—1974 рр. (за іншими даними, — 1971—1975) був губернатором штату Джорджія. Вважався прогресивним і реформістським діячем. Виступав за громадянські права та економічні реформи. З невеликою перевагою переміг на президентських виборах тодішнього господаря Білого дому Джеральда Форда. За його президентства було укладено договори про обмеження озброєнь та про передачу Панамського каналу Панамі (1977). Сприяв укладенню мирного договору між Єгиптом та Ізраїлем (1978).

Падіння шахського режиму в Ірані (1979), захоплення ісламськими революціонерами американських дипломатів (1979—1981) як заручників, вторгнення радянських військ в Афганістан (грудень 1979) були для Сполучених Штатів несподіванками, на які вони не змогли належним чином відреагувати. Це підірвало довіря виборців до уряду Картера. На чергових президентських виборах (1982) Рональд Рейган легко переміг Джиммі Картера.

Дружина Джиммі Картера — Розалін Сміт (Rosalynn Smith). Роки її життя: 1927 — ... У подружжя четверо дітей.

Був єдиним президентом США, який закінчив Військово-морську академію. Був першим президентом, народженим у лікарні.

40. Рональд Рейган (Ronald Reagan)

Народився 6 лютого 1911 р. у Тампіко (Tampico), штат Іллінойс. Проживав у Каліфорнії. За релігійною належністю — пресвітеріанець, а за партійною — республіканець. Період перебування на посаді президента США: 1981—1989 рр. Помер 5 червня 2004 р.

Закінчив коледж «Евріка» (Evreka Colledge). Протягом 1937—1962 рр. грав ролі у фільмах Голлівуду та телефільмах.

Протягом 1952 р. та 1959—1960 рр. був президентом гільдії кіноартистів. У 1967—1975 рр. (за іншими даними, 1966—1974) Р.Рейган — губернатор штату Каліфорнія. Республіканська партія висунула його своїм кандидатом на президентських виборах 1980 р., і він здобув на них практично абсолютну перемогу (near land slide victory). Рональду Рейгану на той час було 69 років і він став найстарішим в історії США президентом.

На посаду віце-президента Рональд Рейган запропонував Джорджа Буша. Із значним відривом голосів Р. Рейгана вдруге було перебрано на посаду президента (1984).

У сфері внутрішньої політики Р. Рейган докладав зусилля до виправлення (to rewamp) економіки, зниження податків, стримування (to stem) інфляції, скорочення витрат на соціальні послуги. Дефіцит державного бюджету досягнув небаченого рівня.

У міжнародних відносинах зайняв тверду позицію щодо Радянського Союзу, тероризму, нападів Ірану на судноплавство в Перській затоці. Його звинувачували у причетності до продажу зброї Ірану та фінансу-

ванні за рахунок одержаних коштів нікарагуанських контрреволюціонерів.

За часів президентства Р. Рейгана зросли воєнні витрати США. Висунув «Стратегічну оборонну ініціативу» (Strategic Defense Initiative), яка стала відомою ще й як «Програма зіркових воєн».

Зустрічався з радянським керівником Михайлом Горбачовим у Вашингтоні (1987) та Москві (1988). США і СРСР 1987 підписали договір про непоширення ядерної зброї середньої дальності (Intermediate Nuclear Forces Non-Proliferation Treaty).

Одержав у 1981 р. поранення внаслідок замаху на його життя, яке вчинив Джон Хінкклі (John W. Hinckley). Швидко одужав. Благополучно закінчилася для Р. Рейгана і операція раку кишечника на ранній формі, що була виконана 1985 р. Після закінчення терміну президентства, Р. Рейгана звинувачували в одержанні коштів від Японії.

Протягом 1940—1949 рр. був одружений з актрисою Джейн Вімен (Jane Wyman). У 1952 р. одружився на Ненсі Девіс (Nancy Davis). Про біографію другої дружини 1991 р. з'явилася сенсаційна інформація. З кожною дружиною мав по двоє дітей. Помер 5 червня 2004 р.

Був найстарішою особою на посаді президента США. Став першим президентом, який призначив жінку членом Верховного Суду.

41. Джордж Буш Герберт Волкер (George Bush)

Народився 12 червня 1924 р. у Мілтоні (Milton), штат Массачусетс. Проживав у Техасі. Релігійна належність — єпископальна церква, а партійна — республіканець. Обіймав посаду президента США впродовж 1989—1993 рр.

Протягом 1942—1945 рр. служив у військово-морському флоті США, що діяв у Тихому океані. Був наймолодшим пілотом Військово-морських сил США. 1948 р. закінчив Бельський університет. Став президентом офшорної компанії «Запата» (Zapata) у 1954 р.

Протягом 1967—1971 рр. був членом Палати представників Конгресу США від штату Техас. Представляв США в ООН у 1970 р. Упродовж 1974 р. був головою Національного комітету Республіканської партії. У 1974—1975 рр. очолював місію зв'язку США в Китайській Народній Республіці. У 1976—1977 рр. був директором Центрального розвідувального управління Протягом 1981—1989 рр. Дж. Буш — віце-президент в адміністрації сорокового президента США Рональда Рейгана.

На президентських виборах 1988 р. Дж. Буш переміг кандидата від Демократичної партії Майкла Дукасіса (Michael S. Dukakis).

Під час президентства Дж. Буша США вдалися до воєнної інтервенції в Панамі (1989) і на Близькому Сході. Війська США були визначальною силою в успішному проведенні операції «Буря в пустелі» (Desert Storm), яка була спрямована на вигнання військ саддамівського Іраку із захопленого ними Кувейту.

Вів переговори з СРСР про подальше скорочення озброєнь. Президентські вибори 1992 р. Дж. Буш програв губернатору Арканзасу Біллу Клінтону — кандидату від Демократичної партії.

Дружина Джорджа Буша — Барбара П'єрс (Barbara Pierce). Роки її життя: 1925—... У подружжя Бушів четверо дітей. Їх син — Джордж Буш-молодший став сорок третім президентом США.

У свій час був наймолодшим льотчиком у військово-морських силах США. За героїзм одержав хрест (Distongurshed Flying Gross).

42. Вільям Клінтон (William Clinton)

Народився 19 серпня 1946 р. у Хоупі (Hope), штат Арканзас. Там же й проживав. За релігійною належністю — баптист, а за партійною — демократ. Перебував на посаді президента США впродовж 1993—2001 рр.

Навчався в Оксфордському університеті. Закінчив юридичний факультет Йельського університету. Викладав упродовж 1973—1976 рр. право в Арканзаському університеті у м. Файєтвіллі. Потім був прокурором Арканзасу (1977—1979) та губернатором Арканзасу (1979—1981). Демократична партія висунула його кандидатом на президентських виборах 1992 р. Він їх успішно виграв. Обіцяв виборцям скоротити федеральний дефіцит, зменшивши воєнні витрати, та реформувати систему оподаткування, розширити фінансування освіти, професійного навчання, публічної інфраструктури.

1994 р. Білл Клінтон домовився з Борисом Єльциним про відмову від постійного прицїлу ядерної зброї США і Росії на об'єкти сторін. США вдалося переконати Україну відмовитися від ядерної зброї. Білл Клінтон скасував ембарго на торгівлю з В'єтнамом. Виступав за створення транстихоокеанської зони вільної торгівлі. Підтримував розвиток торгівлі з КНР, не дивлячись на порушення пекінськими властями прав людини.

На середину терміну президентства Білла Клінтона припадають успіхи Республіканської партії в установленні контролю над Сенатом США. Це дало змогу Конгресу США в односторонньому порядку скасувати ембарго на торгівлю зброєю з державами колишньої Югославії. Боснійські мусульмани одержали американську зброю. Особисто Біллу Клінтону це не подобалося. Підтримував торговельні санкції, запроваджені його попередниками щодо Куби. У 1996 р. віддав про бомбардування стратегічних цілей в Іраку у відповідь на порушення ірацькими властями зони, забороненої для польотів над курдськими районами.

У 1999 р. Білл Клінтон став другим в історії США президентом, над яким сенат учинив імпїчмент. Проблеми президента США були породжені інтимною аферою з Монікою Левінскі. Біллу Клінтону вдалося зберегти за собою посаду президента.

Зі своєю дружиною Хілларі Родхем (Hillary Rodham) Білл Клінтон познайомився, коли був студентом Йельського університету (11 листопада 1975 р.). Хілларі працювала в одній з провідних в Арканзасі юридичних фірм. Протягом 1986—1992 рр. очолювала Фонд захисту дітей. Заступивши на посаду президента США, Білл Клінтон призначив (25 січня 1993 р.) свою дружину керівником президентської групи з реформи Національної системи охорони здоров'я. 7 листопада 2000 р. Хілларі Клінтон виграла сенаторські вибори від Нью-Йорку. У подружжя Клінтонів одна дитина.

Став першим президентом США, дружина якого, — Гіларі, — була сенатором, боролася за право бути кандидатом від Демократичної партії у президенти США, стала державним секретарем.

43. Джордж Буш—молодший George Bush Jr.

Народився 6 липня 1946 р. в штаті Коннектикут. Коли Буш—старший закінчив університет і зайнявся нафтовим бізнесом, то його сім'я переїхала до Техасу в містечко Одеса. Згодом переїхали до Мідленда. П'ятнадцятирічного Буша-молодшого батьки віддали до престижного інтернату для хлопчиків — Академію Філіппа в Массачусетсі, яку свого часу закінчив і його батько. Буш-молодший навчався кепсько, спортивних досягнень не мав, але став лідером уболівальників шкільної спортивної команди.

Після школи вступив до Бельського університету. В університеті Дж. Буш очолив одне з братств. Воно було відоме пияцтвом, хуліганством та спортивними досягненнями. Його двічі забирала поліція. Мав прізвисько «Губа» за красномовність та пристрасть до спиртного. Під час В'єтнамської війни вступив до льотної школи Національної гвардії. Призову на війну у В'єтнам курсант і випускники школи не підлягали. Після закінчення льотної школи Дж. Буш розпочав кар'єру в нафтовій сфері та вступив 1973 р. до Гарвардської школи бізнесу. Справи в нього йшли неблизкуче і він поступово спивався. Наступного дня після гучного святкування 40-річчя Дж. Буш вирішив кинути пити, невдовзі справи пішли на краще. 8 листопада 1994 р. його обрали губернатором Техасу, а 3 листопада 1998 р. переобрали на цю посаду. Дж. Буш став першим техаським губернатором, якого на посаду обирали двічі.

1977 р. Дж. Буш-молодший одружився з молодією шкільною бібліотекаркою з м. Остін — Лаурі Уелч. Через чотири роки в їх сім'ї народилися двійнятка-дочки (у 2004 р. їм було по 22 роки). Має собаку Барні та кішку Індію. Любить морозиво та шоколадні бісквіти. Його хобі — бейсбол. Належить до Методистської церкви. Виступає проти абортів, але є прихильником смертної кари.

7 листопада 2000 р. у США відбулися чергові президентські вибори. Кандидатом від Демократичної партії був віце-президент в адміністрації Білла Клінтона — Альберт Гор. Республіканську партію представляв

Джордж Буш-молодший. Мав місце тривалий і гучний скандал щодо підрахунку поданих голосів у штаті Флорида, який має 25 виборців. Їх голоси були вирішальними. У результаті Дж. Бушу було зараховано 271 голос виборщика, а Альберту Гору — 267. Останній набрав голосів більше як на півмільйона. Дж. Буш став четвертим президентом в історії США і першим з 1888 р., якого було обрано меншістю населення. 6 січня 2001 р. Конгрес США затвердив перемогу Дж. Буша-молодшого. 20 січня 2001 р. відбулася інаугурація президента.

11 вересня 2001 р. міжнародні терористи за допомогою захоплених ними цивільних літаків таранили Міжнародний торговельний центр у Нью-Йорку та Пентагон у Вашингтоні. У Нью-Йорку загинули понад 6 тис. чоловік. 7 жовтня 2001 р. США розпочали війну проти режиму талібівського Афганістану та організації «Аль-Каїда» Усами Бен Ладена, що знайшла там притулок. Через два місяці після терористичної атаки сталася катастрофа аеробуса в аеропорту Нью-Йорка. Загинуло понад 250 чол. 12 грудня 2001 р. США повідомили, що виходять з Договору про обмеження систем протиракетної оборони, який 1972 р. підписали президент США Р. Ніксон та керівник СРСР Л. Брежнев. На початку лютого 2003 р., спускаючись на Землю, загинув екіпаж «Шаттла». 20 березня 2003 р. президент Дж. Буш і прем'єр-міністр Великої Британії Тоні Блер, незважаючи на відсутність відповідної резолюції Ради Безпеки ООН, розпочали війну проти саддамівського Іраку. Бойові дії проти регулярних військ Іраку закінчилися 14 квітня 2001 р. Розпочався серіал терористичних акцій.

На президентських виборах 2 листопада 2004 р. Дж. Буш здобув перемогу над своїм опонентом — кандидатом від Демократичної партії сенатором Джоном Керрі. За Дж. Буша було подано 52 % голосів, а за Д. Керрі — 47 %. У колегії виборщиків Дж. Буш забезпечив собі 249 голосів, а Д. Керрі — 242. Третій незалежний кандидат—американець арабського походження Ральф Нейдер не мав жодного шансу на перемогу.

Перший син президента США, який двічі обирався на посаду. За його президентства вперше чорношкірі були державними секретарями США.

44. Барак Хусейн Обама—молодший (Barack Hussein Obama Jr)

Б. Обама народився 4 серпня 1961 року в Гонолулу(Гавайські острови). Його батько- чорношкірий кенієць, а мати — білошкіра американка. Батьківщина батька — село Когело на сході Кенії. На час обрання Б.Обами президентом США у с. Когело мешкала його бабуся Сара. Нагадаємо, що президентом США може стати лише та особа, яка від народження є громадянином США. Таким громадянином є і Б. Обама, оскільки він народився на американській землі.

Батько — Барак Хусейн Обама—старший. Народився 1936 року. Був сином знахаря з народу луо. Виховувався на ісламі, але став атеїс-

том. Місіонерська школа сплатила за його навчання у Найробі, а потім надіслала його вивчати економетрику на Гаваї. Він організував Асоціацію іноземних студентів. Вважався найкращим студентом.

Мати — Стенлі Енн Данхем (Stanley Ann Dunham) народилася 29 листопада 1942 року на військовій базі (fort Leakenworth) у Канзасі у християнській сім'ї. Пізніше стала агностиком. У жилах матері — англійська, шотландська, ірландська і німецька кров. Стенлі Енн вивчала у Гавайському університеті антропологію. Його батьки познайомилися в 1960 році під час їх навчання у Гавайському університеті у Маноа.

Познайомилися на заняттях з російської мови.

Бабуся по материнській лінії — Мадлен (Madelyn) Лі Пейн Данхем. Померла від раку у лікарні на Гаваях 2 листопада 2008 р. — за добу до початку президентських виборів, на яких перемогу здобув її внук.

Її чоловіком був Стенлі Армор Данхем. Народився у штаті Канзас. Прадід по материнській лінії — Роджер Емерсен Данхем (народився у штаті Канзас), а прабабуся — Рут Люсіль Армор (народилася у штаті Іллінойс).

Дідом по батьківській лінії був Хусейн Оньянго Обама (працював кухарем у місіонерів у Найробі). Він був п'ятим сином прабабусі Ньяоке.

Батько Обама — старшого та батьки С.Е. Данхем були проти шлюбу. Обама-старший і Стенлі Енн 2 лютого 1961 року одружилися. Через два роки після народження Обама — молодшого Обама — старший вирушив із сім'єю до Гарвардського університету для навчання і отримання наукового ступеня доктора економіки. Обама — молодший з матір'ю невдовзі повернулися на Гаваї. Батьки Обама — молодшого розлучилися у січні 1964 року. Батько вже був одружений у Кенії, мати- не хотіла туди їхати після закінчення навчання батька у США.

Під час навчання у Гарвардському університеті Обама — старший познайомився з Рут Найдсанд (Ruth Nidesand). Була вчителькою. Після закінчення навчання вони поїхали до Кенії. Це був третій шлюб Обама-старшого. Від цього шлюбу було двоє дітей.

У Кенії Обама — старший працював у нафтовій компанії, а потім — економістом в уряді. Потрапив в автокатастрофу, втратив обидві ноги. 1982 року у віці 46 років загинув в іншій автокатастрофі. Бачив свого сина один раз, коли тому виповнилося 10 років.

Після розлучення мати познайомилася з індонезійським студентом Лоло Соетеро. 1967 року вийшла за нього заміж і поїхала з ним та Обамою-молодшим до передмістя Джакарти. Сестра Обама- молодшого по матері — Мая. Розлучилася 1980 року з індонезійським чоловіком. Мати померла 7 листопада 1995 року у Гонолулу від раку яєчників (ovarian and uterine cancer). Барак і Мая розвіяли прах матері над Тихим океаном.

У Джакарті Обама — молодший вчився в одній з державних шкіл від 6 до 10 років. Потім повернувся на Гаваї. Жив у материних батьків до закінчення в 1979 році престижної приватної школи «Панехоу» (за іншою інформацією — «Пунагу»).

16 серпня 2008 року Обама-молдший публічно признався, що у школі куриє маріхуану, вживав кокаїн та алкоголь.

Після школи впродовж 2 років Б. Обама навчався у Західному коледжі у Лос-Анджелесі. Потім перевівся до Колумбійського університету (м. Нью-Йорк). Там вивчав міжнародні відносини. Ступінь бакалавра отримав 1983 року. На той час вже працював у Міжнародній бізнес-корпорації та Нью-Йоркському науково-дослідному центрі. 1985 року переїхав до Чикаго. Працював громадським організатором у неблагополучних районах міста. 1988 року вступив до юридичного факультету Гарвардського університету. У Чикаго Б. Обама був сумлінним прихожанином Об'єднаної Церкви Христа і Святої Трійці.

Три рази поспіль Б. Обаму обирали сенатором штату Іллінойс. 1990 року став першим чорношкірим редактором університетського видання юридичного журналу Гарвардського університету.

Дружина Б. Обама — Мішель Робінсон Обама. Народилася вона 17 січня 1964 року. Мішель з відзнакою закінчила соціологічний факультет Принстонського університету. Тема її дисертації — «Чорношкірі, що отримали освіту в Принстоні і чорношкіре співтовариство».

Після закінчення юридичного факультету Гарвардського університету влаштувалася на роботу у юридичну фірму «Skiley Austin». Там вона і познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком. Її призначили наставником Б. Обама, який проходив на фірмі практику.

Мішель та Барак були єдиними у фірмі афроамериканцями. 1992 року вони одружилися. Мішель народила двох дочок Малію (1998р.н.) і Наташу («Сашу», 2001р.н.).

Мішель з 2002 року працювала в Академічному медичному центрі при Чиказькому університеті. Спочатку обіймала посаду виконавчого директора у громадських справах. 2007 року стала віце-президентом з громадської і суспільної політики.

Після того, як у травні 2007 року Б. Обама заявив про намір взяти участь у президентських перегонах, Мішель активно підтримувала його виборчу кампанію. Зокрема, допомагала йому складати промови. Доклала зусиль для створення іміджу політика, якому можна вірити. Мішель виступала за те, щоб гроші витрачали не на війну в Іраку, а на охорону здоров'я, захист дітей, підвищення рівня освіти.

У липні 2007 року журнал «Vanity Fair» включив Мішель до десятки найстильніших жителів планети. Мішель також неодноразово включали до списків стильних жінок журналі «People» і «Hello!». Її ім'я часто називають провідні модельєри як один з еталонів сучасного стилю. Мішель зізнавалася, що вона не особливо розбірлива у марках, але віддає перевагу класичним силуетам від Giorgio Armani. Мішель — прихильник однотонних нарядів. Віддає перевагу скромним і елегантним ниткам перлів. Часто вкладає волосся назад, повністю відкриваючи лице.

2004 року Б. Обама став п'ятим в історії США чорношкірим сенатором. За нього проголосували 70% виборців.

На початку виборчих перегонів Б.Обама поступався іншій претендентці від Демократичної партії- Гілларі Клінтон у популярності на 33%.

Перемога Б.Обами стала для Демократичної партії США шістнадцятою. Республіканська партія перемогу одержувала 18 разів.

Згідно з даними передвиборних опитувань Б. Обама випереджав на 7-11% свого головного конкурента — 72-річного сенатора від Аризони Джона Маккейна.

На виборах також балотувалися:

- Алан Кейс — радіоведучий;
- Ральф Нейдер — захисник прав споживачів;
- Роберт Барр — колишній конгресмен;
- Сінтія Маккінні — кандидат від «партії зелених»;
- Чак Болдуїн — релігійно- консервативний кандидат від Конституційної партії.

У голосуванні брали участь понад 136 млн. чол. Рівень активності виборців склав 64,1%. Лише на президентських виборах 1908 року (коли переміг республіканець Вільям Тафт) активність була вищою- 65,7%. Правом дострокового голосування скористалися майже 29 млн. чоловік. Б. Обама зібрав 62,3 млн. голосів, а республіканець Джон Маккейн — 55,2 млн.

У США 538 вибірників. Претенденту на президентську посаду потрібно залучитися голосами щонайменше 270 вибірників. За результатами екзит- пулів Б.Обама мав голоси 291 вибірника. Станом на 8.30 5 листопада 2008 р. за Гринвічем Б.Обама заручився голосами 349 вибірників, а Джон Маккейн — 162.

За підбиттям результатів голосування на президентських виборах у США у прямому ефірі слідували близько 65 млн. чоловік.

З переможною промовою Б.Обама виступив у Чикаго. Подякував своїй дружині Мішель. Запевнив дочок — Сашу і Малію, що любить їх більше, ніж вони думають і пообіцяв подарувати їм нове цуценя, з яким сім'я переїде до Білого дому.

Негайно після виборів Барак Обама сформував спеціальний орган з метою формування нової адміністрації. Цю команду очолили Джон Подест (раніше очолював адміністрацію Білла Клінтона), Валері Джаррет(тривалий час був особистим радником Б.Обами) і Піт Рауз (глава сенатського апарату Б. Обама). На допомогу цим трьом керівникам додавалася наглядова рада з 12 чоловік. Б. Обама запропонував сенатору від Іллінойсу, колишньому раднику президента Б. Клінтона Раму Емануелу очолити адміністрацію.

Антикризова програма Б. Обама передбачала заходи зі стимулювання економіки США на 200 млрд. доларів. Він хотів перекласти податкове навантаження на багатші верстви населення, розширити медичне страхування та зміцнити державне регулювання економіки. Був схильним створити комісію для виявлення нових ризиків, щоб упередити переростання їх у проблеми.

Б. Обама вважався демократом лівих поглядів. Він –радикальніший за свою основну суперницю — Г. Клінтон. Висловлювався за програми підтримки сільського господарства, дозвіл на аборти, зокрема, пізні, попередження вагітності поміж підлітків. Виступав проти одностатевих шлюбів. Неодноразово висловлювався проти війни в Іраку. Вважав за необхідне надавати допомогу Ізраїлю. Був проти того, щоб національні меншини мали переваги над білими американцями. Противник смертної кари. Прихильник поміркованої політики щодо іммігрантів. Впродовж 1993—2004 років був викладачем Чиказького університету. Викладав конституційне право.

Секретна служба США, що охороняє американських президентів, присвоїла Б. Обамі кличку «Ренегат». Псевдоніми президентів використовуються з часів Г.Трумена. Дружина — Мішель, як подекували, отримала прізвисько «Ренесанс», старша дочка Малія- «Сяйво», а молодша Саша- «Бутон троянди».

Оскільки часто зазначалося, що Б. Обама — перший чорношкірий президент США, то автор цієї книги звертає увагу на те, що Б. Обама — мулат. Це середина між білою і чорною расою.

Інавгурація відбулася 20 січня 2009 року. 6 листопада 2012 року Б. Обаму обрано на другий термін. Віце-президентом залишався Джо-зеф Байден.

ДОВІДКИ ПРО ВІЦЕ-ПРЕЗИДЕНТІВ США, ЯКІ НЕ СТАВАЛИ ПРЕЗИДЕНТАМИ США

(число перед прізвищем означає порядковий номер президента США, за якого даний діяч був віце-президентом)

3. Аарон Барр Aaron Burr

Народився 6 лютого 1756 р. у Ньюарку (New Ark), штат Нью-Джерсі. Проживав у Нью-Йорку. Партийна належність — республіканець. Період перебування на посту віце-президента США: 1801—1805. Помер 14 вересня 1836 р.

Програв президентські вибори 1800 р. Томасу Джефферсону. Протягом періоду президенства Т. Джефферсона А. Барр був віце-президентом США. 1804 р. А. Барр виставив свою кандидатуру на вибори губернатора штату Нью-Йорк, але зазнав на них поразки з огляду на кампанію свого суперника А. Гамільтона. Того ж року між ними відбулася дуель, на якій А. Гамільтон загинув.

Разом з Джеймсом Вілкінсоном (James Wilkinson) А. Барр планував вторгнення в Мексику. Д. Вілкінсон повідомив властям про змову. А. Барра віддали до суду за зраду (treason), але суд виправдав його.

Дружиною у нього була Теодосія Бертоу Превост (Theodosia Bartow Prevost). Вони мали одну дитину.

3—4. Джордж Клінтон George Clinton

Народився 26 липня 1739 р. у графстві Ольстер (Ulster), штат Нью-Йорк. У тому ж штаті й проживав.

За партійною належністю — республіканець. Період перебування на посту: 1805—1812 рр. Помер 20 квітня 1812 р. Був віце-президентом США двічі: вперше під час президентства Т. Джефферсона, а вдруге — Джеймса Медісона.

Виступав проти сильного центрального уряду, вбачаючи в ньому загрозу фінансам і банківській системі.

Протягом 1777—1795 рр. та 1801—1804 рр. був губернатором штату Нью-Йорк.

Дружиною у нього була Корнелія Теппен (Cornelia Terpen). Вони мали шестеро дітей.

8. Елбрідж Геррі Elbridge Gerry

Народився 17 червня 1744 р. у Марбхеді (Marblehead), штат Массачусетс. За партійною належністю — республіканець. На посаді віце-президента перебував упродовж 1813—1814 рр. Помер 23 листопада 1814 р.

Був віце-президентом США за часів президентства Д. Медісона.

На континентальних конгресах 1776—1780 рр. і 1783—1875 рр. та Конституційному конгресі 1787 р. був делегатом від Массачусетсу. Підпис Е. Геррі стоїть під Декларацією про незалежність. Протягом 1789—1793 рр. був членом Палати представників Конгресу США. Посаду губернатора Массачусетса обіймав упродовж 1810—1812 рр. З призначенням цього віце-президента пов'язаний термін «gerrymander», який означає таке розмежування виборчих законів, яке є найменш вигідним для опозиції.

Дружиною була Анна Томпсон (Ann Thompson), мали вони семеро дітей.

5. Даніел Томпкінс Daniel D. Tompkins

Народився 21 червня 1774 р. у Сіерсдейлі (Searsdale), штат Нью-Йорк. Там же й проживав. За партійною належністю — республіканець. Період перебування на посаді віце-президента США: 1817—1825. Помер 11 червня 1825 р.

Протягом 1807—1817 рр. обіймав посаду губернатора штату Нью-Йорк.

Був віце-президентом США під час Джеймса Монро.

Перебуваючи на посту віце-президента, Д. Томпкінс довго відбивався від своїх політичних опонентів, які звинувачували його в неналежному використанні державних коштів під час свого губернаторства.

Дружиною була Ханна Мінторн (Hanna Minthorne). Мали вони семеро дітей.

8. Річард Ментор Джонсон Richard Mentor Johnson

Народився 17 жовтня 1781 р. біля Луїзвіллю (Louisville), штат Кентуккі. Помер 19 листопада 1850 р. у тому ж штаті. За партійною належністю — демократ. На посаді віце-президента перебував упродовж 1837—1841 рр.

Правничою практикою почав займатися 1802 р. Про нього пішла добра слава. До законодавчого органу штату Кентуккі його було обрано 1804 р. Через два роки обрали до Палати представників Конгресу США.

Там він перебував упродовж 1807—1819 рр. та 1829—1837 рр. На посаді сенатора знаходився протягом 1813—1829 рр. На початку своєї кар'єри симпатизував вігам. Згодом став соратником президента Ендрю Джексона, який виступав за низькі тарифи та розпуск національного банку. Президент Е. Джексон наполягав на тому, щоб Р. Джонсон був віце-президентом. Колегія виборців уперше в історії не могла визначитися, кому ж віддати перевагу з чотирьох кандидатів і питання розглядав Сенат.

Р. Джонсону на посаді віце-президента було нелегко. Невдоволення цим у демократичній партії зростало. Вона вперше в історії вирішила в 1840 р. не висувати кандидата на посаду віце-президента. На президентських виборах поступився кандидату від партії вігів Джону Тайлеру. Назадого до смерті Р. Джонсона було обрано до законодавчого органу штату Кентуккі.

Одруженим не був.

11. Джордж Міффлін Даллас George Mifflin Dallas

Народився 10 липня 1792 р. у Філадельфії (Philadelphia), штат Пенсільванія. Проживав у тому ж штаті. За партійною належністю — демократ. Посаду віце-президента обіймав упродовж 1845—1848 рр. Помер 31 грудня 1864 р.

Обіймав посаду віце-президента за часів президента Джеймса Полка. Залишив свій слід в історії, передусім завдяки Конвенції Далласа — Кларендона, яка покликана була розв'язати суперечності Центральної Америки. Він домігся від Великої Британії відмови від проголошеною нею права на обшук морських суден.

Його дружиною була Софія Ніклін (Sophia Niklin). Дітей у них не було.

14. Вільям Руфус Де Ван Кінг William Rufus De Vane King

Народився 7 квітня 1786 р. у графстві Семпсон (Sampson), штат Північна Кароліна. Проживав в Алабамі. За партійною належністю — демократ. Помер 18 квітня 1853 р.

Упродовж 1819—1844 рр. знаходився на дипломатичній службі та був сенатором від Алабами, зокрема, протягом 1844—1846 рр. був послом США у Франції. Застерігав французський уряд, щоб не було жодного іноземного втручання в наміри США анексувати Техас. Обравши Ф. П'єрса президентом США, виборці автоматично схвалили його вибір на посаду віце-президента В. Кінга. Він помер після виборів, не встигнувши офіційно обійняти посаду.

Дружини і дітей не мав.

15. Джон Кебел Брекенрідж John C. Brechinridge

Народився 21 січня 1821 р. у Лексінгтоні (Lexington), штат Кентуккі. За партійною належністю — демократ. Перебував на посаді віце-президента США впродовж 1857—1861 рр. Помер 17 травня 1875 р.

Був відомим правником, військовим діячем й дипломатом США.

Протягом 1851—1855 рр. був членом фракції Демократичної партії в Палаті представників США. За результатами президентських виборів 1856р. став віце-президентом США в адміністрації президента Джеймса Б'юкенена. Демократична партія розкололася 1860 р., і на президентських виборах 1860 р. південні демократи виставили кандидатуру Д.Брекенріджа. Перемогу на виборах здобув Авраам Лінкольн. У листопаді 1861р. Д. Брекенрідж подав у відставку з поста сенатора і як бригадний генерал (генерал-майор) вступив до армії конфедератів. Президент Конфедерації Джеферсон Девіс призначив його в 1865 р. державним військовим секретарем.

Дружиною була Мері Барч (Mary C. Burch). Дітей у них не було.

16. Ханнебел Хамлін Hannibal Hamlin

Народився 27 серпня 1809 р. в Паризьких горбах (Paris Hills), штат Мен. Помер 4 липня 1891 р. у Бангорі (Bangor). За партійною належністю — республіканець. Пост віце-президента США обіймав упродовж 1861—1865 рр.

Займався юридичною практикою. Виступав проти рабства. Протягом 1836—1840 рр. був серед законодавців штату Мен. До Конгресу США обирався в 1842 р. та 1844 р. Вперше був сенатором протягом 1848—1856 рр. Вийшов з демократичної партії у 1856 р. з огляду на те, що вона схвалила «Акт Канзас — Небраска». У 1857 р. Ханнебела Хамліна було обрано першим республіканським губернатором штату Мен. З цієї посади він подав у відставку у лютому 1857 р. й повернувся до Сенату. Був віце-президентом США протягом першого терміну президентства А. Лінкольна. Виступав за радикальні заходи у скасуванні рабства і озброєнні негрів. На вибори 1864 р. його кандидатура не була схвалена. Працював на посаді збирача мита (collector) порту Бостона. Йому не подобалася політика президента Ендрю Джонсона. Протягом 1869—1881 рр. був сенатором і очолював комітет з іноземних справ. Був послом США в Іспанії впродовж 1881—1882 рр.

Двічі був одружений. Перша дружина — Сара Джейн Імері (Sarah Jane Emery), друга — Еллен Веста Імері (Ellen Vesta Emery). З першою дружиною дітей не було, з другою мав одну дитину.

18. Скуйлер Колфакс Schuyler Colfax

Народився 23 березня 1823 р. у Нью-Йорку. Помер 13 січня 1885 р. у Манкато, штат Міннесота. Проживав в Індіані. За партійною належністю — республіканець. На посаді віце-президента перебував упродовж 1869—1873 рр.

На початку своєї кар'єри поєднував журналістику з політикою. 1845 р. заснував газету «St. Joseph Valley Register». Був її головним редактором упродовж 18 років. Газета належала до найвпливовіших у штаті.

Перед громадянською війною перейшов з партії вігів до руху «Нічого не знаю» (Know — Nothing), а потім — до Республіканської партії. У Конгресі був до 1869 р., останні шість років — спікером Палати представників.

Протягом 1865—1877 рр. був лідером радикальних республіканців і виступав за надання права голосу неграм та утиск функціонерів Конфедерації. На президентських виборах 1868 р. У. Гранта було обрано президентом, а Е. Колфакса — віце-президентом.

С.Колфаксу не вдалося забезпечити своє висунення на посаду віце-президента на виборах 1872 р., оскільки з'явилася інформація про його причетність до фінансових зловживань. Звинувачувався, зокрема, в тому, що в 1868 р. отримав у подарунок 4 тис. доларів від постачальника конвертів уряду США.

Після закінчення терміну його перебування на державній службі, виступав з популярними лекціями, заробляючи собі на життя.

Двічі був одружений. Перша дружина — Евелін Кларк (Evelyn Clark), а друга — Еллен Уейд (Ellen Wade). Дітей не було з обома дружинами.

18. Генрі Вільсон Henry Wilson

Першопочатково ім'я та прізвище — Єремія Джонс Колбет (Jeremiah Jones Colbath).

Народився 12 лютого 1812 р. у Фармінгтоні (Farmington), штат Нью-Гемпшир. Помер 22 листопада 1875 р. у Вашингтоні. Проживав у Масачусетсі. На посаді віце-президента США — 1873—1875 рр.

З 10-річного віку працював сільськогосподарським наймитом. Одержав свободу у віці 21 р. Тоді ж змінив своє ім'я й прізвище. Навчився виготовляти взуття і став дрібним його виробником. Під час своїх поїздок до Вашингтону слухав дебати про рабоволодіння та спостерігав за аукціонами рабів. Вирішив присвятити своє життя їх звільненню. Став національним лідером антирабського руху. 1840 р. його обрали до законодавчого органу штату Масачусетс від партії вігів, де він практич-

но без перерви перебував впродовж 12 років. Допоміг утворити в 1848 р. Партію вільної землі (Free Soil Party). 1848 р. приєднався до руху «Нічого не знаю» (Know-Nothing). Через кілька років перейшов до Республіканської партії. Був сенатором упродовж 1855—1873 рр. Очолював Комітет з воєнних справ протягом 1861—1865 рр. Виступав проти політики президента США Ендрю Джонсона, який примирливо ставився до переможеного Півдня. Республіканська партія висунула кандидатуру Г. Вільсона на пост віце-президента у 1868 р. Був віце-президентом під час другого терміну перебування на посту президента В.Гранта.

Помер від сердечного нападу, знаходячись на роботі.

Написав тритомник про діяльність Конгресу під час війни. Створив також тритомну монографію «Історія піднесення і занепаду рабовласницької влади в Америці» (History of the Rise and Fall of the Slave Power in America).

Дружиною була Харієт Мальвіна Хоув (Harriet Malvina Howe). Мали одну дитину.

19. Вільям Віллер William A. Wheeler

Народився 30 червня 1819 р. у Малоні (Malone), штат Нью-Йорк. Там же й помер 4 червня 1887 р. За партійною належністю — республіканець. На посаді віце-президента перебував упродовж 1877—1881 рр.

Протягом 1840—1850 рр. працював в урядових структурах штату Нью-Йорк. Був членом Палати представників Конгресу США впродовж 1861—1863 рр. Повторно його було обрано до Конгресу в 1875 р. Ввійшов до складу комісії, яка розглядала суперечливі результати виборів у Луїзіані. Запропонував компромісне рішення, яке було назване його прізвищем, — урядовий контроль було поділено між двома партіями.

Був віце-президентом США за часів адміністрації Рутефорда Хаза. На цю посаду вони були призначені за рішенням надзвичайної комісії, що розглядала суперечливі президентські вибори 1876 р.

Виступав за владну єдність, реформу державної служби і допомогу системі освіти Півдня. Після закінчення терміну свого перебування на посаді віце-президента, відійшов від суспільного життя з огляду на особисті проблеми.

Дружиною була Мері Кінг (Mary King). Дітей у них не було.

22. Томас Хендрікс Thomas A. Hendriks

Народився 7 вересня 1819 р. біля Занесвілля (Zanesville), штат Огайо. Проживав в Індіані. Помер 25 листопада 1885 р. в Індіанополісі, штат Індіана. На посаді віце-президента США був недовго.

Юридичною практикою почав займатися в 1843 р. Його було обрано до законодавчого органу Індіани в 1848 р. Протягом 1850—1851 рр. брав участь у роботі конференції з перегляду конституції штату.

Упродовж 1851—1855 рр. був комісаром федерального Загальноземельного відомства Конгресу США. Перебував у Сенаті в 1863—1869 рр. Посаду губернатора Індіани обіймав у 1873—1877 рр. Був невдоволеним військовою політикою республіканської адміністрації щодо Конфедерації, хоч особисто залишався вірним Союзу. Не подобалася йому й радикальна програма відбудови Півдня після громадянської війни. Виступав проти законодавства, спрямованого на надання економічної й політичної допомоги тим, кого звільнили від рабства.

Демократична партія розглядала питання про висунення кандидатури Т. Хендрікса на посаду президента. Він був кандидатом на посаду віце-президента на виборах 1876 р. та 1884 р. Спеціальна виборча комісія не присудила перемогу на виборах 1876р. команді С. Тілдена (S.J.Tilden) та Т. Хендрікса. Віце-президентом він став під час першого терміну президентства С. Клівленда.

Дружиною була Еліза Мерген (Eliza C.Margan). У них була одна дитина.

23. Леві Парсонс Мортон **Levi Parsons Morton**

Народився 16 травня 1824 р. у Шохемі (Shoreham), штат Вермонт. Проживав у Нью-Йорку. За партійною належністю — республіканець. Посаду віце-президента обіймав упродовж 1889—1893 рр. Помер 16 травня 1920 р.

Був банкіром і підприємцем. Він створив фірму «Levi P. Morton and CO» (з 1869 — «Morton, Blass and CO»), яка надала уряду США допомогу у фінансуванні громадянської війни. Протягом 1879—1881 рр. був представником, а в 1881—1885 рр. — послом США у Франції. Потім обіймав посаду віце-президента США за часів президентства Б. Гаррісона. Згодом (1895—1897) був губернатором Нью-Йорку.

Був двічі одружений. Першою дружиною була Люсі Янг Кімболл (Lucy Young Kimball), а другою — Анна Лівінгстон Ред Стріт (Anna Livingston Read Street). З першою дружиною дітей не було, а з другою мав 5 дітей.

24. Едлай Евінг Стівенсон **Adlai Ewing Stevenson**

Народився 23 жовтня 1835 р. у Християнському Графстві (Christian County), штат Кентуккі. Помер 14 червня 1914 р. у Чикаго. Проживав в Іллінойсі. За партійною належністю — демократ. На посаді віце-президента США перебував у 1893—1897 рр.

На початку своєї правничої практики на Е. Стівенсона великий вплив здійснили дебати між Авраамом Лінкольном і Стефеном Дугласом, що відбулися 1858 р. під час сенаторської виборчої кампанії у штаті Іллінойс.

На державній роботі — з 1860 р. Прокурором штату було обрано 1865 р. Двічі обирався до Палати представників (1875—1876 та 1879—1880).

Виступав за низькі тарифи, ліберальну валютну політику. Примирливою була позиція Е. Стівенсона в дебатах Конгресу, де розглядався спосіб розв'язання конфлікту довкола суперечливих президентських виборів 1876 р.

Під час президентства Г. Клівленда 1885—1889 рр. Е. Стівенсон був першим заступником Генерального директора поштової служби США. Коли Г. Клівленда було вдруге обрано на посаду президента, то віце-президент Е. Стівенсон розглядався демократичною партією як діяч, який найкраще об'єднає різні її фракції.

В. Мак Кінлі наприкінці свого терміну перебування на посаді президента США призначив Стівенсона головою Комісії, яка направлялася до Європи опрацювати питання міжнародного біметалізму. Е. Стівенсон висував свою кандидатуру на посаду віце-президента (1900) та губернатора Іллінойсу (1908), але обидва рази йому не щастило.

Дружиною була Леціція Грін (Letitia Green). Мали вони одну дитину.

25. Гарріт Хоберт **Garret A. Hobart**

Народився 3 червня 1844 р. в Лонг-Бранчі (Long Branch), штат Нью-Джерсі. Помер у Патерсоні (Paterson) 21 листопада 1899 р. На посаді віце-президента перебував упродовж 1897—1899 рр. За партійною належністю — республіканець.

Розпочав займатися правничою практикою у штаті Нью-Джерсі в 1869 р. Вона принесла йому широке визнання. 1873 р. обрано до законодавчого органу штату, де він перебував два роки. У 1877—1882 рр. Г. Хоберт — сенатор штату. На посаді голови штатського Комітету Республіканської партії перебував у 1880—1891 рр. До складу Національного комітету Республіканської партії увійшов у 1884 р. і від Нью-Джерсі 5 разів підряд був делегатом конференцій, які висували кандидатури від партії на президентських виборах.

Оскільки на президентських виборах В. Мак Кінлі виступав за міцну валюту і високі тарифи, то Г. Хоберт став найкращою кандидатурою на посаду віце-президента. Йому до вподоби був золотий стандарт. Помер, не доживши до закінчення терміну свого перебування на посаді.

Його дружиною була Дженні Татл (Jennie Tuttle). Мали вони двох дітей.

26. Чарльз Фейрбенк Charles W. Fairbanks

Народився 11 травня 1852 р. біля Уніонвілля (Unionville), штат Огайо. Помер 4 червня 1918 р. в Індіанapolisі (Indianapolis), штат Індіана. Відомий ще й як останній державний діяч Америки, який вийшов з хатинок (last of America's log-cabin statesmen). Партійна належність — республіканець. На посаді віце-президента США перебував протягом 1905—1909 рр.

Розпочав займатися юридичною практикою в 1874 р. Був залізничним прокурором Індіани. З 1896 р. і до своєї смерті вважався босом Республіканської партії в штаті Індіана. Виступав за золотий стандарт. Належав до основних доповідачів на Національній конференції Республіканської партії в 1896 р. У 1897—1905 рр. — сенатор. Швидко став провідним членом Сенату.

На президентських виборах 1904 р. Теодор Рузвельт запропонував Ч. Фейрбенксу посаду віце-президента, не дивлячись на те, що останній представляв «сумнівний штат». Роки на посаді віце-президента пройшли гладенько. Коли в 1912 р. Республіканську партію розколов «Прогресивний рух», то Ч. Фейрбенкс підтримав В. Тафта, відмовивши в підтримці Т. Рузвельту. Ч. Фейрбенксу хотілося стати віце-президентом ще й у 1916 р., але команді Ч. Х'юга (Charles Evans Hughes) — Ч. Фейрбенксу не щастило.

Дружиною була Корнелія Коул (Cornelia Cole). Дітей у них не було.

27. Джеймс Шерман James Sherman

Народився 24 жовтня 1855 р. в Отіці (Otica), штат Нью-Йорк. У тому ж штаті й проживав. За партійною належністю — республіканець. На посту віце-президента перебував у 1909—1912 рр. Помер 30 жовтня 1912 р.

Джеймс Шерман розпочав займатися правничою практикою в 1880 р. 1884 р. його було обрано мером Отіки. Був членом Палати представників Конгресу США в 1887-1891 рр. та 1893—1909 рр.

На посаді віце-президента США перебував під час президентства Говарда Тафта. Помер під час президентської виборчої кампанії 1912 р. Його смерть стала унікальним явищем в історії американської політики — було вже запізно зазначати у виборчих бюлетенях прізвище нового кандидата на пост віце-президента. Понад три мільйони американців голосували за живого Г. Тафта та померлого Джеймса Шермана. 8 голосів колегії виборців, відданих Джеймсу Шерману, були зараховані на користь президента Колумбійського університету Ніколаса Муррея Батлера (Nicholas Murray Butler).

Дружина — Керрі Беккок (Carrie Babcock). Мали трьох дітей.

28. Томас Маршалл Thomas Riley Marshall

Народився 14 березня 1854 р. у Нью-Манчестері (N. Manchester), штат Індіана. У тому ж штаті й проживав. Посаду віце-президента обіймав протягом 1913—1921 рр. Помер 1 червня 1925 р.

Упродовж 1909—1913 рр. обіймав посаду губернатора Індіани. Потім його було призначено віце-президентом в адміністрації Вудро Вільсона.

Його дружиною була Луїза Кімсі (Lois I. Kimsey). Дітей у них не було.

30. Чарльз Доз Charles Gates Dawes

Народився 27 серпня 1865 р. у Marietti (Marrietta), штат Огайо. Проживав в Іллінойсі. За партійною належністю — республіканець. Посаду віце-президента обіймав упродовж 1925—1929 рр. Помер 23 квітня 1921 р.

Був відомим фінансовим і політичним діячем. У 1925 р. йому і серу Остену Чемберлену (Austen Chamberlain) було присуджено Нобелівську премію миру за «План Доза». План стосувався тимчасової неспроможності Німеччини сплачувати військові репарації, накладені на неї Версальським договором, яким закінчилася Перша світова війна. План передбачав реорганізацію фінансової системи Німеччини й одержання позик від переважно приватних інвесторів США.

Ч. Доз був віце-президентом в адміністрації К. Куліджа. Протягом 1929—1932 рр. був послом США у Великій Британії.

Його дружиною була Керо Блаймер (Caro D. Blymer). Мали вони четверо дітей.

31. Чарльз Куртіс Charles Curtis

Народився 25 січня 1860 р. на землі індіанців, яка пізніше ввійшла до складу Канзаса. Помер 8 лютого у Вашингтоні. Проживав у Канзасі. За партійною належністю — республіканець. На посаді віце-президента США перебував у 1929—1933 рр.

Вважався 31-м віце-президентом США. Обіймав цей пост у республіканській адміністрації президента Герберта Гувера.

Його мати мала четверту частину індіанської крові племені канза. Дитячі роки пройшли в племені кау. Розпочав займатися юридичною практикою в 1881 р. Протягом 1884—1888 рр. був сенатором графства Шауні (Shawnee). Вступив до Республіканської партії. Протягом 1893—1897 рр. був членом Палати представників та сенатором упродовж 1907—1913 та 1915—1929 рр. Був лідером фракції Республіканської

партії в 1915—1917 рр. та лідером більшості впродовж останніх шести років.

Ч. Куртіс був проти висунення кандидатури Г. Гувера на посаду президента США від Республіканської партії. За результатами партійного голосування Ч. Куртіс посів друге місце. Це й зумовило обрання в 1932 р. Г. Гувера президентом, а Ч. Куртіса — віце-президентом США. На виборах 1936 р. команда Гувера-Куртіса зазнала поразки. Екс-віце-президент повернувся до юридичної практики.

Дружиною була Анна Бейрд (Anna E. Baird). Мали вони трьох дітей.

32. Джон Гарнер John N. Garner

Народився 23 листопада 1868 р. у графстві Червона Річка (Red River County), штат Техас. Помер 7 листопада 1967 р. в Увальді (Uvalde). За партійною належністю — демократ. На посаді віце-президента перебував у 1933—1941 рр.

Юридичною практикою розпочав займатися у штаті Техас у 1890 р. 1903 р. його було обрано до Палати представників, де він перебував 30 років. Дотримувався консервативних поглядів. Вважався надійним, стабільним та політично ефективним діячем. Був майстром політичних маневрів. Виступав за градуйований податок на доходи, федеральну резервну систему. За станом на 1917 р. вважався найвпливовішим політиком у Конгресі. Очолював фракцію Демократичної партії. 1931 р. його обрали спікером Палати представників.

На Національній конференції Демократичної партії, що відбулася в 1932 р., Д. Гарнер спочатку був кандидатом на посаду президента. Потім дозволив лояльним до себе делегатам від Техасу і Каліфорнії проголосувати за Ф. Рузвельта. Останній запропонував йому посаду віце-президента. На неї Д. Гарнер заступав двічі під час президентства Ф. Рузвельта, хоч і вважав політику «Нового підходу» занадто ліберальною. У 1937 р. розсердився на Ф. Рузвельта за його намір розширити Верховний Суд США. Наприкінці другого терміну віце-президентства повернувся на своє ранчо в Техасі.

Дружиною його була Етті Рейнер (Ettie Rheiner). Дітей не мали.

32. Генрі Агард Воллес Henry Agard Wallace

Народився 7 жовтня 1888 р. у графстві Едейр (Adair), штат Айова. Проживав у тому ж штаті. На посаді віце-президента США перебував у 1941—1945 рр. За партійною належністю — демократ. Помер 18 листопада 1965 р.

Був віце-президентом США за часів Ф. Рузвельта, точніше кажучи протягом третього терміну перебування Ф. Рузвельта на посту глави американської держави.

Г. Воллес організував 1948 р. Прогресивну партію США. Дружиною його була Іло Броувн (Ilo Browne). Мали вони трьох дітей.

33. Албен Вільям Барклі **Alben W. Barkley**

Народився 24 листопаду 1877 р. у графстві Грейвз (Graves), штат Кентуккі. За партійною належністю — демократ. На посаді віце-президента перебував у 1949—1953 рр. Помер 30 квітня 1956 р.

Був лідером сенатської більшості Демократичної партії впродовж 1937—1947 рр. На президентських виборах 1948 р. він став віце-президентом в адміністрації Гаррі Трумена.

Був двічі одруженим. Перша дружина — Дороті Броуер (Dorothy Brower), друга — Джейн Хедлі (Jane Hadley). З першою дружиною мав трьох дітей. З другою дружиною дітей не було.

36. Губерт Гораціо Хемфрі **Hubert Horatio Humphrey**

Народився 27 травня 1911 р. в Воллесі (Wallace), штат Південна Дакота. Проживав у Міннесоті. За партійною належністю — демократ. Посаду віце-президента США обіймав у 1965—1969 рр. Помер 13 січня 1978 р.

Упродовж 1949—1964 та 1971—1978 рр. був сенатором від штату Міннесота. Виступав за громадянські права та права трудящих. Віце-президентом був протягом періоду президенства Л. Джонсона. На президентських виборах 1968 р. був кандидатом від Демократичної партії. Зазнав поразки від Р. Ніксона.

Дружиною його була Маріель Фей Бак (Mariel Fay Buck). Мали вони чотирих дітей.

37. Спіро Теодор Агню **Spiro Theodore Agnew**

Народився 9 листопада 1918 р. у Балтиморі, штат Меріленд. Проживав у тому ж штаті. За партійною належністю — республіканець. На посаді віце-президента США перебував у 1969—1973 рр.

Був губернатором штату Меріленд. Віце-президентом став в адміністрації Р. Ніксона. Політичні супротивники звинуватили С. Агню в хабарництві під час перебування на посаді губернатора. 10 жовтня 1973 р. С. Агню подав у відставку. Визнав один епізод уникнення від сплати податків і за результатами судового розгляду сплатив штату Меріленд відшкодування на суму 270 тисяч доларів.

Дружиною його була Елінор Ізобел Джудефайнд (Elinor Esobel Judefind). Мали четверо дітей.

38. Нельсон Рокфеллер **Nelson Aldrich Rockefeller**

Народився 8 липня 1908 р. у Бар Харборі (Bar Harbor), штат Мен. Проживав у Нью-Йорку. За партійною належністю — республіканець. Посаду віце-президента США обіймав упродовж 1974—1977 рр. Помер 26 січня 1979 р.

Доводився внуком Джону Д. Рокфеллеру — відомому нафтовому магнату й філантропу.

Протягом 1940—1944 рр. був координатором внутрішньоамериканських справ, а потім (1944—1945) — помічником державного секретаря. Очолював дорадче правління міжнародного розвитку в 1953—1954 рр. Після цього був спеціальним помічником президента США Д. Ейзенхауера (1953—1954). У 1955—1973 рр. Н. Рокфеллер — губернатор Нью-Йорку. На посаді губернатора доклав зусиль до поліпшення соціального добробуту та впровадження освітніх програм. Коли Д. Форд заступив Р. Ніксона на посаді президента США, то Н. Рокфеллеру було запропоновано посаду віце-президента.

Був двічі одружений. Перша дружина — Мері Тодхантер Кларк (Mary Todhunter Clark), друга — Маргарет Фітлер Марфі (Margaretta Fittler Murphy). З першою дружиною мав 5 дітей, з другою — двох.

39. Вальтер Фредерик Мондейл **Walter Frederick Mondale**

Народився 5 січня 1928 р. у Цейлоні (Ceylon), штат Міннесота. У тому ж штаті й проживав. За партійною належністю — демократ. На посаді віце-президента США перебував у 1977—1981 рр.

Вважався протеже сенатора-демократа з Міннесоти Губерта Хемфрі. Протягом 1960—1964 рр. був генеральним прокурором Міннесоти. У 1965—1966 рр. замість Г. Хемфрі дослужив закінчення його терміну в Сенаті США. У 1966 р. В. Мондейла було обрано до Сенату, де він перебував у 1966—1972 рр. Віце-президентом був в адміністрації Дж. Картера. На своїй посаді виявляв кипучу діяльність як у внутрішніх, так і іноземних справах. Зазнав поразки з президентом Дж. Картером на виборах 1980 р. На президентських виборах 1984 р. Демократична партія висунула Мондейла своїм кандидатом. У віце-президенти він вперше в історії США взяв жінку — Жеральдін Ферраро (Geraldine Ferraro). Президентська кампанія успіху їм не принесла.

Дружина — Джоан Адамс (Joan Adams). Дітей було у них троє.

41. Ден Квейл **J. Danforth (Dan) Quayle**

Народився 4 лютого 1947 р. в Індіанapolisі (Indianapolis), штат Індіана. Проживає в Індіані. За партійною належністю — республіканець. Посаду віце-президента обіймав упродовж 1989—1993 рр.

Правник. Обіймав різні посади у штаті та газетах перед тим, як його обрали членом Палати представників від штату Індіана (1977—1981). У Сенаті Д. Квейл представляв Індіану в 1981—1989 рр. Віце-президентом був за президентства Джорджа Буша-старшого.

На президентських виборах 1992 р. команда Буш-Квейл зазнала поразки від команди Клінтон-Гор.

Дружина — Мерлін Такер (Merylin Tucker). У них троє дітей.

42. Альберт Гор **Albert Arnold Gore**

Народився 31 березня 1948 р. у Вашингтоні (округ Колумбія). Проживав у штаті Теннесі. За партійною належністю — демократ. На посаді віце-президента США перебував у 1993—2001 рр.

У 1977—1986 рр. був членом Палати представників. Упродовж 1985—1993 рр. А. Гор був сенатором. Безуспішно пропонував свою кандидатуру Демократичній партії для висунення на президентських виборах 1988 р. Віце-президентом був в адміністрації Білла Клінтона.

На президентських виборах 2000 р. Демократична партія висунула А. Гору своїм кандидатом. За суперечливих обставин перемогу зарахували його опоненту — представнику Республіканської партії Джорджу Бушу-молодшому.

Дружина — Мері Елізавета Ейтчесон (Mery Elizabeth Aitcheson). У них — четверо дітей.

43. Річард Чейні **Richard Bruce Cheney**

Народився 30 січня 1941 р. Лінкольні (штат Небраска). Батько — Річард Герберт Чейні. Мати Марджорі Лорейн Дікі. Коли Р. Чейні було 13 років, його сім'я переїхала до західного штату Вайомінг. Після закінчення середньої школи округи Натрон Р. Чейні вступив до Йельського університету (штат Коннектикут). Там вчився два роки, а потім продовжував навчання в штаті Вайомінг. Здобув ступінь магістра політології і вступив до аспірантури університету штату Вісконсін. Одержав стипендію Конгресу США і 1968 р. переїхав до столиці США.

Спочатку Р. Чейні працював в офісі молодого конгресмена-республіканця від штату Вісконсін Вільяма Штейгера, а потім перейшов в апарат Дональда Рамсфелда, який очолював Відділ рівних можливостей. Президент Річард Ніксон 1970 р. призначив Д. Рамсфелда консультантом Білого Дому. Р. Чейні став його заступником, а в листопаді 1974 р. обійняв посаду помічника президента США і керівника апарату Білого дому. Він був наймолодшим політиком, який обійняв цю важливу посаду.

Після закінчення президентського терміну Дж. Форда Р. Чейні 1977 р. повернувся до Вайомінгу. 1978 р. його вперше обрали конгресменом. Потім він переобирався ще на п'ять дворічних термінів.

Протягом 1981—1987 рр. був головою Політичного комітету республіканської партії. 1988 р. очолив республіканську меншість у Палаті представників Конгресу США.

Президент Дж. Буш-старший 1989 р. призначив Р. Чейні міністром оборони. Перебував він на цій посаді до січня 1993 р. Керував воєнними кампаніями «Права справа» у Панамі та «Буря в пустелі» в Перській затоці.

1995 р. Р. Чейні обійняв посаду голови ради директорів і головного виконавчого директора «Халлібертон Компані». Ця фірма обслуговувала нафтопромисли. 100 тисяч її співробітників працювали в 20 країнах світу.

Дж. Буш-молодший брав Р. Чейні на президентські перегони в 2000 та 2004 роках.

Р. Чейні одружився 1964 р. на своїй шкільній подрузі Лінн Енн Вінсент. Вона впродовж 1986—1993 рр. працювала головою Національного фонду гуманітарних наук. Згодом була старшим науковим співробітником в Інституті американського підприємництва та досліджень державної політики.

Подружжя має двох дочок — Елізабет і Мері.

44. Джозеф Робінетт (Джо) Байден—молодший (Joseph Robinette (Joe) Biden, Jr)

Народився 20 листопада 1942 року у м. Скрантон, (штат Пенсільванія, Scranton, Pennsylvania) у англо-ірландській католицькій сім'ї.

Його батько — Джозеф Робінетт Байден—старший(1915—2002), а мати Катерина Євгенія Фіннеган(Catherine Eugenia «Jean» Finnegan). Народилася 1918 року. Брати — Джеймс Брайєн Байден (James Brian Biden) і Френсіс Байден(Francis W. Biden). Сестра — Валері (Байден) Оуенс (Valerie (Biden) Owens). Один з його дідів був членом сенату штату Пенсільванія.

У свої молоді роки батько Дж. Байдена був заможною людиною. Потім зазнав кількох бізнесових невдач і впродовж кількох років сім'я жила з материними дідом і бабою. 1953 року сім'я переїхала до Делаверу, оскільки Скрантон спіткав економічний занепад. Батько займався торгівлею автомобілями, що були у використанні(used cars).

Майбутній віце-президент вчився у школі Святої Олени у Віллінгтоні. Потім в Академії «Аример» (Archmere) у Клеймонті (штат Делавер). Мав досягнення у футболі та бейсболі. Брав участь у антисегрегаційному русі. Закінчив школу 1961 року. Пізніше навчався в університеті Делавера. Вивчав історію і політологію. Спортом і суспільними справами цікавився більше, ніж навчанням. Закінчив університет 1965

року. 27 серпня 1966 р. Дж. Байден одружився на Нейлії Хантер (Neilia Hunter). Вона походила із заможної сім'ї з Скейнателеса, що у штаті Нью-Йорк (Skaneateles, New York). Позналилися вони на Багамських островах під час весняних канікул 1964 року. Її батьки спершу були проти щоб вона виходила заміж за католика. Мали трьох дітей — синів Джозефа (1969 р.н.) і Роберта (1970 р.н.) та доньку Наомі Кристину (1971 р.н.). Юридичний факультет Сиракузького університету (штат Нью-Йорк) закінчив 1968 року. Того ж року захистив докторську дисертацію з юриспруденції. Під час першого року навчання в університеті його спіймали на плагіаті — списав 5 сторінок з 15-сторінкової статті. Мав 5 відстрочок від військової служби (draft deferments) під час війни у В'єтнамі, бо був студентом і у юнацькі роки хворів на астму. Не брав участі у антивоєнному русі під час в'єтнамської війни. Вживання алкоголю у сім'ях Байденів і Фіннеганів та їх сусідами змусило Дж. Байдена стати непитушим (teetotaler). У дитинстві і юнацтві він заїкався. Цю ваду він ліквідував за допомогою кількогадинних декларувань віршів перед дзеркалом. В 1969 році Дж. Байден розпочав вести у Делавері юридичну практику. До 1972 року працював адвокатом в управлінні державних захисників у м. Віллінгтон того ж штату. Потім став співзасновником юридичної фірми «Байден і Волш» (Baiden and Walsh).

Впродовж 1970-1972 років був адвокатом (counsel) у графстві Нью-Кастл (штат Делавер).

Корпоративне право (corporate law) йому не подобалося, а кримінальне право не забезпечувало значних доходів.

1970 року як демократ переміг у традиційно республіканській окрузі на виборах до Ради графства Нью-Кастл.

Став впливовим членом Демократичної партії.

7 листопада 1972 року у віці 30 років його було обрано сенатором США від штату Делавер. 30 років — мінімальний вік у США для того, щоб стати федеральним сенатором.

Переміг чинного сенатора — республіканця Дж. Калеба Боггса (J. Caleb Boggs) у ситуації, яка не давала шансів на перемогу. Сестра вміло керувала передвиборною кампанією. Певну допомогу надали профспілки та відомий член Демократичної партії Патрик Кеддел (Patrick Caddel).

1974 року редакція журналу «The Times» включила сенатора Дж. Байдена до переліку «200 осіб майбутнього», які будуть робити історію.

Переобирався сенатором в 1978, 1984, 1990, 1996 та 2002 роках. Термін закінчення повноважень - 3 січня 2009 року. 4 листопада 2008 р. Дж. Байдена всьоме було обрано сенатором від Делавера. Оскільки не можна бути одночасно сенатором і віце-президентом, то губернатор Делавера призначає на два роки сенатором від штату когось іншого.

Ніхто інший так довго не був сенатором від штату Делавер. У Сенаті очолював юридичний відділ у складі комітету з іноземних справ. Опікувався європейськими справами.

На час президентських перегонів очолював Комітет з іноземних справ.

Дж. Байден двічі хотів стати президентом США. На президентських перегонах 1987 року він вважався досить сильним кандидатом. Тоді його звинуватили у плагіаті промови тодішнього лідера британських лейбористів Ніла Кіннока. Це зашкодило його передвиборчій кампанії. Наприкінці січня 2007 року Дж. Байден заявив про намір висунути свою кандидатуру на президентських перегонах 2008 року. У січні 2008 р. на первинних виборах у штаті Айова Дж. Байден зібрав лише 1% голосів делегатів. Це змусило його оголосити про припинення передвиборчої кампанії.

Кандидатом на посаду віце-президента Барак Обама вибрав Джозефа Байдена 23 серпня 2008 року. На цю посаду претендувала і суперниця по президентських перегонах — Гіллари Клінтон.

Дж. Байден — перший в історії США Віце-президент-католик. Він також є першим віце-президентом від Делавару.

Дж. Байден має репутацію сильного дипломата. Вважається рішучим міжнародним лідером.

18 грудня 1972 року перша дружина Дж. Байдена та їх 13-місячна донька загинули в автокатастрофі. Сини дістали тяжкі поранення. Згодом повністю одужали. З огляду на трагедію мав намір відмовитися від сенаторства, але його умовив це не робити лідер сенатської більшості Майк Менсфілд. Старший син згодом став генеральним прокурором Делаверу (Delaware Attorney General). Служив суддею-адвокатом Армії (Army Judge Advocate) в Іраку.

Дж. Байден впродовж 5 років був вдовцем (single father for five years).

1975 року Дж. Байден зустрівся з Джил Трейсі Джекобс (Jill Tracy Jacobs). Вона виросла у Віллоу Грув (Willow Grove) у штаті Пенсільванія. Готувалася стати вчителькою. Зустріч їм влаштував брат Дж. Байдена. 17 липня 1977 р. вони одружилися. Мають доньку Ешлі Блейзер (Ashley Blazer). Народилася 1981 року. Сім'я Байдена-католицька. Члени сім'ї — прочани церкви Святого Джозефа (Грінвіль, штат Делавер).

1988 року мав тяжку недугу. Впродовж кількох місяців був на лікарняному. У 1988 р. священник у госпіталі виконав над ним причастя (a priest had administered last rites at the hospital). Вдалося одужати.

Католицькій громаді не подобається позиція Дж. Байдена щодо абортів.

**ПЕРЕЛІК ПАП РИМСЬКИХ (АНТИПАПИ ПОЗНАЧЕНІ
ЖИРНИМ ШРИФТОМ У ВІДПОВІДНИХ НОМЕРАХ ПЕРЕЛІКУ)**

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
1	До 64	Петро	Peter
2	64—76	Ліній	Linus
3	76—90	Анаклетій	Anacletus
4	90—99	Клемент I	Clement I
5	99—105	Єваристій	Evaristus
6	105—177	Александр I	Alexander I
7	117—127	Сикстій	Sixtus
8	117—137	Телефорій	Telesphorus
9	137—140	Хігіній	Hyginus
10	140—154	Пій I	Pius I
11	154—166	Анісетій	Anicetus
12	166—175	Сотер	Soter
13	175—189	Елеутерій	Eleutherius
14	189—198	Віктор I	Victor I
15	198—217	Зефіриній	Zephyrinus
16	217—222	Каллістій	Callistus
17	217—235	Іполит	Hippolytus
18	220—230	Урбан I	Urban I
19	230—235	Понтіан	Pontian
20	235—236	Антерій	Anterus
21	236—250	Фабіан	Fabian
22	251—253	Корнелій	Cornelius
23	251—258	Новаціан	Novatian
24	253—254	Луцій I	Lucius I
25	254—257	Стефан I	Stephen I

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
26	257—258	Сикстій II	Sixtus II
27	259—268	Діонісій	Dionysius
28	269—274	Фелікс I	Felix I
29	275—283	Євтихіаній	Eutychianus
30	283—296	Кай	Caius
31	296—304	Марселіній	Marcellinus
32	308—309	Марселій I	Marcellus I
33	310	Євсебій	Eusebius
34	311—314	Мілтіадес	Miltiades
35	314—335	Сильвестр I	Sylvester I
36	326	Марк	Mark
37	337—352	Юлій I	Julius I
38	352—366	Ліберій	Liberus
39	355—365	Фелікс II	Felix II
40	366—384	Дамасій	Damasus II
41	366—367	Урсиній	Ursinus
42	384—399	Сирікій	Sirucius
43	399—401	Анастасій I	Anastasius I
44	402—417	Інносентій I	Innocentus I
45	417—418	Зосимій	Zosimus
46	418—422	Боніфаций I	Boniface I
47	418—419	Євлалій	Eulalius
48	422—432	Целестин I	Celestine I
49	432—440	Сикстій III	Sixtus III
50	440—461	Леон I (Великий)	Leo I «the Great»
51	461—468	Гіларій	Hilarus

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
52	468—483	Симпліцій	Simplicius
53	483—492	Фелікс III (II)	Felix III (II)
54	492—496	Геласій I	Gelasius I
55	496—498	Анастасій II	Anastasius II
56	498—514	Сіммахій	Symmachus
57	498	Лаврентій	Laurentius
58	501—505	Лаврентій	Laurentius
59	514—523	Горміздас	Hormisdas
60	523—526	Іоанн I	John I
61	526—530	Фелікс IV (III)	Felix IV (III)
62	530—532	Боніфаций II	Boniface II
63	530	Діоскорій	Dioscorus
64	533—535	Іоанн II	John II
65	535—536	Агапетій	Agapetus
66	536—537	Сільверій	Silverius
67	537—555	Віджилій	Vigilius
68	556—561	Пелагій I	Pelagius I
69	561—574	Іоанн III	John III
70	575—579	Бенедикт I	Benedict I
71	579—590	Пелагій II	Pelagius II
72	590—604	Грегорій I (Великий)	Gregory I «the Great»
73	604—606	Сабініаній	Sabinianus
74	607	Боніфаций III	Boniface III
75	608—615	Боніфаций IV	Boniface IV
76	615—618	Девседит (Адеодатій I)	Deuseddit (Adeodatus I)
77	619—625	Боніфаций V	Boniface V

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
78	625—638	Гонорій I	Honorius I
79	640	Севериній	Severinus
80	640—642	Іоанн IV	John IV
81	642—649	Теодор I	Theodore I
82	649—655	Мартин I	Martin I
83	654—657	Євгеній I	Eugenius I
84	657—672	Віталіан	Vitalian
85	672—676	Адеодатій II	Adeodatus II
86	676—678	Доній	Donus
87	678—681	Агато	Agatho
88	682—683	Леон II	Leo II
89	684—685	Бенедикт II	Benedict II
90	685—686	Іоанн V	John V
91	686—687	Коно	Cono
92	687	Теодор	Theodore
93	687—692	Пасчал	Paschal
94	687—701	Сергій I	Sergius I
95	701—705	Іоанн VI	John VI
96	705—707	Іоанн VII	John VII
97	708	Сесиній	Sisinnius
98	708—715	Костянтин	Constantine
99	715—731	Грегорій II	Gregory II
100	741—752	Захарій	Zacharias
101	752	Стефан II	Stephen II
102	752	Стефан II (III)	Stephen II (III)
103	757—767	Павло I	Paul I

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
104	767—769	Костянтин II	Constantine II
105	768	Філіп	Philip
106	768—772	Стефан III (IV)	Stephen III (IV)
107	772—795	Адріан I	Adrian I
108	795—816	Леон III	Leo III
109	816—817	Стефан IV (V)	Stephen IV (V)
110	817—824	Пасчал I	Paschal I
111	824—827	Євгеній II	Eugenius II
112	827	Валентин	Valentine
113	827—844	Грегорій IV	Gregory IV
114	844	Іоанн	John
115	844—847	Сергій II	Sergius II
116	847—855	Леон IV	Leo IV
117	855—858	Бенедикт III	Benedict III
118	855	Анастасій—Бібліотекар	Anastasius Bibliothecarus
119	858—867	Миколай I (Великий)	Nicolas I «the Great»
120	867—872	Адріан II	Adrian II
121	872—882	Іоанн VIII	John VIII
122	882—884	Мариній I	Marinus I
123	884—885	Адріан III	Adrian III
124	885—891	Стефан V (VI)	Stephen V (VI)
125	891—896	Формозій	Formosus
126	896	Боніфаций VI	Boniface VI
127	896—897	Стефан VI (VII)	Stephen VI (VII)
128	897	Романій	Romanus
129	897	Теодор II	Theodore II

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
130	898—900	Іоанн IX	John IX
131	900—903	Бенедикт IV	Benedict IV
132	903	Леон V	Leo V
133	903—904	Христофор	Christopher
134	904—911	Сергій III	Sergius III
135	911—913	Анастасій III	Anastasius III
136	913—914	Ландо	Lando
137	914—928	Іоанн X	John X
138	928	Леон VI	Leo VI
139	928—931	Стефан VII (VIII)	Stephen VII (VIII)
140	931—935	Іоанн XI	John XI
141	936—939	Леон VII	Leo VII
142	939—942	Стефан IX	Stephen IX
143	942—946	Мариній II	Marinus II
144	946—955	Агапетій	Agapetus II
145	955—964	Іоанн XII	John VII
146	963—965	Леон VIII	Leo VIII
147	964—966	Бенедикт V	Benedict V
148	965—972	Іоанн XIII	John XIII
149	973—974	Бенедикт VI	Benedict VI
150	974	Боніфаций VII	Boniface VII
151	984—985	Боніфаций VII	Boniface VII
152	974—983	Бенедикт VII	Benedict VII
153	983—984	Іоанн XIV	John XIV
154	985—996	Іоанн XV	John XV
155	996—999	Грегорій V	Gregory V

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
156	997—998	Іоанн XVI	John XVI
157	999—1003	Сильвестр II	Sylvester II
158	1003	Іоанн XVII	John XVII
159	1004—1009	Іоанн XVIII	John XVIII
160	1009—1012	Сергій IV	Sergius IV
161	1012—1024	Бенедикт VIII	Benedict VIII
162	1012	Грегорій	Gregory
163	1024—1032	Іоанн XIX	John XIX
164	1032—1044	Бенедикт IX	Benedict IX
165	1045	Сильвестр III	Sylvester III
166	1045	Бенедикт IX (друге правління)	Benedict IX
167	1045—1046	Григорій VI	Gregory VI
168	1046—1047	Клемент II	Clement II
169	1047—1048	Бенедикт IX (третє правління)	Benedict IX
170	1048	Дамасій II (Поппо)	Domasus II (Poppo)
171	1048—1054	Леон IX (Бруно туольський)	Leo IX (Bruno of Toul)
172	1055—1057	Віктор II (Гебхард Хіргберзький)	Victor II (Gebhard of Hirschberg)
173	1057—1058	Стефан IX (X)(Фрідріх Лоренський)	Stephen IX (X) (Frederick of Lorraine)
174	1058—1059	Бенедикт X (Іоанн Тускулумський)	Benedict X (John of Tusculum)
175	1059—1061	Миколай II (Гепард Бургундський)	Nicolas II (Gerard of Burgundy)
176	1061—1073	Александр II (Ансельм Луцький)	Alexander II (Anselm of Lucca)
177	1061—1072	Гонорій II (Петро Кадалузький)	Honorius II (Peter Cadalus)

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
178	1073—1085	Григорій VII (Святий Гільдербранд)	Gregory VII (St. Hilderbrand)
179	1080, 1084—1100	Клемент III (Гільберт Равенський)	Clement III (Gilbert of Ravenna)
180	1086—1087	Віктор III (Дезіденій)	Victor III (Desidenus)
181	1088—1099	Урбан II (Одо Шатільонський)	Urban II (Odo of Chatillon)
182	1099—1118	Пашал II (Ранейро Б'єдський)	Paschal II (Raneiro da Bieda)
183	1100—1102	Теодорик	Theodoric
184	1102	Альберт	Albert
185	1105—1111	Сільвестер IV	Sylvester IV
186	1118—1119	Геласій II (Іоанн Гаецький)	Gelasius II (John of Gaeta)
187	1118—1121	Грегорій VIII (Моріс Бразький)	Gregory VIII (Maurice of Braga)
188	1119—1124	Калістіс II (Гій Бургундський)	Callistus II (Guy of Burgundy)
189	1124—1130	Гонорій II (Ламберто де Фагнані)	Honorins II (Lamberto dei Fagnani)
190	1124	Целестін II	Celestine II
191	1130—1143	Інокентій II (Грегорій Параресчі)	Innocent II (Gregory of Parareschi)
192	1130—1138	Анаклетій II	Anacletus II
193	1138	Віктор IV	Victor IV
194	1143—1144	Целестін II (Гідо де Кастелло)	Celestine II (Guido di Castello)
195	1144—1145	Луцій II (Герардо Каччі-нпемічі)	Lucius II (Gherardo Caccianemici)
196	1145—1153	Євгеній III (Бернардо Паганеллі)	Eugenius III (Bernardo Paganelli)

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
197	1153—1154	Анастасій IV (Коррадо Субарський)	Anastasius IV (Corrado della Subbara)
198	1154—1159	Адріан IV (Миколай Списозламувач)	Adrian IV (Nicolas breakspear)
199	1159—1181	Олександр III (Орландо Бандінеллі)	Alexander III (Orlando Bandinelli)
200	1159—1164	Віктор IV (Оттав'яно ді Монтічеллі)	Victor IV (Ottaviano di Monticelli)
201	1164—1168	Пасчаль III (Гвідо Кремський)	Paschal III (Guido of Crema)
202	1168—1178	Каллістий III (Іоанн Струмський)	Callistus III (John of Struma)
203	1179—1080	Інокент III (Ландо Сеський)	Innocent III (Lando da Sessa)
204	1181—1185	Луцій III (Убальдо Алуцинголі)	Lucius III (Ubaldo Allucingoli)
205	1185—1187	Урбан III (Уберто Кривеллі)	Urban III (Uberto Crivelli)
206	1187	Грегорій VIII (Альберто ді Морра)	Gregory VIII (Alberto di Morra)
207	1187—1191	Клемент III (Паоло Сколарі)	Clement III (Paolo Scolari)
208	1191—1198	Целестин III (Г'ячинто Бобоні—Орсіні)	Celestine III (Giacinto Boboni—Orsini)
209	1198—1216	Інокентій III (Лотаріо де Конті)	Innocent III (Lotario de' Conti)
210	1216—1227	Гонорій III (Канчіо Савеллі)	Honorius III (Cancio Savelli)
211	1227—1241	Грегорій IX (Уголіно ді Сен'ї)	Gregory IX (Ugolino di Segni)
212	1241	Целестин IV (Гофредо Кастільстон)	Celestine IV (Goffredo Castiglione)
213	1243—1254	Інокентій IV (Сінібальдо де Ф'єсчі)	Innocent IV (Sinibaldo de' Fieschi)

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
214	1254—1261	Александр IV (Рінальдо ді Сеньї)	Alexander IV (Rinaldo di Segni)
215	1261—1264	Урбан IV (Жак Пантелеон)	Urban IV (Jacques Pantaleon)
216	1265—1268	Клемент IV (Гі ле Грос Фулькес)	Clement IV (Guy le Gros Foulques)
217	1271—1276	Грегорій X (Тебальдо Вісконті)	Gregory X (Tebaldo Visconti)
218	1276	Інокентій V (П'єр Шампанський)	Innocent V (Pierre de Champagni)
219	1276	Адріан V (Оттобоно Ф'єсчі)	Adrian V (Ottobono Fieschi)
220	1276—1277	Іоанн XX (П'єтро Ребулі—Джуліані)	John XX (Pietro Rebuli—Giuliani)
221	1277—1280	Миколай III (Джованні Гаєтано Орсіні)	Nicolas III (Giovanni Gaetano Orsini)
222	1281—1285	Мартин IV (Симон де Брі)	Martin IV (Simon de Brie)
223	1285—1287	Гонорій IV (Г'якомо Савеллі)	Honorius IV (Giacomo Savelli)
224	1288—1292	Миколай IV (Гіроламо Маскі)	Nicolas IV (Girolamo Masci)
225	1294	Целестин V (П'єтро ді Морроне)	Celestine V (Pietro di Morrone)
226	1294—1303	Боніфачій VIII (Бенедетто Кастані)	Boniface VIII (Benedetto Castani)
227	1303—1304	Бенедикт XI (Нікколо Боккасіні)	Benedict XI (Nicolo Boccasini)
228	1305—1314	Клемент V (Раймонд Берtrand де Гот)	Clement V (Raymond Bertrand de Got)
229	1316—1334	Іоанн XXII (Жак Дуєс)	John XXII (Jaeques Duese)
230	1328—1330	Миколай V (П'єтро Райналдуччі)	Nicolas V (Pietro Rainalducci)

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
232	1334—1342	Бенедикт XII (Жак Фурньєр)	Benedict XII (Jacques Fournier)
232	1342—1352	Клемент VI (П'єр Рогер де Бофорт)	Clement VI (Pierre Roger de Beaufort)
233	1352—1362	Інокентій VI (Етьєн Обер)	Innocent VI (Etienne Oubert)
234	1362—1370	Урбан V (Гуйям де Грімор)	Urban V (Guillaume de Grimoard)
235	1370—1378	Грегорій XI (П'єр Рогер де Бофорт)	Gregory XI (Pierre Roger de Beaufort)
236	1378—1389	Урбан VI (Бартоломео Пріньяно)	Urban VI (Bartolomeo Prignano)
237	1378—1394	Клемент VII (Роберт Женевський)	Clement VII (Robert of Gevena)
238	1389—1404	Боніфаций IX (П'єтро Томачеллі)	Boniface IX (Pietro Tomacelli)
239	1394—1423	Бенедикт XIII (Педро де Луна)	Benedict XIII (Pedro de Luna)
240	1404—1406	Інокентій VII (Космато де Мігліораті)	Innocent VII (Cosmato de' Migliorati)
241	1406—1415	Грегорій XII (Анджело Коррер)	Gregory XII (Angelo Correr)
242	1409—1410	Александр V (Петрос Філарджі)	Alexander V (Petros Philargy)
243	1410—1415	Іоанн XXIII (Бальдасар Косса)	John XXII (Baldassare Cossa)
244	1417—1431	Мартин V (Оддон Колонна)	Martin V (Oddon Colonna)
245	1423—1429	Клемент VIII (Джіл Санчес Муноз)	Clement VIII (Gril Sanchez Munoz)
246	1425—1430	Бенедикт XIV (Бернард Гарн'єр)	Benedict XIV (Bernard Garnier)
247	1431—1447	Євгеній IV (Габріель Кондульмер)	Eugenius IV (Gabriele Condulmer)

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
248	1439—1449	Фелікс V (Амадей VIII Савойський)	Felix V (Amadeus VIII of Savoy)
249	1447—1455	Миколай V (Томасо Парентуче III)	Nicolas V (Tomaso Rarentuce III)
250	1455—1458	Калістій III (Альфонсо де Боржа)	Callistus III (Alfonso de Borja)
251	1458—1464	Пій II (Енеа Сільвіо де Піччоломіні)	Pius II (Enea Silvio de Piccolomini)
252	1464—1471	Павло II (П'єтро Барбо)	Paul II (Pietro Barbo)
253	1471—1484	Сикстій IV (Франческо роверський)	Sixtus IV (Francisco dela Rovere)
254	1484—1492	Іннокентій VIII (Джованні Батіста Цібо)	Innocent VIII (Giovanni Battista Cibo)
255	1492—1503	Александр VI (Родріго Боржія)	Alexander VI (Rodrigo Borgia)
256	1503	Пій III (Франческо Тодесчіні—Піччоломіні)	Pius III (Francesco Todieschini—Piccolomini)
257	1503—1513	Юлій II (Джул'яно Роверський)	Julius II (Giuliano dela Rovere)
258	1513—1521	Леон X (Джованні де Медічі)	Leo X (Giovanni de Medici)
259	1522—1523	Адріан VI (Адріан Дедел)	Adrian VI (Adrian Dedel)
260	1523—1534	Клемент VII (Джуліо де Медічі)	Clement VII (Giulio de' Medici)
261	1534—1549	Павло III (Аллесандро Фарнес)	Paul III (Alessandro Farnese)
262	1550—1555	Юлій III (Дж'янмарія дель Монте)	Julius III (Gianmaria del Monte)
263	1555	Марселій II (Марсело Червіні)	Marcellus II (Marcello Cervini)
264	1555—1559	Павло IV (Джовані П'єтро Карафа)	Paul IV (Jiovanni Pietro Caraffa)

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
265	1559—1565	Пій IV (Джовані Анжело Медічі)	Pius IV (Giovanni Angelo Medici)
266	1566—1572	Пій V (Мішель Гіслієрі)	Pius V (Michele Ghislieri)
267	1572—1585	Грегорій XIII (Уго Буонкомпанґ'ї)	Gregory XIII (Ugo Buoncompagni)
268	1585—1590	Сикстій V (Феліче Перетті)	Sixtus V (Felice Peretti)
269	1590	Урбан VII (Дж'ямбатіста Кастанья)	Urban VII (Giambatista Castagna)
270	1590—1591	Грегорій XIV (Нікколо Сфондратті)	Gregory XIV (Nicolo Sfondrati)
271	1591	Інокентій IX (Г'ян Антоніо Фаччиннетті)	Innocent IX (Gian Antonio Facchinetti)
272	1592—1605	Клемент VIII (Іпполіто Альдобрандіні)	Clement VIII (Ippolito Aldobrandini)
273	1605	Леон XI (Алесандро де Медічі—Оттайано)	Leo XI (Alessandro de Medici—Ottaiano)
274	1605—1621	Павло V (Камільйо Боргезе)	Paul V (Camilio Borghese)
275	1621—1623	Грегорій XV (Алессандро Лудовізі)	Gregory XV (Alessandro Ludovisi)
276	1623—1644	Урбан VIII (Маффео Барберіні)	Urban VIII (Maffeo Barberini)
277	1644—1655	Інокентій X (Г'ямбатіста Панфілі)	Innocent X (Giambattista Pamfili)
278	1655—1667	Александр VII (Фабіо Чігі)	Alexander VII (Fabio Chigi)
279	1667—1679	Клемент IX (Джуліо Роспігліозі)	Clement IX (Guilio Rospigliosi)
280	1670—1676	Клемент X (Еміліо Альтієрі)	Clement X (Emilio Altieri)
281	1676—1689	Інокентій XI (Бенедетто Одескалчі)	Innocent XI (Benedetto Odescalchi)

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
282	1689—1691	Александр VIII (П'єтро Віто Оттобоні)	Alexander VIII (Pietro Vito Ottoboni)
283	1691—1700	Інокентій XII (Антоніо Пігнателлі)	Innocent XII (Antonio Pignatelli)
284	1700—1721	Клемент XI (Г'ян Франческо Албані)	Clement XI (Gian Francesco Albani)
285	1721—1724	Інокентій XIII (Мікельанджело дей Конті)	Innocent XIII (Michelangelo dei Conti)
286	1724—1730	Бенедикт XIII (П'єтро Франческо Орсіні)	Benedict XIII (Pietro Francesco Orsini)
287	1730—1740	Клемент XII (Лоренцо Корсіні)	Clement XII (Lorenzo Corsini)
288	1740—1758	Бенедикт XIV (Просперо Ламбертіні)	Benedict XIV (Prospero Lambertini)
289	1758—1769	Клемент XIII (Карло Реццоніко)	Clement XIII (Carlo Rezzonico)
290	1769—1774	Клемент XIV (Лоренцо Канганеллі)	Clement XIV (Lorenzo Canganelli)
291	1775—1779	Пій VI (Джовані Анджело Брасчі)	Pius VI (Giovanni Angelo Braschi)
292	1800—1823	Пій VII (Луїджі Барнаба Ч'ярамонті)	Pius VII (Luigi Barnaba Chiaramonti)
293	1823—1829	Леон XII (Аннібал делла Дженга)	Leon XII (Annibale della Genga)
294	1829—1830	Пій VIII (Франческо Савено Кастігліоні)	Pius VIII (Francesco Saveno Castiglioni)
295	1831—1846	Грегорій XVI (Бартоломео Альберто Каппеларі)	Gregory XVI (Bartolomeo Alberto Cappellari)
296	1846—1878	Пій IX (Джованні Марія Мастай Феретті)	Giovanni Maria Mastai Ferretti
297	1878—1903	Леон XIII (Вінченцо Джоачіно Печчі)	Leon XIII (Vincenzo Gioacchino Pecci)

№ п/п	Роки перебування на престолі	Ім'я папи (та світське прізвище, якщо воно відоме)	
298	1903—1914	Пій X (Джузеппе Сарто)	Pius X (Guiseppe Sarto)
299	1914—1922	Бенедикт XV (Дж'якомо делла Чіеза)	Benedict XV (Giacomo della Chiesa)
300	1922—1939	Пій XI (Ачїлле Ратті)	Pius XI (Achille Ratti)
301	1939—1958	Пій XII (Євженіо Пачеллі)	Pius XII (Eugenio Pacelli)
302	1958—1963	Іоанн XXIII (Анджело Джузеппе Ронкаллі)	John XXIII (Angelo Giuseppe Roncalli)
303	1963—1978	Павло VI (Джованні Батїста Монтіні)	Paul VI (Giovanni Batista Montini)
304	1978	Іоанн—Павло I (Альбіно Лучіані)	John—Paul I (Albino Luciani)
305	1978—2005	Іоанн—Павло II (Кароль Йозеф Войтила)	John—Paul II (Karol Jozef Wojtyla)
306	2005—2013	Бенедикт XVI (Йозеф Ратцінгер)	Jozeph Alois Ratzinger
307	2013—	Франциск (Хорхе Маріо Бергольйо)	Franciscus

Слово «папа» у грецькій та латинській мовах є ласкавою формою слова «батько». У стародавні часи багато єпископів, і навіть, рядових священників називалися папами. Згодом термін розпочав переважно вживатися до єпископа Риму, тобто глави західної християнської церкви. Папа Грегорій VII 1079 р. заборонив використання цього титулу всіма церковнослужителями, за винятком єпископів Риму.

Антипапа католицька церква не визнає. Ось тому папа Бенедикт XVI, який нині перебуває на престолі, є 266-м римським папою. Першим папою був святий Петро — один з 12 апостолів. Папа Грегорій VII 1075 р. сформулював концепцію теократичної держави, верховенство церковної влади над світською.

Наведений перелік задовольнить не лише допитливість читача, а й слугуватиме йому в процесі вивчення історії держави і права та інших дисциплін.

ПЕРЕЛІК ДЕРЖАВ, ЩО ЗНИКЛИ, ТА НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ

[довідки про них містяться в книзі «Малая энциклопедия стран» (Сиротенко Н. Г., Менделев В. А., — 2-е изд. перераб. — М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: ООО «Торгсин», 2001. — 720 с.).

1. Держави, що зникли

1. Астраханське ханство
2. Ацтеків царство
3. Богота
4. Болгарія Волзько-Камська
5. Велика Орда
6. Бухарське ханство
7. Венеція
8. Візантія
9. Володимиро-Суздальське князівство
10. Німецька Демократична Республіка
11. Генуя
12. Запорізька Січ
13. Золота Орда
14. Казанське ханство
15. Київська Русь
16. Кіту царство
17. Кордовський халіфат
18. Кримське ханство
19. Маньчжоу-го
20. Міланське герцогство
21. Монгольська феодальна імперія
22. Народна Демократична Республіка Ємен
23. Новгородська феодальна республіка
24. Ногайська орда
25. Нупе
26. Османська імперія
27. Псковська феодальна республіка
28. Священна Римська імперія
29. Сибірське ханство
30. Сицилій обох Королівство
31. Сицилійське Королівство
32. Сокото халіфат
33. Союз Радянських Соціалістичних Республік

34. Таунтинсуйу — держава інків
35. Тува
36. Флоренція
37. Хівинське ханство
38. Чехословаччина

2. Невизнані держави

1. Абхазія (Апсни)
2. Нагірний Карабах (Республіка Арцах)
3. Держава Палестина
4. Придністровська Молдовська Республіка
5. Турецька Республіка Північного Кіпру (Федеративна турецька держава Республіка Кіпр)
6. Чеченська Республіка (Ічкерія, Чечня)

АНГЛІЙСЬКІ (БРИТАНСЬКІ) МОНАРХИ

№ п/п	Англійський запис	Україномовний запис	Дата вступу на престол	Тривалість перебування на престолі, роки
1	William I	Вільям I	14 жовтня 1066 р.	21
2	William II	Вільям II	26 вересня 1087 р.	13
3	Henry	Генрі	5 квітня 1100 р.	36
4	Stephen	Стефен	26 грудня 1135 р.	19
5	Henry II	Генрі II	19 грудня 1154 р.	35
6	Richard I	Річард I	23 вересня 1189 р.	10
7	John	Джон	27 травня 1199 р.	18
8	Henry III	Генрі III	28 жовтня 1216 р.	57
9	Edward I	Едвард I	20 листопада 1272 р.	35
10	Edward II	Едвард II	8 липня 1307 р.	20
11	Edward III	Едвард III	25 січня 1326 р.	51
12	Richard II	Річард II	22 червня 1377 р.	23
13	Henry IV	Генрі IV	30 вересня 1399 р.	14
14	Henry V	Генрі V	21 березня 1413 р.	10
15	Henry VI	Генрі VI	1 вересня 1422 р.	39
16	Edward IV	Едвард IV	4 березня 1461 р.	23
17	Edward V	Едвард V	9 квітня 1483 р.	-
18	Richard III	Річард III	26 червня 1483 р.	3
19	Henry VII	Генрі VII	22 серпня 1485 р.	24
20	Henry VIII	Генрі VIII	22 квітня 1509 р.	38
21	Edward VI	Едвард VI	28 січня 1547 р.	7

№ п/п	Англомовний запис	Україномовний запис	Дата вступу на престол	Тривалість перебування на престолі, роки
22	Mary	Мері	6 липня 1553 р.	6
23	Elizabeth	Єлизавета	17 листопада 1558 р.	45
24	James I	Джеймс	24 березня 1603 р.	23
25	Charles I	Чарльз	27 березня 1625 р.	24
26	The Commonwealth		30 січня 1649 р.	11
27	Charles II	Чарльз II	29 травня 1660 р.	37
28	James II	Джеймс II	6 лютого 1685 р.	4
29	William and Mary	Вільям і Мері	13 лютого 1689 р.	14
30	Anne	Анна	8 березня 1702 р.	13
31	George I	Георг I	1 серпня 1727 р.	13
32	George II	Георг II	11 червня 1727 р.	34
33	George III	Георг III	25 жовтня 1760 р.	60
34	George IV	Георг IV	29 січня 1820 р.	11
35	William IV	Уільям IV	26 червня 1830 р.	7
36	Victoria	Вікторія	20 червня 1837 р.	64
37	Edward VII	Едвард VII	22 січня 1901 р.	9
38	George V	Георг V	6 травня 1910 р.	25
39	Edward VIII	Едвард VIII	20 січня 1936 р.	1
40	George VI	Георг VI	11 грудня 1936 р.	14
41	Elizabeth II	Єлизавета II	6 лютого 1952 р.	

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

№ п/п	Роки перебування на посаді	Прізвище та титул англійською мовою	Прізвище та титул українською мовою	Партійна належність
1	1721—1742	Robert Walpole, Earl of Oxford <i>Whig</i>	Роберт Уалполл, граф Оксфорд	Віг
2	1742—1743	Spenser Compton, Earl of Wilmington <i>Whig</i>	Спенсер Комптон, граф Вільмінгтон	—
3	1743—1754	Henry Pelham <i>Whig</i>	Генрі Пелхем	—
4	1754—1756	Thomas Pelham (Pelham-Hollies), Duke of Newcastle <i>Whig</i>	Томас Пелхем (Пелхем-Холліс), герцог Ньюкастла	—
5	1756—1757	William Cavendish, 1 st Duke of Devonshire <i>Whig</i>	Вільям Кавендиш, перший герцог Девонширу	—
6	1757—1762	Thomas Pelham (Pelham-Hollies), Duke of Newcastle <i>Whig</i>	Томас Пелхем (Пелхем-Холліс), герцог Ньюкастла	—
7	1762—1763	John Stuart 3 rd Earl of Bute <i>Tory</i>	Джон Стюарт, 3-й граф Бюту	Торі
8	1763—1765	George Grenville <i>Whig</i>	Джордж Гренвіль	Віг
9	1765—1766	Charles Watson Wentworth, 2 nd Marquis of Rockingham <i>Whig</i>	Чарльз Уогсон Уентворт, 2-й маркіз Рокінгема	—
10	1766—1768	William Pitt, 1 st Earl Chatham <i>Whig</i>	Вільям Пітт, 1-й граф Чезема	—
11	1768—1770	Augustus Henry Fitzroy, 3 rd Duke of Grafton <i>Whig</i>	Август Генрі Фіцрой, 3-й герцог Грейфтона	—
12	1770—1782	Frederick, 8 th Lord of North <i>Tory</i>	Фредерік, 8-й лорд Норту	Торі

№ п/п	Роки перебування на посаді	Прізвище та титул англійською мовою	Прізвище та титул українською мовою	Партійна належність
13	1782	Charles Watson Wentworth, 2 nd Marquis of Rockingham <i>Whig</i>	Чарльз Уотсон Уентворт, 2-й маркіз Рокінгема	Віг
14	1782—1783	William Petty, 2 nd Earl of Shelburne <i>Whig</i>	Вільям Петті, 2-й граф Шелбурну	—
15	1783	William Henry Cavendish, Duke of Portland <i>Coal</i>	Вільям Генрі Кавендиш, герцог Портленду	Коаліційний
16	1783—1801	William Pitt <i>Tory</i>	Вільям Пітт	Торі
17	1801—1804	Henry Addington <i>Tory</i>	Генрі Аддінгтон	—
18	1804—1806	William Pitt <i>Tory</i>	Вільям Пітт	—
19	1806—1807	William Wyndham Grenville, 1 st Baron Grenville <i>Whig</i>	Вільям Уїндхем Гренвіл, 1-й барон Гренвілю	Віг
20	1807—1809	William Henry Cavendish, Duke of Portland <i>Coal</i>	Вільям Генрі Кавендиш, герцог Портленду	Коаліційний
21	1809—1812	Spenser Perceval <i>Tory</i>	Спенсер Персевал	Торі
22	1812—1827	Robert Banks Jenkinson, 2 nd Earl of Liverpool <i>Tory</i>	Роберт Бенкс Дженкінсон, 2-й граф Ліверпулю	—
23	1827	George Canning <i>Tory</i>	Джон Кеннінг	—
24	1827—1828	Frederick John Robinson, 1 st Earl of Ripon <i>Tory</i>	Фредерік Джон Робінзон, 1-й граф Ріпону	—

25	1828—1830	Arthur Wellesley, 1 st Duke of Wellington <i>Tory</i>	Артур Уеллесли, 1-й герцог Веллінг-тону	Торі
26	1830—1834	Charles Grey, 2 nd Earl Grey <i>Whig</i>	Чарльз Грей, 2-й граф Грей	Віг
27	1834	William Lamb, 2 nd Viscount Melbourne <i>Whig</i>	Вільям Лемб, 2-й віконт Мельбурну	—
28	1834—1835	Robert Peel <i>Con</i>	Роберт Пілл	Консерватор
29	1835—1841	William Lamb, 2 nd Viscount Melbourne <i>Whig</i>	Вільям Лемб, 2-й віконт Мельбурну	Віг
30	1841—1846	Robert Peel <i>Con</i>	Роберт Пілл	Консерватор
31	1846—1852	Lord John Russell, 1 st Earl Russell <i>Lib</i>	Лорд Джон Рассел, 1-й граф Рассел	Ліберал
32	1852	Edward Geoffrey Smith Stanley, 14 th Earl of Derby <i>Con</i>	Едвард Джофрей Сміт, 14-й граф Дербі	Консерватор
33	1852—1855	George Hamilton-Gordon, 4 th Earl of Aberdeen <i>Peelite</i>	Джон Гамільтон-Гордон, 4-й граф Абердина	Пілайт
34	1855—1858	Henry John Temple, 3 rd Viscount Palmerston <i>Lib</i>	Генрі Джон Темпл, 3-й віконт Пальмерстону	Ліберал
35	1858—1859	Edward Geoffrey Smith Stanley, 14 th Earl of Derby <i>Con</i>	Едвард Джофрей Сміт Стенлі, 14-й граф Дербі	Консерватор
36	1859—1865	Henry John Temple, 3 rd Viscount Palmerston <i>Lib</i>	Генрі Джон Темпл, 3-й віконт Пальмерстону	Ліберал
37	1865—1866	Lord John Russell, 1 st Earl Russell <i>Lib</i>	Лорд Джон Рассел, 1-й граф Рассел	—
38	1866—1868	Edward Geoffrey Smith Stanley, 14 th Earl of Derby <i>Con</i>	Едвард Джофрей Сміт Стенлі, 14-й граф Дербі	Консерватор

№ п/п	Роки перебування на посаді	Прізвище та титул англійською мовою	Прізвище та титул українською мовою	Партійна належність
39	1868	Benjamin Disraeli <i>Con</i>	Бенджамін Дізраелі	—
40	1868—1874	William Ewart Gladstone <i>Lib</i>	Вільям Еварт Гладстоун	Ліберал
41	1874—1880	Benjamin Disraeli <i>Con</i>	Бенджамін Дізраелі	Консерватор
42	1880—1885	William Ewart Gladstone <i>Lib</i>	Вільям Еварт Гладстоун	Ліберал
43	1885—1886	Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil, 3 rd Marquis of Salisbury <i>Con</i>	Роберт Артур Талбот Гескойн-Сесіл, 3-й маркіз Солсбері	Консерватор
44	1886	William Ewart Gladstone <i>Lib</i>	Вільям Еварт Гладстоун	Ліберал
45	1886—1892	Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil, 3 rd Marquis of Salisbury <i>Con</i>	Роберт Артур Талбот Гескойн-Сесіл, 3-й маркіз Солсбері	Консерватор
46	1892—1894	William Ewart Gladstone <i>Lib</i>	Вільям Еварт Гладстоун	Ліберал
47	1894—1895	Archibald Philip Primrose, 5 th Earl of Rosebery <i>Lib</i>	Арчібалд Філіп Прімроуз, 5-й граф Роузбері	—
48	1895—1902	Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil, 3 rd Marquis of Salisbury <i>Con</i>	Роберт Артур Талбот Гескойн-Сесіл, 3-й маркіз Солсбері	Консерватор
49	1902—1905	Arthur James Balfour <i>Con</i>	Артур Джеймс Балфур	—
50	1905—1908	Henry Campbell-Bannerman <i>Lib</i>	Генрі Кемпбел-Баннерман	Ліберал
51	1908—1915	Herbert Henry Asquith <i>Lib</i>	Герберт Генрі Аскіт	—
52	1915—1916	Herbert Henry Asquith <i>Coal</i>	Герберт Генрі Аскіт	Коаліційний
53	1916—1922	David Lloyd-George <i>Coal</i>	Девід Ллойд Джордж	—
54	1922—1923	Andrew Bonar Law <i>Con</i>	Андрю Бонар Лоу	Консерватор

55	1923—1924	Stanley Baldwin <i>Con</i>	Стенлі Болдуін	—
56	1924	James Ramsay MacDonald <i>Lab</i>	Джеймс Ремсі МакДональд	Лейборист
57	1924—1929	Stanley Baldwin <i>Con</i>	Стенлі Болдуін	Консерватор
58	1924—1931	James Ramsay MacDonald <i>Lab</i>	Джеймс Ремсі МакДональд	Лейборист
59	1931—1935	James Ramsay MacDonald <i>Nat</i>	Джеймс Ремсі МакДональд	Націоналіст
60	1935—1937	Stanley Baldwin <i>Nat</i>	Стенлі Болдуін	—
61	1937—1940	(Arthur) Neville Chamberlain <i>Nat</i>	(Артур) Невіль Чамберлен	—
62	1940—1945	Winston Leonard Spenser Churchill <i>Coal</i>	Вінстон Леонард Спенсер Черчилль	Коаліційний
63	1945—1951	Clement Richard Attlee <i>Lab</i>	Клемент Річард Етллі	Лейборист
64	1951—1955	Winston Leonard Spenser Churchill <i>Con</i>	Вінстон Леонард Спенсер Черчилль	Консерватор
65	1955—1957	(Robert) Anthony Eden 1 st Earl of Avon <i>Con</i>	(Роберт) Ентоні Іден, 1-й граф Евону	—
66	1957—1963	(Maurice) Harold Macmillan <i>Con</i>	(Моріс) Гарольд Макміллан	—
67	1963—1964	Alexander Frederick (Alek) Douglas-Home <i>Con</i>	Александр Фредерік (Алек) Дуглас-Хоум	—
68	1964—1970	(James) Harold Wilson <i>Lab</i>	(Джеймс) Гарольд Вільсон	Лейборист
69	1970—1974	Edward Richard George Heath <i>Con</i>	Едвард Річард Джордж Хіт	Консерватор
70	1974—1976	(James) Harold Wilson <i>Lab</i>	(Джеймс) Гарольд Вільсон	Лейборист
71	1976—1979	(Leonard) James Callaghan <i>Lab</i>	(Леонард) Джеймс Каллаген	—
72	1979—1990	Margaret Hilda Thatcher <i>Con</i>	Маргарет Гільда Тетчер	Консерватор
73	1990—1997	John Major <i>Con</i>	Джон Мейджор	—
74	1997—2007	Tony Blair <i>Lab</i>	Тоні Блер	Лейборист
75	2007—2010	Gordon Brown <i>Lab</i>	Гордон Браун	—
76	2010—	David William Donald Cameron <i>Con</i>	Девід Вільям Дональд Кемсон	Консерватор

ШОТЛАНДСЬКІ МОНАРХИ

№ п/п	Прізвище		Роки на троні
	англійською мовою	українською мовою	
1	Kenneth I (MacAlpin)	Кенет I (МакАлпін)	843—858
2	Donald I	Доналд I	858—862
3	Constantine I	Константин I	862—877
4	Aedh	Аедх	877—878
5	Girac	Джірек	878—879
6	Eocha	Еоха	878—889
7	Donald II	Доналд II	889—900
8	Constantine II	Константин II	900—943
9	Malcolm	Малколм	943—954
10	Indulphus	Індулфус	954—962
11	Duff	Дафф	962—966
12	Colin	Колін	966—971
13	Kenneth II	Кеннет II	971—995
14	Constantine III	Константин III	995—997
15	Kenneth III	Кеннет III	997—1005
16	Malcolm II	Малколм II	1005—1034
17	Duncan I	Данкен I	1034—1040
18	Macbeth	Макбет	1040—1057
19	Malcolm III	Малколм III	1058—1093

20	Donald III (Bane)	Доналд III («Отрутий»)	1093—1094, 1094—1097
21	Duncan II	Данкен II	1094
22	Edgar	Едгар	1097—1107
23	Alexander I	Александр I	1107—1124
24	David I	Давід I	1124—1153
25	Malcolm IV	Малколм IV	1153—1165
26	William the Lion	Вільям Лев	1165—1214
27	Alexander II	Александр II	1214—1249
28	Alexander III	Александр III	1249—1286
29	Margaret, Maid of Norway	Маргарет, діва Норвегії	1286—1290
30	John Balliol	Джон Балліол	1292—1296
31	Robert I (Bruce)	Роберт I (Брюс)	1306—1329
32	David II	Даві II	1329—1371
33	Robert II	Роберт II	1371—1390
34	Robert III	Роберт III	1390—1406
35	James I	Джеймс I	1406—1437
36	James II	Джеймс II	1437—1460
37	James III	Джеймс III	1460—1488
38	James IV	Джеймс IV	1488—1513
39	James V	Джеймс V	1513—1542
40	Mary Stuart, Queen of Scots	Марія Стюарт, королева шотландців	1542—1567
41	James VI	Джеймс VI	1567—1625

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРИ АВСТРАЛІЇ

№ п/п	Роки перебування на посаді	Прізвище		Політична належність
		англійською мовою	українською мовою	
1	1901—03	Edmund Barton	Едмунд Бартон	Протестантист
2	1903—04	Alfred Deakin	Альфред Декін	Протестантист
3	1904	John Christian Watson	Джон Християн Уотсон	Лейборист
4	1904—05	George Houstoun Reid	Джордж Х'юстон Рейд	Вільні профспілки
5	1905—08	Alfred Deakin	Альфред Декін	Протестантист
6	1908—09	Andrew Fisher	Ендрю Фішер	Лейборист
7	1909—10	Alfred Deakin	Альфред Декін	Протестантист
8	1910—13	Andrew Fisher	Ендрю Фішер	Лейборист
9	1913—14	Joseph Cook	Джозеф Кук	Ліберал
10	1914—15	Andrew Fisher	Ендрю Фішер	Лейборист
11	1915—17	William Morris Hughes	Вільям Моріс Х'югс	Націонал-лейборист
12	1917—23	William Morris Hughes	Вільям Моріс Х'югс	Націоналіст
13	1923—29	Stanley Melbourne Bruce	Стенлі Мельбурн Брюс	Націоналіст
14	1929—32	James Henry Scullin	Джеймс Генрі Скуллін	Лейборист
15	1932—39	Joseph Aloysius Lyons	Джозеф Алойслус Лайонс	Об'єднаний

16	1939	Earle Christmas Grafton Page	Ерл Крістмас Графтон Пейдж	Консерватор
17	1939—40	Robert Gordon Menzies	Роберт Гортон Мензіс	Об'єднаний
18	1941	Arthur William Fadden	Артур Уільям Федден	Консерватор
19	1941—45	John Joseph Curtin	Джон Джозеф Куртін	Лейборист
20	1945	Fancis Michael Forde	Френсіс Майкл Форд	Лейборист
21	1945—49	Joseph Benedict Chifley	Джозеф Бенедикт Чифлі	Лейборист
22	1949—66	Robert Gordon Menzies	Роберт Гортон Мензіс	Ліберал
23	1966—67	Harold Edward Holt	Гарольд Едвард Хольт	Ліберал
24	1967—68	John McEwen	Джон Мак Івен	Консерватор
25	1968—71	John Grey Gorton	Джон Грей Гортон	Ліберал
26	1971—72	William McMahon	Вільям Мак Магон	Ліберал
27	1972—75	(Edward) Gough Whitlam	Едвард Гох Віглем	Лейборист
28	1975—83	John Malcolm Fraser	Джон Малкольм Фрейзер	Ліберал
29	1983—91	Robert James Lee Hawke	Роберт Джеймс Лі Хоувк	Лейборист
30	1991—96	Paul Keating	Пол Кітінг	Лейборист
31	1996—2007	John Howard	Джон Говард	Ліберал
32	2007—2010	Kevin Michael Rudd	Кевін Майкл Рудд	Лейборист
33	2010—	Julia Gillard	Джулія Ейлін Гіллард	Лейборист

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРИ КАНАДИ

№ п/п	Роки перебування на посаді	Прізвище		Партійна належність
		англійською	українською	
1	1867—73	John Alexander MacDonald	Джон Александер МакДональд	Консерватор
2	1873—78	Alexander Mackenzie	Александер Маккензі	Ліберал
3	1878—91	John Alexander MacDonald	МакДональд	Консерватор
4	1891—92	John J C Abbot	Джон Аббот	Консерватор
5	1892—94	John Sparrow David Thompson	Джон Сперроу Девід Томпсон	Консерватор
6	1894—96	Mackenzie Bowell	Маккензі Боуелл	Консерватор
7	1896	Charles Tupper	Чарльз Таппер	Консерватор
8	1896—1911	Wilfrid Laurier	Вілфрід Лор'єр	Консерватор
9	1911—20	Robert Laird Borden	Роберт Лейрд Борден	Ліберал
10	1920—21	Arthur Meighen	Артур Мейген	Консерватор
11	1921—26	William Lyon Mackenzie King	Вільям Лайон Маккензі Кінг	Консерватор
12	1926	Arthur Meighen	Артур Мейген	Ліберал

13	1926—30	William Lyon Mackenzie King	Вільям Лайон Маккензі Кінг	Консерватор
14	1930—35	Richard Bedford Bennett	Річард Бедфорд Беннетт	Ліберал
15	1935—48	William Lyon Mackenzie King	Вільям Лайон Маккензі Кінг	Консерватор
16	1948—57	Louis Stephen St Laurent	Луї Стефен Сент Лорен	Ліберал
17	1957—63	John George Diefenbaker	Джон Джордж Діфенбейкер	Ліберал
18	1963—68	Lester Bowles Pearson	Лестер Боувлз Персон	Консерватор
19	1968—79	Pierre Elliott Trudeau	П'єр Елліотт Трюдо	Ліберал
20	1979—80	Joseph Clark	Джозеф Кларк	Ліберал
21	1980—84	Pierre Elliott Trudeau	П'єр Елліотт Трюдо	Консерватор
22	1984	John Napier Turner	Джон Нап'єр Тарнер	Ліберал
23	1984—93	(Martin) Brian Mulroney	(Мартін) Браєн Малруні	Ліберал
24	1993	Kim Campbell	Кім Кемпбел	Консерватор
25	1993—2003	Jean Chretien	Жан Кретьєн	Ліберал
26	2003—2006	Paul Martin	Пол Мартін	Ліберал
27	2006—	Steven Harper	Стівен Гарпер	Консерватор

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРИ НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ

№ п/п	Прізвище		Роки при владі
	українською мовою	англійською мовою	
1	Генрі Сьюелл	Henry Sewell	1856
2	Вільям Фокс	William Fox	1856
3	Едвард Вільям Стаффорд	Edward William Stafford	1856—1861
4	Вільям Фокс	William Fox	1861—1862
5	Альфред Домет	Alfred Domet	1862—1863
6	Фредерік Уїттейкер	Frederick Whitaker	1863—1864
7	Фредерік Алоїзіус Вельд	Frederick Aloysius Weld	1864—1865
8	Едвард Вільям Стаффорд	Edward William Stafford	1865—1869
9	Вільям Фокс	William Fox	1869—1872
10	Едвард Вільям Стаффорд	Edward William Stafford	1872
11	Джордж Марсден Уотерхаус	George Marsden Waterhouse	1872—1873
12	Вільям Фокс	William Fox	1873
13	Джуліус Фогель	Julius Vogel	1873—1875
14	Даніел Поллен	Daniel Pollen	1875—1876

15	Джуліус Фогель	Julius Vogel	1876
16	Гаррі Альберт Аткинсон	Harry Albert Atkinson	1876—1877
17	Джордж Грей	George Grey	1877—1879
18	Джон Холл	John Hall	1879—1882
19	Фредерік Вітейкер	Frederick Whitaker	1882—1883
20	Гаррі Альберт Аткинсон	Harry Albert Atkinson	1883—1884
21	Роберт Стіут	Robert Stout	1884
22	Гаррі Альберт Аткинсон	Harry Albert Atkinson	1884
23	Роберт Стіут	Robert Stout	1884—1887
24	Гаррі Альберт Аткинсон	Harry Albert Atkinson	1887—1891
25	Джон Балланс	John Ballance	1891—1893
26	Річард Джон Седдон	Richard John Seddon	1893—1906
27	Вільям Холл-Джоунс	William Hall—Jones	1906
28	Джозеф Джордж Вард	Joseph George Ward	1906—1912
29	Томас МакКензі	Thomas MacKenzie	1912
30	Вільям Фергусон Массі	William Ferguson Massey	1912—1925
31	Френсіс Генрі Діллон Белл	Francis Henry Dillon Bell	1925
32	Джозеф Гордон Коутс	Joseph Gordon Coates	1925—1928
33	Джозеф Джордж Вард	Joseph George Ward	1928—1930

№ п/п	Прізвище		Роки при владі
	українською мовою	англійською мовою	
34	Джордж Вільям Фобс	George William Forbes	1930—1935
35	Майкл Савадж	Michael J. Savage	1935—1940
36	Петер Фрейзер	Peter Fraser	1940—1949
37	Сідні Голланд	Sidney G. Holland	1949—1957
38	Волтер Неш	Walter Nash	1957—1960
39	Кейт Голліоєйк	Keith J. Holyoake	1960—1972
40	Джон Маршалл	John R. Marshall	1972
41	Норман Кірк	Norman Kirk	1972—1974
42	Уоллес Роулінг	Wallace Rowling	1974—1975
43	Роберт Малдун	Robert D. Muldoon	1975—1984
44	Девід Ланг	David Lange	1984—1989
45	Джеофрей Палмер	Geoffray Palmer	1989—1990
46	Майкл Мур	Michael Moore	1990
47	Джеймс Балгер	James Bolger	1990—1997
48	Дженні Шіплі	Jenny Shipley	1997—1999
49	Хелен Елізабет Кларк	Hellen Elizabeth Clark	1999—2008
50	Джон Філіп Кей	John Key	2008—

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРИ ІРЛАНДІЇ

№ п/п	Прізвище		Роки при владі
	українською мовою	англійською мовою	
1	Вільям Томас Кострейв	William Thomas Cosgrave	1923—1932
2	Імон Де Валера	Eamon De Valera	1932—1948
3	Джон А. Костелло	John A. Costello	1948—1951
4	Імон Де Валера	Eamon De Valera	1951—1954
5	Джон А. Костелло	John A. Costello	1954—1957
6	Імон Де Валера	Eamon De Valera	1957—1959
7	Сен Ф. Лемас	Sean F. Lemass	1959—1966
8	Джек М. Лінч	Jach M. Lynch	1966—1973
9	Ліам Кострейв	Liam Cosgrave	1973—1977
10	Джек М. Лінч	Jach M. Lynch	1977—1979
11	Чарльз Хохі	Charles J. Haughey	1979—1981
12	Гарретт Фітцджеральд	Garett Fitzgerald	1981—1982
13	Чарльз Хохі	Charles J. Haughey	1982
14	Гарретт Фітцджеральд	Garett Fitzgerald	1982—1987
15	Чарльз Хохі	Charles J. Haughey	1987—1992
16	Альберт Рейнольдс	Albert Reynolds	1992—1994
17	Джон Братон	John Bruton	1994—1997
18	Берті Ахерн	Bertie Ahern	1997—2008
19	Брайан Коуен	Brian Cowen	2008—2011
20	Енда Кенні	Enda Kenny	2011—

КЕРІВНИКИ ПІВДЕННОЇ АФРИКИ

№ п/п	Прізвище		Роки при владі	Посада
	українською мовою	англійською мовою		
1	Луїс Бота	Louis Botha	1910—1919	Прем'єр-міністр Південно-Африканського Союзу
2	Ян Християн Смутс	Jan (Christian) Smuts	1919—1924	Прем'єр-міністр Південно-Африканського Союзу
3	Джеймс Баррі Маннік Герцог	James Barry Munnik Hertzog	1924—1939	Прем'єр-міністр Південно-Африканського Союзу
4	Данієл Франсуа Малан	Daniel François Malan	1948—1954	прем'єр-міністр Південно-Африканського Союзу
5	Йоганнес Герхард Стріждом	Johannes Gerhardus Strijdom	1954—1958	Прем'єр-міністр Південно-Африканського Союзу
6	Гендрік Френш Ферворд	Henrik Frensch Verwoerd	1958—1966	Прем'єр-міністр Південно-Африканського Союзу
7	Бальгазар Йоганнес Фостер	Balthazar Johannes Vorster	1966—1978	Прем'єр-міністр Південно-Африканського Союзу
8	Пітер Віллем Бота	Pieter Willem Botha	1978—1984	Прем'єр-міністр Південно-Африканського Союзу
			1984—1989	Президент Південно-Африканської Республіки
9	Фредерік Віллем де Клерк	Frederik Willem de Klerk	1989—1994	Президент Південно-Африканської Республіки
10	Нельсон Роліхлахла Мандела	Nelson Mandela	1994—1999	Президент Південно-Африканської Республіки
11	Табо Мвуелува Мбеки	Thabo Mvuyelwa Mbeki	1999—2009	Президент Південно-Африканської Республіки
12	Джейкоб Зума	Jacob Zuma	2009—	Президент Південно-Африканської Республіки

ПРЕЗИДЕНТИ ФРАНЦІЇ

№ п/п	Прізвище		Роки на посаді
	французькою мовою	українською мовою	
1	Третя Республіка		
2	Commune	Паризька Комуна	1870—1871
3	Louis Adolphe Thiers	Луї Адольф Тьєр	1871—1873
4	Marie Edmé de Mac-Mahon	Марі Едме де Мак-Махон	1873—1879
5	Jules Grévy	Жюль Греві	1879—1887
6	Sady Carnot	Саді Карно	1887—1894
7	Jean Paul Pierre Casimir Périer	Жан Поль П'єр Казимір Пер'єр	1894—1895
8	Francois Felix Faure	Франсуа Фелікс Фор	1895—1899
9	Émile Loubet	Еміль Лубе	1899—1906
10	Armand Fallières	Арман Фал'єр	1906—1913
11	Raymond Poincaré	Раймон Пуанкаре	1913—1920
12	Paul Deschanel	Поль Дешенель	1920
13	Alexander Mitterand	Александр Міттеран	1920—1924
14	Gaston Doumergue	Гастон Думерг	1924—1931

№ п/п	Прізвище		Роки на посаді
	французькою мовою	українською мовою	
15	Paul Doumer	Поль Думер	1931—1932
16	Albert Lebrun	Альберт Лебран	1932—1940
17		Німецька окупація	1940—1945
18	No President	Президента не було	1945—1947
19	Четверта Республіка		
20	Vincent Auriol	Вінсент Орійоль	1947—1954
21	René Coty	Рене Коті	1954—1958
22	П'ята Республіка		
23	Charles de Gaulle	Шарль де Голь	1958—1969
24	Georges Pompidou	Жорж Помпідю	1969—1974
25	Valéry Giscard d'Estaing	Валері Жіскар д'Естен	1974—1981
26	Francois Mitterand	Франсуа Міттеран	1981—1985
27	Jacques René Chirac	Жак Рене Ширак	1995—2007
28	Nikolas Paul Sarkozy	Ніколя Саркозі	2007—2012
29	Francois Gerard Georges Nicolas Hollande	Франсуа Олланд	2012—

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРИ ФРАНЦІЇ

№ п/п	Роки перебування на посаді	Прізвище	
		французькою мовою	українською мовою
1	1815	Charles-Maurice, Prince de Talleyrand-Perigord	Шарль-Моріс, принц де Телейран-Перігор
2	1815—18	Armand-Emmanuel Vignerot-Duplessis, Duc de Richelieu	Арман-Еммануель Вільєро-Дюплєссі, герцог де Рішельє
3	1818—19	Jean Joseph, Marquis Dessolle	Жан Жозеф, маркіз Дессаль
4	1819—20	Duc Elie Decazes	Герцог Елі Деказ
5	1820—21	Armand-Emmanuel Vignerot-Duplessis, Duc de Richelieu	Арман-Еммануель Вільєро-Дюплєссі, герцог де Рішельє
6	1821—29	Guillaume-Aubin, Comte de Villele	Гуйом-Обен граф де Віллеель
7	1829—30	Auguste, Prince de Polignac	Август, принц де Поліньяк
8	1830—31	Jacques Lafitte	Жак Лафіт
9	1831—32	Casimir Perier	Казимір Пер'єр
10	1832—34	Nicolas Soult	Ніколас Султ
11	1834	Etienne, Comte Gerard	Етьєн, граф Герард
12	1834	Napoleon Joseph Maret, Duc de Bassano	Наполеон Жозеф Море, герцог де Бас-сано
13	1834—35	Etienne Mortier, Duc de Treviso	Етьєн Морт'єр, герцог де Тревіс

№ п/п	Роки перебування на посаді	Прізвище	
		французькою мовою	українською мовою
14	1835—36	Achille, Duc de Broglie	Ахілл, герцог де Брогльє
15	1836	Adolphe Thiers	Адольф Тьєр
16	1836—39	Louis, Comte Mole	Луї, граф Моле
17	1839—40	Nicolas Soult	Ніколас Султ
18	1840	Adolphe Thiers	Адольф Тьєр
19	1840—47	Nicolas Soult	Ніколас Султ
20	1847—48	Francois Guizot	Француз Гайзо
21	1848	Jacques Charles Dupont de L'Eure	Жак Шарль Дюпон де Ер
22	1848	Louis-Eugene Cavaignac	Луї-Євген Кавеньяк
23	1848—49	Odilon Barrot	Оділон Барро
24	1849—79	Не було прем'єр-міністра	Не було прем'єр-міністра
Третя республіка			
25	1870—71	Jules Favre	Жюль Фавр
26	1871—73	Jules Dufaure	Жюль Дюфар
27	1873—74	Albert, Duc de Broglie	Альберт, герцог де Брогльє
28	1874—75	Ernest Louis Courtot de Cissey	Ернест Луї Курто де Кіс сей

29	1875—76	Louis Buffet		Луї Буффе
30	1876	Jules Dufaure		Жюль Дюфар
31	1876—77	Jules Simon		Жюль Сімон
32	1877	Albert, Duc de Broglie		Альберт, герцог де Брогльє
33	1877	Gaetan de Grimaudet de Rochebouet		Га еган де Грімаде де Рошебу
34	1877—79	Jules Dufaure		Жюль Дюфар
35	1879	William H Waddington		Вільям Уаддінгтон
36	1879—80	Louis de Freycinet		Луї де Фрейсіне
37	1880—81	Jules Ferry		Жюль Феррі
38	1881—82	Leon Gambetta		Леон Гамбетта
39	1882	Louis de Freycinet		Луї де Фрейсіне
40	1882—83	Eugene Duclerc		Євген Дюклерк
41	1883	Armand Fallieres		Арман Фалл'єр
42	1883—85	Jules Ferry		Жюль Феррі
43	1885—86	Henri Brisson		Анрі Бріссо
44	1886	Louis de Freycinet		Луї де Фрейсіне
45	1886—87	Rene Goblet		Рене Гобле
46	1887	Maurice Rouvier		Моріс Роув'єр
47	1887—88	Pierre Tirard		П'єр Тірап

№ п/п	Роки перебування на посаді	Прізвище
48	1888—89	Шарль Флоке
49	1889—90	П'єр Тірап
50	1890—92	Луї де Фрейсіне
51	1892	Еміль Лубе
52	1892—93	Александр Рібо
53	1893	Шарль Дюпюї
54	1893—94	Жан-Казимір-Пер'єр
55	1894—95	Шарль Дюпюї
56	1895	Александр Рібо
57	1895—96	Леон Буржуа
58	1896—98	Жюль Мелін
59	1898	Анрі Бріссо
60	1898—99	Шарль Дюпюї
61	1899—1902	П'єр Вальдек-Руссо
62	1902—05	Еміль Комб
63	1905—06	Моріс Роув'єр
64	1906	Жан Сар'є

65	1906—09	Georges Clemenceau	Жорж Клемансо
66	1909—11	Aristide Briand	Арістид Бріан
67	1911	Ernest Monis	Ернест Моні
68	1911—12	Joseph Caillaux	Жозеф Кайлло
69	1912—13	Raymond Poincaré	Раймон Пуанкаре
70	1913	Aristide Briand	Арістид Бріан
71	1913	Jean Louis Barthou	Жан Луї Барту
72	1913—14	Gaston Doumergue	Гастон Дюмерг
73	1914	Alexandre Ribot	Александр Рібо
74	1914—15	René Viviani	Рене Вівіані
75	1915—17	Aristide Briand	Арістид Бріан
76	1917	Alexandre Ribot	Александр Рібо
77	1917	Paul Painlevé	Поль Пайнлеве
78	1917—20	Georges Clemenceau	Жорж Клемансо
79	1920	Alexandre Millerand	Александр Міллеран
80	1920—21	Georges Leygues	Жорж Лейгу
81	1921—22	Aristide Briand	Арістид Бріан
82	1922—24	Raymond Poincaré	Раймон Пуанкаре
83	1924	Frédéric François-Marsal	Фредерік Франсуа-Марсал
84	1924—25	Édouard Herriot	Едуард Еррію

№ п/п	Роки перебування на посаді	Прізвище
85	1925	Paul Painlevé
86	1925—26	Aristide Briand
87	1926	Édouard Herriot
88	1926—29	Raymond Poincaré
89	1929	Aristide Briand
90	1929—30	André Tardieu
91	1930	Camille Chautemps
92	1930	André Tardieu
93	1930—31	Théodore Steeg
94	1931—32	Pierre Laval
95	1932	André Tardieu
96	1932	Édouard Herriot
97	1932—33	Joseph Paul-Boncour
98	1933	Édouard Daladier
99	1933	Albert Sarrault
100	1933—34	Camille Chautemps
101	1934	Édouard Daladier

102	1934	Gaston Doumergue	Гастон Дюмерг
103	1934—35	Pierre Étienne Flandin	П'єр Етьєн Фландін
104	1935	Fernand Bouisson	Фернанд Буассон
105	1935—36	Pierre Laval	П'єр Лаваль
106	1936	Albert Sarraut	Альберг Сарро
107	1936—37	Léon Blum	Леон Блюм
108	1937—38	Camille Chautemps	Каміль Шотамп
109	1938	Léon Blum	Леон Блюм
110	1938—40	Édouard Daladier	Едуард Деладьє
111	1940	Paul Reynaud	Поль Рейно
112	1940	Philippe Rétaim	Філіп Петен
Вішнєський уряд			
113	1940—44	Philippe Rétaim	Філіп Петен
Тимчасовий уряд Французької Республіки			
114	1944—46	Charles de Gaulle	Шарль де Голль
115	1946	Félix Gouin	Фелікс Гоуін
116	1946	Georges Bidault	Жорж Бідо
Четверта республіка			
117	1946—47	Léon Blum	Леон Блюм
118	1947	Paul Ramadier	Поль Рамадьє

№ п/п	Роки перебування на посаді	Прізвище
119	1947—48	Роберт Шуман
120	1948	Андре Марсьє
121	1948	Роберт Шуман
122	1948—49	Анрі Кувейл
123	1949—50	Жорж Бідо
124	1950	Анрі Кувейл
125	1950—51	Рене Плевен
126	1951	Анрі Кувейл
127	1951—52	Рене Плевен
128	1952	Едгар Фор
129	1952—53	Антуан Пінай
130	1953	Рене Майєр
131	1953—54	Жозеф Ланієль
132	1954—55	П'єр Мендес-Франс
133	1955—56	Едгар Фор
134	1956—57	Гі Алсід Молле
135	1957	Моріс Бурже-Маунурі
136	1957—58	Фелікс Гайяр
137	1958	П'єр Пфлімін

138	1958—59	Charles de Gaulle	Шарль де Голль
139	1959—62	Michel Debré	Мішель Дебре
140	1962—68	Georges Pompidou	Жорж Помпиду
141	1968—69	Maurice Couve de Murville	Моріс Кув де Мюрвіль
142	1969—72	Jacques Chaban Delmas	Жак Шабан Дельмас
143	1972—74	Pierre Mesmer	П'єр Месмер
144	1974—76	Jacques René Chirac	Жак Рене Шірак
145	1976—81	Raymond Barre	Раймон Бар
146	1981—84	Pierre Mauroy	П'єр Маурой
147	1984—86	Laurent Fabius	Лорен Фабіус
148	1986—88	Jacques René Chirac	Жак Рене Шірак
149	1988—91	Michael Rocard	Мішель Рокар
150	1991—92	Edith Cresson	Едіт Крессо
151	1992—93	Pierre Bérégovoy	П'єр Береговой
152	1993—95	Édouard Balladur	Едуард Балладур
153	1995—97	Alain Juppé	Ален Жюппе
154	1997—2002	Lionel Jospin	Ліонель Жоспен
155	2002—2005	Jean Pierre Raffarin	Жан П'єр Раффарен
156	2005—2007	Dominique de Villepin	Домінік де Вільпен
157	2007—2012	Francois-Charles Armand Fillon	Франсуа-Шарль Арман Фійон
158	2012—	Jean Marc Ayrault	Жан-Марк Ейро

КЕРІВНИКИ НІМЕЧЧИНИ

№ п/п	Роки перебування на посаді	Прізвище		Посада
		німецькою мовою	українською мовою	
1	1871—90	Otto von Bismarck	Отто фон Бісмарк	Канцлер
2	1890—94	Georg Leo Graf von Kaprivi	Георг Лео, граф фон Капріві	Канцлер
3	1894—1900	Chlodwic Furst zu Hohenlohe-Schillingfurst	Хлодвіц, фюрст зу Гогенлохе-Шилінґфурст	Канцлер
4	1900—09	Bernard Heinrich Prince von Bulow	Бернард Генріх, принц фон Булоу	Канцлер
5	1909—17	Theobalt von Bethmann Hollweg	Теобальд фон Бетман Голлвег	Канцлер
6	1917—18	Georg von Hertling	Георг фон Герфлінг	Канцлер
7	1918	Prince Max von Baden	Принц Макс Баденський	Канцлер
8	1918	Friedrich Ebert	Фрідріх Еберт	Канцлер
9	1919—20	Philipp Scheidemann	Філіпп Шейдман	Канцлер
10	1920	Hermann Muller	Герман Мюллер	Канцлер
11	1920—21	Konstantin Fehrenbach	Костянтин Ференбах	Канцлер
12	1921—22	Karl Joseph Wirth	Карл Йозеф Вірт	Канцлер
13	1922—23	Wilhelm Cuno	Вільгельм Куно	Канцлер
14	1923	Gustav Stresemann	Густав Стресман	Канцлер

15	1923—25	Wilhelm Marx	Вільгельм Маркс	Канцлер
16	1925—26	Hans Luther	Ганс Лютер	Канцлер
17	1926—28	Wilhelm Marx	Вільгельм Маркс	Канцлер
18	1928—29	Hermann Müller	Герман Мюллер	Канцлер
19	1929—32	Heinrich Brüning	Генріх Брунінг	Канцлер
20	1932	Franz von Papen	Франц фон Папен	Канцлер
21	1932—33	Kurt von Schleicher	Курт фон Шлейхер	Канцлер
22	1933—45	Adolf Hitler	Адольф Гітлер	Спочатку канцлер, а з 1934 — фюрер
Німецька Демократична Республіка				
1	1949—60	Wilhelm Pieck	Вільгельм Пік	Президент НДР
2	1960—73	Walter Ulbricht	Вальтер Ульбріхт	Голова Державної Ради
3	1973—76	Willi Stoph	Віллі Штоф	Голова Державної Ради
4	1976—89	Erich Honecker	Еріх Хонеккер	Голова Державної Ради
5	1989—90	Egon Krenz	Егон Кренц	Голова Державної Ради
6	1989—90	Georg Gysi	Грегор Гізі	Голова Державної Ради
1	1949—64	Otto Grotewohl	Отто Гротеволь	Голова Ради Міністрів
2	1964—73	Willi Stoph	Віллі Штоф	Голова Ради Міністрів
3	1973—76	Horst Sindermann	Хорст Зіндерманн	Голова Ради Міністрів
4	1976—89	Willi Stoph	Віллі Штоф	Голова Ради Міністрів
5	1989—90	Hans Modrow	Ганс Модров	Голова Ради Міністрів
6	1990	Lothar de Maiziere	Лотар де Мейєсер	Голова Ради Міністрів

№ п/п	Роки перебування на посаді	Прізвище		Посада
		німецькою мовою	українською мовою	
Федеративна Республіка Німеччини				
1	1949—59	Theodor Heuss	Теодор Гесс	Президент
2	1959—69	Heinrich Lübke	Генріх Любке	Президент
3	1969—74	Gustav Heinemann	Густав Хейнеман	Президент
4	1974—79	Walter Scheel	Вальгер Шель	Президент
5	1979—84	Karl Carstens	Карл Карстенс	Президент
6	1984—94	Richard Baron von Weizacker	Річард, барон фон Вайзакер	Президент
7	1994—99	Roman Hertzog	Роман Герцог	Президент
8	1999—2004	Johannes Rau	Йоганне Рау	Президент
9	2004—2010	Horst Kohler	Хорст Келер	Президент
10	2010—		Крістіан Вільгельм Вальгер Вульф	Президент
1	1949—63	Konrad Adenauer	Конрад Аденауер	Канцлер
2	1963—66	Ludwig Erhard	Людвіг Ерхард	Канцлер
3	1966—69	Kurt Georg Kiesinger	Курт Георг Кізінгер	Канцлер
4	1969—74	Willy Brandt	Віллі Брандт	Канцлер
5	1974—82	Helmut Schmidt	Гельмут Шмідт	Канцлер
6	1982—98	Helmut Kohl	Гельмут Коль	Канцлер
7	1998—2005	Gerhard Schroder	Герхард Шредер	Канцлер
8	22.11.2005—	Angela Dorothea Kasner Merkel	Ангела Доротеа Каснер Меркель	Канцлер

КЕРІВНИКИ РУСІ НОВГОРОДСЬКЕ КНЯЗІВСТВО

<i>Новгородське князівство</i>		
Прізвище (ім'я)	Роки при владі	Примітка
Буривой	? — ?	Запросив варягів на Русь
Гостомисл	? — ?	Син Буривова
Рюрик Варязький	862—879	
<i>Київська Русь</i>		
Кий	Друга половина V (?) — перша третина VI ст.	Династія Кієвичів
Аскольд і Дір	? — 882	Династія Кієвичів
Олег Віщий	879—912	Династія Рюриків
Ігор	912—945	Династія Рюриків
Ольга Свята	945—966	Династія Рюриків
Святослав Ігорович Завойовник	966—972	Династія Рюриків
Володимир Святославович Великий, Червоне Сонечко, Святий	980—1015	Династія Рюриків
Святополк I Володимирович Окаянний	1015—1019	Династія Рюриків
Ярослав I Володимирович Мудрий	1019—1054	Династія Рюриків
Ізяслав I Ярославович	1054—1068 1069—1073 1076—1078	Династія Рюриків

Прізвище (ім'я)	Роки при владі	Примітка
Всеслав Брачиславович Полоцький	1068—1069	Династія Рюриків
Всеволод I Ярославович	1078—1093	Династія Рюриків
Святополк II Ізяславович	1093—1113	Династія Рюриків
Володимир Всеволодович Мономах	1113—1125	Династія Рюриків
Мстислав Володимирович Великий	1125—1132	Династія Рюриків
Ярополк II Володимирович	1132—1139	Династія Рюриків
Всеволод II Ольгович Новгород—Сіверський	1139—1146	Династія Рюриків
Ігор Ольгович	1146	Династія Рюриків
Ізяслав II Мстиславович Великий Володимиро—Волинський	1146—1149 1150 1151—1154	Династія Рюриків
Юрій I Володимирович Довгорукий Суздальський	1149—1151 1155—1157	Династія Рюриків
Ростислав Мстиславович Смоленський	1154—1155	Династія Рюриків
Святослав Всеволодович	1154, 1173—1194	Династія Рюриків
Ізяслав III Давидович Чернігівський	1154—1155, 1157—1158, 1161	Династія Рюриків
Мстислав Ізяславович Володимиро—Волинський	1158—1159, 1167—1169, 1170	Династія Рюриків

Ростислав Мстиславович	1159—1167	Династія Рюриків
Рюрик Ростиславович	1173, 1176, 1180—1181, 1194—1210	Династія Рюриків
Роман Мстиславович Галич—Волинський	1195—1205	Династія Рюриків
Данило Романович Галич—Волинський	1233—1253	Династія Рюриків
Західна Русь		
Данило Романович	1253—1264	Династія Рюриків
Василько Романович	1264—1269	Династія Рюриків
Лев Данилович	1269—1300	Династія Рюриків
Юрій I Львович	1300—1308	Династія Рюриків
Андрій I Лев II Юрійович	1308—1323	Династія Рюриків
Юрій II (Болеслав)	1323—1340	Династія Рюриків
Дмитро (Любарт) Гedeмінович	1340—1380	Династія Рюриків
Владимирське князівство		
Андрій Юрійович Боголюбський	1169—1174	Династія Рюриків
Михайло Юрійович	1174—1175, 1175—1176	Династія Рюриків
Ярополк III Ростиславович	1175	Династія Рюриків
Всеволод III Юрійович Велике Гніздо	1176—1212	Династія Рюриків

Прізвище (ім'я)	Роки при владі	Примітка
Юрій II Всеволодович	1212—1216, 1218—1238	Династія Рюриків
Костянтин Всеволодович Добрий	1216—1218	Династія Рюриків
Ярослав II Всеволодович	1238—1246	Династія Рюриків
Святослав Всеволодович	1246—1247	Династія Рюриків
Михайло Ярославович Хоробрий	1247—1248	Династія Рюриків
Андрій Ярославович	1249—1252	Династія Рюриків
Олександр Ярославович Невський	1252—1263	Династія Рюриків
Ярослав III Ярославович	1263—1272	Династія Рюриків
Василь Ярославович Костромський	1272—1276	Династія Рюриків
Дмитро Олександрович Переяславський	1276—1283, 1284—1293	Династія Рюриків
Андрій Олександрович Городецький	1283—1284	Династія Рюриків
Андрій Олександрович	1293—1304	Династія Рюриків
Михайло Ярославович Тверський	1304—1317	Династія Рюриків
Юрій III Данилович	1317—1322	Династія Рюриків
Дмитро Михайлови Грізні Очі	1322—1326	Династія Рюриків
Олександр Михайлович Тверський	1326—1327	Династія Рюриків

КЕРІВНИКИ МОСКОВІЇ, РОСІЇ ТА СРСР

Ім'я	Роки при владі	Посада	Примітки
Московія			
Данило	1283—1303	Великий князь московський	Династія Рюриків
Юрій	1303—1325	Великий князь московський	Династія Рюриків
Іван I Калита	1325—1341	Великий князь московський	Династія Рюриків
Семен Іванович Гордий	1341—1353	Великий князь московський	Династія Рюриків
Іван II Іванович Червоний	1353—1359	Великий князь московський	Династія Рюриків
Олексій Федорович Бяконт	1359—1368	митрополит	Династія Рюриків
Дмитрій I Донської	1368—1389	Великий князь московський	Династія Рюриків
Василій I Дмитрович	1389—1425	Великий князь московський	Династія Рюриків
Софія Вітовтівна Литовська	1425—1432		Династія Рюриків
Василій II Васильович	1432—1462	Великий князь московський	Династія Рюриків
Дмитрій Юр'євич Шемяка	1446—1447		Династія Рюриків
Василій II Васильович Темний	1447—1462		Династія Рюриків
Іван III Васильович Великий	1462—1472	Великий князь московський	Династія Рюриків
Василій III Іванович	1472—1505	Великий князь вся Русі	Династія Рюриків
Олена Василівна Глинська	1505—1532	Великий князь вся Русі	Династія Рюриків
	1533—1538	Регент	Династія Рюриків

Ім'я	Роки при владі	Посада	Примітки
Бояри Шуйські і Бельські	1538—1547	Регенти	Династія Рюриків
Іван IV Грозний	1533—1547	Великий князь всея Русі	Династія Рюриків
	1547—1584	Цар	Династія Рюриків
Федор I Блаженний	1584—1598	Цар	Династія Рюриків
Борис Годунов	1598—1605	Цар	Династія Рюриків
Федор II Борисович	1605	Цар	Династія Рюриків
Дмитрій IV (Лжедмитрій)	1605—1606	Цар	Династія Рюриків
Василій IV Шуйський	1606—1610	Цар	Династія Рюриків
Семибоярщина	1610		Династія Рюриків
Владислав IV Сигизмундович			Династія Рюриків
Ваза Польський	1610—1612		Династія Рюриків
Михайло Федорович Романов (Покірний)	1613—1645	Цар	Династія Романових
Олексій I Михайлович Тихесенський	1645—1676	Цар	Династія Романових
Федор II Олексійович	1676—1682	Цар	Династія Романових
Росія			
Петро I Великий	1682—1725	Цар (з 2.11.1721 — імператор)	Династія Романових (до 1696 р. правив разом з Іваном V)

Іван V	1682—1696	Імператор	Династія Романових (правив разом з Петром I до 1696 р.)
Катерина I Олексіївна	1725—1727	Імператриця	Династія Романових
Петро II Олексійович	1727—1730	Імператор	Династія Романових
Анна Іоанівна	1730—1740	Імператриця	Династія Романових
Іван VI Антонович	1740—1741	Імператор	Династія Романових
Єлизавета Петрівна	1741—1762	Імператриця	Династія Романових
Петро III Федорович	1762	Імператор	Династія Романових
Катерина II Олексіївна Велика	1762—1796	Імператриця	Династія Романових
Павло Петрович	1796—1801	Імператор	Династія Романових
Олександр I Павлович Благословенний	1801—1825	Імператор	Династія Романових
Костянтин Павлович	1825	Імператор	Династія Романових
Микола I	1825—1855	Імператор	Династія Романових
Олександр II Визволитель	1855—1881	Імператор	Династія Романових
Олександр III Олександрович	1881—1894	Імператор	Династія Романових
Микола II Олександрович	1894—1917	Імператор	Династія Романових
Львов Георгій Євгенович	Березень—липень 1917	Голова Тимчасового уряду	
Керенський Олександр Федорович	Липень—жовтень 1917	Міністр-голова Тимчасового уряду	

Ім'я	Роки при владі	Посада	Примітки
Радянський Союз			
Лев Борисович Каменєв	1917	Голова Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету	справжнє прізвище — Роренфельд
Яків Михайлович Свердлов	1917—1919	Голова Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету	справжнє прізвище — Ешуа—Соломон Мовшевич
Михайло Іванович Калінін	1919—1922	Голова Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету	
	1922—1938	Голова Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету СРСР	
Микола Михайлович Шверник	1938—1946	Голова Президії Верховної Ради СРСР	
	1946—1953	Голова Президії Верховної Ради СРСР	
Георгій Максиміліанович Маленков	1953	Голова Ради Міністрів СРСР	
Климент Єфремович Ворошилов	1953—1960	Голова Президії Верховної Ради СРСР	
Леонід Ілліч Брежнєв	1960—1964	Голова Президії Верховної Ради СРСР	
Анастас Іванович Мікоян	1964—1965	Голова Президії Верховної Ради СРСР	
Микола Вікторович Підгорний	1965—1977	Голова Президії Верховної Ради СРСР	
Леонід Ілліч Брежнєв	1977—1982	Голова Президії Верховної Ради СРСР	

Василь Васильович Кузнєцов	1982—1983	Виконуючий обов'язки Голови Президії Верховної Ради СРСР
Юрій Володимирович Андропов	1983—1984	Голова Президії Верховної Ради СРСР
Василь Васильович Кузнєцов	1984	Виконуючий обов'язки Голови Президії Верховної Ради СРСР
Костянтин Устимович Черненко	1984—1985	Голова Президії Верховної Ради СРСР
Василь Васильович Кузнєцов	1985	Виконуючий обов'язки Голови Президії Верховної Ради СРСР
Андрій Андрійович Громико	1985—1988	Голова Президії Верховної Ради СРСР
Михайло Сергійович Горбачов	1988—1990	Голова Президії Верховної Ради СРСР
	1990—1991	Президент СРСР
Російська Федерація		
Борис Миколайович Єльцин	1991—1999	Президент Російської Федерації
Володимир Володимирович Путін	2000—2008	Президент Російської Федерації
Дмитро Анатолійович Медведєв	2008—2012	Президент Російської Федерації
Володимир Володимирович Путін	2012—	Президент Російської Федерації

**ПЕРЕЛІК ОСІБ, БІОГРАФІЧНІ ДОВІДКИ ПРО ЯКИХ МІСТЯТЬ
В ШЕСТИТОМНИКУ «ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»**

(СЛІД МАТИ НА УВАЗІ, ЩО В ШОСТОМУ ТОМІ
Є ДОДАТКОВІ НОТАТКИ ВІД «А» ДО «Ч»)

Перший том

1. Август (Гай Юлій Цезар Октавіан Август)
2. Августин Блаженний Аврелій
3. Авер'янов Вадим Борисович
4. Азімов Чингізхан Нуфатович
5. Айала Бальтазар
6. Аксеньонок Георгій Олександрович
7. Акуленко Віктор Іванович
8. Александренко Василь Никифорович
9. Александренко Гліб Васильович
10. Александров Микола Григорович
11. Александров Юрій Валер'янович
12. Алексеєв Олександр Семенович
13. Алексеєв Сергій Сергійович
14. Аленін Юрій Павлович
15. Альтер Семен Аранович
16. Андреевський Сергій Аркадійович
17. Андрейцев Володимир Іванович
18. Андропов Юрій Володимирович
19. Андрузький Георгій (Юрій) Львович
20. Анна Іоанівна
21. Анна Ярославна
22. Аннан Кофі Атта
23. Ажель Марк
24. Антіфонт
25. Антонович Володимир Боніфатович
26. Антонович Дмитро Володимирович
27. Антонов - Саратовський Володимир Павлович
28. Анцилотті Діонісіо
29. Апостол Данило Павлович
30. Арістотель
31. Арменопул Константин
32. Аронкер Лев Юхимович
33. Аскольд
34. Атаманчук Григорій Васильович
35. Атей
36. Бабеф Гракх
37. Бабій Борис Мусійович
38. Бабкін Володимир Дмитрович
39. Бабун Родіон Миколайович
40. Багалій Дмитро Іванович
41. Багрій-Шахматов Леонід Васильович
42. Бажанов Марко Ігорович
43. Баймуратов Михайло Олександрович
44. Бакунін Михайло Олександрович
45. Балицький Всеволод Аполлонович
46. Балінський Іван Мартинович
47. Балларін Марчіал Альберто
48. Балудянський (Балуг'янський) Михайло Андрійович
49. Бальцер Освальд Мар'ян

50. Бандера Степан Андрійович
51. Бандурка Олександр Маркович
52. Банних Віктор Іванович
53. Бантиш-Каменський Дмитро Миколайович
54. Бантиш-Каменський Микола Миколайович
55. Барабаш Олександр Тихонович
56. Барабашев Георгій Васильович
57. Баран Степан Іванович
58. Барахтян Василь Олексійович
59. Барвінський Віктор Олександрович
60. Бартоло да Сассофферато
61. Бару Мирон Йосипович
62. Батий (Бату Саїн - хан)
63. Баторій Стефан
64. Баулін Юрій Васильович
65. Бахін Володимир Петрович
66. Бачинський Лев Васильович
67. Бачинський Юліан Олександрович
68. Безбородьки
69. Безбородько Олександр Андрійович
70. Бейнкерсгук (Бінкерсгук) Корнеліс ван
71. Беккарія Чезаре Бонесана
72. Бекон Френсіс
73. Беллі П'єріно
74. Бенешевич Володимир Миколайович
75. Бенкендорф Олександр Христович
76. Бентам Ієремія
77. Бердяєв Микола Олександрович
78. Берія Лаврентій Павлович
79. Бертільйон Альфонс
80. Бершадський Сергій Олександрович
81. Бершеда Рапош Васильович
82. Бестужев-Роман Михайло Павлович
83. Белінський Віссаріон Григорович
84. Белкін Рафаїл Самуїлович
85. Бистров Григорій Юхимович
86. Битяк Юрій Прокопович
87. Бич Лука
88. Бичкова Цецілія Володимирівна
89. Бібіков Дмитро Гаврилович
90. Білас Іван Григорович
91. Білінський Андрій Клавдійович
92. Білінський Михайло Іванович
93. Білогіриць-Котляревський Леонід Сергійович
94. Бісмарк Отто Едуард Леопольд
95. Будов Дмитро Миколайович
96. Боброва Діана Василівна
97. Богданович-Зарудний Самійло (Зарудний Самійло Богданович)
98. Богдановський Олександр Михайлович
99. Богородський Сава Осипович
100. Богун Іван
101. Боден Жан
102. Боданський Осип Максимович
103. Бож
104. Бойко Віталій Федорович
105. Бокаріус Микола Миколайович
106. Бокаріус Микола Сергійович
107. Бонташ Петро Ксенофонтівич
108. Борзаковський Пилип
109. Борис Годунов
110. Борисенко Степан Гнатович
111. Борисов В'ячеслав Іванович
112. Боровиковський Олександр Левкович

113. Бородич Леонід Васильович
 114. Боршак Ілько
 115. Бошко Володимир Ілліч
 116. Братников Вадим Євгено-
 вич
 117. Браїнін Яков Маркович
 118. Братусь Сергій Микитович
 119. Брежнєв Леонід Ілліч
 120. Брут Марк Юній
 121. Брюховецький Іван Марти-
 нович
 122. Бувайлик Галій Юхи-
 мович
 123. Буздалін Сергій Феоктисто-
 вич
 124. Бузескул Владислав Петро-
 вич
 125. Булганін Микола Олександр-
 рович
 126. Бунге Микола Християно-
 вич
 127. Буринський Євген Федоро-
 вич
 128. Бурмистенко Михайло Олек-
 сійович
 129. Бурцев Володимир Львович
 130. Бурчак Федір Глібович
 131. Бустаманте Антоніо
 132. Бутейко Антон Денисович
 133. Бутенко Георгій Андрійо-
 вич
 134. Буткевич Володимир Гри-
 горович
 135. Бутко Ігор Пилипович
 136. Бутрос Галі
 137. Вальдхайм Курт
 138. Варфоломеєва Тетяна Вік-
 торівна
 139. Василенко Володимир Анд-
 рійович
 140. Василенко Микола Проко-
 пович
 141. Васишин Андрій Володи-
 мирович
 142. Васильєв Анатолій Семено-
 вич
 143. Васьковський Євген Воло-
 димирович
 144. Ваттель Емерік де
 145. Ватченко Олексій Федосі-
 йович
 146. Вашингтон Джордж
 147. Вебер Макс
 148. Величко Самійло (Самоїл)
 Васильович
 149. Венедиктов Анатолій Васи-
 льович
 150. Венедиктов Валентин Се-
 менович
 151. Вергановський Володимир
 Йосипович
 152. Вернадський Володимир
 Іванович
 153. Вернадський Георгій Воло-
 димирович
 154. Виговський Іван Остапович
 155. Винниченко Володимир
 Кирилович
 156. Виноградов Павло Григоро-
 вич
 157. Винокуров Олександр Ми-
 колайович
 158. Висоцький Олександр Фе-
 дорович
 159. Витвицький Степан
 160. Вишинський Андрій Януа-
 рович
 161. Відок Франсуа Ежен
 162. Віко Джамбаттіста
 163. Вільнянський Соломон Йо-
 сипович
 164. Вільсон Томас Вудро
 165. Вінберг Абрам Ілліч
 166. Вітовт (Вітаустас)
 167. Вотрук Микола Васи-
 льович
 168. Вітте Сергій Юлійович
 169. Владимирський — Буданов
 Михайло Флегонтович
 170. Вовк Юліан Олександрович
 171. Войткевич - Павлович Ва-
 сіль Ілліч

172. Волков В'ячеслав Дмитрович
 173. Волков Григорій Іванович
 174. Вольвич Володимир Федорович
 175. Володимир Великий
 176. Володимир II Мономах
 177. Володимиров Леонід Євстахович
 178. Волошин Августин Іванович
 179. Вольтер (Франсуа Марі Арус)
 180. Вольф Християн
 181. Воронов (Ворона) Микола Павлович
 182. Воронова Лідія Констянтинівна
 183. Ворсінов Григорій Трохимович
 184. Всеволод Ярославич
 185. Вучетич Жуан
 186. В'язлов Андрій Григорович
 187. Габсбурги
 188. Гавриш Степан Богданович
 189. Гай
 190. Гайворонський Володимир Миколайович
 191. Гамбург Агнеса Михайлівна
 192. Гамільтон Александер
 193. Ганді Мохандас Карамчанд
 194. Гарафалло Рафаеле
 195. Гегель Георг Вільгельм Фрідріх
 196. Гедимін (Гедимінас)
 197. Гельвецій Клод Адріан
 198. Геракліт Ефеський
 199. Гербель Сергій Миколайович
 200. Гернет Михайло Миколайович
 201. Геродот
 202. Герострат
 203. Герцен Олександр Іванович
 204. Гетьман Анатолій Павлович
 205. Гіляров Олексій Микитович
 206. Гіреї
 207. Гітлер (Шікльгрубер) Адольф
 208. Гладстерн Олександр Миколайович
 209. Гладуш Іван Дмитрович
 210. Глух Федір Кирилович
 211. Глушков Валерій Олександрович
 212. Гоббс Томас
 213. Говард Джон
 214. Гоголь Микола Васильович
 215. Голіна Володимир Васильович
 216. Голль Шарль Андре Жозеф Александр де
 217. Головатий Сергій Петрович
 218. Головко Анатолій Олександрович
 219. Головченко Іван Харитонович
 220. Голосніченко Іван Пантелійович
 221. Голубович Всеволод Олександрович
 222. Голубович Сидір (Ізідор)
 223. Голунський Сергій Олександрович
 224. Гольбах Поль Анрі Дітріх
 225. Гомер
 226. Гонта Іван
 227. Гончаренко Владлен Гнатович
 228. Гончаренко Володимир Дмитрович
 229. Горбачов Михайло Сергійович
 230. Гордієнко (Гордієнко-Головко) Кость Гордійович
 231. Гордон Володимир Михайлович
 232. Гордон Михайло Володимирович
 233. Горний Артем Григорович
 234. Горшеньов Віктор Михайлович

235. Грабар Володимир Еммануїлович
236. Грабянка Григорій Іванович
237. Градовський Олександр Дмитрович
238. Гранін Олексій Федорович
239. Грановський Григорій Лазарович
240. Гредескул Микола Анрійович
241. Греков Борис Дмитрович
242. Гречуха Михайло Сергійович
243. Гришко Василь Тарасович
244. Гришук Віктор Климович
245. Гродзинський Моріц Маркович
246. Граешко Андрій Андрійович
247. Гросс Ганс
248. Грацій (Гуго де Гроот)
249. Грошевий Юрій Михайлович
250. Грушевський Михайло Сергійович
251. Грушевський Олександр Сергійович
252. Гулак Микола Іванович
253. Гуляєв Олексій Михайлович
254. Гумплович Людвіг
255. Гуренко Станіслав Іванович
9. Данте (Данте Аліг'єрі)
10. Данченко Микола Іванович
11. Даньшин Іван Миколайович
12. Дацюк Владислав Володимирович
13. Дегай Павло Іванович
14. Дель Веккіо Джорджо
15. Демокріт
16. Демосфен
17. Демченко Василь Григорович
18. Демченко Григорій Васильович
19. Денисов Володимир Наумович
20. Державін Гаврило Романович
21. Деркач Леонід Васильович
22. Десницький Семен Юхимович
23. Джентілі Альберіко
24. Джефферсон Томас
25. Джиджора Іван
26. Джужа Олександр Миколайович
27. Дзеніс Освальд Петрович
28. Дзера Олександр Васильович
29. Держинський Фелікс Едмундович
30. Дідківська Софія Петрівна
31. Дідоренко Едуард Олексійович

Другий том

1. Давид Рене
2. Давиденко Леонід Михайлович
3. Давидяк Євген Васильович
4. Даневський Всеволод Пійович
5. Даневський Пій Никодимович
6. Данило Заточник
7. Данило Романович Галицький
8. Данилович Гнат (Ігнатій) Миколайович
32. Дідро Дені
33. Дмитренко Іван Адамович
34. Дмитрієва Галина Кирилівна
35. Дністрянський Станіслав Северинович
36. Добров Олександр Соломонович
37. Довгерт Анатолій Степанович
38. Довнар-Запольський Митрофан Вікторович
39. Долежан Валентин Володимирович
40. Домбковський Пшемислав Боніфаційович

41. Донцов Дмитро Іванович
42. Дорогих Микола Михайлович
43. Дорошенко Дмитро Іванович
44. Дорошенко Петро Дорофійович
45. Достоевський Федір Михайлович
46. Драгоманов Михайло Петрович
47. Дроб'язко Степан Григорович
48. Дроніков Володимир Клавдієвич
49. Дубинський Анатолій Якович
50. Дубровіна Аріадна Борисівна
51. Дулов Андрій Васильович
52. Дурденевський Всеволод Миколайович
53. Дурдинець Василь Васильович
54. Дьяконов Михайло Олександрович
55. Дюверже Моріс
56. Дювернуа Микола Львович
57. Дюгі Леон
58. Дюркгейм Еміль
59. Ейзенхауер Дуайт Дейвід
60. Ейхальман Отон Отонівч
61. Енгельс Фрідріх
62. Епіктет
63. Епікур
64. Еразм Роттердамський
65. Ерліх Євген
66. Есмен Жан Поль Іпполіт Еманюель
67. Євдокимов Валерій Олександрович
68. Євінтов Володимир Ісакович
69. Євтихіїв Олександр Федорович
70. Єзов Микола Іванович
71. Єлизавета Петрівна
72. Єлісеєв Олександр Якимович
73. Єллінек Георг
74. Єльцин Борис Миколайович
75. Ємець Іван Григорович
76. Ємець Олександр Іванович
77. Ємінник (Рехтер) Марк Мойсейович
78. Єрінг (Герінг) Рудольф фон
79. Єрмолаєв Віктор Миколайович
80. Єфіменко Олександра Яківна
81. Єфіменко Петро Савич
82. Єфремов Сергій Олександрович
83. Железногорський (Айзенберг) Григорій Абрамович
84. Жеребкін Василь Євсейович
85. Жигалкін Павло Іванович
86. Забігайло Володимир Костянтинівч
87. Забігайло Костянтин Семенович
88. Завадовський Петро Васильович
89. Завацький Герман Степанович
90. Заворотько Петро Павлович
91. Загурський Леонтій Миколайович
92. Заєць Анатолій Павлович
93. Зайчук Володимир Гнатович
94. Зайчук Олег Володимирович
95. Закалюк Анатолій Петрович
96. Закревський Гнат Платонович
97. Запорожець Аркадій Митрофанович
98. Заратуштра
99. Зарудний Сергій Іванович
100. Згурська Катерина Іванівна
101. Зеленецький Володимир Серафимович
102. Зелінський Анатолій Феофанович
103. Зібер Микола Іванович
104. Зіоменко Юрій Іванович

105. Зленко Анатолій Максимович
106. Знаменський Георгій Львович
107. Золотницький Володимир Трохимович
108. Зорін Богдан Миколайович
109. Зьоч Річард
110. Зяблюк Михайло Павлович
111. Іван IV Васильович (Іван Грозний)
112. Іванашенко Леонтій Артемович
113. Іваницький-Василенко Сергій Михайлович
114. Іванишев Микола Дмитрович
115. Івашко Володимир Антонович
116. Ігнатенко Геннадій Володимирович
117. Ігор
118. Іконников Володимир Степанович
119. Індиченко Пантелеймон Дмитрович
120. Іоанн III Схоластик
121. Іоффе Олімпіад Соломонович
122. Іщенко Андрій Володимирович

Третій том

1. Кавелін Костянтин Дмитрович
2. Каганович Лазар Мойсейович
3. Качанець Іван Павлович
4. Казанник Олексій Іванович
5. Казанський Петро Євгенович
6. Каїн
7. Калинович Володимир Іванович
8. Калінін Михайло Іванович
9. Калнишевський (Калниш) Петро Іванович

10. Кальвін Жан
11. Кальний Владислав Іванович
12. Кальченко Никифор Тимофійович
13. Кальченко Никифор Тимофійович
13. Калужний Ростислав Андрійович
14. Каманін Іван Михайлович
15. Камаровський Леонід Олексійович
16. Кампанелла Томмазо
17. Кампо Володимир Михайлович
18. Канарський Сергій Михайлович
19. Кант Іммануїл
20. Кантакузон-Сперанський Михайло Родіонович
21. Кантемір Дмитро Костянтинівич
22. Капніст Василь Васильович
23. Капустін Михайло Миколайович
24. Карабчевський Микола Платонович
25. Каразін Василь Назарович
26. Карамзін Микола Михайлович
27. Карбоньє Жан
28. Карл Великий
29. Карл XII
30. Карпачова Ніна Іванівна
31. Карпека (Карпеко) Володимир Васильович
32. Карпенко Дмитро Олександрович
33. Карпець Ігор Іванович
34. Кассо Лев Аристидович
35. Кастро Рус
36. Катерина II Олексіївна
37. Катрич Василь Михайлович
38. Каченовський Дмитро Іванович
39. Качуренко Юхим Каленикович

40. Квірінг Еммануїл Йонович
41. Квітка Климент Васильович
42. Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович
43. Кельзен Ганс
44. Кельман Євген Ісакович
45. Кеннеді Джон Фіцджеральд
46. Керенський Олександр Федорович
47. Кечек'ян Степан Федорович
48. Кий
49. Кирило і Мефодій
50. Кириченко Олександр Анатолійович
51. Кириченко Олексій Іларіонович
52. Кисельов Аркадій Леонтійович
53. Ківалов Сергій Васильович
54. Кістяківський Богдан Олександрович
55. Кістяківський Ігор Олександрович
56. Кістяківський Олександр Федорович
57. Клаузевіц Карл Філіпп Готфрід де
58. Клименко Ніна Іванівна
59. Ключурак Степан Степанович
60. Ключевський Василь Йосипович
61. Ключниченко Анатолій Петрович
62. Ковалевський Максим Максимович
63. Ковалевський Михайло Євграфович
64. Ковалевський Павло Іванович
65. Коваль Леонід Васильович
66. Кованько Петро Леонідович
67. Ковпак Сидір Артемович
68. Кожевников Федір Іванович
69. Козаченко Іван Петрович
70. Козельський Яків Петрович
71. Козир Михайло Іванович
72. Козицький Григорій Васильович
73. Козлов Юрій Маркович
74. Козюбра Микола Іванович
75. Колбасов Олег Степанович
76. Колесниченко Олексій Никифорович
77. Колпаков Віктор Павлович
78. Колодій Анатолій Миколайович
79. Колодкін Анатолій Лазарович
80. Колосов Юрій Михайлович
81. Комаринець Борис Максимович
82. Комаров В'ячеслав Васильович
83. Кондорсе (Каріта де Кондорсе)
84. Кондратьєв Радомир Іванович
85. Кондратьєв Ярослав Юрійович
86. Кониський Георгій
87. Кониський Олександр Якович
88. Коні Анатолій Федорович
89. Коновалова Віолетта Омелянівна
90. Кононенко Віктор Іванович
91. Констан де Ребек
92. Константин Великий
93. Константин VII Багрянородний
94. Конфуцій
95. Концевич Іраїда Панасівна
96. Копейчиков Володимир Володимирович
97. Копиленко Олександр Любимович
98. Корецький Володимир Михайлович
99. Коржанський Микола Йосипович
100. Коркунов Микола Михайлович

101. Корнієнко Микола Іванович
102. Корнієнко Михайло Васильович
103. Корнієць Леонід Романович
104. Коровін Євген Олександрович
105. Короленко Володимир Галактіонович
106. Коротченко Дем'ян Сергійович
107. Корсаков Сергій Сергійович
108. Корф Модест Андрійович
109. Косигін Олексій Миколайович
110. Косинський Володимир Андрійович
111. Косинський Кшиштоф
112. Косіор Станіслав Вікентійович
113. Коссак Володимир Михайлович
114. Костенко Олександр Михайлович
115. Костицький Василь Васильович
116. Костицький Михайло Васильович
117. Костомаров Микола Іванович
118. Котляревський Іван Петрович
119. Котляревський Сергій Андрійович
120. Коцюба Олександр Павлович
121. Коцюбинський Юрій Михайлович
122. Кочубеї
123. Кочубей Василь Леонтійович
124. Кочубей Віктор Павлович
125. Кравченко Світлана Миколаївна
126. Кравченко Юрій Федорович
127. Кравчук Леонід Макарович
128. Кравчук Степан Степанович
129. Кресіна Ірина Олексіївна
130. Кривенко Лілія Тарасівна
131. Крижанич Юрій
132. Криленко (Криленков) Микола Васильович
133. Крилов Сергій Борисович
134. Кримський Агатангел Юхимович
135. Крип'якевич Іван Петрович
136. Кристер Арнольд Едмундович
137. Кромвель Олівер
138. Кропоткін Петро Олексійович
139. Крупчан Олександр Дмитрович
140. Круталевич Вадим Андрійович
141. Крутов Василь Васильович
142. Кубко Євген Борисович
143. Кудлай Тамара Павлівна
144. Кудрявцев Володимир Миколайович
145. Кузнецова Наталія Семенівна
146. Кузьмічов Володимир Сергійович
147. Кукольник Василь Григорович
148. Куліш Пантелеймон Олександрович
149. Кульчицький Володимир Семенович
150. Куніцин Олександр Петрович
151. Куніцин Олександр Васильович
152. Куплеваський Микола Осипович
153. Курас Іван Федорович
154. Курбський Андрій Михайлович
155. Курський Дмитро Іванович
156. Кутафін Олег Омелянович
157. Кутеба Станіслав

158. Кучерявенко Микола Петрович
159. Кучма Леонід Данилович
160. Лабанд Пауль
161. Лазаревський Микола Іванович
162. Лазаревський Олександр Матвійович
163. Лазаревські
164. Лазаренко Павло Іванович
165. Лазарев Борис Михайлович
166. Лазор Лідія Іванівна
167. Ландкоф Самуїл Наумович
168. Лановенко Ігор Петрович
169. Лаппо-Данилевський Олександр Сергійович
170. Лаптьєв Володимир Вікторович
171. Лассаль Фердинанд
172. Ласвелл Гарольд Дуайт
173. Лаутерпахт Херш
174. Лаціс Мартин Іванович (Судрабс Ян Фрідріхович)
175. Лашенко Ростислав Митрофанович
176. Лебединець Михайло Мусійович
177. Лев Діакон
178. Левицький Кость
179. Левицький (Левитський, Лівницький) Микола Григорович
180. Левицький Орест Іванович
181. Лейбніц Готфрід Вільгельм
182. Лелевель Йоахім
183. Ленін (Ульянов) Володимир Ілліч
184. Леньяно Джованні
185. Леоненко Віталій Васильович
186. Леонтович Федір Іванович
187. Леплевський Ізраїль Мойсейович
188. Лесаж Мішель Андре Альберт
189. Лизогуб Федір Андрійович
190. Лінниченко Іван Андрійович
191. Липинський В'ячеслав (Вацлав-Вікентій)
192. Лисиченко Віталій Костянтинович
193. Лисовський Вадим Іванович
194. Лисяк-Рудницький Іван Павлович
195. Литвак Олег Михайлович
196. Литвин Володимир Михайлович
197. Лихолоб Василь Григорович
198. Лі Трюгве Хальвдан
199. Лівницький (Левицький) Андрій Миколайович
200. Лівницький Микола Андрійович
201. Лілберн Джон
202. Лінкольн Авраам
203. Ліст Франц фон
204. Ллевеллін Карл Нікерсон
205. Лдій Петро Дмитрович
206. Лозинський Михайло Михайлович
207. Локал Едмон
208. Локк Джон
209. Лонбросо Чезаре
210. Лонгіпан де Бер'є Роман Броніславович
211. Лопатка Адам Станіславович
212. Лопушанський Федір Андрійович
213. Лоський Константин Володимирович
214. Лотоцький Олександр Гнатович
215. Лохвицький Олександр Володимирович
216. Лукашевич Віталій Григорович
217. Лукашук Ігор Іванович
218. Лукрецій (Тіт Лукрецій Кар)
219. Лук'янов Анатолій Іванович

220. Луман Ніклас
 221. Лунц Лазар Адольфович
 222. Луньов Олександр Єфремович
 223. Луць Володимир Васильович
 224. Лучицький Іван Васильович
 225. Любавський Матвій Кузьмич
 226. Любченко Панас Петрович
 227. Людовик XIV
 228. Люксембург Володимир Сергійович
 229. Ляшко Олександр Павлович
 230. Маблі Габріель Бонно де
 231. Мадзіні Джузеппе
 232. Мазепа (Мазепа-Калединський) Іван Степанович
 233. Мазепа Ісаак Прохорович
 234. Мазуренко Юрій Петрович
 235. Маймескулов Леонід Миколайович
 236. Макаревич Юрій Спиридонович
 237. Макаренко Антон Семенович
 238. Макаренко Микола Прокопович
 239. Макіавеллі Нікколо
 240. Максименко Микола Олексійович
 241. Максимович Михайло Олександрович
 242. Маленков Георгій Максиміліанович
 243. Марик Яків Олександрович
 244. Малиновський Оникій (Йонанікій) Олексійович
 245. Малицький Олександр Леонідович
 246. Малишева Наталія Рафаелівна
 247. Маліков Валерій Васильович
 248. Маляренко Василь Тимофійович
 249. Мамутов Валентин Карпович
 250. Мандела Нельсон Роліхлахла
 251. Мануїльський Дмитро Захарович
 252. Манцев Василь Миколайович
 253. Манчіні Паскуале Станіслао
 254. Маньковський Борис (Блажей) Степанович
 255. Мао Цзедун
 256. Марат Жан Поль
 257. Марк Аврелій
 258. Маркевич (Маркович) Микола Андрійович
 259. Марков Осип
 260. Маркович (Маркевич) Дмитро Васильович
 261. Маркович Олександр Михайлович
 262. Маркович Яків Андрійович
 263. Марковичі (Маркевичі)
 264. Маркс Карл Генріх
 265. Маркусь (Маркуш) Василь Васильович
 266. Марсилій Падуанський
 267. Мартенс Георг Фрідріх фон
 268. Мартенс Федір Федорович
 269. Мартиненко Петро Федорович
 270. Мартос Борис Михайлович
 271. Марченко Михайло Миколайович
 272. Марчук Валентин Мефодієвич
 273. Марчук Євген Кирилович
 274. Маршал Джордж Кетлетт
 275. Масарик Томаш Гарріг
 276. Маслов Василь Пилипович
 277. Масол Віталій Андрійович
 278. Матвєєв Геннадій Костянтинівич
 279. Матвєєв Юрій Геннадієвич

280. Матишевський Павло Семенович
281. Матусовський Григорій Абрамович
282. Махно Нестор Іванович
283. Мацейовський Вацлав Олександр
284. Мацюк Анатолій Романович
285. Медведєв Юхим Григорович
286. Медведчук Віктор Володимирович
287. Медісон Джеймс
288. Мелентьєв Михайло Петрович
289. Мельє Жан
290. Мельник Євгенія Федорівна
291. Мельников Леонід Георгійович
292. Меркулов Всеволод Миколайович
293. Мехліс Лев Захарович
294. Мешик Павло Якович
295. Микола I
296. Микола II
297. Милорадовичі
298. Мироненко Наталія Михайлівна
299. Мироненко Олександр Миколайович
300. Митричев Віталій Степанович
301. Митюков Каленик Андрійович
302. Михайленко Олександр Романович
303. Михайленко Петро Петрович
304. Михайлик Михайло Васильович
305. Михайловський Микола Карпович
306. Михеєнко Михайло Макарович
307. Мишин Август Олексійович
308. Мікоян Анастас Іванович
309. Міллер Дмитро Петрович
310. Мілль Джон Стюарт
311. Мільтон Джон
312. Мілюков Павло Миколайович
313. Мітіліно Михайло Іванович
314. Міхновський Микола Іванович
315. Міцкевич Олександр Миколайович
316. Міщенко Федір Іванович
317. Многогіршний Дем'ян (Демко) Гнатович
318. Мовчан Анатолій Петрович
319. Могила Петро Симеонович
320. Модзалєвський Вадим Львович
321. Молотов (Скрябін) В'ячеслав Михайлович
322. Моль Роберт фон
323. Моммзен Теодор
324. Монастирський Євген Олександрович
325. Монтеск'є Шарль Луї
326. Мор Томас
327. Мореллі
328. Мороз Олександр Олександрович
329. Мрига Віктор Васильович
330. Музика Анатолій Анатолійович
331. Мунтян Василь Лук'янович
332. Муравйов Микита Михайлович
333. Муравйов-Апостол Сергій Іванович
334. Мурашин Геннадій Олександрович
335. Муромцев Сергій Андрійович
336. Мусяка Віктор Лаврентійович
337. Муссоліні Беніто
338. Мюнцер Томас
339. М'якотін Венедикт Олександрович

Четвертий том

1. Набоков Володимир Дмитрович
2. Навроцький В'ячеслав Олександрович
3. Нагребельний Володимир Петрович
4. Назаренко Євгенія Володимирівна
5. Назимов Олександр Євгенович
6. Наливайко Северин (Семерій)
7. Наполеон I
8. Наполеон III
9. Неботов Олександр Андрійович
10. Неволін Костянтин Олексійович
11. Недбайло Петро Омелянович
12. Незабитовський Василь Андрійович
13. Нелідов Микола Костянтинівич
14. Немирич Юрій
15. Нерон Клавдій Цезар
16. Нересянц Владик Сумбатович
17. Неру Джавахарлал
18. Нестор
19. Нижник Ніна Романівна
20. Нікітченко Віталій Федорович
21. Ніковський Андрій Васильович
22. Ніксон Річард Мілхауз
23. Німченко Василь Іванович
24. Ніцше Фрідріх Вільгельм
25. Новгородцев Павло Іванович
26. Новицький Віктор Ізмайлович
27. Новицький Орест Маркович
28. Нольде Борис Еммануїлович
29. Нор Василь Тимофійович
30. Нощенко Петро Хомич
31. Нудель Михайло Абрамович
32. Нума Помпілій
33. Оболенський Микола Олександрович
34. Огоновський Олександр Михайлович
35. Окіншевич (Окиншевич, Акіншевіч) Лев Олександрович
36. Оксамитний Віталій Васильович
37. Олег
38. Олександр I
39. Олександр II
40. Олександр III
41. Олександр Македонський
42. Олександр Невський
43. Олексієнко (Алексєєнко) Михайло Мартинович
44. Олексій Михайлович
45. Ольга
46. Ольгерд Альгірдас
47. Омельченко Григорій Омелянович
48. Омельченко Олександр Олександрович
49. Онішук Микола Васильович
50. Онопенко Василь Васильович
51. Опришко Віталій Федорович
52. Ордін-Нащокін Афанасій Лаврентійович
53. Орелецький Василь
54. Орзіх Марко Пилипович
55. Оріу Моріс Жан Клод Ежен
56. Оріховський Станіслав Станіславович
57. Орландо Вітторіо Емануеле
58. Орлик Пилип Степанович
59. Орнатський Сергій Михайлович
60. Оршанський Ілля Григорович
61. Осипенко Петро Григорович
62. Основін Віктор Степанович
63. Остапенко Олексій Іванович
64. Остапенко Сергій Степанович

65. Остін Джон
66. Острогорський Мойсей Якович
67. Острозькі
68. Острянин (Остриця) Яків (Яцько)
69. Оуен Роберт
70. Охримович Володимир Юліанович
71. Павло Юлій
72. Павло I
73. Павлов Валентин Сергійович
74. Павлович Здислав Антонович
75. Павлов-Сільванський Микола Павлович
76. Павловський Рафаїл Семенович
77. Павлюк (Павло Михнович Бут)
78. Падіх Ярослав
79. Палаузов Володимир Миколайович
80. Паливода Юзеф Янович
81. Палієнко Микола Іванович
82. Палій (Гурко) Семен Пилипович
83. Паломбецький Олександр Іванович
84. Панасюк Денис Харитонович
85. Панейко Юрій Лукич
86. Панов Микола Іванович
87. Папініан Емілій
88. Парсонс Таскотт
89. Пархоменко Володимир Олександрович
90. Пастухов Володимир Павлович
91. Патлаєвський Інокентій Іустинович
92. Патон Борис Євгенович
93. Паунд Роско
94. Пахман Семен Вікентійович
95. Пахомов Іван Микитович
96. Пацурківський Петро Станіславович
97. Паше-Озерський Микола Миколайович
98. Пашертник Арон Юхимович
99. Пашук Андрій Йосипович
100. Пашуканіс Євген Броніславович
101. Пашуто Володимир Терентійович
102. Пейн Томас
103. Первомайський Віталій Борисович
104. Перес де Куельяр
105. Пересветов Іван Семенович
106. Пересунько Сергій Іванович
107. Перетерський Іван Сергійович
108. Перікл
109. Пестель Павло Іванович
110. Петлюра Симон Васильович
111. Петражицький Лев Йосипович
112. Петрашевський (Бугашевич-Петрашевський) Михайло Васильович
113. Петрик (Іваненко Петро Іванович)
114. Петришин Олександр Віталійович
115. Петро I
116. Петро II
117. Петро III
118. Петрова Любов Василівна
119. Петровський Григорій Іванович
120. Петрункевич Іван Ілліч
121. Петрушевич Євген Омелянович
122. Петков Валерій Петрович
123. Петухов Григорій Євсейович
124. Пихно Дмитро Іванович
125. Підгорний Микола Вікторович
126. Підпригора Зінаїда Андріївна

127. Підпригора Оксана Опанасівна
 128. Підпригора Опанас Андронович
 129. Піленко Олександр Олександрович
 130. Пілсудський Юзеф
 131. Пілянкевич Микола Іванович
 132. Пінаєв Анатолій Олексійович
 133. Пінкертон Аллан
 134. Піонтковський Андрій Андрійович
 135. Піонтковський Андрій Антонович
 136. Піскотін Михайло Іванович
 137. Піскун Святослав Михайлович
 138. Почета Володимир Іванович
 139. Плав'юк Микола Васильович
 140. Платон
 141. Плевако Федір Никифорович
 142. Плеханов Георгій Валентинович
 143. Пліній Молодший (Гай Пліній Цецилій Секунд)
 144. Плутарх
 145. Плющ Іван Степанович
 146. Победоносцев Костянтин Петрович
 147. Побірченко Ігор Гаврилович
 148. Погибко Микола Іванович
 149. Погорілко Віктор Федорович
 150. Погрібний Олексій Олексійович
 151. Подебрад Юрій
 152. Подолинський Сергій Андрійович
 153. Познанський Василь Авакумович
 154. Покровський Йосип Олексійович
 155. Покровський Михайло Миколайович
 156. Полежай Павло Тихонович
 157. Полетика Григорій Андрійович
 158. Полетики
 159. Полібій
 160. Полуботок Павло Леонтійович
 161. Поляков Василь Васильович
 162. Помпоній Секст
 163. Понтій Пілат
 164. Попов Василь Костянтинівич
 165. Поппер Карл Раймунд
 166. Порайко Василь Іванович
 167. Порш Микола Володимирович
 168. Постишев Павло Петрович
 169. Постіка Ігор Володимирович
 170. Потапов Сергій Михайлович
 171. Потарикіна Лідія Луківна
 172. Потебенько Михайло Олексійович
 173. Потьомкін Григорій Олександрович

П'ятий том

1. Пригара Андрій Петрович
2. Пристайко Володимир Ілліч
3. Притика Дмитро Микитович
4. Прозорова Наталія Сергіївна
5. Прокопенко Володимир Іванович
6. Прокопович В'ячеслав Костянтинівич
7. Прокопович Феофан
8. Прокул (Proculus) Ліциній
9. Пронська Грацієла Василівна
10. Процевський Олександр Іванович
11. Прудон П'єр Жозеф

12. Пташинський Олександр Борисович
13. Пустовойтенко Валерій Павлович
14. Путін Володимир Володимирович
15. Пуфендорф Самуель фон
16. Пухта Георг Фрідріх
17. Пушкар Євген Георгійович
18. Пушкін Олександр Анатолійович
19. Пшеничний Валерій Григорович
20. П'ятаков Георгій (Юрій) Леонідович
21. Рабинович Петро Мойсейович
22. Радбрух Густав Мамберт
23. Радищев Олександр Миколайович
24. Радов Георгій Опанасович
25. Радченко Володимир Іванович
26. Радченко Микола Іванович
27. Радченко Хома Порфірович
28. Рознатовський Іван Митрофанович
29. Райський Михайло Іванович
30. Раковський Християн Георгійович
31. Рассел Бертран Артур Уільям
32. Регульський Віктор Лук'янович
33. Реденс Станіслав Фрацович
34. Редькін (Редкін) Петро Григорович
35. Рейган Рональд Вільсон
36. Рейлбот Віктор Євгенович
37. Рейснер Михайло Андрійович
38. Рейсс Рудольф Арчибальд
39. Рейхель Михайло Йосипович
40. Рекунков Олександр Михайлович
41. Ренненкампф Володимир Михайлович
42. Ренненкампф Микола Карпович
43. Рено Луї
44. Репнін-Волконський Микола Григорович
45. Рібаков Борис Олександрович
46. Ривлін Абрам Львович
47. Рижков Микола Іванович
48. Риков Олексій Іванович
49. Рилєєв Кіндрат Федорович
50. Римаренко Юрій Іванович
51. Рішельє Арман Еммануель дю Плессі
52. Рішельє Арман Жан дю Плессі
53. Робесп'єр Максимільєн Марі Ізідор де
54. Робінсон Мері
55. Рогожин Анатолій Йосипович
56. Родзянко Михайло Володимирович
57. Розенко Віталій Іванович
58. Розовський Борис Григорович
59. Розумовський Андрій Кирилович
60. Розумовський Кирило Григорович
61. Розумовський Олексій Григорович
62. Роман Мстиславович
63. Романов Олексій Федорович
64. Романови
65. Романович-Славатинський Олександр Васильович
66. Романовський Віктор Олександрович
67. Ромашкін Петро Семенович
68. Ромовська Зорислава Василівна
69. Ростовцев Михайло Іванович
70. Ротань Володимир Гаврилович
71. Рубан Василь Григорович

72. Руденко Микола Васильович
73. Руденко Роман Андрійович
74. Рузвельт Теодор
75. Рузвельт Франклін Делано
76. Румянцев В'ячеслав Олексійович
77. Румянцев (Румянцев-Задунайський) Петро Олександрович
78. Русецький Володимир Львович
79. Руссо Жан-Жак
80. Рюриковичі
81. Рябець Михайло Михайлович
82. Рябченко Олена Петрівна
83. Рясной Василь Степанович
84. Сабін Мазурій
85. Сабінін Сергій Єгорович
86. Савенко Микола Дмитрович
87. Савинков Борис Дмитрович
88. Савицький Валерій Михайлович
89. Савіньї Фрідріх Карл фон
90. Савченко Леся Анатоліївна
91. Савченко Сергій Романович
92. Сагайдачний (Конашевич - Сагайдачний) Петро Кононович
93. Садовський Валентин Васильович
94. Салтевський Михайло Васильович
95. Салтиков-Щедрін Михайло Євграфович
96. Самойлович Іван Самойлович
97. Самоквасов Дмитро Якович
98. Сандровський Костянтин Костянтинович
99. Саніахметова Ніна Олексіївна
100. Сапожников Валентин Іванович
101. Сапожников Юрій Сергійович
102. Савфронова Інеса Павлівна
103. Свердлов Яків Михайлович
104. Светлов Олександр Якович
105. Свечкар'ов Олександр Іванович
106. Святослав Хоробрий
107. Святоцький Олександр Дмитрович
108. Сегай Михайло Якович
109. Селден Джон
110. Селіванов Анатолій Олександрович
111. Селіванов Володимир Михайлович
112. Селівон Микола Федосович
113. Семенов Віктор Іванович
114. Семенов Володимир Сергійович
115. Семичастний (Семичасний) Володимир Юхимович
116. Семчик Віталій Іванович
117. Сенека Луцій Анней
118. Сен-Сімон Клод Анрі де Рувруа
119. Сербський Володимир Петрович
120. Сергєвич Василь Іванович
121. Сергєвський Микола Дмитрович
122. Сергієнко Василь Тимофійович
123. Серебровський Володимир Іванович
124. Серєда Іван Омелянович
125. Серов Іван Олександрович
126. Симеон Полоцький
127. Симоновський Петро Іванович
128. Симорот Захарій Кирилович
129. Синайський Василь Іванович
130. Сирота Іван Михайлович
131. Сібільов Михайло Миколайович
132. Сідак Володимир Степанович

133. Сідней Олджернон
134. Сізонов Кузьма Прокопович
135. Сокорський Іван Олексійович
136. Сірко Іван Дмитрович
137. Скакун Ольга Федорівна
138. Скальковський Аполлон Олександрович
139. Скибицький Василь Васильович
140. Сковорода Григорій Савич
141. Скоморох Віктор Єгорович
142. Скорик Микола Васильович
143. Скоропадський Іван Ілліч
144. Скоропадський Павло Петрович
145. Скрипник Микола Олексійович
146. Скрипнюк Олександр Васильович
147. Слабченко Михайло Єлисейович
148. Славинський Максим Антонович
149. Славинський Володимир Іванович
150. Сливка Степан Степанович
151. Смешко Ігор Петрович
152. Смирнов Юрій Олександрович
153. Смітєнко Віктор Миколайович
154. Смітєнко Зінаїда Дмитрівна
155. Смолій Валерій Андрійович
156. Снігерьев Олександр Петрович
157. Собчак Анатолій Олександрович
158. Соколевич Войнех
159. Соколов Платон Петрович
160. Соколовський Зиновій Михайлович
161. Сократ
162. Сокурєнко Володимир Гаврилович
163. Соловйов Володимир Сергійович
164. Соловйов Сергій Михайлович
165. Солон
166. Сомко Яким Семенович
167. Сопінка Іван
168. Сорокін Пилирим Олександрович
169. Софроненко Ксенія Олександрівна
170. Спасибо-Фатєєва Інна Валентинівна
171. Сполович Володимир Данилович
172. Спекторський Євген Васильович
173. Спенсер Герберт
174. Сперанський Михайло Михайлович
175. Спіноза Бенедикт
176. Ставинський Павло Рафаїлович
177. Ставнійчук Марина Іванівна
178. Сталін Йосип Віссаріонович
179. Станік Сюзанна Романівна
180. Станіславський Антон Григорович
181. Старицький Георгій Павлович
182. Старосольський Володимир Йоахимович
183. Старосольський Юрій Володимирович
184. Старушенко Гліб Борисович
185. Статівка Анатолій Миколайович
186. Стахів Матвій Миколайович
187. Сташис Володимир Володимирович
188. Стебельський Петро Якович
189. Степанов Тихон Федорович
190. Степняк-Кравчинський Сергій Михайлович
191. Стефанович Василь Васильович

192. Стефанюк Володимир Сергійович
193. Стичинський Броніслав Станіславович
194. Столипін Петро Аркадійович
195. Сторожев Микола Васильович
196. Стоянов Андрій Миколайович
197. Стояновський Микола Іванович
198. Страхов Микола Миколайович
199. Страшун Борис Олександрович
200. Стрельбицький Микола Павлович
201. Стрельцов Євген Львович
202. Стрельцов Лев Михайлович
203. Стретович Володимир Миколайович
204. Стринжа Віктор Кирилович
205. Строгович Михайло Соломонович
206. Строкач Тимофій Амвросійович
207. Стронін Олександр Іванович
208. Струве Петро Бернгардович
209. Студенікін Семен Севастьянович
210. Стучка Петро Іванович
211. Суарес Франсіско
212. Сулейман І Кануні
213. Сумін Володимир Олександрович
214. Сун Ятсен
215. Сурілов Олексій Васильович
216. Сусло Дмитро Спиридонович
217. Сухарев Олександр Якович
218. Сущенко Віктор Дмитрович
219. Сцевола Квінт Цервідій
220. Свейс (Сейєс) Еммануель Жозеф

Том шостий

1. Табачник Дмитро Володимирович
2. Таганцев Микола Степанович
3. Тальберг Дмитро Германович
4. Танасевич Валер'ян Григорович
5. Таранов Анатолій Павлович
6. Тарановський Федір Васильович
7. Тарарухін Святослав Андрійович
8. Тарасов Іван Трохимович
9. Тард Габріель де
10. Тарле Євген Вікторович
11. Татищев Василь Микитович
12. Таубе Михайло Олександрович
13. Тафт Вільям Говард
14. Тацій Василь Якович
15. Таціт Публій Корнелій
16. Теличенко Іван Васильович
17. Терещенко Михайло Іванович
18. Терещук Олександр Васильович
19. Терзієв-Порошин Микола Володимирович
20. Терлецький Валентин Михайлович
21. Терлецький Євген Петрович
22. Терлецький Остап Степанович
23. Тертишник Володимир Митрофанович
24. Тертишніков Володимир Іванович
25. Тетеря (Морожковський-Тетеря) Павло Іванович
26. Тетчер Маргарет Хілда Робертс
27. Тимківський Іван Федорович
28. Тимошук Олександр Валентинович
29. Тимченко Іван Артемович

30. Тимченко Леонід Дмитрович
31. Титаренко Юрій Леонтійович
32. Титова Ніна Іванівна
33. Тихенко Сергій Іванович
34. Тихий Володимир Павлович
35. Тихомиров Юрій Олександрович
36. Тихонов Микола Олександрович
37. Тихонова Євгенія Антонівна
38. Тищенко Микола Маркович
39. Тищик Борис Йосипович
40. Тіто Йосип Броз
41. Тітов Микола Іллч
42. Тіщенко Валерій Володимирович
43. Ткач Анатолій Петрович
44. Ткач Аркадій Петрович
45. Ткаченко Микола Степанович
46. Ткаченко Олександр Миколайович
47. Ткачук Павло Миколайович
48. Товстоліс Микола Миколайович
49. Тодика Юрій Миколайович
50. Токвіль Алексіс Шарль Анрі
51. Толочко Петро Петрович
52. Толстой Лев Миколайович
53. Толстой Юрій (Георгій) Кирилович
54. Толстоухов Анатолій Володимирович
55. Тома Аквінський
56. Томазій Християн
57. Топорнін Борис Миколайович
58. Топчій Костянтин Тимофійович
59. Торквемада Томас де
60. Трайнін Аром Наумович
61. Трайнін Ілля Павлович
62. Трахтеров Володимир Сергійович
63. Траян Марк Ульпій
64. Тронько Петро Тимофійович
65. Троцький Лев (Лейба) Давидович
66. Трошинський Дмитро Прокопович
67. Трубецької Євген Миколайович
68. Трубников Василь Миколайович
69. Трумен Гаррі Спенсер
70. Туган-Барановський Михайло Іванович
71. Тузов Анатолій Павлович
72. Туляков В'ячеслав Олексійович
73. Туманов Володимир Олександрович
74. Туманські
75. Тункін Григорій Іванович
76. Туркевич Інна Костянтинівна
77. У Тан Сіту
78. Удінцев (Удінцов) Всеволод Аристархович
79. Удовенко Геннадій Йосипович
80. Українка Леся
81. Ульпіан Доміцій
82. Ульянова Ніна Миколаївна
83. Ульяницькітй Володимир Антонович
84. Усенко Євген Трохимович
85. Усенко Ігор Борисович
86. Успенський Олександр Іванович
87. Ухаль Арзен Михайлович
88. Ушинський Костянтин Дмитрович
89. Фаворський Василь Іванович
90. Фатеев Аркадій Миколайович
91. Федонюк Костянтин Євгенович
92. Федоров Костянтин Георгійович
93. Федоров Олександр Федорович
94. Федорович Іван Андрійович

95. Федорчук Віталій Васильович
96. Федотов-Чеховський Олександр Олексійович
97. Фейербах Людвіг Андреас
98. Фейербах Пауль Йоганн Ансельм фон
99. Фельдман Давид Ісаакович
100. Феодосій Печерський
101. Феррі Енріко
102. Фетисенко Костянтин Григорович
103. Філонов Володимир Петрович
104. Фінько Віктор Данилович
105. Фіхте Йоганн Готліб
106. Флейшиць Катерина Абрамівна
107. Фойницький Іван Якович
108. Фокін Вітольд Павлович
109. Фонвізін Денис Іванович
110. Фортеск'ю Джон
111. Франклін Бенджамін
112. Франко Баамонде
113. Франко Іван Якович
114. Фрейд Зігмунд
115. Фрицький Олег Федорович
116. Фрідман Ісаак Якович
117. Фролов Юрій Онисимович
118. Фролова Олена Григорівна
119. Фукс Савелій Львович
120. Фур'є Франсуа Марі Шарль
121. Фурса Світлана Ярославівна
122. Футей Богдан Петро
123. Халфіна Раїса Йосипівна
124. Хаммаршельд Даг Ялмар Агне Карл
125. Хаммурапі
126. Ханенко Михайло Степанович
127. Хань Фей
128. Харитонов Євген Олегович
129. Харт Герберт Ліонел Адольфус
130. Хлебніков Микола Іванович
131. Хмельницький Богдан Зіновій Михайлович
132. Хмельницький Іван Парфентійович
133. Хмельницький Микола Іванович
134. Хмельницький Олександр Ісаакович
135. Хмельницький (Хмельниченко) Юрій
136. Холмс Олівер Венделл
137. Хрущов Микита Сергійович
138. Хуторян Наталія Миколаївна
139. Цветков Віктор Васильович
140. Цвік Марк Веніамінович
141. Цегельський Льонгін Михайлович
142. Цемко Володимир Павлович
143. Цитович Микола Мартинович
144. Цитович Петро Павлович
145. Цицерон Марк Тулій
146. Цупренко Петро Григорович
147. Цюцюра Теодор Богдан Вікторович
148. Чалий Олександр Олександрович
149. Чангулі Гліб Іванович
150. Чанишева Галія Інсафівна
151. Чебриков Віктор Михайлович
152. Чельцов-Бebutov Михайло Олександрович
153. Червоний Юрій Семенович
154. Черепнін Лев Володимирович
155. Черкаський Іринарх Ювенатович
156. Черненко Костянтин Устинович
157. Чернишевський Микола Гаврилович
158. Черчілль Уїнстон Леонард Спенсер
159. Чехівський Володимир Мусійович

160. Чечіна Надія Олександрівна
161. Чигир Василь Федорович
162. Чижов Микола Юхимович
163. Чингісхан
164. Чиркін Веніамін Євгенович
165. Чичерін Борис Миколайович
166. Чичерін Георгій Васильович
167. Чубар Влас Якович
168. Чубар Людмила Пантеліївна
169. Чубарєв Валентин Леонідович
170. Чубатий Микола Дмитрович
171. Чубинський Микола Павлович
172. Чубинський Павло Платонович
173. Чувпило Олександр Олександрович
174. Чуйкевич Федір Олександрович
175. Чуйкевичі
176. Чхіквадзе Віктор Михайлович
177. Шакун Василь Іванович
178. Шамрай Василь Олександрович
179. Шан Ян
180. Шаповал Володимир Миколайович
181. Шаргородський Михайло Давидович
182. Шахназаров Георгій Хосровєвич
183. Шварц Ісаак Ізраїльович
184. Шверник Микола Михайлович
185. Швець Микола Якович
186. Шевченко Валентина Семєнівна
187. Шевченко Олександр Оксентійович
188. Шевченко Тарас Григорович
189. Шевчук Петро Іванович
190. Шеймін Петро Миколайович
191. Шелепін Олександр Миколайович
192. Шелест Петро Юхимович
193. Шелестов Володимир Степанович
194. Шелухін Сергій Павлович
195. Шемшученко Юрій Сергійович
196. Шепітько Валерій Юрійович
197. Шеремет Костянтин Пилипович
198. Шереметьєв Борис Петрович
199. Шерешевський Ілля Веніамінович
200. Шершеневич Гавриїл (Габріель) Феліксович
201. Шишкін Віктор Іванович
202. Шкарупа Віктор Костянтинівич
203. Шпаков Олексій Якович
204. Шпилевський Михайло Михайлович
205. Шраг Ілля Людвигович
206. Шраг Микола Ілліч
207. Штаммлер Рудольф
208. Штейн Лоренс фон
209. Штефан Михайло Йосипович
210. Штутін Яків Львович
211. Шувалов Павло Петрович
212. Шульга Михайло Васильович
213. Шульгин Василь Віталійович
214. Шульгин Олександр Якович
215. Шумило Микола Єгорович
216. Шумський Олександр Якович
217. Шум'ятський Федір Васильович
218. Шупик Юрій Платонович
219. Шушкевич Станіслав Станіславович

220. Щегловітов Іван Григорович
 221. Щербатов Михайло Михайлович
 222. Щербина Валентин Степанович
 223. Щербина Володимир Іванович
 224. Щербина Петро Федорович
 225. Щербицький Володимир Васильович
 226. Щолоков Микола Онисимович
 227. Юзьков Леонід Петрович
 228. Юліан Луцій Октавій Корнелій
 229. Юлій Цезар Гай
 230. Юм Давід
 231. Юрій Довгорукий
 232. Юркевич Памфіл Данилович
 233. Юрченко Олександр Володимирович
 234. Юстиніан
 235. Юшков Серафим Володимирович
 236. Ющенко Віктор Андрійович
 237. Яблочков Тихон Михайлович
 238. Яворницький (Еварницький) Дмитро Іванович
 239. Ягайло
 240. Ягода Генріх Григорович (Іегуда Генах Гіршевич)
 241. Ягужинський Павло Іванович
 242. Язловський Борис Олексійович
 243. Якименко Олександр Никифорович
 244. Якимчук Микола Костянтинівич
 245. Яковлев Веніамін Федорович
 246. Яковлев Андрій Іванович
 247. Якуба Ольга Миронівна
 248. Ян II Казимір
 249. Ян III Собеський
 250. Янжул Іван Іванович
 251. Яновський Віктор Теофілович
 252. Яновський Михайло Володимирович
 253. Янукович Віктор Федорович
 254. Янчук Василь Зіновійович
 255. Ярмиш Олександр Назарович
 256. Ярослав Мудрий
 257. Ярош Купріян Миколайович
 258. Ясинський Григорій Михайлович
 259. Ясинський Михайло Микитович
 260. Яснопольський Леонід Миколайович
 261. Яценко Станіслав Сергійович
 262. Яченін Леонід Іванович
 263. Азаревич Дмитро Іванович
 264. Акулов Іван Олексійович
 265. Андрійко Ольга Фелорівна
 266. Антонович Афіноген Якович
 267. Антонов-Овсієнко Володимир Олександрович
 268. Ануфрієв Микола Іванович
 269. Арістова Ірина Василівна
 270. Ассер Тобі ас Міхель Карел
 271. Бабченко Микола Федотович
 272. Багдентер Робер
 273. Балюк Галина Іванівна
 274. Батлер Вільям Еліот
 275. Берлач Анатолій Іванович
 276. Бисага Юрій Михайлович
 277. Білоконь Микола Васильович
 278. Блекстоґ Вільям
 279. Блючлі Йоган Каспар
 280. Боббіо Норберто

281. Бобкова Антоніна Григорі-
вна
282. Богаєвський Петро Михай-
лович
283. Богішич Балтазар
284. Буржуа Леон Віктор Огюст
285. Буроменський Михайло
Всеволодович
286. Бухарін Микола Іванович
287. Васильєв Геннадій Андрі-
йович
288. Вігорія Франціско де
289. Вознюк Володимир Дени-
сович
290. Волобуєв Анатолій Федото-
вич
291. Воробей Петро Адамович
292. Ворошилов Климент Єфре-
мович
293. Гамбаров Юрій Степанович
294. Гарашук Володимир Мико-
лайович
295. Гаттенбергер Костянтин
Костянтинович
296. Георгіна Аурел Зинові-
йович
297. Гессен Володимир Матві-
йович
298. Голушко Микола Михайло-
вич
299. Горбатенко Володимир Па-
влович
300. Горб-Ромашкевич Феодосій
Косьмич
301. Гордієнко Гаврило Степа-
нович
302. Горшенін Костянтин Петро-
вич
303. Грищенко Костянтин Івано-
вич
304. Грушецький Іван Самойло-
вич
305. Губерський Леонід Васи-
льович
306. Гуго Густав
307. Гумбольд Вільгельм фон
308. Гуторова Наталія Олексан-
дрівна
309. Діденко Михайло Петрович
310. Дмитрієв Анатолій Іванович
311. Естурнель де Констан
312. Євграфов Павло Борисович
313. Єлістратов Аркадій Івано-
вич
314. Жилін Олександр Олексійо-
вич
315. Жилінкова Ірина Володи-
мирівна
316. Журавель Володимир Анд-
рійович
317. Журавський Віталій Станіс-
лавович
318. Задорожній Олександр Вік-
торович
319. Замойський Ігор Євгенович
320. Захаров Віталій Федорович
321. Івановський Ігнатій Олекса-
ндрович
322. Іващенко Володимир Івано-
вич
323. Калачов Микола Васильо-
вич
324. Кардозо Бенджамін Натан
325. Картацев Валерій Степа-
нович
326. Кассен Рене
327. Кисіль Василь Іванович
328. Кінах Анатолій Кирилович
329. Кобалевський Володимир
Лукич
330. Козловський Антон Анто-
нович
331. Комзюк Анатолій Трохимо-
вич
332. Косюта Михайло Васильо-
вич
333. Крупко Семен Никифоро-
вич
334. Кузнєцова Валентина Федо-
рівна
335. Лавринович Олександр Во-
лодимирович

336. Лафонтен Анрі Марі
337. Лемак Василь Васильович
338. Литвин Олександр Петрович
339. Мазур Франц Андрій Тимофійович
340. Майданик Роман Андрійович
341. Майданик Олексій Васильович
342. Макогон Сергій Овсійович
343. Максимов Сергій Іванович
344. Малинникова Людмила Федорівна
345. Малінін Михайло Іванович
346. Матюхіна Наталія Петрівна
347. Мельник Микола Іванович
348. Меншиков Олександр Данилович
349. Мережко Олександр Олександрович
350. Митюков Андрій Каленикович
351. Мичко Микола Іванович
352. Модестін Гереній
353. Музиченко Петро Павлович
354. Муравйов Віктор Іванович
355. Мурашин Олександр Геннадійович
356. Негодченко Олександр Володимирович
357. Оборотов Юрій Миколайович
358. Онищенко Олексій Семенович
359. Оніщенко Наталія Миколаївна
360. Орлюк Олена Павлівна
361. Орлюк Олена Павлівна
361. Пилипенко Пилип Данилович
362. Пирогов Микола Іванович
363. Платонов Іван Васильович
364. Полянський Юрій Євгенійович
365. Попович Володимир Михайлович
366. Репецький Василь Миколайович
367. Рябошапко Леонід Іванович
368. Скопенко Степан Федорович
369. Степанюк Анатолій Хомич

Перелік держав, державоподібних утворень та інших адміністративних і територіальних одиниць, довідки про які містяться в шеститомнику «Юридична енциклопедія»

Перший том

1. Австралія	37. Бессарабія
2. Австрія	38. Биківня
3. Австро-Угорщина	39. Білорусь
4. Автономія України XVII—
XVIII ст.	40. Білоцерківський полк
5. Автономна Республіка Крим	41. Богуславський полк
6. Азербайджан	42. Бойківщина
7. Азія	43. Болгарія
8. Азовська губернія	44. Болівія
9. Азовське козацьке військо	45. Борзнянський полк
10. Азовське море	46. Боснія і Герцоговина
11. Албанія	47. Ботсвана
12. Алжир	48. Бразилія
13. Ангола	49. Брацлавський полк
14. Андорра	50. Бруней
15. Антарктида	51. Бузьке козацьке військо
16. Античні держави Північного
Причорномор'я	52. Буковина
17. Антигуа і Барбуда	53. Буркіна-Фасо
18. Антська держава	54. Бурунді
19. Аргентина	55. Бутан
20. Арктика	56. Вавилонія
21. Артанія	57. Валахія
22. Ассирія	58. Вануату
23. Афганістан	59. Ватикан
24. Афіни	60. Велике Князівство Литовське
25. Африка	61. Велике Князівство Руське
26. Багамські острови	62. Великобританія
27. Балаклійський полк	63. Венесуела
28. Бангладеш	64. В'єтнам
29. Барбадос	65. Візантія
30. Батурін	66. Військо Запорізьке
31. Бахрейн	67. Вінницька область
32. Бельзьке князівство	68. Вінницький (Кальницький)
полк
33. Беліз	69. Вірменія
34. Бельгія	70. Вірменські колонії в Україні
35. Бенілюкс	71. Волинська область
36. Бенін	72. Волинське князівство
	73. Волинь
	74. Володимиро-Волинське кня-
зівство

75. Габон
76. Гадянський полк
77. Гадяч
78. Гаїті
79. Гайяна
80. Галицька Соціалістична Радянська Республіка
81. Галицьке князівство
82. Галицьке намісництво
83. Галицько-Волинське князівство
84. Галич
85. Галичина
86. Гамбія
87. Гана
88. Гватемала
89. Гвінея
90. Гвінея-Бісау
91. Гетьманська держава 1918
92. Глухів
93. Глухівська сотня
94. Глухівське князівство
95. Глухівський полк
96. Гондурас
97. Гренада
98. Гренландія
99. Греція
100. Грузія
101. Гуцульська республіка
102. Гуцульщина

Другий том

1. Данія
2. Джибуті
3. Дике поле
4. Дніпропетровська область
5. Домініка
6. Домініканська Республіка
7. Донецька область
8. Донецько-Криворізька Радянська Республіка
9. Еквадор
10. Екваторіальна Гвінея
11. Еритрея

12. Естонія
13. Ефіопія
14. Європа
15. Європейський Союз
16. Єгипет
17. Єгипет Давній
18. Ємен
19. Житомирська область
20. Закавказька Федерація
21. Закарпатська область
22. Закарпатська Україна
23. Закарпаття
24. Замбія
25. Запорізька область
26. Запорізька Січ
27. Західна область Української Народної Республіки
28. Західна Русь
29. Західна Сахара
30. Західноєвропейський Союз
31. Західноукраїнська Народна Республіка
32. Збаразьке князівство
33. Звенигородське князівство
34. Зелений клин
35. Зімбабве
36. Золота Орда
37. Івано-Франківська область
38. Ізраїль
39. Ізюмський полк
40. Індія
41. Індонезія
42. Ірак
43. Іран
44. Ісландія
45. Іспанія
46. Італія
47. Ічнянський полк
48. Йорданія

Третій том

1. Кобо-Верде
2. Казахстан
3. Кайман Острови

4. Камбоджа
5. Камерун
6. Канада
7. Карпатська Україна
8. Катар
9. Катеринославська губернія
10. Катеринославське намістицтво
11. Кенія
12. Керзона лінія
13. Київ
14. Київська губернія
15. Київська область
16. Київська Русь
17. Київське воєводство
18. Київське князівство
19. Київське намісництво
20. Київський полк
21. Киргизстан
22. Китай
23. Кіпр
24. Кірібаті
25. Кіровоградська область
26. Кокосові (Кілінг) Острови
27. Колумбія
28. Коморські острови
29. Конго (Демократична Республіка Конго)
30. Конго (Республіка Конго)
31. Корея (Північна)
32. Корея (Південна)
33. Коранний край
34. Коста-Рика
35. Кот-д'Івуар
36. Кревська Унія 1385
37. Кременчуцький полк
38. Кримська Автономна Соціалістична Радянська Республіка
39. Кримська Соціалістична Радянська Республіка
40. Кримське ханство
41. Кропивнянський полк
42. Куба
43. Кубанське козацьке військо
44. Кувейт
45. Кука Острови
46. Куявія
47. Лаос
48. Латвія
49. Латинська Америка
50. Лемківщина
51. Лесото
52. Литва
53. Ліберія
54. Ліван
55. Лівія
56. Ліхтенштейн
57. Лубенський полк
58. Луганська область
59. Львів
60. Львівська область
61. Люблінська унія
62. Люксембург
63. Маврикій
64. Мавританія
65. Мадагаскар
66. Македонія
67. Малаві
68. Малайзія
69. Малі
70. Малоросійська губернія
71. Малоросія
72. Мальдіви
73. Мальта
74. Мальтійський орден
75. Марокко
76. Мартиніка
77. Маршалові Острови
78. Мексика
79. Миколаївська область
80. Миргородський полк
81. Мікронезія
82. Могилівський полк
83. Мозамбік
84. Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка
85. Молдова
86. Молдовське князівсько
87. Монако
88. Монголія

89. Монтсеррат
90. Москва
91. Московське велике князівство
92. М'янма

Четвертий том

1. Намібія
2. Науру
3. Непал
4. Нігер
5. Нігерія
6. Нідерланди
7. Ніжинський полк
8. Нікарагуа
9. Німеччина
10. Нова Зеландія
11. Нова Каледонія
12. Нова Сербія
13. Нова Січ
14. Новгород-Сіверське князівство
15. Новгород-Сіверське намісництво
16. Новгород-Сіверський полк
17. Новгородська Республіка
18. Новоросійська губернія
19. Новоросія
20. Новослобідський полк
21. Норвегія
22. Об'єднані Арабські Емірати
23. Область Війська Донського
24. Овруцький полк
25. Одеська область
26. Одеська Радянська Республіка
27. Олешківська Січ
28. Ольвія
29. Оман
30. Османська Імперія
31. Охтирський полк
32. Паволоцький полк
33. Пакистан
34. Палау
35. Палестина

36. Панама
37. Панамський канал
38. Пантікапей
39. Папуа-Нова Гвінея
40. Парагвай
41. Паризька комуна 1871
42. Переяславське Князівство
43. Переяславський полк
44. Переяслав Хмельницький
45. Перу
46. Південна Америка
47. Південно-Африканська Республіка
48. Південно-Західний край
49. Північна Америка
50. Північні Маріанські острови
51. Підкарпатська Русь
52. Підляшшя
53. Пінсько-Турівський полк
54. Поділля
55. Поділька губерня
56. Подільське воєводство
57. Полтавська губернія
58. Полтавська область
59. Полтавський полк
60. Польське королівство
61. Польща
62. Поляни
63. Понтійське царство
64. Португалія

П'ятий том

1. Правобережна Україна
2. Прилуцький полк
3. Пуерто-Рико
4. Радянська Соціалістична Республіка Тавриди
5. Рейхкомісаріат «Україна»
6. Реюньйон
7. Рим Давній
8. Рівненська область
9. Річ Посполита
10. Російська імперія
11. Росія

12. Руанда
13. Румунія
14. Русь
15. Руська країна
16. Руське воєводство
17. Сальвадор
18. Самоа
19. Самоа Американське
20. Санки-Петербург
21. Сан-Марино
22. Сан-Томе і Принсіпі
23. Саудівська Аравія
24. Свазіленд
25. Святої Єлени Острів
26. Священна Римська імперія
27. Севастополь
28. Сейшельські острови
29. Сенегал
30. Сен-П'єр і Мікелон
31. Сент-Вінсент і Гренадини
32. Сент-Кітс і Невіс
33. Сент-Люсія
34. Сербія
35. Сербія і Чорногорія
36. Сеута і Мелілья
37. Сирія
38. Сінгапур
39. Скіфія
40. Склавіні
41. Славія
42. Слобідська Україна (Слобожанщина)
43. Слобідсько-Українська губернія
44. Словаччина
45. Словенія
46. Слов'яносербія
47. Соломонові острови
48. Сомалі
49. Сосницький полк
50. Союз Радянських Соціалістичних Республік
51. Спарта
52. Співдружність Незалежних Держав
53. Співдружність очолювана Великобританією

54. США
55. Стародубський полк
56. Судан
57. Суецький канал
58. Сумська область
59. Сумський полк
60. Суринам
61. Східний Тимор
62. Сьєрра-Леоне

Шостий том

1. Тавріка, Таврида, Таврія
2. Таврійська губернія
3. Таджикистан
4. Таїланд
5. Тайвань
6. Танзанія
7. Теркс і Кайкос острови
8. Тернопільська область
9. Тмутараканське князівство
10. Того
11. Токелау
12. Томаківська Січ
13. Тонга
14. Торовицький полк
15. Трансильванське князівство
16. Третій Рейх
17. Тринідад і Тобаго
18. Тувалу
19. Туніс
20. Туреччина
21. Турівське (Турово-Пінське) князівство
22. Туркменістан
23. Уганда
24. Угорська Радянська Республіка
25. Угорщина
26. Узбекистан
27. Україна
28. Україна Русь
29. Українська Народна Республіка
30. Українська Радянська Соціалістична Республіка

31. Уманський полк
32. Уолліс і Фопуна
33. Уругвай
34. Фастівський полк
35. Феодоро (Дорос, Теодоро, Манчунське князівство)
36. Фіджі
37. Філіппіни
38. Фінляндія
39. Франкська держава
40. Франція
41. Французька Гвіана
42. Французька Полінезія
43. Харків
44. Харківська губернія
45. Харківська область
46. Харківське намісництво
47. Харківський полк
48. Херсонес Таврійський
49. Херсонська область
50. Хеттська держава
51. Хмельницька область
52. Хозарський каганат
53. Холмщина
54. Хорватія
55. Хортицька Січ
56. Центральньо-Африканська Республіка
57. Чад
58. Чауський полк
59. Черкаська область
60. Черкаський полк
61. Чернівецька область
62. Чернігівська губернія
63. Чернігівська область
64. Чернігівське воєводство
65. Чернігівське князівство
66. Чернігівське намісництво
67. Чернігівський полк
68. Чехія
69. Чечельницький полк
70. Чигирин
71. Чигиринський полк
72. Чилі
73. Чорне море
74. Чорнобильський полк
75. Чорногорія
76. Чорноморське козацьке військо
77. Чорноморські протоки
78. Чортомлицька Січ
79. Швейцарія
80. Швеція
81. Шпіцберген
82. Шрі-Ланка
83. Югославія
84. Ямайка
85. Японія
86. Ангілья
87. Антильські острови
88. Аруба
89. Бермудські острови
90. Боспорське царство
91. Брацлавське воєводство
92. Британські Віргінські острови
93. Віргінські острови
94. Гаага
95. Кримська область
96. Майотта
97. Ніуе
98. Піткern
99. Страсбург

ЛАУРЕАТИ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ МИРУ

№ п/п	Прізвище		Країна	Рік
	англійською мовою	українською мовою		
1	J.H. Dunant F. Passi	Дж. Дюнан Ф. Пассі	Швейцарія Франція	1901
2	E. Discommin C.A. Gobat	Д. Дюкоммун С.А. Гоба	Швейцарія Швейцарія	1902
3	Sir W. Cremer	сер У. Кремер	Велика Британія	1903
4	Institute of International Law	Інститут міжнародного права		1904
5	Baroness Von Suttner	баронеса фон Саттнер	Австрія	1905
6	T. Roosevelt	Теодор Рузвельт	США	1906
7	E. Teodoro Moneta L. Renault	Е. Теодоро Монета Л. Рено	Італія Франція	1907
8	R.P. Arnoldson	К.П. Арнольдсон	Швеція	1908
9	Baron d'Estournelles de Constant	барон д'Естурунел де Констант	Франція	1909
10	International Peace Bureau	Міжнародне бюро миру		1910
11	T. Asser A. Fried	Т. Ассер А. Фрід	Нідерланди Австрія	1911
12	E. Root	Е. Рут	США	1912
13	H. Lafontaine	Х. Лафонтен	Бельгія	1913
	Премія не присуджувалася			1914
	Премія не присуджувалася			1915
	Премія не присуджувалася			1916

№ п/п	Прізвище		Країна	Рік
	англійською мовою	українською мовою		
14	International Red Cross Committee	Міжнародний комітет Червоного Хреста		1917
	Премія не присуджувалася			1918
15	W. Wilson	Вудро Вільсон	США	1919
16	I. Bourgeois	І. Буржуа	Франція	1920
17	R. Branting C.L. Lang	К. Брантінг С.Л. Ланж	Швеція Норвегія	1921
18	F. Nansen	Ф. Нансен	Норвегія	1922
	Премія не присуджувалася			1923
	Премія не присуджувалася			1924
19	Sir A. Chamberlain C.G. Dawes	сер А. Чемберлен С. Дж. Дейвс	Велика Британія США	1925
20	A. Briand G. Stresseman	А. Бріан Г. Стресеман	Франція Німеччина	1926
21	F. Buisson L. Quidde	Ф. Буассон Л. Куддл	Франція Німеччина	1927
	Премія не присуджувалася			
22	F.B. Kellog	Ф.Б. Келлог	США	1929
23	N. Söderblom	Н. Сьодерблом	Швеція	1930
24	J. Addams M.M. Butler	Дж. Адамс М.М. Батлер	США США	1931

		Премія не присуджувалася		
25	Sir N. Angell	сер Н. Ангелл	Велика Британія	1933
26	A. Henderson	А. Гендерсон	Велика Британія	1934
27	C. von Ossietzky	С. фон Оссецький	Німеччина	1935
28	C.S. Lamas	С.С. Ламас	Аргентина	1936
29	Viscount Cecil of Chelwood	віконт Сесіль Челвудський	Велика Британія	1937
30	Nansen International Office for Refugees	Міжнародне відомство Нансена з біженців		1938
		Премія не присуджувалася		
		Премія не присуджувалася		
		Премія не присуджувалася		
		Премія не присуджувалася		
		Премія не присуджувалася		
31	International Red Cross Committee	Комітет Міжнародного Червоного Хреста		1944
32	C. Hull	С. Галл	США	1945
33	E.A. Balch J.R. Mort	Е. Дж. Белч Дж. Р. Морт	США США	1946
34	American Friend's Service Committee Friend's Service Council	Комітет послуг американських друзів Рада послуг друзів	США Велика Британія	1947
		Премія не присуджувалася		
35	Lord Boyt-Orr	лорд Бойт-Орр	Велика Британія	1949

№ п/п	Прізвище		Країна	Рік
	англійською мовою	українською мовою		
36	R. Bunche	Р. Банче	США	1950
37	L. Jouhaux	Л. Жухо	Франція	1951
38	A. Schweitzer	А. Швейцер	Франція	1952
39	G.C. Marshall	Дж. К. Маршалл	США	1953
40	Office of the United Nations High Commission for Refugees	Відомство Верховної Комісії ООН з беженців		1954
Премія не присуджувалася				
Премія не присуджувалася				
41	L.V. Pearson	Л.В. Пірсон	Канада	1957
42	D.G. Pire	Д.Дж. Пір	Бельгія	1958
43	P.J. Noel-Baker	П. Дж. Ноель-Бейкер	Велика Британія	1959
44	A.J. Luthuli	А.Дж. Лузулі	Південна Африка	1960
45	D. Hammarskjöld	Д. Хаммаршельд	Швеція	1961
46	L.C. Pauling	Л.С. Паулінг	США	1962
47	International Red Cross Committee League of Red Cross Societies	Комітет Міжнародного Червоного Хреста Ліга товариств Червоного Хреста		1963
48	M. Luther King	М. Лютер Кінг	США	1964

49	United Nations Children Fund	Дитячий фонд ООН		1965
		Премія не присуджувалася		
		Премія не присуджувалася		
50	R. Cassin	Р. Кассін	Франція	1968
51	International Labor Organization	Міжнародна організація праці		1969
52	N.E. Borlaug	Н.Е. Борлауг	США	1970
53	W. Brandt	В. Брандт	Німеччина	1971
		Премія не присуджувалася		
54	H. Kissinger Le Duc Tho	Г. Кіссінджер Ле Дук Тхо (від премії відмовився)	США В'єтнам	1973
55	S. Mac Bride E. Sato	С. Мак Брайд Е. Сато	Ірландія Японія	1974
56	A.D. Sakharov	А.Д. Сахаров	СРСР	1975
57	Miss B. Williams Miss M. Corrigan	Міс Б. Уільямс Міс М. Корріген	Північна Ірландія Північна Ірландія	1976
58	Amnesty International	Міжнародна амністія		1977
59	A. Sadat M. Begin	Анвар Садат Менахім Бегін	Єгипет Ізраїль	1978
60	Mother Teresa	Магі Тереза	Югославія	1979
61	A.P. Esquivel	А.П. Ескуївел	Аргентина	1980
62	Office of the United Nations High Commission for Refugees	Відомство Верховної Комісії ООН з біженців		1981

№ п/п	Прізвище		Країна	Рік
	англійською мовою	українською мовою		
63	A. Garcia Robles Mss. A. Myrdal	А. Гарсія Роблес Місіс А. Мю-рдал	Мексика Швеція	1982
64	L. Valensa	Лех Валенса	Польща	1983
65	Bishop D. Tutu	єпископ Д. Туту	Південно-Африканська Республіка	1984
66	International Physicians for Prevention of Nuclear War	Міжнародні терапевти за запобігання ядерній війні		1985
67	E. Wiesel	Е. Візель	США	1986
68	Oscar Arias Sanchez	Оскар Аріас Санчес	Коста-Ріка	1987
69	The United Peacekeeping Forces	Сили ООН з підтримання миру		1988
70	Dalai Lama	Далай Лама	Китай (Тібет)	1989
71	M. Gorbachov	Михайло Горбачов	СРСР	1990
72	A. San Suu Kyi	А. Сан Су Чі	Бірма	1991
73	R. Menchu	Р. Менчу	Гватемала	1992
74	F.W. de Klerk N. Mandela	Ф.У. де Клерк, Нельсон Мандела	Південно-Африканська Республіка	1993
75	Y. Arafat, S. Peres, Y. Rabin	Ясір Арафат, Шимон Перес, Іцхак Рабін	Ізраїль (Палестина), Ізраїль	1994
76	J. Rotblat	Дж. Роблат	Велика Британія	1995
77	J. Ramos-Horta C. Belo	Дж. Рамос-Хорта С. Бело	Східний Тимор	1996

78	The International Campaign to Ban Landmines (headed by J. Williams, a co-recipient of the price)	Міжнародна кампанія за заборону наземних мін (очолювалась Дж. Вільямсоном, який був співдержувачем премії)	1997
79	John Hume, David Trimble	Дж. Хьюм Д. Трімбл	1998
80	Medecins sans frontiers (фр.)	Організація «Лікарі без кордонів»	1999
81	Kim Dae-Jung	Кіс Де-Жунг	2000
82	United Nations	Організація Об'єднаних Націй, Кофі Аннан (Генеральний секретар)	2001
83	James Carter	Джиммі Картер	2002
84	Shirin Ebadi	Шірін Ебаді	2003
85	Wangari Muta Maathai	Вангарі Мута Мааті	2004
86	International Atomic Energy Agency, Director-General Mohammed al-Baradei	Міжнародне агентство атомної енергії МАГАТЕ та його генеральний директор Мохаммед аль-Бараді	2005
87	Yunus Muhammad	Юнус Муханнад	2006
88	Intergovernmental Panel on Climate Change	Міжурядова комісія зі зміни клімату	2007
89	Martti Ahtisaari	Марті Ахтісаарі	2008
90	Barack Obama	Барак Обама	2009
91	Liu Xiabo	Ліу Сяобо	2010
92	Ellen Johnson Sirleaf, Leymah Gbowee, Tawakkul Karman	Елен Джонсон Серліф, Леймах Гбові, Таваккул Карман	2011
93	European Union	Європейський Союз	2012

УКРАЇНСЬКІ ГЕТЬМАНИ

№ п/п	Прізвище, ім'я (ініціали)	Період при владі (якщо відомий), роки	Примітка
1	Светогльдович В.		
2	Лянцкоронський П.		
3	Дашкевич (Дашкович) Є.		
4	Хмельницький В.		
5	Вишневецький (Байда) Дмитро	1550—1563	
6	Ружинський Є. (Богдан)	1575—1576	Вперше польський король назвав його «Гетьманом Запорізьким»
7	Свирговський (Сверчовський)		
8	Підкова І.		
9	Шах Я.	1576—1577	
10	Чорнинський Лук'ян	1578	
11	Зборовський Самійло	1581	
12	Ружинський Михайло	1585	
13	Ружинський Кирик	1585	
14	Кулага Захар	1586	
15	Микошинський Богдан	1586	

16	Чорнинський Лук'ян	1586
17	Чановицький Войнех	1590
18	Оришевський І.	
19	Скалозуб С.	
20	Косинський Криштоф	1591—1593
21	Наливайко Северин (Селярій)	1594—1596
22	Лобода Григорій	1593—1596 (з перервами)
23	Микошинський Богдан	Літо 1594
24	Полоус Федір	Весна 1595
25	Шаула Матвій	Початок 1596
26	Кремпський і Нечковський Криштоф	Літо 1596
27	Василевич Гнат	1596-1597
28	Байбуза Тихін	1598
29	Полоус Федір	1598
30	Кішка Самійло	1600—1602
31	Крутневич Гаврило	1602—1603(з перервами)
32	Куцкович Іван	1602
33	Косий Іван	1602—1603
34	Ізапович Григорій	Наприкінці 1606
35	Зборовський	1609—1610

№ п/п	Прізвище, ім'я (ініціали)	Період при владі (якщо відомий), роки	Примітка
36	Олевченко	1609—1610	
37	Андрієвич Каленик	1609—1610	
38	Тискиневич Григорій	Травень 1610	
39	Конашевич-Сагайдачний П.	1614—1622 (з перервами)	
40	Барабаш Дмитро	Березень 1617	
41	Бородавка-Неродич Яцько	1619—1621	
42	Голуб Оліфер	1622-1623	
43	Жмайло М.		
44	Дорошенко Михайло	1623—1625 (з перервами)	
45	Чорний Грицько Савич	1624	
46	Андрієвич Каленик	1624—1625	
47	Тирський	1625	
48	Жмайло М.	1625	
49	Дорошенко Михайло	1625—1628	
50	Сулима Іван	1628	
51	Чорний Грицько Савич	1629—1630	
52	Федорович (Трясило) Тарас	1630	

53	Орендаренко Тимофій	1630—1631	
54	Кулага-Петражинський Іван	1631—1632	
55	Діленко Андрій	1632	
56	Орендаренко Тимофій	1633—1634	
57	Сулима Іван	1635	
58	Бут (Павлок) Пало	1637	
59	Томиленко Василь	1636—1637	
60	Острянин Яцько	1638	
61	Кононович Сава	1637	
62	Гуня Дмитро	1637	
63	Хмельницький Богдан	1648—1657	Гетьман України
64	Витовський Іван	1657—1659	Гетьман Лівобережної України
65	Хмельницький Юрій	1659—1663	Гетьман Лівобережної України
66	Брюховецький Іван	1663—1668	Гетьман Лівобережної України
67	Суховій П.	1668	Гетьман Лівобережної України
68	Многогірський Дем'ян (Демко) Гна- тович	1668—1672	Гетьман Лівобережної України
69	Самойлович І.	1672—1687	Гетьман Лівобережної України
70	Мазепа-Калединський Іван Степа- нович	1687—1708	Гетьман Лівобережної України

№ п/п	Прізвище, ім'я (ініціали)	Період при владі (якщо відомий), роки	Примітка
71	Скоропадський І.	1708—1722	Гетьман Лівобережної України
72	Орлик Пилип	1710—1742	Гетьман Лівобережної України в еміграції
73	Полуботок П.	1722—1723	Наказний гетьман Малоросійської колегії
74	Апостол Д.	1727—1734	Гетьман Лівобережної України
75	Розумовський К.	1750—1764	Гетьман Лівобережної України
76	Тетеря Павло	1663—1665	Гетьман Правобережної України
77	Опара Степан	1665	Гетьман Правобережної України
78	Дорошенко Петро	1665—1676	Гетьман Правобережної України
79	Ханенко Михайло	1669—1674	Гетьман Правобережної України
80	Хмельницький (Хмельниченко) Юрій	1677—1681	Гетьман Правобережної України
81	Іваненко (Петрик) П.		Гетьман Правобережної України
82	Скоропадський П.	1918	Нащадок І. Скоропадського; гетьман України

Примітка. В історії України загалом налічується близько ста осіб, які йменувалися гетьманами. Гетьманськими резиденціями на Лівобережжі в різні часи були міста Чигирин, Гадяч, Батурин, Глухів.

КЕРІВНИКИ УКРАЇНСЬКИХ УРЯДІВ ХХ—ХХІ СТ.

№	Прізвище, ім'я	Посада	Роки на посаді
1	Винниченко Володимир Кирилович	Голова Генерального секретаріату Української Центральної Ради	15.06.1917—09.01.1918
2	Медведєв Юхим Григорович	Голова Центрального виконавчого комітету України (інша назва — Народний Секретаріат)	Грудень 1917— березень 1918
3	Затонський Володимир Петрович	Голова Центрального виконавчого комітету України (інша назва — Народний Секретаріат)	Березень 1918
4	Скрипник Микола Олексійович	Керівник Всеукраїнського бюро для керівництва повстанською боротьбою проти німецьких окупантів (Бюро утворене замість названого вище Народного секретаріату)	19.04.1918
5	Лизогуб Федір Андрійович	Голова Ради Міністрів української держави (гетьманату)	10.05.1918—4.11.1918
6	Гербель Сергій Миколайович	Голова Ради Міністрів української держави (гетьманату)	Листопад 1918
7	Винниченко Володимир Кирилович	Керівник Директорії	Листопад 1918—лютий 1919
8	П'ятаков Георгій Леонідович	Керівник Тимчасового робітничо-селянського уряду України	Листопад 1918
9	Чехівський Володимир	Голова Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки	26 грудня 1918— 11 лютого 1919
10	Остапенко Сергій Степанович	Голова Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки	Лютий—березень 1919
11	Левіцький Кость	Голова Тимчасового державного секретаріату Західноукраїнської Народної Республіки	08.11.1918— до кінця 1918 р.
12	Раковський Христян Георгійович	Голова Тимчасового робітничо-селянського уряду України; голова Ради Народних Комісарів України	24.01.1919 29.01.1919

№	Прізвище, ім'я	Посада	Роки на посаді
13	Петровський Григорій Іванович	Керівник Всеукраїнського революційного комітету	11.12.1919— лютий 1920
14	Раковський Христян Георгійович	Голова Ради Народних Комісарів України	Лютий 1920
15	Мазета Ісаак Прохорович	Голова уряду Української Народної Республіки	Вересень 1919— травень 1920
16	Затонський Володимир Петрович	Керівник Галицького революційного комітету	08.07.1920
17	Чубар Влас Якович	Голова Ради Народних Комісарів УСРР	1923—1934
18	Любченко Панас Петрович	Голова Ради Народних Комісарів УСРР	Квітень 1934— серпень 1937
19	Бондаренко М. І.	Голова Ради Народних Комісарів УСРР	1937—1938
20	Волошин Августин Іванович	Прем'єр—міністр Підкарпатської Русі	26.10.1938— березень 1939
21	Коротченко Дем'ян Сергійович	Голова Ради Народних Комісарів УРСР	1938—1939
22	Корнісць Леонід Романович	Голова Ради Народних Комісарів УРСР	1939—1944
23	Хрущов Микита Сергійович	Голова Ради Народних Комісарів УРСР (3 25.03.1946 р. — Рада Міністрів УРСР)	1944—1947
24	Коротченко Дем'ян Сергійович	Голова Ради Міністрів УРСР	1947—1954
25	Кальченко Никифор Тимофійович	Голова Ради Міністрів УРСР	1954—1961
26	Щербильський Володимир Васильович	Голова Ради Міністрів УРСР	1961—1963
27	Казанець Іван Павлович	Голова Ради Міністрів УРСР	1963—1965
28	Щербильський Володимир Васильович	Голова Ради Міністрів УРСР	1965—1972
29	Ляшко Олександр Павлович	Голова Ради Міністрів УРСР	09.06.1972—0.07.1987
30	Масол Віталій Андрійович	Голова Ради Міністрів УРСР	1987—1990

31	Фокін Вітольд Павлович	Прем'єр-міністр України	14.10.1990—02.10.1992
32	Симоненко Валентин Костянтинівич	Виконуючий обов'язки прем'єр-міністра України	02.10.1992—12.10.1992
33	Кучма Леонід Данилович	Прем'єр-міністр України	12.10.1992—22.09.1993
34	Звягільський Юхим Леондович		22.09.1993—16.06.1994
35	Масол Віталій Андрійович	Прем'єр-міністр України	16.06.1994—03.03.1995
36	Марчук Євген Кирилович	Виконуючий обов'язки прем'єр-міністра України Прем'єр-міністр України	03.03.1995—08.06.1995 08.06.1995—27.05.1996
37	Лазаренко Павло Іванович	Прем'єр-міністр України Виконуючий обов'язки прем'єр-міністра України Прем'єр-міністр України	28.05.1996—05.07.1996 05.07.1996—11.07.1996 11.07.1996—02.07.1997
38	Дурдинець Василь Васильович	Виконуючий обов'язки прем'єр-міністра України	02.07.1997—16.07.1997
39	Пустовойтенко Валерій Павлович	Прем'єр-міністр України	16.07.1997—22.12.1999
40	Ющенко Віктор Андрійович	Прем'єр-міністр України	22.12.1999—29.05.2001
41	Кінах Анатолій Кирилович	Прем'єр-міністр України	29.05.2001—21.11.2002
42	Янукович Віктор Федорович	Прем'єр-міністр України	21.11.2002—05.01.2005
43	Азаров Микола Янович	Виконуючий обов'язки прем'єр-міністра України	05.01.2005—24.01.2005
44	Тимошенко Юлія Володимирівна	Виконуюча обов'язки прем'єр-міністра України Прем'єр-міністр України	24.01.2005—04.02.1005 04.02.2005—08.09.2005
45	Схануров Юрій Іванович	Виконуючий обов'язки прем'єр-міністра України Прем'єр-міністр України	08.09.2005—22.09.2005 22.09.2005—04.08.2006
46	Янукович Віктор Федорович	Прем'єр-міністр України Виконуючий обов'язки прем'єр-міністра України	04.08.2006—23.10.2007 23.10.2007—18.12.2007
47	Тимошенко Юлія Володимирівна	Прем'єр-міністр України	18.12.2007—11.03.2010
48	Азаров Микола Янович	Прем'єр-міністр України	11.03.2010—

КЕРВИНИ УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЖАВ ХХ—ХХІ СТОЛІТЬ

Прізвище, ім'я та по батькові	Посада	Дата вступу на посаду та/чи термін перебування на ній
Грушевський Михайло Сергійович	Голова Української Центральної Ради Президент Української Народної Республіки.	Березень 1917 29.04.1918
Скоропадський Павло Петрович	Гетьман Української держави	29.04.1918—14.12.1918
Петлюра Симон Васильович	Керівник Директорії одноособовий керівник Директорії диктатор УНР	11.02.1919 15.11.1919
Петровський Григорій Іванович	Голова Всеукраїнського ревкому голова Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК)	1919 1919—1938
Петрушевич Євген Омелянович	Президент Західно-Української Народної Республіки	04.01.1919—осінь 1919
Волошин Августин Іванович	Президент Карпатської України	15.03.1939
Корнієць Леонід Романович	Голова Президії Верховної Ради УРСР	27.07.1938— 28.07.1939
Гречуха Михайло Сергійович	Голова Президії Верховної Ради УРСР	1939—1954
Коротченко Дем'ян Сергійович	Голова Президії Верховної Ради УРСР	1954—1969
Ляшко Олександр Павлович	Голова Президії Верховної Ради УРСР	1969—1972
Грушецький Іван Самойлович	Голова Президії Верховної Ради УРСР	1972—1976
Вагченко Олексій Феодосійович	Голова Президії Верховної Ради УРСР	Червень 1976— листопад 1984
Шевченко Валентина Семенівна	Голова Президії Верховної Ради УРСР	1985—1990
Івашко Володимир Антонович	Голова Верховної Ради України	04.06.1990—09.07.1990
Кравчук Леонід Макарович	Голова Верховної Ради України Президент України	23.07.1990—05.12.1991 05.12.1991—18.07.1994
Кучма Леонід Данилович	Президент України	19.07.1994—23.01.2005
Ющенко Віктор Андрійович	Президент України	23.01.2005—25.01.2010
Янукович Віктор Федорович	Президент України	25.01.2010—

Додаток 25
ПЕРШІ СЕКРЕТАРІ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМПІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ (РАДЯНСЬКИХ ЧАСІВ)

№ п/п	Прізвище, ім'я	Роки на посаді
1	П'ятков Георгій Леонідович	Липень — вересень 1918
2	Голнер Серофима Іванівна	Вересень — жовтень 1918
3	Квірінг Еммануїл Йонович	Жовтень 1918 — березень 1919
4	П'ятков Георгій Леонідович	Березень — травень 1919
5	Косіор Станіслав Вікентійович	Травень 1919 — листопад 1920
6	Мологов В'ячеслав Михайлович	Листопад 1920 — березень 1921
7	Кон Фелікс Якович	Березень — грудень 1921
8	Мануїльський Дмитро Захарович	Грудень 1921 — квітень 1923
9	Квірінг Еммануїл Йонович	Квітень 1923 — березень 1925 березень — квітень 1925 — Генеральний секретар
10	Каганович Лазар Мойсейович	квітень 1925 — липень 1928
11	Косіор Станіслав Вікентійович	Липень 1928 — січень 1934 — Генеральний секретар; січень 1934 — січень 1938 — Перший секретар
12	Хрущов Микита Сергійович	Січень — червень 1938 — виконуючий обов'язки Першого секретаря; червень 1938 — березень 1947 Перший секретар
13	Каганович Лазар Мойсейович	Березень — грудень 1947
14	Хрущов Микита Сергійович	Грудень 1947 — грудень 1949
15	Мельников Леонід Григорович	Грудень 1949 — червень 1953
16	Кіриченко Олексій Іванович	Червень 1953 — грудень 1957
17	Підгорний Микола Вікторович	Грудень 1957 — липень 1963
18	Шелест Петро Юхимович	Липень 1963 — травень 1972
19	Щербинський Володимир Васильович	Травень 1972 — вересень 1989
20	Івашко Володимир Антонович	Вересень 1989 — червень 1990
21	Гуренко Станіслав Іванович	Червень 1990 — вересень 1991

СПІКЕРИ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

№ з/п	Прізвище, ім'я та по-батькові	Період перебування на посаді
1	Плющ Іван Степанович	05.12.1991—17.05.1994
2	Мороз Олександр Олександрович	18.05.1994—14.04.1998
3	Ткаченко Олександр Миколайович	07.07.1998—01.02.2000
4	Плющ Іван Степанович	01.02.2000—14.05.2002
5	Литвин Володимир Михайлович	28.05.2002—25.05.2006
6	Мороз Олександр Олександрович	06.07.2006—23.11.2007
7	Яценюк Арсеній Петрович	04.12.2007—12.11.2008
8	Литвин Володимир Михайлович	09.12.2008—12.12.2012
9	Рибак Володимир Васильович	13.12.2012—

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 1990 р. В УКРАЇНІ

Вибори відбулися 4 березня 1990 р. Зареєстровано кандидатів у депутати — 3091, обрано — 449. На кінець скликання кількість депутатів становила 434 чол.

Вибори проводилися на альтернативній основі. Згідно з чинною на той час радянською хронологією парламент України був Верховною Радою УРСР дванадцятого скликання (першою вважалася Верховна Рада, обрана 1937 р.), що позначалася римськими цифрами XII після арабських цифр у його нормативно-правових актах. Наприклад Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. мав номер 959-XII.

Розпочала свою роботу Верховна Рада УРСР дванадцятого скликання 15 травня 1990 р., вперше в своїй історії як постійний парламент. Голову Верховної Ради (В. Івашка — Першого секретаря ЦК Компартії України) було обрано 4 червня 1990 р. Невдовзі після цього, — 18 липня 1990 р., — новим Головою Верховної Ради було обрано Л. М. Кравчука (В. Івашко подав у відставку, бо погодився на пропозицію М. С. Горбачова стати заступником Генерального секретаря ЦК КПРС). Наступним спікером парламенту став 5 грудня 1991 р. І. С. Плющ після того як Л. Кравчук посів посаду Президента України.

Останнє пленарне засідання Верховної Ради України дванадцятого скликання відбулося 25 лютого 1994 р.

На кінець скликання фракції та групи в парламенті мали таке представництво:

№ п/п	Назва	Кількість депутатів	%
1	Фракція «Комуністи України — за соціально справедливість і народовладдя»	83	24,8
2	Фракція Соціалістичної партії	25	7,5
3	Фракція Народного Руху України	27	8,0
4	Міжрегіональна депутатська група	26	7,8
5	Група «Державність»	25	7,6
6	Група «Центр»	38	11,3
7	Група «Аграрники України»	36	10,6
8	Група «Реформи»	27	8,0
9	Група «Єдність»	25	7,6
10	Позафракційні депутати	23	6,8

4 вересня 1991 р. над будинком Верховної Ради України замість червоно-блакитного замайорів синьо-жовтий прапор.

РЕФЕРЕНДУМ ТА ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ 1991 р. В УКРАЇНІ

1 грудня 1991 р. в Україні відбулися референдум і вибори Президента України. До списків було внесено 37 млн 886 тис. громадян. Бюлетень референдуму містив текст «Акта проголошення незалежності України», прийнятого Верховною Радою України 24 серпня 1991 р., і питання: «Чи підтверджуєте Ви «Акт проголошення незалежності України?». У голосуванні взяли участь 31 млн 891,7 тис. громадян. Це становило 84,2 % від загальної кількості виборців, внесених до списків. За відповідь: «Так, підтверджую» було подано 28 млн 804,1 тис. голосів, що становило 90,3 % виборців, які взяли участь у голосуванні. Проти проголосували 7,58 % виборців, а 2,1 % бюлетенів визнані недійсними.

Кандидатами на посаду Президента України були такі діячі:

1. Леонід Макарович Кравчук — голова Верховної Ради України.

Народився 10 січня 1934 р. в селі Великий Житин Рівненської області. 1953 р. закінчив Рівненський кооперативний технікум, а 1958 р. — економічний факультет Київського університету. Працював викладачем політекономії Чернівецького фінансового технікуму протягом 1958—1960 років. З 1960 р. — на партійній роботі в Чернівецькому обкомі Компартії України. Протягом 1967—1970 рр. навчався в аспірантурі Академії суспільних наук (Москва). З 1970 р. працював в апараті ЦК Компартії України і пройшов шлях від завідувача сектором до другого секретаря ЦК і члена Політбюро ЦК. Протягом 1989—1990 рр. був секретарем ЦК з ідеологічної роботи. З липня 1990 р. — член ЦК КПРС. Депутат Верховної Ради УРСР 10—11 скликань. З 23 липня 1990 р. до 5 грудня 1991 р. був Головою Верховної Ради УРСР/України. Президент України з 5 грудня 1991 р. по 19 липня 1994 р. Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук захистив 1970 р.

2. В'ячеслав Максимович Чорновіл — голова Львівської обласної ради.

Народився 1 січня 1938 р. у Звенигородському районі Черкаської області в родині вчителів. Закінчив факультет журналістики Київського університету. Працював редактором молодіжних передач на Львівській телестудії. Потім — комсоргом будівництва Київської ГЕС, редактором багатотиражки, завідувачем відділу газети «Молода гвардія».

1965 р. звільнено з роботи за участь у правозахисному русі. У серпні 1967 р. заарештовано і засуджено на 3 роки. 12 січня 1972 р. заарештовано вдруге і засуджено до 6 років заслання в Якутії за антирадянську пропаганду. У квітні 1980 р. заарештовано і засуджено за фальшивим звинуваченням. Звільнено 1983 р. достроково за протестом прокурора

Якутії. З 1988 р. — голова Української Гельсінської спілки, а з квітня 1990 р. — голова Львівської облради.

Після обрання співголовою народного руху України подав у квітні 1992 р. у відставку з посад голови Львівської облради та облвиконкому і зосередився на політичній діяльності у Верховній Раді України. Був депутатом Верховної Ради 12-го (1-го) і 13-го (2-го) скликань.

3. **Левко Григорович Лук'яненко** — голова Української республіканської партії.

Народився 24 серпня 1928 р. в селі Хрипівка Городнянського району на Чернігівщині. Протягом 1944—1953 рр. служив в Радянській армії на території Австрії та Азербайджану. 1953—1958 рр. — студент юридичного факультету Московського університету. 1958—1961 рр. — адвокатська діяльність на Львівщині. Заснував 1958 р. підпільну націоналістичну організацію — Українську робітничо-селянську спілку. 1961 р. його заарештовано і засуджено до страти. Покарання було пом'якшено — 15-річне ув'язнення. Після звільнення оселився 1976 р. в Чернігові. Був одним із засновників Української Гельсінської групи. Знову заарештовано в грудні 1977 р. і в червні 1978 р. засуджено до 10 років тюремного ув'язнення та 5 років заслання. Протягом 1992—1993 рр. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Канаді. Народний депутат України трьох скликань. Автор книг: «Сповідь у камері смертників», «Вірю в бога й Україну», «Не дам загинуть Україні», «На землі кленового листа» та ін.

4. **Ігор Рафаїлович Юхновський** — керівник Народної Ради в парламенті України.

Народився 1 вересня 1925 р. в селі Княгинине Рівненської області в сім'ї службовців. Закінчив 1951 р. Львівський університет. За фахом фізик. Кандидатську дисертацію захистив 1954 р. у Львові, а докторську — 1965 р. у Києві. Займався науковою діяльністю.

З травня 1990 р. по грудень 1991 р. очолював Народну Раду України у Верховній Раді України. У 1992 р. — державний радник України з питань науково-технічної політики. Протягом 1992 — березня 1993 р. — перший віце-прем'єр-міністр України.

5. **Л. Табурянський** — Голова Української народної партії.

Народився 1940 р. у Кривому Розі. Закінчив Криворізький гірничорудний інститут та Київський інститут народного господарства. 4 березня 1990 р. в першому турі обрано депутатом Верховної Ради України 12-го (1-го) скликання. Голова Української народної партії.

6. **Олександр Миколайович Ткаченко** — міністр сільського господарства України (на останньому етапі виборчої кампанії зняв свою кандидатуру і закликав лояльних йому виборців голосувати за Л. М. Кравчука (див. біографічну нотатку в Додатку 32). Біографічна нотатка про О. М. Ткаченка міститься в шостому томі «Юридичної енциклопедії». Її авторами є доктор політичних наук професор Володимир Павлович Горбатенко та Юрій Якович Касяненко (м. Київ).

7. Володимир Борисович Гриньов — заступник Голови Верховної Ради України.

Народився 26 липня 1945 р. в с. Велика Трійця Шебекінського району Белгородської області. Закінчив 1968 р. Харківський політехнічний інститут. Кандидатську дисертацію захистив 1972 р., а докторську — 1981 р. Протягом 1981—1990 рр. був членом КПРС. Протягом травня 1990 — червня 1993 р. — депутат Верховної Ради України 12-го скликання, член Президії Верховної Ради України, заступник голови Верховної Ради України.

Розподіл голосів виборців:

— Л. Кравчук — 61,56 % (19 млн 643,6 тис. виборців);

— В. Чорновіл — 23,27 %;

— Л. Лук'яненко — 4,49 %;

— В. Гриньов — 4,17 %;

— І. Юхновський — 1,74 %;

— Л. Табурянський — 0,57 %.

Першим Президентом України в 1991 р. став Л. М. Кравчук.

ВИБОРИ 1994 р. ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Вибори відбувалися на підставі Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 18 листопада 1993 р.

Це перші вибори на багатопартійній мажоритарній основі. Вибори відбулися 27 березня та 10 квітня 1994 р. Було зареєстровано 5839 кандидатів: 27 березня було обрано 49 депутатів, а 289 депутатів було дообрано у квітні того ж року. У 92 виборчих округах вибори відбулися, але жодного з кандидатів у депутати не було обрано. У 20 округах у голосуванні взяло участь менше половини виборців, з огляду на що вважалося, що вибори у цих округах не відбулися.

На початок скликання першого пленарного засідання парламенту було обрано 338 депутатів. На кінець скликання кількість депутатів становила 411 чол. Перша сесія розпочалася 11 травня 1994 р. Голову Верховної Ради (О. О. Мороза) обрано 18 травня 1994 р. Першим заступником Голови Верховної Ради України було обрано О. М. Ткаченка. Ця Верховна Рада України за чинною тоді хронологією вважалася тринадцятою. Число XIII у нормативно-правових актах парламенту було відсутнім. Акти мали, наприклад, таку нумерацію:

5/94-ВР

цифра «5» означала порядковий номер акта у відповідному календарному році діяльності парламенту;

число «94» означало відповідний рік;

абревіатура «ВР» означала Верховну Раду.

Фракції у парламенті мали таке представництво на кінець скликання:

№ п/п	Назва	Кількість депутатів	%
1	Фракція «Комуністи України — за соціальну справедливість і народовладдя»	80	19,4
2	Фракція Соціалістичної та Селянської партій	40	9,7
3	Фракція «Рух — народ за Україну»	25	6,1
4	Фракція «Аграрна партія України»	27	6,6
5	Фракція партія Регіонального відродження України	32	7,8
6	Група «Соціально-ринковий вибір»	25	6,1
7	Група «Вперед, Україно!»	30	7,2
8	Група «Єдність»	32	7,8
9	Група «Незалежні»	25	6,1
10	Група «Конституційний центр»	50	12,2
11	Позафракційні депутати	45	10,9

Останнє пленарне засідання цієї Верховної Ради відбулося 14 квітня 1998 р.

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ 1994 р. В УКРАЇНІ

26 червня 1994 р. відбувся перший тур виборів Президента України. У першому турі у голосуванні взяло участь 70,37 % виборців.

За кількістю поданих голосів претенденти розподілилися у такому порядку:

1. **Кравчук Леонід Макарович** (37,68 %; див. біографічну нотатку у додатку 28);

2. **Кучма Леонід Данилович** (31,23 %; див. біографічну нотатку у додатку 32);

3. **Мороз Олександр Олександрович** (13,04 %; див. біографічну нотатку у додатку 34).

4. **Лановий Володимир Тимофійович.**

Народився 17 червня 1952 р. у м. Києві. Закінчив у 1973 р. Київський інститут народного господарства. 1986—1990 — завідувач відділом форм і методів соціалістичного господарства Інституту економіки Академії наук України.

3 травня 1991 р. — державний міністр з питань власності і підприємництва, потім — міністр економіки України. Протягом березня—липня 1992 р. був віце-прем'єр-міністром України.

Набрав 9,8 % голосів виборців.

Доктор економічних наук з 1994 р. Був депутатом Верховної Ради України 13-го скликання.

5. **Бабич Валерій Григорович.**

Народився 25 червня 1953 р. у м. Броди Львівської області. Закінчив 1974 р. Київський торговельно-економічний інститут. Працював економістом в Подільському райгастрономторзї, служив в армії. Згодом — на комсомольській роботі та державній службі. 3 травня 1991 р. — президент Республіканського товариства «Українська біржа». Обирався президентом ділових кіл України, президентом Міжнародного конгресу бірж тощо.

На виборах 1994 р. за нього проголосувало 2,39 % виборців. Найбільше голосів зібрав у Закарпатській обл. (6,0 %), Дніпропетровській обл. (4,0 %) та м. Києві (4,7 %).

6. **Плющ Іван Степанович.**

Народився 11 вересня 1941 р. в м. Борзни Чернігівської обл. 1967 р. закінчив агрономічний факультет Української сільськогосподарської академії та 1979 р. — Академію суспільних наук при ЦК КПРС.

З 1959 р. працював у сільському господарстві Київщини бригадиром, агрономом, головою колгоспу, директором радгоспу, заступником директора Баришівського тресту овоче-молочних радгоспів. Перебував на партійній роботі в Київському обкомі КПУ з 1975 р. Протягом

1981—1982 рр. — директор київського спеціалізованого тресту овоче-молочних радгоспів. З 1982 р. був завідувачем відділу сільського господарства і харчової промисловості Київського обкому КПУ.

З вересня 1984 р. — перший заступник голови, а з грудня того ж року — голова Київської облради народних депутатів. 1985—1990 рр. — депутат, заступник Голови Верховної Ради УРСР. З 15 травня 1990 р. був членом Президії Верховної Ради УРСР, а з 6 червня 1990 р. — перший заступник Голови Верховної Ради УРСР/України. З 5 грудня 1991 р. до 17 травня 1994 р. та з 1 лютого 2000 р. до 14 травня 2002 р. був Головою Верховної Ради України.

Здобув 1,29 % голосів виборців.

Кандидат економічних наук (2001), Герой України (2001).

7. Галанчук Петро Миколайович.

Народився 1938 р. Закінчив 1965 р. Київський полі-технічний інститут. З 1987 р. — ректор КПІ. 1989—1991 рр. — депутат Верховної Ради СРСР. Протягом грудня 1991 р. — липня 1994 р. — міністр освіти України.

Набрав 0,54 % голосів виборців. Найбільше — у Закарпатській обл. (1,5 %), найменше — в Криму, Тернопільській та Львівській областях (по 0,2 %). Сьоме місце серед 7 претендентів.

У другий тур виборів, що відбувся 10 липня 1994 р., вийшли Л. Кравчук та Л. Кучма. У другому турі у голосуванні взяли участь 71,63 % виборців.

Результати другого туру:

— Л. Кучма (52,11 %);

— Л. Кравчук (45,06 %).

Другим Президентом України став Л.Д. Кучма.

ВИБОРИ 1998 р. ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Виборча кампанія розпочалась 14 листопада 1997 р. Рішення про участь у виборах прийняли 44 партії (за іншими даними — 49 з 53 зареєстрованих). На вибори прийшли 30 політичних партій та блоків, у списках яких було зареєстровано 3539 осіб. За іншими даними кількість кандидатів у нардепи сягала 7883 чол. Конкурс на 1 місце — 18 чол.

Вибори відбулися 29 березня 1998 р. Це були перші вибори за змішаною системою. Половина депутатів обиралася за партійними списками, а половина — в одномандатних округах.

У голосуванні взяло участь 26,753 млн чол. (70,73 % виборців занесених до списків).

На час відкриття першої сесії було зареєстровано 430 народних депутатів України, 150 народних депутатів (33,5 %) було обрано вдруге.

Чотиривідсотковий бар'єр подолали 8 партій і блоків. Це:

№ п/п	Назва	Кількість членів фракції на 1.06.1998 р.	% голосів на виборах
1	Комуністична партія України	120	24,65
2	Народний рух України	47	9,40
3	Виборчий блок Соціалістичної і Селянської партій «За правду, за народ, за Україну»	35	8,56
4	Партія Зелених України	24	4,05
5	Народно-демократична партія	91	5,01
6	Всеукраїнське об'єднання «Громада»	39	4,68
7	Прогресивна соціалістична партія України	17	4,05
8	Соціал-демократична партія України (об'єднана)	25	4,01
9	Позафракційні депутати	36	

Верховна Рада XIV скликання розпочала роботу 12 травня 1998 р. 7 липня 1998 р. Головою Верховної Ради було обрано представника Селянської партії України О. Ткаченка (за нього подано 232 голоси).

У результаті парламентської кризи, що мала місце в січні 2000 р., спікером парламенту було обрано І. С. Плюща (представника Народно-демократичної партії). Від лютого 2000 р. парламент став вважати себе не чотирнадцятим парламентом від часів сталінської конституції, а третім парламентом незалежної України. Це запропонував депутат О. Лавринович. Згодом він став міністром юстиції України.

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ 1999 р. В УКРАЇНІ

Верховна Рада України 5 березня 1999 р. прийняла Закон України «Про вибори Президента України». Закон набрав чинності 25 березня 1999 р.

Рішення про участь у виборах Президента України ухвалили 19 політичних партій із 75 зареєстрованих Міністерством юстиції України станом на 11 червня 1999 р.

Політичними партіями, виборчим блоком партій («Наш Президент — Євген Марчук») та зборами виборців було висунуто 32 претенденти на пост глави держави.

Висуванцями були:

1. Кучма Леонід Данилович.
2. Симоненко Петро Миколайович
3. Мороз Олександр Олександрович
4. Удовенко Геннадій Йосипович
5. Костенко Юрій Іванович
6. Онопенко Василь Васильович
7. Балашов Геннадій Вікторович
8. Ржавський Олександр Миколайович
9. Вітренко Наталія Михайлівна
10. Олійник Володимир Миколайович
11. Білас Іван Григорович
12. Марчук Євген Кирилович
13. Павловський Михайло Антонович
14. Базилюк Олександр Філімонович
15. Голодюк Борис Борисович
16. Габер Микола Олександрович
17. Кононов Віталій Миколайович
18. Кармазин Юрій Анатолійович
19. Калашников Олег Іванович
20. Ткаченко Олександр Миколайович
21. Корчинський Дмитро Олександрович
22. Губа Володимир Іванович
23. Коротков Валерій Олександрович
24. Пухкал Олександр Григорович
25. Рокецький Мар'ян Іванович
26. Лазаренко Павло Іванович
27. Юрченко Володимир Сергійович
28. Тараненко Андрій Васильович
29. Гаврилов Микола Петрович
30. Задорожна Тетяна Андріївна

31. Даценко Валентина Юхимівна

32. Новодворський Григорій Семенович

Центральна виборча комісія зареєструвала претендентами на кандидати 19 осіб, 12 з них були від політичних партій і 6 — від зборів виборців. 13 особам було відмовлено у реєстрації у зв'язку з невідповідністю поданих документів вимогам виборчого законодавства. Відмовлено було особам, позначеним номерами 15, 19, 21 — 31 у попередньому списку.

В установлені терміни до ЦВК надійшли підписні листи на підтримку 15 кандидатів. В результаті перевірки таких листів ЦВК зареєструвала 9 кандидатів у Президенти України, а 6 претендентам — відмовила.

Ті претенденти, яким ЦВК відмовила у реєстрації, оскаржили постанови ЦВК у Верховному Суді України. На підставі рішення Верховного Суду України ЦВК зареєструвала і їх. У кінцевому результаті ЦВК зарахувала 15 кандидатів у Президенти України.

Ними були:

1. **Кучма Леонід Данилович.**

Народився 9 серпня 1938 р. у с. Чайкине Новгород-Сіверського району Чернігівської області. Закінчив 1960 року фізико-технічний факультет Дніпропетровського університету. Інженер-механік у галузі ракетної техніки. З 1960 р. працював у виробничому об'єднанні «Південний машинобудівний завод». Пройшов там шлях від інженера до генерального директора (1986—1992). 1990—1994 рр. — народний депутат України. Обіймав посаду прем'єр-міністра України впродовж 13 жовтня 1992 р. — 21 вересня 1993 р. Потім був президентом Українського союзу промисловців і підприємців.

10 липня 1994 р. вперше обраний Президентом України. Вдруге обраний главою української держави 14 листопада 1999 р.

Кандидат технічних наук (1990), професор (1992), Ленінська премія в галузі науки і техніки (1981), Державна премія України в галузі науки і техніки (1993).

Біографічна нотатка про Л. М. Кучму міститься у третьому томі шеститомника «Юридична енциклопедія». Її автор — доктор історичних наук, професор Литвин Володимир Михайлович — себто спікер Верховної України четвертого скликання.

2. **Мороз Олександр Олександрович** [див. біографічну нотатку у Додатку № 34].

3. **Симоненко Петро Миколайович** [див. біографічну нотатку у Додатку № 34].

4. **Марчук Євген Кирилович.**

Народився 28 січня 1941 р. в с. Долинівка Гайворонського району Кіровоградської області. Освіта вища — Кіровоградський педагогічний інститут (1963). Служба в Комітеті державної безпеки з 1963 р. Голова Служби безпеки України протягом 1991—1994 рр. Прем'єр-міністр України протягом 8 червня 1995 — 27 травня 1996 рр. З 1995 р. — на-

родний депутат України. Кандидат юридичних наук з 1998 р. Генерал армії з 1994 р. Кандидат юридичних наук.

5. Вітренко Наталія Михайлівна.

Народилася 28 грудня 1951 р. у м. Києві. Освіта вища — Київський інститут народного господарства (1973). Працювала головним співробітником в Економічному науково-дослідному інституті Держплану УРСР, доцентом КІНГУ, радником Голови Верховної Ради України (див. також Додаток 34).

6. Костенко Юрій Іванович.

Народився 12 червня 1951 р. в с. Нова Ободівка Вінницької області. Освіта вища — Запорізький машинобудівний інститут (1972). Після закінчення навчання і до 1990 р. — на науковій роботі в Інституті електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України. У 1983 р. був одним із засновників Народного Руху України, у лютому 1999 р. — його очолив, з 1990 р. — народний депутат України. Протягом 1992—1998 рр. — міністр охорони довкілля та ядерної безпеки України.

7. Ткаченко Олександр Миколайович.

Народився 7 березня 1939 р. в м. Шполі Черкаської області. Освіта вища — Білоцерківський сільськогосподарський інститут (1963). З 1966 р. — на комсомольській та партійній роботі. Голова виконкому Тернопільської облради в 1981—1985 рр. Міністр сільського господарства УРСР протягом 1985—1991 рр. 1992—1994 рр. — президент асоціації «Земля і люди». Голова Верховної Ради України з 1998 р.

8. Удовенко Геннадій Йосипович.

Народився 22 червня 1931 р. в Кривому Розі Дніпропетровської області. Освіта вища — Київський державний університет (1954). З 1959 р. — на дипломатичній роботі. Протягом 1994—1998 рр. — міністр закордонних справ України. З 1998 р. — народний депутат України. Член Народного Руху України з квітня 1999 р., а з травня 1999 р. — голова НРУ.

9. Базилюк Олександр Філімонович.

Народився 15 березня 1942 р. в м. Чапаєвську Самарської області. 1966 р. закінчив Московський держуніверситет ім. М. В. Ломоносова за спеціальністю філософія та суспільствознавство. Кандидат філософських наук, доцент. Протягом 1969—1971 рр. — викладач Вологодського молочного інституту, а в 1971—1996 рр. — викладач Донецького держуніверситету. З 1996 р. — голова Слов'янської партії.

10. Габер Микола Олександрович.

Народився 29 жовтня 1960 р. в с. Марціянове Великомихайлівського району Одеської області. 1987 р. закінчив Одеський держуніверситет за спеціальністю екологія та біологія. Кандидат біологічних наук. Протягом 1988—1998 рр. працював науковим співробітником в Інституті ім. І. І. Шмальгаузера НАН України. Голова Патріотичної партії України. Депутат Верховної Ради України 3-го скликання.

11. Кармазін Юрій Анатолійович.

Народився 21 вересня 1957 р. в м. Звенигородці Черкаської області. 1981 р. закінчив Одеський державний університет за спеціальністю правознавство. Протягом 1981—1993 рр. працював у правоохоронних органах. Голова партії захисників Вітчизни. Депутат Верховної Ради України 2-го, 3-го скликань.

12. Кононов Віталій Миколайович.

Народився 2 квітня 1950 р. в м. Кобулєті Грузинської РСР. 1974 р. закінчив Київський політехнічний інститут. На господарській роботі впродовж 1974—1997 рр. З 1997 р. — робота в Партії зелених України. Депутат Верховної Ради України 3-го скликання.

13. Олійник Володимир Миколайович.

Народився 16 квітня 1957 р. в с. Пузівка Жашківського району Черкаської області. 1981 р. закінчив Харківський юридичний інститут. Працював у правоохоронних органах. 1994—1999 рр. — голова Черкаського міськвиконкому, Черкаський міський голова.

14. Онопенко Василь Васильович.

Народився 10 квітня 1949 р. в с. Великі Крушлинці Вінницької області. 1975 р. закінчив Харківський юридичний інститут. Працював в правоохоронних органах. 1985—1991 рр. — член Верховного Суду України. 1991—1995 рр. — заступник міністра, міністр юстиції України. З жовтня 1998 р. — голова Української соціал-демократичної партії. Депутат Верховної Ради України 3-го, 4-го скликань.

15. Ржавський Олександр Миколайович.

[Див. біографічну довідку в Додатку № 34]

Двоє (О. М. Ткаченко та В. М. Олійник) в останній момент зняли свої кандидатури на користь лідера Компартії України П. Симоненка і в бюлетенях залишилося 13 кандидатів.

До списків виборців по виборах Президента України було включено 37 498 630 осіб. У голосуванні першого туру (31.10.1999) взяли участь 263 051 198 виборців (70,15 % від загальної кількості).

Результати першого туру президентських виборів, який відбувся 31 жовтня 1999 р.:

- a. Л. Кучма — 9 598 672 виборців (36,49 % голосів);
- b. П. Симоненко — 5 849 077 виборців (22,24 % голосів);
- c. О. Мороз — 2 969 836 виборців (11,29 % голосів);
- d. Н. Вітренко — 2 886 972 виборців (10,97 % голосів);
- e. Є. Марчук — 2 138 356 виборців (8,13 % голосів);
- f. Ю. Костенко — 570 623 виборців (2,17 % голосів);
- g. Г. Удовенко — 319 778 виборців (1,22 % голосів);
- h. В. Онопенко — 124 040 виборців (0,47 % голосів);
- i. О. Ржавський — 96 515 виборців (0,37 % голосів);
- j. Ю. Кармазін — 90 793 виборців (0,35 % голосів);
- k. В. Кононов — 76 832 виборців (0,29 % голосів);
- l. В. Базилюк — 36 012 виборців (0,14 % голосів);
- m. М. Габер — 31 829 виборців (0,12 % голосів).

У повторному голосуванні 14 листопада 1999 р. взяли участь 74,87 % виборців.

Результати другого туру президентських виборів, який відбувся 14 листопада 1999 р.:

— Л. Кучма — отримав 16 млн голосів «за» (56,2 %);

— П. Симоненко — понад 10 млн голосів «за» (37,8 %).

Жодного з кандидатів не підтримали 3,5 % виборців, які взяли участь у голосуванні.

Л. Д. Кучму було переобрано на другий п'ятирічний термін.

ВИБОРИ 2002 р. ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

У виборчій кампанії брали участь 62 політичні партії (блоки). Кількість кандидатів у народні депутати — 7505. Конкурс на 1 депутатський мандат — 17 чол.

Відбулися 31 березня 2002 р. В списки виборців включено 35 519 803 чол. За партії та блоки проголосувало 24 332 698 чол. (69,66 % виборців). У багатомандатному окрузі участь у голосуванні взяли 24 716 427 чол., визнані недейсними 912 644 бюлетені. В одномандатних округах у голосуванні взяли участь 24 759 022 чол. Визнані недейсними 1 318 517 бюлетенів.

З 399 народних депутатів України, які балотувались до нового парламенту, на виборах перемогли 185.

ВИТЯГ З РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ У 2002 Р. ПО ОДНО/БАГАТОМАНДАТНОМУ ВИБОРЧОМУ ОКРУГУ

№ п/п	Партія (виборчий блок партій)	Голосів «За» по Україні	%	Мандатів
1	Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»	6 108 088	23,57	70
2	Комуністична партія України	5 178 074	19,38	59
3	Виборчий блок політичних партій «За єдину Україну»	3 051 056	11,77	35
4	Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»	1 882 087	7,26	22
5	Соціалістична партія України	1 780 642	6,87	20
6	Соціал-демократична партія України (об'єднана)	1 626 721	6,27	19

**РЕЗУЛЬТАТИ ВИБОРІВ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
31 БЕРЕЗНЯ 2002 Р. У МАЖОРИТАРНИХ ВИБОРЧИХ ОКРУГАХ
ДЛЯ КАНДИДАТІВ, ЯКІ БУЛИ ВИСУНУТІ ПОЛІТИЧНИМИ ПАРТІЯМИ
АБО БЛОКАМИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ**

№ п/п	Партія (блок)	Кількість депутатів
1	Виборчий блок політичних партій «За єдину Україну»	66
2	Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»	42
3	Комуністична партія України	6
4	Соціал-демократична партія України (об'єднана)	5
5	Виборчий блок демократичних партій «Демократична партія України» — партія «Демократичний союз»	4
6	Виборчий блок політичних партій «Єдність»	3
7	Соціалістична партія України	3
8	Партія національно-економічного розвитку України	1
9	Українська морська партія	1

Головою Верховної Ради України четвертого скликання було обрано В. М. Литвина, який до цього очолював Адміністрацію Президента України.

Склад фракцій за станом на 15 травня 2002 р. (до моменту першого засідання новообраної Верховної Ради України четвертого скликання):

№ п/п	Назва	Кількість депутатів
1	Фракція «Єдина Україна»	182
2	Фракція «Наша Україна»	111
3	Фракція комуністів	63
4	Фракція Соціал-демократичної партії України (об'єднаної)	30
5	Фракція блоку Юлії Тимошенко	23
6	Фракція Соціалістичної партії України	21
7	Позафракційні	17
	Разом	447

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2004 р. В УКРАЇНІ

Верховна Рада України 18 березня 2004 р. прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України» № 1630-IV. Цей закон містив оновлений текст Закону України «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 р.

Президентська виборча кампанія в Україні розпочалась 3 липня 2004 р. Висування кандидатів на пост Президента України здійснювалось протягом 4—27 липня 2004 р. Подання документів до Центральної виборчої комісії тривало до 1 серпня 2004 р. включно. Закінчення реєстрації кандидатів на пост Президента України відбулося 6 серпня 2004 р. Передача до ЦВК підписних листів на підтримку кандидата на посаду Президента України закінчилася 20 вересня 2004 р.

За тиждень до голосування свої кандидатури зняли Черниш Григорій Семенович (народився 12.06.1941 р.) та Кононов Віталій Миколайович (народився 2.04.1950 р.).

У виборчих бюлетенях були зазначені:

1. Базиліук Олександр Філімонович.

1942 р. народження. Пенсіонер, проживав у м. Донецьку. Член Слов'янської партії.

2. Бойко Богдан Федорович.

1954 р. народження. Голова Секретаріату Народного руху України за єдність. Проживав у м. Києві

3. Бродський Михайло Юрійович.

Народився 5 квітня 1959 р. Голова політичної партії «Яблуко». Проживав у с. Віта-Поштова Києво-Святошинського району Київської області.

4. Вітренко Наталія Михайлівна.

1954 р. народження. Народний депутат України 2-го і 3-го скликань. Тимчасово не працювала. Член Прогресивної Соціалістичної партії України. Проживала в м. Києві.

5. Волга Василь Олександрович.

Народився 5 вересня 1968 р. у м. Северодонецьку Луганської області. Українець. Дитинство та юність провів на Житомирщині. Закінчив Севастопольське вище військово-морське інженерне училище. Служив на атомних підводних човнах Північного флоту. Економічну освіту здобув у Міжрегіональній академії управління персоналом (м. Київ). Працював генеральним директором Міжнародного союзу українських підприємців. Ініціатор створення в 2004 р. Всеукраїнської громадської організації «Громадський контроль». На установчих зборах В. О. Волгу обрано її головою. Проживав у м. Києві.

6. Грабар Микола Федорович.

1962 р. народження, адвокат адвокатури в м. Києві. Проживав у м. Києві.

7. Душин Ігор Леонідович.

1961 р. народження. Приватний підприємець. Проживав у м. Києві. Член Ліберально-демократичної партії України.

8. Збітнев Юрій Іванович.

1963 р. народження. Голова Всеукраїнської партії «Нова сила». Проживає в м. Києві.

9. Кінах Анатолій Кирилович.

Народився 14 серпня 1954 р. в с. Братушани Єдинецького району Молдавської РСР. Ленінградський кораблебудівний інститут закінчив 1978 р. Спочатку працював на військовому судноремонтному заводі в Таллінні (Естонія), а з травня 1978 р. — на Миколаївському суднобудівному заводі «Океан».

У березні 1990 р. обрано до Верховної Ради УРСР. Березень 1992 р. — липень 1994 р. — представник Президента України в Миколаївській області. Головою Миколаївської облради був упродовж червня 1994 р. — липня 1995 р. У подальшому працював у Києві. Протягом 29 травня 2001 р. по 21 листопада 2002 р. очолював уряд України.

Президент Українського союзу промисловців і підприємців. Проживав у м. Києві. Голова партії промисловців і підприємців (з 2000 р.).

Біографічна нотатка про А. К. Кінаха міститься у шостому томі «Юридичної енциклопедії». Її підготували академік НАН України Юрій Сергійович Шемшученко, — голова редакційної колегії «Юридичної енциклопедії» та к. ю. н. Михайло Павлович Зяблюк, — директор-головний редактор видавництва «Юридична енциклопедія»

10. Козак Роман Миколайович.

1957 р. народження. Голова партії «Організація українських націоналістів в Україні». Проживав у м. Львові.

11. Комісаренко Сергій Васильович.

Народився 9 липня 1943 р. Закінчив з відзнакою Київський медичний інститут у 1966 р. Вступив до аспірантури Інституту Поліхімії академії наук УРСР, пройшов шлях від молодшого співробітника до директора. У 1974—1975 рр. працював в Інституті Пастера в Парижі, у 1981 р. — у Нью-Йоркському протираковому центрі. Заступник голови уряду України у 1990—1992 рр. Протягом 1992—1998 рр. був першим Надзвичайним і Повноважним Послом України у Великій Британії та з 1995 р. в Ірландії за сумісництвом. 1998 р. знову обраний директором Інституту Біохімії ім. Палладіна НАН України. Проживав у м. Києві. Позапартійний.

12. Корчинський Дмитро Олександрович.

1964 р. народження. Президент Інституту проблем регіональної політики і сучасної політології. Проживав в м. Києві. Член Всеукраїнської політичної партії «Братство».

13. Кривобоков Владислав Анатолійович.

1968 р. народження. Начальник юридичного відділу товариства з обмеженою відповідальністю «Східно-Українській центр». Проживав у м. Луганську. Член Народної партії вкладників та соціального захисту.

14. Мороз Олександр Олександрович.

Народився 29 лютого 1944 р. в с. Буда Київської області. Українець, освіта вища, інженер-механік. Батько — Олександр Леонтійович працював на заводі столяром. Мати — Ганна Євдокимівна працювала в колгоспі. Після школи закінчив Українську сільськогосподарську академію. За фахом працював 12 років: викладачем радгоспу-технікуму, в районному і обласному об'єднаннях «Сільгосп-техніка». Служив солдатом. З 1976 р. на партійній, радянській роботі. Був першим секретарем райкому КПРС, секретарем облпрофради, заввідділом обкому партії. Дружина — Валентина. Одружився на ній відразу після закінчення нею школи в Донецьку. Доньки Ірина та Руслана мають власні родини. На постійній роботі у Верховній Раді з 1990 р. Після заборони Комуністичної партії О. Мороз з командою однодумців створює Соціалістичну партію України і стає її головою. На парламентських виборах 1994 р. виборці вдруге висловили довіру О. Морозу. Нова Верховна Рада обрала його своїм Головою. На багатопартійних парламентських виборах 1998 р. О. Мороз втретє перемагає в одному і тому ж виборчому окрузі. О. Мороз у 1998 р. відмовляється від президентської відзнаки — ордена Ярослава Мудрого, мотивуючи це тим, що в час, коли економіка розвалюється, одержувати нагороди представником влади — аморально. Соціалістична партія в 1999 р. та 2004 р. висувала кандидатуру О. Мороза на посаду Президента України. Член комітету Верховної Ради України з питань правової політики. Проживав у м. Києві.

15. Нечипорук Володимир Павлович.

1949 р. народження. Народний депутат України. Голова підкомітету з питань парламентського контролю за діяльністю правоохоронних органів, Комітету Верховної Ради з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності. Проживав у м. Києві.

16. Омельченко Олександр Олександрович.

1938 р. народження. Київський міський голова. Член Української партії «Єдність». Проживав у м. Києві.

17. Ржавський Олександр Миколайович.

Народився 30 січня 1959 р. в м. Краматорську Донецької області. Працював матросом, служив в армії, був робітником і шахтарем. 1988—1996 рр. — президент фірми «Корал» у м. Красний Луч Луганської області. 1996—1998 рр. — голова правління, президент АКБ «Корал-банк», м. Київ. Депутат Верховної Ради України 3-го, 4-го скликань. Голова Всеукраїнського політичного об'єднання «Єдина родина». Проживав у м. Києві.

18. Рогожинський Микола Володимирович.

1965 р. народження. Голова Центру дитячої творчості «Зорепад». Проживав у м. Києві. Позапартійний.

19. Симоненко Петро Миколайович.

Народився в Донецьку 1 серпня 1952 р. Батько — тракторист, мати — санітарка в лікарні. З відзнакою закінчив у 1974 р. Донецький політехнічний інститут. Комуніст з 1978 р. Працював у «Дондніпровуглемаші» на комсомольській роботі. Секретар ЦК ЛКСМУ протягом 1982—1988 рр. Потім — секретар Маріупольського міськкому, секретар, другий секретар Донецького обкому Компартії України. Заочно закінчив в 1991 р. Київський інститут політології і соціального управління. Після заборони у серпні 1991 р. Комуністичної партії перейшов на господарську роботу і два роки працював заступником директора виробничої корпорації «Укрвуглемаш». 19 червня 1993 р. на з'їзді відновленої Компартії України обраний першим секретарем ЦК. У березні 1994 р. — народний депутат України, очолював найбільшу фракцію у Верховній Раді України. Одружений. Дружина — економіст. Має двох синів. Член Комітету Верховної Ради України з питань правової політики. Проживав у м. Києві.

20. Черновецький Леонід Михайлович.

Народився 25 листопада 1957 р. у Харкові. Там у 1970 р. закінчив середню школу № 4. 1970—1972 рр. — служба в Радянській Армії. 1972—1977 рр. — навчання в Харківському юридичному інституті. Закінчив його з відзнакою. 1977—1981 рр. — старший слідчий прокуратури Київської області. 1981—1984 рр. — навчання в аспірантурі Харківського юридичного інституту. Здобув науковий ступінь кандидата юридичних наук, захистив дисертацію на тему «Методика розслідування крадіжок, вчинених посадовими особами». Протягом 1984—1989 рр. викладав у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка та був заступником проректора з наукової роботи. У 1989 р. заснував конференцію «Правекс» та був його президентом до 1996 р. Відтоді — народний депутат України від виборчих округів № 5, 219, 212 (Дарницький та Харківський райони м. Києва). Заслужений юрист України (1979), Почесний працівник Прокуратури України (2001), Голова Християнсько-ліберальної партії України. Дружина Айвазова Альона Степанівна, та їх діти, Христина і Степан, — юристи. Мати — Азімова (Гончарова) Параска Гаврилівна теж була юристом, а батько Черновецький Михайло Ілліч був офіцером. Голова підкомітету з питань контролю за використанням бюджетних коштів Комітету Верховної Ради України з питань бюджету. Проживав у м. Києві.

21. Чорновіл Андрій В'ячеславович.

Народився 21 червня 1962 р. у м. Львові. Львівську середню школу № 3 закінчив у 1970 р. Потім працював на різних роботах у колгоспі с. Куровичі Золочівського району Львівської області та вантажником у Львівському тресті ідалень № 1. Вступив у 1980 р. до Львівського медичного інституту, який закінчив у 1986 р. за спеціальністю «Педіатрія». З 1986 до 1987 р. проходив інтернатуру у Волинській обласній лікарні за спеціальністю лікар-інфекціоніст. Потім працював завідувачем інфекційним відділенням центральної районної лікарні смт Іваничі Волинської

області. У 1988—1990 рр. проходив військову службу в Калінінградській області на посаді лікаря та начальника медичної частини танкового полку. Капітан запасу. Після демобілізації в 1990—1993 рр. працював лікарем в інфекційній клінічній лікарні м. Львова. Починаючи з 1993 р. працює на кафедрі інфекційних хвороб Львівського державного медичного університету (з липня 2004 р. — доцент). 2002 р. захистив кандидатську дисертацію. З липня 2002 р. по липень 2003 р. був провідним спеціалістом управління охорони здоров'я Львівської облдержадміністрації, а з вересня 2003 р. по липень 2004 р. — головним інспектором Західної районної митниці. У 2004 р. закінчив Львівську академію державного управління. Депутатом Львівської облради обраний у 2002 р.. Позапартійний. Проживав у Львові. Доцент кафедри інфекційних хвороб Львівського державного медичного університету ім. Д. Галицького.

22. Ющенко Віктор Андрійович.

В. А. Ющенко народився 23 лютого 1954 р. в с. Хоружівка Нодригайлівського району Сумської області. Його батько був учителем місцевої школи. Тернопільський фінансово-економічний інститут закінчив 1975 р. і деякий час до призову в армію працював заступником головного бухгалтера колгоспу в с. Ярове Косівського району Івано-Франківської області. 1975—1976 рр. — служба в армії. 1976—1986 рр. — робота в банківських закладах на Сумщині, а з 1986 р. — у Києві. Був першим заступником голови правління банку «Україна». Очоловав Національний банк України протягом січня 1993 р. — грудня 1999 р. Прем'єр-міністр України впродовж 22.11.1999 — 29.05.2001 рр. Був директором Інституту менеджменту і бізнесу Міжрегіональної академії управління персоналом протягом 2001—2002 рр. У подальшому зосередився на політичній діяльності. Блок В. Ющенка здобув найбільшу кількість голосів на парламентських виборах 2002 р. Кандидат економічних наук (1998). Заслужений економіст України (1997). Має п'ятеро дітей від двох шлюбів. Друга дружина — Катерина Чумаченко була громадянкою США.

Народний депутат України. Член Комітету Верховної ради з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин. Проживав в м. Києві. Позапартійний.

У шостому томі «Юридичної енциклопедії» про В. А. Ющенка є біографічна нотатка. Її автор — к. ю. н. Стретович Володимир Михайлович (м. Київ).

23. Яковенко Олександр Миколайович.

1952 р. народження. Тимчасово не працював. Проживав у м. Києві. Член Комуністичної партії робітників і селян.

24. Янукович Віктор Федорович.

Народився 9 липня 1950 р. Батько В. Януковича був машиністом паровоза, а мати — медсестрою. Дід Януковича по лінії матері — Семен Іванович Льонов вважався заможною людиною у своєму селі в Орловській області. Рятуючись від розкуркулювання, Льонові переїхали в Єнакієве (Донбас). Януковичі приїхали на Донбас із Білорусії. Мати

В. Януковича померла, коли йому було два роки. Батько одружився вдруге. Стосунки з мачухою були кепськими. Закінчив Роздольську восьмирічну школу, вступив до Єнакіївського гірничого технікуму. Підлітком В. Янукович мав судимість за грабїж (стаття 142 Кримінального кодексу УРСР). Вирок — три роки позбавлення волі. Відбув один рік і сім місяців. У 1970 р. його було засуджено вдруге за ст. 102 КК УРСР — тілесні ушкодження середньої тяжкості. Працював робітником Єнакіївського металургійного заводу, автослюсарем, механіком. Був генеральним директором обласного територіального об'єднання автомобільного транспорту, заступником, першим заступником голови Донецької облдержадміністрації. Її головою став у грудні 1997 р.

Прем'єр-міністр України — з 21 листопада 2001р. У 2000 р. В. Янукович став доктором економічних наук. Дружина — Людмила Олександрівна. Перебуваючи на посаді губернатора, закінчив Українську Академію зовнішньої торгівлі, став професором, академіком декількох академій. Зріст — 192 см, вага — 110 кг. Президент Національного олімпійського комітету, майстер спорту СРСР. Проживав у м. Києві.

Професором став у 2001 р. Член Президії НАН України з 2002 р. та голова Партії регіонів з 2002 р. Донецький політехнічний інститут закінчив у 1980 р. Трудова біографія — з 1969 р. Про кримінальні аспекти біографії нотатка у 6-му томі «Юридичної енциклопедії» не містить жодної згадки. Автором нотатки є Демчишен Василь Васильович (м. Київ).

Улітку 2005 р. Генпрокуратура повідомляла, що прокуратура Донецької області встановила: протягом 2002—2007 років невстановлені посадові особи Апеляційного суду області підрили дві постанови президії Донецького суду від 27.12.1978 р. про ніби то скасування двох вироків щодо В. Януковича — від 15.12.1967 р. за ст. 141-2 КК УРСР із закриттям провадження по кримінальній справі і від 18.07.1970 р. за ст. 102 КМ УРСР із закриттям провадження по кримінальній справі.

12.01.2006 р. Генпрокуратура скасувала закриття Донецькою облпрокуратурою справи за ст. 6. т. 1 (за відсутністю складу злочину) («Свобода», 7—13.02.2006 (№ 4 (274)), стор. 7).

Самовисуванцями, які надіслали документи на реєстрацію кандидатами на посаду президента України, були:

1. Крисін Олег.

1952 р. народження, директор відкритого Науково-дослідного інформаційно-видавничого інституту « Центр демократичного соціалізму».

2. Терехова Євдокія.

Пенсіонерка з Донецька, 1948 р. народження, керівник Асоціації багатодітних сімей Донецької області.

3. Терунов Андрій.

1959 р. народження, молодший науковий співробітник Інституту металофізики НАН України.

4. Гордієнко Василь.

В анкеті записав, що є «бомжем», а за родом занять — «царем небесним».

Перший тур президентських виборів відбувся 31 жовтня 2004 р. Центральна виборча комісія аж 10 листопада 2004 р. після тривалого мовчання з причин, які колись стануть відомими, оголосила офіційні результати першого туру виборів Президента України. Дані ЦВК не враховують результати розгляду заяв у судах у зв'язку з виборами.

Кількість виборців, які взяли участь у голосуванні в день виборів Президента України 31 жовтня 2004 р. — 27 897 559 чол.

Кількість виборців, які не підтримали жодного кандидата на посаду Президента України — 553 565 чол. (1,98 %).

Визнано недійсними 829 870 виборчих бюлетенів.

Кандидати на посаду Президента України досягли таких результатів:

№ п/п	Прізвище та ініціали претендента	Кількість поданих голосів	Кількість виборців, які брали участь у голосуванні, %
1	Ющенко В. А.	11 125 395	39,87
2	Янукович В. А.	10 969 579	39,32
3	Мороз О. О.	1 621 154	5,81
4	Симоненко П. М.	1 388 045	4,97
5	Вітренко Н. М.	426 897	1,5
6	Кінах А. К.	260 890	0,93
7	Яковенко О. М.	218 214	0,78
8	Омельченко О. О.	136 502	0,48
9	Черновецький Л. М.	128 037	0,45
10	Корчинський Д. О.	49 641	0,17
11	Чорновіл А. В.	36 086	0,12
12	Грабар М. Ф.	19 550	0,07
13	Бродський М. Ю.	16 400	0,05
14	Збітнев Ю. І.	16 249	0,05
15	Комісаренко С. В.	13 692	0,04
16	Волга В. О.	12 874	0,04
17	Бойко Б. Г.	12 717	0,04
18	Ржавський О. М.	10 644	0,03
19	Рогожинський Н. В.	10 242	0,03
20	Кривобоков В. А.	9280	0,03
21	Душин І. П.	8958	0,03
22	Базилук О. Ф.	8917	0,03
23	Козак Р. М.	8360	0,02
24	Нечипорук В. П.	6141	0,02

Підсумки ЦВК про перший тур президентських виборів було опубліковано в газеті «Урядовий кур'єр» за 13 листопада 2004 р.

Другий тур президентських виборів відбувся 21 листопада 2004 р.

**РЕЗУЛЬТАТИ ДРУГОГО ТУРУ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ
В УКРАЇНІ, ЯКІ БУЛИ ОГОЛОШЕНІ ЦЕНТРАЛЬНОЮ ВИБОРЧОЮ
КОМІСІЄЮ 24 ЛИСТОПАДА 2004 Р.**

Адміністративна одиниця	Подано голосів «за» (%)	
	В. Ющенко	В. Януковича
АР Крим	14,89	81,99
Вінницька область	75,87	21,14
Волинська область	85,79	11,85
Дніпропетровська область	29,62	63,61
Донецька область	2,03	96,2
Житомирська область	60,41	35,21
Закарпатська область	55,0	40,07
Запорізька область	24,13	70,33
Івано-Франковська область	93,44	5,13
Київська область	76,36	20,0
Кіровоградська область	47,08	46,48
Луганська область	4,76	92,73
Львівська область	91,79	6,63
Миколаївська область	25,35	69,55
Одеська область	26,09	67,76
Полтавська область	60,86	34,5
Рівненська область	76,65	20,08
Сумська область	69,09	26,36
Тернопільська область	93,53	5,17
Харківська область	24,05	70,25
Херсонська область	43,29	52,33
Хмельницька область	71,45	24,87
Черкаська область	71,92	24,07
Чернівецька область	74,5	21,73
Чернігівська область	65,65	30,02
м. Київ	74,69	19,93
м. Севастополь	7,61	88,97

Згідно з даними, оприлюдненими ЦВК 24 листопада 2004 р., 21 листопада 2004 р. за В. Януковича проголосувало 15 093 691 виборець, тобто 49,46 % їх загальної кількості. За В. Ющенка проголосувало 14 222 289 виборців, тобто 46,61 %. Жодного кандидата не підтримало 707 284 виборців, тобто 2,31 %. В. Ющенко підтримало 16 областей та м. Київ. Свої голоси віддали В. Януковичу виборці 8 областей, Автономної Республіки Крим та Севастополя.

Для повторного голосування було виготовлено 36 660 736 бюлетенів, до ЦВК передано 39 658 643 бюлетені, до дільничних комісій з тервиборчків — 39 310 419 бюлетенів. До списків виборців на дільницях було внесено 37 944 980 виборців, з яких 24 листопада отримали бюлетені 30 523 693 особи. З цих виборців проголосувало 30 511 289 осіб. 488 025 бюлетенів були визнані недійсними.

Не підписали протокол ЦВК про результати виборів Президента України такі члени ЦВК: Анатолій Магера, Руслан Князевич, Ярослав Давидович; Олександр Чупахін підписав протокол з поміткою, що він не відповідає волевиявленню українського народу.

Підсумки повторного голосування в межах окремого закордонного округу, відповідно до протоколу ЦВК від 24 листопада 2004 р., були такими. У голосуванні взяли участь 93 496 виборців. 892 виборці не проголосували за жодного з кандидатів. За В.Ющенка проголосували 51 186 виборців (54,84 %), за В. Януковича — 40 581 виборець (43,4 %). 123 виборчі дільниці були в 78 країнах світу. Цей протокол підписали 14 членів ЦВК. Андрій Магера підписав його з «окремою думкою».

25 листопада Верховний Суд України прийняв до провадження справу про результати другого туру президентських виборів. Суд зоб'язав ЦВК не публікувати офіційних результатів другого туру виборів до закінчення розгляду справи у Верховному Суді України. Заборонялося вчиняти будь-які дії, які впливали з результатів рішення ЦВК від 24 листопада про оголошення переможцем виборів В. Януковича.

Справу Суд розпочав розглядати 29 листопада. Слухання відбулися 29, 30 листопада та 1, 2, 3 грудня. Слухання було публічним і транслювалося засобами масової інформації. Приблизно о 12.00 3 грудня слухання припинилося, і суд пішов у дорадчу кімнату. Своє рішення суд оприлюднив о 18.00 3 грудня. Далі наводимо текст цього документу. Його було ухвалено einstimmig. Окрема ухвала тоді не оприлюднювалася, але про її існування зазначалося.

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ

РІШЕННЯ від 3 грудня 2004 року

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України у складі: головуєчого Яреми А. Г., суддів: Балюка М. І., Барсукової В. М.,

Гнатенка А. В., Григорьєвої Л. І., Гуменюка В. І., Дідківського А. О., Домбровського І. П., Кривенка В. В., Лященко Н. П., Маринченка В. Л., Панталієнка П. В., Патрюка М. В., Потильчака О. І., Прокопчука Ю. В., Пшонки М. П., Самсіна І. Л., Сеніна Ю. Л., Терлецького О. О., Шабуніна В. М., — при секретарях Прокопенко І. А. та Скачко В. В., за участю Катеринчука М. Д. — довіреної особи кандидата на пост Президента України Ющенко В. А. в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі по виборах Президента України та представників кандидата на пост Президента України Ющенко В. А.: Кустової С. М., Зварича Р. М., Резнікова О. Ю., Полудьонного М. М., Власенка С. В., Кармазіна Ю. А., Ключковського Ю. Б., представників Центральної виборчої комісії: Бондика В. А., Донченка Ю. Г., Качура І. А., Охендовського М. В., представників зацікавленої особи кандидата на пост Президента України Януковича В. Ф.: Лукаш О. Л., Гавриша С. Б., Харченка Б. І., Євграфової Є. П., Абраменко, розглянувши в судовому засіданні справу за скаргою довіреної особи кандидата на пост Президента України Ющенко В. А. в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі по виборах Президента України Катеринчука Миколи Дмитровича на бездіяльність Центральної виборчої комісії, дії по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України 24 листопада 2004 року та на рішення про оголошення Президентом України Віктора Федоровича Януковича,

встановила:

Катеринчук М. Д. — довірена особа в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі кандидата на пост Президента України Ющенко В. А. звернувся до Верховного Суду України із зазначеною скаргою, в якій просив:

1. Визнати дії Центральної виборчої комісії по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України незаконними, а протокол Центральної виборчої комісії про результати повторного голосування з виборів Президента України від 24 листопада 2004 року недійсним. Скасувати постанову Центральної виборчої комісії від 24 листопада 2004 року № 1264 «Про результати виборів Президента України 21 листопада 2004 року та обрання Президента України», як незаконну.

2. Скасувати постанову Центральної виборчої комісії від 24 листопада 2004 року № 1265 «Про оприлюднення результатів виборів Президента України», як незаконну.

3. Встановити, що факти системного і грубого порушення принципів і засад виборчого процесу при повторному голосуванні з виборів Президента України від 21 листопада 2004 року є такими, що унеможливають достовірно встановити результати волевиявлення виборців у єдиному загальнодержавному виборчому окрузі по виборах Президента України.

4. Визнати недійсними результати повторного голосування з виборів Президента України 21 листопада 2004 року в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі по виборах Президента України.

5. Визнати обраним Президентом України кандидата, який за підсумками голосування від 31 жовтня 2004 року набрав найбільшу кількість голосів виборців.

Зазначені вимоги, які заявником та представниками кандидата на пост Президента України Ющенка В. А. підтримані в судовому засіданні, обґрунтовуються посиланнями на системні і грубі порушення принципів і засад виборчого процесу при повторному голосуванні з виборів Президента України 21 листопада 2004 року, а також тим, що Центральною виборчою комісією порушені вимоги Закону України «Про вибори Президента України» при встановленні результатів виборів Президента України.

Представники Центральної виборчої комісії та представники зацікавленої особи, заперечуючи проти заявлених вимог, посилалися на те, що порушення виборчого законодавства, які були допущені під час повторного голосування з виборів Президента України, не вплинули і не могли вплинути на результати виборів, а при встановленні результатів виборів Президента України Центральною виборчою комісією не було допущено порушень чинного законодавства.

Заслухавши пояснення осіб, які беруть участь у справі, та дослідивши інші докази, суд вважає, що скарга підлягає частковому задоволенню з наступних підстав.

21 листопада 2004 року проведено повторне голосування з виборів Президента України.

Центральна виборча комісія 24 листопада 2004 року склала протокол про результати повторного голосування з виборів Президента України й ухвалила постанови № 1264 «Про результати виборів Президента України 21 листопада 2004 року та обрання Президента України» та № 1265 «Про оприлюднення результатів виборів Президента України».

При встановленні результатів повторного голосування у день виборів Президента України Центральна виборча комісія на своєму засіданні колегіальним складом не досліджувала протоколи територіальних виборчих комісій про підсумки голосування в межах відповідних територіальних виборчих округів, не перевіряла їх достовірність, правильність та повноту складення та інші документи, зазначені у частині 8 статті 83 Закону «Про вибори Президента України».

До встановлення результатів повторного голосування у день виборів Президента України Центральна виборча комісія не розглянула заяви та скарги про порушення територіальними виборчими комісіями порядку встановлення підсумків голосування в межах територіальних виборчих округів і рішення, прийняті територіальними виборчими комісіями за результатами їх розгляду.

На час встановлення Центральною виборчою комісією результатів повторного голосування з виборів Президента України в судах не був закінчений розгляд своєчасно поданих скарг на бездіяльність, дії та рішення територіальних виборчих комісій, вчинених при встановленні

підсумків голосування в межах територіальних виборчих округів, і термін розгляду цих скарг не закінчився.

За таких обставин дії і рішення Центральної виборчої комісії суперечать вимогам статей 2, 10, 11, 12, 16, 17 Закону України «Про Центральну виборчу комісію», статей 25, 28, 83, 84, 86, 93, 94, 96 Закону України «Про вибори Президента України» і є неправомірними. У зв'язку з цим ухвалені Центральною виборчою комісією рішення підлягають скасуванню.

Судом також встановлено, що при проведенні повторного голосування були допущені порушення Закону України «Про вибори Президента України»:

— складання і уточнення списків виборців проводилося з порушеннями вимог статті 34, допускалося включення до списків виборців одного і того ж громадянина декілька разів, осіб, які не мали права голосу;

— виготовлення, облік, видача та використання відкріпних посвідчень відбувалися з порушеннями вимог статті 33, без здійснення належного контролю Центральною виборчою комісією;

— передвиборна агітація з використанням засобів масової інформації проводилася без дотримання принципу рівних умов та всупереч порядку, встановленому цим Законом, не дотримувалися вимоги щодо заборони участі у передвиборній агітації органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, мало місце їх незаконне втручання у виборчий процес;

— порушувалися вимоги статей 23, 24, 85 стосовно складу виборчих комісій;

— порушувалися вимоги статей 68, 69, 70 щодо участі у виборчому процесі офіційних спостерігачів;

— порушувалися вимоги статті 77 при здійсненні голосування за межами приміщення для голосування;

— протоколи дільничних виборчих комісій складені за наслідками підрахунку голосів без дотримання вимог статті 79;

— транспортування документів до територіальних виборчих комісії здійснювалося з порушеннями статті 81.

Наведені обставини дають підстави для висновку про порушення принципів виборчого права, передбачених статтями 38, 71, 103 Конституції України, та засад виборчого процесу, визначених частиною 2 статті 11 Закону України «Про вибори Президента України», що виключає можливість достовірно встановити результати дійсного волевиявлення виборців в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі.

Визначаючи спосіб поновлення порушених прав та законних інтересів суб'єктів виборчого процесу, суд виходить з того, що відповідно до статті 98 Закону України «Про вибори Президента України» суб'єкт розгляду скарги, встановивши, що рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта оскарження не відповідають законодавству про вибори Президента України, задовольняє скаргу, скасовує рішення повністю або частково, визнає дії чи бездіяльність неправомірними, зобов'язує суб'єкта

оскарження задовольнити вимоги заявника або іншим шляхом поновити порушені права та законні інтереси суб'єкта виборчого процесу.

Запропонований заявником спосіб захисту порушених прав шляхом визнання обраним Президентом України кандидата, який за підсумками голосування 31 жовтня 2004 року, набрав найбільшу кількість голосів виборців, не може бути застосований, оскільки відповідно до частини 3 статті 84 Закону України «Про вибори Президента України» обраним у день виборів Президентом України вважається кандидат, який одержав на виборах більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, а жоден з кандидатів не набрав такої кількості голосів.

Враховуючи неможливість достовірно встановити результати дійсного волевиявлення виборців у єдиному загальнодержавному виборчому окрузі шляхом повторного встановлення підсумків повторного голосування та враховуючи, що проведене 21 листопада 2004 року повторне голосування не змінило статусу кандидатів, які за підсумками голосування у день виборів 31 жовтня 2004 року одержали найбільшу кількість голосів виборців, суд вважає за необхідне поновити права суб'єктів виборчого процесу шляхом проведення повторного голосування за правилами, визначеними статтею 85 Закону України «Про вибори Президента України».

Керуючись статтями 8, 71, 103, 124 Конституції України, статтею 13 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, статтею 98 Закону України «Про вибори Президента України», статтями 11, 24310, 24320 ЦПК України, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України,

вирішила:

скаргу Катеринчука Миколи Дмитровича — довіреної особи кандидата на пост Президента України Ющенка Віктора Андрійовича у єдиному загальнодержавному виборчому окрузі по виборах Президента України — на рішення, дії та бездіяльність Центральної виборчої комісії задовольнити частково.

Визнати дії Центральної виборчої комісії по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України та складанню протоколу про результати повторного голосування з виборів Президента України від 24 листопада 2004 року неправомірними.

Постанову Центральної виборчої комісії від 24 листопада 2004 року № 1264 «Про результати виборів Президента України 21 листопада 2004 року та обрання Президента України» скасувати.

Постанову Центральної виборчої комісії від 24 листопада 2004 року № 1265 «Про оприлюднення результатів виборів Президента України» скасувати.

Зобов'язати Центральну виборчу комісію призначити повторне голосування по виборах Президента України в строк, встановлений частиною 1 статті 85 Закону України «Про вибори Президента України», обчислюючи його з 5 грудня 2004 року. Повторне голосування провес-

ти в порядку, визначеному статтею 85 Закону України «Про вибори Президента України».

В задоволенні решти заявлених вимог відмовити.

Рішення є остаточним і оскарженню не підлягає.

Головуючий: (підпис)

Судді: (підписи)

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ

ОКРЕМА УХВАЛА

3 грудня 2004 року

Судова палата у цивільних справах Верховного суду України у складі: головуючого Яреми А. Г., суддів: Балюка М. І., Барсуково В. М., Гнатенка А. В., Григор'євої Л. І., Гуменюка В. І., Дідківського А. О., Домбровського І. П., Кривенка В. В., Лященко Н. П., Маринченка В. Л., Панталієнка П. В., Патрюка М. В., Потильчака О. І., Прокопчука Ю. В., Пшонки М. П., Самсіна І. Л., Сеніна Ю. Л., Терлецького О. О., Шабуніна В. М., при секретарях Прокопенко І. А. та Скачко В. В., розглянувши у відкритому судовому засіданні справу за скаргою Катеринчука Миколи Дмитровича, довіреної особи кандидата на пост Президента України Ющенка Віктора Андрійовича в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі, на рішення, дії та бездіяльність Центральної виборчої комісії (далі — ЦВК) по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України 21 листопада 2004 року,

встановила:

Рішенням Верховного суду України від 3 грудня 2004 року частково задоволено скаргу Катеринчука Миколи Дмитровича, довіреної особи кандидата на пост Президента України Ющенка Віктора Андрійовича в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі, на рішення, дії та бездіяльність ЦВК по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України 21 листопада 2004 року.

Постановлено визнати дії Центральної виборчої комісії по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України та складанню протоколу про результати повторного голосування з виборів Президента України від 24 листопада 2004 року неправомірними.

Скасовано Постанову ЦВК за № 1264 від 24 листопада 2004 року «Про результати виборів Президента України 21 листопада 2004 року та обрання Президента України».

Скасовано Постанову ЦВК за № 1265 від 24 листопада 2004 року «Про оприлюднення результатів виборів Президента України».

Зобов'язано Центральну виборчу комісію призначити повторне голосування по виборах Президента України в строк встановлений ч. 1 ст. 85 Закону України «Про вибори Президента України», обчислюючи

його з 5 грудня 2004 року. Повторне голосування провести в порядку визначеному статтею 85 Закону України «Про вибори Президента України».

У задоволенні решти заявлених вимог відмовлено.

Судом встановлено, що під час повторного голосування з виборів Президента України мали місце численні порушення основних принципів та засад виборчого процесу, визначених ст. ст. 38, 69, 71 Конституції України, ст. ст. 2, 3, 6, 9, 11 Закону України «Про вибори Президента України», внаслідок чого неможливо достовірно встановити результати волевиявлення виборців в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі. Значна частина порушень допущена самою ЦВК, іншими суб'єктами виборчого процесу або владними органами внаслідок пасивної поведінки ЦВК чи окремих її членів.

Зокрема, питання які підлягали колегіальному розгляду складом ЦВК фактично розглядалися членами ЦВК одноособово і не виносилися на засідання. Саме таким чином 24 листопада 2004 року вирішувалося питання про встановлення результатів повторного голосування з виборів Президента України 21 листопада 2004 року, коли в порушення вимог ч. 1 ст. 84 Закону України «Про вибори Президента України», ЦВК тільки проголосувала про затвердження протоколу, який був складений без належної перевірки даних всіма членами комісії, без ознайомлення їх з протоколами територіальних виборчих комісій.

Встановлено, що під час повторного голосування мали місце масові порушення виборчих прав всіх суб'єктів виборчого процесу шляхом некон-трольованого використання відкріпних посвідчень, примушення працівників підприємств, установ та організацій, в тому числі і державних службовців, до голосування через відкріпні посвідчення; організованими переміщеннями великих груп виборців для проведення голосування з одних регіонів у інші, задіяні у цих переміщеннях та у використанні відкріпних посвідчень органів виконавчої влади. Про наявність таких порушень та їх поширеність під час проведення виборів оперативно інформували ЗМІ, офіційні спостерігачі, виборці. Проблемність цього питання засвідчена прийняттям Верховною Радою України перед повторним голосуванням змін до чинного Закону України «Про вибори Президента України».

Однак всупереч вимогам ст. ст. 16, 17 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» ЦВК фактично усунулася від виконання функцій по контролю за ходом виборчого процесу і забезпеченню реалізації виборчих прав громадян тощо. Мало місце грубе порушення принципу законності, яке проявилось у невиконанні ЦВК рішення Верховного суду України від 16 листопада 2004 року по зобов'язанню ЦВК встановити підсумки голосування в межах територіального виборчого округу № 100.

Зазначене свідчить, що Центральною виборчою комісією порушено принципи верховенства права, законності, об'єктивності, компетентно-

сті, професійності, колегіальності розгляду і вирішення питань, обґрунтованості прийняття рішень, відкритості і публічності, закріплені у ч. 2 ст. 2 Закону України «Про Центральну виборчу комісію».

Крім того, в процесі розгляду до суду надійшла письмова заява керівника установи, що розробила програмне забезпечення для ЦВК і здійснювала його супровід під час проведення голосування та підрахунку голосів, з якої вбачається, що за розпорядженням голови ЦВК було вилучено коди доступу до системи і передано стороннім особам, що могло сприяти маніпулюванню результатами та їх фальсифікації, з наступним внесенням цих даних до первинних протоколів.

Судова палата вважає за необхідне довести до відома Верховної Ради України, Президента України та генерального прокурора України про виявлені порушення законодавства для вжиття передбачених законом заходів реагування Керуючись ст. 235 ЦПК України, Судова палата —

ухвалила:

Копію даної окремої ухвали направити Верховній Раді України, Президенту України та генеральному прокурору України для відома і відповідного реагування.

Ухвала оскарженню не підлягає.

Головуючий: (підпис)

Судді: (підписи)

8 грудня 2004 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про особливості застосування Закону України» «Про вибори Президента України при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» № 2221-IV. Президент України Л.Кучма цей закон підписав негайно в залі засідань Верховної Ради України. У «Прикінцевих положеннях» зазначалося, що даний закон набуває чинності з дня його опублікування в газеті «Голос України», яке відбудеться не раніше від дня офіційного оприлюднення Закону України «Про внесення змін до Конституції України», і втрачає чинність в день, наступний за днем вступу на пост новообраного Президента України. (Текст Закону України від 8.12.2004 р. № 2221-IV міститься, зокрема, в «Офіційному віснику України», 2004, № 49).

8 грудня 2004 р. Верховна Рада України припинила повноваження Центральної виборчої комісії, головою якої був доктор юридичних наук Сергій Ківалов. За припинення повноважень було подано 399 голосів. Народні депутати України із 18 запропонованих їм кандидатур обрали 15 членів ЦВК нового складу. Під час рейтингового голосування Сергій Ківалов, Олена Лукаш та Валерій Бондик не набрали достатньої кількості голосів. З попереднього складу ЦВК до нового складу ЦВК не увійшли (окрім С.Ківалова та В.Бондика, Юрій Данилевський та Микола Рибачук). 8 грудня за новий склад ЦВК проголосувало 410 з 445 народних депутатів, зареєстрованих у залі засідань Верховної Ради України.

Центральна виборча комісія обрала Головою ЦВК Ярослава Давидовича. Заступниками голови були обрані Марина Ставнійчук, Микола Мельник та Сергій Дубовик. 13 з 15 членів ЦВК — юристи за освітою.

Рішенням Конституційного Суду України від 24 грудня 2004 року Закон України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» від 8 грудня 2004 р. визнано таким, що відповідає Конституції України за винятком частини першої статті шостої (тобто Конституційний Суд України визнав, що інваліди першої групи та інші виборці, які не здатні пересуватись самостійно, мають право голосувати поза межами виборчих дільниць).

Конституційний Суд України визнав, що Верховна Рада України діяла в межах повноважень, встановлених Конституцією України, і реалізувала ті вимоги Основного Закону держави, за якими організація і порядок виборів, у тому числі виборів Президента України, визначаються законами.

26 грудня 2004 р. відбулося повторне голосування на виборах Президента України. У виборчі бюлетні було внесено два прізвища: Віктора Ющенка та Віктора Януковича. До списків виборців було включено 37 657 704 особи. Кількість виборців, внесених до списків для голосування на підставі відкріпних посвідчень, становила 11 962 особи. Поза дільницями проголосували 536 937 осіб.

Для висвітлення ходу виборів було зареєстровано 1300 журналістів. Серед них — представники з 30 країн світу. Для роботи під час третього туру виборів зареєструвалося понад 12 тисяч іноземних спостерігачів. У третьому турі в голосуванні взяло участь 77,22 % виборців. Для порівняння — в першому турі на виборчі дільниці прийшло 74,85 % тих, хто мав право голосу, а в другому — 80,85.

ВІДСОТОК ВИБОРЦІВ, ЯКІ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У ГОЛОСУВАННІ 26 ГРУДНЯ 2004 Р. У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Адміністративна одиниця	% виборців	Адміністративна одиниця	% виборців
По Україні	77,22	Миколаївська область	74,98
Автономна Республіка Крим	74,96	Одеська область	66,47
Вінницька область	78,40	Полтавська область	76,13
Волинська область	85,73	Рівненська область	82,15
Дніпропетровська область	72,06	Сумська область	77,00
Донецька область	83,87	Тернопільська область	87,81
Житомирська область	77,92	Харківська область	73,99
Закарпатська область	65,25	Херсонська область	67,46

Адміністративна одиниця	% виборців	Адміністративна одиниця	% виборців
Запорізька область	73,94	Хмельницька область	79,29
Івано-Франківська область	85,60	Черкаська область	71,50
Київська область	77,72	Чернівецька область	74,73
Кіровоградська область	69,50	Чернігівська область	79,18
Луганська область	83,51	м. Київ	79,18
Львівська область	85,23	м. Севастополь	79,70

Повідомлялося, що кількість виборців, які взяли участь у голосуванні по Україні, — 29 068 971. За В. Ющенка проголосували 15 115 452 виборці, а за В. Януковича — 12 848 087.

Кількість недійсних виборчих бюлетенів — 422 492 (1,45 %).

**РЕЗУЛЬТАТИ ТРЕТЬОГО ТУРУ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ
В УКРАЇНІ, ЯКІ БУЛИ ОГолоШЕНІ ЦЕНТРАЛЬНОЮ ВИБОРЧОЮ
КОМІСІЄЮ 10 СІЧНЯ 2005 Р.**

Адміністративна одиниця	Подано голосів «за» (%)	
	В. Ющенка	В. Януковича
АР Крим	15,41	81,26
Вінницька область	84,07	12,94
Волинська область	90,71	7,01
Дніпропетровська область	32,01	61,13
Донецька область	4,21	93,54
Житомирська область	66,86	28,90
Закарпатська область	67,45	27,58
Запорізька область	24,51	70,14
Івано-Франківська область	95,72	2,86
Київська область	82,70	13,77
Кіровоградська область	63,40	31,76
Луганська область	6,21	91,24
Львівська область	93,74	4,72
Миколаївська область	27,72	67,13
Одеська область	27,46	66,56

Адміністративна одиниця	Подано голосів «за» (%)	
	В. Ющенко	В. Януковича
Полтавська область	66	29,15
Рівненська область	84,52	12,29
Сумська область	79,45	16,89
Тернопільська область	96,03	2,70
Харківська область	68,12	26,37
Херсонська область	51,32	43,43
Хмельницька область	80,47	16,03
Черкаська область	79,10	17,35
Чернівецька область	79,75	16,37
Чернігівська область	71,15	24,16
м. Київ	78,37	17,51
м. Севастополь	7,96	88,83

Не підтримали жодного кандидата 2,34 % (682 239 чол.) виборців. За В. Ющенко проголосувало 51,99 % виборців (15 115 712 чол.), за В. Януковича — 44,20 % (12 848 528 чол.).

У закордонному виборчому окрузі за В. Ющенко проголосувало 59,52 % виборців, а за В. Януковича — 38,50 %. В.Ющенко переміг у 16 регіонах і м. Києві, а В. Янукович — у 9 регіонах і м. Севастополі.

Підтримка В. Януковича в усіх областях знизилася порівняно з результатами, оголошеними 24 листопада 2004 р., а підтримка В. Ющенко зросла у всіх без винятку областях України.

Протокол ЦВК підписали всі члени ЦВК. Двоє з них — Юрій Донченко і Броніслав Чайковський висловили в ньому окрему думку — про порушення прав інвалідів та інших громадян, яких позбавили можливості проголосувати, оскільки ЦВК не змогла вчасно довести до відома дільничних комісій рішення Конституційного Суду з цього питання.

За ухвалу постанови ЦВК про обрання Президентом України В. Ющенко проголосували 13 членів ЦВК, двоє утрималося.

Команда В. Януковича подавала до Верховного Суду України декілька скарг на дії та бездіяльність ЦВК.

11 січня 2005 р. команда В. Януковича направила до Верховного Суду України клопотання про відстрочку публічної постанови ЦВК про результати виборів і заборону ЦВК, а також до редакцій газет «Урядовий кур'єр» і «Голос України» офіційно обнародувати результати виборів до ухвалення рішення за скаргою В. Януковича. Верховний Суд

України клопотання задовольнив і заборонив до 19 січня 2005 р. офіційно оприлюднювати результати третього туру президентських виборів та вчиняти будь-які дії, що впливають з такої публікації.

14 січня 2005 р. В. Янукович подав скаргу на рішення ЦВК про визнання Віктора Ющенка переможцем на виборах Президента України.

Вночі (о 2.35) 20 січня 2005 р. Верховний Суд України відмовив В. Януковичу у його заяві про визнання виборів 26 грудня 2004 р. недійсними та призначенні повторного голосування.

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

20.01.2005

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України у складі:

головуючого
суддів:

Яреми А. Г.,
Барсукової В. М.,
Гнатенка А. В.,
Григор'євої Л. І.,
Гуменюка В. І.,
Дідківського А. О.,
Домбровського І. П.,
Кривенка В. В.,
Лященко Н. П.,
Маринченка В. Л.,
Панталієнка П. В.,
Патрюка М. В.,
Потильчака О. І.,
Прокопчука Ю. В.,
Пшонки М. П.,
Самсіна І. Л.,
Сеніна Ю. Л.,
Терлецького О. О.,
Тітова Ю. Г., —

при секретарях Прокопенко І. А. та Скачко В. В.,

за участю — представників кандидата на пост Президента України Януковича В. Ф.: Шуфрича Н. І., Черновола Т. В., Ларіна С. М., Богатирьової Р. В., Коновалюка В. І., Хомутинніка В. Ю., Нікітіна А. І., Зайця В. В., Вернидубова І. В., Добкіна М. М., Ніказакова В. П., Мірошниченка Т. М., Охріменко І. В., Шапіро С. Г., Шіфферлі Петера Шарля, Вероніки Россе, Резу Вафадара,

представників Центральної виборчої комісії: Ставнійчук М. І., Дубовика С. О., Магери А. Й., Князевича Р. П., Мельника М. І.,

представників зацікавленої особи — кандидата на пост Президента України Юшенка В. А.: Власенка С. В., Єльника П. Г., Катеринчука М. Д., Ключковського Ю. Б., Кустової С. М., Резнікова О. Ю., Полудьонного М. М.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні справу за скаргою кандидата на пост Президента України Януковича В.Ф. на бездіяльність Центральної виборчої комісії, дії по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України 26 грудня 2004 року та на постанови Центральної виборчої комісії «Про підсумки повторного голосування 26 грудня 2004 року та результати виборів Президента України» № 14 (v0014359-05) від 10 січня 2005 року і «Про оприлюднення результатів повторного голосування 26 грудня 2004 року з виборів Президента України» № 15 (v0015359-05) від 10 січня 2005 року, ВСТАНОВИЛА:

14 січня 2005 року кандидат на пост Президента України Янукович В.Ф. звернувся у Верховний Суд України із зазначеною скаргою, в якій, з урахуванням уточнених вимог, прийнятих судом під час розгляду справи, просив:

1. Визнати дії та бездіяльність Центральної виборчої комісії щодо встановлення результатів повторного голосування з виборів Президента України 26 грудня 2004 року неправомірними.

2. Скасувати постанову Центральної виборчої комісії «Про підсумки повторного голосування 26 грудня 2004 року та результати виборів Президента України» № 14 (v0014359-05) від 10 січня 2005 року.

3. Скасувати постанову Центральної виборчої комісії «Про оприлюднення результатів повторного голосування 26 грудня 2004 року з виборів Президента України» № 15 (v0015359-05) від 10 січня 2005 року.

4. На підставі частини першої статті 98 Закону України «Про вибори Президента України» (474-14) поновити порушені виборчі права громадян України та законні інтереси суб'єктів виборчого процесу шляхом призначення повторних виборів Президента України.

5. Відповідно до статті 16 Закону України «Про вибори Президента України» (474-14) зобов'язати Центральну виборчу комісію звернутися до Верховної Ради України з поданням про призначення повторних виборів Президента України.

Зазначені вимоги кандидата на пост Президента України Януковича В.Ф., які підтримані в судовому засіданні його представниками, обґрунтовуються посиланням на порушення Центральною виборчою комісією під час виборчого процесу та при встановленні результатів виборів Президента України вимог законів України «Про Центральну виборчу комісію» (1932-15), «Про вибори Президента України» (474-14) і «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (2221-15), що призвело до порушення принципів і засад виборчого процесу, вибо-

рчих прав громадян та законних інтересів інших суб'єктів виборчого процесу.

Представники Центральної виборчої комісії та представники зацікавленої особи — кандидата на пост Президента України Ющенко В. А., заперечуючи проти заявлених вимог, посилалися на дотримання Центральною виборчою комісією вимог чинного законодавства та на відсутність порушень виборчого законодавства, які б вплинули на результати виборів.

Заслухавши пояснення осіб, які беруть участь у справі, та дослідивши інші докази, суд приходить до висновку, що скарга не підлягає задоволенню з наступних підстав.

Рішенням Верховного Суду України від 3 грудня 2004 року (№ 0090700-04) скасовані постанови Центральної виборчої комісії про результати виборів Президента України 21 листопада 2004 року і зобов'язано Центральну виборчу комісію призначити повторне голосування з виборів Президента України в строк, встановлений частиною 1 статті 85 Закону України «Про вибори Президента України» (474-14), обчислюючи його з 5 грудня 2004 року.

Повторне голосування з виборів Президента України відбулося 26 грудня 2004 року згідно з постановою Центральної виборчої комісії № 1273 (v1273359-04) від 4 грудня 2004 року у відповідності до Закону України «Про вибори Президента України» (474-14), Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (2221-15).

10 січня 2005 року Центральна виборча комісія ухвалила постанову № 14 (v0014359-05) «Про підсумки повторного голосування 26 грудня 2004 року та результати виборів Президента України» і № 15 (v0015359-05) «Про оприлюднення результатів повторного голосування 26 грудня 2004 року з виборів Президента України», в яких зазначила, що Президентом України обрано Ющенко В. А., за якого із 29 068 971 (двадцяти дев'яти мільйонів шістдесяті восьми тисяч дев'ятисот сімдесяті одного) виборців проголосувало 15 115 712 виборців (51,99 відсотка), а за Януковича В. Ф. 12 848 528 виборців (44,20 відсотка).

Зазначені постанови ухвалені Центральною виборчою комісією з дотриманням вимог Закону України «Про Центральну виборчу комісію» (1932-15), Закону України «Про вибори Президента України» (474-14) та Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (2221-15).

Зокрема, згідно з частиною третьою статті 14 Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (2221-15) протоколи територіальних виборчих комісій приймаються, розглядаються та оголошуються на засіданні Центральної виборчої комісії.

Прийняття від голів територіальних виборчих комісій та членів цих виборчих комісій — представників іншого кандидата на пост Президента України, попередній розгляд та оголошення протоколів територіальних виборчих комісій відбувалися на засіданні Центральної виборчої комісії 27-30 грудня 2004 року.

На засіданні Центральної виборчої комісії 10 січня 2005 року відбувся підсумковий розгляд цих протоколів, за наслідком якого було складено протокол Центральної виборчої комісії про результати повторного голосування 26 грудня 2004 року з виборів Президента України. При цьому підсумковий розгляд протоколів територіальних виборчих комісій про підсумки повторного голосування 26 грудня 2004 року з виборів Президента України в межах відповідних територіальних виборчих округів включав оголошення відомостей, занесених до протоколу кожної територіальної виборчої комісії, кількості та суті скарг і актів, поданих до Центральної виборчої комісії разом з відповідним протоколом територіальної виборчої комісії, результатів їх розгляду виборчою комісією під час встановлення підсумків повторного голосування в межах територіального виборчого округу та складання протоколу. Крім того, оголошувався зміст усіх наявних окремих думок членів територіальних виборчих комісій.

Такий порядок прийняття, розгляду та оголошення протоколів територіальних виборчих комісій про підсумки повторного голосування 26 грудня 2004 року з виборів Президента України в межах відповідних територіальних виборчих округів та складання протоколу Центральної виборчої комісії про результати повторного голосування 26 грудня 2004 року з виборів Президента України відповідає вимогам частини третьої статті 14 Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (2221-15) та статей 84, 85 Закону України «Про вибори Президента України» (474-14).

На час прийняття зазначених постанов Центральна виборча комісія мала належну інформацію про відсутність у судах та виборчих комісіях незакінчених розглядом скарг, поданих у визначені законом строки.

Суд не приймає до уваги доводи заявника щодо неправомірних дій і бездіяльності Центральної виборчої комісії та посилення на факти порушень виборчого законодавства, прав і інтересів суб'єктів виборчого процесу під час організації, підготовки та проведення виборів Президента України 31 жовтня 2004 року і повторного голосування 21 листопада 2004 року, оскільки вони були предметом розгляду Верховного Суду України.

Доводи заявника щодо порушень принципів і засад виборчого процесу, конституційних виборчих прав громадян України після 5 грудня 2004 року, в процесі організації і проведення повторного голосування 26 грудня 2004 року, які, на його думку, унеможливають встановлення результатів дійсного волевиявлення виборців, безпідставні, оскільки бездіяльність та дії Центральної виборчої комісії з питань підготовки,

організації і проведення виборів 26 грудня 2004 року та ухвалені нею постанови з питань розгляду скарг і заяв суб'єктів виборчого процесу щодо фактів порушень виборчого законодавства оскаржувалися до Верховного Суду України, яким в період з 21 по 26 грудня 2004 року ухвалювалися рішення про відмову у задоволенні скарг.

В скаргах до Центральної виборчої комісії заявник просив визнати неправомірними дії територіальних виборчих комісій всіх територіальних виборчих округів щодо встановлення результатів повторного голосування 26 грудня 2004 року, бездіяльність цих комісій щодо ненадання оцінки масовим порушенням виборчого законодавства України і конституційних виборчих прав громадян України. 6 та 10 січня 2005 року Верховним Судом України ухвалено рішення про відмову у задоволенні скарг заявника на бездіяльність Центральної виборчої комісії та про скасування постанови № 1387 від 30 грудня 2004 року «Про скаргу кандидата на пост Президента України Януковича В. Ф.» і № 11 від 5 січня 2005 року «Про звернення кандидата на пост Президента України Януковича В. Ф.».

Таким чином, вимоги заявника щодо неправомірної бездіяльності, дій та рішень Центральної виборчої комісії при встановленні результатів повторного голосування з виборів Президента України 26 грудня 2004 року та порушення його прав не доведені.

Керуючись статтями 8, 71, 103, 124 Конституції України (254к/96-ВР), статтею 13 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (995/004), статтями 93, 98 Закону України «Про вибори Президента України» (474-14), статтею 15 Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (2221-15), статтями 11 (1501-06), 243-10 243-20 ЦПК України (1502-06), Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України ВИРШИЛА:

У задоволенні скарги кандидата на пост Президента України Януковича Віктора Федоровича на бездіяльність Центральної виборчої комісії, дії по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України 26 грудня 2004 року та на постанови Центральної виборчої комісії «Про підсумки повторного голосування 26 грудня 2004 року та результати виборів Президента України» № 14 (v0014359-05) від 10 січня 2005 року і «Про оприлюднення результатів повторного голосування 26 грудня 2004 року з виборів Президента України» № 15 (v0015359-05) від 10 січня 2005 року відмовити.

Рішення є остаточним і оскарженню не підлягає.

Головуючий	А. Г. Ярема	
Судді:	В. М. Барсукова	А. В. Гнатенко
	Л. І. Григор'єва	В. І. Гуменюк
	А. О. Дідківський	І. П. Домбровський
	В. В. Кривенко	Н. П. Лященко
	В. Л. Маринченко	П. В. Панталієнко

М. В. Патрюк
Ю. В. Прокопчук
І. Л. Самсін
О. О. Терлецький

О. І. Потильчак
М. П. Пшонка
Ю. Л. Сенін
Ю. Г. Тітов

19 січня 2005 р. Віктора Ющенка з обранням Президентом України поздоровили чинний Президент України Л. Кучма, Президент Росії В. Путін, Президент США Дж. Буш та багато інших лідерів світу.

20 січня 2005 р. В. Янукович закликав своїх прихильників згорнути наметові містечка, підкоритися рішенням Верховного Суду України, перейти до політичних методів боротьби, не робити трагедії з поразки на президентських виборах 2004 року та готуватися до парламентських виборів 2006 року.

23 січня 2005 року відбулася інаугурація третього за часів незалежності Президента України В. Ющенка.

ВИБОРИ 2006 р. ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Вибори до Верховної Ради було призначено на неділю 26 березня 2006 року.

26 листопада 2005 р. в Україні офіційно стартувала виборча кампанія по виборах до Верховної Ради. Перший день виборчого процесу розпочався за 120 днів до виборів. Протягом 27 листопада — 25 грудня 2005 р. політичні партії і блоки висували кандидатів у народні депутати. Документи до Центральної виборчої комісії для реєстрації своїх кандидатів партії і блоки подавали до 30 грудня 2005 р. Центрвиборчком ухвалювала рішення щодо реєстрації кандидатів або відмову в реєстрації не пізніше, ніж на сьомий день з дня прийняття заявки про реєстрацію й необхідних документів.

Кандидати в депутати, партії, виборчі блоки мали право розпочинати передвиборчу агітацію з моменту прийняття ЦВК рішення про реєстрацію кандидатів у депутати, внесених до виборчого списку.

Не пізніше ніж за 75 днів до виборів (тобто до 9 січня 2006 р.) партії та блоки могли повторно подавати заяву про реєстрацію кандидатів. До 13 січня 2006 р. ЦВК мала ухвалити остаточне рішення щодо реєстрації або відмови в ній.

До 16 січня 2006 р. до ЦВК подавалися списки представників партій та блоків для внесення їх до складу окружних виборчих комісій.

Накопичувальний рахунок свого виборчого фонду партії та блоки мали право відкривати до 19 січня 2006 р.

До 18 лютого 2006 р. партії могли ухвалювати рішення про вихід зі складу блоку, а також про його розпуск.

19 лютого 2006 р. Центральна виборча комісія провела жеребкування номерів, під якими у виборчому бюлетені розміщувалися назви партій і блоків, що брали участь у парламентських виборах 2006 р.

Перше місце дісталось Всеукраїнській партії Народної Довіри, а останнє — «Трудовій Україні», Блок Костенка — Плюща отримав друге місце, Компартія — восьме, «Наша Україна» — десяте, Партія регіонів — вісімнадцяте, Блок Юлії Тимошенко — тридцять шосте, Народний блок Литвина — тридцять дев'яте.

У третій декаді лютого 2006 р. Центральна виборча комісія остаточною затвердила витрати на проведення виборів народних депутатів в обсязі 500 тис. грн.

Рішення про відміну реєстрації окремого кандидата зі списку партії чи блоку ЦВК зобов'язана була ухвалювати до 22 березня (не пізніше ніж за 3 дні до виборів).

Починаючи з 24 лютого і до 24 березня виборці зверталися до дільничних виборчих комісій з письмовою заявою про видачу відкріпного посвідчення на право голосу на виборах народних депутатів України. У

паспорті проставлялася позначка про номер відкріпного посвідчення, дата видачі, номер виборчої дільниці.

Передвиборна агітація закінчувалася о 24:00 24 березня 2006 р.

У виборчій кампанії брали участь 45 партій і блоків. Було 7747 кандидатів у нардепи, тобто 17 чол. на одне місце.

26 березня 2006 р. голосування тривало з 7:00 до 22:00. Явка виборців складала 67,13 %.

ЦВК мала до 10 квітня 2006 р. оприлюднити результати виборів і не пізніше ніж на п'ятий день після цього — опублікувати їх результати та список обраних депутатів у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр».

Фактично список обраних народних депутатів України було опубліковано в газеті «Голос України» від 27 квітня 2006 р.

Через 15 днів після дня офіційного оголошення результатів виборів (тобто не пізніше 30 квітня 2006 р.) виборчий процес вважався завершеним.

До кінця березня 2005 р. у Міністерстві юстиції було зареєстровано 126 партій. Вони могли брати участь у парламентських виборах, як самостійно, так і в складі виборчих блоків.

У «Контрольному талоні» на виборах народних депутатів України 26 березня 2006 р. зазначалися наступні політичні партії (блоки) та перші п'ятірки їх кандидатів.

Таблиця 1

ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ 26 березня 2006 року КОНТРОЛЬНИЙ ТАЛОН			
Виборча дільниця № 008			
Прізвище члена дільничної виборчої комісії, який видав виборчий бюлетень	Підпис члена дільничної виборчої комісії, який видав виборчий бюлетень	Номер, за яким виборця введено до списку виборців на дільниці	Підпис виборця, який отримує виборчий бюлетень
(АВНІЯ МІДРИВУ)			
ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ 26 березня 2006 року ВИБОРЧИЙ БЮЛЕТЕНЬ			
Виборча дільниця № 008			
Член дільничної виборчої комісії, який видав виборчий бюлетень _____ М. П. _____			
(прізвище та ініціали) _____ (підпис)			
Зробити позначку "халас" (х) або іншу у квадраті проти назви політичної партії чи виборчого блоку політичних партій, за кандидатів у народні депутати України від якої (якого) Ви голосуєте, або у квадраті проти слова "Не підтримую кандидата у народні депутати України від жодної політичної партії, виборчого блоку політичних партій" у разі несподаржання Вами кандидата у депутати від жодної політичної партії, виборчого блоку політичних партій			

1	☐	ВСУКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ НАРОДНОЇ ДОВІРИ
Азаров Андрій Святославович, Козиньч Петро Михайлович, Новікова Світлана Вікторівна, Кравченко Людмила Євгенівна, Солоп Анатолій Семенович
2	☐	УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ БЛОК КОСТЕНКА І ПЛЮЩА – ВИБОРЧИЙ БЛОК УКРАЇН СЬКОЇ НАРОДНОЇ ПАРТІЇ, ПАРТІЇ ВІЛЬНИХ СЕЛЯН І ПІДПРИСМІВ УКРАЇНИ, ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ "УКРАЇНА СОБОРНА"
Костенко Юрій Іванович, Плющ Іван Степанович, Слободян Олександр В'ячеславович, Засць Іван Олександрович, Скрипник Галина Аркадіївна
3	☐	УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АСАМБЛЕЯ
Шухевич Юрій-Богдан Романович, Філатович Олександр Володимирович, Чангулі Наталія Андріївна, Шербачов Валентин Васильович, Грак Анатолій Митрофанович
4	☐	ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПАРТІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОРЯТКУНУ "ЕКО+25%"
Амосова Катерина Миколаївна, Єрмілов Сергій Федорович, Яків Мирон Дмитрович, Рожок Ігор Володимирович, Насалик Ігор Степанович
5	☐	УКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ "ЗЕЛЕНА ПЛАНЕТА"
Зубицька Наталія Петрівна, Арсєненко Микола Миколайович, Гарник Тетяна Петрівна, Костицький Василь Васильович, Міщєрська Наталія Андріївна
6	☐	БЛОК НДП (БЛОК НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ПАРТІЙ) – НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ, ХРИСТІЯНСЬКО-ЛІБЕРАЛЬНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ, ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ, ХРИСТІЯНСЬКО - ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ
Сутрун Людмила Павлівна, Пустовойт єнко Валерій Павлович, Павлюк Микола Пантелеймонович, Куйцик Сергій Володимирович, Журівський Віталій Семіславович
7	☐	ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ "ПАРТІЯ ПОЛІТИКИ ПУТІНА"
Ременюк Олексій Іванович, Гічко Олександр Владиславович, Рожан Леонід Миколайович, Байрак Оксана Іванівна, Чорний Олег Олегович
8	☐	КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ
Симоненко Петро Миколайович, Мартинюк Адам Іванович, Герасимов Іван Олександрович, Самойлик Катерина Семеновна, Паульбок Омелян Никонівч

9	☐	ПАРТІЯ "ВІСЬ" Боголовська Ірина Германівна, Карасьов Вадим Юрійович, Весельський Михайло Миколайович, Горіна Ірина Анатоліївна, Горбуненко Денис Володимирович	
10	☐	ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ "НАША УКРАЇНА"; ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "НАРОДНИЙ СОЮЗ НАША УКРАЇНА", НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ, ПАРТІЯ ПРОМИСЛОВЦІВ І ПІДПРИЄМЦІВ УКРАЇНИ, КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ, УКРАЇНСЬКА РЕСПУБЛІКАНСЬКА ПАРТІЯ "СОБОР", ПАРТІЯ ХРИСТІЯНСЬКО - ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЮЗ Схануров Юрій Іванович, Кінах Анатолій Кирилович, Тарасюк Борис Іванович, Герасименко Ольга Володимирівна, Лижичко Руслана Степанівна	
11	☐	УКРАЇНСЬКА КОНСЕРВАТИВНА ПАРТІЯ Щокин Георгій Васильович, Сенченко Микола Іванович, Головатий Микола Федорович, Яременко Василь Васильович, Мусієнко Григорій Іванович	
12	☐	НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ ЗА ЄДНІСТЬ Бойко Богдан Федорович, Шевченко Володимир Олександрович, Колосовська Надія Дмитрівна, Махар Іван Іванович, Філіпчук Дмитро Васильович	
13	☐	УКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ ЧЕСТІ, БОРОТБИ З КОРУПЦІЄЮ ТА ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННИСТЮ Давиденко Олександр Григорович, Романовський Валерій Іванович, Руденко Станіслав Анатолійович, Дручов Володимир Григорович, Пелюх Мар'ян Михайлович	
14	☐	ВИБОРЧИЙ БЛОК "ПАРТІЯ ЗАХИСНИКІВ ВІТЧИЗНИ", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ МИРУ І ЄДНОСТІ", ПАРТІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНЕ ОБ'ЄДНАННЯ "УКРАЇНА" Кармазін Юрій Анатолійович, Горбатов Валерій Миконович, Лосюк Лариса Володимирівна, Марков Олександр Анатолійович, Барнацький Павло Степанович	
15	☐	ВСЕУКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ "НОВА СИЛА" Збітєв Юрій Іванович, Лотух Ольга Степанівна, Шевченко Геннадій Юрійович, Матвеев Володимир Васильович, Романюк Олексій Іванович	
16	☐	ПАРТІЯ "ВІРОДЖЕННЯ" Гладких Василь Іванович, Кісе Антон Іванович, Кузьмук Олександр Іванович, Астров-Шумілов Геннадій Костянтинович, Франчук Ігор Анатолійович	
17	☐	ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ "ЗА СОЮЗ" – ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ "СОЮЗ", ПАРТІЙ "СОЦІАЛІСТИЧНА УКРАЇНА", СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ПАРТІЇ, ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ "ВІТЧИЗНА" Головський Володимир Сергійович, Миримський Лев Юліанович, Мартиросян Вілен Арутюнович, Базиліук Олександр Філімонович, Савченко Світлана Борисівна	
18	☐	ПАРТІЯ РЕГІОНІВ Янукович Віктор Федорович, Карпачова Ніна Іванівна, Скудар Георгій Маркович, Черновіл Тарас Вячеславович, Богуслаєв Вячеслав Олександрович	
19	☐	СБІЛІНСЬКА ПАРТІЯ УКРАЇНИ Яворський Олександр Павлович, Довгань Сергій Васильович, Дроботов Анатолій Іванович, Мартинов Олексій Георгійович, Палица Ігор Петрович	
20	☐	ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ "ГРОМАДЯНСЬКИЙ БЛОК ПОРА – ПІРІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПАРТІЇ "ПОРА" ТА ПАРТІЇ "РЕФОРМИ І ПОРЯДОК" Кличко Віталій Володимирович, Пинзеник Віктор Михайлович, Каскія Владислав Володимирович, Стецьків Тарас Степанович, Золотаров Савен Володимирович	
21	☐	ПАРТІЯ ПАТРІОТИЧНИХ СИЛ УКРАЇНИ Зінченко Олександр Олексійович, Конохов Станіслав Миколайович, Палій Віктор Миколайович, Говорова Олена Іванівна, Негода Вячеслав Андрійович	
22	☐	"ВИБОРЧИЙ БЛОК "ЄВГЕН МАРЧУК – "ЄДНІСТЬ" – ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ СВОБОДИ, УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ "ЄДНІСТЬ", ПАРТІЇ "СОЛДАРИСТЬ ЖІНОК УКРАЇНИ" Марчук Савен Кирилович, Яновий Володимир Борисович, Гошовська Валентина Андріївна, Беззалежко Людмила Василівна, Головач Володимир Володимирович	
23	☐	ПАРТІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ Матвієнко Павло Володимирович, Якіч Ярослав Степанович, Слущчий Микола Георгійович, Петринюк Василь Андрійович, Данилов Валерій Якович	
24	☐	"ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ "ДЕРЖАВА" ТА ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ ТРУДЯЩИХ "ДЕРЖАВА – ТРУДОВИЙ СОЮЗ" Якіч Мірослав Ілліч, Бачин Володимир Павлович, Пожидаєв Валентин Володимирович, Білий Володимир Якович, Замдиханов Раміль Загирович	
ВИБОРЧИЙ БЛОК "БЛОК БЕРДІАЧИХ "СОШЕ" – ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ "ЄДИНА			
УКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ "СВОБОДА"			
26	☐	Відродженець Іванович, Іваненко Юрій Герасимович, Фариш Ірина Дмитрівна, Білий Богдан Михайлович, Петрович	ВСЕУКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ "СВОБОДА" Васкул Олександр Васкул Олександрович
27	☐	НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ Ідр Олександрович, Семенов Валентина Петрівна, Ніколаєнко Станіслав Миколайович, Іван Васильович, Червонопольський Сергій Васильович	НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ Мороз Олександр Олександрович, Сподаренко Ірина Ірина Іванівна
28	☐	ХРИСТІЯНСЬКА ПАРТІЯ дмир Петрович, Шотропа Ілля Миколайович, Волков Олександр Миколайович, Ідр Олексійович, Решетинський Валерій Миколайович	ХРИСТІЯНСЬКА ПАРТІЯ Владко Володимир Володимирович, Іванчук Олександр Олександрович
29	☐	ПАРТІЯ УКРАЇНИ і Степанович, Табалов Олександр Миколайович, Кононенко Геннадій Йосипович, олодимирович, Панов Володимир Олексійович	ПАРТІЯ УКРАЇНИ Циганко Петро Степанович, Сенько Юрій Володимирович
30	☐	ПАРТІЯ "ЄВРОПЕЙСЬКА СТОЛИЦЯ" Іва Ревачович, Митрогородський Андрій Сергійович, Маталас Олег Леонідович, І Миколайович, Аїмєдов Костянтин Володимирович	ПАРТІЯ "ЄВРОПЕЙСЬКА СТОЛИЦЯ" Парцкаладзе Ірина Ірина Іванівна, Маркович Олег Олександрович
31	☐	ПАРТІЯ ЗАХИСТУ Миколаївна, Білопільська Галина Федорівна, Мухін Володимир Вячеславович, тор Юрійович, Полещук Олександр Олександрович	ПАРТІЯ ЗАХИСТУ Кухта Наталія Гаврилівна, Гаврилівна Олександрівна
32	☐	"ВІТРЕНКО "НАРОДНА ОПОЗИЦІЯ" ПРОГРЕСИВНОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ ТА ПАРТІЇ ЧІНСЬКИЙ СОЮЗ" (РУСЬ) лія Михайлівна, Марченко Володимир Романович, Баулін Павло Борисович, іла Якієва, Анісімов Леонід Олександрович	БЛОК НАТАЛІЇ "РУСЬКО-УКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ" Вітрєнко Ната Едуардівна, Людмила Іванівна
33	☐	ПАРТІЯ "ТРЕТЯ СИЛА" іль Васильович, Поплавський Михайло Михайлович, Рибаченко Віктор Федорович, подимирович, Кушнірюк Сергій Георгійович	ПАРТІЯ "ТРЕТЯ СИЛА" Гаврилівна Василівна, Ігор Володимирович
34	☐	ПАРТІЯ УКРАЇНИ ій Миколайович, Кодратюк Тетяна Вікторівна, Куркин Сергій Іванович,	ПАРТІЯ УКРАЇНИ Кононов Віталій Віталійович

35	☐	"БЛОК ЛАЗАРЕНКА – ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ "ГРОМАДА", "СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЮЗ", СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ" Лазаренко Іван Іванович, Буздуган Юрій Олександрович, Пересунько Сергій Іванович, Шилова Вікторія Віталівна, Філак Юрій Васильович
36	☐	"БЛОК ЮЛІЇ ТИМОШЕНКО" – ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ "ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ "БАТЬКІВЩИНА", УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ" Тимошенко Юлія Володимирівна, Турчинов Олександр Валентинович, Томенко Микола Володимирович, Онопенко Василь Васильович, Шевченко Андрій Віталійович
37	☐	ВИБОРЧИЙ БЛОК "ВЛАДА НАРОДУ" ПАРТІЇ ЗАХИСТУ ПЕНСІОНЕРІВ УКРАЇНИ, ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ ДУХОВНОСТІ І ПАТРІОТИЗМУ ТА ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПАРТІЇ "ЗА ДОБРОБУТ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАРОДУ" Ващенко Олександр Михайлович, Седих Віктор Федорович, Шевченко Анатолій Іванович, Уманець Михайло Пантелійович, Коростинська Юлія Олександрівна
38	☐	ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ "ПАТРІОТИ УКРАЇНИ" (ПАТРІОТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ, УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА КОНСЕРВАТИВНА ПАРТІЯ) Габер Микола Олександрович, Соснін Олег Ігорович, Дудко Олександр Михайлович, Канна Іван Георгійович, Самофалова Ніна Петрівна
39	☐	"НАРОДНИЙ БЛОК ЛИТВИНА" (НАРОДНА ПАРТІЯ, ПАРТІЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ ЛІВІХ "СПРАВЕДЛИВІСТЬ", УКРАЇНСЬКА СЕЛЯНСЬКА ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ)" Литвин Володимир Михайлович, Седокименко-Ротару Софія Михайлівна, Каденюк Леонід Костянтинович, Смолий Валерій Андрійович, Маларенко Василь Тимофійович
40	☐	"БЛОК БОРИСА ОЛІЙНИКА ТА МИХАЙЛА СИРОТИ" ТРУДОВОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ, ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ "ІНФОРМАЦІЙНА УКРАЇНА", ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ "ПАРТІЯ ЗДОРОВ'Я" Олійник Борис Ілліч, Сирота Михайло Дмитрович, Беспалов Олег Павлович, Федур Андрій Анатолійович, Колодюк Андрій Вікторович
41	☐	ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ВПЕРЕД, УКРАЇНО!" Мусяка Віктор Лаврентійович, Диченко Сергій Олегович, Петрівний Василь Михайлович, Селіфонтьєв Сергій Іванович, Пушкар Анатолій Петрович
42	☐	СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНА ПАРТІЯ "СОЮЗ ЧОРНОБИЛЬ УКРАЇНА." Воротинський Сергій Євгенович, Вайдич Федір Іванович, Афонін Олександр Васильович, Войтов Володимир Васильович, Пігун Анатолій Михайлович
43	☐	ПАРТІЯ ПЕНСІОНЕРІВ УКРАЇНИ Петросян Фелікс Едуардович, Хмельницький Володимир Ісаакович, Опатерний Станіслав Костянтинович, Усольцев Сергій Олександрович, Хандамірян Самвел Грандікович
44	☐	"ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК НЕ ТАК І" СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ (ОБ'ЄДНАНО), ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ "ЖІНКИ ЗА МАЙБУТНЄ", ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ "ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ "ЦЕНТР", РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ Кравчук Леонід Ісахарович, Довженко Валентина Іванівна, Медведчук Віктор Володимирович, Шуфрин Нестор Іванович, Бойко Юрій Анатолійович
45	☐	ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ТРУДОВА УКРАЇНА" Коновалюк Валерій Ілліч, Обиход Микола Сергійович, Гончар Микола Вікторович, Діденко Олександр Миколайович, Сопельник Володимир Іванович
	☐	НЕ ПІДТРИМУЮ КАНДИДАТІВ У НАРОДНІ ДЕПУТАТИ УКРАЇНИ ВІД ЖОДНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ, ВИБОРЧОГО БЛОКУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Таблиця 2
РЕЗУЛЬТАТИ ВИБОРІВ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ (за даними ЦВК після обробки 100 % бюлетенів)

Партия (блок)	Набрано голосів
Партия регіонів	32,12 %
БЮТ	22,27 %
Блок «Наша Україна»	13,94 %
СПУ	5,67 %
КПУ	3,66 %
Блок Вітренко	2,93 %
Блок Литвина	2,43 %
Блок Костенка і Площа	1,87 %
ПРОТИ ВСІХ	1,77 %
Партия «Віче»	1,74 %
ПОРА-ПРП	1,47 %
Блок «НЕ ТАК!»	1,01 %
Партия «Відродження»	0,96 %
Блок «ЮРІЯ КАРМАЗІНА»	0,65 %
Партия Зелених України	0,54 %
Блок НДП	0,49 %
Партия екологічного порятунку «ЕКО+25 %»	0,47 %
Українська партия «Зелена планета»	0,38 %
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	0,37 %
Селянська партия України	0,32 %
«Блок Лазаренка»	0,31 %
Партия національно-економічного розвитку України	0,23 %
Виборчий блок політичних партій «За Союз»	0,20 %

Закінчення табл. 2

Партія (блок)	Набрано голосів
Партія Пенсіонерів України	0,20 %
«Виборчий блок «Держава — Трудовий союз»	0,14 %
Політична партія «Грета сила»	0,13 %
Народний рух України за єдність	0,13 %
Партія Народної довіри	0,12 %
Політична партія України «Партія політики Пугіна»	0,12 %
Українська партія честі	0,11 %
Партія патріотичних сил України	0,1 %
Українська консервативна партія	0,1 %
Політична партія «Трудова Україна»	0,09 %
Соціально-екологічна партія «Союз Чорнобиль.Україна»	0,09 %
Виборчий блок «Влада народу»	0,09 %
Соціально-Християнська партія	0,09 %
Блок: «Блок Бориса Олійника та Михайла Сиротги»	0,08 %
Блок «Сьвен Марчук — Єдність»	0,06 %
Українська Національна Асамблея	0,06 %
«Блок безпартійних «Сонце»	0,05 %
Партія Соц. Захисту	0,05 %
Всеукраїнська партія «Нова сила»	0,05 %
Блок «Патріоти України»	0,05 %
Ліберальна партія України	0,04 %
«Європейська столиця»	0,04 %
Політична партія «Вперед, Україно!»	0,02 %

До Верховної Ради направили 3 партії — Партія регіонів, Соціалістична, Комуністична та два блоки — Блок Юлії Тимошенко та Блок «Наша Україна».

ПОЗАЧЕРГОВІ ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2007 р.

Політична еліта України виставила весною 2007 року державу на посміховисько перед світом. Світ впевнився, — правовою державою в Україні і не пахне, а лозунг про верховенство права — нічого не вартий.

Автор цих рядків є укладачем серіалу «Історія країн світу». Перша книга, що охопила період 2001—2005 років, вийшла з друку влітку 2007 року. Планується вихід наступних після зазначеного періоду книг. Там читач знайде з точністю до дня і інформацію про розгортання парламентської кризи. Її хронологія, з огляду на зазначене, у ньому розділі не подається.

Президент В.Ющенко чотири рази видавав Укази про призначення дострокових парламентських виборів: 2 квітня 2007 р., 26 квітня 2007 р., 5 червня 2007 р., 1 серпня 2007 р.

Далі у хронологічному рядку подаємо назви актів Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів на деякі інші, що стосуються позачергових парламентських виборів 2007 р.

- Указ Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України» від 02.04.2007 р. № 264/2007.

(«Сільські вісті», 2007, № 38).

- Постанова Верховної Ради України «Про запобігання діям, що загрожують конституційному правопорядку, громадському спокою і стабільності в Україні» від 02.04.2007 р. № 837 — V.

(«Урядовий кур'єр», 2007, № 38).

- Постанова Верховної Ради України «Про політичну ситуацію в Україні, пов'язану з оголошенням Указу Президента України від 2 квітня 2007 року «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України», а також рішеннями судів з цих питань, які набрали законної сили» від 02.04.2007 р. № 839-V.

(«Урядовий кур'єр», 04.04.2007 р.)

- Постанова Верховної Ради України «Про деякі заходи щодо запобігання порушенням конституційного ладу та запобігання невтручання Національного банку України в дії, що загрожують конституційному правопорядку» від 03.04.2007 р. № 847-V.

(Офіційний вісник України, 2007, № 27).

- Постанова Верховної Ради України «Про особливості організації роботи Верховної Ради України в період до розв'язання політичного конфлікту в Україні» від 04.04.2007 р. № 868-V.

(Офіційний вісник України, 2007, № 25).

- Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і охорони України від 5 квітня 2007 року «Про суспільно-політичну

ситуацію та невідкладні заходи щодо забезпечення конституційних прав громадянам України» від 06.04.2007 р. № 285/2007.

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення виконання постанов Верховної Ради України від 2 квітня 2007 р. № 837- V «Про запобігання діям, що загрожують конституційному правопорядку, громадському спокою і стабільності в Україні, пов'язану з оголошенням Указу Президента України від 2 квітня 2007 р. «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України» від 03.04.2007 р. № 595.

(«Урядовий кур'єр», 04.04.2007 р.).

- Постанова Верховної Ради України «Про внесення змін до статті 61 Регламенту Верховної Ради України та Постанови Верховної Ради України «Про запобігання діям, що загрожують конституційному правопорядку, громадському спокою і стабільності в Україні» від 06.04.2007 р. № 904-V.

(Офіційний вісник України, 2007, № 26).

- Постанова Верховної Ради України «Про звернення Верховної Ради України до Українського народу» від 09.04.2007 р. № 909-V.

(Урядовий кур'єр», 11.04.2007 р.).

- Заява Верховної Ради України з приводу тиску Президента України Ющенка В. А. на Конституційний Суд України» від 09.04.2007 р.

(«Урядовий кур'єр», 11.04.2007 р.).

- Постанова Верховної Ради України «Про звернення Верховної Ради України до глав держав, урядів і парламентів країн Європи, країн — гарантів безпеки України, міждержавних та міжпарламентських організацій» від 09.04.2007 р. № 911-V.

(«Урядовий кур'єр», 11.04.2007 р.).

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи, що запобігають діям, які порушують Конституцію та закони України» від 11.04.2007 р. № 617.

(Офіційний вісник України, 2007, № 27; «Урядовий кур'єр», 14.04.2007).

- «Звернення Кабінету Міністрів України до Президента України В. А. Ющенка» від 11.04.2007 р.

(«Урядовий кур'єр», 14.04.2007 р.).

- Указ Президента України «Про зупинення дії постанови Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2007 року № 617» від 12.04.2007 р. № 299/2007.

(Офіційний вісник України, 2007, № 28; «Урядовий кур'єр», 14.04.2007).

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про невідкладні заходи щодо недопущення у соціально-економічній сфері негативних наслідків, пов'язаних із загостренням політичної ситуації» від 16.04.2007 р. № 630.

(Офіційний вісник України, 2007, № 29).

- «Заява «Коаліції національної єдності» з приводу подій 18 квітня 2007 року довкола Конституційного Суду України» від 18.04.2007 р.
(Урядовий кур'єр, 19.04.2007 р.).
- Функціонування демократичних інституцій в Україні». Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи, ухвалена у Страсбурзі (Французька Республіка) 19 квітня 2007 р.
(Урядовий кур'єр, 24.04.2007 р.).
- «Звернення Верховної Ради України до Парламентської асамблеї Ради Європи» від 19.04.2007 р.
(Урядовий кур'єр, 20.04.2007 р.).
- «Заява Верховної Ради України щодо неприпустимості екстремістських дій навколо Конституційного Суду України» від 19.04.2007 р.
(Урядовий кур'єр, 20.04.2007 р.).
- «Звернення Президента України Віктора Ющенка до Українського народу» від 26.04.2007 р.
(Урядовий кур'єр, 27.04.2007 р.).
- Указ Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 26.04.2007 р. № 355/2007.
- Постанова Верховної Ради України «Про Указ Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 26 квітня 2007 року» від 26.04.2007 р. № 989-V. Реєстраційний код 39558/2007.
(Офіційний вісник України, 2007, № 31).
- Постанова Верховної Ради України «Про вибори Президента України та народних депутатів України» від 30.04.2007 р. № 998-V. Реєстраційний код 39603/2007.
(Офіційний вісник України, 2007, № 32).
- Постанова Верховної Ради України «Про внесення змін до Постанови Верховної Ради України «Про вибори Президента України та народних депутатів України» від 04.05.2007 р. № 1001-V.
(Офіційний вісник України, 2007, № 33).
- Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції про офіційне тлумачення положення частини п'ятої статті 20 Закону України «Про судоустрій України» (справа про звільнення суддів з адміністративної посади). м. Київ, 16 травня 2007 року № 1-рп/2007. Справа № 1-6/2007. Реєстраційний код 39895/2007.
(Офіційний вісник України, 2007, № 40).
- «Звернення Президента України з приводу ситуації з Конституційним Судом» від 23.05.2007 р.
(Урядовий кур'єр, 25.05.2007 р.).
- «Спільна заява Президента України, Голови Верховної Ради України і Прем'єр-міністра України щодо невідкладних заходів, спрямованих на розв'язання політичної кризи шляхом проведення позачергових виборів до Верховної Ради України» від 27.05.2007 р.

(«Сільські вісті», 30 травня 2007; Урядовий кур'єр, 30.05.2007 р.).

• Постанова Верховної Ради України «Про підтвердження голосування щодо законів України, прийнятих Верховної Ради України в період з 3 квітня по 29 травня 2007 року» від 29.05.2007 р. № 1093-V. Реєстраційний код 39894/2007.

(Офіційний вісник України, 2007, № 39).

• Постанова Верховної Ради України «Про визнання такими, що втратили чинність деяких постанов Верховної Ради України» від 29.05.2007 р. № 1094-V.

Втратили чинність Постанови Верховної Ради України від:

02.04.2007 р. № 839-V;

04.04.2007 р. № 868-V;

26.04.2007 р. № 989-V;

30.04.2007 р. № 998-V;

15.05.2007 р. № 1018-V.

(Офіційний вісник України, 2007, № 40).

• Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Центральну виборчу комісію» від 29.05.2007 р. № 1095-V.

(Офіційний вісник України, 2007, № 40).

• Постанова Верховної Ради України «Про деякі заходи щодо забезпечення реалізації положень пункту 6 частини другої статті 81 Конституції України» від 30.05.2007 р. № 1097-V.

(Офіційний вісник України, 2007, № 40).

• Постанова Верховної Ради України «Про тимчасовий порядок призначення суддів на адміністративні посади та звільнення з цих посад» від 30.05.2007 р. № 1098-V.

(Офіційний вісник України, 2007, № 40).

• Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» та деяких інших законодавчих актів України (щодо порядку проведення позачергових виборів до Верховної Ради України та заміщення народних депутатів України, повноваження яких були достроково припинені» від 01.06.2007 р. № 1114-V. Реєстраційний код 39946/2007.

(Офіційний вісник України, 2007, № 41).

• Указ Президента України «Про призначення позачергових виборів до Верховної Ради України» від 05.06.2007 р. № 497/2007.

(«Сільські вісті», 07.06.2007, № 62).

• «Питання утворення робочих груп обліку виборців». Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 942. Реєстраційний код 40484/2007.

(Офіційний вісник України, 2007, № 53).

• «Деякі питання утворення органів (відділів) ведення та регіональних органів (відділів) адміністрування Державного реєстру виборців». Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 943. Реєстраційний код 40486/2007.

(Офіційний вісник України, 2007, № 53).

Жоден президентський Указ про дострокові вибори не публікувався в «Офіційному віснику України». Це видання контролюється Міністерством юстиції України, а тодішній міністр — О. Лавринович неодноразово критикував дії Президента В. Ющенка.

2 вересня 2007 р. закінчився термін реєстрації у Центрвиборчкомі кандидатів у народні депутати на дострокових парламентських виборах. Була зареєстрована 21 політична сила. Кандидатами у народні депутати зареєстровано 4755 чол. (за іншими даними — 4591). Кількість претендентів на 1 депутатський мандат — дещо більше 10. Документи для участі у виборах надавали 24 політичні сили.

Таблиця 1

**ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ (БЛОКИ), ЗАРЕЄСТРОВАНІ ЦЕНТРАЛЬНОЮ
ВИБОРЧОЮ КОМІСІЄЮ ДЛЯ УЧАСТІ У ДОСТРОКОВИХ
ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 30 ВЕРЕСНЯ 2007 Р.
(ЗГІДНО З ЧЕРГОВІСТЮ РЕЄСТРАЦІЇ)**

№	Партія (блок)	Лідер	Кількість кандидатів
1	Комуністична партія України	Петро Симоненко	444
2	Партія регіонів	Віктор Янукович	450
3	Прогресивна соціалістична партія України	Наталія Вітренко	386
4	Блок «Наша Україна — Народна самооборона»	Юрій Луценко	393
5	Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	Олег Тягнибок	351
6	Блок Литвина	Володимир Литвин	260
7	Блок Юлії Тимошенко	Юлія Тимошенко	450
8	Соціалістична партія України	Олександр Мороз	292
9	Всеукраїнська партія народної довіри	Андрій Азаров	86
10	Партія національно-економічного розвитку України	Павло Матвієнко	136
11	Блок Всеукраїнська громада	Лідія Поречкіна	104

№	Партія (блок)	Лідер	Кількість кандидатів
12	Виборчий блок Людмили Супрун «Український регіональний актив»	Людмила Супрун	387
13	Партія вільних демократів	Сергій Одарич	58
14	Комуністична партія України (оновлена)	Михайло Савенко	41
15	Селянський блок «Аграрна Україна»	Іван Томич	136
16	Партія зелених України	Володимир Костерін	147
17	Український народний блок	Тетяна Якеєва	213
18	Виборчий блок політичних партій КУЧМА (Конституція-Україна-Честь-Мир-Антифашизм)	Олександр Волков	157
19	Блок партії пенсіонерів України	Фелікс Петросян	50
20	Християнський блок	Сергій Балюк	178
21	Громадянська партія ПОРА	Ярослав Годунок	35

З вересня 2007 р. Центральна виборча комісія шляхом жеребкування визначила номери партій (блоків) у виборчому списку та черговість для політичної агітації на державному телебаченні, радіо і в газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр».

Виступи політиків на УТ-1 мали відбуватися щоденно з 10 по 26 вересня впродовж 19.20—19.50 і 20.10 — 20.40. УР-1 надавав ефірний час з 7 по 28 вересня з 21.10 до 21.40.

Зазначені газети публікували передвиборні програми з 7 по 25 вересня на 4-й і 5-й шпальтах. Текст кожної програми мав не перевищувати 7800 друкарських знаків.

Таблиця 2

**ЧЕРГОВІСТЬ ПАРТІЙ (БЛОКІВ)
У ПЕРЕДВИБОРНІЙ АГІТАЦІ ЗА ДЕРЖАВНИЙ РАХУНОК**

Партія	№ у бюлетні	Черга			
		УТ-1	УР-1	Голос України	Урядовий кур'єр
Комуністична партія України	13	13	19	4	8
Партія регіонів	4	18	13	12	4
Прогресивна соціалістична партія	12	7	2	20	20
Блок «Наша Україна-Народна самооборона»	14	8	9	18	18
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	16	17	15	16	19
Блок Литвина	7	6	18	21	13
Блок Юлії Тимошенко	8	21	10	8	1
Соціалістична партія України	6	15	12	11	17
Всеукраїнська партія народної довіри	20	12	3	5	7
Партія національно-економічного розвитку	2	16	16	9	3
Блок Всеукраїнська громада	15	19	6	7	2
«Український регіональний актив»	9	14	11	10	11
Партія вільних демократів	5	10	14	2	16
Комуністична партія України (оновлена)	1	3	1	3	21
Селянський блок «Аграрна Україна»	11	11	21	15	10
Партія зелених України	18	20	20	13	14
Український народний блок	3	1	7	1	9
Виборчий блок КУЧМА	21	5	5	14	5
Блок партії пенсіонерів України	19	9	17	17	15

Партія	№ у бюлетні	Черга			
		УТ-1	УР-1	Голос України	Урядовий кур'єр
Християнський блок	10	2	4	19	12
Громадянська партія ПОРА	17	4	8	6	6

Вибори до Верховної Ради VI скликання відбулися 30 вересня 2007 р. з 7.00 до 22.00. До виборчих списків було включено майже 37 млн. громадян. Голосування відбулося у 225-ти територіальних виборчих округах та у Закордонному виборчому окрузі. Працювали 34 тисячі виборчих дільниць. Поміж них за кордоном — 115. За перебігом голосування стежило 3354 офіційних спостерігачів від зарубіжних держав та міжнародних організацій. Були і спостерігачі від політичних партій та українських громадських організацій. Явка виборців склала 62,51 %.

Заява Президента України В.Ющенка, щодо формування парламентської коаліції була оприлюднена, зокрема, 4 жовтня 2007 р. в газеті «Урядовий кур'єр», 2007, № 182.

15 жовтня 2007 р. Центральна виборча комісія під час свого засідання оголосила офіційні результати позачергових виборів до Верховної Ради. Голова ЦВК Володимир Шаповал повідомив, що Партія регіонів отримала 175 депутатських мандатів (за неї проголосували 8 013 895 виборців; 34,37 %), БЮТ — 156 (7162193; 30,71 %), «Наша Україна — Народна самооборона» — 72 (3301282; 14,15 %), Комуністична партія України — 27 (125 729; 5,39 %), Блок Литвина — 20 (924 538; 3,96 %).

Протокол про офіційні результати дострокових виборів до парламенту підписали усі 15 членів ЦВК. Ніхто з них не висловив окремої думки.

Заступник голови ЦВК Андрій Магера повідомив, що на момент підписання протоколу у Секретаріаті ЦВК не було жодної скарги щодо перебігу виборчого процесу.

Заява Президента України В.Ющенка про офіційні результати дострокових виборів і формування парламентської коаліції була оприлюднена 19 жовтня 2007 р., зокрема, у газеті «Урядовий кур'єр», 2007, № 193.

Газета «Сільські вісті» (2007, № 123) опублікувала алфавітний список нардепів VI скликання.

31 жовтня 2007 р. Центральна виборча комісія розпочала реєстрацію депутатів Верховної Ради VI скликання.

5 листопада 2007 р. у приміщенні Верховної Ради України на своє перше засідання зібралися члени депутатської групи з підготовки початку роботи новообраного парламенту.

23 листопада 2007 р. відбулося перше пленарне засідання Верховної Ради України VI скликання.

4 грудня 2007 року Головою Верховної Ради України було обрано Яценюка Арсенія Петровича.

ГЛОСАРІЙ ОФІЦІЙНИХ РАДЯНСЬКИХ ПРАВНИЧИХ ТЕРМІНІВ

Подається російською мовою оскільки абсолютна більшість термінів була оприлюднена саме нею. У тимчасових статутах Збройних Сил незалежної України була використана радянська термінологія. Значну кількість термінів останніх років існування Радянського Союзу можна знайти в книгах «Словарь законодательных и нормативных терминов: Юридический словарь И. И. Дахно» (К.: Блицинформ, 1998) та «Юридический словарь И. И. Дахно: словарь законодательных и нормативных терминов» (К.: А.С.К., 2001).

У цьому Додатку поміщено також пропущені в «Юридическом словаре» И. Дахно (А.С.К., 2001 г.) терміни: Адьонктура; Воспроизведение [фонограмм]; Годовой экономический эффект новой техники, изобретений и рационализаторских предложений; Договор; Предприятия (учреждения) сферы обслуживания пассажиров заграничного следования; Продукция охоты; Район развертывания [ракет].

Административные акты общего характера

12. Административными актами общего характера являются: 1) инструкции и циркуляры и 2) обязательные постановления.

13. Содержанием инструкции являются общие разъяснения подведомственным должностным учреждениям порядка проведения в жизнь того или иного Закона или постановления советской власти или их содержания, а также преподание дополнительных правил к Законам и постановлениям в пределах, ими устанавливаемых.

14. Предметом циркуляров являются отдельные разъяснения и директивные указания, адресованные должностным лицам или учреждениям, касающиеся их ведомственной работы.

Примечание. Инструкции и циркуляры по милиции издаются в форме приказов.

(Извлечение из «Административного кодекса УССР». Утвержден Постановлением ВУЦИК от 12.10.27 г. — Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 рік).

Административные правонарушения

Административным правонарушением (проступком) признается посягающее на государственный или общественный порядок, социалистическую собственность, права и свободы граждан, на установленный порядок управления противоправное, виновное (умышленное или неосторожное) действие либо бездействие, за которое законодательством предусмотрено административная ответственность.

(Статья 7 «Понятие административного правонарушения» «Основ законодательства Союза СССР и союзных республик об административных правонарушениях». Введены в действие постановлением Верховного Совета СССР от 23.10.1980 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 44).

Административный арест

Административный арест устанавливается и применяется лишь в исключительных случаях за отдельные виды административных правонарушений на срок до пятнадцати суток. Административный арест назначается районным (городским) народным судом (народным судьей).

(Извлечение из ст. 19 «Административный арест» «Основ законодательства Союза СССР и союзных республик об административных правонарушениях» «Введены в действие постановлением Верховного Совета СССР от 23.10.1980 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 44).

Административный надзор

1. Административный надзор устанавливается для наблюдения за поведением лиц, освобожденных из мест лишения свободы, предупреждения с их стороны преступлений и оказания на них необходимого воспитательного воздействия.

Административный надзор не имеет целью унижения человеческого достоинства и компрометацию поднадзорного по месту его работы и жительства.

(Извлечение из «Положения об административном надзоре органов милиции за лицами, освобожденными из мест лишения свободы», утвержденного Указом Президиума Верховного Совета СССР «Об административном надзоре органов милиции за лицами, освобожденными из мест лишения свободы» от 26.07.1966г. — Сборник Законов СССР 1938—1967: М.: «Известия», 1968).

Адъюнктура

54. Адъюнктура при высших военных учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях является составной частью единой системы непрерывного образования и основной формой подготовки офицерских кадров к самостоятельной педагогической и научной работе. Адъюнктура имеет целью углубление общетеоретической и специальной военной подготовки научно — педагогических и научных кадров, овладения методами и средствами научных исследований, умения вести научную, педагогическую и воспитательную работу.

Адъюнктура создается при высших военных учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях, имеющих высококвалифицированные научно-педагогические и научные кадры, современную опытную и экспериментальную базу.

(«Положение о подготовке научно-педагогических и научных кадров в Вооруженных Силах Украины»). Утверждено приказом Минобороны и Минобразования от 1.12.93 № 418. Зарегистрировано в Минюсте Украины 9.12.93. № 185. «Інформаційний бюлетень Українського державного центру правової інформації», 1993, випуск 25)

Активное и пассивное избирательное право

64. Правом избирать и быть избранными в Советы пользуются, независимо от вероисповедования, национальности, оседлости и т.п. следующие обою пола граждане Российской Социалистической Федеративной Советской Республики, каким ко дню выборов исполнилось восемнадцать лет...

(Извлечение из «Конституции (Основного Закона) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики». Принята V Всероссийским съездом Советов 10.07.1918. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Акционерное общество (паевое товарищество)

Акционерное общество (паевое товарищество) является юридическим лицом, действующим на основании устава, с уставным (основным) капиталом, разделенным на определенное число равных частей (акции, паев), причем акционеры (пайщики) по обязательствам общества не отвечают. Акционерное общество не отвечает по обязательствам акционеров...

(Извлечение из ст. 322 «Гражданского кодекса УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Антисоветская агитация и пропаганда

Агитация или пропаганда, проводимая в целях подрыва или ослабления Советской власти либо совершения отдельных особо опасных государственных преступлений, распространения в тех же целях клеветнических измышлений, порочащих советский государственный и общественный строй, а равно распространение либо изготовления или хранение в тех же целях литературы такого же содержания...

(Извлечение из ст. 7 «Антисоветская агитация и пропаганда» Закона СССР «Об уголовной ответственности за государственные преступления» от 25.12.1958 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Арест имущества

118. Арест налагается посредством совершения описи имущества и объявления неплательщику запрета распоряжаться им.

(Извлечение из «Административного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 12.10.27. г. — Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України, за 1927 рік).

Арест имущества

Арест налагается посредством совершения акта об описи имущества и объявления должнику запрета распоряжения им.

(Ст. 328 Гражданского процессуального кодекса УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 05.11.1929 г. — Гражданский процессуальный кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Аэродром

Аэродромом является земельный или водный участок, специально оборудованный для взлета, посадки, стоянки и обслуживания воздушных судов...

(Извлечение из ст. 28 «Воздушного кодекса СССР». Утвержден Указом Президиума Верховного Совета СССР от 26.12.1961. — Сборник Законов СССР 1938-1967. — М.: Известия, 1968).

Аэропорт

Аэропортом является предприятие, осуществляющее регулярные прием и отправку пассажиров, багажа, грузов, почты, организацию и обслуживание полетов воздушных судов и имеющее для этих целей аэродром, вокзал, другие наземные сооружения, а также необходимое оборудование...

(Извлечение из ст. 40 «Воздушного кодекса СССР», утвержденного Указом Президиума Верховного Совета СССР от 26.12.1961. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Бандитизм

Бандитизм, т.е. организация вооруженных банд и участие в них и в организуемых ими нападениях на советские и частные учреждения или отдельных граждан, остановках поездов и разрушении железнодорожных путей и иных средств сообщения и связи...

(Извлечение из ст. 593 «Уголовного кодекса РСФСР» редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927. — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Бездействие власти

Бездействие власти, т.е. невыполнение должностным лицом действий, которые оно по обязанности своей службы должно было выполнить ..., а равно халатное отношение к службе, т.е. небрежное или недобросовестное отношение к возложенным по службе обязанностям, повлекшие за собой волокиту, медленность в производстве дел и отчетности и иные упущения по службе...

(Извлечение из ст. 111 «Уголовного кодекса РСФСР» редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927. — Уголовный кодекс» Научно-популярный практический комментарий». Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина — М.: «Право и жизнь», 1927).

Бездействие власти

Бездействие власти, т. е. невыполнение должностным лицом действий, которое оно по обязанности своей службы должно было выполнить...

(Извлечение из ст. 107 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 — Уголовный кодекс УССР.: Харьков Наркомюст УССР, 1922).

Беспризорные, нуждающиеся в полном обеспечении и воспитании

2. К категории беспризорных, нуждающихся в полном обеспечении и воспитании, относятся несовершеннолетние:

- а) круглые сироты;
- б) потерявшие связь с родителями или лицами, добровольно их воспитывавшими или на чьем содержании они находились;
- в) подлежащие изъятию постановлением суда или органов опеки из семьи, вследствие преступной или порочной жизни или вследствие злоупотреблений в отношении их родительскими правами их родителей, или лиц, у которых они воспитывались;
- г) подлежащие изъятию постановлением комиссии по делам несовершеннолетних из семьи в случае необходимости применения к несовершеннолетним мер медико-педагогического воздействия;

д) подкинутые.

Примечание. В случае изъятия несовершеннолетних из семьи, родители их не освобождаются от издержек на их содержания и воспитание

(Извлечение из «Положения о борьбе с детской беспризорностью». Утверждено постановлением ВУЦИК и СНК УССР от 23.11.27г. — Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України» за 1927 рік».

Беспризорные, нуждающиеся в социально-правовой охране и временной или частичной материальной помощи и воспитании

3. К категории беспризорных, нуждающихся в социально-правовой охране и временной или частичной материальной помощи и воспитании, относятся несовершеннолетние:

- а) не имеющие средств для прожития вследствие материальной необеспеченности лиц обязанных заботиться о них;
- б) не получающие надлежащего воспитания, вследствие временного отсутствия лиц, обязанных заботиться о них (как-то: лишения их свободы, нахождение в больнице на излечении и пр.), а также фактически не получающие надлежащего воспитания, несмотря на наличие лиц, обязанных заботиться о них.

Примечание. К тем несовершеннолетним, которые фактически находятся на содержании определенных лиц, применяются только меры социально-правовой охраны.

(Извлечение из «Положения о борьбе с детской беспризорностью». Утверждено постановлением ВУЦИК и СНК УССР от 23.11.27г. — Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 рік.

Бессрочное (постоянное) землепользование

Бессрочным (постоянным) землепользованием признается землепользование без заранее установленного срока.

(Извлечение из ст. 9 «Сроки землепользования» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Бессрочное (постоянное) пользование недрами

Бессрочным (постоянным) признается пользование недрами без заранее установленного срока.

(Извлечение из ст. 13 «Сроки пользования недрами» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Бессрочное водопользование

Бессрочным (постоянным) признается водопользование без заранее установленного срока.

(Извлечение из ст. 16 «Сроки водопользования» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Боевое дежурство [в Вооруженных Силах]

280. Боевое дежурство — это выполнение боевого задания. Его несут дежурные силы и средства, назначенные от воинских частей.

В состав дежурных сил и средств входят боевые расчеты, дежурные смены пунктов управления, сил и средств боевого обеспечения.

В Военно-Морских силах к боевому дежурству приравнивается боевая служба, являющаяся самой высокой формой поддержания боевой готовности сил в мирное время.

(Извлечение из «Временный устава внутренней службы Вооруженных Сил Украины». Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.93. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Больничный листок

Временная нетрудоспособность застрахованного удостоверяется только больничным листком (листком нетрудоспособности)...

(Извлечение из п.1 Инструкции ВЦСПС и Наркомздрава СССР «О порядке выдачи застрахованным больничных листков». Утверждена СНК СССР 14.08.37 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Бронирование жилого помещения

Занимаемые нанимателями и членами их семей жилые помещения бронируются при направлении на работу за границу — на все время пребывания за границей, при выезде на работу в районы Крайнего Севера и в приравненные к ним местности — на все время действия трудового договора, а в случаях, предусмотренных законодательством Союза ССР, — на все время пребывания в районах Крайнего Севера и в приравненных к ним местностях.

Законодательством Союза ССР и союзных республик могут быть предусмотрены и другие случаи бронирования жилых помещений.

(Статья 30 «Бронирование жилого помещения» «Основ жилищного законодательства Союза ССР и союзных республик». Введены в действие Постановлением Верховного Совета СССР от 24.06.1981 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1981, № 26).

Бытовой прокат

Условия и порядок предоставления государственными, кооперативными и другими общественными организациями гражданам во временное пользование за плату предметов домашнего обихода, музыкальных инструментов, спортивного инвентаря, легковых автомобилей и другого имущества (бытовой прокат) устанавливаются законодательством союзных республик.

(Извлечение из ст. 55 «Бытовой прокат» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Бюрократизм

Бюрократизм, т. е. формальное отношение к выполнению служебных обязанностей, что проявилось в игнорировании государственных или общественных интересов, или породило волокиту, или аппаратное очковитательство в решении вопросов, которое игнорирует контроль широких масс, а также неуважительное и невнимательное отношение к трудящимся...

(Извлечение из ст. 99 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 08.06.1927 г. — Кримінальний кодекс УСРР». — Харьков: «Радянське будівництво і право», 1932).

Верховный орган профессиональных союзов

21. Верховным органом профессиональных союзов является съезд профсоюзов СССР. Съезд профсоюзов СССР созывается не реже одного раза в четыре года. О созыве и порядке дня съезда объявляется не позже чем за два месяца до съезда.

Нормы представительства и порядок выборов делегатов на съезд профессиональных союзов устанавливается Всесоюзным Центральным Советом Профессиональных Союзов.

(Извлечение из «Устава профессиональных союзов СССР». Утвержден XII съездом профсоюзов СССР 27.03.59 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Внутренний порядок [в Вооруженных Силах]

85. Внутренний порядок — это строгое соблюдение установленных воинскими уставами правил размещения, повседневной деятельности, быта военнослужащих в воинской части (подразделении) и несения службы суточным нарядом.

(«Временный устав внутренней службы Вооруженных Сил Украины», Утвержден Указом Президента Украины 07.10.93. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К: Варта, 1993).

Вещественные доказательства

служили орудиями совершения преступления или были объектами преступных действий обвиняемого, а также все иные предметы, которые могут служить средствами к обнаружению преступления и изобличению преступника.

(Статья 59 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927 г. — М. Е. Шаргей Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постатейный комментарий». — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Взыскания за нарушения трудовой дисциплины

За нарушение трудовой дисциплины администрация предприятия, учреждения, организации применяет следующие дисциплинарные взыскания:

- 1) замечание;
- 2) выговор;
- 3) строгий выговор;
- 4) перевод на ниже оплачиваемую работу на срок до трех месяцев или смещение на низшую должность на тот же срок;

за систематическое нарушение трудовой дисциплины, прогул без уважительных причин или появление на работе в нетрезвом состоянии рабочий и служащий может быть переведен на другую ниже оплачиваемую работу или смещен на другую низшую должность на срок, указанный в абзаце первом настоящего пункта;

- 5) увольнение (пункты 3, 4, 7 и 8 статьи 17).

Законодательством о дисциплинарной ответственности и уставами о дисциплине могут быть предусмотрены для отдельных категорий рабочих и служащих также и другие дисциплинарные взыскания.

Администрация имеет право вместо применения дисциплинарного взыскания передать вопрос о нарушении трудовой дисциплины на рассмотрение трудового коллектива, товарищеского суда или общественной организации.

(Статья 56 «Взыскания за нарушения трудовой дисциплины» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о труде». Утверждены Законом СССР от 15.07.1970 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1970, № 29).

Виды административных взысканий

За совершение административных правонарушений могут применяться следующие административные взыскания:

- 1)предупреждение;
- 2) штраф;
- 3)возмездное изъятие предмета, явившегося орудием совершения или непосредственным объектом административного правонарушения;
- 4)конфискация предмета, явившегося орудием совершения или непосредственным объектом административного правонарушения;
- 5)лишение специального права, предоставленного данному гражданину (права управления транспортными средствами, права охоты);
- 6)исправительные работы;
- 7)административный арест.

(Извлечение из ст. 12 «Виды административных взысканий» «Основ законодательства Союза СССР и союзных республик об административных правонарушениях» Введены в действие постановлением Верховного Совета СССР от 23.10.1980 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 44).

Виды водопользования

Различается общее водопользование — осуществляемое без применения сооружений или технических устройств, влияющих на состояние вод, и специальное водопользование — осуществляемое с применением таких сооружений или устройств. К специальному водопользованию в отдельных случаях может быть также отнесено пользование водными объектами без применения сооружений или технических устройств, но оказывающее влияние на состояние вод.

Водные объекты могут состоять в совместном или обособленном пользовании.

(Извлечение из ст. 14 «Виды водопользования» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Виды исправительно-трудовых учреждений

Ст. 25 Исправительно-трудовые учреждения разделяются на:

- 1) дома предварительного заключения;
- 2) дома принудительных работ;
- 3) переходные трудовые дома;
- 4) трудовые колонии (сельскохозяйственные и фабрично-заводские);

5) учреждения для больных заключенных (больницы, колонии для туберкулезных заключенных и т. п.)

6) трудовые дома (реформаториумы) для несовершеннолетних правонарушителей;

7) изоляторы специального назначения.

(Извлечение из «Исправительно-трудового Кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.10.1925 г. — Збірник узаконень та розпоряджень Уряду УРСР. 1925).

Виды лесных пользований

В лесах, а также на землях государственного лесного фонда, не покрытых лесом, при соблюдении предусмотренных законодательством требований и условий могут осуществляться следующие виды лесных пользований:

1) заготовка древесины;

2) заготовка живицы;

3) заготовка второстепенных лесных материалов (пней, луба, коры и т. п.);

4) побочные лесные пользования — сенокосение, пастьба скота, размещение ульев и пасек, заготовка и сбор дикорастущих плодов, орехов, грибов, ягод, лекарственных растений и технического сырья. Сенокосение и пастьба скота на сельскохозяйственных угодьях, входящих в состав земель государственного лесного фонда, осуществляются в соответствии с требованиями земельного законодательства Союза ССР и союзных республик с учетом интересов лесного хозяйства. Законодательством союзных республик могут предусматриваться и другие побочные лесные пользования;

5) пользование лесом в научно-исследовательских целях;

6) пользование лесом в культурно-оздоровительных целях;

7) пользование лесом для нужд охотничьего хозяйства.

(Извлечение из ст. 21 «Виды и сроки лесных пользований» «Основ лесного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 17.06.1977 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1977, № 25).

Виды наказаний

К лицам, совершившим преступления, могут применяться следующие основные наказания:

1) лишение свободы;

2) ссылка;

3) высылка;

4) исправительные работы без лишения свободы;

5) лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью;

6) штраф;

7) общественное порицание.

К военнослужащим срочной службы может также применяться наказание в виде направления в дисциплинарный батальон.

Кроме основных наказаний, к осужденным могут применяться следующие дополнительные наказания:

- 1) конфискация имущества;
- 2) лишения воинского или специального звания.

(Извлечение из ст. 21 «Виды наказаний» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Виды пользования недрами

Недра представляются в пользование для:

геологического изучения;

добычи полезных ископаемых;

строительства и эксплуатации подземных сооружений, не связанных с добычей полезных ископаемых, в том числе сооружений для подземного хранения нефти, газа и других веществ и материалов, захоронения вредных веществ и отходов производства, сброса сточных вод;

удовлетворения иных государственных и общественных надобностей.

(Извлечение из ст. 9 «Виды пользования недрами» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Вмешательство в разрешение судебных дел

Воздействие в какой бы то ни было форме на судей или народных заседателей с целью воспрепятствовать всестороннему, полному и объективному рассмотрению конкретного дела либо добиться вынесения незаконного судебного решения...

(Извлечение из ст. 1 Закона СССР «Об ответственности за неуважение к суду», принятого Верховным Советом СССР 02.11.89. — Правда, 12.11.89).

Внешкольная воспитательная работа

Внешкольная воспитательная работа осуществляется внешкольными учреждениями совместно с общеобразовательными школами, средними специальными, профессионально-техническими учебными заведениями, семьей. В проведении внешкольной воспитательной работы участвуют государственные предприятия, учреждения, организации, колхозы, иные кооперативные, профсоюзные, комсомольские организации, творческие союзы, другие общественные организации, средства массовой информации.

(Извлечение из ст. 51 «Внешкольная воспитательная работа» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании». Утверждены Законом СССР от 19.07.1973 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1973, № 30).

Внешкольные учреждения

Государственные органы, предприятия, учреждения и организации, колхозы, иные кооперативные, профсоюзные, комсомольские и другие общественные организации создают в установленном порядке дворцы и дома пионеров и школьников, детские и юношеские библиотеки, дворцы и дома культуры, дворцы спорта и дома техники учащихся профессионально-технических учебных заведений, станции и клубы юных техников, натуралистов, туристов, детские железные дороги, спортивные школы, пионерские лагеря, лагеря труда и отдыха и другие внешкольные учреждения.

В целях широкого охвата детей и молодежи воспитательной работой по месту жительства развивается сеть детских и подростковых клубов по интересам, кружков технического и художественного творчества, спортивных секций и применяются другие формы внешкольного воспитания.

(Извлечение из ст. 52 «Внешкольные учреждения» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании». Утверждены Законом СССР от 19.07.1973 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1973, № 30).

Внутренние морские воды СССР

Статья 4. К внутренним морским водам Союза ССР относятся:

а) воды портов Союза ССР, ограниченные со стороны моря линией, проходящей через наиболее удаленные в сторону моря точки гидротехнических и других сооружений портов;

б) воды заливов, бухт, губ и лиманов, берега которых полностью принадлежат Союзу ССР, до прямой линии, проведенной от берега к берегу в месте, где со стороны моря впервые образуется один или несколько проходов, если ширина каждого из них не превышает 24 морских миль;

в) воды заливов, бухт, губ и лиманов, морей и проливов, исторически принадлежащие Союзу ССР.

(Извлечение из «Положения об охране государственной границы Союза Советских Социалистических Республик». Утверждено Указом Президиума Верховного Совета СССР от 05.08.1960. Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Водопользователи

Водопользователями в СССР могут быть государственные, кооперативные и общественные предприятия, организации, учреждения и граждане СССР.

(Извлечение из ст. 12 «Водопользователи» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Водохозяйственные балансы

Водохозяйственные балансы, оценивающие наличие и степень использования вод, составляются по бассейнам, экономическим районам, союзным республикам и Союзу ССР.

(Статья 43 «Водохозяйственные балансы» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Военное судно

Под военным судном в настоящем Кодексе понимается всякий корабль (вспомогательное судно), плавающий под военным или пограничным флагом, находящийся под командованием лица, состоящего на военной службе, и укомплектованный военной командой, а также и то судно, которое по специальному заявлению Министерства обороны СССР выполняет задания военно-оперативного характера...

(Извлечение из ст. 35 «Таможенного кодекса Союза ССР». Утвержден Указом Президиума Верховного Совета СССР от 05.05.1964. — Сборник Законов ССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Военные преступления

Военными преступлениями считаются направленные против порядка прохождения военной службы преступления которые совершили военнослужащие и военнoязанные запаса Рабоче-Крестьянской Красной армии во время своего пребывания в рядах Рабоче-Крестьянской Красной армии, а также граждане, находящиеся в отдельных образованных в военное время командах для обслуживания тыла и фронта.

Военными преступлениями считаются также направленные против установленного порядка прохождения службы работниками строевого и административно-хозяйственного состава военизированной охраны и

военизированной пожарной охраны предприятий и сооружений, имеющих государственное значение, работниками оперативно-строевого и административно-хозяйственного состава рабоче-крестьянской милиции, начальствующего состава частей тылового обеспечения, а также работниками оперативного и административно-хозяйственного состава исправительно-трудовых учреждений...

(Извлечение из ст. 206 Уголовного кодекса УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 08.06.1927. — Кримінальний кодекс УСРР, Харьков: Радянське будівництво і право, 1932).

Военный шпионаж

Военный шпионаж, т.е. агентурное обслуживание неприятельской армии путем собирания и передачи неприятелю всякого рода сведений, осведомленность в каких может способствовать неприятелю в его враждебных действиях против республики...

(Извлечение из ст.213 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Военный шпионаж

Военный шпионаж, т. е. собирание, сообщение и передача сведений иностранным правительствам, контрреволюционным организациям и неприятельским армиям о вооруженных силах и об обороноспособности Союза ССР...

(Извлечение из ст. 193 «Уголовного кодекса РСФСР» редакции 1926г. по состоянию на 15.08.1927. — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гернета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Возмездное изъятие предмета, явившегося орудием совершения или непосредственным объектом административного правонарушения

Возмездное изъятие предмета, явившегося орудием совершения или непосредственным объектом административного правонарушения, состоит в его принудительном изъятии и последующей реализации с передачей вырученной суммы бывшему собственнику за вычетом расходов по реализации изъятого предмета.

Порядок применения возмездного изъятия и виды предметов, подлежащих изъятию, устанавливаются законодательством Союза ССР и союзных республик.

(Извлечение из ст. 15 «Возмездное изъятие предмета, явившегося орудием совершения или непосредственным объектом административного правонарушения» «Основ законодательства Союза СССР и союзных республик об административных правонарушениях». Введены в действие постановлением Верховного Совета СССР от 23.10.1980 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 44).

Воинская дисциплина

1. Воинская дисциплина есть строгое и точное соблюдение военнослужащими порядка и правил, установленных законодательством Украины и воинскими уставами.

(Извлечение «Временного дисциплинарного устава Вооруженных Сил Украины». Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.93. — Тимчасові статuti Збройних Сил України.: — К.: Варта, 1993).

Воинские преступления

Воинскими преступлениями признаются преступления военнослужащих Рабоче-Крестьянской Красной армии и Рабоче-Крестьянского Красного флота, лиц, призываемых на службу в территориальные формирования на время

отбывания ими сборов, направленные против установленного порядка несения военной службы, если притом эти преступления по своему характеру и значению не могут быть совершены гражданами, не состоящими на военной или военно-морской службе.

Примечание. Воинскими преступлениями признаются также преступления строевого состава особых вооруженных отрядов (резервов)

Народного Комиссариата Путей Сообщения, направленные против установленного порядка несения службы.

(Статья 193 «Уголовного кодекса РСФСР» редакции 1926 года по состоянию на 15.08.1927 г. — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Воинское преступление

Специально воинскими преступлениями признаются преступные деяния военнослужащих Красной армии и Красного флота, направленные против установленного законом порядка несения военной службы в выполнении вооруженными силами республики своего назначения и при том такие именно, которые по своему характеру не могут быть советскими гражданами, не состоящими на военной или морской службе.

(Статья 200 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Вооруженные силы СССР

Вооруженные Силы СССР состоят из Советской Армии, Военно-Морского Флота, пограничных и внутренних войск.

(Статья 4 Закона СССР «О всеобщей воинской обязанности». Принят Верховным Советом СССР 12.10.1967. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Воспитательно-трудовые колонии

Воспитательно-трудовые колонии разделяются на колонии общего режима и усиленного режима.

В воспитательно-трудовых колониях общего режима отбывают наказание несовершеннолетние мужского пола, впервые осужденные к лишению свободы, причем осужденные за преступление, не являющиеся тяжкими, содержатся отдельно от осужденных за тяжкие преступления, а также все осужденные несовершеннолетние женского пола; в колониях усиленного режима — несовершеннолетние мужского пола, ранее отбывавшие наказание в виде лишения свободы.

(Статья 16 «Воспитательно-трудовые колонии» «Основ исправительно-трудового законодательства Союз СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 11.07.1969 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1969, № 29).

Воспроизведение

[фонограмм]

(е) «Воспроизведение» означает изготовление одного или нескольких экземпляров записи.

(Извлечение из ст. 3 «Международной конвенции об охране прав исполнителей фонограмм и вещательных организаций» от 26.10.1961 г. — «Интеллектуальная собственность» в 2 томах. — Минск: «Амалфея», 1997).

Восьмилетняя школа

...Восьмилетняя школа является неполной средней общеобразовательной трудовой политехнической школой, которая должна давать учащимся программные основы общеобразовательных и политехнических знаний, воспитывать любовь к труду и готовность к общественно полезной деятельности, осуществлять нравственное, физическое и эстетическое воспитание детей...

(Извлечение из ст.2 Закона СССР «Об укреплении связи школы с жизнью по дальнейшем развитии системы народного образования в СССР». Принят Верховным Советом СССР 24.12.1958. — Сборник Законов СССР 1938—1967 — М.: Известия, 1968).

Вредительство

Действие или бездействие, направленное к подрыву промышленности, транспорта, сельского хозяйства, денежной системы, торговли или иных отраслей народного хозяйства, а равно деятельности государственных органов с целью ослабления Советского государства если это деяние совершено путем использования государственных или общественных учреждений, предприятий, организаций либо путем противодействия их нормальной работе...

(Извлечение из ст. 6 «Вредительство» Закона СССР «Об уголовной ответственности за государственные преступления» от 25.12.1958. — Сборник Законов СССР 1938—1968. — М.: Известия, 1968).

Временное водопользование

Временное водопользование может быть краткосрочным — до трех лет и долгосрочным — от трех до двадцати пяти лет. При необходимости сроки водопользования могут быть продлены на период, не превышающий соответственно сроков краткосрочного или долгосрочного временного пользования.

(Извлечение из ст. 16 «Сроки водопользования» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Временное пользование землей

Временное пользование землей может быть краткосрочным — до трех лет и долгосрочным — от трех до десяти лет. В случае производственной необходимости эти сроки могут быть продлены на период, не превышающий соответственно сроков краткосрочного или долгосрочного временного пользования.

(Извлечение из ст. 9 «Сроки землепользования» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Временное пользование недрами

В случаях временного пользования недра предоставляются на срок не свыше десяти лет. При необходимости срок временного пользования может быть продлен.

(Извлечение из ст. 13 «Сроки пользования недрами» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Временные рабочие и служащие

1. Временными рабочими и служащими признаются рабочие и служащие, принятые на работу на срок до двух месяцев, а для замещения временно отсутствующих работников, за которыми сохраняется их место работы (должность) — до четырех месяцев.

(Извлечение из Указа Президиума Верховного Совета СССР от 24.09.1974 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1974, № 40).

Вторичное землепользование

Колхозы, совхозы, другие предприятия, организации и учреждения в установленных законом случаях могут предоставлять из закрепленных за ними земель земельные участки во вторичное пользование.

(Извлечение из ст. 12 «Вторичное землепользование» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Вторичные торги

В случае, если торги не состоялись и никто из взыскателей не оставил имущества за собой, судебный исполнитель назначает вторичные торги не ранее чем через пять дней.

(Извлечение из ст. 376 «Гражданского процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 05.11.1929. — Гражданский процессуальный кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Выводной [в Вооруженных Силах]

Выводной отвечает за охрану арестованных во время сопровождения их в пределах гауптвахты.

Он подчинен начальнику караула и его помощнику...

(Извлечение из п. 247 «Временного устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.93. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Выделы земли

136. При общинном или участково-черезмежевом порядке землепользования каждый двор имеет право отдельно или вместе с другими

дворами когда угодно при согласии общины отречься от существующего порядка землепользования и выйти со своей землей в одно место.

(Извлечение из «Кодекса законов о земле УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 25.10.1922. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Вызывное производство

Для восстановления прав по утраченным ценным бумагам на предъявителя лица, утратившие их, подают в народный суд по месту нахождения учреждения или лица, выдавшего ценную бумагу, заявление, содержащее:...

(Извлечение из ст. 241 «Гражданского процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 05.11.1929 г. — Гражданский процессуальный кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Вымогательство

Вымогательство, т. е. требование передачи каких либо имущественных выгод или права на имущество, или же совершение каких-либо действий под страхом учинение насилия над личностью или уничтожения имущества...

(Извлечение из ст. 194 Уголовного кодекса УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков Издание Наркомюста УССР, 1922).

Вымогательство

Вымогательство, т. е. требование передачи каких-либо имущественных выгод или права на имущество или совершения каких-либо действий имущественного свойства под страхом насилия над личностью потерпевшего, оглашение о нем позорящих сведений или истребления его имущества...

(Извлечение из ст. 174 Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1922. — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Выписки

Ст. 86 Заключенные имеют право из принадлежащих им денег, находящихся на хранении в исправительно-трудовых учреждений, приобретать нужные им съестные припасы и вещи, указанные в ст. ст. 37 и 38 настоящего Кодекса

(Извлечение из «Исправительно-трудового кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.10.25 г. Збірник узаконень та розпоряджень уряду УРСР, 1925).

Высшая мера социальной защиты

... влекут за собой высшую меру социальной защиты-расстрел...

(Извлечение из ст. 58 «Уголовного кодекса РСФСР» редакции 1926 года по состоянию на 15.08.1927. — Уголовный кодекс. Научно-

популярный практический комментарий. — Под ред. М. Н. Гернета и А. Н. Трайнина. — М., Право и жизнь, 1927).

Высшее образование

Высшее образование осуществляется в университетах, институтах, академиях, заводах-вузах и других учебных заведениях, отнесенных в установленном порядке к высшим учебным заведениям.

(Извлечение из ст. 45 «Высшие учебные заведения» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании». Утверждены Законом СССР от 19.07.1973 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1973, № 30)

Высший профсоюзный орган

Высшим профсоюзным органом в области, крае, республике является областная, краевая межсоюзная конференция или съезд профсоюзов республики...

(Извлечение из п.33 «Устава профессиональных союзов СССР», Утвержден XII съездом профсоюзов СССР 27.03.59г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Высылка

Высылка состоит в удалении осужденного из места его жительства с запрещением проживания в определенных местностях.

(Извлечение из ст. 24 «Ссылка и высылка» «Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1958, № 1).

Гарнизон

1. Военские части, военно-учебные учреждения, штабы и учреждения Вооруженных Сил Украины, расположенные постоянно или временно в населенном пункте или вне его, составляют гарнизон.

(Извлечение из «Временного устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.93. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. К.: Варта, 1993).

Гарнизонная служба

... Гарнизонная служба обеспечивает соблюдение высокой воинской дисциплины личным составом гарнизона, необходимые условия для повседневной жизни и подготовку войск, проведение гарнизонных мероприятий при участии войск...

(Извлечение из п.2 «Временного устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.93. Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Глубина строя [в Вооруженных Силах]

Глубина строя — расстояние от первой шеренги (военнослужащего стоящего впереди) до последней шеренги (военнослужащего, стоящего сзади), а во время действий на машинах — расстояние от первой линии машин (машины, стоящей впереди) до последней линии машин (машины, стоящей сзади).

Извлечение из раздела 1 «Временного строевого Устава Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.93. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Годовой экономический эффект

новой техники, изобретений и рационализаторских предложений

6. Годовой экономический эффект техники (изобретений и рационализаторских предложений) представляет собой суммарную экономию всех производственных ресурсов (живого труда, материалов, капитальных вложений), которую получает народное хозяйство в результате производства и использования новой техники и которая, в конечном счете, выражается в увеличении национального дохода.

(Извлечение из «Методики (основных положений) определения экономической эффективности использования в народном хозяйстве новой техники, изобретений и рационализаторских предложений». Утверждена постановлением Госкомнауки и техники СССР, Госплана СССР, Академии наук СССР, Госкомизобретений Совмина СССР от 14.02.1997 г. № 48/16/13/31. // Законодательство СССР по изобретательству, т. 2. — М.: ВНИИПИ., 1982).

Городские земли

... все земли, находящиеся внутри действующей городской черты, считаются городскими землями...

(Извлечение из ст. 146 «Кодекса законов о земле УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 25.10.1922. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Горячие цехи

К горячим цехам относятся: доменные, мартеновские, прокатные цехи, отжигательные и другие цехи металлопромышленности, гутты стекольных заводов, горны фарфоро-фаянсовых и кирпичных заводов и т. п..

(Извлечение из п. 2 Обязательного постановления Секретариата ВЦСПС от 11.06.1934. — Бюллетень ВЦСПС 1934, № 13—14).

Государственная граница СССР

Статья 1. Государственная граница Союза ССР есть линия, определяющая пределы сухопутной и водной территории Союза ССР. Вертикальная поверхность, проходящая по этой линии, является границей воздушного пространства и недр СССР.

(Извлечение с «Положения об охране государственной границы Союза Советских Социалистических Республик». Утверждено Указом

Президиума Верховного Совета СССР от 05.08.1960г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Государственная печать УССР

1. Государственная печать УССР устанавливается большая и малая.

2. Большая государственная печать имеет форму круга, девяти сантиметров в диаметре, с рисунком в середине круга государственного герба УССР, с надписью на ободке: «Українська Соціалістична Радянська Республіка, Державна печатка».

3. Малая государственная печать УССР имеет форму круга семи сантиметров в диаметре, с рисунком в середине круга герба УССР с надписью на ободке: «Українська Соціалістична Радянська Республіка, Державна печатка».

(Извлечение из постановления ВУЦИК и СНК УССР «О государственной печати» от 30.09.1925. — Хронологічне зібрання законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 1. — К.: Держполітвидав УРСР, 1962).

Государственная собственность

Государственная собственность — общее достояние всего советского народа, основная форма социалистической собственности.

Государство является единственным собственником всего государственного имущества.

Земля, ее недра, воды и леса состоят в исключительной собственности государства и предоставляются только в пользование. Государству принадлежат основные средства производства в промышленности, строительстве и сельском хозяйстве, средства транспорта и связи, банки, имущество организованных государством торговых, коммунальных и иных предприятий, основной городской жилищный фонд, а также другое имущество, необходимое для осуществления задач государства.

(Статья 21 «Государственная собственность» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик» (в ред. Указа Президиума Верховного Совета СССР от 30.10.1981 г.) — Ведомости Верховного Совета СССР, 1981, № 44).

Государственная собственность

Государство является единственным собственником всего государственного имущества.

Государственное имущество, закрепленное за государственными организациями, состоит в оперативном управлении этих организаций, осуществляющих в пределах, установленных законодательством, в соответствии с целями их деятельности, плановыми заданиями и назначением имущества, права владения, пользование и распоряжения имуществом.

В собственности государства находятся земля, ее недра, воды, леса, заводы, фабрики, шахты, рудники, электростанции, железнодорожный,

водный и автомобильный транспорт, банки, средства связи, организованные государством сельскохозяйственные, торговые, коммунальные и иные предприятия, а также основной жилищный фонд в городах и поселках городского типа. В собственности государства может находиться и любое иное имущество. Земля, ее недра, воды и леса, являясь исключительной собственностью государства, могут предоставляться только в пользование.

(Статья 21 «Государственная собственность» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик» от 08.12.1961г. — Сборник законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Государственное земельное имущество

157. В состав государственного земельного имущества входят все те земли, остающиеся в едином государственном фонде, после распределения земли для непосредственного пользования ею между трудовыми пользователями и объединениями их, а также и между городами и поселками городского типа.

(Извлечение из «Кодекса Законов о земле УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 25.10.1922. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Государственное обязательное страхование имущества колхозов

1. Государственному обязательному страхованию подлежит следующее имущество колхозов:

а) урожай сельскохозяйственных культур (кроме урожая сенокосов);

б) сельскохозяйственные животные, домашняя птица, кролики, пушные звери и семьи пчел;

в) здания, сооружения, передаточные устройства, силовые, рабочие и другие машины, транспортные средства, оборудование, рыболовецкие суда, орудия лова, инвентарь, продукция, сырье, материалы, многолетние насаждения.

(Извлечение из Указа Президиума Верховного Совета СССР «О государственном обязательном страховании имущества колхозов» от 28.08.1967г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Государственные балансы запасов полезных ископаемых

Государственные балансы запасов полезных ископаемых должны содержать сведения о количестве, качестве и степени изученности запасов полезных ископаемых по местонахождениям, имеющим промышленное значение, их размещении, степени промышленного освоения, добыче, потерях и обеспеченности промышленности разведанными запасами полезных ископаемых.

(Статья 39 «Государственные балансы запасов полезных ископаемых» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Государственный водный кадастр

Государственный водный кадастр включает данные учета вод по количественным и качественным показателям, регистрации водопользований, а также данные учета использования вод.

(Статья 42. «Государственный водный кадастр» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Государственный земельный кадастр

Государственный земельный кадастр включает данные регистрации землепользований, учета количества и качества земель, бонитировки почв и экономической оценки.

(Извлечение из ст. 46 «Государственный земельный кадастр, его составные части и назначение» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Государственный кадастр месторождений полезных ископаемых

Государственный кадастр месторождений полезных ископаемых должен содержать сведения по каждому месторождению, характеризующие количество и качество запасов основных и совместно с ними залегающих полезных ископаемых и содержащихся в них компонентов, горнотехнические, гидрогеологические и другие условия разработки месторождения и его геолого-экономическую оценку, а также сведения по каждому проявлению полезных ископаемых.

(Статья 38 «Государственный кадастр местонахождений полезных ископаемых» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Государственный налог на лошадей единоличных хозяйств

Ввиду того, что, по свидетельству колхозников, лошади в единоличных крестьянских хозяйствах обычно используются не для сельскохозяйственных работ в своем хозяйстве, а в целях спекулятивной наживы вне своего хозяйства, Верховный Совет Союза Советских Социалистических Республик, идя навстречу пожеланиям колхозников, постановляет:

1) Ввести особый государственный налог на лошадей единоличных хозяйств.

2) Ставки государственного налога с единоличных хозяйств, имеющих лошадей, установить по отдельным республикам, краям и областям в следующих размерах...

(Извлечение из Закона СССР «О государственном налоге на лошадей единоличных хозяйств» от 21.08.1938. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Государственный промышленный трест

Государственным промышленным трестом признается государственные промышленные предприятие, организованное на основе модельного устава, их самостоятельная хозяйственная единица, с правами юридического лица и неделимым на паи капиталом, которое находится в ведении одного указанного в уставе государственного учреждения и действующее на началах коммерческого расчета в соответствии с плановыми заданиями, которые утверждаются указанным учреждением.

Тресту, в соответствии с этим Положением и его уставом, предоставляется самостоятельность в оперативной деятельности.

(Извлечение из п.1 «Положения о государственных промышленных трестах УССР». Утверждено постановлением ВУЦИК и СНК УССР 04.07.1928. — Хронологічне зібрання законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 1. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Государственный торг

1. Государственным торгом признается государственное торговое предприятие, организованное на основе отдельного устава в виде самостоятельной хозяйственной единицы под особой фирмой с правами юридического лица и неделимым для нее капиталом, которое находится в ведении одного указанного в уставе государственного учреждения, которое действует на началах коммерческого расчета в соответствии с плановыми заданиями, утверждаемыми указанным учреждением.

Торгу, в соответствии с этим Положением и его уставом, предоставляется самостоятельность в оперативной деятельности.

(Извлечение из «Положения о государственных торговых предприятиях, действующих на началах коммерческого расчета (торгах), находящихся в ведении республиканских или местных органов УССР». Утверждено постановлением ВУЦИК и СНК УССР от 08.08.1928. — Хронологічне зібрання законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР», том 1. — Київ: «Держполітвидав УРСР, 1962).

Государственный флаг СССР

2. Государственный флаг СССР состоит из красного прямоугольного полотнища с изображением на его верхнем углу, у древка, золотого серпа и молота и над ними красной пятиконечной звезды, обрамленной золотой каймой. Отношение ширины к длине 1:2.

Серп и молот вписываются в квадрат, сторона которого равна $\frac{1}{4}$ ширины флага. Острый конец серпа приходится по середине верхней

стороны квадрата, рукоятка серпа и молота упираются в нижние углы квадрата. Длина молота с рукояткой составляет $\frac{3}{4}$ диагонали квадрата.

Пятиконечная звезда вписывается в окружность диаметром в $\frac{1}{8}$ ширины флага, касающуюся верхней стороны квадрата.

Расстояние вертикальной оси звезды, серпа и молота от древка равняется $\frac{1}{3}$ ширины флага. Расстояние от верхней кромки флага до центра звезды — $\frac{1}{8}$ ширины флага.

(Извлечение из «Положения о государственном флаге СССР» Утверждено Указом Президиума Верховного Совета СССР от 19.08.55. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Грабеж

Грабеж, т. е. открытое хищение чужого имущества в присутствии лица, обладающего, пользующегося или ведающего им, но без насилия над его личностью...

(Извлечение из ст. 182 Уголовного кодекса УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Граждане УССР

232. Гражданами УССР признаются:

а) все граждане, постоянно проживающие на территории УССР и не являющиеся иностранными гражданами или гражданами других союзных республик;

б) граждане бывшей Российской Империи, имеющие постоянную оседлость на территории УССР и проживающие за границей, поскольку они в установленном Законом порядке не перешли в иностранное гражданство и не лишены или не утратили украинского гражданства;

в) лица, родившиеся от граждан УССР, где бы эти лица не родились, если они не выбыли из гражданства УССР в установленном порядке;

г) лица, оптировавшие гражданство УССР на основании договоров с другими государствами;

д) лица, принятые в установленном порядке в гражданство УССР;

е) лица, родившиеся от смешанных браков граждан УССР с иностранными гражданами, где бы эти лица не родились, если в момент их рождения хотя бы один из родителей проживал на территории Союза ССР.

(Извлечение из «Административного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 12.10.27г. — Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 рік).

Гражданская правоспособность

В целях развития производительных сил страны УССР предоставляет гражданскую правоспособность (способность иметь гражданские права и обязанности) всем гражданам, не ограниченным по суду в правах.

Пол, раса, национальность, вероисповедание, происхождение не имеют никакого влияния на объем гражданской правоспособности.

(Статья 4 «Гражданского кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1928 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Гражданская правоспособность

См. «Правоспособность граждан».

Гражданские воздушные суда

К гражданским воздушным судам относятся все летательные аппараты (как легче, так и тяжелее воздуха), за исключением летательных аппаратов, входящих в состав вооруженных сил.

(Статья 9 «Воздушного кодекса Союза ССР». Утвержден Указом Президиума Верховного Совета СССР от 26.12.1961 г. — Сборник законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Гражданский истец

Лицо, понесшее материальный ущерб от преступления, вправе при производстве по уголовному делу предъявлять к обвиняемому или к лицам, несущим материальную ответственность за действия обвиняемого, гражданский иск, который рассматривается судом совместно с уголовным делом.

(Извлечение из ст. 26 «Гражданский истец» «Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1958, № 1).

Гражданский ответчик

В качестве гражданских ответчиков могут быть привлечены родители, опекуны, попечители или другие лица, а также учреждения, предприятия и организации, которые в силу закона несут материальную ответственность за ущерб, причиненный преступными действиями обвиняемого.

(Извлечение из ст. 26 «Гражданский ответчик» «Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1958, № 1).

Двор

67. Двором считается родственно-трудовое объединение лиц, совместно ведущих сельское хозяйство. Двор может состоять и из одного одинокого лица (независимо от пола).

(Извлечение из «Кодекса законов о земле УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 25.10.1922. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Двухшереножный стой [в Вооруженных Силах]

Двухшереножный строй — военнослужащие одной шеренги расположены за военнослужащими другой шеренги на расстоянии одного шага (вытянутой руки, положенной ладонью на плечо военнослужащего, стоящего впереди). Шеренги называются первой и второй. Во время поворота строя названия шеренги не изменяются.

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого Устава Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.93. Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Дееспособность граждан

Способность гражданина своими действиями приобретать гражданские права и создавать для себя гражданские обязанности (гражданская дееспособность) возникает в полном объеме с наступлением совершеннолетия, то есть по достижении восемнадцатилетнего возраста.

(Извлечение из ст. 8 «Правоспособность и дееспособность граждан» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Дееспособность

Способность лица своими действиями приобретать гражданские права и создавать для себя гражданские обязанности (дееспособность) возникает в полном объеме с достижением совершеннолетия.

Совершеннолетие наступает по достижении 18-летнего возраста.

(Статья 7 Гражданского кодекса УССР, утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Дежурное подразделение [в Вооруженных Силах]

189. Дежурное подразделение назначается для усиления караула или срочного вызова в случае пожара, стихийного бедствия и в других случаях.

Запрещено использовать дежурное подразделение для выполнения хозяйственных работ вне расположения воинской части.

Дежурное подразделение подчиняется дежурному части.

(Извлечение из «Временного устава внутренней службы Вооруженных Сил Украины». Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.93. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Дежурные камеры народного суда

Ст. 325 Рассмотрение дел в дежурных камерах народного суда производится судом в составе народного судьи и двух народных заседателей.

Ст. 326 В дежурные камеры направляются все дела о заключенных под стражу, подозреваемых в совершении преступлений, предусмотрен-

ренных в п. 2 ст. 102 настоящего Кодекса, которые, по мнению органов, проводивших предварительное расследование, не требуют производства дознания в обычном порядке или по которым подозреваемые сознались в совершении преступления.

Одновременно с представлением дела должны быть доставлены в дежурную камеру подозреваемые по делу и присланы вещественные по делу доказательства, а также, по возможности, приглашены свидетели.

(Извлечение из Уголовно-процессуального кодекса УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927. — М. Е. Шаргей. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постатейный комментарий. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Дезертирство

1. Дезертирством считается самовольное оставление военнослужащими военной службы и уклонение от таковой.

2. Видами дезертирства являются: а) побег; б) самовольная отлучка; в) уклонение от мобилизации и учета военнообязанных.

3. Побегом признается: а) самовольное оставление военнослужащими своей части или места службы в течении более шести дней; б) опоздание на службу без оснований, которое длится свыше шести дней, при перемещении, переводе, перечислении, командировке, выписке из больницы и п. д.

Примечание. К побегу приравниваются: а) самовольный переход военнослужащих из одной войсковой части или учреждения в другую; б) повторная самовольная отлучка.

4. Самовольной отлучкой считается самовольное оставление военнослужащими своей части или места службы, если до окончания 6 дней те, кто самовольно отлучился, добровольно возвращаются к месту службы.

5. Подстрекательством к дезертирству считается «влияние» на дезертира уговорами или угрозой осуществить побег.

6. Вспомогательством в дезертирстве считается предоставление дезертиру средств или способов осуществления побега (или уклонения от службы или учета).

7. Укрывательством дезертира считается предоставление дезертиру способа или средства утаить свое место пребывания и уклонения от установленной ответственности.

8. Потворствованием называются такие меры служебных и частных лиц, когда они, будучи обязанными или имея возможность предотвратить дезертирство, допустили его умышленно или зная о нем.

(Извлечение из Инструкции Наркомюста УССР «О порядке ведения дел о дезертирах» от 01.02.1922. — Зібрання постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Дела особо производства

К делам особо производства относятся дела:

- 1) о выдаче судебных приказов;
- 2) о выдаче разрешений на обращение в бесспорном порядке взысканий на текущие счета и вклады в кредитных учреждениях;
- 3) об установлении обстоятельств, от наличия которых зависит возникновение публичных прав гражданами;
- 4) о восстановлении прав по утраченным ценным бумагам на предъявителя (вызывное производство);
- 5) об освобождении от военной службы по религиозным убеждениям;
- 6) по жалобам на действия нотариусов.

(Статья 218 «Гражданского процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 05.11.1929г. — Гражданский процессуальный кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Дискредитирование власти

Дискредитирование власти, т. е. совершения должностным лицом действий, хотя бы и не связанных с его служебными обязанностями, но явно подрывающих в глазах трудящихся достоинство и авторитет тех органов власти, представителем данное должностное лицо является...

(Извлечение из ст. 113 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1922. — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Дистанция [в Вооруженных Силах]

Дистанция — расстояние в глубину между военнослужащими или (машинами), подразделениями и частями

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого Устава Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.93. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Дисциплинарные суды

В целях борьбы со служебными упущениями, проступками и неправильными действиями лиц, занимающих ответственные должности в государственных органах, если эти действия не влекут за собой ответственности в уголовном порядке, организуются дисциплинарные суды...

(Извлечение из преамбулы к «Положению о дисциплинарных судах». Утверждено постановлением ВУЦИК и СНК РСФСР от 04.07.1927. — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Добросовестный приобретатель

Приобретатель признается добросовестным, если он не знал и не должен был знать, что лицо, от коего он приобрел вещь, не имело права отчуждать ее.

(Примечание к ст. 60 «Гражданского кодекса УССР», утвержденно-го постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР — М.: Госюриздат, 1950).

Договор

... а) «договор» означает международное соглашение, регулируемое международным правом и заключенное в письменной форме:

і) между одним или несколькими государствами и одной или несколькими международными организациями; или

і і) между международными организациями, независимо от того, со-держится ли такое соглашение в одном документе, в двух или несколь-ких связанных между собой документах, а также независимо от его конкретного наименования.

(Извлечение из ст 2. «Венской конвенции о праве договоров между государственными международными организациями или междунаро-дными организациями» от 21 марта 1986 года. — «Действующее между-народное право», т.І, — М.: Из-во Московского независимого институ-та международного права, 1997).

Договор добровольного страхования

По договору добровольного страхования страховая организация обязует-ся при наступлении указанного в договоре события (страхового случая):

по имущественному страхованию — возместить страхователю или иному лицу, в пользу которого заключен договор, понесенный ущерб (выплатить страховое возмещение) в пределах обусловленной по дого-вору суммы (страховой суммы), а когда имущество застраховано не в полной стоимости, — соответствующую часть ущерба, если иное не предусмотрено правилами страхования;

по личному страхованию — уплатить страхователю или иному ли-цу, в пользу которого заключен договор, обусловленную по договору страховую сумму, независимо от причитающихся ему суммы по госу-дарственному социальному страхованию, социальному обеспечению и сумм, причитающихся в порядке возмещения вреда.

Страхователь обязуется вносить установленные договором страхо-вые платежи.

(Статья 80 «Договор добровольного страхования» «Основ граждан-ского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утвержде-ны Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Договор имущественного найма

По договору имущественного найма наймодатель обязуется предос-тавить нанимателю имущество во временное пользование за плату.

(Извлечение из ст. 44 «Договор имущественного найма» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Ут-верждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Со-вета СССР, 1961, № 50).

Договор контрактации сельскохозяйственной продукции

Государственная закупка сельскохозяйственной продукции у колхозов и совхозов осуществляется по договорам контрактации, которые заключаются на основе планов государственных закупок сельскохозяйственной продукции и планов развития сельскохозяйственного производства в колхозах и совхозах. Законодательством Союза ССР могут быть предусмотрены случаи государственной закупки сельскохозяйственной продукции по договорам контрактации и у других хозяйств.

(Извлечение из ст. 51 «Договор контрактации сельскохозяйственной продукции» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Договор контрактации сельскохозяйственной продукции

Статья 51. Договор контрактации сельскохозяйственной продукции

Государственная закупка сельскохозяйственной продукции у колхозов и союзов осуществляется по договорам контрактации, которые заключаются на основе планов государственных закупок сельскохозяйственной продукции и планов развития сельскохозяйственного производства в колхозах и союзах.

Статья 52. Содержание договора контрактации

В договорах контрактации должны предусматриваться :

- количество (по видам продукции), качество, сроки, порядок и условия доставки и места сдачи сельскохозяйственной продукции;
- обязанность заготовленных организаций и предприятий своевременно принять продукцию и оплатить ее по установленным ценам, а также сроки и размеры выдачи денежных авансов колхозам;
- обязанности по оказанию колхозам и совхозам помощи в организации производства сельскохозяйственной продукции и ее транспортировки на приемные пункты и предприятия;
- взаимная имущественная ответственность сторон в случае неисполнении ими обязанностей.

Типовые договоры контрактации утверждаются в порядке, устанавливаемом Советом Министров СССР.

(Извлечение из «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик» от 08.12.1961. — Сборник законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Договор купли-продажи

По договору купли-продажи продавец обязуется передать имущество в собственность покупателю, а покупатель обязуется принять имущество и уплатить за него определенную денежную сумму.

(Извлечение из ст. 39 «Договор купли-продажи» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Договор перевозки

По договору перевозки груза транспортная организация (перевозчик) обязуется доставить вверенный ей отправителем груз в пункт назначения и выдать его управомоченному на получение груза лицу (получателю), а отправитель обязуется уплатить за перевозку груза установленную плату.

По договору перевозки пассажира перевозчик обязуется перевезти пассажира в пункт назначения, а в случае сдачи пассажиром багажа — также доставить багаж в пункт назначения и выдать его управомоченному на получение багажа лицу; пассажир обязуется уплатить установленную плату за проезд, а при сдаче багажа — и за провоз багажа.

(Извлечение из ст. 72 «Договор перевозки» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Договор подряда на капитальное строительство

По договору подряда на капитальное строительство организация-подрядчик обязуется своими силами и средствами построить и сдать организации-заказчику предусмотренный планом объект в соответствии с утвержденной проектно-сметной документацией и в установленный срок, а заказчик обязуется предоставить подрядчику строительную площадку, и передать ему утвержденную проектно-сметную документацию, обеспечить своевременное финансирование строительства, принять законченные строительством объекты и оплатить их.

(Извлечение из ст. 67 «Договор подряда на капитальное строительство» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Договор подряда

По договору подряда подрядчик обязуется выполнить за свой риск определенную работу по заданию заказчика из его или своих материалов, а заказчик обязуется принять и оплатить выполненную работу.

(Извлечение из ст. 64 «Договор подряда» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Договор поставки

По договору поставки организация-поставщик обязуется передать в определенные сроки или срок организации-покупателю (заказчику) в собственность (в оперативное управление) определенную продукцию согласно обязательному для обеих организаций плановому акту распределения продукции; организация-покупатель обязуется принять про-

дукцию и оплатить ее по установленным ценам. Договором поставки является также и заключаемый между организациями по их усмотрению договор, по которому поставщик обязуется передать покупателю продукцию, не распределяемую в плановом порядке, в срок, не совпадающий с моментом заключения договора.

(Извлечение из ст. 44 «Договор поставки» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Доказательства по гражданскому делу

Доказательствами по гражданскому делу являются любые фактические данные, на основе которых в определенном законом порядке суд устанавливает наличие или отсутствие обстоятельства, обосновывающих требования и возражения сторон, и иные обстоятельства, имеющие для правильного разрешения дела.

(Извлечение из ст. 17 «Доказательства» «Основ гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик» Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Доказательства по уголовному делу

Доказательствами по уголовному делу являются любые фактические данные, на основе которых в определенном законом порядке органы дознания, следователь и суд устанавливают наличие или отсутствие общественно опасного деяния, виновность лица, совершившего это деяние, и иные обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения дела.

(Извлечение из ст. 37 «Доказательства» «Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1958, № 1).

Доказательства

Доказательствами являются: показания свидетелей и потерпевших, заключение экспертов, вещественные доказательства, протоколы осмотров и иные письменные документы, а также личные объяснения обвиняемого.

Клятва и присяга, как доказательство, не допускается.

(Статья 57 Уголовно-процессуального кодекса УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927г. — М. Е. Шаргей. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постановочный комментарий. Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Доказательство фактических брачных отношений

...Доказательством фактических брачных отношений является: факт совместного сожительства, наличие при этом сожительстве общего хо-

зайства и выявления супружеских отношений перед третьими лицами, в личной переписке и других документах, а также взаимная материальная поддержка, совместное воспитание детей и пр...

(Извлечение из ст. 105 «Кодекса законов о семье, опеке, браке и актах гражданского состояния УССР. Принят 3-й сессией ВУЦИК IX созыве 31.05.1926 г. — Кодекс законов о семье, опеке, браке и актах гражданского состояния УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Долгосрочное водопользование

См. «Временное водопользование».

Долгосрочное временное водопользование

См. «Временное водопользование».

Долгосрочное пользование землей

См. «Временное пользование землей».

Долевая собственность

См. «Общая собственность».

Должностные (служебные) преступления

Злоупотребление властью или служебным положением, т. е. такие действия должностного лица, которые оно могло совершить единственно благодаря своему служебному положению и которые, не вызываясь соображениями служебной необходимости, имели своим последствием явное нарушение правильной работы учреждения или предприятия или причинили ему имущественный ущерб, или повлекли за собой нарушения общественного порядка или охраняемых законами прав и интересов отдельных граждан, если эти действия совершались должностным лицом систематически или из соображений корыстных, или иной личной заинтересованности, или хотя бы и не повлекли, но заведомо для должностного лица могли повлечь за собой тяжелые последствия...

Примечание 1. Под должностными лицами разумеются лица, занимающие постоянные или временные должности в государственном (советском) учреждении, предприятии, а равно в организации или объединении, на которые возложены законом определенные обязанности, права и полномочия в осуществлении хозяйственных, административных или других общегосударственных задач.

Примечание 2. Должностные лица профессиональных союзов за совершение ими служебные преступления (растрата, взятка и т. д.), если они привлечены к ответственности по постановлениям профессиональных союзов, отвечают как за преступления должностные)

(Извлечение из ст. 109 «Уголовного кодекса РСФСР» редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927. — Уголовный кодекс. Научно-

популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Должностные лица

...Под должностными лицами понимаются лица, занимающие постоянные или временные должности в каком-либо государственном (советском) учреждении или предприятии, а также в организации или объединении, имеющем по закону определенные права, обязанности и полномочия в осуществлении хозяйственных, административных, просветительских и других общегосударственных задач.

(Примечание к ст. 105 Уголовного кодекса УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. Харьков : Издание Наркомюста УССР, 1922).

Домашний арест

Домашний арест заключается в лишении обвиняемого свободы в виде изоляции его на дому с назначением стражи или без таковой.

(Статья 155 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927. — М. Е. Шаргей. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постатейный комментарий. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Дополнительные показания

См. «Виды наказаний».

Дороги УССР общего пользования межгородского и межсельского сообщения

2. Дороги УССР общего пользования межгородского и межсельского сообщения по своему хозяйственно-политическому значению разделяются на:

а) дороги союзного значения, список которых устанавливается в порядке, указанному в общесоюзном законодательстве;

б) дороги республиканского значения, к которым принадлежат дороги, не отнесенные к дорогам союзного значения, и которые соединяют областные центры между собой, областные центры со столицей УССР, крупные промышленные центры между собой, а также все упомянутые центры с курортами и предприятиями республиканского значения

в) дороги областного значения, к которым принадлежат дороги, не отнесенные к дорогам высшей категории (п. п. «а» и «б»), и которые соединяют районные центры с областными центрами, а также упомянутые центры с курортами и предприятиями областного значения;

г) дороги районного значения, к которым принадлежат дороги, не отнесенные к дорогам высшей категории (п. п. «а» и «б»), и которые соединяют районные центры между собой, с сельскими Советами, кол-

хозами и предприятиями районного значения и сельские Советы между собой.

(Извлечение из постановления СНК УССР «О классификации автогужевых дорог УССР и нормах полос отвода земель для них» от 26.06.1939 № 669. — Хронологічне зібрання законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 1. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Единый государственный водный фонд

Все воды (водные объекты) в СССР составляют единый государственный водный фонд.

Единый государственный водный фонд включает:

- 1) реки, озера, водохранилища, другие поверхностные водоемы и водные источники, а также воды каналов и прудов;
- 2) подземные воды и ледники;
- 3) внутренние моря и другие внутренние морские воды СССР;
- 4) территориальные воды (территориальное море) СССР.

(Статья 4 «Единый государственный водный фонд» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Единый государственный земельный фонд

Вся земля в СССР составляет единый государственный земельный фонд, который в соответствии с основным целевым назначением земель состоит из:

- 1) земель сельскохозяйственного назначения, предоставленных в пользование колхозам, совхозам и другим землепользователям для сельскохозяйственных целей;
- 2) земель населенных пунктов (городов, поселков городского типа и сельских населенных пунктов);
- 3) земель промышленности, транспорта, курортов, заповедников и иного несельскохозяйственного назначения;
- 4) земель государственного лесного фонда;
- 5) земель государственного водного фонда;
- 6) земель государственного запаса.

(Извлечение из ст. 4 «Единый государственный земельный фонд» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Единый государственный лесной фонд

Единый государственный лесной фонд состоит из:

- 1) лесов государственного значения, то есть лесов, находящихся в ведении государственных органов лесного хозяйства, городских лесов, закрепленных лесов и лесов заповедников;

2) колхозных лесов, то есть лесов, находящихся на землях, предоставленных колхозам в бессрочное пользование.

(Извлечение из ст. 4 «Единый государственный лесной фонд. Земли государственного лесного фонда» «Основ лесного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 17.06.1977 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1977, № 25).

Единый государственный фонд недр

Все недра в СССР составляют единый государственный фонд недр, в который входят как используемые, так и неиспользуемые части недр.

(Статья 4 «Единый государственный фонд недр» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Естественные богатства континентального шельфа СССР

Естественные богатства континентального шельфа являются государственной собственностью СССР. Разведка и разработка этих богатств, а также любые исследования на континентальном шельфе осуществляются на основе действующего законодательства СССР и союзных республик.

Под естественными богатствами континентального шельфа понимаются минеральные и прочие неживые ресурсы поверхности и недр морского дна, а также живые организмы «сидячих» видов т. е. организмы, которые в надлежащий с промысловой точки зрения, период своего развития либо прикреплены к морскому дну или под ним, либо могут передвигаться только по орскому дну или в его недрах. Перечень видов живых организмов, являющихся естественными богатствами континентального шельфа СССР, утверждается Министерством рыбного хозяйства СССР и публикуется для всеобщего сведения.

(Извлечение из Указа Президиума Верховного Совета СССР «О континентальном шельфе СССР» от 06.02.1968. — М., «Известия», 1968).

Жилищно-бытовая комиссия

1. Жилищно-бытовая комиссия фабричного, заводского, местного (цехового) комитета создается для привлечения широких масс членов профсоюза к активной работе по улучшению обслуживания жилищно-бытовых нужд рабочих и служащих.

(Извлечение из «Положения о жилищно-бытовой комиссии фабричного, заводского, местного (цехового) комитета. Утверждено Президиумом ВЦСПС 08.02.51г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Жилищный фонд

Находящиеся на территории СССР жилые дома, а также жилые помещения в других строениях образуют жилищный фонд.

(Извлечение из ст. 4 «Жилищный фонд» «Основ жилищного законодательства Союза ССР и союзных республик». Введены в действие Постановлением Верховного Совета СССР от 24.06.1981 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1981, № 26).

Задаток

Задатком признается денежная сумма или иная имущественная ценность, выданная в счет причитающихся по договору платежей одним контрагентом другому для удостоверения договора и обеспечения его исполнения.

Если за неисполнения договора ответственно лицо, давшее задаток, оно теряет таковой. Если за неисполнение ответственно лицо, получившее задаток, оно обязано возвратить таковой в двойном размере. Сверх того сторона, ответственная за неисполнение договора, обязана возместить убытки противной стороне с зачетом задатка, если противное не установлено договором.

Задаток рассматривается как отступное, лишь когда это установлено сторонами.

(Статья 143 Гражданского кодекса УССР, утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М., Госюриздат, 1950).

Заключение договора

Договор считается заключенным, когда между сторонами, в требуемой в подлежащих случаях форме, достигнуто соглашение по всем существенным его пунктам. Существенными являются те пункты договора, которые признаны такими по закону или необходимы для договоров данного вида, а также все те пункты, относительно которых по заявлению одной из сторон должно быть достигнуто соглашение.

(Извлечение из ст. 34 «Заключение договора» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Заключенный договор

Договор признается заключенным, когда стороны выразили друг другу согласия по всем существенным его пунктам. Существенным во всяком случае признается: предмет договора, цена срок, а также все те пункты, относительно коих, по предварительному заявлению одной из сторон, должно быть достигнуто согласие...

(Извлечение из ст. 130 Гражданского кодекса УССР, утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16,12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М., Госюриздат, 1950).

Залог

В залог кредитор (залогодержатель) имеет право в случае невыполнения должником обеспеченного залогом требования получить преимущественное перед другими кредиторами удовлетворение из ценности заложенного имущества.

(Статья 85 Гражданского кодекса УССР, утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М., Госюриздат, 1950)

Залог

Залог состоит из денег или другого имущества, вносимого в депозит суда самим обвиняемым, или другим лицом, или группой лиц, или организацией в обеспечение явки обвиняемого к следствию или в суд.

(Статья 151 Уголовно-процессуального кодекса УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927. М. Е. Шаргей «Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постатейный комментарий». — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Замыкающий [в Вооруженных Силах]

Замыкающий-военнослужащий (подразделение машина), движущийся последним в колонне.

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого Устава Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.93. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Заразные заболевания

2. К заразным заболеваниям в этих Правилах относятся:

а) открытые туберкулезные язвы и свищи, волчанка на открытых частях тела; б) туберкулез легких с выделением содержащей бациллы мокроты; в) сифилис с заразными проявлениями болезни; г) актиномикоз с изъязвлениями и свищами на открытых местах тела; д) воспалительные острые процессы глаз заразного происхождения; е) кожные заразные заболевания.

(Извлечение из «Правил обеспечения по временной нетрудоспособности при отстранении вследствие заразного заболевания от работы на предприятиях по обработке, хранению и продаже пищевых продуктов». Приложение № 1 (к п. 14 «Положения о порядке назначения и выплаты пособий по государственному социальному страхованию»). Утверждено постановлением Президиума ВЦСПС от 05.02.55 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Защитники

В качестве защитников могут участвовать в деле: члены коллеги защитников, близкие родственники обвиняемого, уполномоченные

представители государственных учреждений и предприятий, а равно Всесоюзного Центрального Совета Профессиональных Союзов, Всесоюзного Центрального Совета Потребительских Обществ и других профессиональных и общественных организаций.

Иные лица допускаются только с особого разрешения суда, в производстве коего находится данное дело.

(Статья 53 Уголовно-процессуального кодекса РСФСР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 15.02.1923 г. — «Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР с постратейно-систематизированными материалами». Составили С. Аскарханов и А. Йодковский. — М.: Юридическое издательство Наркомюста РСФСР, 1927)

Зеленые зоны [городов]

См. «Природные и зеленые зоны [городов]»

Земледельческая потребительно-трудовая норма

При определении потребительно-трудовой нормы для данного района принимается норма среднее по размерам хозяйство одного из уездов данного района (или иной какой-либо равной ему по площади административно-хозяйственной единицы) с плотностью населения, более низкой для этого района, и с таким соотношениями различных земельных угодий, которое, по мнению населения (обласного или губернского съезда земельных отделов Советов) будет признано наиболее нормативным, то есть наиболее благоприятным для ведения того типа хозяйства, которое преобладает в этом районе».

(Извлечение из Инструкции п. ст. 25 «Временных положений о социализации земли: принятых 11 Всеукраинским съездом Советов рабочих, крестьянских и солдатских депутатов 19.03.1918. — Хронологічне зібрання законів, Указів Президі 1 Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 1. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Землепользователи

Земля в СССР предоставляется в пользование:

колхозам, совхозам, другим сельскохозяйственным государственным, кооперативным, общественным предприятиям, организациям и учреждениям;

промышленным, транспортным, другим несельскохозяйственным государственным, кооперативным, общественным предприятиям, организациям и учреждениям;

гражданам СССР;

(Извлечение из ст. 7 «Землепользователи» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Землеустроительные действия

Землеустройство включает следующие землеустроительные действия:

1) образование новых, а также упорядочение существующих землепользований с устранением череполосицы и других неудобств в расположении земель; уточнение и изменение границ землепользований;

2) внутрихозяйственную организацию территории колхозов, совхозов и других сельскохозяйственных предприятий, организаций и учреждений с введением экономически обоснованных севооборотов и устройством всех других сельскохозяйственных угодий (сенокосов, пастбищ, садов и др.), а также разработку мероприятий по борьбе с эрозией почв;

3) выявление новых земель для сельскохозяйственного и иного народнохозяйственного освоения;

4) отвод и изъятие земельных участков;

5) установление и изменение городской черты, поселковой черты и черты сельских населенных пунктов;

6) проведение топографо-геодезических, почвенных, геоботанических и других обследований и изысканий.

(Извлечение из ст. 47 «Землеустройство и землеустроительные действия» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Землеустройство

168. Землеустройство имеет своей задачей упорядочить существующие землепользования и образовать новые, в соответствии с правами на землю и потребностями хозяйственной технической целесообразности.

(Извлечение из «Кодекса законов о земле УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 25.10.1922. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Землеустройство

Землеустройство включает систему государственных мероприятий, направленных на осуществление решений государственных органов в области пользования землей.

(Извлечение из ст. 47 «Землеустройство и землеустроительные действия» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Земли городов

К землям городов относятся все земли, находящиеся в пределах городской черты.

В состав этих земель входят:

- 1) земли городской застройки;
- 2) земли общего пользования;
- 3) земли сельскохозяйственного использования и другие угодья;
- 4) земли, занятые городскими лесами;
- 5) земли железнодорожного, водного, воздушного, трубопроводного транспорта, горной промышленности и другие.

(Статья 30 «Состав земель городов» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Земли государственного водного фонда

Землями государственного водного фонда признаются земли, занятые водоемами (реками, озерами, водохранилищами, каналами, внутренними морями, территориальными водами и т. п.), ледниками, гидротехническими и другими водохозяйственными сооружениями, а также земли, выделенные под полосы отвода по берегам водоемов, под зоны охраны и т. п.

(Извлечение из ст. 44 «Земли государственного водного фонда» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Земли государственного запаса

Землями государственного запаса являются все земли, не предоставленные землепользователями в бессрочное или долгосрочное пользование.

Земли государственного запаса представляются в постоянное или временное пользование колхозам, совхозам, другим государственным, кооперативным, общественным предприятиям, организациям и учреждениям, а также гражданам.

(Извлечение из ст. 45 «Земли государственного запаса» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Земли государственного лесного фонда

В соответствии с Основами земельного законодательства Союза ССР и союзных республик землями государственного лесного фонда признаются земли, покрытые лесом, а также не покрытые лесом, но предназначенные для нужд лесного хозяйства, границы земель государственного лесного фонда, отделяющие их от земель иных категорий, определяются в установленном порядке.

(Извлечение из ст. 4 «Единый государственный лесной фонд. Земли государственного лесного фонда» «Основ лесного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 17.06.1977 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1977, № 25).

Земли государственного лесного фонда

Землями государственного лесного фонда признаются земли, покрытые лесом, а также не покрытые лесом, но предназначенные для нужд лесного хозяйства.

(Извлечение из ст. 43 «Земли государственного лесного фонда» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Земли заповедников

Землями заповедников признаются выделенные в установленном порядке участки земли, в пределах которых имеются природные объекты, представляющие особую научную или культурную ценность (типичные или редкие ландшафты, сообщества растительных и животных организмов, редкие геологические образования, виды растений, животных и т. п.).

(Извлечение из ст. 40 «Земли заповедников» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Земли курортов

К землям курортов относятся земельные участки, имеющие лечебное значение и благоприятные условия для организации оздоровительных мероприятий, предоставленные в установленном порядке в пользование лечебно-курортным учреждениям. Земли курортов подлежат особой охране.

(Извлечение из ст. 39 «Земли курортов» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Земли общественного пользования и приусадебные земли колхозов

Земли, предоставленные колхозу по государственному акту на право пользования землей, состоят из земель общественного пользования и приусадебных земель. Приусадебные земли отграничиваются в натуре от земель общественного пользования.

(Извлечение из ст. 24 «Земли общественного пользования и приусадебные земли колхозов» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Земли общественного пользования

... к землям общественного пользования принадлежат:

а) земли, использованные как пути (площади, пути, улицы, проезды, набережные и т. д.);

б) земельные участки, отведенные городскому населению, как места для отдыха, развлечения и удовлетворения других гигиенических и культурных потребностей (общественные сады, парки, бульвары, скверы и т. д.);

в) свалки для вывоза мусора, снега и т. д.

(Извлечение из п. 19 «Положения о земельных распорядах в полосе городов и полосе поселков городского типа», Утверждено постановлением Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров УССР «О земельных распорядах в полосе городов и поселков городского типа» от 23.09.1925. — «Хронологічне зібрання законів, Указів Президі і Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР», том 1. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Земли промышленности, транспорта, курортов, заповедников и иного несельскохозяйственного назначения

Землями промышленности, транспорта, курортов, заповедников и иного несельскохозяйственного назначения признаются земли, предоставленные в пользование предприятиям, организациям и учреждениям для осуществления возложенных на них специальных задач (промышленного производства, транспорта, организации курортов, заповедников и т. п.).

(Извлечение из ст. 38 «Земли промышленности, транспорта, курортов, заповедников и иного несельскохозяйственного назначения» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Земли сельских населенных пунктов

К землям сельских населенных пунктов относятся все земли, находящиеся в пределах границ, установленных для этих пунктов. Земли сельских населенных пунктов, отнесенных к перспективным для дальнейшего развития, отграничиваются от других земель путем установления черты населенных пунктов в соответствии с проектами их планировки и застройки. Земли сельских населенных пунктов, не отнесенных к перспективным, отграничиваются от других земель в порядке внутрихозяйственного землеустройства.

(Извлечение из ст. 36 «Земли сельских населенных пунктов» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Земли сельскохозяйственного назначения

Землями сельскохозяйственного назначения признаются все земли, предоставленные для нужд сельского хозяйства или предназначенные для этих целей.

(Извлечение из ст. 21 «Земли сельскохозяйственного назначения» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Злостное нарушение иностранцами и лицами без гражданства правил передвижения на территории СССР

...изменение места жительства, временный выезд с места жительства, или посещение пунктов, не указанных в визах на выезд в СССР, уклонение от маршрута следования, указанного в проездных документах, совершенные без специального на то разрешения...

(Извлечение из п. 1 Указа Президиума Верховного Совета СССР «Об уголовной ответственности иностранцев и лиц без гражданства за злостное нарушение правил передвижения на территории СССР» от 23.07.1966. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М., Известия, 1968).

Знаки различия военнослужащих Красной Армии

Знаки различия — погоны служат для определения военного звания и принадлежности военнослужащих к тому или иному роду войск (службы).

Пагоны установлены полевые и повседневные. Основное отличие полевых пагонов в том что их, независимо от рода войск (службы), цвета хаки...

(Извлечение из раздела 1 «Краткого описания новых знаков различия военнослужащих Красной Армии». Утверждено Указом Президиума Верховного Совета СССР «О введении новых знаков различия для личного состава Красной Армии» от 06.01.1943. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М., Известия, 1968).

(Извлечение из «Административного кодекса УССР», утверждено постановлением ВУЦИК от 12.10.27 г. — Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 рік»).

Измена родине

Измена родине, то есть деяние умышленно совершенное гражданином СССР в ущерб государственной независимости или военной мощи СССР: переход на сторону врага, шпионаж, выдача государственной или военной тайны иностранному государству, бегство за границу или отказ возвратиться из-за границы в СССР, оказание иностранному государству помощи в проведении враждебной деятельности против СССР, а равно заговор с целью захвата власти...

(Извлечение из ст. 1 «Измена родине». Закона СССР «Об уголовной ответственности за государственные преступления» от 25.12.1958. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М., Известия, 1968).

Изнасилование

Изнасилование, т. е. половые сношения с применением физического или психического насилия путем использования беспомощного состояния потерпевшего лица.

(Извлечение из ст. 169 Уголовного кодекса УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. Издание Наркомюста УССР. — Харьков: 1922).

Имущественное поручительство

Имущественное поручительство состоит в отобрании от достаточно состоятельного лица, группа лиц или организации подписки о том, что они обязуются передать известное имущество в распоряжение власти или уплатить известную сумму денег в случае неявки обвиняемого к следствию или суду.

(Статья 149 Уголовно-процессуального кодекса УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927. — М. Е. Шаргей «Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постатейный комментарий». Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Имущественный наем

По договору имущественного найма одна сторона (наймодатель) обязуется предоставить другой (наниматель) имущество за определенное вознаграждение для временного пользования.

(Статья 152 Гражданского кодекса УССР, утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР». — М.: Госюриздат, 1950).

Инструктор-методист по производственной гимнастике

1. Инструктор-методист организует производственную гимнастику (физкультурная пауза, вводная гимнастика) на предприятии, в учреждении. Гимнастика проводится на основе изучения условий и особенностей производственного процесса на данном предприятии.

Инструктор-методист своей практической деятельностью по организации гимнастики на производстве должен способствовать укреплению здоровья трудящихся и повышению производительности труда.

На должности инструкторов-методистов принимаются специалисты, имеющие физкультурное образование, или лица со стажем практической работы по физической культуре к спорту. Инструктор-методист состоит в штате предприятия, учреждения и содержится за счет средств предприятия, учреждения, ассигнованных на мероприятия по охране труда. Назначения инструктора-методиста и освобождение его от работы производится руководителем предприятия, учреждения по согласованию с ф. ЗМК.

(Извлечение из «Положения об инспекторе-методисте по производственной гимнастике» Утверждено Секретариатом ВЦСПС 30.12.58 г. — Справочник профсоюзного работника. — М., Профиздат, 1962).

Исполнители [преступлений]

Исполнителями считаются все, кто принимает непосредственное участие в выполнении преступного действия, в чем бы оно не заключалось...

(Извлечение из ст. 16 Уголовного кодекса УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Издание Наркомюста УССР. Харьков: 1922).

Исполнитель [преступления]

Исполнителем признается лицо, непосредственно совершившее преступление.

Исправительно-трудовые колонии

Исправительно-трудовые колонии разделяются на колонии — поселения для лиц, совершивших преступления по неосторожности, колонии — поселения для лиц, совершивших умышленные преступления, колонии-поселения для лиц, твердо вставших на путь исправления, колонии общего режима, усиленного режима, строгого режима, особого режима.

(Извлечение из ст. 14 «Исправительно-трудовые колонии» «Основ исправительно-трудового законодательства Союз СССР и союзных республик», Утверждены Законом СССР от 11.07.1969 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1969, № 29).

Исправительно-трудовые учреждения

Исправительно-трудовыми учреждениями, исполняющими наказанные в виде лишения свободы, являются: исправительно-трудовые колонии, тюрьмы и воспитательно-трудовые колонии.

Совершеннолетние лица, осужденные к лишению свободы, отбывают наказание в исправительно-трудовой колонии или в тюрьме, а несовершеннолетние в возрасте до восемнадцати лет — в воспитательно-трудовой колонии.

Исправительно-трудовые колонии являются основным видом исправительно-трудовых учреждений для содержания осужденных к лишению свободы, достигших совершеннолетия.

(Извлечение из ст. 11 «Виды исправительно-трудовых учреждений» «Основ исправительно-трудового законодательства Союз СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 11.07.1969 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1969, № 29).

Исправительные работы без лишения свободы

Исправительные работы без лишения свободы назначаются на срок до двух лет и отбываются либо по месту работы осужденного, либо в иных местах, в районе жительства осужденного. Из заработка осужден-

ного к исправительным работам без лишения свободы производится удержание в доход государства в размере, установленном приговором суда, но не свыше 20 %.

(Извлечение ст. 25 «Исправительные работы без лишения свободы» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик», Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Исправительные работы

Исправительные работы применяются на срок до двух месяцев с отбыванием их по месту постоянной работы лица, совершившего административное правонарушение, и с удержанием до двадцати процентов его заработка в доход государства. Исправительные работы назначают районным (городским) народным судом (народным судьей).

(Статья 18 «Исправительные работы» «Основ законодательства Союза СССР и союзных республик об административных правонарушениях» Введены в действие постановлением Верховного Совета СССР от 23.10.1980 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 44).

Казначей [фабзавкома и месткома]

1. Для организации финансовой деятельности и учета членов профсоюзов фабрично-заводские, шахтные, рабочие, построечные, местные комитеты и профсоюзы учебных заведений выбирают из своего состава казначея, который работает под руководством комитета.

(Извлечение из «Положения о казначеях фабрично-заводских и местных комитетов профсоюзов». Приложение 1 к постановлению Президиума ВЦСПС 04.07.1958 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Караулы

101. Караулы бывают:

— гарнизонные, наряжаемые для охраны и обороны объектов гарнизонного значения;

— внутренние, наряжаемые для охраны и обороны объектов одной воинской части;

— временные, наряжаемые приказом начальника гарнизона или командира воинской части для охраны и обороны военного имущества во время загрузки (разгрузки), перевозки, временного складирования.

(Извлечение из п. 101 «Временного Устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных Сил Украины». утвержден Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статуту Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Караульная служба

Караульная служба назначается для надежной охраны и обороны важных военных объектов, боевых знамен и лиц, содержащихся на гауптвахте или в дисциплинарной части.

(Извлечение из п. 2 «Временного устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных Сил Украины». Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Касса взаимопомощи [при комитете профсоюза]

1. Касса взаимопомощи при комитете профсоюза является организацией членов профессионального союза, объединяющихся на добровольных началах для оказания взаимной товарищеской материальной помощи.

2. Касса взаимопомощи выдает членам кассы в случае их нужды краткосрочные и долгосрочные ссуды, а в отдельных случаях и безвозвратные пособия.

(Раздел 1 «Цели и задачи» «Типового устава кассы взаимопомощи при комитете профсоюза». Утвержден Президиумом ВЦСПС 20.02.1959 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Кассационные жалобы (протесты)

Жалобы на приговоры народного суда могут быть принесены каждой из заинтересованных сторон исключительно лишь по поводу формального нарушения прав и интересов данной стороны при производстве по делу или рассмотрении дела на суде и именуются кассационными жалобами.

Жалобы на приговоры, приносимые прокурором, именуются кассационными протестами.

(Извлечение из ст. 349 «Уголовно-процессуального Кодекса РСФСР», утвержденного постановлением ВЦИК от 15.02.1923 г. — Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР с постатейно-систематизированными материалами. Составили С. Аскарханов и А. Йодковский. — М.: Юридическое издательство Наркомюста РСФСР, 1927).

Категории заключенных

Ст. 42 При переводе из одного разряда в другой различаются три категории заключенных:

первая категория — подлежащие лишению свободы со строгой изоляцией;

вторая категория — профессиональные преступники, не присужденные к строгой изоляции, а также те из заключенных, которые не принадлежат к классу трудящихся, совершили преступления вследствие своих классовых привычек, взглядов или интересов;

третья категория — все остальные заключенные, которые не отнесены ни к первой, ни ко второй категории.

(Извлечение из ст. 42 «Исправительно-трудового Кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.10.1925 г. — Збірник узаконень та розпоряджень уряду УРСР? 1925).

Категории колхозных лесов

...а) колхозные леса по своему значению и возможности использования подразделяются на две категории.

К лесам первой категории относятся лесные участки, имеющие по-леззащитное значение, степные колки, леса по байракам, на оврагах и песках, леса, находящиеся в запретных полосах по берегам речек, каналов, водохранилищ и других водоемов, в защитных полосах вдоль железных и шоссейных дорог, в зеленых зонах санитарной охраны курортов, горные леса противозерозийного и водорегулирующего значения.

К лесам второй категории относятся все остальные колхозные леса.

(Извлечение из п. 2 постановления Совета Министров УССР «Об улучшении ведения хозяйства в колхозных лесах Украинской ССР» от 12.03.1955 № 298. — «Хронологічне зібрання законів. Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР», том 3. — Київ.: Держполітвидав УРСР, 1962).

Квалифицированная кража

... б) Кража с применением орудий или инструментов, или других технических приспособлений и приемов, или когда она совершена лицом, занимающимся кражами, как профессией, или когда похищенное было заведомо необходимым средством существования потерпевшего, или же когда она совершена по предварительному соглашению с другими лицами.

(Извлечение из ст. 180 «Уголовного Кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Классификация заключенных

Ст. 40. Находящиеся в исправительно-трудовых учреждениях заключенные подразделяются на:

а) срочных (осужденных);

б) следственных, дело которых находится в стадии следственного производства;

в) пересыльных — подлежащих отправлению в другие исправительно-трудовые учреждения.

Примечание: заключенные, следствие о которых закончено и передано в суд, но еще судом не рассмотрено, относятся к следственным; к последним относятся такие осужденные судом первой инстанции, приговор в отношении которых не вошел в законную силу, и те, которые осуждены, но находятся под следствием по другим делам. Учет всех указанных категорий следственных производится отдельно по каждой из категорий.

(Извлечение из ст. 40 «Исправительно-трудового Кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.10.1925 г. — Збірник узаконень та розпоряджень уряду УРСР, 1925).

Классные члены прокурорско-следственных работников органов прокуратуры

1. Установить для прокурорско-следственных работников органов прокуратуры нижеследующие классные чины:

Действительный государственный советник юстиции;

Государственный советник юстиции 1 класса;

Государственный советник юстиции 2 класса;

Государственный советник юстиции 3 класса;

Старший советник юстиции;

Советник юстиции;

Младший советник юстиции;

Юрист 1 класса;

Юрист 2 класса;

Юрист 3 класса;

Младший юрист.

(Извлечение из Указа Президиума Верховного совета СССР «Об установлении классных чинов для прокурорско-следственных работников органов прокуратуры» от 16.09.1943. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Клевета

Клевета, т. е. оглашение заведомо ложного и позорящего другое лицо обстоятельства.

(Извлечение из ст. 174 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Клевета

Клевета, т. е. распространение заведомо ложных, позорящих другое лицо измышлений...

(Извлечение из ст. 161 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Коллективный договор

Коллективным договором устанавливаются взаимные обязательства администрации и коллектива рабочих и служащих по выполнению производственных планов, совершенствованию организации производства и труда, внедрению новой техники и повышению производительности труда, улучшению качества и снижению себестоимости продукции, развитию социалистического соревнования, укреплению производственной и трудовой дисциплины, повышению квалификации и подготовке кадров непосредственно на производстве.

(Извлечение из ст. 7 «Содержание коллективного договора» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о труде». Утверждены Законом СССР от 15.07.1970 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1970, № 29).

Колонна [в Вооруженных Силах]

Колонна — строй, в котором военнослужащие расположены друг за другом, а подразделения (машины) одно (одна) за другим (другой) на расстояниях, определяемых настоящим Уставом или командиром.

Колонны могут быть построены по одному, по два, по три, по четыре и более.

Колонны применяются для построения подразделений и частей в походный или развернутый строй.

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого устава Вооруженных Сил Украины». Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Колхозные леса

...К колхозным лесам относятся лесные участки, находящиеся на закрепленных за колхозами в бессрочное (вечное) пользование землях и зарегистрированные в установленном порядке в земельно-учетных документах.

(Извлечение из п. 1 «Положения о колхозных лесах». Утверждено постановлением Совета Министров УССР от 25.02.1955 № 317. — «Хронологічне зібрання законів. Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР», том 3. — Київ.: Держполітвидав УРСР, 1962).

Комиссии по трудовым спорам

Комиссия по трудовым спорам является обязательным первичным органом по рассмотрению трудовых споров, возникающих на предприятиях, в учреждениях, организациях между рабочими и служащими, с одной стороны, и администрацией, с другой стороны, за исключением споров, подлежащих рассмотрению согласно закону непосредственно в районных (городских) народных судах и других органах.

Решения комиссии принимаются по соглашению сторон.

(Статья 87 «Комиссии по трудовым спорам» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о труде». Утверждены Законом СССР от 15.07.1970 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1970, № 29).

Комиссия заработной платы [фабзавкома]

1. Комиссия заработной платы фабричного, заводского, местного (цехового) комитета создается для привлечения широкого актива чле-

нов профсоюза к участию в разрешении вопросов заработной платы, нормирования и организации труда.

(Извлечение из «Положения о комиссиях заработной платы фабричного, заводского, местного (цехового) комитета». Утверждено Президиумом ВЦСПС 14.03.1952 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Комиссия общественного контроля за работой торгова, треста столовых ОРСа, продснаба

1. Комиссия общественного контроля образуется решением областного (краевого), республиканского совета профсоюзов по каждому тресту, тресту столовых, ОРСу и продснаба из представителей ФЗМК ведущих предприятий истроек, учреждений и учебных заведений, преимущественно тех из них, работники и учащиеся которых обслуживаются столовыми и магазинами этого торгова, треста столовых, орс, продснаба, и интересующихся этой работой.

Примечание. В тех случаях, когда ОРС (продснаб) обслуживает рабочих и служащих только одного предприятия, комиссия общественного контроля не создается. Работу такого ОРСа (продснаба) контролирует ранее созданная комиссия общественного контроля ФЗМК.

(Извлечение из «Положения о комиссии общественного контроля за работой торгова, треста столовых, ОРСа, продснаба». Утверждено Президиумом ВЦСПС 11.07.1958 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Комиссия общественного контроля фабзавкома за работой предприятий торговли и общественного питания

1. Для обеспечения повседневного контроля за работой предприятий торговли и общественного питания и широкого привлечения к участию в этом деле рабочих, служащих и членов их семей при фабрично-заводском, местном комитете профсоюза предприятия, учреждения или учебного заведения избираются комиссия общественного контроля и общественные контроллеры за работой предприятия торговли и общественного питания.

На мелких предприятиях и в учреждениях, если ФЗМК не сочтет необходимым создание комиссии общественного контроля, ее работу ведет один из членов ЗМК.

В крупных цехах по решению фабрично-заводского комитета могут избираться цеховые комиссии, которые выполняют задачи, предусмотренные настоящим Положением, под руководством цеховых комитетов и общезаводской (фабричной) комиссии.

(Извлечение из «Положения о комиссии общественного контроля и общественных контроллях фабрично-заводского (местного) комитета профсоюза за работой предприятий торговли и общественного питания». Утверждено Президиумом ВЦСПС 08.03.1957 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Комиссия охраны труда [фабзавкома]

1. Комиссия охраны труда фабричного, заводского, местного (цехового) комитета создается для широкого привлечения членов профсоюза к работе по оздоровлению условий труда и к контролю над выполнением на предприятии законов об охране труда, правил и норм по технике безопасности и промышленной санитарии.

(Извлечение из «Положения о комиссии охраны труда фабричного, заводского, местного (цехового) комитета». Утверждено Президиумом ВЦСПС 08.02.1951 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Комиссия по культурно-массовой работе [фабзавкома]

1. Комиссия по культурно-массовой работе, фабричного, заводского, местного (цехового) комитета создается для привлечения широкого актива членов профсоюза к участию в проведении культурно-массовой работы среди рабочих, служащих и членов их семей.

(Извлечение из «Положения о комиссии по культурно-массовой работе фабричного, заводского, местного (цехового) комитета». Утверждено Президиумом ВЦСПС 08.02.1951 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Комиссия по массовому рабочему изобретательству и рационализации [фабзавкома]

1. Комиссия по массовому рабочему изобретательству и рационализации фабрично-заводского комитета организуется в целях широкого привлечения рабочих, инженерно-технических работников и служащих к участию в изобретательстве и рационализации, для создания необходимых условий работы изобретателям и рационализаторам, а также для обеспечения внедрения изобретений, технических усовершенствований и рационализаторских предложений.

(Извлечение из «Положения о комиссии по массовому рабочему изобретательству и рационализации фабричного, заводского, местного (цехового) комитета». Утверждено Президиумом ВЦСПС 11.07.1958 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Комиссия по пенсионным вопросам

1. В целях более широкого привлечения профсоюзного актива рабочих и служащих при фабричных, заводских, местных и цеховых комитетах профсоюзов организуются комиссии по пенсионным вопросам.

(Извлечение из «Положения о комиссии по пенсионным вопросам». Утверждено Президиумом ВЦСПС 05.01.1962 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Комиссия по производственно-массовой работе [фабзавкома]

1. Комиссия по производственно-массовой работе фабричного, заводского, местного (цехового) комитета профсоюза создается для привлечения

широкого актива членов профсоюза к участию в организации социалистического соревнования и проведению производственно-массовой работы среди рабочих, инженерно-технических работников и служащих.

(Извлечение из «Положения о комиссии по производственно-массовой работе фабричного, заводского, местного (цехового) комитета профсоюза». Утверждено Президиумом ВЦСПС 14.03.1952 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Комиссия по работе среди детей и подростков

1. Комиссия по работе среди детей и подростков заводского, фабричного, местного комитета профсоюза создается для привлечения широкого актива членов профсоюза к участию в работе по оказанию помощи рабочим и служащим в воспитании детей и действует на срок полномочия комитета профсоюза.

В случае необходимости комиссии по работе среди детей и подростков могут быть созданы и при цеховых комитетах.

(Извлечение из «Положения о комиссии по работе среди детей и подростков фабричного, заводского, местного (цехового) комитета». Утверждено Президиумом ВЦСПС 08.12.1954 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Комиссия по социальному страхованию

1. В целях улучшения обслуживания рабочих и служащих и привлечения актива членов профсоюзов к участию в работе по государственному социальному страхованию при фабричных, заводских, местных и цеховых комитетах профсоюзов организовываются комиссии по социальному страхованию.

(Извлечение из «Положения о комиссии по социальному страхованию». Утверждено Президиумом ВЦСПС 14.03.1952 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Кондиции на минеральное сырье

Для определения промышленной ценности месторождений и подсчета в них запасов полезных ископаемых устанавливаются кондиции на минеральное сырье по каждому месторождению, которые представляют собой совокупность экономически обоснованных требований к качеству и количеству полезных ископаемых, горно-геологическим и иным условиям разработки месторождения.

(Извлечение из ст. 18 «Кондиции на минеральное сырье» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Конституция Союза ССР

Декларация об образовании Союза Советских Социалистических Республик и Договор об образовании Союза Советских Социалистиче-

ских Республик составляют Основной Закон (Конституцию) Союза Советских Социалистических Республик.

(Извлечение из «Основного Закона (Конституции) Союза Советских Социалистических Республик», утвержденной постановлением II съезда Советов Союза ССР от 31.01.1924. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Континентальный шельф СССР

...Континентальным шельфом СССР является поверхность и недра морского дна подводных районов, примыкающих к побережью или к островам СССР, но находящихся вне зоны территориального моря, до глубины 200 метров или, за этим пределом, до такого места, до которого глубина покрывающих вод позволяет разработку естественных богатств этих районов.

(Извлечение из п. 1 Указа Президиума Верховного совета СССР «О континентальном шельфе СССР от 06.02.1968. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Контрабанда

Контрабанда, т. е. незаконное перемещение товаров или иных ценностей через государственную границу СССР, совершенная с сокрытием предметов в специальных хранилищах, либо с обманным использованием таможенных и иных документов, либо в крупных размерах, либо группой лиц, организовавших для занятия контрабандой, либо должностным лицом с использованием служебного положения, а равно контрабанда взрывчатых, наркотических, сильнодействующих и ядовитых веществ, оружия и воинского снаряжения.

(Извлечение из ст. 15 «Контрабанда» Закона СССР «Об уголовной ответственности за государственные преступления» от 25.12.1958. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Контрольная палата СССР

Контрольная палата СССР — высший орган финансово-экономического контроля в стране, действующий под руководством Верховного Совета СССР и подотчетный ему.

Контрольная палата СССР осуществляет контроль за исполнением общесоюзной собственности, находящейся в ведении Союза ССР, источниками и использованием доходов общесоюзных общественных объединений.

(Извлечение из ст. 1 «Статус Контрольной палаты СССР» Закона СССР «О Контрольной палате СССР». Принят Верховным Советом СССР 16.05.1991. — Известия, 01.06.1991).

Контрреволюционное действие

57. Контрреволюционным признается всякое действие, направленное на свержение завоеваний пролетарской революцией власти

рабоче-крестьянских Советов и существующего на основании Конституции УССР Рабоче-крестьянского Правительства, а также действия в направлении помощи той части международной буржуазии, которая не признает равноправия приходящей на смену капитализма коммунистической системы собственности и стремится к ее свержению путем интервенции или блокады, финансирования прессы и т. п. средствами.

(Извлечение из ст. 57 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Контрреволюционное преступление

Контрреволюционным признается всякое действие, направленное к свержению, подрыву или ослаблению власти рабоче-крестьянских советов и избранных ими, на основании конституции Союза ССР и конституций союзных республик, рабоче-крестьянских правительств Союза ССР, союзных и автономных республик, или к подрыву или ослаблению внешней безопасности Союза ССР и основных хозяйственных, политических и национальных завоеваний пролетарской революции.

В силу международной солидарности интересов всех трудящихся, такие же действия признаются контрреволюционными и тогда, когда они направлены на всякое другое государство трудящихся, хотя бы и не входящее в Союз ССР.

(Извлечение из ст. 58¹ «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Контрреволюционный саботаж

Контрреволюционный саботаж, т.е. сознательное неисполнение кем-либо определенных обязанностей или умышлено небрежное их исполнение со специальной целью ослабления власти правительства и деятельности государственного аппарата.

(Извлечение из ст. 58¹⁴ «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Конфискация имущества у собственника

Конфискация имущества у собственника, т. е. безвозмездное принудительное отчуждение имущества...

(Извлечение из ст. 70 «Гражданского кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Конфискация имущества

Конфискация имущества состоит в принудительном и безвозмездном отчуждении в пользу государства всего или точно определенного судом имущества осужденного, являющегося его личной собственностью или долей в общей собственности.

Конфискации не подлежат необходимые для осужденного и его семьи предметы домашнего обихода и служащие средством существования орудия мелкого кустарного, ремесленного или сельскохозяйственного производства.

Оставляемые в распоряжении осужденного и членов его семьи продукты питания и денежные суммы не могут по своей оценке, в общей сложности, быть ниже среднего трехмесячного заработка рабочего данной местности на каждого члена семьи.

Инвентарь, необходимый для профессиональной работы осужденного, может быть конфискован лишь в случаях, когда суд постановит о лишении осужденного права заниматься соответствующей профессией.

(Извлечение из ст. 40 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Конфискация имущества

Конфискация имущества состоит в принудительном безвозмездном отчуждении в пользу государства всего или точно определенного судом имущества осужденного, за исключением необходимых для осужденного и его семьи предметов домашнего обихода и служащего средством к существованию осужденного и его семьи инвентаря мелкого, кустарного или сельскохозяйственного производства, или инвентаря, необходимого для профессиональной работы осужденного, а также за исключением предметов питания, необходимых для личного потребления осужденного и его семьи, на срок не менее шести месяцев.

(Извлечение из ст. 38 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Конфискация имущества

Конфискация имущества состоит в принудительном безвозмездном изъятии в собственность государства всего или части имущества, являющегося личной собственностью осужденного.

(Извлечение из ст. 30 «Конфискация имущества» «Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Конфискация предмета, явившегося орудием совершения или непосредственным объектом административного правонарушения

Конфискация предмета, явившегося орудием совершения или непосредственным объектом административного правонарушения, состоит в принудительном безвозмездном обращении этого предмета в собственность государства. Конфискован может быть лишь предмет, находящийся в личной собственности нарушителя, если иное не предусмотрено законодательными актами СССР.

Порядок применения конфискации, перечень предметов, не подлежащих конфискации, устанавливаются законодательством Союза ССР и союзных республик.

(Извлечение из ст. 16 «Конфискация предмета, явившегося орудием совершения или непосредственным объектом административного правонарушения» «Основ законодательства Союза СССР и союзных республик от административных правонарушений» Введены в действие постановлением Верховного Совета СССР от 23.10.1980 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 44).

Конфискация

173. Конфискацией называется безвозмездное, принудительное отчуждение государством имущества, применяемое в качестве меры социальной защиты по приговору суда, а также по распоряжению административной власти в случаях, предусмотренных в настоящем Кодексе и в специальных законах.

Примечание. Конфискация имущества по судебным приговорам производится согласно действующих о том узаконений.

(Извлечение из «Административного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 12.10.1927 г. — Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 рік).

Конфискация

2. Конфискацией считается принудительное и безвозмездное отчуждение имущества в пользу государства, производимое по приговорам суда, а равно в случаях, особо указанных в законе, по распоряжению уполномоченных на то государственных органов.

(Извлечение из «Сводного Закона о реквизиции и конфискации имущества», утвержденного постановлением ВЦИК и СНК РСФСР от 12.05.1927 г. — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий, под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Конфискация

См. «Реквизиция и конфискация».

Кража

Кража, т. е. тайное похищение имущества, находящегося в обладании, пользовании или другом ведении другого лица или учреждения.

(Извлечение из ст. 180 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Крайняя необходимость

Не является преступлением действие, хотя подпадающее под признаки деяния, предусмотренного уголовным законом, но совершенное в состоянии крайней необходимости, то есть для устранения опасности, угрожающей интересам Советского государства, общественным интересам, личности или правам данного лица или других граждан, если эта опасность при данных обстоятельствах не могла быть устранена другими средствами и если причиненный вред является менее значительным, чем предотвращенный вред.

(статья 14 «Крайняя необходимость» «Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Красное знамя воинских частей Красной Армии

1. Красное знамя есть символ воинской чести, доблести и славы, оно является напоминанием каждому из бойцов и командиров воинской части об их священном долге преданно служить Советской Родине, защищать ее мужественно и умело, отстаивать от врага каждую пядь родной земли, не щадя своей крови и самой жизни.

(Извлечение из «Положения о Красном знамени воинских частей Красной Армии» Утверждено Указом Президиума Верховного совета СССР от 21.12.1942. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Краткосрочное водопользование

См. «Временное водопользование».

Краткосрочное временное водопользование

См. «Виды водопользования».

Краткосрочное пользование землей

См. «Временное пользование землей».

Культурно-бытовой совет общегития

Культурно-бытовой совет общегития создается для привлечения широкого актива членов профсоюзов к участию в проведении культурно-массовой работы и в улучшении бытовых условий рабочих, служащих и студентов, проживающих в общегитии.

(Извлечение из преамбулы «Положения о культурно-бытовом совете общегития», утверждено Постановлением Секретариата ВЦСПС 17.07.1954 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Курорты

Курортами могут быть признаны местности, обладающие природными лечебными средствами, минеральными источниками, залежами лечебных грязей, климатическими и другими условиями, благоприятными для лечения и профилактики.

(Извлечение из ст. 45 «Курорты и округа санитарной охраны» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о здравоохранении». Утверждены Законом СССР от 19.12.1969 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1969, № 52).

Лесопользователи

Лесопользователями могут быть государственные, кооперативные и общественные предприятия, организации и учреждения, а также граждане СССР.

(Извлечение из ст. 20 «Лесопользователи» «Основ лесного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 17.06.1977 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1977, № 25).

Лесосечный фонд

Лесосечный фонд образуется из запасов спелых древостоев, предназначенных для заготовки древесины.

(Извлечение из ст. 25 «Лесосечный фонд» «Основ лесного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 17.06.1977 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1977, № 25).

Лесоустроительные действия

Лесоустройство включает следующие лесоустроительные действия: определение границ территорий лесохозяйственных предприятий, внутрихозяйственную организацию территорий лесохозяйственных предприятий государственных органов лесного хозяйства, а также территорий, занятых лесами, ведение лесного хозяйства в которых возложено на иные предприятия, организации и учреждения;

определение лесных ресурсов, породного и возрастного состава лесов для установления расчетной лесосеки по рубкам главного пользования и размеров других видов лесных пользований, а также способов рубок;

выявление участков, на которых необходимо проведение рубок ухода, санитарных рубок, рубок, связанных с реконструкцией малоценных лесных насаждений, осушения и других лесохозяйственных мероприятий;

уточнение площадей, предназначенных для восстановления лесов и лесоразведения, и определение способов воспроизводства лесов;

определение категорий защитности лесов и обоснование перевода лесов в случае необходимости из одной группы в другую;

осуществление топографо-геодезических, лесобиологических и других обследований и изысканий, а также иных лесоустроительных действий.

(Извлечение из ст. 49 «Лесоустройство» «Основ лесного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 17.06.1977 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1977, № 25).

Лесоустройство

Лесоустройство включает систему государственных мероприятий, направленных на обеспечение рационального использования, повышения продуктивности, воспроизводства, охраны и защиты лесов, а также повышение культуры ведения лесного хозяйства.

(Извлечение из ст. 49 «Лесоустройство» «Основ лесного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 17.06.1977 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1977, № 25).

Лечебные местности

1. К лечебным местностям или курортам относятся:

- а) места с источниками лечебных, минеральных, химически нейтральных вод или с лечебными грязями;
- б) солено-озерные лиманы и морские купания;
- в) климатические и горные станции;
- г) места для пользования кумысолечением.

(Извлечение из постановления ВУЦИК «О лечебных местностях» от 10.05.1922 г. — Хронологічне зібрання Законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР», том 1. — Київ.: Держполітвидав УРСР, 1962).

Линейные суды железнодорожного и водного транспорта

Линейные суды железнодорожного и водного транспорта рассматривают отнесенные законом к их ведению дела о преступлениях, направленных на подрыв трудовой дисциплины на транспорте, и о других преступлениях, нарушающих нормальную работу транспорта.

(Извлечение из ст. 60 Закона СССР «О судоустройстве СССР, союзных и автономных республик», принятого Верховным Советом СССР 16.08.1938 г. — Гражданский процессуальный кодекс УССР — М.: Госюриздат, 1950).

Лица, не имеющие судимости

Не имеющими судимости признаются:

- а) лица, по суду оправданные;
- б) лица, условно осужденные, которые в течение назначенного судом испытательного срока не совершили нового, не менее тяжкого, преступления;
- в) лица, приговоренные к лишению свободы на срок не свыше 6 месяцев или по всякой иной более мягкой мере социальной защиты, которые в течение трех лет со дня отбытия примененной к ним соответствующей меры социальной защиты не совершили нового, не менее

тяжкого преступления, а равно приговоренные к лишению свободы на срок свыше шести месяцев, но не более трех лет, которые не совершили нового, не менее тяжкого, преступления в течение шести лет.

(Извлечение из ст. 55 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Личная собственность

Личной собственностью является собственность граждан на имущество, предназначенное для удовлетворения их материальных и культурных потребностей.

(Статья 88 «Личная собственность» «Гражданского кодекса Украинской ССР», принятого Верховным Советом Украинской ССР 18.07.1963 г. — Сборник Законов Украинской ССР 1938—1979. — Киев: Политиздат Украины, 1980).

Личная собственность

Основу личной собственности граждан составляют трудовые доходы. В личной собственности могут находиться предметы обихода, личного потребления, удобства и подсобного домашнего хозяйства, жилой дом и трудовые сбережения. Личная собственность граждан и право ее наследования охраняются государством.

В личной собственности гражданина может находиться один жилой дом (или часть его). У совместно проживающих супругов и их несовершеннолетних детей может быть только один жилой дом, принадлежащий на праве личной собственности одному из них или находящийся в их общей собственности. Предельные размеры жилого дома, который может находиться в личной собственности гражданина, устанавливаются законодательством союзных республик.

Законодательством союзных республик устанавливается предельное количество скота, которое может находиться в личной собственности гражданина.

В личной собственности гражданина, состоящего членом колхозного двора, не может находиться имущество, которое в соответствии с уставом колхоза может принадлежать только колхозному двору.

Имущество, находящееся в личной собственности граждан, не должно служить для извлечения нетрудовых доходов, использоваться в ущерб интересам общества.

(Статья 25 «Личная собственность» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Личное поручительство

Личное поручительство состоит в отобрании от заслуживающих доверия лиц подписки о том, что они ручаются за явку обвиняемого и

обязуются доставить его судебным органам по первому о том требованию. Число поручителей определяется судебным органом и не может быть менее двух. При отобрании подписки от поручителей им должно быть объявлено об ответственности их в случае уклонения обвиняемого от следствия и суда.

(Извлечение из ст. 148 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927 г. — М. Е. Шаргей. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постановительный комментарий. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Личные права супругов

При заключении брака супруги по своему желанию избирают фамилию одного из супругов в качестве их общей фамилии, либо каждый из супругов сохраняет свою добрачную фамилию.

Законодательством союзных республик может быть предусмотрено право супругов именоваться двойной фамилией.

Вопросы воспитания детей и другие вопросы жизни семьи решаются супругами совместно.

каждый из супругов свободен в выборе занятий, профессии и места жительства.

(Статья 11 «Личные права супругов» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о браке и семье». Утверждены Законом СССР от 27.06.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 27).

Лишение специального права, предоставленного данному гражданину

Лишение специального права, предоставленного данному гражданину (права управления транспортными средствами, права охоты), применяется на срок до трех лет за грубое или систематическое нарушение порядка пользования этим правом.

(Извлечение из ст. 17 «Конфискация предмета, явившегося орудием совершения или непосредственным объектом административного правонарушения» «Основ законодательства Союза СССР и союзных республик об административных правонарушениях». Введены в действие постановлением Верховного Совета СССР от 23.10.1980 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 44).

Лотереи

386. Лотереи допускаются как с денежными, так и с вещевыми выигрышами и могут быть:

- а) лотереи с предварительной продажей билетов;
- б) лотереи — аллегри;
- в) американские (аукционы).

(Извлечение из ст. 386 «Административного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 12.10.1927 г. — Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 рік).

Мародерство

Мародерство, т.е. противозаконное отобрание при боевой обстановке у гражданского населения принадлежащего последнему имущества, с угрозой оружием или под предлогом необходимости его отобрания для военных целей, а также снятие с корыстной целью с убитых и раненных находящихся при них вещей...

(Извлечение из ст. 193¹⁷ «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Мародерство

Мародерство, т. е. противозаконное отобрание при боевой обстановке у гражданского населения принадлежащего последнему имущества, с употреблением угрозы военным оружием и под предлогом необходимости сего отобранного для военных целей, а также снятие с корыстной целью с убитых и раненных находящихся у них вещей.

(Извлечение из ст. 214 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Массовые беспорядки

Организация массовых беспорядков, сопровождающихся погромами, разрушениями, поджогами и другими подобными действиями, а равно непосредственное совершение их участниками указанных выше преступлений или оказание ими вооруженного сопротивления власти...

(Извлечение из ст. 16 «Массовые беспорядки» Закона СССР «Об уголовной ответственности за государственные преступления» от 25.12.1958 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Международная воздушная перевозка

Международной воздушной перевозкою признается всякая перевозка, осуществляемая на воздушных судах, при которой место отправления и место назначения, независимо от того, имелись ли перегрузка или перерыв в перевозке, расположены:

- 1) на территории двух государств;
- 2) на территории одного и того же государства, если предусмотрена остановка на территории другого государства.

(Извлечение из ст. 121 «Воздушного кодекса СССР». Утвержден Указом Президиума Верховного Совета СССР от 26.12.1961 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Международный полет

Всякий полет, при котором воздушное судно пересекает государственные границы СССР и другого государства, признается международным полетом.

(Извлечение из ст. 70 «Воздушного кодекса СССР». Утвержден Указом Президиума Верховного Совета СССР от 26.12.1961 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Межевой дорожный знак

4. К межевым дорожным знакам принадлежат:

- а) межевой знак республики объединенный с маршрутным знаком;
- б) межевой знак области, объединенный с маршрутным знаком;
- в) межевой знак закрепления участков дороги за колхозами.

(Извлечение из «Правил установки межевых дорожных знаков на маршрутных дорогах УССР республиканского подчинения». Утверждены постановлением СНК УССР от 10.08.1945 г. № 1229. — «Хронологічне зібрання Законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР», том 1. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Меры взыскания, применяемые к лицам, лишенным свободы

За нарушение требований режима отбывания наказания к осужденным могут применяться следующие меры взыскания:

- 1) предупреждение или выговор;
- 2) внеочередное дежурство по уборке помещений и территории места лишения свободы;
- 3) разовое лишение осужденных, содержащихся в воспитательно-трудовых колониях, посещение кино, концерта, участия в спортивных играх;
- 4) лишение очередного свидания;
- 5) лишения права на получение очередной посылки или передачи и запрещение на срок до одного месяца покупать продукты питания;
- 6) отмена улучшенных условий содержания, предусмотренных статьями 23, 24 и 25 настоящих Основ;
- 7) водворение осужденных, содержащихся в исправительно-трудовых колониях, в штрафной изолятор с выводом или без вывода на работу либо учебу на срок до пятнадцати суток, а содержащихся в воспитательно-трудовых колониях — в дисциплинарный изолятор на срок до десяти суток;
- 8) водворение осужденных, содержащихся в тюрьмах, в карцер без вывода на работу или учебу на срок до пятнадцати суток;

9) перевод осужденных, содержащихся в испытательно-трудовых колониях общего, усиленного и строгого режима, в помещения камерного типа на срок до шести месяцев, в колониях особого режима — в одиночные камеры на срок до одного года, а в тюрьмах — на строгий режим на срок, установленный статьей 15 настоящих Основ; перевод осужденных, содержащихся в обычных жилых помещениях колонии особого режима, в помещении камерного типа в той же колонии.

(Извлечение из ст. 34 «Меры взыскания, применяемые к лицам, лишенным свободы» «Основ исправительно-трудового законодательства Союз СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 11.07.1969 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1969, № 29).

Меры дисциплинарного воздействия [на несовершеннолетних заключенных]

Ст. 211 Меры дисциплинарного воздействия:

- 1) выговор наедине;
- 2) выговор в присутствии других товарищей;
- 3) недопущение к играм и развлечениям на срок до одной недели;
- 4) лишение или ограничение права свидания, переписки и передачи и отпусков на срок до одного месяца;
- 5) изоляция в отдельную камеру под наблюдением врача, с посещением школы и мастерских до 3 дней;
- 6) изоляция в отдельную камеру под наблюдением врача, без права посещения школы и мастерских до 3 дней;
- 7) продление срока в соответствии с п. «е» ст. 204 настоящего Кодекса по ходатайству распорядительно-педагогического совета;
- 8) ограничение права распоряжаться числящимся за несовершеннолетними правонарушителем деньгами.

Примечание. Применение других мер дисциплинарного воздействия воспрещается.

(Извлечение из ст. 211 «Исправительно-трудового кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.10.1925 г. — Збірник узаконень та розпоряджень уряду УРСР, 1925).

Меры дисциплинарного воздействия в исправительно-трудовых учреждениях

Ст. 95 Заключенные, нарушающие установленные для исправительно-трудовых учреждений правила внутреннего распорядка и режима, подвергаются, в соответствии с характером нарушения и свойством их личности, одной из следующих мер дисциплинарного воздействия:

- 1) выговору наедине или в присутствии других заключенных;
- 2) ограничению или лишению права свиданий;
- 3) ограничению или лишению права выписки;
- 4) ограничению или лишению права переписки;

- 5) изоляции в отдельную камеру на срок до 14 суток с ежедневной выдачей горячей пищи и выходом на прогулку;
- б) понижению в разряде;
- 7) переводу в исправительно-трудовое учреждение с более строгим режимом.

Примечание 1. Перечисленные в п. п. 2, 3, 4 и 6 этой статьи меры дисциплинарного воздействия налагаются каждый раз на срок не свыше одного месяца.

Примечание 2. Никакие другие меры дисциплинарного воздействия, кроме поименованных в ст. 95 сего Кодекса не допускаются.

(Извлечение из ст. 95 «Исправительно-трудового кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.10.1925 г. — Збірник узаконень та розпоряджень уряду УРСР, 1925).

Меры поощрения, применяемые к лицам, лишенным свободы

За хорошее поведение и честное отношение к труду и обучению к осужденным могут применяться следующие меры поощрения:

- 1) объявление благодарности;
- 2) занесение на доску передовиков производства;
- 3) награждение похвальной грамотой;
- 4) премирование за лучшие показатели в работе;
- 5) разрешение на получение дополнительно одной посылки или передачи в год;
- б) предоставление дополнительно одного краткосрочного или длительного свидания в год;
- 7) разрешение дополнительно израсходовать деньги в сумме до трех рублей на покупку продуктов питания и предметов первой необходимости в праздничные дни, а в воспитательно-трудовых колониях в сумме до трех рублей в месяц;
- 8) досрочное снятие ранее наложенного взыскания;
- 9) перевод в исправительно-трудовой колонии особого режима осужденных, отбывших не менее одной трети срока наказания, из помещений камерного типа в обычные жилые помещения в той же колонии;
- 10) увеличение времени прогулки осужденным, содержащимся в тюрьме на общем режиме, — до двух часов, на строгом режиме — до одного часа.

(Извлечение из ст. 33 «Меры поощрения применяемые к лицам, лишенным свободы» «Основ исправительно-трудового законодательства Союз СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 11.07.1969 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1969, № 29).

Меры пресечения

Лицо, производящее дознание, следователь, прокурор и суд вправе применить в отношении обвиняемого одну из следующих мер пресече-

ния: подписку о невыезде, личное поручительство или поручительство общественных организаций, заключение под стражу.

(Извлечение из ст. 33 «Применение мер пресечения» «Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1958, № 1).

Меры пресечения

Мерами пресечения являются:

- 1) подписка о невыезде;
- 2) поручительство личное и имущественное;
- 3) поручительство профессиональных и иных общественных организаций;
- 4) залог;
- 5) домашний арест;
- 6) содержание под стражей.

Примечание 1. Поручительство и залог могут быть соединяемы с подпиской о невыезде.

Примечание 2. К военнослужащим Красной Армии и Флота в качестве меры пресечения может применяться также ближайшее наблюдение за ними в тех частях, в которых они состоят на службе.

(Извлечение из ст. 142 Уголовно-процессуального Кодекса РСФСР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927г. — М. Е. Шаргей Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постановительный комментарий. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Меры социальной защиты медико-педагогического характера

Мерами социальной защиты медико-педагогического характера являются:

а) отдача несовершеннолетнего на попечение родителей, родственников, если таковые имеют возможность его содержать, или иных лиц и учреждений;

б) помещение в специальное лечебно-воспитательное заведение.

(Извлечение из ст. 25 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Меры социальной защиты медицинского характера

Мерами социальной защиты медицинского характера являются:

а) принудительное лечение;

б) помещение в лечебное заведение в соединении с изоляцией.

(Извлечение из ст. 24 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927г.» — Уголовный кодекс. Научно-популяр-

ный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Меры социальной защиты судебно-исправительного характера

Меры социальной защиты судебно-исправительного характера являются:

а) объявление врагом трудящихся с лишением гражданства Союзной Республики и, тем самым, гражданства Союза ССР и обязательным изгнанием из его пределов;

б) лишением свободы со строгой изоляцией;

в) лишением свободы без строгой изоляции;

г) принудительные работы без лишения свободы;

д) поражение политических и отдельных гражданских прав;

е) удаление из пределов Союза ССР на срок;

ж) удаление из пределов РСФСР или отдельной местности с обязательным поселением в иных местностях или без этого, или с запрещением проживания в отдельных местностях или без этого;

з) увольнение от должности с запрещением занятия той или другой должности или без этого;

и) запрещение занятия той или иной деятельностью или промыслом;

к) общественное порицание;

л) конфискация имущества, полная или частичная;

м) денежный штраф;

н) предостережение;

о) возложение обязанности загладить причиненный вред.

(Извлечение из ст. 20 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Местные налоги и сборы

На основании настоящего Указа городские Советы депутатов трудящихся, а в поселках и в сельской местности районные Советы депутатов трудящихся проводят следующие местные налоги и сборы:

а) налог со строений;

б) земельную ренту;

в) сбор с владельцев транспортных средств;

г) сбор с владельцев скота;

д) разовый сбор на колхозных рынках.

(Извлечение из ст. 1 Указа Президиума Верховного Совета СССР «О местных налогах и сборах» от 10.04.1942 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Местные народные суды

5. Немедленно вводятся везде коллегиальные местные народные суды, участковые, уездные, городские.

6. Участковые народные суды учреждаются в расчете один суд на десять тысяч человек населения.

7. В состав участкового суда входят десять судей: два постоянных и восемь дежурных.

Городские и уездные учреждаются по одному в каждом уезде, в каждом городе, выделенном из уезда. Число уездных и городских судей — не менее двух постоянных и восьми дежурных.

(Извлечение из постановления Народного Секретариата Украины «О введении народного суда» от 04.01.1918 г. — Хронологічне зібрання Законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 1. — Київ: — Держполітвидав України, 1962).

Местожительство

Местожительством признается то место, где лицо вследствие своей службы, постоянных занятий или нахождения своего имущества имеет постоянную или преимущественную оседлость,

Местожительством несовершеннолетних или находящихся под опекой признается местожительство их законных представителей (родителей или опекунов).

(Извлечение из ст. 11 «Гражданского кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Мошенничество

Мошенничество, т. е. получение с корыстной целью имущества или права на имущество посредством злоупотребления доверием или обмана.

Примечание. Обманом считается как сообщение ложных сведений, так и заведомое сокрытие обстоятельств, сообщение о которых было обязательно.

(Извлечение из ст. 187 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Надомники

1. Надомниками считать лиц, которые выполняют у себя дома работу по найму, исключительно собственным трудом (не употребляя в свою очередь наемного труда, в том числе и труда учеников) и материалов работодателя.

(Извлечение из «Исключений о распространении Кодекса Законов о труде на надомников». Постановление Совета Народных Комиссаров УССР от 20.08.1923 г. — Хронологічне зібрання Законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 1. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Налог со зрелищ

1. Установить налог со зрелищ, взимаемый с государственных, кооперативных и общественных предприятий и организаций, а также с отдельных лиц, организующих платные лекции, диспуты, доклады, выставки, музеи, театральные постановки. — концерты, цирковые и эстрадные выступления, общественные гулянья, танцевальные вечера, бега, скачки, зверинцы, а также другие культурно-художественные мероприятия.

(Извлечение из Указа Президиума Верховного Совета СССР «О налоге со зрелищ» от 10.09.1942г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Народный заседатель

См. «Судья и народный заседатель».

Нарушение или неправильное применение закона

Нарушением или неправильным применением закона является:

- 1) неприменение судом закона, который подлежал применению;
- 2) применение закона, не подлежащего применению;
- 3) неправильное истолкование закона, противоречащее его буквальному содержанию или общему смыслу;
- 4) применение распоряжений, изданных ненадлежащим порядком или же нарушающих постановления центральной власти.

(Извлечение из ст. 350 Уголовно-процессуального Кодекса УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927 г. — М. Е. Шаргей Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постановочный комментарий. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Наследники по закону

Наследниками по закону являются дети (в том числе усыновленные), супруг и нетрудоспособные родители умершего, а также другие нетрудоспособные, состоявшие на иждивении умершего не менее одного года до его смерти.

(Извлечение из ст. 418 «Гражданского кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Начальники и подчиненные [в Вооруженных Силах]

11. По своему служебному положению и воинским званиям одни военнослужащие по отношению к другим могут быть начальниками или подчиненными.

Начальник имеет право отдавать подчиненному приказы и проверять их выполнение.

Подчиненный обязан беспрекословно выполнять приказы начальника и относиться к нему с уважением. Выполнив приказ, подчиненный

может подать жалобу, если в отношении его были совершены неправомерные действия.

12. Начальники, которым военнослужащие подчинены по службе, в частности и временно, становятся прямыми начальниками для этих военнослужащих. Ближайший к подчиненному прямой командир называется непосредственным.

13. По своим воинским званиям начальниками являются военнослужащие:

сержанты и старшины — для солдат и матросов одной с ними воинской части;

прапорщики и мичманы — для сержантов, старшин, солдат и матросов одной с ними воинской части;

младшие офицеры — для сержантов и старшин, солдат и матросов;

старшие офицеры с воинским званием подполковник, капитан 2 ранга, майор, капитан 3 ранга — для прапорщиков, мичманов, сержантов, солдат и матросов;

генералы, адмиралы, полковники, капитаны 1 ранга — для младших офицеров, прапорщиков и мичманов, сержантов и старшин, солдат и матросов.

(Извлечение из Временного устава внутренней службы Вооруженных Сил Украины. Утвержден Указом Президента Украины 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Невменяемость

Не подлежит уголовной ответственности лицо, которое во время совершения общественно опасного деяния находилось в состоянии невменяемости, то есть не могло отдавать себе отчета в своих действиях или руководить ими вследствие хронической душевной болезни, временного расстройства душевной деятельности, слабоумия или иного болезненного состояния.

(Извлечение из ст. 11 «Невменяемость» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Недостаточное и неправильное следствие

Недостаточным и неправильным признается следствие, когда остались невыясненными обстоятельства, выяснение которых должно было повлиять на приговор.

(Извлечение из ст. 348 «Уголовно-процессуального Кодекса УССР», утвержденное постановлением ВУЦИК от 20.07.1927 г. — М. Е. Шаргей Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постановительный комментарий. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Необходимая оборона

156. Насилие над личностью, если оно вызвано равным или более тяжким насилием, приравнивается к необходимой обороне.

(Извлечение из ст. 156 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Необходимая оборона

Не является преступлением действие, хотя и подпадающее под признаки деяния, предусмотренного уголовным законом, но совершенное в состоянии необходимой обороны, то есть при защите интересов Советского государства, общественных интересов, личности или прав обороняющегося или другого лица от общественно опасного посягательства путем причинения посягающему вреда, если при этом не было допущено превышения пределов необходимой обороны.

(Извлечение из ст. 13 «Необходимая оборона» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Неприкосновенность личности

Никто не может быть подвергнут аресту иначе как на основании судебного решения или с санкции прокурора.

Прокурор обязан немедленно освободить всякого незаконно лишеного свободы или содержащегося под стражей свыше срока, предусмотренного законом или судебным приговором.

(Статья 6 «Неприкосновенность личности» «Основ уголовного судопроизводства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1958, № 1).

Несостоявшиеся публичные торги

Торги признаются несостоявшимися:

- 1) если никто не явится торговаться или явится только одно лицо;
- 2) если никто из прибывших не сделает надбавки к сумме оценки;
- 3) если после окончания торгов покупатель не внесет в срок полностью следуемой с него суммы. В этом случае внесенная покупателем часть покупной суммы не подлежит возврату, а обращается на пополнение взыскания.

(Извлечение из ст. 373 «Гражданского процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 05.11.1929 г. — Гражданский процессуальный кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Несостоявшиеся торги

149. Торги признаются несостоявшимися:

- а) если никто не явится торговаться или явится только одно лицо;

- б) если из явившихся никто не делает надбавки против оценки;
- в) если по окончании торгов покупатель не уплатит в срок полностью следуемой с него суммы.

(Извлечение из ст. 149 «Административного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 12.10.1927 г. — Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 рік).

Неуважение к суду

Неуважение к суду, выразившееся в злостном уклонении от явки в суд свидетеля, потерпевшего, истца, ответчика либо в неподчинении указанных лиц и иных граждан распоряжениям председательствующего или в нарушении порядка во время судебного заседания, а равно совершение кем бы то ни было действий, свидетельствующих о явном пренебрежении к суду или установленным в суде правилам...

(Извлечение из ст. 5 Закона СССР «Об ответственности за неуважение к суду», принятого Верховным Советом СССР 02.11.1989 г. — Правда. — 12.11.1989).

Неустойка

Неустойкой признается денежная сумма или иная имущественная ценность, которую один контрагент обязуется в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения им договора доставить другому контрагенту.

(Извлечение из ст. 141 «Гражданского кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Норма жилой площади

Норма жилой площади устанавливается законодательством союзной республики в размере не менее девяти квадратных метров на одного человека.

(Извлечение из ст. 22 «Норма жилой площади» «Основ жилищного законодательства Союза ССР и союзных республик». Введены в действие Постановлением Верховного Совета СССР от 24.06.1981 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1981, № 26).

Ночные санатории (профилактории)

1. Ночные санатории (профилактории) профсоюзных организаций являются лечебно-профилактическими учреждениями для санаторного обслуживания рабочих и служащих в свободное от производственной работы время.

Каждый ночной санаторий (профилакторий) обслуживает рабочих и служащих того предприятия или учреждения, при котором он органи-

зован, или рабочих и служащих групп ближайших предприятий и учреждений.

(Извлечение из «Положения о ночных санаториях (профилакториях) профессиональных союзов», Приложение 1 к постановлению Президиума ВЦСПС 21.11.1959. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Обвинительное заключение

Обвинительное заключение должно состоять из двух частей.

Первая (описательная) часть должна заключать в себе изложение обстоятельств дела, как они установлены предварительным следствием, с указанием тех доказательств, на которых основано заключение следователя о необходимости преданию суду обвиняемого.

Во второй (резюмирующей) части должны быть указаны, если их удалось установить, имя, отчество и фамилия или прозвище обвиняемого, его возраст, судимость, классовая принадлежность, род занятий, место, время, способы мотивы совершения преступления, указание потерпевшего.

Кроме того, в резюмирующей части должно быть указано, каким именно уголовным законом карается данное преступление.

К обвинительному заключению должен быть приложен список лиц, о которых дело выделено или прекращено, а также и список лиц, вызываемых на судебное заседание.

(Извлечение из ст. 210 «Уголовно-процессуального Кодекса РСФСР», утвержденного постановлением ВЦИК от 15.02.1923 г. — Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР с постанейно-систематизированными материалами. Составили С. Аскарханов и А. Йодковский. — М.: Юридическое издательство РСФСР, 1927).

Обеспечение иска

Обеспечение иска может состоять:

1) в наложении ареста на принадлежащее ответчику имущество или на денежные суммы, находящиеся у него или у посторонних лиц;

2) в запрещении производить определенные действия.

Обеспечение иска путем наложения ареста на заработную плату не допускается.

(Извлечение из ст. 105 «Гражданского процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 05.11.1929 г. — Гражданский процессуальный кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Обеспечение исполнения обязательств

Исполнение обязательств может обеспечиваться согласно закону или договору неустойкой (штрафом, пеней), залогом и поручительством. Кроме того, обязательства между гражданами или с их участием могут обеспечиваться задатком, а обязательства между социалистическими организациями — гарантией.

(Статья 35 «Обеспечение исполнения обязательств» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Общая собственность

Имущество может принадлежать на праве общей собственности двум или нескольким колхозам или иным кооперативным и другим общественным организациям, либо государству и одному или нескольким колхозам или иным кооперативным и другим общественным организациям, либо двум или нескольким гражданам.

Различается общая собственность с определением долей (долевая собственность) или без определения долей (совместная собственность).

(Извлечение из ст. 26 «Общая собственность» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Общая собственность

Право собственности может принадлежать двум или нескольким лицам сообща, по долям (общая собственность),

(Извлечение из ст. 61 «Гражданского кодекса УССР», утверждено постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Общее водопользование

См. «Виды водопользования».

Общежития

Для проживания рабочих, служащих, студентов, учащихся, а также других граждан в период работы или учебы могут использоваться общежития. Под общежития предоставляются специально построенные или переоборудованные для этих целей жилые дома.

(Извлечение из ст. 39 «Служебные жилые помещения и общежития» «Основ жилищного законодательства Союза ССР и союзных республик». Введены в действие Постановлением Верховного Совета СССР от 24.06.1981 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1981, № 26).

Общественное порицание

Общественное порицание заключается в публичном выражении судом порицания виновному с доведением об этом в необходимых случаях до сведения общественности через печать или иным способом.

(Статья 28 «Общественное порицание» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Общественное порицание

44. Общественное порицание заключается в публичном (на собрании, сельском сходе и т. п.) объявлении вынесенного судом осуждения данному лицу с опубликованием приговора в печати за счет осужденного или без такового.

(Извлечение из ст. 44 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Общественное порицание

Общественное порицание заключается в публичном выражении приговоренному осуждения от имени суда.

(Ст. 39 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Общественно-опасное действие (бездействие)

Общественно-опасным признается всякое действие или бездействие, направленное против советского строя или нарушающее правопорядок, установленный рабоче-крестьянской властью на переходный к коммунистическому строю период времени.

Примечание: не является преступлением действие, которое хотя формально и подпадает под признаки какой-либо статьи особенной части настоящего Кодекса, но в силу явной малозначительности и отсутствия вредных последствий лишено характера общественно-опасного.

(Извлечение из ст. 6 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Общественный домовый комитет

1. Общественный домовый комитет (домком) организуется в каждом управлении домами (в жилищно-эксплуатационной конторе), жилищно-коммунальном отделе предприятия (организации) в целях широкого привлечения населения к управлению государственным жилым фондом, обеспечения сохранности жилищ и дальнейшего его благоустройства, улучшения жилищных условий трудящихся, повышения ответственности жильцов за образцовое содержание квартир.

(Извлечение из «Положения об общественном домовом комитете в государственном фонде РСФСР». Утверждено Минкоммунхозом РСФСР 09.10.1959 г. и президиумом ЦК профсоюза рабочих местной промышленности и коммунального хозяйства 14.10.1959 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Общественный инспектор по охране труда

1. **Общественный инспектор по охране труда** осуществляет контроль над выполнением законодательства о труде, правил и инструкций по технике безопасности и промышленной санитарии и над проведением мероприятий по предупреждению несчастных случаев на производстве и по снижению заболеваемости.

(Извлечение из «Положения об общественном инспекторе по охране труда». Утверждено Президиумом ВЦСПС 21.01.1944. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Общественный совет по библиотечной работе

1. **Совет по библиотечной работе**, создаваемый органами Министерства культуры и профсоюзов, является общественным органом, содействующим претворению в жизнь решений Коммунистической партии о повышении уровня библиотечной работы в стране.

Совет организуется в союзных и автономных республиках, краях и областях. В городах и районах.

В состав совета входят представители общественных организаций и ведомств, имеющих сеть библиотек, библиотечные работники.

Персональный состав общественного совета, председатель, заместитель председателя совета утверждаются в установленном в республике порядке.

(Извлечение из «Примерного положения об общественном совете по библиотечной работе», утверждено Минкультом СССР и Секретариатом ВЦСПС в октябре 1960 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Общественный совет при медицинском учреждении

...**Общественный совет** организуется из работников данного медицинского учреждения, а также из представителей партийных, советских, профсоюзных, комсомольских, хозяйственных и общественных организаций, расположенных в районе деятельности соответствующего медицинского учреждения.

Общественный совет имеет своей задачей обеспечить успешную деятельность лечебно-профилактического, санитарно-эпидемиологического, санаторно-курортного и аптечного учреждения, совершенствовать организационные формы, повышать качество и культуру медицинского обслуживания населения. План и содержание работы общественного совета строятся в зависимости от профиля медицинского учреждения и задач, стоящих перед ним, в соответствии с действующим положением о работе этого учреждения.

(Извлечение из разделов I и II «Положения об общественном совете при медицинском учреждении», утверждено постановлением Секретариата ВЦСПС от 19.05.1960 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Общинный обработок земли

113. В каждой земельной общине, независимо от существующего в ней порядка землепользования, постановлением большинства действительных членов ее (в соответствии со ст. 54 и 55) может быть введен на всех ее землях или на части их общинный обработок земли путем совместного приложения труда и совместного использования средств снаряжения продукции во время вспашки, засева земли, сбора урожая и т. д.

(Извлечение из «Кодекса законов о земле УССР», утвержденного Постановлением ВУЦИК от 25.10.1922 г. — Зібрання постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Общинный порядок землепользования

При общинном порядке землепользования каждый двор, входящий в состав общины, имеет право на долю земли в наделе общины, которая может быть изменена для равно надельного распределения земли между членами общины.

(Извлечение из Кодекса законов о земле УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 25.10.1922 г. Зібрання постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Объекты права собственности профсоюзных и иных общественных организаций

Собственностью профсоюзных и иных общественных организаций являются их предприятия, здания, сооружения, санатории, дома отдыха, дворцы культуры, клубы, стадионы и пионерские лагеря с их оборудованием, культурно-просветительные фонды и иное соответствующее целям деятельности этих организаций имущество.

(Статья 98 «Объекты права собственности профсоюзных и иных общественных организаций» «Гражданского Кодекса Украинской ССР», принятого Верховным Советом Украинской ССР 18.07.1963 г. — Сборник Законов Украинской ССР 1938—1979. — Киев: Политиздат Украины, 1980).

Обязательное страхование

По обязательному страхованию страховая организация при наступлении предусмотренного законом события (страхового случая) возмещает страхователю или иному лицу, которому принадлежит застрахованное имущество, понесенный им ущерб: при полной гибели имущества — в полной сумме страхового обеспечения, а при частичном повреждении — в размере соответствующей части страхового обеспечения. Страхователь обязан вносить установленные страховые платежи.

(Извлечение из ст. 79 «Обязательное страхование» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Обязательство

В силу обязательства одно лицо (должник) обязано совершить в пользу другого лица (кредитора) определенное действие, как-то: передать имущество, выполнить работу, уплатить деньги и т. п. либо воздержаться от определенного действия, а кредитор имеет право требовать от должника исполнения его обязанности.

Обязательства возникают из договора или иных оснований, указанных в статье 4 настоящих Основ.

(Извлечение из ст. 33 «Обязательство и его исполнение» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Обязательство

В силу обязательства одно лицо (кредитор) имеет право требовать от другого (должника) определенного действия, в частности передачи вещей или уплаты денег, либо воздержания от действия.

(Ст. 107 «Гражданского кодекса УССР», утвержденное постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Ограничение прав по судебным приговорам

2. Ограничение прав охватывает собой:

а) лишение активного и пассивного избирательного права в местные советы (Конституция УССР от 14.03.1919 г. № 19, ст. 204);

б) лишение активного и пассивного избирательного права в союзные и другие организации;

в) лишение права занимать ответственные должности в советских общественных учреждениях и организациях, а также быть заседателем в народном суде, защитником в уголовном суде, представителем в гражданском суде, поручителем и опекуном;

г) лишение орденов Красного и Трудового знамени, других отличий и почетных званий.

Внимание. Лишение орденов Красного и Трудового знамени должно быть подтверждено Президиумом Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета.

(Извлечение из Декрета СНК УССР «Об ограничении прав по судебным приговорам» от 27.02.1922 г. — Зібрання постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Опека

Опека устанавливается над лицами недееспособными для охраны их личных и имущественных прав и интересов или в силу невозможности оставления таких лиц без общественного попечения.

(Извлечение из ст. 48 «Кодекса законов о семье, опеке, браке и актах гражданского состояния УССР». Принят 3-й сессией ВУЦИК IX созыва

31.05.1926 г. — Кодекс законов о семье, опеке, браке и актах гражданского состояния УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Опись имущества

Опись имущества должна содержать в себе:

- 1) наименование лица, совершающего опись;
- 2) время и место составления акта;
- 3) основание ареста;
- 4) наименование взыскателя и должника;
- 5) наименование и описание каждого арестованного предмета;
- 6) отметки об особых качествах или редкости означенных предметов;
- 7) оценку каждого арестованного предмета;
- 8) наименование хранителя, разъяснения обязанностей по хранению и подпись хранителя;
- 9) замечания сторон и лиц, присутствующих при описи, и распоряжения по ним судебного исполнителя;
- 10) подписи всех присутствующих.

(Ст. 329 «Гражданского процессуального кодекса УССР», утвержденном постановлением ВУЦИК от 05.11.1929 г. — Гражданский процессуальный кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Организатор преступления

Организатором признается лицо, организовавшее совершение преступления или руководившее его совершением.

(Извлечение из ст. 17 «Соучастие» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Органы дознания

Органами дознания являются милиция, уполномоченные на то законом учреждения и организации, а также командиры воинских частей, соединений и начальники военных учреждений.

(Извлечение из ст. 29 «Дознание» «Основ уголовного судопроизводства Союза СССР и союзных республик» Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1958, № 1).

Органы дознания

Органами дознания являются:

- 1) органы милиции и уголовного розыска;
- 2) органы Государственного политического Управления;
- 3) органы инспекции труда, налоговой, санитарной, технической и торговой инспекции по делам, отнесенным к их ведению, а также органы тех инспекций, которым право производства дознания предоставлено специальным законом;
- 4) лесная стража по делам, отнесенным к ее ведению;

5) правительственные учреждения и должностные лица по делам о незаконных служебных действиях подчиненных им должностных лиц.

(Извлечение из ст. 94 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927 г. — М. Е. Шаргей. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постановительный комментарий. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Органы предварительного следствия

Предварительное следствие по уголовным делам производится следователями прокуратуры, а также следователями органов внутренних дел — по делам о преступлениях, перечень которых устанавливается законодательством Союза ССР и союзных республик, и следователями органов государственной безопасности.

(Извлечение из ст. 28 «Органы предварительного следствия» «Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1958, № 1).

Ордер на жилое помещение

На основании решения о предоставлении жилого помещения в доме государственного или общественного жилищного фонда исполнительный комитет районного, городского, районного в городе, поселкового, сельского Совета народных депутатов выдает гражданину ордер, который является единственным основанием для вселения в предоставленное жилое помещение.

(Извлечение из ст. 25 «Ордер на жилое помещение» «Основ жилищного законодательства Союза ССР и союзных республик». Введены в действие Постановлением Верховного Совета СССР от 24.06.1981 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1981, № 26).

Основа профессионального союза

41. Основой профессионального союза являются первичные профсоюзные организации. Первичная профсоюзная организация состоит из членов профсоюза, работающих на одном предприятии, в ремонтно-технической станции, совхозе, учреждении или обучающихся в одном учебном заведении.

Высшим органом первичной профсоюзной организации является общее собрание членов профсоюза.

На предприятиях и в учреждениях, где созыв общих собраний невозможен по причинам многосменности или территориальной разобщенности, созываются сменные собрания или конференции членов профсоюза предприятия, учреждения.

(Извлечение из «Устава профессиональных союзов СССР». Утвержден XII съездом профсоюзов СССР 27.03.1958 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Основания к отмене приговора

Основаниями к отмене приговора являются:

- 1) недостаточность и неправильность произведенного следствия;
- 2) существенные нарушения форм судопроизводства;
- 3) нарушение или неправильное применение закона;
- 4) явная несправедливость приговора.

(Ст. 347 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927г. — М. Е. Шаргей. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постатейный комментарий. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Основные принципы народного образования в СССР

Основными принципами народного образования в СССР являются:

1) равенство всех граждан СССР в получении образования независимо от происхождения, социального и имущественного положения, расовой и национальной принадлежности, пола, языка, отношения к религии, рода и характера занятий, места жительства и других обстоятельств;

2) всеобщее среднее образование молодежи;

3) профессиональное образование молодежи;

4) государственный и общественный характер всех учебно-воспитательных учреждений;

5) бесплатность всех видов образования, содержание части детей дошкольного возраста и учащихся на полном государственном обеспечении, предоставление стипендий и льгот учащимся и студентам, бесплатная выдача школьных учебников, оказание различных видов материальной помощи;

6) свобода выбора языка обучения: обучение на родном языке или на языке другого народа СССР;

7) единство системы народного образования и преемственность образования во всех типах учебных заведений, обеспечивающие возможность перехода от низших ступеней обучения к высшим;

8) единство обучения и коммунистического воспитания; сотрудничество учебно-воспитательных учреждений, семьи, общественных организаций, трудовых коллективов в воспитании детей и молодежи;

9) связь обучения и воспитания подрастающего поколения с жизнью, с практикой коммунистического строительства, с общественно полезным, производительным трудом; политехническое, трудовое воспитание и обучение;

10) научный характер образования, его постоянное совершенствование на основе новейших достижений науки, техники, культуры;

11) гуманистический, высоконравственный характер образования и воспитания;

12) светский характер образования, исключая влияние религии;

13) совместное обучение лиц обоего пола.

(Статья 4 «Основные принципы народного образования в СССР» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании». Утверждены Законом СССР от 19.07.1973 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1973, № 30).

Основные типы учебных заведений, дающих полное среднее образование

Установить следующие основные типы учебных заведений, дающих полное среднее образование:

а) школы рабочей и сельской молодежи — вечерние (сменные) средние общеобразовательные школы, в которых лица, окончившие восьмилетнюю школу, и работающих в одной из отраслей народного хозяйства, получают образование и повышают профессиональную квалификацию. Определить срок обучения в этих школах в 3 года.

б) средние общеобразовательные трудовые политехнические школы с производственным обучением, в которых лица, окончившие восьмилетнюю школу, получают в течение 2 лет среднее образование и профессиональную подготовку в одной из отраслей народного хозяйства или культуры.

в) техникумы и другие средние специальные учебные заведения, в которых лица, окончившие восьмилетнюю школу, получают среднее общее и среднее специальное образование.

(Извлечение из ст. 5 Закона СССР «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР». Принят Верховным Советом СССР 24.12.1958 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Особо опасные для Союза ССР преступления против порядка управления

...Особо опасными для Союза ССР преступлениями против порядка управления признаются те, совершенные без контрреволюционных целей, преступления против порядка управления, которые колеблют основы государственного управления и хозяйственной мощи Союза ССР и союзных республик.

(Извлечение из ст. 59¹ «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Особое мнение судьи

Все вопросы решаются простым большинством голосов. Судья, оставшийся в меньшинстве, вправе изложить в письменном виде свое особое мнение, которое приобщается к приговору, но оглашению не подлежит.

(Извлечение из ст. 325 «Уголовно-процессуального Кодекса РСФСР», утвержденного постановлением ВЦИК от 15.02.1923 г. — Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР с постатейно-систематизированными материалами. Составили С. Аскарханов и А. Йодковский. — М.: Юридическое издательство РСФСР, 1927).

Отягчающие обстоятельства

...Отягчающими обстоятельствами, в этом отношении, при определении той или иной меры социальной защиты, из предусмотренных Кодексом, являются:

- а) совершение преступления в целях восстановления власти буржуазии;
- б) возможность нанесения совершением преступления ущерба интересам государства или трудящихся, хотя бы преступление и не было направлено непосредственно против интересов государства или трудящихся;
- в) совершение преступления группой, бандой или повторно;
- г) совершение преступления из корыстных или низменных побуждений;
- д) совершение преступления с особой жестокостью, насилием или хитростью, или в отношении лиц, подчиненных преступнику, или находившихся на его попечении, либо в особо беспомощном по возрасту или иным условиям состоянии.

(Извлечение из ст. 47 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Охранная зона [воздушных и кабельных линий связи]

7. Охранной зоной считается участок земли вдоль воздушных и кабельных линий связи, определяемый параллельными прямыми, проходящими от крайних проводов и трас кабелей на расстояниях:

- а) от крайних проводов вне населенной местности с каждой стороны по 2 метра;
- б) от трассы кабеля в обе стороны по 1 метру.

(Извлечение из «Правил строительства и охраны телефонно-телеграфных линий Министерства связи», Приложение к постановлению Совета Министров УССР от 19.02.1949 г. № 379. — Хронологічне зібрання Законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР», том 2. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Памятки археологии

Памятки археологии: древние курганы, городища, строения на полях, остатки древних стойбищ и поселений, остатки древних городов, земляные валы, рвы, следы оросительных каналов и дорог, древние мо-

гильники, древние подмогильные сооружения, дольмены, менгиры, каменные бабы и т. д., древние высеченные на камне и скалах рисунки и надписи, места находок костей животных (мамонтов, носорогов и т. д.), а также вновь найденные древние вещи.

(Извлечение из «Положения об охране памятков культуры на территории Украинской ССР». Утверждено постановлением Совета Министров УССР от 30.12.1948 № 3076. — Хронологічне зібрання законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 2. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Памятки архитектуры

Памятки архитектуры: гражданские и культовые здания, кремли, крепости, дворы, усадьбы, парки, руины и остатки древних архитектурных сооружений, триумфальные арки, мосты, надгробные памятники, мавзолеи и др., а также связанные с ними произведения монументальной живописи, скульптуры, прикладного и садово-паркового искусства.

(Извлечение из «Положения об охране памятков культуры на территории Украинской ССР». Утверждено постановлением Совета Министров УССР от 30.12.1948 № 3076. — Хронологічне зібрання законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 2. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Памятки искусства

Памятки искусства: произведения станковой живописи и скульптуры, произведения графики и вещи декоративного искусства, которые находятся в государственных учреждениях и хранилищах, а также скульптурные памятники и т. д.

(Извлечение из «Положения об охране памятков культуры на территории Украинской ССР». Утверждено постановлением Совета Министров УССР от 30.12.1948 № 3076. — Хронологічне зібрання законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 2. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Памятки исторические

Памятки исторические: сооружения и места, связанные важными историческими событиями в жизни народов СССР, революционным движением, гражданской и Великой Отечественной войнами, социалистическим строительством; памятники мемориального значения, связанные с жизнью и деятельностью видных государственных и политических деятелей, народных героев и видных деятелей науки, литературы, искусства и техники, их могилы, памятники истории техники, военного дела, хозяйства и быта.

(Извлечение из «Положения об охране памятков культуры на территории Украинской ССР». Утверждено постановлением Совета Минист-

ров УССР от 30.12.1948 № 3076. — Хронологічне зібрання законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 2. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Памятки природы

20. Небольшие участки природы или отдельные объекты природы (животные, растения, горные породы и т. д.), представляющие собой научную и природно-историческую ценность, и которые, с целью сохранению их, нуждаются в охране, объявляются памятниками природы.

(Извлечение из «Положения о государственных заповедниках и памятках природы на территории УССР». Утверждено постановлением Совета Министров УССР от 26.07.1946 г. № 1273. — Хронологічне зібрання законів, Указів Президії Верховної Ради., постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 2. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Памятники истории и культуры

Памятками истории и культуры являются сооружения, памятные места и предметы, связанные с историческими событиями в жизни народа, развитием общества и государства, произведения материального и духовного творчества, представляющие историческую, научную, художественную и иную культурную ценность...

(Извлечение из ст. 1 «Памятники истории и культуры» Закона УССР «Об охране и использовании памятников истории и культуры», принятого Верховным Советом УССР 13.07.1978 г. — Сборник законов Украинской ССР 1938—1979 гг. — Киев, Политиздат Украины, 1980).

Парадная и парадно-выходная форма одежды военнослужащих — женщин

5. Парадная и парадно-выходная форма одежды военнослужащих — женщин:

парадно-выходные мундиры и юбки к ним для военнослужащих женщин изготавливать в защитном цвете вместо цвета морской волны, по образцу ежедневных кителей и юбок к ним;

при парадной и парадно-выходной форме одежды установить ношение белой рубашки с защитным галстуком.

(Приказ Министерства обороны Украины от 23.04.1993 г. № 76. — Військове законодавство України та право. — Київ: Варта, 1994).

Парадная форма одежды

4. Парадная форма одежды офицеров, прапорщиков и военнослужащих сверхсрочной службы:

установить вместо существующей парадной формы одежды цвета морской волны (в авиации — синего цвета):

фуражку защитного цвета с околышем по роду войск, китель повседневный с погонями золотистого цвета и брюки навывпуск защитного цвета, рубашку белую и галстук защитного цвета, перчатки белого цвета.

(Приказ Министерства обороны Украины от 23.04.1993 г. № 76. — Військове законодавство України та право. — Київ: Варта, 1994).

Парадно-выходная форма одежды

Парадно-выходная форма одежды офицеров, прапорщиков и военнослужащих сверхсрочной службы:

фуражка защитного цвета с околышем соответствующему роду войск, китель и брюки навывпуск защитного цвета, рубашка белого цвета с галстуком защитного цвета, полуботинки, ботинки коричневого цвета.

(Приказ Министерства обороны Украины от 23.04.1993 г. № 76. — Військове законодавство України та право. — Київ: Варта, 1994).

Пароль

115. Пароль — есть секретное слово, служащее для начальника караула средством удостовериться в том, что караул, прибывший для смены, действительно назначен для этой цели.

Кроме того, пароль является средством удостовериться в том, что лицо, прибывшее с приказанием от начальника гарнизона (командира части), военного коменданта или дежурного по караулам (по воинской части), действительно уполномочено на то соответствующим начальником.

(Извлечение из «Временного устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных сил Украины». Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — Київ, Варта, 1993).

Первооткрыватели месторождений полезных ископаемых

Лица, открывшие имеющее промышленную ценность неизвестное ранее месторождение, а также выявившие дополнительные запасы полезных ископаемых или новое минеральное сырье в ранее известном месторождении, существенно увеличивающие его промышленную ценность, признаются первооткрывателями.

(Извлечение из ст. 20 «Первооткрыватели месторождений полезных ископаемых» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Передача вещей приобретателю

Передачей признается вручение вещей приобретателю, а также, поскольку из договора не вытекает иное, вручение приобретателю или

сдача на почту для отправления по указанию последнего распорядительного документа на товары (накладной, коносамента, складского свидетельства и т. п.), или вручение отчужденных без обязательства доставки вещей возчику для отправки их по распоряжению приобретателя, или сдача вещей на почту для пересылки их по указанию приобретателя.

(Статья 67 «Гражданского Кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Передача вещей

Передачей признается вручение вещей приобретателю, а равно сдача транспортной организации для отправки приобретателю и сдача на почту для пересылки приобретателю вещей, отчужденных без обязательства доставки. К передаче вещей приравнивается передача коносамента или иного распорядительного документа на вещи.

(Извлечение из ст. 30 «Момент возникновения права собственности у приобретателя имущества по договору» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховности Совета СССР, 1961, № 50).

Передел земли

117. Каждый передел земли делается на основании отдельного постановления земельной общины, принятого обычным большинством голосов ее членов с указанием в постановлении:

- а) какие именно земли должны быть переделены;
- б) по каких раскладочным единицам (едоки, рабочая сила и т. д.);
- в) количество единиц, приходящихся на каждый двор;
- г) на какие сроки делается передел;
- д) порядок пользования запасными земельными участками, если они остаются после передела.

Примечание: в общинах, составленных из землепользователей, ведущих хуторские и отрубные хозяйства, переделы могут быть проведены лишь на основании большинства не менее $\frac{3}{4}$ членов общины и при соблюдении правил об изъятии из переделов улучшенных хозяйств.

(Извлечение из «Кодекса законов о земле УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 25.10.1922 г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Переписка заключенных

Переписка заключенных разделяется на:

- а) официальную и
- б) неофициальную.

К первой относятся всевозможные заявления, жалобы и прочее, подаваемые ими на имя администрации исправительно-трудового учреждения, следователя, прокурора, защитника, суда, административных органов и прочее, ко второй — переписка их с родственниками и знакомыми и прочими.

Примечание 1. Как та, так и другая переписки должны быть обязательно сдаваться в канцелярию исправительно-трудового учреждения для просмотра и отправки по назначению.

Примечание 2. Ограничение или лишение права переписки допускается в отношении заключенных лишь как мера дисциплинарного воздействия в порядке п. 4 ст. 95 сего Кодекса.

(Извлечение из ст. 89 «Исправительно-трудового кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 22.10.1925 г. — Збірник узаконень та розпоряджень уряду УРСР, 1925).

Переселение

20. Переселением считается изменение землепользователем места пребывания при отводе ему в особом порядке земли по новому месту, когда хозяйство по старому месту прекращается.

(Извлечение из «Кодекса законов о земле УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 25.10.1922 г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Пиво

2. Под пивом любых названий понимается напиток, приготовленный путем ферментации из солода (проросшего зерна), воды, дрожжей и хмеля.

(Извлечение из Декрета СНК УССР «О налоге на пиво» от 30.01.1922 г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Пионерский лагерь

Пионерский лагерь является оздоровительным учреждением, организуемым для пионеров и школьников во время летних и зимних каникул советами и комитетами профсоюзов. В лагерь направляются дети в возрасте от 7 до 15 лет (учащиеся I—VIII классов).

Пионерский лагерь способствует всестороннему развитию школьников, укреплению их здоровья, подготовке к общественно полезному труду.

Повседневное руководство пионерским лагерем осуществляет совет профсоюзов и профсоюзные организации совместно с комитетами комсомола и советами пионерской организации.

(Извлечение из «Положения о загородном пионерском лагере», Утверждено постановлением Президиума ВЦСПС от 05.05.1959 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Письменные доказательства

Письменные доказательства, как-то: всякие письменные акты, документы. переписка делового и частного характера...

(Извлечение из ст. 160 «Гражданского процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 05.11.1929 г. — Гражданский процессуальный кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Плановая прибыль предприятия

Плановой прибылью предприятия считается прибыль, предусмотренная в годовом, с поквартальным распределением, балансе доходов и расходов (финансовом плане) промышленного предприятия, утвержденном в установленном порядке, со всеми принятыми изменениями...

(Извлечение из п. 9 постановления Президиума ВЦСПС «О задачах профсоюзных организаций в связи с постановлением Совета Министров СССР об утверждении положения о фонде предприятия для улучшения культурно-бытовых условий работников и совершенствования производства» от 24.02.1961 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Побег [военнослужащего]

Самовольное же оставление военнослужащим своей части или места службы, продолжающееся свыше шести суток, хотя бы военнослужащий и явился добровольно, а равно и продолжавшееся менее шести суток, если военнослужащий в течение указанного срока не возвратился добровольно, или неоднократная (не менее трех раз) самовольная отлучка признается побегом.

Всякое самовольное оставление военнослужащим своей части или места службы в боевой обстановке влечет за собой применение мер социальной защиты, как за побег.

(Извлечение из ст. 193³ «Уголовного кодекса РСФСР» редакции 1926г. По состоянию на 15.08.1927 г. — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Побег

Побег, т. е. самовольное оставление военнослужащим своей части или места службы с целью уклониться от несения военной службы или от участия в боевых действиях.

(Извлечение из ст. 204 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Повод к возбуждению уголовного дела

Поводом к возбуждению уголовного дела являются:

1) заявления граждан и частных объединений;

2) сообщение правительственных учреждений и должностных лиц, а также общественных организаций;

3) явка с повинной;

4) непосредственное усмотрение суда, судьи, прокурора, следователя или органа дознания.

(Извлечение из ст. 88 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927 г. — М. Е. Шаргей, Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 г. Текст и постатейный комментарий. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Повседневная форма одежды

1. Повседневная форма одежды (для строя и вне строя) офицеров, прапорщиков и военнослужащих сверхсрочной службы:

повседневная фуражка защитного цвета с околышем цвета по роду войск, повседневный китель открытый и брюки навывпуск защитного цвета, рубашка и галстук защитного цвета, ботинки (туфли).

При зимней форме одежды, кроме этого, носится шинель повседневная, кашне серого цвета, перчатки и шапка — ушанка.

(Приказ Министерства обороны Украины от 23.04.1993 г. № 76. — Військове законодавство України та право. — Київ: Варта, 1994).

Подходный налог с колхозов

Подходный налог с колхозов уплачивают сельскохозяйственные артели, а также рыболовецкие артели, имеющие доходы от сельского хозяйства, подсобных предприятий и от оказания услуг...

(Извлечение из п. 1 Указа Президиума Верховного Совета СССР «О подходном налоге с колхозов» от 10.04.1965 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967 гг. — М.: Известия, 1968).

Подписка о невыезде

Подписка о невыезде состоит в отобрании от обвиняемого обязательства не отлучаться из местожительства, избранного судебно-следственным органом, без разрешения последнего. Местожительство может быть избрано самим обвиняемым с согласия судебно-следственного органа...

(Извлечение из ст. 147 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927. М. Е. Шаргей. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постатейный комментарий, — Харьков, Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Подстрекатели

Подстрекателями считаются лица, склонившие к совершению преступления.

(Извлечение из ст. 16 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Примечание составителя.

Такое же определение содержится в ст. 17 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926г. по состоянию на 15.08.1927 г. — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Подстрекатель преступления

Подстрекателем признается лицо, склонившее к совершению преступления.

(Извлечение из ст. 17 «Соучастие» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Покушение на преступление

Покушением на преступление считается действие, направленное на совершение преступления, когда совершающий таковое не выполнил всего того, что было необходимо для приведения его намерения в исполнение, или когда, несмотря на выполнение им всего, что он считал необходимым, преступный результат не поступил по причинам, от него не зависящим.

(Извлечение из ст. 13 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Политическая основа СССР

Политическую основу СССР составляют Советы депутатов трудящихся, выросшие и окрепшие в результате свержения власти помещиков и капиталистов и завоевания диктатуры пролетариата.

(Статья 2 «Конституции (Основного Закона) СССР». Принята Чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР 05.12.0936 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967 гг. — М.: Известия, 1968).

Полное товарищество

Полным признается товарищество, все участники которого товарищи) занимаются торговлей или промыслом под общей фирмой и по обязательствам товарищества отвечают всем имуществом как солидарные должники.

(Статья 295 «Гражданского кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Полюбовный суд

1. Все споры между частными лицами, товариществами, коллективами и организациями по делам гражданским, за исключением споров, подлежащих разрешению на основании законов о труде и дел о недействительности браков, о происхождении и кровном родстве, а также

споров с правительственными учреждениями и предприятиями могут представляться на решение Полубовного суда.

Примечание. Порядок полубовного решения гражданских споров, возникающих из-за законов о труде, а также с соучастием государственных учреждений и предприятий, зачисляя сюда и тресты — определяется особыми правилами.

2. Полубовный суд образуется в составе одного или нескольких полубовных судей в непарном количестве после взаимного согласия сторон.

(Извлечение из Постановления СНК УССР «О Полубовном суде» от 22.02.22 г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Пользователи недр

Пользователями недр могут быть государственные, кооперативные, общественные предприятия, организации и учреждения, а также граждане СССР.

(Извлечение из ст. 8 «Пользователи недр» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о недрах». Утверждены Законом СССР от 9.07.1975 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1975, № 29).

Поощрение за успехи в работе

За образцовое выполнение трудовых обязанностей, успехи в социалистическом соревновании, повышение производительности труда, улучшения качества продукции, продолжительную и безупречную работу, новаторство в труде и за другие достижения в работе применяются следующие поощрения:

- 1) объявление благодарности;
- 2) выдача премии;
- 3) награждение ценным подарком;
- 4) награждение почетной грамотой;
- 5) занесение в Книгу почета, на Доску почета.

Правилами внутреннего трудового распорядка и уставами о дисциплине могут быть предусмотрены также и другие поощрения.

(Извлечение из ст. 55 «Поощрения за успехи в работе» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о труде». Утверждены Законом СССР от 15.07.1970 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1970, № 29).

Попечительство

Попечительство учреждается над лицами дееспособными, если они по своему физическому и умственному состоянию не могут самостоятельно замещать свои права и интересы, а также для управления имуществом в особых, предусмотренных Законом случаях.

Попечители оказывают этим лицам в соответствующих случаях помощь и охраняют их от злоупотребления со стороны третьих лиц.

Примечание. Попечительство, поскольку для него не установлено особых правил, нормируется постановлениями об опеке.

(Статья 49 «Кодекса законов о семье, опеке, браке и актах гражданского состояния УССР». Принят 3-й сессий ВУЦИК IX созыва 31.05.1926 г. — Кодекс законов о семье, опеке, браке и актах гражданского состояния. — УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Поражение политических и отдельных гражданских прав

Поражение политических и отдельных гражданских прав заключается в лишении:

- а) активного и пассивного избирательного права;
- б) права занимать выборные должности в общественных организациях;
- в) право занимать те или иные государственных должности;
- г) права носить почетные звания;
- д) политических прав.

Поражение прав может назначаться осужденному как полностью, по всей совокупности перечисленных выше прав, так и по отдельным категориям их.

Лишение родительских прав может быть назначено судом лишь при установлении злоупотребления этими правами со стороны осужденного.

(Извлечение из ст. 31 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927 г. — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Поражение прав

40. Поражение прав заключается в лишении на срок не свыше пяти лет:

- а) активного и пассивного избирательного права (Конституция УССР от 14 марта 1919г. — Собр. Узак. № 19, ст. 204);
- б) активного и пассивного избирательного права в профессиональные и другие организации;
- в) права занимать ответственную должность, а равно быть заседателем в народном суде, защитником на суде, поручителем и опекуном.

Срок поражение прав осужденных к лишению свободы исчисляется с момента отбытия сего наказания или условного досрочного освобождения от него.

(Извлечение из «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Портовые сборы

1. Основными портовыми сборами являются:

- а) корабельный
- б) попутный.

Дополнительными портовыми сборами являются лоцманский, буксирный, силиторный или лоцманский.

(Извлечение из «Положения о портовых сборах». Утверждено постановлением СНК УССР от 03.02.1922 г. — Зібрання постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Поручительство профессиональных или иных общественных организаций

Поручительство профессиональных или иных общественных организаций состоит в предъявлении судебно-следственному органу соответствующего постановления уполномоченных органов этих организаций о поручительстве о том, что они обязуются доставить обвиняемого к следствию или в суд по первому о том требованию.

(Извлечение из ст. 150 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927 г. — М. Е. Шаргей, Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 г. Текст и постатейный комментарий. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Пособия по государственному социальному страхованию

...пособия по государственному социальному страхованию:

- а) пособие по временной нетрудоспособности;
- б) пособие по беременности и родам;
- в) пособие на рождение ребенка;
- г) пособие на погребение;
- д) пособие по переквалификации...

(Извлечение из «Положения о порядке назначения и выплаты пособий по государственному социальному страхованию», Утверждено постановлением Президиума ВЦСПС 05.02.1955 г. в соответствии с постановлением Совета Министров СССР от 22.01.1955 г. № 113. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Пособник преступления

Пособником признается лицо, содействовавшее совершению преступления советами, указаниями, предоставлением средств или устранением препятствий, а также лицо, заранее обещавшее скрыть преступника, орудия и средства совершения преступления, следы преступления либо предметы, добытые преступным путем.

(Извлечение из ст. 17 «Соучастие» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Пособники

...Пособниками считаются те, кто содействуют выполнению преступления советами, указаниями, устранением препятствий, сокрытием преступника или следов преступления.

(Извлечение из ст. 16 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Пособники

Пособниками считаются лица, содействующие выполнению преступления советами, указаниями, предоставлением средств и устранением препятствий или же сокрытию преступника или следов преступления.

(Извлечение из ст. 17 Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927 г. — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Пост [в караульной службе]

Все порученное для охраны и обороны часовому, а также место или участок местности, на которой он выполняет свои обязанности, называется постом.

К постам также принадлежат объекты местности, охраняемые караулом, на которых установлены технические средства охраны или имеются караульные собаки...

(Извлечение из п. 104 «Временного устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — Київ: Варта, 1993).

Пост караульной собаки

Постом караульной собаки называется специально оборудованный участок местности, на который выводят собаку для усиления охраны объекта.

(Извлечение из п.263 «Временного устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України». — Київ: Варта, 1993).

Постоянно действующее производственное совещание

Постоянно действующее производственное совещание является одной из основных форм широкого привлечения рабочих и служащих к управлению производством и подчиняет свою работу задачам выполнения и перевыполнения государственных планов, наиболее полного использования внутренних резервов производства, создания условий для высокопроизводительного труда, совершенствования методов управления предприятием, стройкой...

Постоянно действующее производственное совещание организуется на предприятиях, стройках и в цехах с числом работающих 100 человек и более. Членами производственного совещания являются рабо-

чие и служащие, представители фабрично-заводского, местного и цеховых комитетов профсоюза, администрации предприятия, стройки, цехов, партийных и комсомольских организаций, первичной организации научно-технического общества и общества изобретателей и рационализаторов...

(Извлечение из преамбулы и раздела I «Положения о постоянно действующем производственном совещании на промышленном предприятии, стройке, в совхозе, машинотракторной станции, ремонтно-технической станции», Утверждено постановлением Совета Министров СССР и ВЦСПС от 09.07.1958 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Постоянное водопользование

См. «Бессрочное (постоянное) водопользование».

Постоянное землепользование

См. «Бессрочное (постоянное) землепользование».

Постоянное пользование недрами

См. «Бессрочное (постоянное) пользование недрами».

Потерпевший

Потерпевшим признается лицо, которому преступлением причинен моральный, физический или имущественный вред.

(Извлечение из ст. 24 «Потерпевший» «Основ уголовного судопроизводства Союза СССР и союзных республик» Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Походный строй [в Вооруженных Силах]

Походный строй — подразделение построено в колонну или подразделения в колоннах построены одно за другим на дистанциях, определяемых настоящим Уставом или командиром. Походный строй применяется для передвижения подразделений во время марша, прохождения торжественным маршем, с песней и в других необходимых случаях.

(Извлечение из раздела 1 «Временного устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — Київ: Варта, 1993).

Почетный караул

Почетным караулом называется подразделение (команда), назначенное для отдания воинских почестей...

(Извлечение из п. 76 «Временного устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных сил Украины», утвержденного Указом Президе-

нта Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — Київ: Варта, 1993).

Правила внутреннего распорядка

51. Правила внутреннего распорядка должны содержать в себе ясные, точные и по возможности, исчерпывающие указания на общие и специальные обязанности трудящихся и администрации и на пределы и порядок ответственности за нарушение их.

(Извлечение из «Кодекса законов о труде», утвержденного постановлением ВУЦИК от 02.12.1992 г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Право на землю трудового использования

12. Право на землю трудового использования признается в виде:

- а) права на земельный участок в одном или нескольких местах (хутор, отруб, черезмежевые участки);
- б) права на часть земли в наделе земельной общины;
- в) права на участие в общем пользовании землями земельной общины.

(Извлечение из «Кодекса законов о земле УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 25.10.1922 г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Правоспособность граждан

Способность иметь гражданские права и обязанности (гражданская правоспособность) признается в равной мере за всеми гражданами СССР. Правоспособность гражданина возникает в момент его рождения и прекращается смертью.

(Извлечение из ст. 8 «Правоспособность и дееспособность граждан» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Практика учащихся средних специальных учебных заведений

Практика учащихся средних специальных учебных заведений является важной составной частью учебно-воспитательного процесса. Во время практики учащиеся получают навыки работы в качестве специалистов, а по техническим, сельскохозяйственным и другим специальностям, кроме того, — одну из рабочих профессий, квалификация (разряд, класс, категория) по которой присваивается в установленном порядке.

(Извлечение из ст. 43 «Практика учащихся средних специальных учебных заведений» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании». Утверждены Законом СССР от 19.07.1973 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1973, № 30).

Превышение власти или служебных полномочий

Превышение власти или служебных полномочий, т.е. совершение действий, явно выходящих за пределы прав и полномочий, предоставленных законом совершившему их.

(Извлечение из ст. 110 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926г. По состоянию на 15.08.1927 г.». — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Превышение власти

Превышение власти, т. е. совершение должностным лицом действий, явно выходящих за пределы предоставленных ему законом прав и полномочий.

(Извлечение из ст. 106 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР. 1922).

Превышение пределов необходимой обороны

Превышением пределов необходимой обороны признается явное несоответствие защиты характеру и опасности посягательства.

(Извлечение из ст. 13 «Необходимая оборона» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Предварительное исполнение решения

Суд, постановивший решение, может допустить предварительное исполнение решения в следующих случаях:

- 1) когда от замедления исполнения решения может произойти значительный ущерб для стороны, в пользу которой вынесено решение;
- 2) когда есть основания предполагать, что исполнение решения впоследствии окажется невозможным или крайне затруднительным;
- 3) в иных случаях по заявлению стороны, в пользу которой постановлено решение, при условии, что она обеспечит убытки противной стороне в случае отмены решения...

(Извлечение из ст. 210 «Гражданского процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 05.11.1929 г. — Гражданский процессуальный кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Предприятия (учреждения) сферы обслуживания пассажиров заграничного следования

1.4. Под предприятием (учреждением) сферы обслуживания пассажиров заграничного следования в этой Инструкции имеются в виду предприятия, учреждения, другие юридические лица, а также их филии. Структурные подразделения, расположенные в пунктах пропуска через

государственную границу Украины, непосредственно осуществляющие работу по обслуживанию пассажиров заграничного следования (во время их пребывания в пунктах пропуска через государственную границу Украины) и обеспечивают деятельность контрольных служб в пунктах пропуска.

(Извлечение из «Инструкции о порядке выдачи разрешений на размещение и функционирование предприятий (учреждений) сферы обслуживания пассажиров заграничного следования в пунктах пропуска через государственную границу Украины». Утверждена приказом председателя Государственного комитета — командующего Пограничными войсками Украины, председателя Гостаможкома от 21.05.97 № 203/220. Зарегистрирована в Минюсте Украины 3.06.97 № 206/2010. Код нормативного акта 9098/1997. // Офіційний вісник України, 1997, №23).

Представители интересов гражданского истца

В качестве представителей интересов гражданского истца могут участвовать в деле: члены коллегии защитников, близкие родственники или законные представители гражданского истца, а также и другие лица, по особому разрешению суда. Если гражданскими истцами являются учреждения или организации, то представителями их могут быть особо командированные ими лица, соответственным образом на то уполномоченные.

(Статья 52 «Уголовно-процессуального кодекса РСФСР», утвержденного постановлением ВЦИК от 15.02.1923 г. Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР с постанетейно-систематизированными материалами. Составили С. Аскарханов и А. Иодковский. — М.: Юридическое издательство Наркомюста РСФСР, 1927).

Представительство

Сделка, совершенная одним лицом (представителем) от имени другого лица (представляемого) в силу полномочия, основанного на доверенности, законе либо административном акте, непосредственно создает, изменяет и прекращает гражданские права и обязанности представляемого.

(Статья 15 «Представительство» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Предупреждение

Предупреждение как мера административного взыскания выносится в письменной форме. В предусмотренных законодательством случаях предупреждение фиксируется иным установленным способом.

(Статья 13 «Предупреждение» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик от административных правонарушений». Введены в действие постановлением Верховного Совета СССР от 23.10.1980 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 44).

Преступление против порядка управления

Преступлением против порядка управления признается всякое деяние, направленное к нарушению правильного функционирования подчиненных органов управления или народного хозяйства, сопряженное с сопротивлением или неповиновением законам Советской власти с препятствованием деятельности ее органов и иными действиями, вызывающими ослабление силы и авторитета власти.

(Извлечение из «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Преступление

Преступлением признается всякое общественно-опасное действие или бездействие, угрожающее основам советского строя и правопорядку, установленному рабоче-крестьянской властью на переходный к коммунистическому строю период времени.

Подстрекателями считаются лица, склонившие к совершению преступления.

(Извлечение из ст. 6 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Преступление

Преступлением признается предусмотренное уголовным законом общественно опасное деяние (действие или бездействие), посягающее на советский общественный или государственный строй, социалистическую систему хозяйства, социалистическую собственность, личность, политические, трудовые, имущественные и другие права граждан, а равно иное, посягающее на социалистический правопорядок общественно опасное деяние, предусмотренное уголовным законом.

Не является преступлением действие или бездействие, хотя формально и содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного уголовным законом, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности.

(Статья 7 «Понятие преступления» «Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик» от 25.12.1958 г. — Сборник Законов ССР 1938—1967 гг. — М.: Известия, 1968).

Преступление

Преступлением признается предусмотренное уголовным законом общественно опасное деяние (действие или бездействие), посягающее на общественный строй СССР, его политическую и экономическую системы, социалистическую собственность, личность, политические, трудовые, имущественные и другие права и свободы граждан, а равно

иное, посягающее на социалистический правопорядок, общественно опасное деяние, предусмотренное уголовным законом. Не является преступлением действие или бездействие, хотя формально и содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного уголовным законом, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности.

(Статья 7 «Понятие преступления» «Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик» от 25.12.1958 г. (в редакции Указа Президиума Верховного совета СССР от 13.08.1981 г.) — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Приговор суда

Приговор суда должен быть законным и обоснованным. Суд основывает приговор лишь на тех доказательствах, которые были рассмотрены в судебном заседании. Приговор суда может быть обвинительным или оправдательным. Обвинительный приговор и оправдательный приговор должны быть судом мотивированы.

(Извлечение из ст. 43 «Приговор суда» «Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Приговор

Приговор должен состоять из трех частей: обвинительной, описательной и резолютивной.

Обвинительная часть приговора должна содержать формулировку предъявленного обвинения, взятую из резолютивной части обвинительного акта или постановления о предании суду, с указанием личности подсудимого, его возраста, социального происхождения и социального положения, личности потерпевшего, места, времени и способа совершения преступления и других, имеющих значение для дела, обстоятельств.

Описательная часть приговора должна содержать положенные судом в основу выносимого приговора данные, добытые судебным следствием и принятые судом в соображения документы.

Резолютивная часть приговора должна содержать в себе указание личности подсудимого, а также оправдание его или освобождение от применения меры социальной защиты, или признание обвинения полностью или частично доказанным и назначение судом меры социальной защиты...

(Извлечение из ст. 308 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927. — М. Е. Шаргей. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Текст и постановительный комментарий. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Пригородные и зеленые зоны

Земли за пределами городской черты, служащие резервом для расширения территории города, местом размещения и строительства необходимых сооружений, связанных с благоустройством и нормальным функционированием городского хозяйства, а также занятые лесами, лесопарками и другими зелеными насаждениями, выполняющими защитные и санитарно-гигиенические функции и являющимися местом отдыха населения, выделяются соответственно в пригородную и зеленую зону города.

(Извлечение из ст. 34 «Пригородные и зеленые зоны» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Приготовление к преступлению

Приготовлением к преступлению признается приискание или приспособление средств или орудий или иное умышленное создание условий для совершения преступления.

(Извлечение из ст. 15 «Ответственность за приготовление к преступлению и за покушение на преступление» «Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Приготовление к преступлению

Приготовлением к преступлению считается приискание, приобретение или приспособление орудий, средств и создание условий для совершения преступления...

(Извлечение из ст. 12 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Приказы [в Вооруженных силах]

16. Приказы отдаются, как правило, в порядке подчиненности. При крайней необходимости старший начальник может отдать приказ подчиненному, минуя его непосредственного начальника, о чем извещает непосредственного начальника подчиненного или приказывает подчиненному лично доложить своему непосредственному начальнику.

Приказ можно отдавать устно, письменно или через технические средства связи, одному или группе военнослужащих.

17. Командир (начальник) должен обеспечить выполнение приказа. Он отвечает за отданный приказ, его последствия и соответствие приказа действующему законодательству, а также за не принятые меры по его выполнению.

Приказ должен быть сформулирован четко, не допускать двойного толкования и не вызывать сомнений у подчиненного.

(Извлечение из «Временного устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных Сил Украины». Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України, Київ: Варта, 1993).

Присвоение

Присвоение, т. е. самовольное удержание с корыстной целью, а также растрата имущества, вверенного для определенной цели, учиненное частным лицом...

(Извлечение из ст. 185 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Присвоение

Присвоение, т. е. удержание с корыстной целью чужого имущества, вверенного для определенной цели, или растрата этого имущества.

(Извлечение из ст. 168 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. По состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Приусадебные земли колхозов

См. «Земли общественного пользования и приусадебные земли колхозов»

Провокация взятки

Провокация взятки, т. е. заведомое создание должностным лицом обстановки и условий, вызывающих предложения или получение взятки, в целях последующего изобличения давшего или принявшего взятку.

(Извлечение из ст. 119 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926г. По состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Продукция охоты

34. Продукцией охоты является мясо, субпродукты, кожи, пушнина, клыки, рога и другая продукция, полученная в результате добывания диких зверей и птиц, а также отловленные живые животные.

(«Положения об охотничьем хозяйстве и порядке осуществления охоты». Утверждено постановлением Кабинета Министров Украины от 20.07.96 № 780. Собрание постановлений Правительства Украины, 1996, № 15) .

Промотание военного имущества

а) Продажа, залог или передача в пользование военнослужащим срочной службы выданных ему для личного пользования предметов обмундирования или снаряжения...

(Извлечение из ст. 14 «Промотание или утрата военного имущества». Закона СССР «Об уголовной ответственности за воинские преступления» от 25.12.1958 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967 г. — М.: Известия, 1968).

Промотание

Промотание, т.е. противозаконное отчуждение военнослужащим выданных ему для носки предметов военного обмундирования и амуниции, а равно умышленная порча их или оставление без присмотра и в ненадлежащем месте...

(Извлечение из ст. 207 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Просрочивший должник

Должник признается просрочившим, если он не исполнил обязательства в установленный срок. Просрочка не наступает, пока исполнение не может последовать вследствие обстоятельства, за которое должник не отвечает, в частности вследствие просрочки кредитора.

(Примечание к ст. 121 «Гражданского кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Просрочивший кредитор

Кредитор признается просрочившим, если он без законного основания отказывается принять исполнение или не совершает лежащих на его обязанности действий, до совершения которых должник не может исполнить своего обязательства.

(Примечание к ст. 122 «Гражданского кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Профгруппорг

2. Для руководства работой профсоюзной группы избирается профсоюзный групповой организатор (профгруппорг). Отчет и выборы профгруппорга проводятся на общем собрании членов профсоюза, входящих в профгруппу. Профгруппорг избирается открытым голосованием на один год.

(Извлечение из «Положения о профсоюзном групповом организаторе (профгруппорге)», Утверждено постановлением Президиума ВЦСПС от 08.10.1960 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Профессиональные заболевания

1. В список включены специфические профессиональные заболевания, то есть такие, которые свойственны исключительно работе, связанной с определенными профессиональными вредностями, а также заболевания, встречающиеся при работе с данными вредностями во много раз выше, чем при иных условиях.

3. К профессиональным заболеваниям следует относить не только заболевания, указанные в списке, но и их осложнения и прямые последствия. Например, если гепатит диагностируется у лица, подвергавшегося в своей работе длительному воздействию ядов, поражающих среди других органов и систем также и печень (тринитротолуол, мышьяк и др.) и если при этом не обнаружены другие возможные причины возникновения заболевания (инфекция, алкоголизм), то такой гепатит следует признать профессиональным заболеванием (согласно п. 1), несмотря на отсутствие других признаков, характерных для хронического отравления данным ядом.

(Извлечение из «Инструкции по применению списка профессиональных заболеваний». Утверждена Минздравом СССР и ВЦСПС 01.08.1956 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Профсоюзная библиотека

Профсоюзная библиотека содействует росту коммунистической сознательности и культурно-технического уровня трудящихся, помогает рабочим и служащим повышать образование и квалификацию, овладевать передовыми методами труда.

Профсоюзная библиотека представляет свои книги в бесплатное пользование всем трудящимся и добывается, чтобы рабочие, служащие и члены их семей были активными читателями.

Профсоюзная библиотека всеми формами своей работы содействует решению задач, стоящих перед коллективом предприятия, учреждения...

(Извлечение из раздела I «Задачи библиотеки» «Положения о профсоюзной библиотеке». Утверждено президиумом ВЦСПС 07.12.1956 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Профсоюзный клуб

Главной задачей клуба является коммунистическое воспитание трудящихся. В своей деятельности клуб руководствуется решениями Коммунистической партии и профсоюзов.

Являясь базой массово-политической работы, местом культурного отдыха трудящихся, клуб привлекает рабочих, служащих к активному участию в хозяйственном и культурном строительстве, способствует успешному выполнению производственных планов предприятий и организаций.

(Извлечение из преамбулы «Положения о профсоюзном клубе». Утверждено Президиумом ВЦСПС 07.12.1956 г. — Справочник профсоюзного работника, М.: Профиздат, 1962).

Разбой

Разбой, т.е. открытое с целью завладения чужим имуществом нападение отдельного лица, соединенное с насилием, опасным для жизни и здоровья потерпевшего...

(Извлечение из ст. 167 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Разбой

Разбой, т. е. открытое, с целью похищения имущества нападение отдельного лица на кого-либо, соединенное с физическим или психическим насилием, грозящим смертью или увечьем.

(Извлечение из ст. 184 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Развернутый строй [в Вооруженных Силах]

Развернутый строй — подразделения построены на одной линии по фронту в одношереножном или друшшреножном строю (в линию машин) или в линию колонн на интервалах установленных настоящим Уставом или командиром.

Развернутый строй применяется для проведения проверок, смотров, парадов, а также в других необходимых случаях.

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого Устава Вооруженных Сил Украины». Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Разводящий [в Вооруженных Силах]

254. Разводящий подчинен начальнику караула и его помощнику и выполняет только их приказы и распоряжения.

225. Разводящий отвечает за правильное несение службы подчиненными ему часовыми, своевременную смену и выставление их на посты, правильную сдачу и прием часовыми постов.

(Извлечение из «Временного Устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных Сил Украины». Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Разомкнутый строй [в Вооруженных Силах]

В разомкнутом строю, военнослужащие в шеренгах расположены по фронту один от другого на интервалах в один шаг или на интервалах, указанных командиром.

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого Устава Вооруженных Сил Украины». Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Разряды предприятий бытового обслуживания

2. Для предприятий бытового обслуживания населения согласно требованиям к качеству изделий и услуг, квалификации работников и наличию необходимых выгод для заказчиков устанавливаются следующие разряды с правом применения соответствующих цен и тарифов на услуги:

— для предприятий по изготовлению и ремонту одежды, меховых изделий и головных уборов — Дом моды разряда «Люкс», ателье (салон) разряда «Люкс», ателье высшего разряда, ателье первого разряда, ателье второго разряда, мастерская;

— для предприятий по изготовлению и ремонту обуви — ателье (салон) разряда «Люкс», ателье высшего разряда, ателье, мастерская;

— для предприятий по изготовлению и ремонту трикотажных изделий — ателье (салон) разряда «Люкс», ателье высшего разряда, ателье первого разряда, ателье второго разряда;

— для парикмахерских — салон-парикмахерская высшего разряда, салон-парикмахерская первого разряда, парикмахерская;

— для фотографий — фотография высшего разряда (фотостудия), фотография первого разряда, фотография;

— для предприятий по изготовлению и ремонту ювелирных изделий — салон высшего разряда, ателье (цех, мастерская);

— для предприятий по изготовлению и ремонту мебели — ателье (цех) высшего разряда, ателье (цех, мастерская);

— для предприятий — по ремонту часов — салон высшего разряда, мастерская;

— для предприятий по ремонту и техническому обслуживанию бытовой радиоэлектронной аппаратуры — ателье высшего разряда, ателье (мастерская, участок);

— для студий звукозаписи — студия высшего разряда, студия первого разряда, студия;

— для бань и отделений бань — высший, первый, второй и третий разряды.

(Извлечение из «Правил отнесения предприятия бытового обслуживания населения к разрядам». Утверждены постановлением Совета Министров УССР от 24.05.1990 г. № 117. — Собрание постановлений правительства УССР. — 1990, № 6).

Разряды срочных заключенных

Ст. 41 В целях правильного и планомерного видоизменения режима для различных групп лишенных свободы, все срочные заключенные, в зависимости от результата исправительно-трудового воздействия на них, подразделяются на следующие три разряда: начальный (испытательный), средний и высший.

(Извлечение из ст. 41 «Исправительно-трудового Кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.10.1925 г. — Збірник узаконень та розпоряджень уряду УРСР, 1925).

Район развертывания

[ракет]

7. Термин «район развертывания» означает специально оговоренный район, в пределах которого могут эксплуатироваться ракеты средней дальности и пусковые установки таких ракет и в пределах которого находится одна или несколько ракетных операционных баз.

(Извлечение из ст. II «Договора между СССР и США о ликвидации их ракет средней дальности и меньшей дальности» от 8 декабря 1987 года. «Действующее международное право», т. 2. — М.: Из-во Московского независимого института международного права).

Ранги для дипломатических работников

В развитие Указа Президиума Верховного совета СССР от 9 мая 1941 г. «Об установлении рангов для дипломатических представителей СССР за границей».

1. Установить для дипломатических работников Народного комиссариата иностранных дел, Посольств и Миссий СССР за границей следующие ранги:

- 1) Чрезвычайный и Полномочный Посол;
- 2) Чрезвычайный и Полномочный Посланник 1 класса;
- 3) Чрезвычайный и Полномочный Посланник 2 класса;
- 4) Советник 1 класса;
- 5) Советник 2 класса;
- 6) Первый секретарь 1 класса;
- 7) Первый секретарь 2 класса;
- 8) Второй секретарь 1 класса;
- 9) Второй секретарь 2 класса;
- 10) Третий секретарь;
- 11) Атташе.

(Извлечение из Указа Президиума Верховного Совета СССР «Об установлении рангов для дипломатических работников Народного комиссариата иностранных дел, Посольств и Миссий СССР за границей» от 28.05.1943 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Расточители

Лица совершеннолетние могут быть подлежащими объявлены недееспособными... 2) если они своей чрезмерной расточительностью разоряют находящееся в их распоряжении имущество.

(Извлечение из ст. 8 «Гражданского кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Ревизионная комиссия [профоргана]

1. В соответствии с Уставом профессиональных союзов СССР ревизионные комиссии центральных, республиканских, краевых, областных,

дорожных, бассейновых, городских, районных, фабрично-заводских и местных комитетов, а также республиканских, краевых, областных и городских советов профсоюзов избираются на съездах, конференциях и общих собраниях членов профсоюзов закрытым (тайным) голосованием одновременно и на тот же срок, что и профсоюзный орган.

Ревизионная комиссия ревизует выполнение профсоюзного бюджета, бюджета по государственному социальному страхованию, правильность и целесообразность расходования средств и использования профсоюзного имущества, постановку учета и отчетности, а также осуществляет контроль за своевременным рассмотрением жалоб и заявлений, поступающих от трудящихся.

(Извлечение из «Положения о ревизионной комиссии профсоюзного органа». Утверждено постановлением Президиума ВЦСПС от 05.02.1959 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Регистрация актов гражданского состояния

Рождение, смерть, заключение брака, расторжение брака, усыновление, установление отцовства, перемена имени, отчества и фамилии подлежат регистрации в государственных органах записи актов гражданского состояния.

(Статья 27 «Регистрация актов гражданского состояния» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о браке и семье». Утверждены Законом СССР от 27.06.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 27).

Режим в исправительно-трудовых учреждениях

Режим в исправительно-трудовых учреждениях основывается на правильном сочетании принципов обязательного труда заключенных и культурно-просветительной работы.

(Ст. 47 «Исправительно-трудового Кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.10.1925 г. — Збірник узаконень та розпоряджень уряду УРСР, 1925).

Реквизиция и конфискация

Изъятие государством имущества у собственника в государственных или общественных интересах с выплатой ему стоимости имущества (реквизиция), а также безвозмездное изъятие государством имущества в качестве санкции за правонарушение (конфискация) допускаются лишь в случаях и в порядке, установленных законодательством Союза ССР и союзных республик.

(Статья 31 «Реквизиция и конфискация» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Реквизиция

1. Реквизицией считается применяемое в силу государственной необходимости, принудительное возмездное отчуждение или временное изъятие государством имущества, находящегося в обладании частных физических и юридических лиц, а также кооперативных и других общественных организаций.

(Извлечение из «Сводного Закона о реквизиции и конфискации имущества», утвержденного постановлением ВЦИК и СНК РСФСР от 12.05.1927 г. — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Реквизиция

164. Реквизицией называется применяемое в силу государственной необходимости принудительное возмездное отчуждение или временное изъятие государством имущества частных лиц (юридических и физических), а также имущества общественных и кооперативных организаций.

Примечание. Правила настоящей статьи не распространяются на случаи изъятия для государственных и общественных надобностей из пользования частных лиц (физических и юридических), общественных и кооперативных организаций земельных участков со всеми находящимися в них строениями, насаждениями и прочим не исключая участков земли под денационализированными домостроениями в городах, в каких случаях изъятие производится в порядке, установленном законом.

(Извлечение из ст. 164 «Административного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 12.10.1927 г. — Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 рік).

Религиозные группы

Религиозные объединения, имеющие в своем составе менее 50 членов, рассматриваются как религиозные группы.

(Извлечение из «Инструкции Секретариата ВУЦИК «О порядке организации деятельности, отчетности и ликвидации религиозных общин и о системе учета админорганами состава релобщин и служителей культа» от 23.06.1932 г. — Хронологічне зібрання Законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР», том 1. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Реформаториумы

Ст 198. Реформаториумы являясь воспитательными учреждениями для трудноисправимых несовершеннолетних правонарушителей, организованные на принципе правильного сочетания принудительного режима ограничения свободы с культурно-просветительной работой, имеют целью обучить несовершеннолетних правонарушителей видам

квалифицированного труда, расширить их умственных кругозор путем общего и профессионального образования и создать из них самостоятельных и сознающих свои права и обязанности граждан, а также дать им физическое воспитание и оздоровить их посредством гимнастики, спорта и гигиены.

(Извлечение из ст. 198 «Исправительно-трудового Кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.10.1925 г. — Збірник узаконень та розпоряджень уряду УРСР, 1925).

Решение суда

Суд основывает решение лишь на тех доказательствах, которые были исследованы в судебном заседании. В решении во всяком случае должно быть указаны: обстоятельства дела, установление судом; доказательства, на которых основаны выводы суда, и доводы, по которым суд отвергает те или иные доказательства; законы, которыми суд руководствовался; вывод суда об удовлетворении иска или об отказе в иске полностью или в части; сроки и порядок обжалования решения.

(Извлечение из ст. 37 «Решение суда» «Основ гражданского судопроизводства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Российская Республика

10. Российская Республика есть свободное социалистическое общество всех трудящихся России. Вся власть в пределах Российской Социалистической Федеративной Советской Республики принадлежит всему рабочему населению страны, объединенному в городских и сельских Советах.

(Извлечение из «Конституции (Основного закона) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики». Принята V Всероссийским съездом Советов 10.07.1918 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Российская Советская Республика

2. Российская Советская Республика учреждается на основе свободного союза свободных наций, как федерация советских национальных республик.

(Извлечение из «Конституции (Основного закона) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики», принята V Всероссийским съездом Советов 10.07.1918 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Ростовщичество

Ростовщичество, т. е. взимание в виде промысла за данные займы деньги процентов сверх позволенных законом или предоставление в пользование орудий производства, скота, полевых, огородных или по-

севных семян за вознаграждение в размере, явно превышающем обычную для данной местности норму, с использованием нужды или стесненного положения получающего ссуду.

(Извлечение из ст. 193 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Ростовщичество

Ростовщичество, т. е. взимание в виде промысла процентов за данные займы деньги или имущества в размере, сверх дозволенного законом...

Предоставление в пользование или в виде ссуды орудий производства, скота, семян или денежных средств за вознаграждение, явно превышающее обычный для данной местности размер, с использованием нужды или стесненного положения получающего.

(Извлечение из ст. 173 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Ряд [в Вооруженных Силах]

Ряд — два военнослужащих стоят в двухшереножном строю друг за другом. Если за военнослужащим первой шеренги не стоит военнослужащий второй шеренги, такой ряд называется неполным; последний ряд всегда должен быть полным.

Во время поворота двухшереногового строя кругом военнослужащий неполного ряда переходит в первую шеренгу.

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого Устава Вооруженных Сил Украины». Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Самовольная отлучка [военнослужащего]

Самовольное оставление военнослужащим своей части или места службы, продолжающееся менее шести суток, при условии добровольной явки признается самовольной отлучкой.

(Извлечение из ст. 193 «Уголовного кодекса РСФСР» редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927». — Уголовный кодекс. Научно-популярный комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Самовольная отлучка

а) Самовольная отлучка из части или с места службы военнослужащего срочной службы, а равно неявка его в срок без уважительных

причин на службу при увольнении из части, при назначении, переводе, из командировки, из отпуска или лечебного заведения продолжительностью свыше одних суток, но не более трех суток. Либо хотя и менее суток, но совершенная повторно в течение трех месяцев...

(Извлечение из ст. «Самовольная отлучка» Закона СССР «Об уголовной ответственности за воинские преступления» от 25.12.1958 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967 гг. — М.: Известия, 1968).

Самовольная отлучка

Самовольная отлучка, т. е. самовольное оставление военнослужащим своей части или места службы без цели уклониться от военной службы.

(Извлечение из ст. 205 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1992 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Самовольное оставление части или места службы

а) Самовольное оставление части или места службы военнослужащим срочной службы, а равно неявка его в срок без уважительных причин на службу при увольнении из части, при назначении, переводе, из командировки, из отпуска или из леченого заведения продолжительностью свыше трех суток...

в) Самовольное оставление части или места службы лицом офицерского состава или военнослужащим сверхсрочной службы, а равно неявка его в срок на службу без уважительных причин продолжительностью свыше десяти суток...

(Извлечение из ст. 10 «Самовольное оставление части или места службы» Закона СССР «Об уголовной ответственности за воинские преступления» от 25.12.1958 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967 гг. — М.: Известия, 1968).

Самодеятельные организации в местах лишения свободы

В целях развития навыков коллективизма у осужденных, отбывающих наказание в местах лишения свободы, и поощрения их полезной инициативы, а также использования влияния коллектива на исправление и перевоспитание осужденных в исправительно-трудовых учреждениях создаются самодеятельные организации осужденных, работающие под руководством администрации этих учреждений.

(Извлечение из ст. 32 «Самодеятельные организации в местах лишения свободы» «Основ исправительно-трудового законодательства Союз СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 11.07.1969 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1969, № 29).

Самообразование граждан

В целях содействия самообразованию граждан, повышению их общеобразовательного, профессионального и культурного уровня органи-

зуются народные университеты, лектории, курсы и другие общественные формы распространения политических и научных знаний.

Органы и учреждения народного образования оказывают помощь в организации самообразования граждан.

Самообразованию граждан содействуют также органы и учреждения культуры, печать, телевидение, радио и другие средства массовой информации.

(Статья 14 «Самообразование граждан» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании». Утверждены Законом СССР от 19.07.1973 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1973, № 30).

Самоуправство

Самоуправство, т. е. самовольное осуществление кем-либо своего действительного или предполагаемого права, совершенное с нарушением такого же права другого лица.

(Извлечение из ст. 103 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1992 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Самоуправство

Самоуправство, т. е. самовольное, помимо установленной власти, осуществление кем-либо своего действительного или предполагаемого права, оспариваемого другим лицом...

(Извлечение из ст. 90 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927». — Уголовный кодекс. Научно-популярный комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Санитарный минимум

2. К ... санитарному минимуму относят такие мероприятия:

1) устройство водоснабжения (санитарная охрана, ремонт и содержание в надлежащем виде источников и сооружений водоснабжения);

2) обустройство населенных местностей (планировка, вывоз отходов и нечистот, зеленые насаждения и т. д.);

3) обеспечение населения банными, прачечными и другими средствами повышения санитарной культуры;

4) оздоровление жилищ и усадеб при них (уборка, борьба с паразитами и грызунами, своевременный текущий ремонт и др.);

5) оздоровление общественного питания;

6) оздоровление промышленных предприятий и местностей, где они размещены;

7) противозидемическая помощь населению.

(Извлечение из постановления СНК УССР «О санитарном минимуме» от 10.01.1931 г. — Хронологічне зібрання законів, указів Президії

Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 1. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Сделка, совершенная под отлагательным (отменительным) условием

Сделка признается совершенной под отлагательным условием, когда права и обязанности, устанавливаемые сделкой, должны наступить с наступления условия.

Сделка признается совершенной под отменительным условием, когда права и обязанности, устанавливаемые сделкой, должны прекратиться со времени наступления условий.

(Статья 41 «Гражданского Кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Сделки

Сделками признаются действия граждан и организаций, направленные на установление, изменение или прекращение гражданских прав и обязанностей.

Сделки могут быть односторонними и двух- или многосторонними (договоры).

(Извлечение из ст. 14 «Сделки» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Сделки

Сделки, т. е. действия, направленные на установление, изменения или прекращение гражданских правоотношений, могут быть односторонними и взаимными. (договоры).

(Статья 26 115 «Гражданского Кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Сельбищно-строительные земли

Сельбищно-строительными землями считаются фактически застроенные участки и участки не застроенные, но предназначенные под застройку по плану, а также улицы, площади, садики и т. д., имеющиеся между указанными участками.

(Извлечение из «Положения о земельных распоряжках в полосе городов и в полосе поселков городского типа». Утверждено постановлением Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров УССР «О земельных распоряжках в полосе городов и поселков городского типа» от 23.09.1925 г. — Хронологічне зібрання законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том I. — Київ: Держполітвида УРСР, 1962).

Сельские исполнители

213. В целях содействия успешному и своевременному выполнению сельскими советами задач по охране общественного порядка, личной и имущественной безопасности граждан, по благоустройству, а также в целях развития общественной самодеятельности, в сельских местностях действует институт сельских исполнителей.

214. Сельские исполнители назначаются сельскими советами из числа сельских жителей данного селения в порядке очереди на срок не свыше 4-х месяцев, в зависимости от местных условий и в количестве, определяемом районными исполнительными комитетами по каждому селению.

(Извлечение из «Административного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 12.10.1927 г. — Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927).

Система народного образования в СССР

Система народного образования в СССР включает:

- дошкольное воспитание;
- общее среднее образование;
- профессионально-техническое образование;
- среднее специальное образование;
- высшее образование;
- внешкольное воспитание.

(Извлечение из ст. 5 «Система народного образования в СССР» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании». Утверждены Законом СССР от 19.07.1973 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1973, № 30).

Следственные участки

Следователь производит предварительное следствие о преступлениях, совершенных в пределах района его деятельности. Если место совершения преступления неизвестно, то предварительное следствие производится тем следователем, в районе деятельности которого обнаружено преступление или где проживает обвиняемый или лицо, на которое надает подозрение в совершении преступления; в этом случае следователь производит начатое им следствие до окончания или же до установления места совершения преступления.

В последнем случае дело передается подлежащему следователю.

(Извлечение из ст. 121 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927г. — М. Е. Шаргей. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 г. Текст и постановочный комментарий. — Харьков, Юридическое издательство Наркомюста, 1928).

Служебная командировка

1. Служебной командировкой признается поездка работника по распоряжению руководителя учреждения, предприятия или организации для выполнения служебного поручения вне места постоянной работы.

Служебные поездки работников, постоянная работа которых протекает в пути, не признаются командировками.

(Извлечение из постановления СНК СССР «Об оплате служебных командировок в пределах Союза ССР» от 19.06.1940 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Служебные жилые помещения

Служебные жилые помещения предназначаются для заселения гражданами, которые в связи с характером их трудовых отношений должны проживать по месту работы или вблизи от него. Жилые помещения включаются в число служебных решением исполнительного комитета районного, городского, районного в городе Совета народных депутатов. Под служебные жилые помещения выделяются, как правило, отдельные квартиры.

(Извлечение из ст. 39 «Служебные жилые помещения и общежития» «Основ жилищного законодательства Союза ССР и союзных республик». Введены в действие Постановлением Верховного Совета СССР от 24.06.1981 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1981, № 26).

Служебные земельные наделы

Служебные земельные наделы представляются отдельным категориям работников транспорта, лесного хозяйства, лесной промышленности, связи, водного, рыбного, охотничьего хозяйства, а также некоторых других отраслей народного хозяйства.

(Извлечение из ст. 42 «Служебные земельные наделы» «Основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 13.12.1968 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1968, № 51).

Служебный подлог

Служебный подлог, т.е. внесение должностным лицом в корыстных целях в официальные документы заведомо ложных сведений, подделки или памятки другим числом, а равно составление и выдача им заведомо ложных документов или внесение в книги заведомо ложных записей.

(Извлечение из ст. 120 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 15.08.1927». — Уголовный кодекс. Научно-популярный комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Служители культа

25. Служителями культа считаются:

1) в православном культе — митрополиты, архиепископы, епископы, протопресвитеры, протоиереи, иереи, архидиаконы, протодиаконы, дьяки (псаломщики);

- 2) в староверном культе поповцев — те же самые категории, что и в православном культе;
- 3) в староверном культе беспоповцев — наставники и начетники;
- 4) в католическом культе — архиепископы, епископы, прелаты, пробсты, ксендзы и органисты;
- 5) в лютеранском культе — пасторы, пробсты, кистеры и органисты;
- 6) в иудейском культе — раввины, резники, канторы, могели и магиды;
- 7) в караимском культе — хазаны;
- 8) в магометанском культе — муллы и муэдзины;
- 9) в региональных сектах — пресвитеры, дьяки, благовестники и лица, постоянно выполняющие обязанности проповедников на молитвенных собраниях;
- 10) во всех культах — миссионеры.

Примечание: Служителями культа не считаются: председатели религиозных общин, церковные старосты, сторожа молитвенных залов и лица, выпекающие проскуры и мацу.

(Извлечение из «Инструкции Секретариата ВУЦИК «О порядке организации, деятельности, отчетности и ликвидации религиозных общин и о системе учета админорганами состава релобщин и служителей культа» от 23.06.1932 г. — Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 1. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Соавторство

Авторское право на произведение, созданное совместным трудом двух или более лиц (коллективное произведение), принадлежит соавторам совместно независимо от того, образует ли такое произведение одно неразрывное целое или состоит из частей, каждая из которых имеет также и самостоятельное значение. Каждый из соавторов сохраняет свое авторское право на созданную им часть коллективного произведения, имеющую самостоятельное значение.

(Статья 99 «Соавторство» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Собственность колхозного двора

Имущество колхозного двора принадлежит его членам на праве совместной собственности (статья 26 настоящих Основ).

Колхозный двор может иметь в собственности подсобное хозяйство на находящемся в его пользовании приусадебном участке земли, жилой дом, продуктивный скот, птицу и мелкий сельскохозяйственный инвентарь в соответствии с уставом колхоза.

Кроме того, колхозному двору принадлежат переданные в его собственность членами двора их трудовые доходы от участия в общественном хозяйстве колхоза или иное переданное ими в собственность двора

имущество, а также предметы домашнего обихода и личного потребления, приобретенные на общие средства.

(Извлечение из ст. 27 «Собственность колхозного двора» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Собственность колхозов, иных кооперативных организаций, их объединений

Собственностью колхозов и других кооперативных организаций, их объединений являются средства производства и иное имущество, необходимое им для осуществления уставных задач.

(Извлечение из ст. 23 «Собственность колхозов, иных кооперативных организаций, их объединений» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Собственность профсоюзных и иных общественных организаций

Собственностью профсоюзных и иных общественных организаций являются их предприятия, здания, сооружения, санатории, дома отдыха, дворы культуры, клубы, стадионы и пионерские лагеря с их оборудованием, культурно-просветительные фонды и иное соответствующее целям деятельности этих организаций имущество...

(Извлечение из ст. 24 «Собственность профсоюзных и иных общественных организаций» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик» от 08.12.1961 г. — Сборник законов СССР 1938—1967 гг. — М.: Известия, 1968).

Собственность профсоюзных и иных общественных организаций

Собственностью профсоюзных и иных общественных организаций является имущество, необходимое им для осуществления уставных задач.

(Извлечение из ст. 24 «Собственность профсоюзных и иных общественных организаций» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Совершение преступления по неосторожности

Преступление признается совершенным по неосторожности, если лицо, его совершившее, предвидело возможность наступления общественно опасных последствий своего действия или бездействия, но легкомысленно рассчитывало на их предотвращение, либо не предвидело возможности наступления таких последствий, хотя должно было и могло их предвидеть.

(Статья 9 «Совершение преступления по неосторожности» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Совершение преступления умышленно

Преступление признается совершенным умышленно, если лицо, его совершившее, сознавало общественно опасный характер своего действия или бездействия, предвидело его общественно опасные последствия и желало их или сознательно допускало наступление этих последствий.

(Статья 8 «Совершение преступления умышленно» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Совместительство по работе

1. Совместительство по работе, то есть одновременное занятие, помимо основной, еще какой-либо платной должности в другом профсоюзном органе или в другом предприятии, учреждении, организации, а равно выполнение, кроме основной, другой регулярной платной работы может быть разрешено как временная мера, в порядке исключения, при условии, если нет возможности заместить свободную должность работником соответствующей квалификации, не занятым на другой работе, и если на работе по совместительству не требуется полной нагрузки рабочего дня.

Совместительство разрешается только в одном учреждении или организации в пределах одной местности (город, сельский район).

(Извлечение из «Порядка совместительства по работе в профсоюзных органах, в культурных, спортивных и других учреждениях и организациях профсоюзов». Приложение к постановлению секретариата ВЦСПС от 15.07.1960 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Совместная собственность

См. «Общая собственность».

Совхозы

Советские хозяйства (совхозы) представляют собой обустроенные сельскохозяйственные предприятия, предназначенные быть научно-техническим подспорьем для развития сельского хозяйства и его обобществления...

(Извлечение из ст. 163 «Кодекса законов о земле УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 25.10.1922. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Содержание правоспособности граждан

Граждане могут в соответствии с законом иметь имущество в личной собственности, право пользования жилыми помещениями и иным

имуществом, наследовать и завещать имущество, избирать род занятий и место жительства, иметь права автора произведения науки, литературы и искусства, открытия, изобретения, рационализаторского предложения, промышленного образца, а также иметь иные имущественные и личные неимущественные права.

(Статья 9 «Содержание правоспособности граждан» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Солидарное обязательство

По солидарному обязательству кредитор вправе требовать исполнения как от всех должников совместно, так и от каждого из них в отдельности, притом как полностью, так и части долга. При безуспешности взыскания с одного должника кредитор может взыскивать все недополученное с остальных должников.

Должник, исполнивший солидарное обязательство, имеет, поскольку иное не установлено законом или договором, право обратного требования к остальным должникам в равной доле. Не уплаченное одним из содолжников падает в равной доле на всех остальных.

(Извлечение из ст. 115 «Гражданского Кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Сомкнутый строй [в Вооруженных Силах]

В сомкнутом строю военнослужащие в шеренгах расположены по фронту один от другого на интервалах, равных ширине ладони между локтями.

(Примечание составителя: понятие применяется к одношереножному и двухшереножному строю).

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого Устава Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Состав Верховного Суда автономной республики

Верховный Суд автономной республики состоит из председателя, заместителей председателя, членов Верховного Суда и народных заседателей и действует в составе:

- 1) президиума Верховного Суда;
- 2) судебной коллегии по гражданским делам;
- 3) судебной коллегии по уголовным делам.

(Статья 25 «Состав Верховного Суда автономной республики» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о судостроительстве в СССР». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. (в редакции

Закона СССР от 25.06.1980 г.). — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 27).

Состав Верховного Суда союзной республики

Верховный Суд союзной республики состоит из председателя, заместителей председателя, членов Верховного Суда и народных заседателей и действует в составе:

- 1) пленума Верховного Суда;
- 2) судебной коллегии по гражданским делам;
- 3) судебной коллегии по уголовным делам.

В Верховных Судах союзных республик в соответствии с законодательством союзных республик могут быть образованы президиумы.

(Извлечение из ст. 27 «Состав Верховного Суда союзной республики» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о судостроительстве в СССР». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. (в редакции Закона СССР от 25.06.1980 г.). — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 27).

Состав Верховного Суда СССР

Верховный Суд СССР состоит из Председателя, заместителей Председателя, членов Верховного Суда СССР и народных заседателей, избираемых Верховным Советом СССР, а также председателей Верховных Судов союзных республик, являющихся членами Верховного Суда СССР по должности.

Верховный Суд СССР действует в составе:

- 1) Пленума Верховного Суда СССР;
- 2) Судебной коллегии по гражданским делам Верховного Суда СССР;
- 3) Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда СССР;
- 4) Военной коллегии Верховного Суда СССР.

(Извлечение из ст. 29 «Состав Верховного Суда СССР» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о судостроительстве в СССР». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. (в редакции Закона СССР от 25.06.1980 г.). — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 27).

Состав земель совхозов

Земли, предоставленные совхозам и другим государственным сельскохозяйственным предприятиям и организациям в бессрочное пользование состоят из земель основного (производственного) назначения и приусадебных земель.

(Статья 71 «Состав земель совхозов и других государственных сельскохозяйственных предприятия и организаций», Земельный кодекс Украинской ССР, принятый Верховным Советом УССР 08.08.1970 г. — Сборник законов Украинской ССР 1938—1979 гг. — Киев; Политиздат Украины, 1980).

Состав караула

103. В состав караула назначаются: начальник караула, помощник начальника караула (при потребности), разводящие, караульные, водители транспортных средств (при наличии транспортных средств), оператор технических средств охраны (при наличии таковых), помощник начальника караула по службе караульных собак (при наличии постов караульных собак), выводной (при потребности).

(Извлечение из «Временного устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных Сил Украины». Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Состав краевого, областного, городского суда, суда автономной области и автономного округа

Краевой, областной, городской суд, суд автономной области и автономного округа состоит из председателя, заместителей председателя, членов суда и народных заседателей и действует в составе:

- 1) президиума суда;
- 2) судебной коллегии по гражданским делам;
- 3) судебной коллегии по уголовным делам.

(Статья 23 «Состав краевого, областного, городского суд, суд автономной области и автономного округа» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о судоустройстве в СССР». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. (в редакции Закона СССР от 25.06.1980 г.). — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 27).

Состав районного (городского) народного суда

Районные (городские) народные суды избираются в составе народного судьи (народных судей) и народных заседателей.

При избрании двух или более народных судей районный, городской, районный в городе Совет народных депутатов утверждает на сессии председателя соответствующего районного (городского) народного суда из числа избранных народных судей.

(Извлечение из ст. 21 «Состав районного (городского) народного суда» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о судоустройстве в СССР». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. (в редакции Закона СССР от 25.06.1980 г.) — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 27).

Соучастие в совершении преступления

Соучастием признается умышленное совместное участие двух или более лиц в совершении преступления. Соучастниками преступления, наряду с исполнителями, признаются организаторы, подстрекатели и пособники.

(Извлечение из ст. 17 «Соучастие» «Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Соучастники преступления

Соучастниками преступления, наряду с исполнителями, признаются организаторы, подстрекатели или пособники.

(Извлечение из ст. 17 «Соучастие» «Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик», Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Социализация земли

Ст. 1 Любая собственность на землю, недра, воды, леса и живые силы природы в границах Украинской Советской Республики упраздняется навсегда.

Ст. 2 Земля без любого (явного или припрятанного) выкупа отныне переходит в пользование всего трудового народа.

Ст. 3 Право пользования землей принадлежит тем, кто обрабатывает её собственным трудом, кроме случаев, отдельно предусмотренных настоящим Законом.

(Извлечение из «Временных положений о социализации земли», принятых II Всеукраинским съездом советов рабочих, крестьянских и солдатских депутатов 19.03.1918 г. — Хронологічне зібрання Законів, Указів Верховної Ради, Постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том I. — Київ: Держполітвидав України, 1962).

Социалистическая собственность в СССР

Социалистическая собственность в СССР имеет либо форму государственной собственности (всенародное достояние), либо форму кооперативно-колхозной собственности (собственность отдельных колхозов, собственность кооперативных объединений).

(Статья 5 «Конституции (Основного Закона) СССР». Принята Чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР, 05.12.1936 г. — Сборник Законов СССР 1937—1968 гг. — М.: Известия, 1968).

Социалистическая собственность

Социалистической собственностью является: государственная (общенародная) собственность; собственность колхозов, иных кооперативных организаций; собственность общественных организаций.

(Статья 87 «Социалистическая собственность» «Гражданского кодекса Украинской ССР», принятого Верховным Советом УССР 18.07.1963 г. — Сборник Законов Украинской ССР 1938—1979. — Киев: Политиздат Украины, 1980).

Примечание составителя.

Такое же определение содержится в ст. 20 «Социалистическая собственность» «Основ гражданского Законодательства Союза ССР и союзных республик» от 08.12.1961 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967 гг. — М.: Известия, 1968).

Социальное страхование

176. Социальное страхование охватывает собой:

а) оказание лечебной помощи;

б) выдачу пособий при временной утрате трудоспособности (болезнь, увечье, карантин, беременность, роды, уход за больным членом семьи);

в) выдачу дополнительных пособий (на кормление ребенка, предметы ухода, погребение);

г) выдачу пособий по безработице;

д) выдачу пособий при инвалидности;

е) выдачу пособий членам семейств трудящихся по найму в случае смерти или безвестного отсутствия их кормильца.

(Извлечение из «Кодекса законов о труде», утвержденного постановлением ВУЦИК от 02.12.1922г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Союз Советских Социалистических Республик

...Это объединение равноправных народов остается добровольным, исключая национальных гнет и принуждение какого-либо народа к пребыванию в пределах этого государства, предоставляя каждой республике право свободного выхода из Союза и в то же время открывая добровольных доступ всем социалистическим советским республикам, также и имеющим возникнуть в будущем...

(Извлечение из «Обращения Президиума ЦИКа Союза ССР ко всем народам и правительствам мира». Одобрено постановлением Президиума Центрального Исполнительного Комитета СССР от 13.07.1923 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967 гг. — М.: Известия, 1968).

Союз Советских Социалистических Республик

Союз Советских Социалистических Республик есть социалистическое государство рабочих и крестьян.

(Статья 1 «Конституции (Основного закона) СССР». Принята чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР 05.12.1936 г. — Сборник Законов СССР 1937—1968 гг. — М.: Известие, 1968).

Спекуляция помещениями

Спекуляция помещениями, т.е. получение платы за сдачу или передачу их...

(Извлечение из ст. 125 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 08.06.1927 г. — Кримінальний кодекс УСРР. — Харьков: Радянське будівництво і право, 1932).

Специальное водопользование

См. «Виды водопользования».

Специальные виды торговли

К специальным видам торговли относится торговля предметами, для торговли которых требуется особое разрешение, как-то:

- а) торговля оружием и взрывчатыми веществами;
- б) торговля спиртом, вином и другими спиртосодержащими напитками;
- в) торговля произведениями печати и изображения;
- г) торговля печатными машинами, шрифтами и множительными аппаратами;
- д) торговля медикаментами и иными предметами, предусмотренными специальными законами.

(Извлечения из «Административного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 12.10.1927 г. — Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927).

Специальные капиталы

42. Кроме уставного капитала в тресте образуется:

- а) амортизационный капитал;
- б) капитал на расширение предприятия;
- в) фонды улучшения быта рабочих и служащих.

(Извлечение из «Положения о государственных промышленных трестах УССР». Утверждено постановлением ВУЦИК и СНК УССР 04.07.1928г. — Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том 1. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Специальные суды СССР

На основании ст. 102 Конституции СССР действуют специальные суды СССР:

- а) военные трибуналы;
- б) линейные суды железнодорожного транспорта;
- в) линейные суды водного транспорта.

(Статья 53 Закона о судостроительстве СССР, союзных и автономных республик, принятого Верховным Советом СССР 16.08.1938 г. — Гражданский процессуальный кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Способ землепользования в земельной общине

91. Способ землепользования в земельной общине может быть:

- а) общинным (с равно надельными пределами земли между дворами);

б) поучастковым (с неизменным правом двора на земельные участки, черезмежевые, отрубные и хуторские);

в) товарищеским (с общим пользованием землей всех членов общины, составляющих сельскохозяйственную коммуну, артель или товарищество по совместной обработке земли.

Примечание: Земельной общиной для различных земельных участков могут быть установлены различные порядки землепользования (смешанные формы землепользования), но основным считается тот порядок, который устанавливается для главных хозяйственных земель.

(Извлечение из «Кодекса законов о земле УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 02.12.1922 г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Среднее специальное образование

Среднее специальное образование осуществляется в техникумах, училищах и других учебных заведениях, отнесенных в установленном порядке к средним специальным учебным заведениям.

(Извлечение из ст. 39 «Средние специальные учебные заведения» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании». Утверждены Законом СССР от 19.07.1973 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1973, № 30).

Средние общеобразовательные школы для работающей молодежи

Для лиц, работающих в народном хозяйстве и не имеющих среднего образования, организуются средние общеобразовательные вечерние (сменные) и заочные школы, а также применяется экстернатная форма получения общего среднего образования.

(Извлечение из ст. 27 «Средние общеобразовательные школы для работающей молодежи» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании». Утверждены Законом СССР от 19.07.1973 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1973, № 30).

Средние профессионально-технические училища

В средних профессионально-технических училищах обеспечиваются единство принципов организации учебно-воспитательного процесса, единое в своей основе содержание и единый уровень общего среднего образования, единые требования к подготовке квалифицированных рабочих кадров на всей территории Союза ССР.

(Извлечение из ст. 31 «Средние профессионально-технические училища» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании». Утверждены Законом СССР от 19.07.1973 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1973, № 30).

Ссылка

Ссылка состоит в удалении осужденного из места его жительства с обязательным поселением в определенной местности...

(Извлечение из ст. 24 «Ссылка и высылка» «Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик» от 25.12.1958 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967 гг. — М.: Известия, 1968).

Ссылка

Ссылка состоит в удалении осужденного из места его жительства с обязательным поселением в определенной местности.

(Извлечение из ст. 24 «Ссылка и высылка» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Столовые лечебного (диетического) питания

1. Для лечебного питания амбулаторных больных организуются специальные столовые или отделения лечебного питания в общих столовых. Как специальные столовые. Так и отделения лечебного питания в общих столовых должны соответствовать условиям и требованиям, изложенным в настоящей Инструкции.

6. Лечебное питание должно предоставляться не менее двух раз в сутки. При этом столовая (отделение) лечебного питания должна иметь ежедневно все необходимые столы (меню) в зависимости от контингента больных, направленных на лечебное питание, а также минеральные воды и необходимые медикаменты (соляная кислота, пепсин и др.). Каждый стол (меню) должен обеспечивать больному согласно врачебному назначению соответствующее питание с учетом его калорийности и содержания в нем необходимого количества белков, жиров и углеводов. Столовая (отделение) лечебного питания должна руководствоваться примерной нормой и ассортиментом продуктов для двухразового питания в сутки (приложения 1 и 2).

(Извлечение из «Инструкции ВЦСПС об организации лечебного питания для амбулаторных больных рабочих и служащих». Согласована с Минздравом СССР и Минторговли СССР». Утверждена постановлением Секретариата ВЦСПС от 18.02.1950 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Стороны в гражданском процессе

Стороны в гражданском процессе — истцом или ответчиком могут быть граждане, а также государственные предприятия, учреждения, организации, колхозы, иные кооперативные организации, их объединения, другие общественные организации, использующиеся правами юридического лица.

(Извлечение из ст. 24 «Стороны, их права и обязанности» «Основ гражданского судопроизводства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Страховые делегаты

1. Для обеспечения лучшего обслуживания рабочих и служащих и в целях привлечения широкого профсоюзного актива к повседневной работе по государственному социальному страхованию во всех профгруппах избираются страховые делегаты.

2. Страховые делегаты избираются открытым голосованием на общем собрании профгруппы на срок ее полномочий.

Количество страховых делегатов в профгруппе определяется фабричным, заводским, местным комитетом профсоюза с учетом конкретных условий работы профгруппы и практической необходимости.

(Извлечение из «Положения о страховых делегатах». Утверждено президиумом ВЦ СПС» от 05.01.1962 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Строй [в Вооруженных Силах]

Строй — установленное Временным строевым Уставом Вооруженных Сил Украины размещение военнослужащих, подразделений и частей для их совместных действий в пешем порядке или на машинах.

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого Устава Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Судебные издержки

Судебные издержки состоят:

1) из суммы, выданных свидетелям, потерпевшим, экспертам, переводчикам и понятым;

2) из сумм, израсходованных на хранения, пересылку и исследование вещественных доказательств, а равно из иных сумм, израсходованных во время производства дознания и предварительного следствия;

3) из иных понесенных судом по производству данного дела расходов.

(Статья 85 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927 г. — М. Е. Шаргей. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 г. Текст и постатейный комментарий. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста, 1928).

Судебные поручения

Суд, рассматривающий дело, в случае необходимости собирания доказательств в другом городе или районе, поручает соответствующему суду произвести определенные процессуальные действия. Протоколы и все собранные при выполнении поручения материалы немедленно пересылаются в суд, рассматривающий дело.

(Статья 20 «Судебные поручения» «Основ гражданского судопроизводства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Судебные расходы

Судебные расходы состоят из государственной пошлины и издержек, связанных с рассмотрением дела.

(Извлечение из ст. 23 «Судебные расходы» «Основ гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Судебный приказ

По делам о преступлениях, предусмотренных ч.1 ст. 26 настоящего кодекса, народный судья, в случае явной бесспорности совершенного преступления, постановляет приговор судебным приказом.

(Извлечение из ст. 329 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927 г. — М. Е. Шаргей Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 г. Текст и постатейный комментарий. Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Суды Союза ССР

К судам Союза ССР относятся: Верховный Суд СССР и военные трибуналы.

(Извлечение из ст. 19 «Суды Союза ССР и суды союзных республик» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о судостроительстве в СССР». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. (в редакции Закона СССР от 25.06.1980 г.) — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 27).

Суды союзных республик

К судам союзной республики относятся: Верховный Суд союзной республики, Верховные Суды автономных республик, краевые, областные, городские суды, суды автономных областей, суды автономных округов, районные (городские) народные суды.

(Извлечение из ст. 19 «Суды Союза ССР и суды союзных республик» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о судостроительстве в СССР». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. (в редакции Закона СССР от 25.06.1980 г.) — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 27).

Судья военного трибунала

Судьей военного трибунала может быть избран каждый гражданин СССР, состоящий на действительной военной службе и достигший ко дню выборов 25 лет, а народным заседателем военного трибунала — каждый гражданин СССР, состоящий на действительной военной службе.

(Извлечение из ст. 31 «Требования, предъявляемые к кандидатам в судьи и народные заседатели» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о судоустройстве в СССР». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. (в редакции Закона СССР от 25.06.1980 г.). — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 27).

Судья и народный заседатель

Судьей и народным заседателем может быть избран каждый гражданин СССР, достигший ко дню выборов 25 лет.

(Извлечение из ст. 31 «Требования, предъявляемые к кандидатам в судьи и народные заседатели» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о судоустройстве в СССР». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. (в редакции Закона СССР от 25.06.1980 г.). — Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 27).

Суточный наряд [в Вооруженных силах]

182. Суточный наряд назначается для поддержания внутреннего порядка, охраны личного состава, вооружения, боеприпасов, боевой и другой техники, помещений и имущества воинской части (подразделения), контроля за состоянием дел в подразделениях и своевременного принятия мер по предотвращению правонарушений, а также для выполнения других обязанностей внутренней службы.

(Извлечение из «Временного устава внутренней службы Вооруженных Сил Украины», Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Сутяжничество

Сутяжничество представителей государственных органов и общественных организаций, т.е. бесосновательное или явно нецелесообразное, ввиду своей малозначительности и незначительности последствий, возбуждение дел в судебных и административных органах и подача жалоб в тех случаях, когда эти дела могут решить государственные органы и общественные организации самостоятельно.

(Извлечение из ст. 109 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 08.06.1927 г. — Кримінальний кодекс УСРР. — Харьков: Радянське будівництво і право, 1932).

Существенное нарушение форм судопроизводства

Существенным нарушением форм судопроизводства признается такое нарушение настоящего Кодекса, которое, вследствие лишения или стеснения гарантированных Законом прав сторон при рассмотрении дела или по иным причинам, помешало суду всесторонне разобрать дело и повлияло или могло повлиять на вынесение правильного приговора.

Приговор во всяком случае подлежит отмене:

- 1) при неправильном составе суда;
- 2) в случае не прекращения дела судом при наличии условий, обязательно влекущих прекращение (ст. 4);
- 3) при рассмотрении дела в отсутствие подсудимого, когда такое рассмотрение по закону не допускается;
- 4) в случае рассмотрения без участия защитника дела, в котором участие защитника является обязательным.

(Статья 349 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927 г. — М. Е. Шаргей. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927г. Текст и постатейный комментарий, Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

Существенные пункты договора

См. «Заключение договора».

Территориальные воды СССР

Прибрежные морские воды шириной в 12 морских миль, исчисляемых от линии наибольшего отлива как на материке, так и вокруг островов или от линии внешнего предела внутренних морских вод Союза ССР, являются территориальными водами Союза ССР. В отдельных случаях, предусмотренных соглашением Союза ССР с другими государствами, ширина территориальных вод может быть иной.

(Извлечение из статьи 3 «Положения об охране Государственной границы Союза Советских Социалистических Республик». Утверждено Указом Президиума Верховного Совета СССР от 05.08.1960 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Террористический акт

Убийство государственного или общественного деятеля или представителя власти, совершенное в связи с его государственной или общественной деятельностью, с целью подрыва или ослабления Советской власти...

Тяжкое телесное повреждение, причиненное в тех же целях государственному или общественному деятелю или представителю власти в связи с его государственной или общественной деятельностью.

(Извлечение из статьи 3 «Террористический акт» Закона СССР «Об уголовной ответственности за государственные преступления» от 25.12.1958 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Технический инспектор совета профсоюзов

1. Технический инспектор совета профсоюзов в своей работе руководствуется действующим законодательством по охране труда, поста-

новлениями правительства, ВЦСПС и совета профсоюзов. Непосредственное руководство техническим инспектором осуществляется президиумом совета профсоюзов. Технический инспектор работает по плану, утверждаемому отделом охраны труда (главным техническим инспектором) совета профсоюзов.

Технический инспектор, обслуживающий железнодорожный, водный транспорт и гражданский воздушный флот, работает под руководством соответствующего президиума дорожного, бассейнового, территориального комитета профсоюза.

3. Технический инспектор (главный технический инспектор) совета профсоюзов осуществляет надзор за безопасностью работы, состоянием производственной санитарии и соблюдением законодательства об охране труда на предприятиях, транспорте и строительстве, в хозяйствах и в учреждениях республики, края, области.

Технический инспектор обязан привлекать к своей работе членов комиссий и общественных инспекторов по охране труда, оказывать помощь фабрично-заводским, областным, краевым и республиканским комитетам профсоюзов в организации общественного контроля за соблюдением хозяйственными руководителями законодательства по охране труда.

(Извлечение из «Положения о техническом инспекторе совета профсоюзов». Утверждено постановлением Президиума ВЦСПС от 17.01.1958 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Товарищеские суды

Товарищеские суды — это выборные общественные организации, призванные активно содействовать воспитанию граждан в духе коммунистического отношения к труду, бережного отношения к социалистической собственности, соблюдения правил социалистического общежития, развития у них чувства коллективизма и товарищеской взаимопомощи, уважения достоинства и чести советских людей. Главное в работе товарищеских судов — предупреждение правонарушений, воспитание людей путем убеждения и общественного воздействия, создания обстановки нетерпимости к любым антиобщественным поступкам. Товарищеские суды облачены доверием коллектива, выражают его волю и ответственны перед ним.

(Статья 1 «Положения о товарищеских судах Украинской ССР». Утверждено Указом Президиума Верховного Совета УССР от 23.03.1977 г. — Сборник Законов Украинской ССР 1938—1979. — Киев: Политиздат Украины. 1980).

Товарищеский порядок землепользования

104. При товарищеском землепользовании каждый землепользователь, член общины, имеет право на общее участие в пользовании сов-

местным земельным наделом товарищества без отвода для отдельных членов товарищества участков из главных земель.

(Извлечение из «Кодекса законов о земле УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 25.10.21992 г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Товарищество на вере

Товариществом на вере признается товарищество, которое учреждено для ведения под общей фирмой торговли или промысла и состоит из одного или нескольких участков отвечающих перед кредиторами товарищества всем своим имуществом (неограниченно ответственные товарищи) и одного или нескольких участников, ответственность коих ограничивается их вкладами в товарищество (вкладчики).

(Статья 312 «Гражданского кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Товарищество с ограниченной ответственностью

Товариществом с ограниченной ответственностью признается товарищество, все участники которого (товарищи) занимаются торговлей или промыслом под общей фирмой и по обязательствам товарищества отвечают или поровну внесенными в товарищества вкладами или, кроме того, и личным имуществом в одинаковом и для всех товарищей кратном отношении к сумме вклада каждого товарища.

Товарищества с ограниченной ответственностью могут быть организованы как с постоянным размером капитала и количеством участников, так и с переменным капиталом и составом участников.

(Статья 318 «Гражданского Кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 16.12.1922 г. — Гражданский кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Трудовая аренда земли

34. На основании арендного договора арендатор обязывается хозяйствовать на арендованной земле как рачительный и осмотрительный хозяин и не имеет права передавать от себя эту землю другим лицам. К тому же, все сборы, налоги и повинности, приходящиеся на сельское хозяйство сдатчика в течение срока аренды выплачивает арендатор в размере, соответствующем количеству арендованной им земли.

(Извлечение из «Кодекса законов о земле УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 25.10.21992 г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Трудовое дезертирство

Трудовое дезертирство, т. е. уклонение от учета или регистрации установленных органами, объявляющими либо проводящими трудовые

мобилизации, или от явки на работу, а равно самовольное оставление работы, выполняемой в порядке трудовой мобилизации...

(Извлечение из ст. 126 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Трудовой арбитраж [при коллективном трудовом споре]

Трудовой арбитраж создается в 10-дневный срок сторонами коллективного трудового спора (конфликта) с участием исполнительно-распорядительного органа соответствующего Совета народных депутатов.

(Извлечение из статьи 5 Закона СССР «О порядке разрешения коллективных трудовых споров (конфликтов)», принятого Верховным Советом СССР 20.05.1991 г. — М.: Известия, 31.05.1991).

Трудовой договор

27. Трудовой договор есть соглашение двух или более лиц, по которому одна сторона (нанимающийся) представляет свою рабочую силу другой стороне (нанимателю) за вознаграждение.

Трудовой договор заключается как при отсутствии коллективного договора, так и при наличии такового.

(Извлечение из «Кодекса законов о труде», утвержденного постановлением ВУЦИК от 02.12.1922 г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Трудовой договор

Трудовой договор есть соглашение между трудящимся и предприятием, учреждением, организацией, по которому трудящийся обязуется выполнять работу по определенной специальности, квалификации или должности с подчинением внутреннему трудовому распорядку, а предприятие, учреждение, организация обязуется выплачивать трудящемуся заработную плату и обеспечивать условия труда, предусмотренные законодательством о труде, коллективным договором и соглашением сторон.

(Статья 8 «Стороны и содержание трудового договора» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о труде». Утверждены Законом СССР от 15.07.1970 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1970, № 29).

Трудовые сессии народного суда

Ведению трудовых сессий народного суда подлежат индивидуальные и групповые споры между нанимателями, с одной стороны, и рабочими и служащими, с другой стороны, возникающие вследствие неисполнения законов о труде, коллективных и трудовых договоров и

правил внутреннего распорядка или вследствие неправильного применения таблицы взысканий...

Трудовым сессиям подсудны также дела об установлении размера денежным сумм, причитающихся работникам или профессиональным союзам на основании постановлений расценочно-конфликтных комиссий, примирительных камер и третейских судов...

(Извлечение из ст. 25 «Гражданского процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ЦИК УССР от 05.11.1929 г. — Гражданский процессуальный кодекс УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Тыльная сторона строя [в Вооруженных Силах]

Тыльная сторона строя — сторона, противоположная фронту.

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого Устава Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Тягчайшее преступление против человечества

1. Считать, что пропаганда войны, в какой бы форме она ни велась, подрывает дело мира, создает угрозу новой войны и является ввиду этого тягчайшим преступлением против человечества.

(Извлечение из Закона СССР «О защите мира». Принят Верховным Советом СССР 12.03.1951 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967. — М.: Известия, 1968).

Тяжкое преступление

Тяжкими преступлениями признаются перечисленные в части второй настоящей статьи умышленные деяния, представляющие повышенную общественную опасность.

(Извлечение из ст. 7 «Понятие тяжкого преступления» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Убытки

Под убытками понимаются расходы, произведенные кредитором, утрата или повреждение его имущества, а также не полученные кредитором доходы, которые он получил бы, если бы обязательство было исполнено должником.

(Извлечение из ст. 36 «Ответственность за нарушение обязательств» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Уклонение военнoслужашего от несения военной службы или от участия в боевых действиях

Уклонения военнoслужашего от несения военной службы или от участия в боевых действиях путем причинения себе какого-либо повреждения или путем иного обмана (симуляция глухоты, немоты, слепоты, душевной болезни и т. п.), подстрекательство к совершению сего деяния или способствование ему.

(Извлечение из ст. 206 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Украинская Социалистическая Советская Республика

Присвоить Республике название «Украинская Социалистическая Советская Республика».

(Декрет «О названии Украинской Республики» Временного Рабоче-крестьянского правительства Украины от 14.01.1919 г. — Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР», том 1. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Украинская Федеративная Советская Республика

... трудящиеся массы Украины рассматривают Украинскую Советскую республику как республику федеративную, которая объединяет все советские объединения — вольные города и республики как автономные части Украинской Федеративной Советской Республики.

(Извлечение из резолюции «О государственном устройстве» II Всеукраинского съезда Советов рабочих, крестьянских и солдатских депутатов 18—19 марта 1918 г. — Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР», том 1. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Условно-досрочное освобождение

Условно-досрочное освобождение выражается либо в полном освобождении от отбываемого наказания, либо в переводе на принудительные работы без содержания под стражей на весь остающийся срок наказания или часть его.

(Извлечение из ст. 53 Уголовного кодекса УССР, утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс. — Харьков : Издание Наркомюста УССР, 1922).

Условно-досрочное освобождение

Условно-досрочное освобождение заключается либо в освобождении от дальнейшего отбывания назначенной по приговору меры социальной защиты, либо в замене ее более мягкой, и применяется в порядке, установленном Исправительно-Трудовым Кодексом РСФСР.

(Извлечение из ст. 56 Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 года по состоянию на 15.08.1927г. — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий, Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь. — 1927).

Усыновляемые и усыновители

Усыновляемыми могут быть только лица несовершеннолетние, кроме случаев усыновления primaков, которые могут быть усыновлены и тогда, когда они достигли совершеннолетия. Усыновителями могут быть граждане обоего пола, совершеннолетние, не лишённые по суду родительских прав или права быть опекунами.

(Статья 38 «Кодекса законов о семье, опеке, браке и актах гражданского состояния УССР». Принят 3-й сессией ВУЦИК IX созыва 31.05.1926 г. — Кодекс Законов о семье, опеке, браке и актах гражданского состояния УССР. — М.: Госюриздат, 1950).

Утрата гражданства УССР

246. Утратившими гражданство УССР признаются:

а) лица, которые лишены гражданства согласно законодательству УССР или на основании законодательства Союза ССР;

б) лица, которые, выехав за пределы территории Союза ССР или УССР, так и без такового, не возвратились или не возвратятся по требованию соответствующих органов власти;

в) лица, вышедшие из гражданства УССР в установленном порядке;

г) лица, лишённые гражданства по приговорам судов;

д) лица, оптировавшие иностранное гражданство на основании договора с иностранным государством.

(Извлечение из «Административного кодекса УССР», утверждённого постановлением ВУЦИК от 12.10.1927 г. — Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України на 1927 рік).

Участковый порядок землепользования

97. При участковом землепользовании каждый двор, входящий в состав общины, имеет право пользоваться землей в неизменном размере участками:

а) черезмежевыми;

б) отрубными;

в) хуторскими.

При участково-черезмежевом землепользовании полосы однородных почв того же самого землепользователя располагаются в различных местах земельного надела общины, чередуясь с полосами других землепользователей.

При отрубном землепользовании весь надел землепользователя или однородные земли (например, пашня) находятся в одном месте, а дворовое место остается в общем селении.

При хуторском землепользовании дворовое место землепользователя находится в составе участка, сведенного с основных угодий в одно место.

(Извлечение из «Кодекса законов о земле УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 132.10.1927 г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Ученики

121. Под учениками понимаются лица, состоящие в школах ученичества, учебных бригадах и мастерских, а также проходящие индивидуальное обучение в процессе производства, под руководством квалифицированных рабочих.

(Извлечение из «Кодекса законов о труде», утвержденного постановлением ВУЦИК от 02.12.1922 г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Фальсификация

Фальсификация, т.е. обманное изменение с корыстной целью вида или свойства предметов, предназначенных для сбыта или общественно-го употребления, а равно самый сбыт таких предметов.

(Извлечение из ст. 191 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.06.1922 г. — Уголовный кодекс. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Фиктивный кооператив

...Создание частного предприятия в форме кооперативного объединения...

(Извлечение из ст. 135² «Уголовного кодекса УССР». Утвержден постановлением ВУЦИК от 08.06.1927 г. — Кримінальний кодекс УСРР. — Харьков: Радянське будівництво і право, 1932).

Флаг и эмблемы Гражданского Воздушного Флота Союза ССР

Флаг красный (или алый) прямоугольный размером 150 × 75 см. В середине прямоугольника голубой равнобедренный треугольник с основанием у древка 40 см и высотой 85 см.

Наверху прямоугольника на расстоянии 10 см от древка и 2 см от края — золотая пятиконечная звезда диаметром 8 см.

На голубом треугольнике на расстоянии 5 см от древка — эмблема гражданского воздушного флота.

Эмблема гражданского воздушного флота представляет собой серебрянные крылья на фоне золотых серпа и молота. Длина распростертых крыльев 35 см, диаметр окружности, в которую вписаны серп и молот, 11,5 см.

Допускается изготовление флага и эмблемы большего и меньшего размеров, но с соблюдением установленной пропорции, а также пользование эмблемой отдельно от флага.

(Приложение к «Воздушному кодексу СССР». Утвержден Президиумом Верховного Совета СССР 26.12.1961г. — Сборник Законов СССР 1938—1967 гг. — М.: Известия, 1968).

Фланг [в Вооруженных Силах]

Фланг — правая (левая) оконечность строя. Во время поворотов строя названия флангов не изменяются.

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого устава Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Форма землепользования

Ст. 35 Украинская Советская Республика с целью наибоыстрейшего достижения социализма содействует (культурная и материальная помощь) общей обработке земли, давая преимущество трудовому коммунистическому, артельному и кооперативному хозяйствам над единоличным.

(Извлечение из «Временных положений о социализации земли», принятых II Всеукраинским съездом Советов рабочих, крестьянских и солдатских депутатов 19.03.1918 г. — Хронологічне зібрання законів, Указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР, том I. — Київ: Держполітвидав УРСР, 1962).

Формы актов по вопросам помилования

Установить, что о помиловании осужденных Президиум Верховного Совета СССР принимает Указы.

Об отклонении ходатайств о помиловании осужденных президиум Верховного Совета СССР издает постановления.

Извлечение из Постановления Президиума Верховного Совета СССР «О форме актов Президиума Верховного Совета СССР по вопросам помилования» от 17.11.1964 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967 гг. — М.: Известия, 1968).

Фронт [в Вооруженных Силах]

Фронт — сторона строя, в которую военнослужащие обращены лицом, а машины — лобовой частью.

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого устава Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Хулиганство

Хулиганство, т. е. озорные, бесцельные, сопряженные с явным проявлением неуважения к отдельным гражданам или обществу в целом действия...

(Извлечение из ст. 176 «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Хулиганство

Хулиганство, т. е. озорные, сопряженные с явным неуважением к обществу, действия...

(Извлечение из ст. 74 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 года по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: право и жизнь, 1927).

Часовой

104. Часовым называется вооруженный караульный, выполняющий боевое задание по охране и обороне порученного ему поста.

234. Часовой есть лицо неприкосновенное.

Неприкосновенность часового заключается:

в особой охране законом его прав;

в подчинении его лишь определенным лицам — начальнику караула, помощнику начальника караула и своему разводящему;

в обязанности всех лиц неуклонно выполнять требования часового, определенные его службой;

в предоставлении ему права применять оружие в случаях, указанных в этом Уставе.

(Извлечение из «Временного устава гарнизонной и караульной службы Вооруженных Сил Украины». Утвержден Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Частное определения (постановление) суда

Суд при наличии к тому оснований выносит частное определение (постановление), которым обращает внимание государственных органов, общественных организаций или должностных лиц на установленные по делу факты нарушения закона, причины и условия, способствовавшие совершению преступления и требующие принятия соответствующих мер.

(Извлечение из ст. 57 «Частное определения (постановление) суда» «Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом ССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета ССР, 1958, № 1).

Частные жалобы (протесты)

Жалобы на приговоры народного суда могут быть принесены каждой из заинтересованных сторон исключительно лишь по поводу формального нарушения прав и интересов данной стороны при производстве по делу или рассмотрении дела на суде и именуются кассацион-

ными жалобами, и не могут касаться существа приговора. Все остальные жалобы, приносимые прокурором, именуются кассационными протестами, а остальные — частными протестами. Прокурор вправе приносить кассационные протесты и по поводу нарушения прав и интересов всех участвующих в процессе сторон.

(Статья 349 «Уголовно-процессуального кодекса РСФСР», утвержденного постановлением ВЦИК от 15.02.1923 г. — Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР с постантейно-систематизированными материалами. Составили С. Аскарханов и А. Иодковский. — М.: Юридическое издательство Наркомюста РСФСР, 1927).

Член профессионального союза

1. Членом профессионального союза может быть каждый рабочий и служащий, работающий на предприятии, транспорте, в строительстве, ремонтно-технической станции, совхозе, учреждении или организации, а также каждый учащийся в высшем, среднем или ином учебном заведении профессионально-технического образования.

(Извлечение из «Устава профессиональных союзов СССР». Утвержден XII съездом профсоюзов СССР 27.03.1959 г. — Справочник профсоюзного работника. — М.: Профиздат, 1962).

Члены двора

67. Членами двора считаются все имеющиеся в наличии соучастники его (вместе с малыми и старыми) и заработчане, ушедшие на трудовые заработки, но не вышедшие из состава двора законным образом. Состав двора увеличивается через брак и приемы (прием новых членов во двор) и уменьшается при выходе из него членов или их смерти.

(Извлечение из «Кодекса законов о земле УССР». Утвержден постановлением ВУЦИК от 25.10.1922 г. — Збірник постанов та розпоряджень уряду Української РСР, 1922).

Шеренга [в Вооруженных Силах]

Шеренга — строй, в котором военнослужащие размещены один возле другого на одной линии в соответствии с установленными интервалами.

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого Устава Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Ширина строя [в Вооруженных Силах]

Ширина строя — расстояние между флангами.

(Извлечение из раздела 1 «Временного строевого Устава Вооруженных Сил Украины», утвержденного Указом Президента Украины от 07.10.1993 г. — Тимчасові статuti Збройних Сил України. — К.: Варта, 1993).

Шпионаж

Передача, а равно похищение или собирание с целью передачи иностранному государству, иностранной организации ли их агентуре сведений, составляющих государственную или военную тайну, а также передача или собирание по заданию иностранной разведки иных сведений для использования и в ущерб интересам СССР, если шпионаж совершен иностранцем или лицом без гражданства.

(Извлечение из ст. 2 Закона СССР «Об уголовной ответственности за государственные преступления» от 25.12.1958 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967 гг. — М.: Известия, 1968).

Шпионаж

Шпионаж, т.е. передача, похищение или собирание с целью передачи сведений, являющихся по своему содержанию специально охраняемой государственной тайной иностранным государствам, контрреволюционным организациям или частным лицам...

(Извлечение из ст. 58⁶ «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 г. по состоянию на 5.08.1927г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Штраф

Штраф есть денежное взыскание, налагаемое судом в пределах, установленных отдельными статьями настоящего Кодекса, а при применении его в качестве дополнительной меры — по усмотрению суда.

Во всяком случае штраф налагается в соответствии с имущественным положением осужденного.

При определении штрафа суд может постановить о замене его, в случае неуплаты, принудительными работами без лишения свободы из расчета за сто рублей штрафа — один месяц принудительных работ. Замена штрафа лишением свободы и лишения свободы штрафом не допускается.

Предметы, не подлежащие конфискации, не могут быть изъяты и при наложении штрафа.

(Статья 42 «Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926г. по состоянию на 15.08.1927 г.» — Уголовный кодекс. Научно-популярный практический комментарий. Под ред. М. Н. Гарнета и А. Н. Трайнина. — М.: Право и жизнь, 1927).

Штраф

Штраф есть денежное взыскание, налагаемое судом в случаях и пределах, установленных законом.

(Извлечение из ст. 27 «Штраф» «Основ уголовного законодательства Союза СССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 25.12.1958 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1959, № 1).

Штраф

Штраф есть денежное взыскание, налагаемое судом на осужденного в пределах, установленных отдельными статьями Уголовного Кодекса, в соответствии с имущественным положением осужденного.

В случае уклонения осужденного от уплаты штрафа. Таковой может быть по определению суда заменен работами без содержания под стражей. Замена лишения свободы штрафом и штрафа лишением свободы не допускается.

Примечание: Исчисление штрафа производится путем перевода назначенной судом суммы в золотых рублях на советские денежные знаки по курсу для уплаты штрафа.

(Извлечение из «Уголовного кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 23.08.1922 г. — Уголовный кодекс УССР. — Харьков: Издание Наркомюста УССР, 1922).

Экономическая основа СССР

Экономическую основу СССР составляют социалистическая система хозяйства и социалистическая собственность на орудия и средства производства утвердившиеся в результате ликвидации капиталистической системы хозяйства, отмены частной собственности на орудия и средства производства и уничтожение эксплуатации человека человеком.

(Статья 4 «Конституции (Основного Закона) СССР». Принята Чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР 05.12.1936 г. — Сборник Законов СССР 1938—1967 гг. — М.: Известия, 1968).

Экспертиза временной нетрудоспособности граждан

Экспертиза временной нетрудоспособности граждан осуществляется в учреждениях здравоохранения врачом или комиссией врачей, которые предоставляют отпуска по болезни и увечью, по беременности и родам, по уходу за больным членом семьи и по карантину, для протезирования, санитарно-курортного лечения, определяют необходимость и сроки временного перевода работника по болезни на другую работу в установленном порядке, а также принимают решения о направлении на врачебно-трудовую экспертную комиссию.

(Извлечение из ст. 50 «Производство медицинской экспертизы трудоспособности» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о здравоохранении». Утверждены Законом СССР от 19.12.1969 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1969, № 52).

Экспертиза длительной или постоянной утраты трудоспособности

Экспертиза длительной или постоянной утраты трудоспособности производится врачебно-трудовыми экспертными комиссиями, которые устанавливают степень утраты трудоспособности, группу и причину инвалидности; определяют для инвалидов условия и виды труда, работы и профессии, доступные им по состоянию здоровья; проверяют пра-

вильность использования инвалидов на работе в соответствии с данными заключениями; содействуют восстановлению трудоспособности инвалидов.

(Извлечение из ст. 50 «Производство медицинской экспертизы трудоспособности» «Основ законодательства Союза ССР и союзных республик о здравоохранении». Утверждены Законом СССР от 19.12.1969 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1969, № 52).

Юридические лица

Юридическими лицами признаются организации, которые обладают обособленным имуществом, могут от своего имени приобретать имущественные и личные неимущественные права и нести обязанности, быть истцами и ответчиками в суде, арбитраже или в третейском суде.

(Извлечение из ст. 11 «Юридические лица» «Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». Утверждены Законом СССР от 8.12.1961 г. — Ведомости Верховного Совета СССР, 1961, № 50).

Явно несправедливый приговор

Приговор признается явно несправедливым, если назначенная мера социальной защиты хотя и не выходит за пределы, установленные законом, но размером явно не соответствует социальной опасности совершенного деяния или лица, совершившего это деяние.

(Статья 351 «Уголовно-процессуального кодекса УССР», утвержденного постановлением ВУЦИК от 20.07.1927. — М. Е. Шаргей Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 г. Текст и постатейный комментарий. — Харьков: Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928).

ПАРЛАМЕНТСЬКА КАМΠΑНІЯ 2008 р.

У ніч на 3 вересня 2008 року фракція «Наша Україна — «Народна Самооборона» проголосувала за вихід з коаліції з «Блоком Юлії Тимошенко». З третьої спроби за це рішення ніби то проголосувало 39 депутатів. 9 з-поміж них згоду висловили телефоном. Проти виходу з фракції категорично висловилися 9 депутатів, а ще 6 депутатів — утрималися. Рішення про вихід з фракції набувало чинності через 10 днів.

16 вересня 2008 року Голова Верховної Ради України Арсеній Яценюк з парламентської трибуни оголосив про припинення коаліції «БЮТ — «НУ-НС».

Спроби відродити коаліцію чи створити нову успіхом не увінчалися.

Вранці 8 жовтня 2008 року Президент В. Ющенко провів консультації з лідерами парламентських фракцій про розпуск парламенту. Пізніше того дня він полетів до Італії. Ввечері у телезверненні до народу повідомив про розпуск Верховної Ради VI скликання. Звинувачував прем'єр-міністра Юлію Тимошенко.

У жовтні 2008 року Президент В. Ющенко підписав Указ № 911/2008 «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України VI скликання та призначення позачергових виборів». Вони були призначені на 7 грудня 2008 року. (Текст Указу публікувався, зокрема, у газеті «Сільські вісті» за 10 жовтня 2008 року та у «Офіційному віснику України», 2008, № 77).

10 жовтня 2008 року Окружний адміністративний суд м. Києва припинив чинність Указу Президента України № 911 про дострокові парламентські вибори. Рішення ухвалив суддя Володимир Каліберда. Того ж дня Президент В. Ющенко звільнив його з посади. Генпрокуратура порушила проти судді кримінальну справу. 11 жовтня 2008 р. (субота) Секретаріат Президента України подав апеляцію. Завдяки діям бютівців засідання Апеляційного адміністративного суду було відкладено до 13 жовтня. Бютівці переконали суддів, що потрібно розглядати не копії документів, а оригінали.

Уряд Юлії Тимошенко відмовлявся виділити кошти на проведення дострокових виборів.

14 жовтня 2009 року голова Центральної виборчої комісії Володимир Шаповал звернувся з проханням до Служби безпеки України та Управління державної охорони надати тілоохоронців йому та колегам.

20 жовтня 2008 року Президент В. Ющенко підписав Указ № 962/2008 про відновлення на кілька днів діяльності Верховної Ради України з метою ухвалення щонайменше 10 невідкладних законів для протидії фінансовій кризі. В. Ющенко переніс дострокові парламентські вибори з 7 на 14 грудня 2008 року.

Указ № 952/2008 складався з 2 пунктів. У пункті першому зазначалося, що дія Указу від 9 жовтня 2008 р. № 911/2008 зупинялася. Дата виборів в Указі № 952/2008 не зазначалася.

Парламент VI скликання повернувся 21 жовтня 2008 року до сесійної зали.

11 листопада 2008 р. під час перебування у Варшаві на святкуванні 90-ї річниці відновлення незалежності Польщі Президент В. Ющенко заявив, що відмовився від ідеї проведення дострокових виборів у грудні 2008 року.

12 листопада 2008 року Верховна Рада звільнила спікера А. Яценюка. Увільняли поіменним голосуванням. За звільнення проголосували 233 депутати (Партія регіонів — 175, БЮТ — 1, «НУ-НС» — 10, Компартія — 27, Блок Литвина — 20).

30 листопада 2008 року в інтерв'ю телеканалу ICTV голова Секретаріату Президента України Віктор Балого заявив, що Президент В. Ющенко відмовився від ідеї проведення дострокових парламентських виборів. Причина — економічна криза.

Ввечері 9 грудня 2008 року Верховна Рада обрала своїм головою В. Литвина. За нього голосували: БЮТ — 154, «НУ-НС» — 40, Компартія — 27, Блок Литвина — 20, Партія регіонів — 3. Фактично було створено коаліцію «БЮТ-«НУ-НС»-Блок Литвина».

12 січня 2009 року фракція Партії регіонів внесла у Верховній Раді проект постанови про відставку уряду. Для внесення питання до порядку денного опозиція збирила 164 підписи (достатньо 150). Комуніст А. Мартинюк заявив, що не набереться 226 голосів за відставку уряду.

На початку лютого 2009 року лідер Партії регіонів В. Янукович категорично відкидав можливість входження представників партії до складу чинного уряду. Був готовий взяти відповідальність за стан справ і очолити уряд.

3 лютого 2009 року фракція Партії регіонів впродовж кількох годин блокувала трибуну Верховної Ради. Вимагала звіту у парламенті Президента, прем'єр-міністра і глави Нацбанку. Партія регіонів виступала за дострокові парламентські вибори і погрожувала парламент зробити недієздатним шляхом відмови від повноважень щонайменше 150 депутатами.

За відставку уряду Ю.Тимошенко проголосували 5 лютого 2009 року 203 депутати (Партія регіонів — 172, БЮТ — 1, «НУ-НС» — 10, Компартія — 20). Виступ Ю.Тимошенко тривав 40 хвилин. Відповіді Ю.Тимошенко переходили на лайку. Нардеп-регіонал Сергій Головатий прохав спікера В. Литвина відреагувати на це.

Глава Секретаріату Президента України Віктор Балого 8 березня 2009 року заявив, що Президент В. Ющенко може в будь-який час оголосити проведення парламентських виборів. В. Балого підтримував ідею проведення виборів за відкритими списками.

У другій декаді травня 2009 року Голова Верховної Ради України В. Литвин закликав парламент скласти повноваження, якщо він не хоче

працювати. У парламенті накопичилось понад 500 підготовлених законопроектів, але вони не розглядалися.

1 червня 2009 року лідер парламентської фракції Партії регіонів Олександр Єфремов підтвердив факт переговорів між БЮТ і Партією регіонів про переформатування коаліції. Лідер фракції БЮТ І. Кириленко категорично заперечував існування спільного з Партією регіонів проекту нової Конституції. Спікер В. Литвин вважав логічним союз Партії регіонів з БЮТ. Стверджував, що потрібна влада, яка б демонструвала відповідальність у роботі.

5 червня 2009 року перед засіданням Ради національної безпеки і оборони Голова Верховної Ради України В. Литвин категорично висловився проти продовження повноважень парламенту 6-го скликання до 2014 року. Вважав це узурпацією влади.

У липні 2009 року Партія регіонів продовжувала блокувати роботу Верховної Ради. Вимагала розгляду питання про підвищення прожиткового мінімуму, пенсій, зарплати.

3 березня 2010 року Верховна Рада своєю постановою № 1928-VI відправила Кабінет Міністрів Юлії Тимошенко у відставку. За резолюцію недовіри проголосувало 143 депутати (Партія регіонів — 172, Компартія — 27, Блок Литвина — 19, «НУ-НС» — 15, БЮТ — 7, позафракційні — 7).

На ранковому засіданні 9 березня 2010 року за ухвалення у другому питанні та у цілому законопроекту про внесення змін до ст. 61 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» проголосували 235 народних депутатів з 417 зареєстрованих у сесійній залі (проти — 41, утрималися — 0). Таке рішення у повному складі підтримали фракції Партії регіонів, Компартії, Блоку Литвина, семеро бютівців, шестеро нунсівців.

Постановою Верховної Ради України від 11.03.2010 року № 1964-VI Тимошенко Юлію Володимирівну звільнено з посади прем'єр-міністра України. (237 — «за»).

Постановою Верховної Ради України від 11.03.2010 року № 1963-VI Азарова Миколу Яновича призначено прем'єр-міністром України (242 — «за»).

Постановою Верховної Ради України від 11.03.2011 року № 1965-VI припинено повноваження членів попереднього Кабінету Міністрів (238 — «за»).

Газета «Голос України» за 16 березня 2010 року оприлюднила:

- «Повідомлення про сформування коаліції депутатських фракцій «Стабільність і реформи» у Верховній Раді України шостого скликання»;
- «Угоду про створення коаліції депутатських фракцій «Стабільність і реформи» у Верховній Раді України VI скликання»;
- «Персональний склад коаліції депутатських фракцій «Стабільність і реформи» у Верховній Раді України шостого скликання»

Наприкінці березня 2010 року прес-служба Президента України повідомила, що В. Янукович наполягав на об'єктивному, справедливому і

швидкому рішенні Конституційного Суду щодо створеної коаліції. Був готовий прийняти будь-яке рішення Конституційного Суду. У випадку, якщо Суд ухвалить рішення, яке поставить під сумнів легітимність коаліції, глава держави був готовий оголосити нові парламентські вибори.

6 квітня 2010 року Конституційний Суд ухвалив рішення № 11-рп/2010 за справою № 1-33/2010, яким визнав можливість окремим народним депутатам України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України. Рішення було оприлюднене, зокрема, в «Офіційному віснику України», 2010, № 27. Його реєстраційний код — 50586/2010.

Парламентські вибори 2008 року не відбулися. Згадка про них, не в останню чергу, завдячена інформаційним зусиллям автора цих рядків.

ТЕСТИ

З МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКОЇ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Складено за підручником «Теория государства и права». Под редакцией профессора А.И.Денисова. — Москва : Издательство Московского университета, 1967. — 416 с. Тираж- 40 000 экземпляров.

Таблиця ключів містить три колонки. (I,II,III). Вони означають : I — номер запитання, II — правильний варіант відповіді у кожному запитанні, III — номер сторінки у зазначеному підручнику, яка містить інформацію, що підтверджує правильну відповідь.

1. Поміж трьох, з точки зору В. І. Леніна, найголовніших ідейних течій XIX століття не було:

- а) шотландського тред-юніонізму;
- б) класичної німецької філософії;
- в) класичної англійської політичної економії;
- г) французького соціалізму.

2. Теорія держави і права має справу з матеріалом, який:

- а) завжди є стабільним;
- б) постійно змінюється;
- в) змінюється періодично;
- г) є періодично стабільним.

3. Держава і право:

- а) існують автономно;
- б) прямим чином пов'язані одне з іншим;
- в) опосередковано пов'язані одне з іншим;
- г) зовсім не пов'язані одне з іншим.

4. Теорія держави і права не вивчає таке явище як:

- а) правотворчий процес;
- б) заохочення за правомірну поведінку;
- в) правові відносини;
- г) покарання за правопорушення.

5. Теорія держави і права не спирається на:

- а) історичний матеріалізм;
- б) діалектичний матеріалізм;
- в) політекономію;
- г) політологію.

6. Соціологію на науковий ґрунт вперше поставив:

- а) меркантилізм;
- б) тред-юніонізм;
- в) марксизм;
- г) прудонізм.

7. *Теорію класової боротьби створив:*

- а) клерикалізм;
- б) марксизм;
- в) протестантизм;
- г) націоналізм.

8. *Класової боротьби не було за:*

- а) феодалізму;
- б) капіталізму;
- в) соціалізму;
- г) первісно — общинного ладу.

9. *Термін «диктатура пролетаріату» вперше з'явився у:*

- а) «Класовій боротьбі у Франції» К. Маркса;
- б) «Діалектиці природи» Ф. Енгельса;
- в) «Капіталі» К. Маркса;
- г) «Походженні сім'ї, приватної власності і держави» Ф. Енгельса.

10. *У центрі всієї системи поглядів К. Маркса знаходиться:*

- а) приватна власність;
- б) додаткова вартість;
- в) класова боротьба;
- г) гегельянство.

11. *К. Маркс і Ф. Енгельс охарактеризували зміст форми та історичні рамки диктатури пролетаріату:*

- а) повно;
- б) повно і різнобічно;
- в) у загальних рисах;
- г) занадто повно.

12. *В. І. Ленін вважав, що марксистську теорію держави і права:*

- а) не потрібно взагалі чіпати;
- б) потрібно захищати її лише від опортуністичних спотворень;
- в) слід захищати від опортуністичних спотворень та продовжувати її розробку і застосування;
- г) потрібно лише застосовувати на практиці.

13. *Згідно з поглядами В. І. Леніна демократія, як форма держави, не має такої ознаки:*

- а) підпорядкування меншості більшості;
- б) свобода громадян;
- в) рівноправність громадян;
- г) підпорядкування більшості меншості.

14. *Розвиток марксистської теорії держави і права не охоплює:*

- а) розширення і збагачення знань про державу і право;
- б) подальше опрацювання методу дослідження держави і права;
- в) конвергенції з теоріями опонентів;
- г) розвиток методологічних принципів.

15. До основних елементів діалектики В. І. Ленін не зараховував:

- а) визначення поняття самого із себе;
- б) синергізм;
- в) суперечливі сили і тенденції у будь-якому явищі;
- г) поєднання аналізу і синтезу.

16. Теорія держави і права не визнає:

- а) метафізичне і фаталістичне розуміння детермінізму;
- б) випадковість подій;
- в) еволюційний розвиток;
- г) революційний розвиток.

17. Націоналістичний характер притаманний державі і праву в епоху:

- а) первісного ладу;
- б) рабства;
- в) феодалізму;
- г) капіталізму.

18. Теорія держави і права не застосовує методу:

- а) історико — догматичного;
- б) логічного;
- в) порівняльного;
- г) суспільно — економічного.

19. Марксизм — це вчення:

- а) творчої інтелігенції;
- б) селянства;
- в) пролетаріату;
- г) верхівки робітничого класу.

20. Правильною ієрархією людської громади за первісного ладу (знизу доверху) є:

- а) община — фратрія — плем'я;
- б) община — плем'я — фратрія;
- в) фратрія — община — плем'я;
- г) плем'я — фратрія — община.

21. Праця Л. Морган «Стародавнє суспільство» стосується:

- а) стародавніх римлян;
- б) північно — американських індіанців;
- в) стародавніх вавилонян;
- г) стародавніх європейців.

22. Свою працю «Стародавнє суспільство» Л. Морган створював таку кількість років:

- а) 10;
- б) 20;
- в) 30;
- г) 40.

23. *Першим великим суспільним поділом праці вважається виділення:*

- а) скотарства;
- б) землеробства;
- в) ремісництва;
- г) купецтва.

24. *Поняття «громадянське суспільство» з'явилося:*

- а) в епоху рабства;
- б) на початку Середньовіччя;
- в) в середині Середньовіччя;
- г) наприкінці Середньовіччя.

25. *Невірним твердженням є:*

- а) держава — складова будь-якого суспільства;
- б) держава — необхідний компонент будь-якого класового суспільства;
- в) різним класово — антагоністичним суспільствам відповідають різні типи держави;
- г) держава має відносну самостійність.

26. *Основним елементом розуміння держави буржуазною наукою не є:*

- а) сукупність людей;
- б) територія;
- в) влада;
- г) час.

27. *Різновидами держави соціалістичного класу не є:*

- а) Паризька комуна 1871 р.;
- б) радянська держава;
- в) народно — демократична держава;
- г) соціал — демократична держава.

28. *Термін «напівдержава» запровадив у науковий обіг:*

- а) К. Маркс;
- б) Ф. Енгельс;
- в) В. Ленін;
- г) Й. Сталін.

29. *Поняття «форма держави» не охоплює:*

- а) форму правління;
- б) державний устрій;
- в) політичний режим;
- г) експлуаторську державу.

30. *Як синонім «форма держави» найчастіше вживається:*

- а) форма правління;
- б) державний устрій;
- в) політичний режим;
- г) державний лад.

31. Публічну владу назвав найважливішою вирізняльною рисою держави:

- а) Ф.Енгельс;
- б) К.Маркс;
- в) К.Каутський;
- г) В.Ленін.

32. Ознакою держави не є:

- а) публічна влада;
- б) територіальний підрозділ громадян;
- в) суверенітет;
- г) державний устрій.

33. До типу права не належить право:

- а) первісно — общинне;
- б) рабовласницьке;
- в) феодалне;
- г) буржуазне.

34. Норма права не:

- а) встановлюється або санкціонується державою;
- б) має загальнообов'язкового характеру;
- в) має надавчо-зобов'язувального характеру;
- г) забезпечується дотриманням з боку держави.

35. Найдавнішою відомою нині людству рабовласницькою державою була держава:

- а) єгипетська ;
- б) ассирійська ;
- в) шумерійська;
- г) геттська.

36. Поміж форм рабовласницької держави не було:

- а) монархії;
- б) аристократичної республіки;
- в) демократичної республіки;
- г) президентської республіки.

37. У Афінській демократичній рабовласницькій державі не було:

- а) загального виборчого права;
- б) щорічного переголосування всіх законів;
- в) переобрання посадових осіб;
- г) виконання державних обов'язків на громадських засадах.

38. У рабовласницькому суспільстві раб:

- а) був суб'єктом права;
- б) не належав до рухомого майна;
- в) був об'єктом права;
- г) мав правоздатність.

39. *Основна правова пам'ятка рабовласницької держави — це закони:*

- а) Хаммурапі — у Стародавній Індії;
- б) Ману — у Стародавньому Вавилоні;
- в) Дракона — в Афінах;
- г) XII таблиць — у Візантії.

40. *В епоху феодалізму не було монархії:*

- а) станової;
- б) станово — представницької;
- в) абсолютної;
- г) відносної.

41. *Невірним варіантом відповіді є:*

- а) феодальне право — це значною мірою звичаєве право;
- б) феодальному праву притаманний партикулярний характер;
- в) тортура — рідкісна дія у феодальному кримінально — процесуальному праві;
- г) феодальне право пережило епоху феодалізму.

42. *Монархія:*

- а) була створена королями;
- б) не була персоніфікацією диктатури класу феодалів;
- в) була надкласовим органом миру і порядку;
- г) не була селянською організацією.

43. *Притаманною ознакою капіталізму не є:*

- а) диктатура буржуазії;
- б) рівноправ'я індивідів класу буржуазії;
- в) придушення і пригнічення трудової більшості;
- г) відсутність у буржуазії приватних, групових та загальних інтересів.

44. *Невірною відповіддю є:*

- а) буржуазна держава — безпосередній експлуататор;
- б) буржуазна держава підтримує експлуатацію людини людиною;
- в) буржуазна держава грабує не лише робітничий клас;
- г) буржуазна держава не спирається на приватну, групову та націоналізовану капіталістичну власність.

45. *Поміж буржуазних монархій немає:*

- а) конституційних;
- б) парламентських;
- в) дуалістичних;
- г) республіканських.

46. *Бонапартизм не має такої ознаки:*

- а) прихід до влади формально законним шляхом;
- б) набуття влади згідно з волею народу;

в) специфічна форма правління, що виростає з контрреволюційності буржуазії під час демократичних перетворень;

г) єдино можлива форма правління, за якої буржуазія вже втратила, а пролетаріат ще не набув здатності управляти державою.

47. Народно — демократичним державам непритаманне:

а) використання старих державних форм;

б) відсутність комуністів в органах влади;

в) наявність воєнного союзу робітничого класу і широких народних мас;

г) створення урядів народного фронту.

48. Поміж основних рис держави і права країн, що звільнилися від колоніалізму, не було:

а) гармонії інтересів владних груп і соціальних класів;

б) послаблення влади племінних вождів;

в) урізноманітнення форм політичної організації суспільства;

г) націоналізації майна іноземних та місцевих компаній.

49. Є невірним твердження про те, що:

а) для знищення капіталізму потрібен пролетаріат;

б) крах капіталізму відбудеться автоматично;

в) звільнення робітничого класу є неможливим без соціалістичної революції;

г) форми переходу різних країн до соціалізму — надзвичайно строкаті.

50. Форми соціалістичної держави не притаманне:

а) єдність системи органів державної влади знизу догори;

б) фракційність владних структур;

в) повновладний характер органів державної влади;

г) тісна взаємодія між державними і громадськими організаціями.

51. Паризька комуна не була:

а) диктатурою пролетаріату;

б) законодавчим органом;

в) виконавчим органом;

г) явищем, що зберегло стару державну машину.

52. Республіку Рад обгрунтував:

а) К. Маркс;

б) Ф. Енгельс;

в) В. Ленін;

г) Л. Троцький.

53. Соціалістичний державний апарат не охоплює:

а) представницькі органи державної влади;

б) органи громадського самоврядування;

в) органи правосуддя і прокуратури;

г) органи дипломатичної служби.

54. *Принцип демократичного централізму не передбачає:*

- а) виборність населенням органів державної влади знизу доверху;
- б) підзвітність і відповідальність депутатів і представницьких державних закладів перед населенням;
- в) суміщення державних і партійних посад;
- г) керівництво державними справами з центру з підпорядкуванням місць центру.

55. *Основні принципи керівництва державним апаратом з боку Комуністичної партії були сформульовані В. І. Леніним:*

- а) до революції 1905 — 1907 років;
- б) після революції 1905-1907 років і до революції 1917 р.;
- в) під час громадянської війни;
- г) після закінчення громадянської війни.

56. *Невірною відповіддю є:*

- а) масові громадські організації взаємодіють з органами соціалістичної держави;
- б) профспілки спільно з державними органами беруть участь у здійсненні контрольних функцій;
- в) державні органи ніколи не втручаються у внутрішнє життя громадських організацій;
- г) радянська держава гарантує деяким громадським організаціям певні форми нормотворчості.

57. *Невірною відповіддю є:*

- а) в СРСР диктатура пролетаріату утверджувалася у формі республіки Рад;
- б) перетворення пролетаріату у панівний клас автоматично не ставить питання про створення конкретних політичних форм диктатури пролетаріату;
- в) республіка Рад будувалася як федеративна соціалістична держава;
- г) утворення РРФСР було закріплено Конституцією 1918 року.

58. *У перехідний до соціалізму період держава не була:*

- а) пролетарською;
- б) соціалістичною;
- в) загальнодемократичною;
- г) по — новому диктаторською.

59. *Невірною відповіддю є:*

- а) загальнонародна держава — новий етап закономірного розвитку держави соціалістичного типу;
- б) загальнонародна держава є комуністичним суспільством;
- в) загальнонародна держава не є органом диктатури якогось одного класу;
- г) робітничий клас був і залишається передовим класом суспільства в умовах загальнонародної держави.

60. *Невірною відповіддю є:*

- а) принципи соціалістичного права — це правові ідеї, що пронизують все право у цілому чи окремі групи правових норм, інститутів чи галузей права;
- б) принципи соціалістичного права надають праву єдність змісту;
- в) правові принципи не є ідеями, що мають юридичне значення;
- г) правові принципи формуються під впливом не лише об'єктивних, але і суб'єктивних факторів.

61. *До основних видів правил соціалістичного гуртожитку не належить:*

- а) комуністична мораль;
- б) загальнолюдська естетика;
- в) організаційні норми;
- г) соціалістичне право.

62. *В СРСР принципи комуністичної моралі:*

- а) офіційно не формулювалися;
- б) формулювалися громадськими організаціями;
- в) зафіксовані у «Програмі КПРС»;
- г) періодично формулювалися Міністерством культури.

63. *Пролетарська мораль виникає:*

- а) одночасно з соціалістичним правом;
- б) разом з соціалістичною державою, але пізніше, ніж соціалістичне право;
- в) раніше ніж соціалістичне право;
- г) пізніше ніж соціалістичне право.

64. *Складові соціалістичної надбудови:*

- а) соціалістичне право;
- б) неосудність;
- в) правосвідомість;
- г) правові відносини.

65. *Соціалістична правосвідомість:*

- а) виникла як правосвідомість робітничого класу;
- б) визначається матеріальними умовами життя;
- в) не пов'язана з іншими формами суспільної свідомості;
- г) тісно пов'язана з соціалістичною мораллю.

66. *Норма соціалістичного права не є:*

- а) державно — владним приписом;
- б) правилом поведінки;
- в) вказівною як на права, так і обов'язки учасників правовідносин;
- г) вимогою певної поведінки.

67. *Правова норма не охоплює:*

- а) гіпотези;
- б) прив'язки ;

- в) диспозиції;
- г) санкції.

68. *Поміж норм права немає:*

- а) імперативних;
- б) диспозитивних;
- в) умовно — визначених;
- г) бланкетних.

69. *Дореволюційні форми права в умовах соціалістичного правопорядку:*

- а) не застосовувалися ніколи;
- б) застосовувалися, якщо не суперечили державній волі пролетаріату, який переміг;
- в) застосовувалися тривалий час завжди і у повному обсязі;
- г) застосовувалися короткий час завжди і у повному обсязі.

70. *У соціалістичних федеративних державах не було законів:*

- а) союзних;
- б) суб'єктів федерацій;
- в) регіональних;
- г) автономних державних утворень.

71. *У соціалістичних країнах закони не могли ухвалюватися:*

- а) вищими представницькими органами державної влади;
- б) іншими вищими органами державної влади;
- в) шляхом референдуму — плебісциту;
- г) верховними органами Комуністичних партій.

72. *Поміж норм права, санкціонованих соціалістичною державою, не було:*

- а) нормативних актів громадських організацій;
- б) колективних договорів на підприємствах;
- в) міжнародних договорів нормативного змісту;
- г) судових прецедентів.

73. *Будь-який нормативний акт соціалістичної держави не мав такої межі:*

- а) часової;
- б) територіальної;
- в) щодо кола осіб;
- г) майнової.

74. *В основі класифікації правового матеріалу лежить:*

- а) об'єкт правового регулювання;
- б) предмет правового регулювання;
- в) суб'єкт правового регулювання;
- г) юридичний факт.

75. Система соціалістичного права не охоплює:

- а) сукупності правових норм;
- б) правосвідомості;
- в) планомірного розміщення правових норм;
- г) внутрішньої єдності і різноманітності права.

76. Поділ права на публічне і приватне вперше запропонували:

- а) правники Стародавнього Риму;
- б) глосатори;
- в) постглосатори;
- г) правники пізнього Середньовіччя.

77. В. І. Ленін заявив про невизнання приватного права:

- а) до революції 1905-1907 років;
- б) у період між революціями 1905-1907 років і 1917 року;
- в) під час громадянської війни;
- г) у період непу.

78. Чільне місце у системі соціалістичного права посідало право:

- а) адміністративне;
- б) фінансове;
- в) державне;
- г) земельне.

79. Систематизація нормативного матеріалу виконується за допомогою:

- а) генералізації;
- б) інкорпорації;
- в) модернізації;
- г) редагування.

80. Законність — не є:

- а) методом державного керівництва суспільством;
- б) найважливішим конституційним принципом;
- в) необхідним елементом соціалістичної демократії;
- г) обов'язковим індикатором стану розробленості права.

81. Зазначте правильне:

- а) законність і правопорядок — це однопорядкові, але не тотожні правові норми;
- б) законність і правопорядок — це тотожні правові норми;
- в) правопорядок не означає відповідності фактичної поведінки людей їх правам та обов'язкам ;
- г) найважливішою основою правопорядку не є наявність законності.

82. Зазначте правильне:

- а) застосування права — загальна форма діяльності держави;
- б) правотворчість — загальна форма діяльності держави;
- в) застосування права прямо не пов'язане зі змістом права;
- г) застосування права є пасивною формою діяльності.

83. *Зазначте правильне:*

- а) без встановлення фактичних обставин неможливо застосувати правовий акт;
- б) без нормативного акту встановлення фактичних обставин є безпредметним;
- в) на стадії застосування права допоміжну роль відіграє акт застосування права;
- г) акт застосування права визначається нормативним актом.

84. *Зазначте правильне:*

- а) прогалини у праві можуть виявлятися скрізь і завжди;
- б) правові прогалини можуть виявлятися лише у сфері, яка регулюється правом;
- в) прогалини у праві — відсутність у чинному праві нормативного акта, який безпосередньо врегульовує дані відносини;
- г) застосування права за аналогією є виходом із ситуації, коли мають місце прогалини.

85. *Зазначте неправильне:*

- а) аналогія заснована на неповності позитивного права і виключає створення фактично нового права;
- б) застосування аналогії завжди пов'язано лише з конкретним випадком;
- в) застосована аналогія не стає прецедентом;
- г) обов'язкова умова застосування аналогії — наявність правової норми, що безпосередньо поширюється на даний випадок.

86. *Зазначте неправильне:*

- а) аналогія закону — таке заповнення прогалин у праві, коли закон застосовується до випадків, що прямо ним не передбачених;
- б) за аналогії закону чинний нормативний акт поширюється на факти, які безпосередньо ним не передбачені;
- в) аналогія закону — єдність умовисновків, зроблених індуктивним та дедуктивним методами ;
- г) за аналогії закону закон застосовується до випадків, що безпосередньо ним не регулюються.

87. *Зазначте неправильне:*

- а) аналогія права — спосіб юридичної кваліфікації з певних відносин;
- б) за аналогії права принципи права не виступають як база правотворчості;
- в) розв'язання певного казусу вирішується на основі загальних принципів соціалістичного права;
- г) принципи права за аналогії права виступають як безпосередня правова основа правозастосовчої діяльності.

88. *Зазначте неправильне:*

- а) у процесі тлумачення соціалістичного права встановлюється зміст нормативного документа, його основна мета та соціальне скерування ;
- б) тлумачення не пов'язано з волею, яка не знайшла своє об'єктивне відображення у нормативному акті;
- в) нормотворчість є неможливою без тлумачення;
- г) тлумачення — це засіб для перекидання місточка між загальним (абстрактним) приписом норми і окремим (конкретним) випадком.

89. *Зазначте правильне:*

- а) тлумачення права тісно пов'язане з політикою панівного класу, але не з правосвідомістю;
- б) тлумачення права не є діяльністю окремих громадян, спрямованою на встановлення змісту нормативних актів;
- в) головним об'єктом тлумачення права за суворого режиму законності має бути текст нормативного акта;
- г) тлумачення права не має жодного значення для створення різного виду збірників і довідників із законодавства.

90. *Зазначте правильне:*

- а) тлумачення норм права може вносити поправки і зміни до чинних норм;
- б) інтерпретатор права не створює його, а лише виявляє і встановлює волю, що відображена у нормативному акті;
- в) правотворчість і тлумачення права у соціалістичних країнах є ідентичними категоріями;
- г) норми права тлумачаться найрідше у зв'язку з певним фактом.

91. *Прийомам з'ясування норм права не є:*

- а) граматичний;
- б) систематичний;
- в) статистичний;
- г) історико — політичний.

92. *Зазначте правильне — за розширювального тлумачення норми права:*

- а) літерне відображення норми розширюється до її дійсного змісту;
- б) формулювання норми звужується до реального змісту відповідної норми;
- в) не має значення обсяг словесного формулювання норми;
- г) не пояснюється зміст правової норми у суворій відповідності з текстом нормативного акту.

93. *Зазначте правильне:*

- а) відображення норми права може бути лише словесним;
- б) відображення норми права може бути і несловесним;
- в) тлумачення за обсягом не є логічним продовженням уявлення норм права;

г) розширювальне і обмежувальне тлумачення не можуть бути однією з форм офіційного або неофіційного зрозуміння норми.

94. *Зазначте правильне: розширювальне і обмежувальне тлумачення норми права:*

- а) можливе завжди;
- б) можливе лише там, де воно з очевидністю впливає зі змісту закону;
- в) не вирізняється від аналогії закону;
- г) застосовується тоді, коли відсутня технічна недосконалість тексту актів.

95. *Зазначте неправильне —*

- а) аналогія закону за свою мету має заповнити прогалину, що існує у законодавстві;
- б) розширювальне тлумачення означає застосування закону до випадків, які законодавець мав на увазі, але недостатньо чітко і повно сформулював у законі;
- в) у радянському кримінальному праві наприкінці 1960-х років аналогія закону ще застосовувалася;
- г) аналогія закону за мету має поширити правову норму на близький випадок.

96. *Зазначте правильне — акти нормативного тлумачення:*

- а) мають самостійне значення;
- б) можуть застосовуватися окремо від тлумаченого акта;
- в) поділяють долю тлумаченого акта;
- г) можуть містити самостійні правові норми.

97. *Зазначте правильне — право автентичного тлумачення в СРСР мали:*

- а) лише верховні органи державної влади;
- б) всі нормотворчі органи;
- в) деякі інші органи без спеціальних на те повноважень;
- г) ті органи, перелік яких спеціально зазначався.

98. *Зазначте правильне — автентичне тлумачення:*

- а) не походить від органу, що видав норму, яка тлумачиться;
- б) давав у 1960 — х роках Конституційний Суд СРСР;
- в) могли давати Президія Верховної Ради СРСР, президії Верховних рад союзних і автономних республік оскільки вони діяли сесійно;
- г) законів СРСР виконувала Президія Верховної Ради СРСР у формі Указів(Постанов).

99. *Тлумачення норм права не може бути:*

- а) офіційним;
- б) неофіційним;
- в) квазіказуальним ;
- г) автентичним.

100. Казуальне тлумачення в СРСР не могло бути:

- а) судовим;
- б) адміністративним;
- в) таким, що стосується конкретної справи;
- г) обов'язковим для застосування при розгляді аналогічних справ.

101. Доктринальне тлумачення за радянських часів не виконувалося:

- а) соціологією;
- б) правничою наукою;
- в) тими юридичними і фізичними особами, які спиралися на силу державного примусу;
- г) практичними працівниками.

102. Зазначте неправильне — соціалістичні правові відносини — це:

- а) ідеологічні відносини, за яких їх учасники виступають у ролі носіїв взаємопов'язаних прав і обов'язків, передбачених і забезпечених законом;
- б) складова юридичної надбудови;
- в) ті, що охороняються державною владою;
- г) ті, що впливають на поведінку людей без загрози санкцій.

103. Зазначте неправильне:

- а) без норми права не може бути правовідносин;
- б) правовідносини не виникають лише з огляду на видання закону;
- в) умови виникнення і припинення правовідносин зазвичай не встановлюються у гіпотезі правової норми;
- г) закон визначає умови виникнення або припинення правовідносин.

104. Зазначте неправильне — юридичні факти — це:

- а) такі, з якими закон пов'язує виникнення, існування або припинення правових відносин ;
- б) такі, які стають ними з огляду на власні властивості;
- в) такі, які визначаються державою і закріплюються у законі;
- г) соціальні факти.

105. Зазначте неправильне — соціальні факти виступають у виді:

- а) правоправної поведінки;
- б) неправоправної поведінки;
- в) бездіяльності;
- г) підсвідомого вияву волі людей.

106. Зазначте правильне — події:

- а) це — юридичні факти, які незалежно від волі людини створюють передумови для виникнення правовідносин;
- б) безпосередньо не породжують правовідносин, а слугують приводом до здійснення певних дій людей;
- в) це — лише можливість виникнення правовідносин;
- г) усі відповіді — правильні.

107. Зазначте правильне — юридичні обставини:

- а) це — обставини, яким притаманна тривалість у часі;
- б) мають головні правовідносини, навколо яких виникає багато інших правовідносин;
- в) це ті, за яких правовідносини виникають за наявності всіх елементів юридичного складу;
- г) усі відповіді правильні.

108. Зазначте правильне — суб'єкти правовідносин — це:

- а) всі живі істоти;
- б) окрема людина і окрема організація людей;
- в) ті люди і організації людей, кількість яких щонайменше двоє;
- г) ті люди, які не мають таких обтяжуючих ознак як правоздатність і дієздатність.

109. Юридичний склад — це:

- а) сукупність юридичних фактів;
- б) те, що може здійснюватися без настання подій;
- в) те, що обумовлюється настанням подій;
- г) те, що не стосується правовідносин внаслідок настання обставини, що має протяжність у часі.

110. Зазначте неправильне — для того, щоб бути суб'єктом правовідносин, потрібно мати:

- а) правоздатність;
- б) дієздатність;
- в) як правоздатність так і дієздатність;
- г) бажання кожної особи вступити у правовідносини.

111. Правоздатність і дієздатність співпадає:

- а) у фізичних осіб;
- б) у юридичних осіб;
- в) як у фізичних, так і у юридичних осіб;
- г) лише у державних організацій, які є юридичними особами.

112. Зазначте неправильне — внаслідок укладання трудового договору його суб'єктом не є:

- а) певна поведінка;
- б) робота;
- в) служба;
- г) процес праці.

113. Предметом правового регулювання є:

- а) правові відносини;
- б) суспільні відносини, на які спрямовують свою дію норми права;
- в) ставлення людей до речей;
- г) ставлення людей до явищ природи.

114. Об'єкт правовідносин:

а) предмети і явища природи, відношення людини до яких регулює право;

б) те, на що спрямоване регулювання права;

в) не є предметом регулювання права;

г) лише фактичні майнові відносини.

115. ознакою правопорушення є:

а) протиправність;

б) заборонність;

в) навмисність;

г) усі відповіді правильні.

116. Правопорушенням є:

а) дисциплінарний проступок;

б) видання органом держави незаконного акта;

в) злочин;

г) усі відповіді правильні.

117. Зазначте неправильне — правопорушенням є:

а) будь-яке протиправне діяння;

б) протиправне діяння, яке скоєне навмисно;

в) протиправне діяння, яке скоєне з необережності;

г) невиновне протиправне діяння.

118. Правопорушення:

а) це — замах на закон;

б) це — замах на умови, що породили закон;

в) не мають суб'єктивного (психологічного) коріння;

г) не мають об'єктивного коріння.

119. обов'язковий елемент об'єктивної сторони будь-якого правопорушення:

а) протиправна дія ;

б) шкода для суспільних відносин;

в) причинний зв'язок між протиправною дією (бездіяльністю) і шкодою, що настала;

г) усі відповіді є правильними.

120. Правопорушення, як певний акт поведінки особи, що шкодить правопорядку, не характеризує:

а) дія;

б) бездіяльність;

в) думка;

г) вина.

121. До об'єктивного боку будь-якого правопорушення не належить:

а) дія (бездіяльність);

б) відсутність дії (бездії);

- в) шкода для суспільних відносин;
- г) причинний зв'язок між протиправною дією і шкодою, що настала.

122. Зазначте правильне:

- а) об'єктивне мірило намірів особи — зміст і форма її дії ;
- б) об'єктивний бік правопорушення утворюють ті елементи, що характеризують його як певний акт внутрішньої поведінки особи;
- в) обов'язковим елементом об'єктивного боку будь-якого правопорушення є лише шкода;
- г) якщо немає шкоди для суспільних відносин, то це автоматично не означає, що дія є правомірною.

123. Зазначте неправильне:

- а) юридичним відображенням суспільної небезпеки злочинів є їх заборона кримінальним законом;
- б) можуть бути визнані протиправними в окремих випадках діяння, не передбачені кримінальним законом;
- в) діяння можуть мати всі ознаки, зазначені у кримінальному законі, але не бути злочином;
- г) діяння можуть мати всі ознаки, зазначені кримінальним законом і можуть бути правомірними.

124. Підставою відповідальності за радянським законодавством не було:

- а) порушення соціалістичної законності;
- б) скоєння правопорушення;
- в) скоєння об'єктивного протиправного діяння;
- г) наявність інших, окрім вказаних вище, чинників і обставин.

125. Поміж умов відмирання держави при комунізмі марксизм — ленінізм не зазначає:

- а) економічних;
- б) психологічних;
- в) соціальних;
- г) політичних.

126. Зазначте неправильне:

- а) відмирання держави — це одночасно і відмирання політичної демократії;
- б) масові громадські організації при комунізмі переростають у комуністичне самоуправління;
- в) при комунізмі відмирає держава, але не право;
- г) внутрішні передумови відмирання держави виявляються в економічній, соціальній і політичній сферах.

127. Зазначте неправильне:

- а) відмирання права — це перетворення норм права і правових відносин у неюридичні;
- б) при комунізмі складається система неюридичних норм поведінки;

- в) при комунізмі громадський порядок не регулюватиметься жодними нормами;
- г) відмирання права — це не одноразовий акт, а діалектично поступовий процес.

128. Зазначте правильне:

- а) при комунізмі особиста свобода не співпадає зі свободою суспільства;
- б) при комунізмі колективна воля не сприймається кожним членом суспільства як така, що відповідає його волі;
- в) досягнення при комунізмі гармонії між колективною волею і волею окремих членів суспільства завжди означає їх співпадіння;
- г) держава відмирає при комунізмі тому що людям не потрібний зовнішній примус.

129. Зазначте неправильне:

- а) комуністичне самоуправління — це неполітична демократія;
- б) комуністичне самоуправління — це тип суспільної влади і форма її здійснення;
- в) при комунізмі з відмиранням держави відмирає і демократія;
- г) при комунізмі воля суспільства є внутрішнім регулятором поведінки кожної людини.

130. Зазначте неправильне:

- а) система громадського комуністичного самоуправління будується з урахуванням економічних, географічних та інших чинників;
- б) при комунізмі система громадського самоврядування не утворюється на базі деяких державних і громадських організацій часів соціалізму;
- в) система соціалістичної демократії трансформується у систему громадського комуністичного самоуправління;
- г) організуюча роль Комуністичної партії зростає на шляху просування суспільства до комунізму.

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2010 р. В УКРАЇНІ

Заступник глави Секретаріату Президента України Ігор Пукшин 26 січня 2009р. заявив, що президентські вибори відбудуться 17 січня 2010 року.

На початку другої декади лютого 2009 року Президент В. Ющенко заявив в інтерв'ю німецькій агенції «Deutsche Press-Agentur», що рішення про його участь у наступних президентських виборах поки що не на часі.

Порожню валізу для Президента В. Ющенка принесла 18 лютого 2009 року у парламент фракція Компартії. Біля столу президії виникла штовханина між комуністами та пропрезидентськими депутатами від «НУ-НС». Нардепи та їх помічники з гостьової трибуни запускали літачки. На плакатах зазначалося: «Ющенко — чемодан — вокзал».

25 лютого 2009 р. колишні президенти України — Л. Кравчук та Л. Кучма різко критикували чинного президента В. Ющенка. Л. Кравчук закликав В. Ющенка добровільно піти у відставку. Л. Кучма критикував чинну владу в інтерв'ю «Комсомольской правде». В.Ющенко у відповідь на критику заявив, що не слід діставати з нафталіну тих політиків, які прожили свій історичний час.

27 лютого 2009 р. Президент В. Ющенко влаштував спеціальну зустріч з прем'єр — міністром Ю. Тимошенко, спікером В. Литвином, главою Нацбанку В. Стельмахом, заступником керівника Партії регіонів М. Азаровим. В. Ющенко запропонував тимчасово відмовитися від протистояння і спільно боротися з економічною кризою. Закликав до 1 липня 2009 року не вести кампанію виборів Президента України.

1 квітня 2009 року на ранковому засіданні Верховна Рада ухвалила постанову № 1214-VI про призначення 25 жовтня 2009 р. чергових виборів Президента України. За таке рішення проголосував 401 депутат. Порядок денний цього питання не містив, але на пропозицію Івана Кириленка (фракція БЮТ) його 373 голосами взяли до розгляду. Лідер фракції Компартії Петро Симоненко пропонував розпочати ще й процедуру імпідмента Президента В. Ющенка. В. Ющенко звернувся до Конституційного Суду.

29 квітня 2009 р. Конституційний Суд за поданням Президента В. Ющенка розпочав розгляд справи щодо конституційності постанови Верховної Ради про призначення чергових президентських виборів.

Конституційний Суд України 13 травня 2009 року оприлюднив рішення. Визнав неконституційним Постанову Верховної Ради України «Про призначення чергових виборів Президента України» від 1 квітня 2009 року та частину першу статті сімнадцятої Закону України «Про вибори Президента України».

Спікер В. Литвин заявив, що президентські вибори мають відбутися 17 січня 2010 року.

20 травня 2009 р. лідери парламентських фракцій на погоджувальній раді вирішили голосувати за призначення президентських виборів на 17 січня 2010 року.

У день свого 35-річчя (22 травня 2009 р.) колишній спікер Арсеній Яценюк заявив про намір балотуватися на посаду Президента України.

27 травня 2009 р. нардеп Інна Богословська заявила на прес — конференції про вихід з Партії регіонів та про намір балотуватися на посаду глави держави.

Прем'єр — міністр Ю. Тимошенко 3 червня 2009 р. на засіданні уряду заявила про можливість створення максимально широкої коаліції. Лідер опозиції В. Янукович від коментарів ухилився, але чільники Партії регіонів заявляли про таку готовність. По це, зокрема, заявила Анна Герман. Політологи вважали, що широка коаліція потрібна для того, щоб змусити Президента В. Ющенка оголосити про дострокові президентські вибори.

7 червня 2009 р. (на Троїцю) лідер Партії регіонів В. Янукович заявив, що всенародне обрання Президента України не скасовується. В односторонньому порядку вийшов з переговорного процесу про створення коаліції з БЮТ.

Верховна Рада України 23 червня 2009 року на своєму ранковому засіданні розглядала питання про дату президентських виборів. Було три проекти постанов. Бютівець Андрій Шевченко пропонував призначити вибори на 27 грудня 2009 р. Депутат від «НУ-НС» Геннадій Москаль пропонував 22 листопада 2009 р. Г. Москаля на засіданні парламенту не було. Проект постанови за авторством В. Литвина передбачав призначення чергових виборів на 17 січня 2009 року.

А. Шевченко свій проект відкликав. Проект Г. Москаля здобув 42 голоси. За проект В. Литвина було подано 399 голосів.

Наприкінці червня 2009р. лідер Партії регіонів Віктор Янукович висловився за якнайшвидше одночасне проведення президентських і парламентських виборів.

1 липня 2009 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виборів Президента України» № 1609-VI.

Лідер Компартії Петро Симоненко 10 липня 2009 р. на прес — конференції звернувся до всіх лівих партій з пропозицією висунути на президентських виборах єдиного кандидата.

16 липня 2009 р. після завершення роботи четвертої сесії Верховної Ради України VI-го скликання спікер В. Литвин заявив, що остаточно прийняв рішення взяти участь у президентських перегонах.

18 липня 2009 р. перед початком свого 35-го сходження на гору Говерла Президент В. Ющенко заявив, що йде на президентські вибори у січні 2010 року і переможе на них.

18 серпня 2009 р. Президент В. Ющенко наклав вето на закон про зміни до закону про президентські вибори. Прогнозувалося звернення В. Ющенка до Конституційного Суду у разі подолання Верховною Радою президентського вето.

Голова Верховної Ради В. Литвин заявив що зауваження Віктора Ющенка до закону про вибори президента мають право на життя. В. Литвин вважав, що було два шляхи розв'язання проблеми. Перший — подолання вето. Голоси для нього були. Другий — спільно обговорити і погодити яку частину зауважень враховує Верховна Рада. Потім ухвалити закон у новій редакції за умови, що Президент В. Ющенко його одразу підписує, щоб ЦВК могла спланувати свою роботу і розпочати підготовчі заходи з організації і проведення президентських виборів. На думку В. Литвина, у випадку, якщо В. Ющенко звернеться щодо конституційності цих змін, то Конституційний Суд визнає незаконними лише низку положень закону, а не загалом весь закон.

21 серпня 2009 р. відкрилася позачергова сесія Верховної Ради України. Одне з питань порядку денного стосувалося подолання вето Президента В. Ющенка щодо закону про внесення змін до закону про президентські вибори.

Конституційною більшістю (325 голосів) депутати подолали вето Президента В. Ющенка на Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виборів Президента України» від 1.07.2009 р. № 1609-VI.

25 серпня 2009 р. Президент В. Ющенко підписав Указ № 671/2009 «Про винесення на всенародне обговорення проекту Закону України, Про внесення змін до Конституції України». Всенародне обговорення мало відбутися до грудня 2009р. Узагальнені пропозиції до проекту Закону України «Про внесення змін до конституції України» мали бути сформульовані і подані до 15 грудня 2009 року.

Голова Верховної Ради України В. Литвин критично оцінював перспективи проведення всенародного обговорення законопроекту про внесення змін до Конституції України та імплементацію результатів обговорення. В. Литвин стверджував, що референдуму не буде з огляду на складність процедури його проведення. Вважав всенародне обговорення передвиборним заходом.

На початку вересня 2009 р. Президент В. Ющенко повернув у Верховну Раду Закон № 1616-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України». Наголосив про готовність оскаржити у Конституційному Суді положення цього закону. В. Ющенко повернув закон без свого підпису. Закон міг бути оприлюднений за підписом Голови Верховної Ради.

Так і сталося. Закон України від 21 серпня 2009 р. № 1616-VI було, зокрема, оприлюднено в «Офіційному віснику України», 2009, № 70.

Президент В. Ющенко надіслав Конституційному Суду подання.

20 жовтня 2009 р. Конституційний Суд визнав такими, що не відповідають Конституції шість положень Закону України «Про вибори Пре-

зидента України» у редакції від 21 серпня 2009 р. Визнано неконституційними положення щодо обов'язкового перебування громадян України на консульському обліку для того щоб брати участь у голосуванні. Також визнано неконституційними положення щодо неможливості оскарження у судовому порядку протоколів, складених виборчими дільницями. Не відповідало Конституції і положення, що позови щодо оскарження рішень дій чи бездіяльності суб'єктів виборчого процесу, не розглянуті судом протягом двох днів з часу закінчення голосування на виборчих дільницях, залишаються без розгляду. Суперечила Конституції і заборона на здійснення судом повноважень щодо забезпечення позову у спорах, які стосуються призначення, підготовки і проведення виборів Президента. Неконституційним визнано і положення про неможливість подавати скарги до Центральної виборчої комісії в день голосування та в наступні дні після нього.

Визнано конституційним скасування відкріпних посвідчень.

Конституційний Суд припинив провадження у справі стосовно перевірки на відповідність Конституції положень, що стосувалися скорочення до двох днів строків вирішення судами адміністративних справ щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій та членів комісій. Припинено також провадження щодо компетенції ЦВК про скасування реєстрацій ЦВК про скасування реєстрації кандидата на пост Президента України.

19 жовтня 2009 р. в Україні одночасно розпочалося президентська перевиборна кампанія. Висування кандидатів розпочалося 20 жовтня і тривало до 6 листопада 2009 року. Кандидати в президенти мали до 9 листопада надати документи для реєстрації Центральній виборчій комісії. Впродовж 5 днів з дня прийняття документів ЦВК приймала рішення про реєстрацію кандидата або про відмову у реєстрації. В триденний строк після реєстрації кандидат отримував офіційне посвідчення.

Реєстрація кандидатів завершувалася 13 листопада 2009 року. Проведення передвиборної агітації «за» або» проти» кандидата розпочиналося наступного дня після реєстрації кандидата і тривало до 24 години 15 січня.

Окружні комісії створювалися до 27 листопада, а до 21 грудня — дільничні виборчі комісії звичайних та спеціальних виборчих дільниць. Форма і текст виборчого бюлетеня затверджувалися до 25 грудня. Списки виборців до 27 грудня передавалися дільничним виборчим комісіям. Кожен виборець до 1 січня 2009 р. отримував іменне запрошення на вибори 1 січня завершувалося складання списків виборців на спеціальних дільницях (у в'язницях, психлікарнях і просто лікарнях). Президентські вибори — 17 січня 2009 р. Результати голосування у день виборів президента мали встановлюватися до 27 січня.

20 жовтня 2009 р. юрист Олег Рябоконт першим подав до Центральної виборчої комісії документи про реєстрацію кандидатом у Президенти України. Згодом почали надавати і інші претенденти на посаду глави держави.

Центральна виборча комісія 29 жовтня 2009 р. ухвалила постанову № 210 «Про порядок надання ефірного часу та друкованих площ для проведення передвиборчої агітації за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення виборів Президента України 17 січня 2009 року». Пакет постанови публікувався, зокрема, у газеті «Голос України», 2009, № 27.

Станом на 19.00 9 листопада 2009 р. Центрвиборчкому всього було подано 80 заявок. 16 заявникам були видані посвідчення кандидата у Президенти, а 18 заявникам — відмовлено. Потім до списку кандидатів додалися Сергій Ратушняк та Людмила Супрун. Ще 44 заявникам було відмовлено. Головна причина — відсутність застави в 2,5 млн. грн.

13 листопада 2009 р. закінчився термін реєстрації кандидатів у Президенти України.

18 листопада 2009 р. у газеті «Голос України» було оприлюднено перелік кандидатів на посаду Президента України, зареєстрованих Центральною виборчою комісією.

Центральна виборча комісія 19 листопада 2009 р. провела жеребкування щодо надання ефірного часу та друкованих площ кандидатам на посаду Президента України, а також черговості друкування їх передвиборчих програм у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр».

На початку грудня 2009 р. член Центральної виборчої комісії Ігор Жиденко повідомив журналістам, що теледебати між кандидатами на пост Президента України відбудуться з 4 по 15 січня 2010 року.

Центральна виборча комісія 9 грудня 2009 року ухвалила постанову № 444 «Про утворення закордонних виборчих дільниць закордонного виборчого округу з виборів Президента України 17 січня 2010 року».

Центральна виборча комісія у другій декаді грудня затвердила форму та текст виборчого бюлетеня. Встановила, що перелік кандидатів на пост Президента України у виборчому бюлетені буде розміщено алфавітному порядку та пронумеровано. За рішення про нумерацію проголосувало 9 членів комісії.

Також ЦВК жеребкуванням визначила 6 пар кандидатів для участі у теледебатах за державні кошти. На теледебати погодилися 13 кандидатів.

Від участі у теледебатах відмовилися В. Литвин, Ю. Тимошенко, В. Ющенко, В. Янукович та А. Яценюк.

Результати жеребкування були оприлюднені зокрема, у газеті «Голос України» за 18 грудня 2009 р.

Передвиборчі програми кандидатів на посаду Президента України, зокрема, публікувалися:

- Гриценко Анатолій Степанович — «Голос України», 15 грудня 2009 р.;
- Тігіпко Сергій Леонідович — «Голос України», 15 грудня 2009 р.;
- Симоненко Петро Миколайович — «Голос України», 16 грудня 2009 р.;
- Тягнибок Олег Ярославович — «Голос України», 16 грудня 2009 р.;
- Костенко Юрій Іванович — «Голос України», 17 грудня 2009 р.;

- Бродський Михайло Юрійович — «Голос України», 17 грудня 2009 р.;
- Мороз Олександр Олександрович — «Голос України», 18 грудня 2009 р.;
- Янукович Віктор Федорович — «Голос України», 18 грудня 2009 р.;
- Противсіх (Гуменюк) Василь Васильович — «Голос України», 19 грудня 2009 р.;
- Рябоконь Олег Васильович — «Голос України», 19 грудня 2009 р.;
- Тимошенко Юлія Володимирівна — «Голос України», 22 грудня 2009 р.;
- Ющенко Віктор Андрійович — «Голос України», 22 грудня 2009 р.;
- Пабат Олександр Вікторович — «Голос України», 23 грудня 2009 р.;
- Ратушняк Сергій Миколайович — «Голос України», 23 грудня 2009 р.;
- Яценюк Арсеній Петрович — «Голос України», 24 грудня 2009 р.;
- Богословська Інна Германівна — «Голос України», 24 грудня 2009 р.;
- Литвин Володимир Михайлович — «Голос України», 25 грудня 2009 р.;
- Супрун Людмила Павлівна — «Голос України», 25 грудня 2009 р.;

ПОДАЄМО БІОГРАФІЇ КАНДИДАТІВ

1. Богословська Інна Германівна

Народилася 5 серпня 1960 р. у м. Харкові. Не зазначалося, чи прізвище є дівочим, чи прізвищем одного з двох її чоловіків. Яку, коли і як закінчила школу — не повідомлялося.

1982 року закінчила з відзнакою Харківський юридичний інститут (нині — Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого). Того ж року почала працювати юристом у Харківській обласній колегії адвокатів. Вела всі види справ. Першу справу виграла у 22-річному віці.

1982-1992 р. р. — адвокат Дзержинської юридичної консультації м. Харкова. З 1989 року заочно навчалася в Інституті держави і права Академії наук СРСР. Про захист дисертації і науковий ступінь інформація відсутня.

У 1992 р. І. Богословську запрошено у правову колегію Державної думи — консультативного органу при Президенті України Л. Кравчуку. Була консультантом у підготовці різних законопроектів Верховної Ради. Була наймолодшим членом цього органу.

1993 року заснувала юридичну фірму «Юридична міжнародна служба», а наступного року — «Міжнародну аудиторську службу».

Член Союзу юристів України з моменту його виникнення (1991 р.). 1997 року обрана головою Харківської обласної організації Союзу юристів України і заступником голови Союзу юристів України.

1998—2002 р. р. — народний депутат України від 169-го виборчого округу (м. Харків). За І. Богословську проголосувало 30,4 % виборців її

округу і вона вдвічі випередила найближчого конкурента. Їх було у неї 14, всі — чоловіки.

У тому окрузі І. Богословська народилася, закінчила школу. Там і нині живе родина її дочки. Вибори відбулися 31 березня 1998 р.

У Верховній Раді працювала у фракціях Народно-демократичної партії, Партії «Зелених», «Трудової України».

2001 року очолила Конституційно — демократичну партію.

2002 р. — кандидат у народні депутати від блоку «Команда озимого покоління». Була одним із лідерів блоку. Блок до парламенту не потрапив.

У січні 2003 року ініціювала створення громадського об'єднання «Віче України».

З травня 2003 р. по січень 2004 р. очолювала в уряді В. Януковича Державний комітет України з питань регуляторної політики і підприємництва. Пішла у відставку оскільки не подобалося «азаровщина»- політика економічного блоку уряду.

У травні 2004 р. увійшла до складу Громадсько-політичної консультативної ради при Голові Верховної Ради України В. Литвину.

У вересні 2005 р. на позачерговому VII з'їзді Конституційно-демократичної партії її було перейменовано у «Віче». У серпні 2007 р. склала повноваження голови партії «Віче».

У березні 2007 р. увійшла до складу Урядового комітету з реформ.

З квітня 2007 р. по жовтень 2007 р. працювала заступником міністра юстиції України.

З жовтня 2007 р. — народний депутат, член фракції Партії регіонів. Була у першій п'ятірці кандидатів.

З січня 2008 р. — член опозиційного уряду. Була опозиційним чільником податкової адміністрації України.

У травні 2009 р. вийшла з Партії регіонів і заявила про намір балотуватися на посаду Президента України. Звинувачувала керівництво Партії регіонів у нерішучості, кон'юнктурності та неефективності роботи.

Заслужений юрист України. Нагороджена Орденом Святої Ганни IV ступеня (1997р.).

За гороскопом — Лев. Обидва її чоловіки — за гороскопом також Леви.

Має дочку Анастасію. Вона студентка Національної юридичної академії ім. Я. Мудрого. На час президентської компанії дочці був 21 рік. У дочки — син. І. Богословська стверджувала, що не має проблем з дочкою.

Батько — Герман Сергійович (прізвище не зазначалося). Кадровий військовий. Викладач Харківського політехнічного університету.

Мати — Людмила Олексіївна (прізвище — не зазначалося). Доцент Національної юридичної академії ім. Я. Мудрого (м. Харків).

Чоловік — Юрій Леонідович (прізвище — не зазначалося). Директор фірми «Товт — дизайн».

І. Богословська захоплюється театром, літературою, класичною музикою та джазом.

Додаткова інформація

Оскільки у 80-ті роки для того, щоб влаштуватися на навчання на юридичному факультеті потрібно було два роки виробничого стажу, то Інна пішла працювати на кафедру загальних наук Харківського юридичного інституту. Працювала там лаборантом. Паралельно вступила на вечірнє відділення юрфаку. Староста групи, — Тетяна Слинко, — згадувала Інну з найкращого боку: відмінниця, лідер, розумниця, серце колективу, велика скромниця. Нікому Інна не сказала, що її мама викладає в інституті. Про це студенти дізналися, коли мама почала читати у них лекції. Поблажок дочці мама не давала.

Спільних свят у студентів-вечірників було мало.

Наприкінці другого курсу Інна стала матір'ю. Її вагітності ніхто не помітив. На третьому курсі Інна перевелася на стаціонар першого судово-прокурорського факультету. В паралельній групі навчався чоловік-Анатолій. На перервах часто приходив до Інни. Улюблені предмети Інни — історія та теорія держави і права. Мала відмінну пам'ять, а характер — чоловічий. Староста групи, — Олександр Кушнеренко, — стверджував, що Інна була однією з найкращих студентів. Після занять негайно йшла додому.

На час президентської кампанії Верховна Рада сплачувала І.Богословській 2-кімнатний номер площею 24 кв. метри у готелі «Київ». Вартість — 1100—1300 грн. за добу. Фактично вона мешкала в орендованому будинку у селі Рудики (за Конча-Заспою, неподалік Обухова). Прописана була у материній квартирі у Харкові. Київську квартиру та хутір під Харковом змушена була продати, щоб розплатитися за борги «Віче» за виборчу кампанію.

2. Бродський Михайло Юрійович

Народився 5 квітня 1959 р. у Києві.

1978 року закінчив Київський будівельний технікум транспортного будівництва. Інститут ринкових відносин і підприємництва закінчив 1996 року.

1978 — 1979 р. р. — служба в армії.

1979 — 1986 р. р. — технік, інженер Київського монтажно-налагоджувального управління.

1986 — 1989 р. р. — старший інженер, начальник ділянки Київпобутрембуд.

1989 — 1991 р. р. — заступник начальника Управління виробничо-технічної комплектації виробничо-житлового ремонтного об'єднання Київського міськвиконкому.

1992 — 1994 р. р. — директор малого державного підприємства «Томпо».

1994 — 1997 рр. — президент виробничо-комерційного концерну «Денді», голова ЗАТ «Издательство Киевские Ведомости». З листопада 1997 р. до лютого 1998 р. був президентом громадської організації «Гільдія підприємців Києва». В концерн «Денді» входив банк. У М. Бродського були проблеми з вкладниками і правоохоронними органами.

3 січня 1997 р. до січня 1998 р. — член Народного руху України.

1994 — 1998 рр. — депутат Печерської райради Києва.

1998 — 2002 рр. — у виборчому окрузі № 215 (м. Київ) обрано депутатом Верховної Ради. В 1998 — 2000 рр. — член комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та боротьби з організованою злочинністю і корупцією, а впродовж 2000 — 2002 рр. — голова Комітету з питань промислової політики і підприємництва.

В 1999 — 2002 рр. — був співголовою партії «Яблуко», а в 2000 — 2002 рр. — співголовою депутатської фракції «Яблуко». З червня 2002 р. — голова цієї партії. Партія до парламенту не пройшла на виборах 2002 р.

3 травня 2003 р. — директор-консультант українсько-італійського підприємства ТОВ «Венето».

2004 року був кандидатом в Президенти України. У квітні 2005 р. вибирається у Політраду партії «Батьківщина» Юлії Тимошенко. В 2005 р. призначається радником прем'єр — міністра України.

В 2006 2007 рр. — депутат Київради від БЮТ. Часто жорстко і скандально протистояв меру Л. Черновецькому та секретареві Київради О. Довгому.

Вийшов у грудні 2006 р. з фракції БЮТ. Був незгодним з про черновецькою позицією багатьох депутатів від БЮТ.

Весною 2007 р. розриває взаємини з БЮТ і Ю. Тимошенко. Звинуватив її у продажу місць у виборчому списку блоку, спробі підкупу суддів Конституційного Суду та інших правопорушеннях. Створив у травні 2007 р. Партію вільних демократів. До Верховної Ради вона не потрапила за результатами виборів 2007 р.

Депутатом Київської міськради був до травня 2008 р.

2008 року став президентом новоствореної Української баскетбольної ліги. Власник баскетбольного клубу «Черкаські мавпи».

Любить викривати корупцію у органах влади.

М. Бродський був лауреатом всеукраїнської премії «Людина року» у номінації «Підприємець року» в 1996 та 1997 роках.

Одружений. Сини: Ростислав (1980р. н.), Юрій (1986 р. н.), дочка Аня (2004 р. н.).

Академік Української академії оригінальних ідей. Проживав у селі Віта Поштова Києво-Святошинського р-ну Київської області.

Річний дохід М. Бродського в 2008 р. — 18 млн. 604 тис. 335,7 грн., у тім числі зарплата 122 тис. 545,25 грн..

Сума грошей на рахунках у фінансових закладах складала 2407,94 грн. Номінальна вартість придбаних цінних паперів — 813 500грн.. Розмір вне-

сків (паїв у статутних фондах — 7 754 623,10 грн.). Мав земельну ділянку площею 7 940 кв.м., автомобіль «Toyota Land Cruiser».

Доход сім'ї 2008 р. — 829 980 грн.. Мала земельну ділянку 1 934 кв. м., житловий будинок 309,6 кв.м., квартири 214 кв.м., автомобіль «Lexus».

На рахунках у фінансових закладах у сім'ї було 188 933,80 грн. Розмір внесків (паїв) у статутні фонди — 4 510 855,46 грн.

3. Гриценко Анатолій Степанович

Народився 25 жовтня 1957р. у с. Багачіївка Звенигородського р-ну Черкаської області. Три роки жили сім'єю разом з бабусею. Потім батьки переїхали у шахтарське містечко Ватутіне. Живуть там і досі.

Батько — Степан Дем'янович Гриценко — гірничий рятувальник. 17 — річного С. Гриценка призвали до армії 1944 року. Прослужив солдатом шість з половиною років.

Мати — Ганна Тихонівна. Народилася у с. Воронівка Городищенського р-ну Черкаської обл..

Брат — Віталій. На 7 років молодший за А. Гриценка. Служив у військовій авіації. Майор запасу. Живе у м. Вязьми Смоленської області Росії, куди після розвалу СРСР вивели з Німеччини його військову частину.

Мамин батько — червоноармієць Тихон Терентійович Чечіль воював у складі 314-ї стрілецької (казахської) дивізії. Загинув у бою 29 вересня 1942 року. Похований у братській могилі у селі Гайтолово Мгинського (нині — Кіровського) району Ленінградської області.

Баба — Мотря. З трьома доньками під час війни евакуюувалася у Казахстан.

У великій родині по батьківській лінії було семеро дітей. 1933 року сім'ю «розкуркулили». Діда Дем'яна заарештували і протягом тижня жорстоко били. П'ятеро дітей померли від голоду через кілька днів. Дід повернувся додому через тиждень і пішов із життя. Йому не було тоді 35 років. Як настала його смерть — невідомо.

Батькова мати — баба Ганна.

А. Гриценко 1972 року після закінчення 8 класу вступив до Київського суворовського військового училища.

Після закінчення Суворовського училища А.Гриценко мріяв стати військовим льотчиком. Оскільки були проблеми зі зором, то стати льотчиком не судилося. Вступив до Київського вищого військового авіаційного інженерного училища на факультет авіаційного обладнання.

Вперше одружився А.Гриценко після четвертого курсу. Дружина — Людмила. Прожили у шлюбі багато років, виховали сина і доньку. Згодом розлучилися.

Закінчив училище 1979 року. Отримав призначення в авіаційний полк, дислокований біля міста Охтирка (Сумська обл.). У полку було 120 навчально-бойових літаків Л-39 чехословацького виробництва.

1981 року розпочав навчання в ад'юнктурі. Через три роки захистив кандидатську дисертацію на тему «Автоматизація управління важким військово-транспортним літаком на режимі посадки».

Після захисту дисертації почав викладацьку діяльність в рідному КВВАІУ. Працював там 8 років.

На перших демократичних союзних виборах 1989 року підтримав кандидатуру В. Черняка.

1992 року почав працювати у новоствореному Управлінні військової освіти Міністерства оборони України. На той час став підполковником.

1993 року потрапив на навчання до США. Спочатку три місяці — в Інституті іноземних мов, а потім понад рік — в Університеті Військово-повітряних сил США у м. Монтгомері (штат Алабама).

Після завершення навчання у США А. Гриценко ще кілька місяців працював в Управлінні військової освіти. Потім три роки працював у Науково-дослідному центрі Генерального штабу Збройних Сил України. Згодом він став називатися Національний науково-дослідний центр оборонних технологій і воєнної безпеки України.

1996 року познайомився з Олександром Васильовичем Разумковим — керівником групи помічників і радників Президента Л. Кучми.

1997 року О. Разумков став заступником секретаря Ради національної безпеки і оборони України і запропонував А. Гриценку працювати у його офісі. Очолив в РНБО Аналітичну службу.

Наприкінці 1999 року А. Гриценко звільнився з армії. Після смерті О. Разумкова очолив створену ним структуру. Протягом 2000 року Центр Разумкова захопив в Україні лідерство серед інших аналітичних структур.

Під час помаранчевої революції підтримував В. Ющенка. Працював у його виборчому штабі на інформаційно — аналітичному напрямі.

2005 року А. Гриценка призначено міністром оборони. Про це він попрахав Президента В. Ющенка. Той до цього чомусь не знав, що А. Гриценко служив у військах.

За підсумками виборчої компанії 2007 року став народним депутатом. Очолив Комітет Верховної Ради з питань національної безпеки і оборони.

Дружина за другим шлюбом — Юлія Мостова. Вона відомий журналіст, заступник головного редактора газети «Дзеркало тижня».

Син від першого шлюбу — Олексій. 2009 року йому було 30 років. Він закінчив Київський політехнічний інститут. Керує підрозділом в компанії «Енран-Телеком». Його дружина — Юля. Мають дочку Улянку.

Донці Світлани — 26 років. Закінчила Київський національний університет за спеціальністю «Міжнародна економіка». Рік навчалася у Шотландії за програмою магістра. У вересні 2008 року створила власну компанію "BC Agency". Працює в сфері відносин з громадськістю.

Гліба Разумкова (сина покійного О. Разумкова) А. Гриценко всиновив, зберігши прізвище батька. Глібу — 11 років.

Найменшій Анні — було п'ять років.

Мають дачу. Її будівництво було закінчене до того часу як А. Гриценко очолив Міністерство оборони.

Під час передвиборної компанії замовчувалася, наприклад, така інформація про А. Гриценка:

1. коли саме розлучився з першою дружиною;
2. чим нині займається перша дружина;
3. коли саме познайомився і коли вдруге одружився;
4. звідки походить друга дружина, ким і чим вона була до того, як вийшла заміж за А. Гриценка; (була інформація, що вона — дочка власника газети «Дзеркало тижня»);
5. членство у КПРС.

Додаткова інформація

Борис Сазонов — однокурсник А. Гриценка — згадував, що на курсі вчилися 75 осіб. Конкурс на місце — 60 чоловік. У Анатолія не було проблем з навчанням. Він — один з двох медалістів. На першому курсі щомісячна стипендія — 8 руб. 30 коп., а на останньому — 15 руб. 80 коп.

Влітку підробити можливостей не було. Хто хотів грошей — їздив у місто Амосова здавати кров. Одержували 20-30 рублів.

Ходили в театри, оперу, футбол. На концерти Алли Пугачової на ВДНГ (нині — Експоцентр) ходили всім курсом. Ще ходили на кегельбан і танці. У казармі слухали рок, Beatles, Deep Purple, В. Висоцького. Любили грати у преферанс. Анатолій у преферанс грає добре.

А. Гриценко вказував, що 1995 року він закінчив Академію Збройних Сил України. Військовий журналіст Ігор Рудий стверджував, що той закінчив не Академію, а 3-місячні курси. Помічник А. Гриценка, — Андрій Лисенко, — стверджував, що оскільки, той закінчив факультет перепідготовки і підвищення кваліфікації, що це означає закінчення Академії. Заступник начальника Академії генерал Валентин Борискін стверджував, що Академію А. Гриценко не закінчував, інакше мав би диплом, а не свідоцтво.

4. Костенко Юрій Іванович

Народився 12 червня 1957 р. у с. Нова Ободівка нині Тростянецького району Вінницької області.

Батько — Іван Іванович (1924 — 1996 рр.) працював інженером на цукровому заводі.

Мати — Людмила Михайлівна (1922 — 1985 рр.) була вчителькою.

Про школу інформація відсутня.

1968 — 1973 рр. — навчався у Запорізькому машинобудівному інституті ім. Власа Чубаря.

З 1973 р. — старший інженер, аспірант та науковий співробітник Інституту електрозварювання ім. Патона АН УРСР.

1986 р. — захистив кандидатську дисертацію з грифом «Для службового користування» на тему «Плазмова обробка металів». Отримав науковий ступінь кандидата технічних наук. Автор понад 30 наукових статей та винаходів.

1987 р. — перше місце на чемпіонаті України з альпінізму.

У серпні 1988 р. підкорив пік Леніна (7139 м) на Памірі.

1988 р. — іменем Ю. Костенка названо маршрут найвищої категорії складності (6-ої) на вершину Ак — Су (Паміро-Алай).

У грудні 1988 р. брав участь у складі міжнародного рятувального загону у рятувальних роботах у вірменському місті Спітак після землетрусу.

1982 — 1989 рр. — голова Республіканської ради зі спелеотуризму.

1989 р. — один із засновників Народного руху України (НРУ).

1990 р. — обрано депутатом Верховної Ради від Київського округу № 22.

1990 — 1994 рр. — член депутатського об'єднання «Народна рада» у Верховній Раді.

1991 — 1992 рр. — голова Київської крайової організації Народного руху України.

1994 р. — обраний народним депутатом від Київського округу № 22. Переміг бізнесмена Семена Юру, який негайно після виборів емігрував до Ізраїлю.

1992 — 1995 рр. — міністр охорони довкілля.

1994 — 1998 рр. — член Ради національної безпеки і оборони.

1995 р. — міністр екології та ядерної безпеки.

1997 року очолював українську делегацію на Конференції щодо глобальних змін клімату (Кіото, Японія).

1998 р. — обраний заступником голови НРУ.

У березні 1998 р. втретє обрано народним депутатом (від НРУ, був за № 5 у списку).

У травні 1998 р. був спільним кандидатом від «національно-демократичних сил» на посаду Голови Верховної Ради (для обрання не вистачило 14 голосів).

У січні 1999 р. обраний головою парламентської фракції НРУ.

На початку лютого 1999 р. прихильники Ю. Костенка у Народному русі України провели з'їзд і обрали його лідером НРУ.

Народний рух України розколовся. Прихильники В. Чорновола 7 лютого 1999 р. провели свій з'їзд і підтвердили повноваження В. Чорновола як керівника НРУ. Позбавили Ю. Костенка посади заступника голови Народного руху України. Причини розколу Народного руху України під час президентської кампанії 2009р. не афішувались.

Восени 1999 р. був кандидатом на посаду Президента України. Посів шосте місце з тринадцяти. Обігнав кандидата від Народного Руху України Геннадія Удовенка.

18 грудня 1999 р. на установчому з'їзді обраний головою партії РУХ (Український Народний Рух).

Очолював в 1999 — 2002 р. парламентську фракцію Українського Народного Руху.

У березні 2002 р. вчетверте обрано народним депутатом (від виборчого блоку В. Ющенко «Наша Україна»; був за № 4 у виборчому списку).

2002 — 2006 рр. — член постійної делегації Верховної Ради у Парламентській Асамблеї Ради Європи.

У січні 2003 р. на IV з'зді Українського Народного Руху його перейменовано в Українську Народну партію. Ю. Костенка обрано головою УНП.

2003 — 2006 рр. — член групи Європейської Народної Партії у Парламентській Асамблеї Ради Європи.

2005 — 2006 рр. — керівник парламентської фракції Української народної партії.

У березні 2006 р. на парламентських виборах блок «Костенка і Плюща» до Верховної Ради не потрапив.

Нардеп Верховної Ради VI скликання (обраної 2007 року) за списком виборчого блоку «НУ-НС» (№ 16)

Виступав проти ядерного роззброєння України (1992 р.).

Стверджує, що є ініціатором та одним з авторів першої української Концепції національної безпеки.

Керував депутатською групою щодо підготовки Договору СТАРТ — 1 (ядерне роззброєння; 1992 — 1994 рр.). Очолював українську делегацію на переговорах з Росією щодо ядерного роззброєння (1992 р.). Був усунутий від керівництва делегацією з огляду на жорстку позицію. Ядерна зброя на території України була визнана її власністю.

Ініціював та провів переговорний процес з «великою сімкою» щодо надання Україні безоплатної допомоги на суму понад 1 млрд доларів для вирішення Чорнобильських проблем (1995 — 1998 рр.). Чорнобильська АЕС була закрита. Чи одержала Україна обіцяну суму — про це у виборчій рекламі замовчувалося.

Брав участь у роботі слідчих комісій Верховної Ради, зокрема, щодо:

- аварії на Чорнобильській АЕС (1991 — 1992 рр.); було з'ясовано, що вибух стався внаслідок конструктивних недоліків, а не помилок персоналу);

- Державного комітету з надзвичайного становища (1991 р., ГКЧП).

Вважає себе:

- ініціатором і втілювачем екологічної реформи в Україні (1992 — 1998 рр.);

- автором, який вперше створив сучасні системи ядерної та техногенної безпеки (1992 — 1998 рр.).

Нагороджений орденом « За заслуги» II ступеня (дата не повідомлялася).

Одружений. Дружина Ірина — журналістка. Син Ростислав — фахівець з міжнародної інформації.

Захоплюється альпінізмом (майстер спорту), скелелазінням, спелеотуризмом, парашланеризмом. Володіє англійською мовою.

5. Литвин Володимир Михайлович

Народився 28 квітня 1956 р. у селі Слобода-Романівська Новоград — Волинського р-ну Житомирської області.

Батько — Литвин Михайло Климович, народився 17 березня року.

Мати — Литвин Ольга Андріївна. Народилася 13 січня року.

У батьків В.М. Литвина — 4 дітей (3 сини і дочка).

Надія — живе і працює у рідному селі (ким — не повідомлялося);

Петро — генерал — лейтенант, керує військами Південного оперативного командування;

Микола — голова Державної Прикордонної служби;

Володимир — Голова Верховної Ради України.

В. М. Литвин 1973 року закінчив середню школу і вступив на історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Закінчив навчання в 1978 році. Як один з найкращих випускників залишився працювати у рідному вузі.

Відтоді працював у цьому вузі старшим методистом, помічником ректора, викладачем, старшим викладачем, доцентом історичного факультету.

Впродовж 1973 -1979 років жив у гуртожитку. Після цього ще кілька років жив з сім'єю у гостинці. Згадує про той час, як веселий період життя.

У 1986 р. В. М. Литвин очолив управління Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР.

Впродовж 1989 — 1991 років — відповідальний працівник Центрального комітету Компартії України. Посадові сходинок: лектор, консультант, помічник секретаря ЦК (кого саме — не повідомлялося).

Великі московські начальники на Спаса 1991 року не спромоглися реалізувати державний переворот. Гекачепістам ніхто не заважав. Вони не додумалися запросити якого — небудь капітана з Африки чи Латинської Америки і він би за помірну плату блискуче б виконав переворот. « Союз нерушимый республик свободных» і надалі був би таким. Переворот провалився, Комуністична партія була заборонена і щирий комуніст В.М. Литвин залишився без роботи. Його погляди спрямувалися на «альма — матер». Автора цих рядків і В. М. Литвина об'єднує те, що « альма — матер» у них одна. Щоправда факультети були різними.

Після проголошення в 1991 році незалежності України В. Литвин — на науковій та викладацькій роботі, доцент і докторант Київського держуніверситету. Викладацька робота, як відомо, багатства не приносить. Хто його хоче, — той іде у владу.

З серпня 1994 року В. М. Литвин працював в Адміністрації Президента України Л. Кучми. Спочатку був помічником Л. Кучми. У листопаді 1995 р. став заступником глави Адміністрації Президента України. З вересня 1996 р. і по листопад 1999р. — перший помічник Президента Л. Кучми, керівник групи помічників і радників Президента України. У листопаді 1999 року призначений главою Адміністрації Президента України. Перебував на цій посаді впродовж 1999 — 2001 років. З грудня 1999р. — член Ради національної безпеки і оборони України.

1995 року захистив докторську дисертацію « Політична арена України : дійові особи та виконавці». З 1996 року працював за сумісництвом професором кафедри новітньої історії Київського національного університету.

1997 року обрано членом — кореспондентом Національної академії наук України.

2000 року обрано академіком Академії педагогічних наук України.

28 травня 2002 р. В. М. Литвина вперше було обрано Головою Верховної Ради України.

Впродовж 2002 — 2006 років очолював Верховну Раду України IV скликання

У розпал « Помаранчевої революції» вніс внесок у відвернення загрози громадянської війни.

Блок Литвина не потрапив до Верховної Ради України V скликання.

У 2007 р. Блок Литвина на позачергових виборах пройшов до Верховної Ради України. У грудні 2008 року В. М. Литвин вдруге став спікером Верховної Ради України.

Герой України (звання присвоїв Президент Л. Кучма). Незмінний лідер Народної партії. Доктор історичних наук, професор, академік Національної академії наук України. Автор понад 400 наукових праць, зокрема 3-томної « Історії України».

Дружина — Литвин Тетяна Костянтинівна.

Батька дружини ховали 21 листопада 2002 року — саме того дня, коли Віктора Януковича призначили прем'єр — міністром України.

Діти:

Донька Олена — працює.

Син — Іван — студент.

Вік дітей не повідомлявся.

Хобі: футбол — грає у аматорському клубі«Фортуна». До початку роботи відвідує басейн. До старту виборчої компанії щонайменше 4 рази на тиждень вранці плавав по 45 хвилин. Басейн завжди відвідував звичайнісінький. Під час відпусток у Криму зранку грав у волейбол. У спеку у тіні працює над документами. Іноді рибалить. Щодня, незважаючи на спеку, пропливав у морі кілька кілометрів. Любить занурюватися в ополонку. У джерело святої Анни, що недалеко від Почаївської Лаври, занурюється кілька разів на рік, а не лише на Водохреща.

Коли приїжджає до батьків, то опікується і поспілкуватися з кіньми. тримається впевнено. Любить проїхатися і поспілкуватися з кіньми.

Був впевнений, що здоров'я не гарантують лікарі та вакцини. Здоров'я — це результат способу життя.

Під час президентської компанії В. Литвин замовчував:

членство в КІРС;

тему кандидатської;

звинувачення майора Держохорони М. Мельниченка про причетність до вбивства журналіста Георгія Гонгадзе (М. Мельниченко вважав, що на В. Литвина очікує зона (тобто ув'язнення).

Коли юнаком В. Литвин їхав до Києва на вступні іспити, то мати, проводячи за село, дала 25 рублів, бо більше грошей вдома не було. Це були великі, як на ті часи, гроші. Очевидно, їх вистачило і на те, щоб перебуваючи на посаді в Адміністрації Президента Л. Кучми побудувати маєток біля Ново — України, у тому місці, де річка Стугна впадає у р. Дніпро.

Під час президентської кампанії В. Литвин публікував фотографії про те, як він грає у футбол, купається у крижаній воді, їздить верхи на батьківському коневі. Жодного слова не було сказано про маєток над Дніпром. Як спікер, не ставив на голосування пропозицію фракції БЮТ утворити Тимчасову слідчу комісію Верховної Ради про з'ясування обставин приватизації В. Януковичем

резиденції «Межигір'я». Цілком ймовірно, що після «Межигір'я» депутати зацікавилися б і Ново — Українкою.

Додаткова інформація

Під час навчання в університеті В. Литвин жив у гуртожитку на вул. Освіти, 4. За 10 хвилин трамваєм добирався до місця навчання. Навчався на другій зміні. Заняття закінчувалися о 19.00.

Співкурники згадують про В. Литвина як про гарного і відповідального студента. Навчався на кафедрі історії КПРС. Був спортсменом і активістом. Опікувався легкою атлетикою, грав у волейбол, був капітаном збірної факультету з футболу.

У підвалі гуртожитку влаштовували танці. Мали свій оркестр. У гості до них приходили знамениті митці. У студентські роки В. Литвин працював дворником у дитячому садку за 90 рублів щомісяця (стипендія була 40 рублів). Влітку підробляли у студентських будівельних загонах у азійській частині СРСР. За літо заробляли «чистими» 1000 рублів. Це були великі, як на той час, гроші. Юрій Сорокін (молодший за В. Литвина на два роки) стверджував, що він — з робочої сім'ї.

У гуртожитку В. Литвин жив і коли працював помічником ректора.

Батько дружини був першим секретарем райкому Компартії у Києві. З проханням про дозвіл одружитися на дочці партійного функціонера В. Литвин звернувся у письмовій формі. Отримав письмово позитивну резолюцію. В. Литвин тестя поважав і побоювався.

В. Литвин на час президентської кампанії був прописаний в двохповерхових апартаментах на вул. Інститутській, 13/4. Його давно там не бачили. Площа квартири — 259,8 кв. метрів. Фактично В. Литвин мешкав у комплексі державних резиденцій у Конча-Заспі.

Повідомлялося, що у Києві навпроти Ботанічного саду на розі вулиць Тімірязевської, 46 та Соловйова, 11 велося будівництво палацу для спікера В. Литвина. Там були дві ділянки загальною площею майже пів гектара. Головне приміщення має близько 1200 квадратних метрів. У ньому — три поверхи, великий підвал. Є басейни, спортзал, камінна зала. Зведено також будинок для охорони, службові приміщення, великий гараж. У дворі є фонтан, басейни, красиві ліхтарі.

6. Мороз Олександр Олександрович.

Інформаційна довідка є про нього і в Додатку 34.

З того часу вдруге був обраний Головою Верховної Ради України (6.07.2006-23.11.2007). До Верховної Ради України очолювана ним Соцпартія не потрапила і О. О. Мороз до парламенту не потрапив. Він був одним з ініціаторів запровадження пропорційної системи, тобто голосування за партійними списками. Якби діяла мажоритарна система, то О.О.Мороз мав би великі шанси на обрання до парламенту. Зруйнувавши мажоритарну систему, він спилив сучок на якому сидів. Ідея полетіла бумерангом і покарала свого автора. У Соцпартії почалося бродіння. О.О.Морозу вдалося утримати владу під час внутріпартійної гризні у Соцпартії. Обіцяв на п'яті президентські вибори випустити кандидатом свою однопартійку В. Семонюк-Самсоненко, але врешті-решт вирішив за ліпше бути самому кандидатом.

Додаткова інформація

Голова Соцпартії жив на пенсію. Її розмір — 18,2 тис. грн. щомісяця. Це становило 90 відсотків від останньої зарплати — Голови Верховної Ради. Мав у Києві квартиру площею 107 кв. метрів.

7. Пабат Олександр Вікторович

Народився 22 березня 1974 р. у Полтаві.

Батько — Пабат Віктор Олексійович. Мати — Пабат (Герашенко) Лариса Петрівна.

Сім'я 1987 року переїхала до Києва. Школу № 90 закінчив 1991 року зі срібною медаллю. Того ж року вступив до Київського медичного інституту ім. Богомольця (факультет стоматології). Диплом отримав в 1996 році.

В 1993 — 1996 роках працював в АТ «Фінанси та кредит» на посаді провідного експерта з реклами. В 1996 — 2002 роках — начальник відділу реклами та будівництва АТ «Фінанси та кредит».

У 2000 р. співпрацював з київським благодійним фондом «Рідна оселя». Став 2002 р. депутатом Київської міськради. Того ж року створив свою першу громадську організацію — соціальний центр «Боршагівка».

2004 року закінчив Київський Національний економічний університет. Здобув кваліфікацію магістра з фінансів.

Третю вищу освіту отримав впродовж 2004 — 2006 рр. у Київському національному університеті ім. Т. Шевченка за спеціальністю правознавство.

З 15 серпня 2002 р. по 12 вересня 2005 р. — був заступником голови Святошинської райдержадміністрації м. Києва з питань економіки, промисловості, підприємництва та інвестицій. Створив молодіжну організацію «Зелень» та громадську організацію «Стрітрейсинг».

Був ініціатором створення в 2005 році спілки громадських організацій «Громадський актив Києва» (ГАК). На виборах 2006 р. до Київмісь-

кради ГАК виявився єдиною неополітичною силою, яка прийшла до Київміськради. Вона знову пройшла до міськради столиці у результаті виборів 2008 року. Належить фракція до промерівської більшості.

У березні 2009 р. став ініціатором створення всеукраїнського громадянського руху «Народна Армія Спасіння». Безпартійний.

Дружина — Іванна Анатоліївна Пабат.

Діти — Олексій та Олександр.

Адреса проживання :Київ, вул.. Доброхотова, 15 кв. 108.

Нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України.

Хобі — реставрація і колекціонування автомобілів.

Доход О.В. Пабата за 2008 р. — 245,62 грн.. Мав 6 автомобілів : Maserat Spyder, Subaru Impreza, Mercedes Benz, Porsche — Carrera, Aero B, Citroen. Земельна ділянка — 7 327 кв. м., квартира (207,59 кв.м.), гараж (48 кв.м.)_.

Доход сім'ї — 68255,33 грн., у т.ч. 3050,33 — страхове відшкодування, 65 205 грн. — зарплата. Мала 3 автомобілі : BMW, Subaru, Land Rover Defender, земельну ділянку (7 111 кв.м.), квартиру (34,44 кв.м.), гараж (49 кв.м.).

8. Протівсіх Василь Васильович

Народився 16 жовтня 1947 р. в селі Олешків Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.. Трудову діяльність почав будівельником у 1964 р. на Калуському хімкомбінаті. У лютому 1965 р. перейшов працювати вантажником на Івано-Франківський авторемонтний завод.

В 1965 — 1968 рр. служив у Радянській Армії. Після демобілізації працював у колгоспі. У 1975 р. закінчив юридичний факультет Львівського держуніверситету. В 1975 — 1976 рр. — старший юридичний консультант Івано-Франківського обласного управління сільського господарства. Потім — інструктор облвиконкому.

1980 — 1991 рр. — заступник голови, голова міськвиконкому міста Яремче. Звільнений з посади рішенням міськради. За що — інформація відсутня. Був членом КППС.

Був в 1992 — 1994 рр. — постійний представник України у СНД. Потім його переведено на посаду заступника начальника консульського управління Міністерства закордонних справ України.

Очолив в 1995 р. Івано-Франківську митницю (спочатку — заступник, а потім — начальник).

У 2006 р. балотувався на пост міського голова Івано-Франківська.

2007 р. зареєстрований кандидатом у народні депутати України від виборчого блоку «КУЧМА» під № «23». Блок очолював Олександр Волков.

Президент Івано-Франківської торгово-промислової палати з 1997 р. Проживає в Івано-Франківську.

2 жовтня 2009 р. Василь Гуменюк змінив своє прізвище на «Протівсіх».

З листопада 2009 р. подав документи на ЦВК для реєстрації кандидатом у Президенти України.

Стверджував, що 2,5 млн. грн. для реєстрації йому допомогли зібрати родичі та однодумці. Своїм ідеалом вважав президента Білорусії О. Лукашенка.

2008 р. мав доходи на суму 238 369 грн.. З них 234 369 грн. — зарплата. Решта — матеріальна допомога. Мав житловий будинок (175 кв.м.) і банківські рахунки на 659 865 грн..

Сім'я мала доходи на суму 53900 грн., земельну ділянку 2237 кв. м та квартиру (60 кв.м.)

Одружений. Виховав дочку і сина.

Патріотизм і благородство В. Гуменюка високо цінував Президент В. Ющенко. Знайомі вони впродовж довгих років. Їх познайомив Вадим Гетьман. В. Ющенко тоді працював у банку «Україна» начальником підрозділу. В. Гетьман — тесть В. Ющенка за першої дружини. Перед президентськими виборами 2004 р. В. Гуменюк при свідках вручив В. Ющенку в Івано-Франківському аеропорту особисту булаву, яку йому подарували на 50-річчя.

Додаткова інформація

Щомісячна зарплата сягала 19, 5 тис. грн.

9. Ратушняк Сергій Миколайович

Народився 17 лютого 1961 р. в м. Ужгороді. Хто батьки, де і як закінчив школу — не повідомлялося.

Освіта — вища. Закінчив Київський політехнічний інститут. Інженер-механік.

Трудову діяльність почав пакувальником меблевого цеху Ужгородського фанерно-меблевого комбінату. Очевидно, це трапилося до навчання у вузі або під час навчання.

1986– 1987 рр. — інженер — конструктор ВО «Закарпатприлад».

1987 — 1989 рр. — старший інженер проблемної науково-дослідної лабораторії синтезу і комплексних досліджень нових напівпровідникових речовин Ужгородського держуніверситету.

1988 — 19989 рр. — директор СП «РІО».

1989 — 1991 рр. — директор СП « Спойлер».

1991 — 1994 рр. — директор СП « РІО лтд».

Створив і очолив «РІО — синдикат». Він об'єднував 52 підприємства (банк «Сервіс», страхову компанію, підприємства з випуску лікерогорілчаних, безалкогольних напоїв, солодкої води, пива, кави, борошна, ковбас, магазини, ринки, приватне таксі тощо).

У березні 1994 р. був кандидатом у народні депутати. Рішення про реєстрацію Центрвиборчком скасувала. Причина — останні два роки постійно в Україні не проживав. Де проживав — не повідомлялося.

З червня 1994 р. по липень 1998 р. — голова Ужгородської міськради. На виборах його кандидатуру підтримали понад 70 % виборців.

Був: заступником голови СДПУ, головою Закарпатської обласної організації Всеукраїнського об'єднання «Громада». Любив міняти партії.

У 1998 р. — кандидат у народні депутати. Реєстрація була скасована незадовго до виборів. Причина не повідомлялася. На виборах міського голови у 1998 році його підтримали близько 77 % виборців.

18 вересня 1998 р. прокуратура Закарпатської області порушила проти нього карну справу за фактом відкриття й використання за межами України валютного рахунку без дозволу Нацбанку. «РІО — синдикат» перевіряти приїхала бригада Генпрокуратури на чолі з О. Колінько. С. Ратушняк негайно виїхав за кордон. Куди — не повідомлялося. Звідки подав заяву про звільнення з посади Ужгородського міського голови. Сесія Ужгородської міськради обрала С. Ратушняка почесним головою міськради «за позитивні зрушення у соціально-економічному житті міста».

Заарештовувався у березні 2000 р. Чому повернувся в Україну не повідомлялося. Звинувачувався за статтями 80, 165, 166, 175 Кримінального кодексу (приховування валютного виторгу, зловживання владою, підrobка документів). У липні 2000 р. під час перебування під слідством його обрано депутатом Закарпатської облради («за» — близько 82 % виборців).

30 вересня 2000 р. суд визнав його невинувним. Який суд — не повідомлялося.

З липня 2000 р. по квітень 2002 р. — депутат Закарпатської облради.

2001 — 2002 рр. — радник голови облдержадміністрації з питань підтримки і розвитку підприємництва (на громадських засадах).

На час виборів до Верховної Ради IV скликання був головою обласного громадського об'єднання «Нове Закарпаття», членом Української партії «Єдність».

До Верховної Ради в 2002 р. було обрано від 70- округу. Був самовисуванцем. Одночасно його обрали і Ужгородським міським головою. Віддав тоді перевагу парламентській діяльності.

Був у Верховній Раді членом низки фракцій та груп: «За Єдину Україну», «Народовладдя», «Демократичні ініціативи» (до вересня 2003 р.), «Наша Україна» (з жовтня 2003 р.), «Регіони України» (з грудня 2003 р.).

З останньої його виключили за порушення дисципліни. 2005 року ввійшов до парламентської фракції Народної партії В. Литвина.

Належав до низки найактивніших фракційних «перебіжників» Верховної Ради IV скликання.

На виборах 2006 року його вчетверте обрано Ужгородським міським головою. Очолив Закарпатську обласну організацію Блоку Литвина.

У серпні 2009 р. С. Ратушняк потрапив у скандал. Ніби — то побив в Ужгороді активістку «Фронту змін» Арсенія Яценюка, яка роздавала буклети. Арсенія Яценюка він назвав «знахабнілим єврейським масоном, який на гроші зятя Л.Кучми, — В.Пінчука, — хоче стати Президентом України і сплутав президентські вибори в Україні з виборами до сільради в Ізраїлі». Проти С. Ратушняка було порушено дві кримінальні справи — за хуліганство, перевищення службових повноважень та порушення прав громадян залежно від їх расової і національної приналежності. Справи закінчилися пшиком.

Має двох доньок і сина. Проживає в Ужгороді.

10. Рябоконт Олег Васильович

Народився 17 грудня 1973 р. у м. Вінниця у родині державного службовця (рівень — не повідомлялося).

Вінницьку середню школу № 4 закінчив із золотою медаллю.

1995 року закінчив з відзнакою Київський інститут міжнародних відносин, факультет міжнародного права. Закінчив також юридичну магістратуру у Джордж таунівському університеті (м. Вашингтон) (ступінь LL.M), навчався у Школі державного управління ім. Кеннеді у Гарвардському університеті (США), був аспірантом Московського державного інституту міжнародних відносин при МЗС Росії. Референт — перекладач англійської мови.

1997 р. заснував і очолив юридичну фірму «Магістр & Партнери». Початковою її спеціалізацією було міжнародне торговельне і митне право.

На час президентської виборчої кампанії вона об'єднувала 130 юристів. Поміж них — 13 партнерів з 5 країн світу: України, Росії, Білорусі, Казахстану і Великої Британії.

2004 року О. Рябоконт призначається Радником при групі високого рівня з формування Єдиного економічного простору між Росією, Україною, Білорусією і Казахстаном.

2006 року О. Рябоконт представляв інтереси металургійних компаній і уряду України в Міністерстві торгівлі США. Україну було визнано країною з ринковою економікою. Був членом Міжвідомчої комісії з питань вступу України до СОТ. Офіційний представник УЄФА з питань ЄВРО — 2012.

Автор понад 100 публікацій з юридичних питань. Наукового ступеня не мав.

У вересні 2009 р. вийшов з компанії «Magisters» і зайнявся суспільно-політичною діяльністю.

На початку 2010 р. заснував «Громадський рух Олега Рябоконта».

Міжнародний довідник «The International Who's Who of Trade and Custom Lawyers» зараховує з 1998 р. О. Рябоконт до провідних юристів світу з міжнародного і митного права.

Рейтинги «Chambers Global» та «Chambers Europe» вважають його експертом з корпоративного, комерційного і загального ділового права.

У жовтні 2007 р. його визнають «Юристом року» у номінації «Юрист — представник юридичної компанії».

Асоційований член Американської асоціації юристів (АВА). Член Міжнародної асоціації юристів (ІВА). Член Правління Асоціації правників України.

Одружений. Має двох дітей (п'ятнадцятирічна дочка і шестирічний син).

Постійно проживає в Україні з 1997 року.

Місце проживання: 01024 Київ, вул. Лютеранська, 21/12 кв.6.

Захоплюється мисливством.

11. Симоненко Петро Миколайович

Інформаційна довідка про нього Додатку 34.

Відтоді продовжував бути вірним комуністом. Щоправда у сімейному житті ситуація дещо інша — одружився вдруге. Вдалося не випустити партійну владу із своїх рук, хоч спроби зіштовхнути його з посади лідера найкращих у світі комуністів (зрозуміло ж , українських) були.

Додаткова інформація

У Донецькому політехнічному університеті згадують, що на вступних іспитах П.Симоненко вибрав вільну тему — «Як я уявляю собі дружбу». Одержав «п'ятірку». Був старанним. Активно займався спортом. Плавав у басейні. Брав участь у Добровільній народній дружині. Диплом захистив на «відмінно». Тема дипломної роботи — «Спроекувати електромеханічне обладнання нової шахти в умовах місця родовища шахти «Заперевальна» комбінату «Донецьквугілля». Ця інформація прозвучала з вуст доцента кафедри енерго — механічних систем Олександра Яценка. Він зазначив, що про П.Симоненка пам'ятає мало, бо відмінників педагога запам'ятовують рідко. Краще запам'ятовують прогульників і дебоширів.

2009 року П.Симоненко одружився на журналістці Оксані Ващенко. У них народилася дочка Маша. Їх взаємини розпочалися у 2006 році. П. Симоненко на час президентської кампанії 2009 року мешкав у квартирі Оксани. Своє майно залишив першій дружині.

П.Симоненко був прописаний в одному з найдорожчих будинків Печерська — вул. Московська, 46/2. Будинок було здано в експлуатацію 2 роки тому. Якийсь мешканець одного разу бачив П. Симоненка у дворі будинку. Сусіди по поверху його ніколи не бачили. Бачили якусь молоду дівчину і молодого чоловіка. Ті, хто мешкає у квартирі П. Симоненка, фактично там мають дві квартири. Від решти поверху ті дві квартири відокремлені броньованими дверима. Біля дверей — лише одна кнопка дзвінка.

12. Супрун Людмила Павлівна

Народилася 7 січня 1965 р. у м. Запоріжжі.

1982 року закінчила із золотою медаллю середню школу № 1 м. Запоріжжя. Після школи вступила до юридичного факультету Київського держуніверситету. Закінчила його 1988 року з відзнакою.

1988 — 1992 рр. — аспірантка відділу міжнародного права Інституту держави і права ім. В. Корецького НАН України. Одночасно працювала юристом на підприємстві (на якому — невідомо).

1989 — 1992 рр. — молодший науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту сільськогосподарської радіології.

1992 — 1993 рр. — провідний науковий співробітник відділу міжнародного права Інституту держава і права ім. В. Корецького НАН України. Інформація про захист дисертації — відсутня, хоч та посада вимагає її наявності.

1993 — 1998 рр. — засновник і голова правління ЗАТ «Інтерагро». Повідомлялось, що Л.П. Супрун спиралася на допомогу свого дядька — Олександра Миколайовича Ткаченка. В 1994, 1998 і 2002 роках він обирався до Верховної Ради України. У перших двох випадках — в одномандатних округах у Черкаській області, а 2002 року — за партійним списком Компартії України. Був Головою Верховної Ради України з 7 липня 1998 р. до 21 січня 2000 р.. Член КППС з 1967 по 1991 р. В 1967 — 2001 рр. заступник голови Селянської партії України. З листопада 2001 р. — член Компартії України.

Народився О,М, Ткаченко 7.03.1939 р. у м. Шпола Черкаської обл. Упродовж 1966 — 1981 років був на комсомольській і партійній роботі у Тарашанському районі Київської області. 1982 — 1985 рр. — голова виконкому Тернопільської обласної ради народних депутатів. У подальші роки працював у центральних республіканських органах державної влади і управління. Зокрема, з липня 1990 р. по 1991 р. — перший заступник Голови Ради Міністрів УРСР.

На парламентські вибори 2006 р. Л. Супрун йшла за № 1 у списку «Блоку народно-демократичних партій», Блок не подолав 3 — відсоткового прохідного бар'єру. Колишній голова уряду Валерій Пустовойтенко пішов з поста керівника партії і його посіла Л. Супрун.

На виборах 2007 р. НДП знову не пройшла до парламенту. На її основі було створено «Блок Український регіональний актив».

2008 року НДП мала наміри злиття з «Єдиним центром». Л.П. Супрун хотіла бути головою Запорізької облдержадміністрації. Її підтримували Секретаріат Президента в особі В. Балогі.

Прем'єр — міністр Ю. Тимошенко виступила проти призначення. Злиття НДП і «Єдиного центру» було призупинено.

У жовтні 2009 р. Л.П. Супрун призначено керівником Державного агентства з інвестицій та інновацій.

Нагороди: грамоти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, ордени Української православної церкви і українського козацтва «За відродження меценатства» II ступеню, «Лідер народної довіри 2002 року», «Заслужений економіст України» (2006 р.).

Посади: голова правління Українського фонду миру, віце-спікер «Цивільного парламенту жінок України», президент Української федерації фігурного катання на ковзанах, голова Народно-демократичної партії» (з 19.05.2006 р.).

Чоловік — Супрун Микола Олексійович. Працював заступником начальника Управління справами Верховної ради України, представником Державної податкової адміністрації України у зв'язках з Верховною Радою, радником прем'єр — міністра В. Януковича. Діти: Тетяна (1986 р.н.), Владислава (2001 р.н.).

У зв'язку із скандалом довкола банку «Україна», ЗАТ «Інтерагро» було перейменовано у ЗАТ «Технопарк». Це допомогло «Інтерагро» уникнути боргової відповідальності. «Технопарк» має активи у 32 дочірніх та афілійованих підприємствах. Виробляють продукти харчування,

опікуються біржовою торгівлею і будівництвом. До 2006 р. «Технопарк» володів невеликою мережею АЗС «Агронафта» і «Грансбуд» у Київській обл.. Вони були продані низці компаній, зареєстрованих на Сейшельських островах.

До 1999 р. одним із партнерів Л.П. Супрун був Геннадій Супіханов. Він — син тодішнього міністра АПК і засновника ЗАТ «Зерно країни» Бориса Супі ханова.

В 1999 — 2004 рр. «Технопарк» опікувався гірничодобувним бізнесом. Партнерами були російські власники великого родовища графіту у Кіровоградській області.

Споживачі графітової продукції в Україні — підприємства братів Ключевих. Їм 2006 р. «Технопарк» продав частину акцій провідного виробника харчових олій на сході України — Луганського ЗАТ «Сватівська олія».

У подальші роки «Технопарк» співробітничало з компаніями «Гранд — капітал», «Капітал –траст», «Intertrade of America, Ltd», «Аеростар».

Остання компанія — це «Vip — авіатаксі». Належить Шохраддіну Ісабалу Аскерову.

1997 року Л.П. Супрун визнано «Діловою жінкою України 1997 року».

У березні 1998 р. Л.П. Супрун обрано до Верховної Ради у виборчому окрузі № 100 (Кіровоградської обл.).

В 2002 — 2006 роках була нардепом у багатомандатному Загальнодержавному виборчому окрузі (від блоку «За Єдину Україну»).

13. Тимошенко Юлія Володимирівна

Народилася 27 листопада 1960 року у м. Дніпропетровську.

Про своє етнічне походження під час виборчої компанії замовчувала. Зокрема, не розповідала про своє дівоче прізвище та батьків. З вуст Президента В. Ющенка громадськість дізналася, що тітка має «Вареничну» у м. Дніпропетровську.

1967 року пішла до першого класу. Вчилася на відмінно.

В 1979 році вступила на економічний факультет Дніпропетровського університету на спеціальність — « економіст-кібернетик».

Невдовзі вийшла заміж за сина секретаря Дніпропетровського обкому Комуністичної партії. Це дало можливість перевестися на навчання на «круту» спеціальність — « економіка праці». У подальшому студентка Юлія своєю присутністю на заняттях університету не обтяжувала.

На початку 90-х років створювала потужні енергетичні компанії в Україні. Згодом замовчувала ,хто ж допомагав їй це робити.

1997 року розпочала займатися депутатською діяльністю. Очолила бюджетний комітет Верховної Ради.

1999 року стала віце-прем'єр-міністром з питань паливно-енергетичного комплексу в уряді В. Ющенка.

5 січня 2001 року Генеральна прокуратура України порушила проти віце-прем'єр-міністра України з питань паливно- енергетичного комплексу Ю. Тимошенко кримінальну справу.

15 січня 2001 р. Генпрокуратура пред'явила Ю. Тимошенко звинувачення у спробі здійснення контрабанди у великих розмірах.

17 січня 2001р. Ю. Тимошенко висловила сподівання,що Президент Л. Кучма не підтримає подання Генпрокуратури про її відсторонення з посади. Зазначила, що має підтримку з боку прем'єр-міністра В. Ющенка. Л. Кучма тиснув на В. Ющенка, щоб він відрікся від Ю. Тимошенко,але той не піддався.

19 січня 2001 р. Президент Л. Кучма підписав указ про звільнення Ю. Тимошенко з посади віце- прем'єр — міністра у зв'язку з притягненням її до кримінальної відповідальності.

13 лютого 2001р. на замиській дачі співробітники Генпрокуратури заарештували Ю. Тимошенко. Було висунуто ще одне звинувачення — повторна дача хабара

Юлію Тимошенко помістили у Лук'янівське СІЗО(м. Київ). Уповноважений Верховної Ради з прав людини Ніна Карпачова відвідала Ю. Тимошенко. Та заявила,що умови її утримання були абсолютно нормальними. Ю. Тимошенко згодом згадувала,що власноручно прибрала своє приміщення,щоб було комфортніше.

21 лютого 2001р. Генпрокуратура порушила проти Ю. Тимошенко справу за розкрадання державного майна в особливо великих розмірах, організацію приховування валютної виручки.

27 березня 2001 р. голова Печерського райсуду м. Києва Микола Замковенко

ухвалив задовольнити клопотання адвокатів Ю. Тимошенко про звільнення її з-під варті. Це рішення вітав прем'єр-міністр В. Ющенко.

30 березня 2001 р. ввечері Київський міський суд скасував постанову Печерського райсуду м. Києва від 27.03.2001р. Ю. Тимошенко знову було заарештовано. Сталося це у лікарні «Медиком».

3 квітня 2001р. у приміщенні гастроентерологічного діагностичного центру Ю. Тимошенко дала представникам Генпрокуратури підписку про невіїзд. За ґрати вона більше не потрапляла.

У 2001 -2002 роках Ю. Тимошенко була активною учасницею Форуму національного порятунку. Лунало гасло: « За Україну без Кучми!». Антикучмівській кампанії сприяв «касетний скандал» (тобто справа журналіста Г. Гонгадзе). Леонід Данилович мав не найкращий період свого життя. Поміщати Ю. Тимошенко за ґрати було небезпечно. Л. Кучма вистояв у боротьбі з помаранчистами. Тримався до президентського крісла не лише до кінця свого терміну, а й дещо більше.

2004 року Ю. Тимошенко зняла свою кандидатуру на президентських перегонах на користь єдиного кандидата від помаранчевих сил В. Ющенка Була одним з найактивніших лідерів опозиції, яка рвалася до влади. Інші лідери: О. Мороз. А. Кінах, В. Ющенко. В Україні 26 грудня 2004 р. відбулося переголосування другого туру президентських виборів. Президентом став В.Ющенко.

Наступного дня після інавгурації він полетів до Москви. Під час його польоту з'явилася інформація, що главою уряду він призначив

Ю. Тимошенко. Ніби це було зроблено для того, щоб зашкодити тиску російського президента В. Путіна про те, щоб Ю. Тимошенко не була прем'єр-міністром. У Росії проти Ю. Тимошенко була відкрита кримінальна справа за хабарництво.

У вересні 2005 р. між помаранчистами спалахнула гризня. Президент В. Ющенко відправив Ю. Тимошенко у відставку. Головою уряду призначив Ю. Єханурова.

Після парламентських виборів 2006р. гризня між помаранчистами тривала. Багатьом хотілося стати спікером чи прем'єр-міністром.

Врешті-решт помаранчева коаліція розвалилася і з'явилася так звана «Антикризова коаліція» у складі Партії регіонів, Компартії та Соцпартії. О. О. Мороз став спікером, а В.Янукович — прем'єр-міністром. Ю. Тимошенко залишилася без влади. Вона пішла у наступ. БЮТ штучно створив парламентську кризу. В. Ющенко піддався вмовлянням Ю.Тимошенко і оголосив дострокові вибори до Верховної Ради шостою скликання.

Соцпартія не пройшла до парламенту, зате пройшов Блок Литвина. Він став спікером. У грудні 2007р. В. Ющенко погодився призначити Ю.Тимошенко главою уряду.

Гризня між В. Ющенком і Ю. Тимошенко набувала стабільного і весь час гострішого характеру. Як відомо двом котам в одному мішку завжди було тісно. Популярність Ю. Тимошенко зростала, а В. Ющенка — падала.

Додаткова інформація

Ще під час «перебудови» подружжя Тимошенків створило у Дніпропетровську мережу відеосалонів. Потім вони перейшли на торгівлю нафтопродуктами і газом через «Єдині енергосистеми України».

Офіційно було відомо, що чоловік, –Олександр,- співвласник ТОВ «Агросоюз Фенікс». Воно тримало перепелину ферму у Київській області.

Були чутки, що Олександр опікується якимись великими земельними питаннями у Київській області, разом з колишнім керівником фракції БЮТ у Київській Віктором Манжурою. Наприкінці 2005 року Олександр заявив, що збирається опікуватися реконструкцією «хрущовок». Результатів поки — що не було.

Олександр у політичних заходах участі не брав. Його ніколи не бачили ні на мітингах, ні у поїздках, ні у штабі.

Була й інформація, що фактично сім'я Тимошенко розпалася. Олександр болісно сприймав ці чутки.

О.Тимошенко і Юлія Григань познайомилися, коли їй було 18 років. Він телефонував іншій дівчині і помилково потрапив на Юлю.

Батька Олександра наприкінці 1980 — х років керував Дніпропетровським обласним кінопрокатом. Потім був головою Кіровського райвиконкому Дніпропетровська.

У Дніпропетровському держуніверситеті журналістам не вдалося знайти викладачів, які б щось сказали про Юлію. Вуз вона закінчила з дипломом з відзнакою.

Була інформація, що Юлія спочатку вступила до Гірничного інституту, а потім перевелася до університету.

Вона майже не ходила на суботники, свята, дискотеки. Вже на першому курсі народила дочку Євгенію.

Юлія любила на семінарах посперечатися з викладачами. Студентку викладачі ніби то любили.

Ю.Тимошенко на час президентської кампанії була прописана у квартирі у Дніпропетровську на вул. Карла Маркса, 26. Квартира — пристойна «сталінка» площею 50 кв. метрів.

Фактично Ю.Тимошенко мешкала поблизу Конча — Заспи у елітному селищі «Срібна Затока». На особняк скидалася вся сім'я та рідня.

14. Тігіпко Сергій Леонідович

Народився 13 лютого 1960 року у селі Драгонешти Лазовського району Молдовської РСР. Дитинство пройшло у маленькому селі Ніколаєвка (під Флорештами у Молдові).

1982 року закінчив Дніпропетровський металургійний інститут за спеціальністю «інженер-металург».

1982—1984 рр. — служба у Радянській Армії у танкових військах (м. Дніпропетровськ).

1984 р. — заступник директора з учбово — виховної роботи Дніпропетровського механіко — металургійного технікуму.

1986 р. — завідувач відділом пропаганди і агітації Дніпропетровського обкому комсомолу.

1989 р. — перший секретар Дніпропетровського обкому Ленінської комуністичної спілки молоді України.

1991 р. — заступник глави правління комерційного банку «Дніпро»

1992 р. — глава правління «Приватбанку».

1994 — 1997 рр. — позаштатний консультант Президента України Л. Кучми з питань грошової політики.

1997 р. — віце-прем'єр-міністр України з питань економіки.

1997 — 2001 рр. — заступник глави Державної комісії з проведення в Україні адміністративної реформи, член Вищої економічної ради Президента України.

1999 р. — міністр економіки України.

2000 р. — народний депутат України, член парламентського комітету з питань фінансів і банківської діяльності.

2002 р. — призначено главою Національного банку України.

2004 р. — очолював передвиборчий штаб кандидата на посаду Президента України В. Януковича.

2005 р. — глава правління інвестиційної — фінансової групи «ТАС».

2007 р. — глава правління ОАО «Сведбанк» (правонаступник АКБ «ТАС — Комерцбанк).

2008 р. — радник прем'єр-міністра України Ю.В.Тимошенко на громадських засадах та співголова Ради інвесторів при Кабінеті Міністрів України.

27.10.2009 р. — зареєстрований кандидатом в Президенти України.

Від першого шлюбу — дочка Аня.2009 року їй було 25 років.

Друга дружина — Вікторія. Мають двох синів — 7-річного Тимофія і 1-річного Леонтія та 4-річну доньку Асю.

Дружина Вікторія володіє чотирма іноземними мовами. Цікавиться музикою, літературою, кіно.

С. Тігіпка вважав, що найбільше йому бракує часу, особливо на спілкування з дітьми.

Батько С. Тігіпка помер, коли С. Тігіпка було 10 років.

Мати працювала медсестрою, а батько — у колгоспі. У С. Тігіпка — два брати. Один старший, інший — молодший на півтора року.

Після смерті батька мати з старшим сином переїхала до Кишинева. Він вступив до інституту. Мати працювала старшою медсестрою у психіатричній лікарні.

Друга дружина Вікторія — бізнесмен (будівництво, обладнання, виробництво). З нею С. Тігіпка познайомився у спільних друзів. З'явилися почуття, а потім — стосунки.

Щоденно С. Тігіпка спить 6-7 годин. 5-6 разів на тиждень вранці і в обідню пору відвідує спортзал. Любить баню з віником і паром, а також басейн, біг, штангу. Під час відпочинку перевагу віддає активним заняттям.

В гості до сім'ї приїжджали матері С. Тігіпка та його дружини. Прізвисьце матері С.Тігіпка — Юлія Василівна Тігіпка.

Кандидат економічних наук(що захищав — невідомо).

Кавалер ордена Почесного легіону(за що французи дали орден — невідомо).

Світські заходи його не цікавлять. Приваблює арт-хаус-фільми для людей,які думають.Слухає сучасних українських і зарубіжних виконавців. Любить театр, читає книги (здебільшого сучасну зарубіжну прозу). Спорт та спілкування з людьми допомагають зберегти оптимізм.

Під час передвиборної компанії С. Тігіпка не зазначав:

- що 2004 року очолював передвиборчий штаб кандидата на пост Президента України В. Януковича;

- коли, де і яку захистив дисертацію;

- хто був його науковим керівником;

- коли познайомився з другою дружиною та коли на ній одружився;

- коли вступив до Комуністичної партії Радянського Союзу та коли з неї вибув;

- де нині знаходиться перша дружина і чим вона опікується;

- чим займалася друга дружина до того як вийти заміж за нього.

Додаткова інформація

У Дніпропетровській металургійній академії С.Тігіпка пам'ятають як активного, позитивного і розумного студента. Вчився на тверді «чет-

вірки». Любив суботники. Часто їздив у будівельні загони. Через рік після вступу до вузу отримав посаду коменданта гуртожитку. У дипломі є чотири «трійки». Більше до вподоби йому були гуманітарні науки. Вступний твір «Людина у відображенні Максима Горького» написав краще, ніж інші на потоці.

С.Тігіпко на час президентської кампанії був прописаний у Києві на вул. Банковій,3. Сусіди казали, що жив він там з 1998 року. Виселився після «помаранчевої революції», коли розлучився з першою дружиною Наталією. Вона ж продовжує мешкати у цій квартирі. Квартира охоплює весь останній (6-й) поверх будинку.

15. Тягнибок Олег Ярославович

Народився 7 листопада 1968р. у м. Львові у сім'ї медиків.

Мати — Богдана Артемівна Тягнибок (дівоче прізвище — Цегельська).

Материн батько — священник Артемій Цегельський. Богдану та її батьків сталінці вивезли на заслання у Томську область. Ніби за те, що А.Цегельський відмовився перейти у Московське православ'я.

Сім'я 7 років не мала права повертатися на Україну. А. Цегельський певний час був ув'язненим у Воркуті.

За дитинства О. Тягнибока співробітники Державного комітету безпеки влаштовували обшуки у квартирі. Зникали сімейні реліквії — фотографії, рукописи, листи. Кілька разів конфіскували бібліотеку А. Цегельського.

Батько О. Тягнибока — Ярослав Тягнибок. За професією — спортивний лікар. Майстер спорту з легкої атлетики (метання диска). Я. Тягнибок був головним лікарем збірної СРСР з боксу. Ніколи не був членом КПРС. Поміж лікарів це траплялося.

О. Тягнибок закінчив Львівську школу № 8 з поглибленим вивченням німецької мови. Вступив до Львівського медичного інституту. Після другого курсу взяли до армії. Служив у військах Протиповітряної оборони у Шепетівці.

Після армії О. Тягнибок повернувся на навчання до Львівського медінституту. 1989року очолив студентське братство медінституту, а 1991 року — студентське братство Львова. Був учасником студентських голодувань 1990 та 1992 років у Києві. Медінститут закінчив з відзнакою.

1994 року у віці 25 років О. Тягнибока обирають депутатом Львівської обласної ради. 1998 року його обирають депутатом Верховної Ради третього скликання від Бузького мажоритарного округу (Львівська обл.).

2002 року О. Тягнибока у тому ж окрузі переобрано до Верховної Ради України четвертого скликання.

Під час президентської кампанії О. Тягнибок не підкреслював, що дід А. Цегельський) — уніатський священник.

Закінчив юридичний факультет Львівського держуніверситету. У 2004 року очолив Всеукраїнське об'єднання «Свобода».

Дружина О. Тягнибока — Ольга. З нею познайомився на одному із заходів студентського братства. Була учасницею студентського голодування у Києві. Мають трьох дітей: Ярина — Марія, Дарина — Богдана та Гордія.

Дівоче прізвище дружини — Демчишин. За фахом — лікар — епідеміолог. 2009 р. старша донька Ярина — вступила на факультет української філології Львівського національного університету.

У родині по материній лінії — низка політичних діячів. Лонгин Цегельський був послом Віденського сейму(членом парламенту). Був одним із ініціаторів утворення Західноукраїнської Народної Республіки

(ЗУНР). Очолив Міністерство внутрішніх справ ЗУНР. Згодом призначений заступником Міністра зовнішніх справ Української Народної Республіки. Він 22 січня 1919 року у Києві на Софійській площі зачитував Акт злуки між УНР і ЗУНР.

Отець Микола Цегельський помер на засланні у Мордовських таборах. 33-річного Отця Романа Лиска енкаведисти замурували живцем у в'язниці на Лонського у Львові. 27 червня 2001р. обох отців бсатифіковано (долучено до лику святих). Повстанський лікар Петро Скобельський (рідний брат баби) загинув 1945 року від куль енкаведистів, коли лікував у кривці важкопораненого 23-річного бійця Української повстанської армії.

Додаткова інформація

О. Тягнибок був прописаний у Києві на Харківському масиві у звичайному панельному 16-поверховому будинку на вул. Вишняківська, 6-А. Будинок збудовано 1995 року. Прописаний у будинку з 1998 року. Фактично там не проживав. Дівчина з сусіднього під'їзду один раз бачила , як О. Тягнибок йшов у дворі з сином.

Фактично О.Тягнибок , його дружина , його дітей мешкали у Львові у 4 — кімнатній квартирі площею 135 кв. метрів. Квартира колись належала його бабусі. Знаходиться у престижному районі неподалік Стрийського парку.

16. Ющенко Віктор Андрійович

Інформаційна довідка про нього є і у Додатку 34.

За час свого президентства брав активну участь у міжнародному політичному туризмі. Невтомно штурмував разом з челяддю нещасну гору Говерлу. Повернувшись в активну політику свого суперника — В. Януковича. Вдалося у поняття « геноцид» вкласти те значення, яке не передбачено міжнародним правом. Розігнав Верховну Раду п'ятого скликання, внаслідок чого до влади прийшла його суперниця Ю. Тимошенко. Не виконав жодної із своїх обіцянок, які привели його на посаду глави держави.

Додаткова інформація

Однокурсник В.Ющенка,- майбутній ректор Тернопільського державного фінансового університету Сергій Юрій,- розповідав, що вони

познайомилися на першому курсі. Оскільки у гуртожитку місць не вистачало, то спочатку В. Ющенко ще з 11 іншими студентами жив у Ленінській кімнаті. Великий її плюс — там був телевізор. Потім у грудні, коли старші студенти поїхали на практику, молодих студентів переселили в іншу кімнату. Одногрупник і сусід — Михайло Шкільняк — згадував, що у кімнаті їх було п'ятеро. В. Ющенко був акуратним. Гарно готував страви. Годував супом з брикетів та смаженою картоплею. На Різдво з дому йому прислали домашню ковбасу. Він нею пригощав сусідів. Навчив всю групу пов'язувати краватку. Улюбленим його предметом була економічна географія.

Випускники мріяли стати бухгалтерами у колгоспах.

По черзі студенти бігали дивитися фільми під час занять. Староста у журналі відзначала, що вони присутні.

В. Ющенко отримував підвищену стипендію — 46 рублів. Гроші підробляли на розвантаженні вагонів. Одержували по 25-30 рублів за один вагон на кожного. Влітку їздили на будівництво у Тюмень та Кустанай, а у вересні — на збирання картоплі.

На другому курсі розпочалися походи у гори. Одноного разу вночі у горах заблукалися. Лише вночі знайшли базу і до Тернополя поїхали у понеділок. День занять пропустили Ректор викликав В. Ющенка «на килим». Рекомендував перевестися до фізкультурного інституту. Після завершення навчання В.Ющенко записав в альбомі М.Шкільняка: «Складай копійку до копійки і одержиш «Жигулі». Ленін «Великий почин». Ющенко»

Екс-глава Секретаріату Президента України Віктор Балага стверджував, що Катерина Ющенко брала найактивнішу участь у кожному рішенні В. Ющенка.

В. Ющенко був прописаний у великій квартирі — мансарді на вул. Мала Житомирська, 30-А. Фактично ж жив у Конча — Заспі. Мав велику дачу у Безрадичах (під Києвом). У квартирі ж жив син — Андрій з дружиною Лізою Єфросиніною. Дизайн квартири — український народний стиль. До Л. Єфросиніної Андрій жив у квартирі з Ганною Павлович. Квартира її не подобалася. На балконі квартири вона вирішила розлучитися з Андрійом.

17. Янукович Віктор Федорович

Інформаційна довідка про нього є і Додатку 34.

У пропагандиських матеріалах БЮТ наприкінці 2009 року стверджувалося, що В. Янукович 1967 року вперше був засуджений за пограбування (ч. 2 ст.141 КК УРСР), як член угруповання «Півновка». На зоні отримав кличку «Хам».

1970 року був засуджений удруге за заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості за ст.102 КК УРСР. Були чутки, що справа порушувалася за звалтування, але заява потерпілої зникла.

1979 року В. Янукович, приховавши судимості, вступає в КПРС.

Донецька мафія 1997 року взяла губернаторську посаду. За ініціативи прем'єр-міністра Павла Лазаренка Президент Л. Кучма призначив В. Януковича главою Донецької облдержадміністрації.

1999 року В. Янукович фальсифікує на Донеччині результати президентських виборів на користь Л. Кучми.

На парламентських виборах 2002 року В. Янукович забезпечив на Донеччині перемогу прокучмівському блоку « За єдину Україну». Блок здобув 40 % голосів. За це Л. Кучма призначив В.Януковича прем'єр-міністром. В. Янукович передав своєму соратнику — Ренату Ахметову та зятю Л. Кучми — Віктору Пінчуку комбінат « Запоріжсталь» за ціною у 6 разів нижчою за його ринкову вартість.

2004 році Л. Кучма призначає В. Януковича наступником на президентську посаду.

В. Янукович програв президентські вибори 2004 року. До осені 2005 року перебував за межами України.

З того часу йому вдалося політично воскреснути.

У вересні 2005 р. уклав з Президентом В. Ющенком « Меморандум про співпрацю». Ющенко відмовився від переслідування фальсифікаторів виборів 2004 року. В. Ющенко і В. Янукович узгодили кандидатуру генпрокурора. Партія регіонів брала участь у затвердженні «помаранчевого» прем'єра Ю. Єханурова.

2006 року В. Януковичу вдалося створити коаліцію з соціалістами та комуністами. Було підписано з В. Ющенком « Універсал національної єдності».

З 4.08.2006 року по 18. 12.2007р. був прем'єр-міністром. Став ним у результаті створення коаліції Партії регіонів, Соцпартії та Компартії за результатами виборів до Верховної Ради п'ятого скликання.

Ю. Тимошенко вдалося паралізувати роботу парламенту і Президент В. Ющенко призначив дострокові парламентські вибори. В. Янукович погодився на їх проведення. За це отримав від В. Ющенка урядову резиденцію « Межигір'я» зі 140 га. землі.

До серпня 2008 р. мав житло за адресою: м. Київ, вул. Січневого повстання 10 кв. 18. У цьому будинку був зареєстрований до 2009р.

4 серпня 2008 р. уклав угоду зі своїм однопартійцем Сергієм Ключевим про продаж йому цієї квартири. У податкових деклараціях за 2005 - 2006 роки площа квартири становила 140 -162кв.м. У договорі купівлі — продажу площа квартири — 384 кв.м. Спочатку у документах, надісланих Центральній виборчій комісії, не було вказано жодної копійки від продажу квартири. Декларація незабаром була відкликана і була подана нова , у якій дохід від продажу нерухомого майна зазначався на суму 2674910 грн. У договорі купівлі — продажу зазначено 33416350 грн. У договорі зазначалося, що В. Янукович отримав квартиру у подарунок.

Згідно з офіційною версією, за гроші, виручені від продажу квартири, В. Янукович придбав урядову резиденцію « Межигір'я» неподалік Києва.

У грудні 2007 року пішов в опозицію. Багато часу приділяв облаштуванню маєтку у « Межигір'ї», грі в гольф , полюванню.

БЮТ стверджував, що В. Янукович і В. Ющенко координували зусилля в протидії антикризовим заходам уряду Ю. Тимошенко — прези-

дент ветував закони та призупиняв постанови Кабміну, а В. Янукович — блокував парламент.

Додаткова інформація

Горлівський філіал Донецького політехнічного інституту закінчив 1980 року. Спочатку вчився на вечірньому відділенні. Важко було після повного робочого дня добиратися з Єнакієво і назад. В.Янукович змушений був перевестися на заочне відділення.

Предмети давалися йому важко. Був ретельним та уважним. Теорія у нього була «з четвірки на трійку». За практику отримував «відмінно».

На заняття прибував не у дорогій, але завжди чистій сорочці. Був красивий і у молодості користувався популярністю поміж студенток.

На дискотеки і літературні вечірки не ходив.

Дружина В. Януковича — Людмила — на один рік старша за свого чоловіка. Позналилися у грудні 1969 року під час роботи на Єнакієвському металургійному заводі. Тоді, під час вивантаження цегли, одна цеглина впала на ногу Людмилі і її травмувала. Газовщик В.Янукович кинувся їй на допомогу.

Людмила Олександрівна на час президентської кампанії 2009 року жила на два міста — Київ і Донецьк. У Донецьку часто відвідувала драматичний театр. Відвідувала також звичайні донецькі супермаркети.

З 2003 року вона очолює благодійний фонд «Від серця до серця». Після 2004 року на мітингах не виступала. Була задоволена своїм чоловіком. Вважала його надійною людиною.

В. Янукович на час президентської кампанії був прописаний у пентхаусі елітного будинку на Оболонській набережній у Києві. Площа — 239 кв.метрів. Сусіди стверджували, що В.Януковича та його рідню там ніколи не бачили. У квартирі був ремонт. Вартість квартири — 900- 950 тисяч грн.

В. Янукович фактично проживав у колишній резиденції «Межигір'я» під Києвом. Стверджував, що не причетний до фірм, які володіють «Межигір'ям». Придбав у них лише дачу, яку колись одержав від держави.

18. Яценюк Арсеній Петрович

Народився 22 травня 1974 р. в місті Чернівці, українець, греко-католик.

Рід Яценюка А. П.

Дід із боку батька — Яценюк Іван Васильович (1900-1971). Народився у с. Чернелиця Городенківського р-ну Івано- Франківської обл., українець.

Баба із боку батька — Яценюк (Маркевич) Євгенія Петрівна (1906-1981). Народилася в с. Кострижівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., українка.

Дід із боку матері — Бакай Григорій Дмитрович (1909 — 1995). Народився в с. Княздвір Коломийського р-ну Івано — Франківської обл., українець.

Баба із боку матері — Бакай (Шмаркуляк) Ганна Василівна (1905 — 1997). Народилася в с. Княздвір Коломийського р-ну Івано — Франківської обл., українка.

Батько — Яценюк Петро Іванович. Народився 12.07.1941 р. у с. Кострижівка Заставнівського р-ну Чернівецької області, українець.

Мати — Яценюк (Бакай) Марія Григорівна. Народилася 22.11.1943 р. у с. Княздвір Коломийського р-ну Івано — Франківської обл., українка.
Батьки за фахом — викладачі.

Дружина — Яценюк (Гур) Терезія Вікторівна. Народилася 19.07.1970 у м. Києві, українка, православна.

Рід дружини (Яценюк Т. В.)

Дід із боку батька — Гур Іларіон Пилипович (1901—1974). Народився у с. Чупахівка Охтирського р-ну Сумської обл., українець.

Баба із боку батька — Гур (Яризько) Марія Василівна (1903—1982). Народилася у с. Чупахівка Охтирського р-ну Сумської обл., українка.

Дід із боку матері — Меденко Микита Потапович (1913—1994). Народився у с. Сербо — Слобідка Новоград- Волинського р-ну Житомирської області, українець.

Баба із боку матері — Меденко (Білет) Надія Прохорівна (1917-1998). Народилася у с. Скочище Брусилівського р-ну , Житомирської області, українка.

Батько — Гур Віктор Іларіонович. Народився 1.12.1931р. у с. Чупахівка Охтирського р-ну, Сумської обл., українець.

Мати — Гур (Меденко) Світлана Микитівна. Народилася 27.08.1941р. у м. Київ, українка.

Діти Арсенія Петровича та Терезії Вікторівни Яценюків:

Яценюк Христина Арсенівна. Народилася 12.07.1999 р.

Яценюк Софія Арсенівна. Народилася 26.07.2004 р.

А. Яценюк стверджував, що він — українець.

Була й інформація про те, що рід Бакаї — дуже відомий серед євреїв. У дитинстві А. Яценюк ніби був дуже схожий на хасидського хлопчика. Рабин Бакай відомий як тлумач Талмуда. Рід Гур — також дуже шанований серед хасидів. Гур — це династія цадиків (цадик — духовний вождь хасидської общини). Рабин Бакай відомий відвертим висловлюванням про те, як повинні поводити себе іудеї щодо гоїв(не євреїв).

19 серпня 2009р. на прес-конференції в УНІАН професора Академії історії і культури євреїв ім. Шимона Дубнова президент Львівської обласної єврейської общини, президент міжнародного центру Голокосту ім. Олександра Шварца — Рудольф Мірський і виконавчий директор Академії історії і культури євреїв ім. Шимона Дубнова — Олександр Найман стверджував, що Арсеній Яценюк — український єврей. Стверджували, що вони — любавачиські євреї. Картали А. Яценюка за те, що не дав відсічі Ужгородському міському голові С. Ратушняку і приховав своє єврейське походження.

А. П. Яценюк школу закінчив з медаллю. Вступив на юридичний факультет Чернівецького університету. Під час навчання в університеті пі-

працював, як таксист. Для цього разом з другом купили старенький автомобіль ВА3-2102. 1996 року закінчив цей університет. Спеціальність — правознавство. Під час навчання у грудні 1992 року з друзями створив юридичну фірму «ЮРЕК Лтд.» Очолював її впродовж 5 років (до вересня 1997 р.) 23-річного А. П. Яценюка запросили до Києва в банк «Аваль». Приїхав у Київ на новенькій «Хонді». Спершу працював консультантом кредитного департаменту, потім — заступником голови Правління. Працював у банку «Аваль» із січня 1998 року по вересня 2001 року. Єдиним банком, який забрав кредит у банку «Україна», був банк «Аваль» А. П. Яценюк зміг заарештувати квартири членів правління банку «Україна» і той банк повернув гроші банку «Аваль».

2001 року закінчив Чернівецький торгово-економічний інститут. Спеціальність — облік та аудит.

У Києві познайомився зі своєю майбутньою дружиною — Терезою. Вона — теж з викладацької сім'ї.

У вересні 2001 р. став виконуючим обов'язки міністра економіки Автономної Республіки Крим, а потім — міністром економіки. Працював там по січень 2003 року.

У березні 2003 р. його призначено першим заступником голови Національного банку. Згодом — виконуючим обов'язки голови Нацбанку. Це було тоді, коли голова НБУ Сергій Тігіпко пішов працювати у виборчий штаб кандидата в Президенти України В. Януковича. Виконував обов'язки голови Нацбанку впродовж 8 місяців. Працював у Нацбанку по лютий 2005 року.

Після «помаранчевої революції» А. П. Яценюка у березні 2005р. призначено першим заступником голови Одеської облдержадміністрації. Працював на цій посаді 7 місяців.

У вересні 2005 року надійшла пропозиція очолити Міністерство економіки України. Був на цій посаді по серпень 2006 року. Уряд тоді очолював Ю. Єхануров. У вересні 2006 р. А. Яценюка призначено першим заступником глави Секретаріату Президента України, представником Президента у Кабміні.

Впродовж березня 2007р. — грудня 2007р. — міністр закордонних справ, член Ради національної безпеки і оборони України.

3 грудня 2007 р. по листопад 2008 р. — голова Верховної Ради України.

3 12 грудня 2008 р. — народний депутат Верховної Ради України VI скликання, від « НУ-НС», член Комітету Верховної Ради України з питань охорони здоров'я.

3 2008 р — лідер Громадської ініціативи « Фронт змін».

2004 року здобув науковий ступінь кандидата економічних наук та вчене звання доцента. Тема дисертації — «організація системи банківського нагляду й регулювання в Україні».

Додаткова інформація

А. Яценюк згадував, що у шкільні роки займав лідерську позицію, конфліктував з вчителями, висловлював свої думки, а не переоповідав

прочитане. В 1990 р. ходив з жовто — синім прапором, за що викликав до директора школи.

Під час навчання на юридичному факультеті висловлював своє бачення навчального процесу та історичних фактів. Хотів писати і захищати дипломну роботу англійською мовою. Ніби то за це його працевлаштували останнім, хоч він і був червонодипломником.

Школу закінчив із срібною медаллю («4»-лише з математики). 11 років А.Яценюк провчився в школі з викладанням предметів англійською мовою. Коли вуз відвідували іноземці, то Арсеній був перекладачем.

Другу вищу освіту (економічну) здобув за наполяганням батька. Батько ж «підганяв» його і з написанням дисертації.

У студентські роки захоплювався боротьбою, хотів наростити м'язи.

Тесть — Віктор Гур — доктор філософських наук. Працював у Київському політехнічному інституті. Теща — Світлана Микитівна Гуркандидат філософських наук.

Арсеній познайомився з Терезією на новорічній вечірці у банку «Аваль». Терезія працювала там референтом.

На час президентської кампанії 2009 року Терезія працювала у благодійному фонді «Open Ukraine», створеному Арсенієм.

Неподалік Генпрокуратури на вул. Різницькій, 8 Арсеній Яценюк був прописаний. Мешкав там з 2004 року. На час президентської кампанії мешкав у селищі Нові Петрівці (під Києвом). Мав 2-поверховий цегляний будинок. За будинком — великий відкритий басейн. У дворі на флагштоці — прапор України.

Сусіди з Різницької про Яценюків відгукувалися позитивно.

21 грудня 2009 р. Центральна виборча комісія ухвалила постанову «Про скаргу кандидата на пост Президента України Протівсіх В. В., зареєстровану в Центральній виборчій комісії 22 грудня 2009 р. за № 21-36-24661». Скарга була задоволена. Дії прем'єр — міністра Ю. Тимошенко щодо ведення нею передвиборної агітації 17.12.2009 р. в м. Чернігові визнано неправомірними. Їй було оголошено попередження за залучення та використання нею проведення передвиборчої агітації підлеглих їй осіб, службового транспорту, інших об'єктів та ресурсів за місцем роботи.

Постанова ЦВК була оприлюднена, зокрема, в газеті «Голос України» за 29 грудня 2009 р.

26 грудня 2009 р. газета «Голос України» оприлюднила «Роз'яснення Центральної виборчої комісії щодо заборони надання виборцям грошей чи безоплатно або на пільгових умовах товарів, послуг, робот, цінних паперів, кредитів, лотерей під час виборчого процесу з виборів Президента України 17 січня 2010 року».

У першій декаді січня 2010 р. Центральна виборча комісія ухвалила рішення про те, що для голосування за межами виборчої дільниці виборець не повинен надавати документ, який підтверджує, що він не може пересуватися самостійно. Результати голосування: 8 — «за», 4 — «проти», 2 утрималися.

За пропозицію про те, щоб при включенні у списки для голосування в день виборів дільнична комісія вимагала від виборця підтвердження органу ведення реєстру про відсутність у виборця іншої виборчої дільниці проголосували 6 членів ЦВК, п'ятеро утрималися та троє голосували проти.

На початку другої декади січня 2010 р. Центральна виборча комісія винесла попередження Президенту В. Ющенку за використання ефірного часу під час його робочих поїздок у регіони України для агітацій як кандидата у Президенти. За таке рішення проголосували 13 членів ЦВК з 14 присутніх.

17 січня 2010 року в Україні відбувся перший тур п'ятих президентських виборів.

Голова правління Українського інституту соціальних досліджень ім. Яременка Ольга Балакірева оприлюднила дані опитування «Вибір — 2010», яке відбулося 17 січня.

Абсолютна більшість тих, хто голосував за В. Януковича, знаходиться на сході та півдні. Переважно це — міські жителі, але не обласних центрів. Поміж них значна частка етнічних росіян — 22 %. Також серед виборців В. Януковича було менше людей з повною вищою освітою.

Ю. Тимошенко найбільше обирали у західних, центральних, північних областях і у столиці. Її електорат переважно мешкав у селах (25 %) і складався переважно з українців (93 %). Прихильники С. Тігіпка мешкали в обласних центрах (54 %), мали повну вищу освіту (43 %). Половина його електорату — не старше 39 років. Виборцями А. Яценюка були молоді за віком (до 29 років) і з вищою освітою люди. 91 % — етнічні українці.

25 січня 2010 р. Центральна виборча комісія на своєму засіданні підбила результати голосування на президентських виборах 17 січня.

До списків виборців було включено 36 968 041 людину.

У голосуванні брали участь 24 588 268 осіб.

Активність виборців — 66,5 %.

Результати голосування подано голосів відсоток

1. Богословська Інна Германівна	102 435	0,41
2. Бродський Михайло Юрійович	14 991	0,05
3. Грищенко Анатолій Степанович	296 412	1,20
4. Костенко Юрій Іванович	54 376	0,22
5. Литвин Володимир Михайлович	578 883	2,35
6. Мороз Олександр Олександрович	95 169	0,38
7. Пабат Олександр Вікторович	35 474	0,14

8. Протівсіх Василь Васильович	40 352	0,16
9. Ратушняк Сергій Миколайович	29 795	0,12
10. Рябокониь Олег Васильович	8 334	0,03
11. Симоненко Петро Миколайович	872 877	3,54
12. Супрун Людмила Павлівна	47 349	0,19
13. Тимошенко Юлія Володимирівна	6 159 810	25,05
14. Тігіпко Сергій Леонідович	3 211 198	13,05
15. Тягнибок Олег Ярославович	353 282	1,43
16. Ющенко Віктор Андрійович	1 341 534	5,45
17. Янукович Віктор Федорович	8 686 642	35,32
18. Яценюк Арсеній Петрович	1 711 737	6,96

Не підтримали жодного кандидата на пост Президента України 542 819 виборців (2,20 %).

Центральна виборча комісія своєю постановою від 25 січня 2010 р. № 138 ухвалила провести повторне голосування з виборів Президента України у неділю, 7 лютого 2010 р..

До виборчого бюлетеня включено В. Ф. Януковича і Ю. В. Тимошенко.

Центральна виборча комісія на засіданні 28 січня 2010 року провела жеребкування щодо черговості надання кандидатам на пост Президента ефірного часу на державних загальнонаціональних теле- і радіоканалах та друкованих площ у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр» для передвиборчої агітації перед повторним голосуванням з виборів Президента України. Постанова за № 154 оприлюднена, зокрема, у «Голосі України» за 30 січня 2010 року.

29 січня 2010 р. у Києві кандидат на пост Президента України В. Янукович та лідер блоку лівих та лівоцентристських сил П. Симоненко підписали угоду про співробітництво.

На підготовку і проведення другого туру виборів Президента України

Центральна виборча комісія затвердила 448 581 119 грн.. З 1 лютого 2010 р. зарплата всіх членів виборчих комісій збільшувалася на 34 %.

1 лютого 2010 року мали відбутися теледебати між кандидатами у Президенти України Ю. Тимошенко і В. Янукович. Останній на теледебати не з'явився. Пішов на інший телеканал. Критикував Ю. Тимошенко, але не дуже різко. Вона його критикувала значно гостріше.

21 січня 2010 року, наприкінці п'ятої сесії, Верховна Рада у першому читанні ухвалила законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України»».

За законопроект було подано 226 голосів.

3 лютого 2010 року Верховна Рада розглянула у другому читанні законопроект «Про вибори Президента України» у частині організації роботи виборчих комісій». Спікер В.Литвин розпочав процедуру розгляду 232 поправок. Голосування тривало майже 7 годин. Фініш голосування стався близько 17-ї години. За закон у цілому було подано 233 голоси «за» (Партія регіонів — 172, БЮТ — 1, «НУ-НС» — 29, КПУ — 27, Блок Литвина — 0, позафракційні — 4).

У газеті «Голос України» за 3 лютого 2010 р. опубліковано передвиборну програму кандидата на Пост президента України В.Ф. Януковича.

Газета «Голос України» за 4 лютого 2010 р. опублікувала звіти про формування виборчого фонду кандидатів на пост Президента України: Богословської І.Г., Бродського М. Ю., Гриценка А.С., Костенка Ю.І., Литвина В. М., Мороза О.О., Пабата О.В., Противсіх В.В., Рябокonia О.В., Симоненка П.М., Супрун Л.П., Тігіпка С.П., Тягнибока О.Я., Ющенко В.А. Разом — 14 кандидатів.

5 лютого 2010 р. Президент В. Ющенко підписав ухвалений парламентом Закон України «Про вибори Президента України у частині організації роботи виборчих комісій».

7 лютого 2010 р. відбувся другий тур президентських виборів. Найактивніше взяли участь у голосування мешканці Тернопільської області — 77,78 % виборців. У лідерах також були Донецька та Волинська області — понад 75 %. Наймлявіше голосували у Закарпатській області — 56,37 %. Загалом явка виборців по Україні, за попередніми даними становила 69,05 %.

Уточнені дані екзит-полів

	В. Янукович	Ю. Тимошенко	Проти всіх
Національний екзит-пол — 2010	48,5 %	45,7 %	5,6 %
Екзит-пол ICTV	49,3 %	45,3 %	5,4 %
Екзит-пол Інтер, SOСIS	49,6 %	44,5 %	5,9 %
Екзит-пол Шустер Студіо	48,7 %	45,6 %	5,7 %
Екзит-пол R & B	49,7 %	44,8 %	5,5 %
Екзит-пол Інтер, ФОМ, USS	49,7 %	44,6 %	5,6 %

За кожного з кандидатів проголосувало більше 11 млн. виборців.

Ю. Тимошенко перемогла у Вінницькій, Волинській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Полтавській, Рівненській, Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій областях та в Києві.

В. Янукович здобув перемог в Криму, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Харківській, Херсонській областях та у Севастополі.

Вперше в історії України Президентом було обрано меншістю виборців, що брали участь у голосуванні (різниця між обома кандидатами була невеликою і помітна частка виборців голосувала проти них обох).

Загалом же за В. Януковича було подано 33,27 відсотків голосів від загальної кількості виборців, занесених до реєстру.

Ввечері 14 лютого 2010 р. на своєму засіданні Центральна виборча комісія оголосила результати виборів Президента України.

До списків виборців на виборчих дільницях було внесено 37 051 449 виборців.

У голосуванні взяли участь 25 493 529 виборців — 68,8 % кількості виборців, внесених до списків.

За Юлію Володимирівну Тимошенко було подано 11 593 357 голосів (45,47 % кількості виборців, які брали участь у голосуванні).

За Віктора Федоровича Януковича подано 12 483 266 голосів (48,95 %).

Не підтримали жодного кандидата на пост Президента України 1 113 055 виборців (4,36 %).

Станом на 11.00 14.02.2010р. в адмінсудах різних рівнів не перебувало на розгляді жодної справи щодо виборів Президента України.

П'ятеро членів ЦВК (Жанна Усенко-Чорна, Андрій Магера, Ігор Жиденко, Юлія Швець та Олександр Шелудько) підписали протокол про результати голосування у другому турі виборів з окремою думкою. Зазначали, що не було розглянуто скарги, подані до ЦВК та ще тривали судові засідання.

16 лютого 2010 р. Верховна Рада ухвалила постанову № 1888 — VI, згідно з якою передбачила проведення 25 лютого 2010 р. ранкового засідання парламенту, присвяченого складанню присяги новообраним Президентом України.

17 лютого 2010 р. Вищий адміністративний суд України зупинив дію рішення Центральної виборчої комісії про встановлення результатів другого туру президентських виборів. Суддею-доповідачем у цій справі був Олександр Нечитайло. Суд відмовив позивачеві Ю. Тимошенко у клопотанні про заборону В. Януковичу складати присягу, оскільки він не був відповідачем у цій справі.

18 лютого 2010 р. голова Центральної виборчої комісії Володимир Шаповал зустрівся з главою місії спостереження Бюро з демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки і співробітництва у Європі послом Гайді Таліавіні, її заступником Геральдом Епсеном та ана-

літиком виборчого процесу Раулем Мурешаном. Глава місії особливо відзначила конструктивний та плідний характер співробітництва місії. В. Шаповал поінформував про статистичні показники голосування за межами виборчих дільниць, про включення громадян до голосування та про скарги і звернення громадян у ході виборчого процесу.

19 лютого 2010 р. Вищий адміністративний суд почав розгляд скарги кандидата в Президенти Юлії Тимошенко на дії Центральної виборчої комісії щодо встановлення результатів виборів глави держави. Відкрив засідання суддя-доповідач із цієї справи Олександр Нечитайло. ВАСУ розглядав справу колегією суддів у складі всіх суддів Вищого адмінсуду крім відсутніх із поважних причин.

Сторону відповідача представляли член Центрвиборчкому Михайло Охендовський, Тетяна Лукаш і Тамара Астахова. Третю сторону — Віктора Януковича — група народних депутатів та адвокат Андрій Федур. Поміж нардепів був і перший заступник Голови Верховної Ради О. Лавринович.

Представником Ю.Тимошенко був Андрій Портнов. Він на початку засідання заявив клопотання про надання дозволу засобам масової інформації на здійснення прямої трансляції та проведення фото- і відеозйомок. Представники відповідача залишили це клопотання на розгляд суду. Адвокат А. Федур зазначав, що свідок, який допитується судом, не повинен знати, що відбувається у залі. За прямої трансляції цього не вдається досягти.

Після наради ВАСУ суд заборонив пряму трансляцію судового засідання, суд частково задовольнив клопотання Андрія Портнова і дозволив присутнім особам здійснювати відео- і фотозйомку. Суд дозволив трансляцію у прямому ефірі оголошення судового рішення.

Кандидат у Президенти Ю. Тимошенко 20 лютого 2010р. відкликала свій позов про визнання недійсними результатів виборів глави держави та про призначення повторного голосування. Стверджувала, що суд відмовився вивчати та досліджувати доказову базу позову.

Після 5-годинної наради колегія суддів ВАСУ винесла ухвалу про залишення без розгляду позову Ю.Тимошенко у зв'язку з поданим нею клопотанням. В ухвалі зазначалося, що твердження позивачки про доведеність її позовних вимог не відповідають дійсності.

Також ВАСУ відкинув звинувачення позивачки у формальному ставленні суду до спору. Суд зазначив, що предметом розгляду ВАСУ можуть бути тільки рішення, дії або бездіяльність ЦВК стосовно встановлення результатів виборів.

Суд задовольнив клопотання, яке, зокрема, стосувалися витребування документів ЦВК, у тому числі протоколу про встановлення результатів повторного голосування та окремих думок до протоколу, викладених п'ятьма членами ЦВК, офіційних даних про кількість виборців, які взяли участь у голосування за межами виборчих дільниць.

25 лютого 2010 р. газета «Голос України» опублікували звіти В. Ф. Януковича та Ю. В. Тимошенко про формування їх виборчих фондів.

25 січня 2010 року відбулося інавгурація Президента В. Януковича на урочистому засіданні Верховної Ради.

Перед відкриттям урочистого засідання Голова Верховної Ради зачитав присутніх на церемонії гостей. У ложі для гостей були президенти Польщі, Угорщини, Вірменії, Литви, Латвії, Македонії, Чорногорії. Росію представляв спікер Держдуми Борис Гризлов.

У церемонії не брали участь депутати від БЮТ. З колишніх керівників держави був лише Леонід Кучма.

Хор ім.. Верьовки виконав Державний гімн. Голова ЦВК В. Шаповал повідомив про обрання Президентом В. Януковича. Голова Конституційного Суду А. Стрижак заявив, що немає перепон для прийняття В. Януковичем присяги. Той присягнув на Конституції України і Пересопницькому Євангелію.

В. Януковичу було вручено президентське посвідчення та символи глави держави. Президент виголосив промову. Потім поїхав на Банкову до офіційної резиденції. Йому відрпортував начальник Генштабу Іван Свіда. Піднято було Державний прапор, виконано артилерійський салют. Промаршувала почесна варта. Потім в Українському домі був урочистий прийом (трапеза) з нагоди вступу на посаду Президента В. Януковича. З екс-президентів був лише Л. Кучма. Прем'єр-міністра Ю. Тимошенко там не було.

Україна отримала четвертого Президента.

На початку другої декади травня 2010 року Центральна виборча комісія повідомила, що кошторисом видатків на період виборчого процесу 2009-2010 років було затверджено 1 642 325 100 грн. Відкривалися асигнування на суму 1 148 296 933 грн. Касові видатки склали 1 067 227 553 грн. Частка використання виділених коштів — 92,9%. Залишки коштів, не використаних у 2009 р. — 415 910 58 грн., а у 2010р. — 39 478 322 грн.

ВИБОРИ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 2012 р.

На початку зазначимо жартівливі

«Правила поведення на виборах»

День выборов это единственный день, когда мужчины и женщины пользуются одной кабинкой.

1. Заходите в кабинку, бумагу вам выдадут заранее.
2. Если около кабинки Вы увидите наблюдателя не переживайте, у каждого свои слабости.
3. Если в кабинке Вы обнаружите муху не пугайтесь, это чистое совпадение.
4. Не стесняйтесь своих желаний, это делают все.
5. Постарайтесь сделать это тихо, помните многие вообще страдают молча.
6. Сделав свое дело, Вы почувствуете огромное облегчение.
7. Исползованную бумагу бросьте в урну.
8. Приходите на выборы, иначе Вам придется терпеть еще пять лет.
9. После всего обязательно вымойте руки с мылом: политика это грязное дело.

Далі мова піде про серйозні речі.

17 листопада 2011 року Верховна Рада ухвалила закон про вибори нардепів. За ухвалення проголосували 366 нардепів. Встановлено змішану систему (50 % депутатів — за партійними списками, 50 % — у мажоритарних округах). Прохідний бар'єр — 5 %. Участь блоків не дозволялася. Ухвалення цього закону вважалося «максимально можливим рівнем компромісу».

Нардеп від Компартії Євген Царьков заявив, що комуністи не бояться 5-відсоткового прохідного бар'єру. Критикував принцип формування виборчих комісій. Більшість готова була погодитися на участь блоків, але опозиція на цьому не наполягала. Лідер фракції Партії регіонів Олександр Єфремов заявив, що від прийняття закону виграла держава та її громадяни. Була і точка зору, що голосування опозиції було свідченням її системної кризи.

18 листопада 2011 р. лідер ВО «Свобода» Олег Тягнибок назвав ганьбою новий закон про вибори до Верховної Ради. Заявив, що так звана парламентська опозиція знаходиться на короткому повідку біля ніг Президента В. Януковича. Нардеп від «НУ-НС», лідер «Громадянської позиції» Анатолій Гриценко вважав новий закон про вибори змовою між Адміністрацією Президента України і частиною опозиції.

Заступник глави Центрвиборчкому Андрій Магера вважав дискримінаційним підвищення прохідного бар'єру з 3 % до 5 %.

«Наша Україна» вважала, що БЮТ і «Фронт змін» голосуванням за закон про вибори до Верховної Ради зрадили виборців. Прийняття цього закону мінімізувало шанси на чесні вибори і було реалізацією сценарію на збереження нинішнього режиму.

Народний рух України назвав ухвалення нового закону про вибори «маніпуляціями» в дусі диктатури. Євросоюз вітав врахування у новому законі про вибори деяких пропозицій Венеціанської комісії. Жалкував, що не всіх.

19 листопада 2011 року лідер Соцпартії О. Мороз прогнозував, що на парламентських виборах Партія регіонів, БЮТ і «Фронт змін» разом наберуть 40-50 %.

Лідер парламентської фракції Партії регіонів Олександр Єфремов висловив свою думку про те, що у парламенті мають бути лише дві провідні політичні сили.

Лідер «Фронту змін» Арсеній Яценюк заявив, що ухвалений закон про вибори — результат роботи опозиції з європейськими структурами.

8 грудня 2011 року глава Адміністрації Президента України Сергій Львович повідомив, що В. Янукович підписав виборчий закон.

Вночі 13 грудня 2011 року під час зустрічі в Лук'янівському СІЗО Києва з Комісаром Євросоюзу з питань розширення та Європейської політики сусідства Штефаном Фюле, Юлія Тимошенко заявила, що голосування за закон про вибори до Верховної Ради було помилкою опозиції.

15 грудня 2011 року закон про вибори депутатів Верховної Ради набув чинності.

Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 р. № 4066/VI було опубліковано в «Офіційному віснику України», 2011, № 97.

16 грудня 2011 року нардеп-бютівець Сергій Пашинський підтвердив, що Ю. Тимошенко не підтримує новий закон про вибори до Верховної Ради.

10 лютого 2012 року міністр юстиції України Олександр Лавринович заявив, що прохідний бар'єр у 5 % відповідає європейським нормам.

Центральна виборча комісія 16 березня 2012 року відмовилася розглядати питання про затвердження кількості одномандатних округів у кожному з регіонів України для проведення парламентських виборів.

26 березня 2012 року у Києві розпочався дводенний семінар з питань створення та функціонування Державного реєстру виборів. Брала участь народні депутати, представники Центральної виборчої комісії, Венеціанської комісії, а також делегації з Молдови, Вірменії, Азербайджану, Грузії. Висловлювалися надії, що Державний реєстр виборців допоможе уникнути фальсифікацій.

На початку квітня 2012 року засоби масової інформації повідомляли про ймовірні атаки фальшивої опозиції під час кампанії з виборів до

Верховної Ради. У списки партій мали цілеспрямовано включатися прості люди, яким повинна була надаватися підтримка з боку спонсорів і представників влади.

4 квітня 2012 року на прес-конференції голова Комітету виборців України Олександр Черненко заявив, що головна проблема парламентських виборів — таємна процедура формування мажоритарних округів. Округи «нарізалися» за зачиненими дверима. Пропонував зробити публічною процедуру визначення округів. Згідно із законодавством Центральна виборча комісія до 10 квітня мала визначити кількість округів у кожній області, а до 30 квітня — безпосередньо їх межі.

5 квітня 2012 року Конституційний Суд ухвалив рішення, яким визнав неконституційним віднесення закордонних дільниць до мажоритарних округів Києва. Громадяни України, які перебували за кордоном, могли голосувати лише за партійними списками.

Заступник голови Центрвиборчкому А. Магера вважав «помилковим» рішення Конституційного Суду, згідно з яким українці, що перебували за кордоном, не голосуватимуть за мажоритарними округами на виборах до Верховної Ради.

5 квітня 2012 року під час перебування на Житомирщині спікер В. Литвин заявив, що треба рухатися на вибори, взявши до неухильного виконання рішення Конституційного Суду, але не вносити зміни до закону. Як тільки такий законопроект буде зареєстрований у парламенті, з'явиться спокуса додати ті чи інші нововведення. «Не треба будити лихо, поки тихо».

9 квітня 2012 року на засіданні Центральної виборчої комісії встановлено кількість одномандатних округів.

Відповідно до Державного реєстру виборців кількість виборців в Автономній Республіці Крим, областях, містах, Києві та Севастополі станом на 9 квітня 2012 року складала 36253147 осіб. У тому числі: в Автономній Республіці Крим — 1541033, Вінницькій області — 1297161, Волинській — 784960, Дніпропетровській — 2711940, Донецькій — 3412231, Житомирській — 1014402, Закарпатській — 960018, Запорізькій — 1472051, Івано-Франківській — 1080123, Київській — 1463201, Кіровоградській — 791773, Луганській — 1830556, Львівській — 1983810, Миколаївській — 938612, Одеській — 1833194, Полтавській — 1208757, Рівненській — 871124, Сумській — 945722, Тернопільській — 863217, Харківській — 2200550, Херсонській — 871906, Хмельницькій — 1059637, Черкаській — 1051642, Чернівецькій — 704075, Чернігівській — 893486, місті Києві — 2159363, місті Севастополі — 308603.

Орієнтовна середня кількість виборців в одномандатному виборчому окрузі становила 161125 осіб (визначалася діленням кількості виборців на кількість одномандатних округів — 225).

Регіони мали таку кількість одномандатних виборчих округів: Крим — 10, Вінницька область — 8, Волинська — 5, Дніпропетровська — 17, Донецька — 21, Житомирська — 6, Закарпатська — 6, Запо-

різька — 9, Івано-Франківська — 7, Київська — 9, Кіровоградська — 5, Луганська — 11, Львівська — 12, Миколаївська — 6, Одеська — 11, Полтавська — 8, Рівненська — 5, Сумська — 14, Тернопільська-5, Харківська-14, Херсонська — 5, Хмельницька — 7, Черкаська — 7, Чернівецька — 4, Чернігівська — 6, місто Київ — 13, місто Севастополь — 2.

Подану вище інформацію публікувала газета «Голос України», 11 квітня 2012 року.

6 квітня 2012 року заступник голови ЦВК Андрій Магера заявив, що рішення Конституційного Суду про неможливість голосування за мажоритарними округами громадянам України, що перебували за кордоном, вплине на «нарізку» мажоритарних округів. По одному додатковому округу мали одержати Крим, Черкаська і Полтавська області.

7 квітня 2012 року 35 українських організацій, які представляли українських емігрантів в Італії, Іспанії, Португалії, Греції, Німеччині, Чехії та США, висловили протест проти рішення Конституційного Суду про неможливість голосування українцям за кордоном за мажоритарними округами.

8 квітня 2012 року перший заступник голови партії «Батьківщина» Олександр Турчинов заявив, що політтехнологи, які працюють на Адміністрацію Президента України, поширюють фальшиві списки депутатів з метою посварити опозицію. В опозиції панувала єдність.

Конституційний Суд 10 квітня 2012 року ухвалив рішення, яким заборонив кандидатам у народні депутати балотуватися одночасно і по партійним спискам, і по мажоритарній системі в одномандатних виборчих округах.

Раніше чинні правила давали можливість найпопулярнішим політикам балотуватися персонально в одномандатному окрузі, при цьому мати місце у партійному списку — як страхівку на випадок поразки.

Лідер «Фронту змін» Арсеній Яценюк 10 квітня 2012 року заявив, що рішення Конституційного Суду про заборону одночасного балотування призупинило процес об'єднання опозиції.

Комітет виборців України 10 квітня 2012 року заявив, що не має зауважень до Центральної виборчої комісії щодо розподілу одномандатних округів. Донецька область втратила два округи, порівнюючи з виборами 2012 року.

Партія регіонів 10 квітня вітала рішення Конституційного Суду про заборону одночасного балотування в мажоритарному окрузі і за партійним списком.

Партія УДАР вважала рішення Конституційного Суду черговою зміною під потреби Партії регіонів.

Заступник голови Центральної виборчої комісії А. Магера 12 квітня 2012 року заявив, що рішення Конституційного Суду щодо закордонних округів може призвести до визнання виборів нелегітимними. Права голосу за мажоритарними округами позбавлено 435 тисяч громадян України, які на законних підставах перебували за межами України.

12 квітня 2012 року Центральна виборча комісія повідомила про створення 33540 виборчих дільниць на виборах Верховної Ради в Україні та 114 виборчих дільниць за кордоном.

У газеті «Голос України» за 19 квітня опубліковано інтерв'ю з головою Центральної виборчої комісії Володимиром Шаповалом.

У газеті «Голос України» від 4 травня 2012 року було опубліковано «Перелік одномандатних виборчих округів, утворених на постійній основі згідно із постановою Центральної виборчої комісії від 28 квітня 2012 року № 82» та «Перелік виборчих дільниць, утворених на постійній основі».

4 травня 2012 року Центральна виборча комісія визначила дату початку перевиборчої кампанії в Україні — 30 липня.

13 травня 2012 року у Комітеті виборців України стверджували, що у Донецькій області мажоритарні округи визначалися, виходячи з інтересів конкретних кандидатів. Представники місцевої влади категорично спростовували подібні висловлювання.

Голова Комітету виборців України О. Черненко вважав, що нова Верховна Рада буде непрогнозованою через мажоритарну складову.

31 травня 2012 року у Львові на спільній прес-конференції віцепікер М. Томенко і нардеп А. Яценюк заявили, що Об'єднана опозиція 30 липня назве хто саме з її активістів балотуватиметься у народні депутати та за яким округом. Закликали не допустити проведення дострокових парламентських виборів. А. Яценюк прогнозував, що вони могли відбутися наприкінці серпня — початку вересня. А. Яценюк стверджував, що до 28 жовтня рейтинг Партії регіонів впаде вдвічі.

1 червня 2012 року спікер В. Литвин зізнався, що балотуватиметься у Верховну Раду за мажоритарним округом.

6 червня 2012 року Верховна Рада відмовилася запровадити адміністративну відповідальність за фотографування заповненого бюлетеня на виборах і референдумах і передачу такої фотографії іншим особам.

6 червня 2012 року колишній посол США в Україні Стівен Пайфер заявив, що США виділили 3 млн. доларів на фінансування великої кількості спостерігачів на парламентських виборах в Україні восени 2012 року.

Бюро демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки і співробітництва у Європі 8 червня 2012 року повідомляло про намір скерувати в Україну 100 довгострокових і 600 короткострокових спостерігачів на вибори Верховної Ради.

Комітет виборців України рекомендував 7 червня Верховній Раді і Центральній виборчій комісії внести зміни до закону про вибори.

13 червня 2012 року повідомлялося, що депутати від Народної партії В. Литвина балотуватимуться до Верховної Ради України лише в мажоритарних округах.

Президент В. Янукович надіслав 14 червня 2012 року листа главам та урядам держав учасниць Організації з безпеки і співробітництва у Європі. Запросив спостерігачів на парламентські вибори 28 жовтня.

Голова правління Комітету виборців України Олександр Черненко 25 червня 2012 року заявив, що для проходження у Верховну Раду за мажоритарним округом з допомогою підкупу виборців вистачить 9 млн. грн.

Центральна виборча комісія 27 червня затвердила форму списку партійних кандидатів у депутати Верховної Ради.

Прем'єр-міністр України М. Азаров повідомив, що всі 34 тисячі виборчих дільниць на парламентських виборах 28 жовтня будуть обладнані системами відеоспостереження вартістю 1 млрд. грн.

Верховна Рада 5 липня 2012 р. ухвалила закон про встановлення відеокамер на усіх виборчих дільницях.

Об'єднана опозиція оприлюднила 5 липня перших 52 претенденти на мандати депутатів.

Комітет виборців України 5 липня 2012 р. вважав, що встановлення відеокамер не вплине на демократичність виборів, а ГО «Опора» — що відеокамери не зашкодять фальсифікації.

6 липня 2012 року прем'єр-міністр М. Азаров запевнив посла Німеччини Ганса-Юргена Гаймзюта, що Україна проведе чесні вибори.

Кабінет Міністрів України 16 липня 2012 р. ухвалив постанову № 633 «Про створення належних умов для забезпечення публічності та відкритості під час проведення 28 жовтня 2012 р. виборів народних депутатів України».

25 липня 2012 року голова ЦВК Володимир Шаповал висловив думку, що відеоспостереження буде на безконкурентній основі встановлювати, швидше за все, російська компанія. Вона опікувалася цим і на виборах у Росії.

Центральна виборча комісія 26 липня затвердила «Порядок складання та форми фінансової звітності про надходження і використання коштів виборчих фондів політичних партій, кандидати у народні депутати від яких перереєстровані в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, та кандидатів у народні депутати України в одномандатних виборчих округах». Встановлено форми відповідних документів щодо реалізації зазначеного порядку. ЦВК також ухвалила дві постанови, якими встановила форму, розмір, поліграфічне виконання інформаційних плакатів кандидатів у народні депутати. Затверджено порядок виготовлення інформаційних плакатів.

Центральна виборча комісія на своєму засіданні 27 липня оголосила про початок 30 липня виборчого процесу на виборах до Верховної Ради України.

Центральна виборча комісія 27 липня ухвалила, що партія буде платити 2 млн. грн на участь у виборах до Верховної Ради, а кандидат у мажоритарному окрузі — 13 224 грн.

3 серпня 2012 року Президент В. Янукович підписав закон про відеоспостереження на виборах.

ЦВК 3 серпня зареєструвала перших 39 міжнародних спостерігачів за виборами до Верховної Ради.

Газета «Голос України» 7 серпня 2012 року на сторінках 4-6 опублікувала постанову Центральної виборчої комісії «Про реєстрацію кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку Комуністичної партії України, у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі» від 3 серпня 2012 р. № 135 та додаток до постанови — «Виборчий список кандидатів у народні депутати України Комуністичної партії України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі».

Газета «Голос України» за 9 серпня 2012 року опублікувала:

- постанову Центральної виборчої комісії «Про реєстрацію кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку Партії регіонів, у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі» від 7.08.2012 р. № 180 та відповідний виборчий список;

- постанову Центральної виборчої комісії «Про реєстрацію кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку Політичної партії «Зелені», у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі» від 7.08.2012 р. № 184 та відповідний список.

Центральна виборча комісія 12 серпня 2012 р., зокрема, у газеті «Голос України» оприлюднила свою постанову «Про реєстрацію кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі» від 8.08.2012 р. № 202. До постанови додавався виборчий список. Першим у списку, але під № 2, був лідер партії «Фронт змін» Арсеній Яценюк. Зазначалося, що він — безпартійний.

ЦВК 12 серпня 2012 р., зокрема, у газеті «Голос України» оприлюднила свою постанову «Про реєстрацію кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку Політичної партії «УДАР» (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі від 8.08.2012 р. № 204. До постанови додавався виборчий список.

14 серпня 2012 року газета «Голос України» оприлюднила постанову ЦВК «Про реєстрацію кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Свобода» у загальнодержавному багатомандатному окрузі» від 10.08.2012 р. № 238. До постанови додався виборчий список кандидатів від ВО «Свобода».

Цього ж дня «Голос України» оприлюднила постанови ЦВК про реєстрацію кандидатів у нардепи, включених до виборчих списків у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі:

- політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Громада» (постанова від 10.08.2012 р. № 236);

- політичної партії «Нова політика» (постанова ЦВК від 11.08.2012 р. № 269);

- партії Наталії Королевської «Україна — Вперед!» (постанова ЦВК від 11.08.2012 р. № 272);

➤ Ліберальної партії України (постанова ЦВК від 11.05.2012 р. № 275).

Газета оприлюднила також виборчі списки зазначених партій.

ЦВК 15 серпня 2012 року повідомляла, що на участь у парламентських виборах претендувало 87 політичних партій. З них 22 партії висунули своїх кандидатів у депутати за партійними виборчими списками в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, а 65 партій в одномандатних виборчих округах. Кандидатами у нардепи зареєстровано понад півтори тисячі осіб.

16 серпня 2012 року «Голос України» опублікувала постанову Центральної виборчої комісії «Про реєстрацію кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку Політичної партії «Україна майбутнього» у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі від 13.08.2012 р. № 309. Додаток до постанови ЦВК містить виборчий список партії.

Газета «Голос України» 17 серпня 2012 року опублікувала постанову Центральної виборчої комісії «Про реєстрацію кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку Партії Пенсіонерів України, у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі» від 14.08.2012 р. № 346. До постанови додавався виборчий список.

Газета «Голос України» у номері за 18 серпня помістила постанову Центральної виборчої комісії «Про реєстрацію кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку політичної партії «Наша Україна», у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі від 15.08.2012 р. № 389. До постанови додавався виборчий список.

Цього ж дня «Голос України» містила постанову ЦВК «Про реєстрацію кандидатів у народні депутати України, включення до виборчого списку Української партії «Зелена планета», у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі» від 15.08.2012 р. № 391. До постанови додавався виборчий список.

Газета «Голос України» цього ж дня містила також постанови ЦВК про реєстрацію кандидатів у нардепи та виборчі списки:

- політичної партії «Українська платформа «Собор» (від 15.08.2012 р. № 392);

- Радикальної партії Олега Ляшка (від 16.08.2012 р. № 435).

21 серпня 2012 р. газета «Голос України» опублікувала постанови про реєстрацію кандидатів у народні депутати, включених до виборчих списків у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, партій:

- «Русский блок» (від 17.08.2012 р. № 468);
- Соціалістична партія України (від 17.08.2012 р. № 470);
- «Рідна Вітчизна» (від 17.08.2012 р. № 472);
- «Народно-трудовий союз України» (від 17.08.2012 р. № 474);
- партія «Зелених» (від 17.08.2012 р. № 475);
- «Українська Національна Асамблея» (від 17.08.2012 р. № 504).

Центральна виборча комісія 18 серпня завершила процес реєстрації кандидатів у депутати Верховної Ради.

У другій декаді серпня 2012 року заступник голови ЦВК Андрій Магера повідомив, що ЦВК зареєструвала 5771 кандидата у нардепи, в тому числі 2644 — за партійними списками і 3127 — у мажоритарних округах. У перегонах мали брати участь 89 політичних сил, 22 з яких висунули кандидатів за партійними списками.

22 серпня 2012 року ЦВК визначила шляхом жеребкування порядок розміщення політичних партій у бюлетені на виборах до Верховної Ради в багатомандатному загальнодержавному окрузі.

23 серпня 2012 року в рамках проекту «Он-лайн кампус виборців» розпочалася серія он-лайн дебатів університетського співтовариства 25 регіонів України з лідерами провідних політичних сил.

Газета «Голос України» 23 серпня 2012 р. оприлюднила список кандидатів у народні депутати, зареєстрованих в 225 одномандатних виборчих округах України (сторінки 13-62).

ЦВК 26 серпня 2012 року створила 225 окружних виборчих комісій і затвердила їх керівний склад.

Парламентські фракції Компартії, Партії регіонів та «БЮТ- «Батьківщина» отримали по 13 посад голів окружних виборчих комісій (ОВК), по 12 -заступників голів та по 13- секретарів комісій. Фракції Народної партії дісталось 13 посад голів ОВК та 12 заступників голів і секретарів, а фракції «НУ-НС» — 12 посад голів і секретарів та 13 — заступників голів. Приблизно так само розподілилися керівні посади в ОВК і серед 19 непарламентських політичних партій.

ЦВК на своєму засіданні затвердила пакет звернення до Нацбанку України про скасування обмежень під час здійснення фінансових операцій на рахунок виборчих фондів політичних партій, кандидатів у народні депутати та забезпечення роботи банківських установ у вихідні та святкові дні. ЦВК спонукала до нього спільна заява представників п'яти політичних партій.

Голова правління Комітету виборців України Олександр Черненко 29 серпня 2012 року заявив про непрацездатність окружних виборчих комісій. ВО «Свобода» подало заяву про визнання недійсною постанову ЦВК згідно із якою «Свобода» залишилася без представників в окружних комісіях.

Голова Рівненської обласної організації «Свободи» Олег Осуховський повідомив, що на квартиру кандидата у нардепи Андрія Бортника напали міліціонери.

Центрвиборчком 29 серпня 2012 р. затвердила форму й текст бюлетеня на виборах народних депутатів. Бюлетень мав світло-жовтий колір. Довжина -понад півметра. Бюлетень — для голосування у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі.

ЦВК 3 вересня утворила контрольну комісію з виготовлення бюлетенів на державному підприємстві «Поліграфічний комбінат «Україна».

Центральна виборча комісія 4 вересня провела жеребкування щодо черговості виходу в ефір передвиборної агітації політичних партій на

Перших національних теле- та радіоканалах, а також у газетах «Голос України», «Урядовий кур'єр» та регіональних засобах масової інформації за рахунок коштів державного бюджету. Першою своєю агітацію мала розмістити Соціалістична партія України.

ЦВК 5 вересня 2012 року затвердила форму та колір бюлетеня для голосування в мажоритарних округах. Коліт — світло-зелений. Ширина — 20 см. Довжина — від 30 до 90 см залежно від кількості кандидатів.

Газета «Голос України» 7 вересня опублікувала постанову Центральної виборчої комісії «Про затвердження результатів жеребкувань щодо черговості надання політичним партіям ефірного часу та друкованих площ за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення чергових виборів народних депутатів України від 28 жовтня 2012 р.» від 4.09.2012 р. Постанову підписав заступник голови ЦВК А. Магера. Постанова містила додатки, які охопили сторінки 11-23 газети.

11 вересня 2012 року газета «Голос України» оприлюднила:

- постанову ЦВК «Про оголошення попередження кандидату у народні депутати України в одномандатному виборчому окрузі № 140 Жванії Д.В. від 6.09.2012 р. № 790;

- постанову ЦВК «Про скаргу кандидата у народні депутати України в одномандатному виборчому окрузі № 103 Панібратенка О.І., зареєстровану в Центральній виборчій комісії 5 вересня 2012 року за № 21-36-18882» від 7.09.2012 р. № 812;

- передвиборчу програму Соціалістичної партії України «Свобода», справедливість, солідарність»;

- перелік громадських організацій, яким Центральною виборчою комісією надано дозвіл мати офіційних спостерігачів під час виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року».

12 вересня 2012 року газета «Голос України» оприлюднила передвиборну програму політичного об'єднання «Рідна Вітчизна».

Газета «Голос України» 13 вересня оприлюднила передвиборну програму політичної партії «Наша Україна» — «Україна навіки!».

Газета «Голос України» 14 вересня 2012 року оприлюднила передвиборну програму політичної партії «Зелені», — «Майбутнє залежить від нас!».

У другій декаді вересня 2012 року Центральна виборча комісія внесла зміни до «Порядку проведення жеребкування щодо включення кандидатур до складу дільничних виборчих комісій з виборів народних депутатів України», ухваленого постановою ЦВК від 17 травня.

У другій декаді вересня 2012 року ЦВК провела дводенний навчальний семінар-нараду з головами, їхніми заступниками та секретарями окружних виборчих комісій з питань організації підготовки та проведення виборів народних депутатів.

Газета «Голос України» 18 вересня 2012 р. оприлюднила передвиборну програму Української партії «Зелена планета».

Газета «Голос України» 15 вересня 2012 року оприлюднила передвиборну програму Всеукраїнського об'єднання «Громада».

17 вересня 2012 р. ЦВК визначилося з формами документів про підрахунок голосів виборців на виборах до Верховної Ради.

Газета «Голос України» 19 вересня 2012 року оприлюднила передвиборну програму Всеукраїнського об'єднання «Свобода»: «Своя влада — Своя власність — Своя гідність на СВОїй, БОгом Даній землі».

20 вересня 2012 року Верховна Рада оприлюднила передвиборну програму політичної партії «Нова політика».

21 вересня 2012 року газета «Голос України» оприлюднила передвиборну програму Української Національної Асамблеї до виборів у Верховну Раду України 28 жовтня 2012 р. Затверджена рішенням XXVI з'їзду Української Національної Асамблеї.

22 вересня 2012 року ЦВК ухвалила постанову, що виборець може змінювати голосування лише в межах виборчого округу.

Газета «Голос України» 22 вересня 2012 року оприлюднила передвиборну програму Партії регіонів «Від стабільності — до добробуту!»

25 вересня 2012 р. газета «Голос України» опублікувала передвиборну програму Політичної партії УДАР (Українського Демократичного Альянсу за реформи) Віталія Кличка: «Від успіху людини — до успіху країни».

26 вересня 2012 року газета «Голос України» опублікувала передвиборну програму Ліберальної партії України «Людина — понад усе!».

ЦВК затвердила «Порядок передачі до ЦВК оперативної інформації про хід та підсумки голосування у день голосування на парламентських виборах 28 жовтня 2012 року. У «таємній» кімнаті могли бути лише двоє — системний адміністратор і голова окружної виборчої комісії або член її комісії, відповідальний за систему.

Газета «Голос України» 27 вересня 2012 року опублікувала передвиборну програму Комуністичної партії України «Повернемо країну народу!»

Газета «Голос України» 28 вересня 2012 року опублікувала передвиборну програму партії Наталії Королевської «Україна — Вперед!» 10 пріоритетів економічного плану «Нова економіка — нова країна!»

Газета «Голос України» 29 вересня 2012 року опублікувала передвиборну програму ВО «Батьківщина».

Газета «Голос України» 29 вересня 2012 року оприлюднила постанову ЦВК «Про утворення дільничних виборчих комісій з виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року закордонних виборчих дільниць» від 26 вересня 2012 р. № 1091. Постанову розміщено на сторінках 7-18 газети.

Газета «Голос України» 2 жовтня 2012 року оприлюднила передвиборну програму Української платформи «Собор»: «Україна, яку ми віднайдемо. До всіх співвітчизників».

3 жовтня 2012 року газета «Голос України» оприлюднила передвиборну програму політичної партії «Народно-трудовий союз України»: «За гідність кожного та благополуччя всіх».

Газета «Голос України» 4 жовтня 2012 року оприлюднила передвиборну програму Радикальної партії Олега Ляшка : «Новий шлях України».

Газета «Голос України» 5 жовтня 2012 року оприлюднила передвиборну програму партії «Руський блок»: «До добробуту людей — разом з Росією!»

Газета «Голос України» 6 жовтня 2012 року опублікувала передвиборну програму Партії пенсіонерів України, затвердженої XI з'їздом Партії пенсіонерів України 5 серпня 2012 року.

8 жовтня 2012 року ЦВК завершила виготовлення бюлетенів за партійними списками.

Газета «Голос України» 9 жовтня 2012 року опублікувала передвиборну програму політичної партії «Україна майбутнього» (УМ): «Свобода для розвитку. Створимо Європу в Україні».

10 жовтня 2012 року газета «Голос України» оприлюднила передвиборну програму політичної Партії зелених України: «За чесну державу і чисту країну!»

17 жовтня ЦВК спільно з Організацією з безпеки і співробітництва у Європі запустила навчальний ресурс для членів виборчків. Поліграфкомбінат «Україна» завершив виготовлення виборчих бюлетенів для голосування за партійними списками. Вони вже були доправлені в усі обласні центри України.

19 жовтня ЦВК передала Міністерству закордонних справ бюлетені для закордонних виборчих дільниць.

22 жовтня закінчився термін подання до дільничних виборчих комісій заяв про зміни у списках виборців. Досі можна було вносити зміни без судового рішення.

22 жовтня ЦВК завершила реєстрацію міжнародних спостерігачів. Їх кількість сягнула 3797 чоловік.

22 жовтня ЦВК заявила, що прострочена фотографія у паспорті — не завада для голосування на виборах.

24 жовтня ЦВК вирішила розмістити на виборчих дільницях оголошення про те, що у кабінках для голосування відеоспостереження вести не буде.

25 жовтня ЦВК презентувала Інтернет-портал vybory2012.gov.ua. На ньому кожен охочий міг 28 жовтня спостерігати за голосуванням.

Одночасно стежити за виборчим процесом на дільницях могли 300 тисяч користувачів. Близько 5 % дільниць не змогли підключитися до системи.

27 жовтня ЦВК затвердила порядок видачі відеозаписів з дільниць.

28 жовтня 2012 року в Україні відбулися парламентські вибори. У виборах народних депутатів України взяли участь 21 партія та 2653 кандидати у 225 одномандатних виборчих округах. Загалом було зареєстровано 5 207 кандидатів у народні депутати, створено 33 769 виборчих дільниць, у т.ч. 32 188 звичайних, 1 465 — спеціальних (у лікарнях, в'язницях, на судах, що перебували у плаваннях під українським прапором, а також на українській полярній станції) і 116 закордонних

виборчих дільниць. Системою відео спостереження було охоплено 99 % виборчих дільниць.

5 листопада ЦВК ухвалила постанову. Визнала неможливість встановлення результатів виборів у 5 одномандатних округах: №№ 132, 194, 197, 223.

Просила Верховну Раду призначити нові вибори.

8 листопада 2012 року надвечір Центральна виборча комісія підраховувала всі голоси виборців після обробки 100 % протоколів в електронному вигляді в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі (за партійними списками) та 100 % протоколів в одномандатних округах. Електронні дані не мали юридичної сили.

ЦВК 10 листопада оприлюднила результати виборів у багатомандатному окрузі. Партія регіонів набрала 30 % голосів виборців (її підтримали 6 116 746 громадян), Об'єднана опозиція «Батьківщина» — 25,54 % (5 209 090), «УДАР» Віталія Кличка — 13,96 % (2 847 979), Комуністична партія — 13,18 % (2 687 269), ВО «Свобода» — 10,44 % (2 129 933). ЦВК визнала обраними 220 депутатів у мажоритарних округах. У 5 округах (№№94, 132, 194, 197, 223) волевиявлення не визнано.

Від Партії регіонів до парламенту обрано 185 депутатів, — від «Батьківщини» — 101, «УДАРу» — 40, ВО «Свобода» — 37, Компартії — 32. Обрано також 43 самовисуванців та 7 представників інших партій.

Протокол про результати виборів у багатомандатному окрузі 5 членів ЦВК підписали з окремою думкою (зокрема, Валерій Шелудько, Ігор Жиденко, Юлія Швець).

Голова ЦВК Володимир Шаповал пообіцяв просити Вищу раду юстиції розглянути справу про порушення присяги суддями, на підставі рішень яких ОВК № 94 визнала недійсними голосування на 27 дільницях.

12 листопада 2012 р. ЦВК визнала недійсними 1,96 % бюлетенів, отриманих виборцями для голосування на виборах.

13 листопада 2012 року газета «Голос України» опублікувала список народних депутатів, обраних 28 жовтня 2012 року.

15 листопада ЦВК завершила прийом звітів про використання виборчих фондів партіями, які брали участь у передвиборчій компанії.

15 листопада 2012 року Центральна виборча комісія затвердила порядок розгляду документів осіб, обраних депутатами в загальнодержавному багатомандатному та одномандатному виборчих округах, для реєстрації їх народними депутатами.

16 листопада 2012 року повідомлялося, що за офіційними фінансовими звітами партії, поданих Центральній виборчій комісії, вони витратили на передвиборчу компанію 600 млн грн. Частка Партії регіонів — понад третина суми.

ЦВК 19 листопада дозволила місцевій владі використовувати системи відеоспостереження, закуплені на парламентські вибори.

19 листопада повідомлялося, що на парламентських виборах були недійсними 1,2 млн бюлетенів.

6 грудня 2012 року Центральна виборча комісія зареєструвала останніх двох з 445 народних депутатів, обраних на парламентських виборах 28 жовтня.

12 грудня 2012 року перед початком урочистого засідання Верховної Ради депутати від Об'єднаної опозиції перешкоджали входу до зали батькові та сину Табаловим. Вони були обрані в мажоритарних округах від «Батьківщини», але напередодні заявили про небажання приєднуватися до фракції «Батьківщина».

О 10.00 розпочала робота Верховна Рада сьомого скликання. Відкрив її спікер попереднього парламенту В. Литвин. Були присутні високопосадовці, громадські, політичні, релігійні діячі, представники дипломатичного корпусу. Був перший Президент Л. Кравчук. Чинного Президента — В. Януковича, -не було. Знаходився з візитом в Індії. Найстаріший за віком депутат Юхим Звягільський зачитав текст присяги. Хор імені Г. Вільовки заспівав «Боже, великий, єдиний нам Україну храни». До 12.00 години спікер В. Литвин оголосив перерву, щоб депутати поставили підписи під присягою. На засніженій площі біля Верховної Ради невідомо проти чого протестували оголені активістки руху FEMEN.

Обранці від «Батьківщини» були на сесії у чорних светрах. На спині надпис: «Свободу політ'в'язням». Декілька разів скандували «Ганьба тушкам!»

Після перерви у залі зареєструвалися 394 депутати. Не всі навчилися голосувати картками. За другої спроби на табло засвітилося — 431. В. Литвин оголосив про припинення повноважень Верховної Ради шостого скликання. Ю. Звягільський оголосив про відкриття першого пленарного засідання новообраного парламенту. Хор імені Г. Вільовки виконав Державний гімн України. Було сформовано Тимчасову президію Верховної Ради:

- Литвин Володимир (голова Підготовчої групи);
- Єфремов Олександр (Партія регіонів);
- Кожем'якін Андрій («Батьківщина»);
- Ковальчук Віталій («УДАР»);
- Кошулинський Руслан («Свобода»);
- Симоненко Петро (Компартія).

Коли депутати перейшли до формування фракцій, то знову виникла проблема депутатів Табалових. В. Литвин закрити ранкове засідання. Доручив парламентському апарату підготувати інформацію про складання присяги Табаловими.

Перед початком вечірнього засідання депутати від «Батьківщини» спиляли «болгаркою» металеву огорожу біля будівлі Верховної Ради з боку Маріїнського палацу. Загін «беркутівців» оточив вхід до Верховної Ради.

Головував на вечірньому засіданні О. Єфремов. Оголосив про формування п'яти депутатських фракцій і груп:

➤ фракція Партії регіонів (210 депутатів, голова — Олександр Єфремов);

- фракція «Батьківщина» (99, Арсеній Яценко);
- фракція УДАРу (42, Віталій Кличко);
- фракція «Свобода» (37, Олег Тягнибок);
- фракція Компартії (33, Петро Симоненко).

Опозиція протестувала проти створення фракції Компартії, оскільки фракція не мала депутатів-мажоритарників.

Депутати взяли до відома доповідь В. Литвина про законодавчу роботу парламенту. Доповідь роздавалася у письмовому вигляді.

О. Єфремов оголосив про розгляд питання про лічильну комісію. Депутати від опозиції оточили трибуну і заблокували роботу парламенту. Зрештою О. Єфремов оголосив технічну перерву.

Перебуваючи з візитом в Індії, Президент В. Янукович звернувся із відео зверненням до українського народу та народних депутатів з приводу початку роботи Верховної Ради сьомого скликання.

13 грудня 2012 року було протистояння щодо складу лічильної комісії.

Склад комісії:

- Олійник Володимир (голова — Партія регіонів);
- Канівець Олег (заступник голови — «Батьківщина»);
- Бондаренко Сергій (секретар — Компартія).

13 грудня 2012 року Верховна Рада ухвалила постанови про обрання нардепів:

➤ Рибак Володимира Васильовича — Головою Верховної Ради України (№2-VII);

➤ Калетніка Ігоря Григоровича — Першим заступником Голови Верховної Ради України (№3-VII);

➤ Кошулинського Руслана Володимировича — заступником Голови Верховної Ради України (№4-VII).

Цього ж дня Верховна Рада України своєю постановою №5-VII надала згоду на призначення Президентом України Азарова Миколу Яновича Прем'єр-міністром України.

За кандидатуру В. Рибак було подано 250 голосів (Партія регіонів — 207, «Батьківщина» — 0, УДАР — 0, «Свобода» — 0, Компартія — 32, позафракційні — 11).

І. Калетнік зібрав 241 голос (Партія регіонів — 203, «Батьківщина» — 0, УДАР — 0, «Свобода» — 0, Компартія — 32, позафракційні — 6).

Р. Кошулинський заручився підтримкою 305 депутатів.

За призначення главою уряду М. Азарова проголосували 252 нардепи (Партія регіонів — 208, Компартія — 23, позафракційні — 12).

Указом Президента України від 12.12.2012 р. № 696/2012 М. Азарова призначено главою уряду.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Бостан Л. М., Бостан С. К.* Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. — К.: ЦНЛ, 2004. — 672 с.
2. *Вибори Президента України 1999 р.* Інформаційно-аналітичне видання. Центральна виборча комісія. — К., 2000. — 400 с.
3. *Глиняный В. П.* История государства и права зарубежных стран: Учеб. пособие. — Харьков, 2001. — 830 с.
4. *Дахно І. І.* Країни світу: Енциклопедичний довідник. — К.: Мапа, 2004. — 608 с.
5. *Дахно І. І.* Історія країн світу: Довідник. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 816 с.
6. *Захарченко П. П.* Історія держави і права України: Підручник. — К.: Атіка, 2004. — 368 с.
7. *Захарченко П. П.* Історія держави і права України: Підручник. — К.: Атіка, 2005. — 368 с.
8. *История государства и права зарубежных стран: В 2-х т.* Учебник для вузов. 2-е изд., стер. / Под ред. проф. Крашенинниковой Н. А. и проф. Жидкова О. А. — М.: НОРМА (Издательская группа «НОРМА-ИНФРА». — 2001. — Т. 1. — 624 с.; Т. 2. — 712 с.
9. *Іванов В. М.* Історія держави і права України. — К.: Атіка, 2003. — 416 с.
10. *Іванов В. М.* Історія держави і права України: Навч. посібник. — К.: МАУП, 2002. — Ч. 1 — 264 с.; К.: МАУП, 2003. — Ч. 2. — 224 с.
11. *Іванов В. М.* Історія держави і права України: Підручник. — К.: МАУП, 2007. — 552 с.
12. *Іванов В. М.* Практикум з історії держави і права України: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К.: МАУП, 2006. — 728 с.
13. *Іванов В. М.* Історія держави і права України. — Навч. посібн. — К.: Атіка, 2007. — 728 с.
14. *Історія держави і права України: Навч. посібник.* — К., 1997. — 240 с.
15. *Історія держави і права України: Навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. Курс лекцій / За ред. проф. В. Г. Гочаренка.* — К.: Вентурі, 1996. — 288 с.
16. *Історія держави і права України: Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів / За ред. Шевченка О. О.* — К.: Вентурі, 1996. — 224 с.

17. Історія держави і права України: Навч. посібник. / За ред. А. С. Чайковського. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 384с.
18. Історія держави і права зарубіжних країн / За ред. д. ю. н., проф. Джузи О. М. — К.: НАВСУ, «Правові джерела», 2000. — 352 с.
19. Історія держави і права України: Підручник. — У 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. — К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2000. — Т. 1 — 648 с.; Т. 2 — 580 с.
20. Історія українського права / За ред. Шевченка О. О. — К.: Олан, 2001. — 214 с.
21. Історія держави і права України: Підручник: у 2 ч. / За ред. А. Й. Рогожина. — К., 1996. — ч. 1. — 368 с.; ч. 2. — 448 с.
22. *Капелюшний В. П., Кудін С. В.* Історія держави і права України: Навч. посібник у схемах, таблицях, визначеннях основних термінів. — К.: Олан, 2001. — 224 с.
23. *Кузьминець О., Калиновський В., Дігтяр П.* Історія держави і права України. — К.: Україна, 2000. — 429 с.
24. *Кульчицький В. С., Тищик Б. Й.* Історія держави і права України: Навч. посібник. — К.: Атіка, 2001. — 320 с.
25. *Кульчицький В. С., Тищик Б. Й.* Історія держави і права України. Навчальний посібник. — Вид. 2-ге, доп. і перероб. — К.: Атіка, 2006. — 352 с.
26. *Лащенко Р. М.* Лекції по історії українського права. — К.: Україна, 1998. — 254 с.
27. *Макарчук В. С.* Загальна історія держави і право зарубіжних країн: Навч. посібник. Вид. 6-те, доп. — К.: Атіка, 2007. — 624 с.
28. *Музиченко П. П.* Історія держави і права України: Навч. посібник. — 4-те вид., стер. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. — 429 с.
29. *Музиченко П. П.* Історія держави і права України: Навч. посібник. — К.: Вікар, 2002. — 421 с.
30. Основи етнодержавства. Підручник / За ред. Ю. І. Римаренка. — К.: Либідь, 1997. — 656 с.
31. Парламент України: вибори-98. Інформаційно-аналітичне видання / Центральна виборча комісія. — К., 1998.
32. *Подопригора А. А.* Основи римського громадянського права: Учеб. пособие для юрид. вузов і факультетов. — 2-е изд., перераб. — К.: Вентури, 1994. — 288 с.
33. *Страхов М. М.* Історія держави і права зарубіжних країн: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти. — Харків: Право, 2001. — 416 с.
34. *Терлюк І. Я.* Історія держави і права України: Практикум: Навч. посібник для студентів юрид. спеціальностей вищих навчальних закладів. — К.: Атіка, 1999. — 192 с.
35. *Терлюк І. Я.* Історія держави і права України. (Доновітній час). Навч. посібник. — К.: Атіка, 2006. — 400 с.
36. Українське державотворення: не витребуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О. М. Мироненка. — К.: Либідь, 1997. — 560 с.

37. Федоров К. Г. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. — К.: Вища шк., 1994. — 464 с.
38. Хома Н. М. Історія держави і права зарубіжних країн. Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. — К.: «Каравела», Львів: «Новий світ-2000», «Магнолія плюс», 2003. — 480 с.
39. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник / Упор.: А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 656 с.
40. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник для студ. юрид. спец. вищих зал. освіти / За ред. В. Д. Гончаренка. — Вид. 2-ге, перероб. і доп. — К.: Видавничий дім «Ін Юре». — 2000. — Т. 1. — 472 с.; Т. 2. — 728 с.
41. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2 т / За ред. В. Ф. Гончаренка. — К., 2000. — 472 с.
42. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. / Упоряд.: А. С. Чайковський (пер.), О. Л. Копиленко; В. М. Кривоніс та ін. — К., 2003. — 656 с.
43. Черниловский З. М. Всеобщая история государства и права. — М.: Юристъ, 1996. — 576 с.
44. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. — К.: Вентурі, 1995. — 256 с.
45. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів. — К.: Вентурі, 1995. — 176 с.
46. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. — К.: Олан, 2003. — 307 с.
47. Шостенко І. І., Шостенко О. І. Російсько-український термінологічний словник з історії держави і права. — К.: МАУП, 2003. — 64 с.
48. Шостенко І. І., Шостенко О. І. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч.-метод. посіб. — К.: МАУП, 2003. — 104 с.
49. Юридична енциклопедія: В 6 т./ Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998, т. 1. — 672 с.; 1999, т. 2. — 744 с.; 2001, т. 3. — 792 с.; 2002, т. 4. — 720 с.; 2003, т. 5. — 736 с.; 2004, т. 6. — 768 с.

ЗМІСТ

Передмова	3
РОЗДІЛ 1. ВАВИЛОНСЬКЕ ПРАВО	8
1.1. Екскурс в історію	8
1.2. Зародження вавилонського законодавства	9
1.3. Кодекс Хаммурапі	10
1.3.1. Вступ	10
1.3.2. Класи	12
1.3.3. Власність	13
1.3.4. Сім'я	17
1.3.5. Кримінальне право	20
1.3.6. Суди	21
1.4. Ассірійське право	22
1.5. Хеттське право	26
РОЗДІЛ 2. РИМСЬКЕ ПРАВО	30
2.1. Довідки про римське право	30
2.2. Віхи історії Риму	34
2.3. Історичні етапи розвитку римського права	38
2.4. Джерела римського права	41
2.4.1. Право писане і неписане	41
2.4.2. Дванадцять таблиць	42
2.4.3. Сенатські закони (<i>Senatus consulta</i>)	44
2.4.4. Едикти магістратів (<i>Edicta magistratum</i>)	44
2.4.5. Розсудливі відповіді (<i>Responsa prudentium</i>)	46
2.4.6. Конституційні принципи (<i>Constitutiones Principum</i>)	47
2.4.7. Ранні кодифікації та законодавство Юстиніана	48
2.5. Основні норми римського права	51
2.5.1. Особове право (<i>The Law of Persons</i>)	51
2.5.1.1. Рабство (<i>Slavery</i>)	51
2.5.1.2. Громадянство (<i>Citizenship</i>)	51
2.5.1.3. Сім'я (<i>Family</i>)	52
2.5.1.4. Шлюб (<i>Marriage</i>)	52

2.5.1.5. Опіка (<i>Guardianship</i>)	54
2.6. Власність і володіння	54
2.6.1. Процедури цивільного права « <i>ius civile</i> »	55
2.6.1.2. Відбирання у незаконного володільця (<i>In Jure Cessio</i>)	55
2.6.1.3. Набувальна давність (<i>Usucapio</i>)	55
2.6.2. Процедури стосовно « <i>ius gentium</i> »	56
2.6.2.1. Заволодіння (<i>Occupatio</i>)	56
2.6.2.2. Приналежність (<i>Accessio</i>)	56
2.6.2.3. Власність на річ, виготовлену з майна іншої особи (<i>Specificatio</i>)	56
2.6.2.4. Скарб (<i>Thesauri inventio</i>)	56
2.6.2.5. Володіння, що переходить у власність (<i>Traditio</i>)	56
2.7. Суперфіцій та емфітевзис	57
2.8. Сервітути (<i>Servitudes</i>)	57
2.9. Володіння (<i>Possession</i>)	57
2.10. Зобов'язання (<i>Obligations</i>)	58
2.10.1. Делікт (<i>Delict</i>)	58
2.10.2. Контракт (<i>Contract</i>)	58
2.10.3. Спадкування за заповітом (<i>Testamentary Succession</i>)	59
2.10.4. Спадкування без заповіту (<i>Intestate succession</i>)	60
2.11. Процесуальне право (<i>Procedure</i>)	61
2.12. Історична доля римського права	62
РОЗДІЛ 3. КАНОНІЧНЕ ПРАВО	64
3.1. Довідки про канонічне право	64
3.2. Канонічне право до Граціана	65
3.3. Діяльність Граціана та її наслідки	71
3.4. Канонічне право після Торентської ради	74
3.5. Кодекс канонічного права папи Бенедикта XV	75
3.6. Канонічне право Англії та англіканської общини	76
3.6.1. Англія	76
3.6.2. Ірландія	77
3.6.3. Шотландія	78
3.6.4. США	79
3.6.5. Південна Африка	79
3.7. Канонічне право Східної Церкви	80
РОЗДІЛ 4. АНГЛО-САКСОНСЬКЕ ПРАВО	82
4.1. Довідки про загальне право (<i>Common Law</i>)	82
4.2. Право справедливості (<i>Equity</i>)	86
4.3. Основні риси англо-саксонського права	88

РОЗДІЛ 5. РИМСЬКО-ГОЛЛАНДСЬКЕ ПРАВО	92
5.1. Поняття «римсько-голландське право»	92
5.2. Література з римсько-голландського права	96
РОЗДІЛ 6. КОДЕКС НАПОЛЕОНА	99
6.1. Довідки про Кодекс	99
6.2. Народження Кодексу	101
6.3. Основні норми Кодексу	103
6.4. Поширення Кодексу	104
РОЗДІЛ 7. РИМСЬКО-ГЕРМАНСЬКЕ ПРАВО	108
7.1. Німецьке цивільне укладення	108
7.1.1. Підгрунття Кодексу	108
7.1.2. Структура Кодексу	111
7.1.3. Основні норми Кодексу	113
7.1.4. Зобов'язальне право	115
7.1.5. Майнове право	116
7.1.6. Сімейне право	117
7.1.7. Спадкування	118
7.1.8. Післямова до підрозділу	119
7.2. Німецьке торговельне уложення	120
7.3. Німецький конкурсний статут	121
7.4. Німецьке цивільно-процесуальне право	123
РОЗДІЛ 8. КОДЕКС БУСТАМАНТЕ	126
8.1. Довідка про Кодекс	126
8.2. Текст Кодексу	128
Вступний розділ — Загальні правила	128
КНИГА I. МІЖНАРОДНЕ ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО	130
<i>ЧАСТИНА I. ПРО ОСОБИ</i>	130
Глава I. Громадянство і натуралізація	130
Глава II. Доміцилій	131
Глава III. Виникнення, припинення і значення цивільної особи	132
Розділ I. Фізичні особи	132
Розділ II. Юридичні особи	132
Глава IV. Про шлюб і розлучення	133
Розділ I. Юридичні умови, які мають бути наявними для укладення шлюбу	133
Розділ II. Форма шлюбу	134
Розділ III. Наслідки шлюбу для особистості подружжя	134

<i>Розділ IV. Недійсність шлюбу та її наслідки</i>	134
<i>Розділ V. Розставання і розлучення</i>	135
<i>Глава V. Батьківство і встановлення батьківства</i>	135
<i>Глава VI. Аліментні зобов'язання родичів</i>	136
<i>Глава VII. Батьківська влада</i>	137
<i>Глава VIII. Усиновлення</i>	137
<i>Глава IX. Відсутність без вісті</i>	138
<i>Глава X. Опіка</i>	138
<i>Глава XI. Марнотратство</i>	139
<i>Глава XII. Емансипація і повноліття</i>	139
<i>Глава XIII. Реєстрація актів громадянського стану</i>	140
 <i>ЧАСТИНА II. МАЙНО</i>	140
<i>Глава I. Класифікація майна</i>	140
<i>Глава II. Власність</i>	141
<i>Глава III. Спільне майно</i>	141
<i>Глава IV. Володіння</i>	142
<i>Глава V. Узуфрукт користування і проживання</i>	142
<i>Глава VI. Сервітути</i>	143
<i>Глава VII. Реєстри власності</i>	143
 <i>ЧАСТИНА III. РІЗНІ СПОСОБИ НАБУТТЯ ВЛАСНОСТІ</i>	144
<i>Глава I. Загальна засада</i>	144
<i>Глава II. Дарування</i>	144
<i>Глава III. Спадкування взагалі</i>	144
<i>Глава IV. Заповіт</i>	144
<i>Глава V. Спадкування</i>	145
 <i>ЧАСТИНА IV. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ І ДОГОВОРИ</i>	146
<i>Глава I. Загальні положення про зобов'язання</i>	146
<i>Глава II. Загальні положення про договори</i>	147
<i>Глава III. Договори про майно за шлюбу</i>	148
<i>Глава IV. Продаж, уступка вимоги, боргові зобов'язання і новація</i>	149
<i>Глава V. Найм</i>	149
<i>Глава VI. Рента</i>	149
<i>Глава VII. Товариство</i>	149
<i>Глава VIII. Позики</i>	150
<i>Глава IX. Заклад</i>	150
<i>Глава X. Ризикові договори</i>	150
<i>Глава XI. Мирова угод і арбітраж</i>	150
<i>Глава XII. Поручительство</i>	150
<i>Глава XIII. Застава, іпотечна застава і ручна застава нерухомості</i>	150
<i>Глава XIV. Квазі-договори</i>	151

<i>Глава XV. Співпадіння і першість боргів</i>	151
<i>Глава XVI. Набувальна давність</i>	152
КНИГА II. МІЖНАРОДНЕ ТОРГОВЕЛЬНЕ ПРАВО	152
Розділ I. Купці та торгівля взагалі	152
<i>Глава I. Купці</i>	152
<i>Глава II. Статус торговця і торговельних угод</i>	153
<i>Глава III. Торговельний реєстр</i>	153
<i>Глава IV. Торговельні місця та офіційне котирування державних паперів і паперів на пред'явника</i>	153
<i>Глава V. Загальні положення про торговельні договори</i>	153
Розділ II. Спеціальні торговельні договори	154
<i>Глава I. Торговельні товариства</i>	154
<i>Глава II. Торговельна комісія</i>	155
<i>Глава III. Торговельна застава і позика</i>	155
<i>Глава IV. Сухопутне перевезення</i>	155
<i>Глава V. Страхові договори</i>	155
<i>Глава VI. Договір векселя та інші подібні торговельні папери</i>	156
<i>Глава VII. Підrobка, крадіжка, розтрата, втрата кредитних паперів і паперів на пред'явника</i>	156
Розділ III. Морська і повітряна торгівля	157
<i>Глава I. Морські і повітряні судна</i>	157
<i>Глава II. Спеціальні договори морської і повітряної торгівлі</i>	157
Розділ IV. Позовна давність	158
КНИГА III. МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО	158
<i>Глава I. Кримінальні закони</i>	158
<i>Глава II. Правопорушення, здійснені в іноземній державі, що є Договірною стороною</i>	159
<i>Глава III. Злочинні діяння, вчинені поза національною територією</i>	160
<i>Глава IV. Різні питання</i>	160
КНИГА IV. МІЖНАРОДНИЙ ПРОЦЕС	160
Розділ I. Загальні засади	160
Розділ II. Компетенція	161
<i>Глава I. Загальні правила компетенції з цивільних і торговельних справ</i>	161
<i>Глава II. Вилучення із загальних правил компетенції у цивільних і торговельних справах</i>	163
<i>Глава III. Загальні правила компетенції у кримінальних справах</i>	163

<i>Глава IV. Вилучення із загальних правил компетенції у кримінальних справах</i>	164
<i>Розділ III. Видача</i>	164
<i>Розділ IV. Право бути стороною у процесі і порядок здійснення цього права</i>	168
<i>Розділ V. Судові вимоги і доручення</i>	169
<i>Розділ VI. Винятки міжнародного характеру.</i>	169
<i>Розділ VII. Докази.</i>	170
<i>Глава I. Загальні положення про докази</i>	170
<i>Глава II. Спеціальні правила доказування іноземних законів.</i>	171
<i>Розділ VIII. Апеляційна скарга</i>	171
<i>Розділ XI. Банкрутство або неплатоспроможність та їх наслідки</i>	171
<i>Глава II. Універсальність банкрутства або неплатоспроможності і їх наслідки</i>	172
<i>Глава III. Мирова угода і відновлення у правах.</i>	172
<i>ЧАСТИНА X. Виконання рішень, винесених іноземними судами</i>	173
<i>Глава I. Цивільні справи</i>	173
<i>Глава II. Акти добровільної юрисдикції</i>	174
<i>Глава III. Кримінальні справи</i>	175
<i>РОЗДІЛ 9. ВИДАТНІ ЮРИСТИ СВІТУ</i>	176
Аккурсій Франциск (Franciscus Accursius)	176
Бартол Саксоферратський (Bartolus of Saxoferrato)	176
Блекстоун Вільям (William Blackstone)	177
Бісмарк Отто фон (Otto Fürst von Bismarck-Schönhausen)	178
Булгарій (Bulgarus)	178
Бустаманте Антоніо (Antonio Sanchez Bustamante y Sirven)	179
Блюнтчлі Йоганн Каспар (Bluntchli Johann Kaspar)	180
Гай (Gaius)	181
Граціан (Gratianus)	181
Гроцій Гуго (Hugo Grotius)	182
Дайсі Альберт (Albert Venn Dicey)	183

Діонісій Малий (Dionysius Exiguus)	184
Ірнерій (Imerius)	185
Камбасерес Жан (Jean-Jacques-Regis de Cambacis)	185
Лабео (Markus Antistius Labeo)	186
Модестін Геренній (Modestinus Herennius)	187
Наполеон (Napoleon Bonaparte)	188
Папініан (Papinian; Aemilius Papinianus)	188
Паул Юлій Благорозумний (Julius Paulus Prudentissimus)	189
Савіньї Фрідріх (Friedrich Karl von Savigny)	190
Сторі Джозеф (Joseph Story)	191
Трібоніан (Tribonian)	193
Ульпіан (Ulpian; Donitius Ulpianus)	193
Юстиніан I (Justinian I)	194
ДОДАТКИ	196
<i>Додаток 1. Перелік президентів і віце-президентів США</i>	<i>196</i>
<i>Додаток 2. Довідки про президентів США</i>	<i>203</i>
<i>Додаток 3. Довідки про віце-президентів США, які не ставали президентами США</i>	<i>239</i>
<i>Додаток 4. Перелік пап римських</i>	<i>256</i>
<i>Додаток 5. Перелік держав, що зникли, та невизнаних держав</i>	<i>271</i>
<i>Додаток 6. Англійські (британські) монархи</i>	<i>273</i>
<i>Додаток 7. Прем'єр-міністри Великобританії</i>	<i>275</i>
<i>Додаток 8. Шотландські монархи</i>	<i>280</i>
<i>Додаток 9. Прем'єр-міністри Австралії</i>	<i>282</i>
<i>Додаток 10. Прем'єр-міністри Канади</i>	<i>284</i>
<i>Додаток 11. Прем'єр-міністри Нової Зеландії</i>	<i>286</i>
<i>Додаток 12. Прем'єр-міністри Ірландії</i>	<i>289</i>
<i>Додаток 13. Керівники Південної Африки</i>	<i>290</i>
<i>Додаток 14. Президенти Франції</i>	<i>291</i>
<i>Додаток 15. Прем'єр-міністри Франції</i>	<i>293</i>
<i>Додаток 16. Керівники Німеччини</i>	<i>302</i>
<i>Додаток 17. Керівники Росії</i>	<i>305</i>
<i>Додаток 18. Керівники Московії, Росії та СРСР</i>	<i>309</i>
<i>Додаток 19. Перелік осіб, біографічні довідки про яких містяться в шеститомнику «Юридична енциклопедія»</i>	<i>314</i>
<i>Додаток 20. Перелік держав, державоподібних утворень та інших адміністративних і територіальних одиниць, довідки про які містяться в шеститомнику «Юридична енциклопедія»</i>	<i>339</i>

<i>Додаток 21.</i> Лауреати Нобелівської премії миру	345
<i>Додаток 22.</i> Українські гетьмани	352
<i>Додаток 23.</i> Керівники українських урядів ХХ— ХХІ ст.	357
<i>Додаток 24.</i> Керівники українських держав ХХ— ХХІ століть.	360
<i>Додаток 25.</i> Перші секретарі Центрального Комітету Комуністичної партії України (радянських часів)	361
<i>Додаток 26.</i> Спікери Верховної Ради України	362
<i>Додаток 27.</i> Парламентські вибори 1990 р. в Україні	363
<i>Додаток 28.</i> Референдум та президентські вибори 1991 р. в Україні	364
<i>Додаток 29.</i> Вибори 1994 р. до Верховної Ради України	367
<i>Додаток 30.</i> Президентські вибори 1994 р. в Україні	368
<i>Додаток 31.</i> Вибори 1998 р. до Верховної Ради України.	370
<i>Додаток 32.</i> Президентські вибори 1999 р. в Україні	371
<i>Додаток 33.</i> Вибори 2002 р. до Верховної Ради України	376
<i>Додаток 34.</i> Президентські вибори 2004 р. в Україні	378
<i>Додаток 35.</i> Вибори 2006 р. до Верховної Ради України.	403
<i>Додаток 36.</i> Позачергові парламентські вибори 2007 року	409
<i>Додаток 37.</i> Глосарій офіційних радянських правни- чих термінів	417
<i>Додаток 38.</i> Парламентська кампанія 2008 р.	565
<i>Додаток 39.</i> Тести з марксистсько-ленінської теорії держави і права	569
<i>Додаток 40.</i> Президентські вибори 2010 р. в Україні	588
<i>Додаток 41.</i> Вибори до Верховної Ради України 2012 р.	631
Рекомендована література	646

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Іван Іванович ДАХНО

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Оригінал-макет підготовлено
ТОВ «Центр учбової літератури»

Підписано до друку 21.03.2013. Формат 60x84 1/16
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура PetersburgCTT.
Умовн. друк. арк. 37.

ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.